

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

ULUSLARARASI HUKUKTA İNSANİ MÜDAHALE VE
KORUMA SORUMLULUĞU: MEŞRUIYET SORUNU
BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

Selma YAKUT

DOKTORA TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Zerrin SAVAŞAN

KONYA-2021

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin

Adı Soyadı	Selma YAKUT
Numarası	134129002002
Ana Bilim / Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler / Uluslararası İlişkiler
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktor ☒
Tezin Adı	Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale ve Koruma Sorumluluğu: Meşruiyet Sorunu Bağlamında Bir Değerlendirme

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Selma YAKUT		
	Numarası	134129002002		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler / Uluslararası İlişkiler		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora	☒
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Zerrin SAVAŞAN		
	Tezin Adı	Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale ve Koruma Sorumluluğu: Meşruiyet Sorunu Bağlamında Bir Değerlendirme		

ÖZET

Uluslararası gündemde sıklıkla konu olan, uluslararası toplumda giderek kabul gören ve uluslararası hukukta sürekli tartışılan insani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımları kapsamında yapılan müdahale girişimleri, sivilleri ağır insan hakları ihlalleri ve ölümlerden kurtarma gibi ulvi amaçları bakımından etik meşruiyete sahip olmasına rağmen; temel uluslararası hukuk normları olan egemenliğin dokunulmazlığı, kuvvet kullanmama ve iç işlerine karışmama ilkeleri açısından uluslararası hukukla çelişkili durumdadır. İnsani müdahaleyle halefi koruma sorumluluğu ve korurken sorumluluk, sorumlu koruma ve odak noktaları girişimleri gibi açılımlarının içeriğindeki sorunlar ve uygulamaların olumsuz sonuçları doğrultusunda meşruiyetin sağlanması için gidilecek çok uzun bir yol olduğu aşikardır. Buna rağmen, koruma sorumluluğu insan haklarının, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması için devlet içi çatışmalarda sivillerin korunması amacıyla müdahale hakkını uluslararası hukuka dahil etmeye çalışarak Westphalian egemenliğe meydan okumaya devam etmektedir. İnsani krizlerin sayısı ve şiddetinin artması dikkate alınarak, koruma sorumluluğu yaklaşımı devlet içi çatışmalar karşısında çözümsüz kalan uluslararası hukukun dışında bırakılmamalıdır. Bunun için yaklaşımının aşamaları, sütunları ve kriterlerinin içerdiği eksiklikler ve muğlaklıklar giderilerek yeterli kurumsallaşma ve yapılanma sağlanmalıdır. Bu çalışmada insani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımlarının meşruiyet açısından mevcut durumu bütüncül bir yaklaşımla analiz edilerek literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır. Bu kapsamda yaklaşımların tanımı, kapsamı, içeriği, unsurları, kriterleri, düşünsel temelleri, kuramsal çerçevesi, savunan ve karşıt argümanları, yeni açılımları ve müdahale uygulamaları uluslararası hukuk normu ve örf ve adet hukuku normu oluşumu açısından meşruiyet bağlamında değerlendirilecektir. Yapılagelen müdahale girişimlerinin etkisi, meşruiyet zemininin zayıflığı, içerik eksiklikleri, karar alma süreçlerindeki keyfi ve seçici davranışlar, kötü uygulamalar ve istismar durumlarının pozitif uluslararası hukuk normu ve teamül oluşumunu nasıl engellediği ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: İnsancıl Müdahale, Koruma Sorumluluğu, Korurken Sorumluluk, Sorumlu Koruma, Odak Noktaları İnisiyatifi, TWAIL, Uluslararası Hukuk Komisyonu

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı	Selma YAKUT
Numarası	134129002002
Ana Bilim / Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler / Uluslararası İlişkiler
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ☒
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Zerrin SAVAŞAN
Tezin İngilizce Adı	Humanitarian Intervention and Responsibility to Protect in International Law: An Evaluation in the Context of the Problem of Legitimacy

SUMMARY

Although intervention attempts made within the scope of humanitarian intervention and responsibility to protect approaches, which are frequently discussed in the international agenda, increasingly accepted in the international community and constantly discussed in international law, has ethical legitimacy for its lofty purposes such as saving civilians from serious human rights violations and deaths; it is in contradiction with international law in terms of the principles of immunity of sovereignty, non-use of force and non-interference in internal affairs, which are the basic international legal norms. It is obvious that still there is a long way to go to gain legitimacy in line with the problems in the content of responsibility to protect the successor of humanitarian intervention and its expansions such as responsibility while protecting, responsible protection and focal points and negative consequences of practices. Despite this, the responsibility to protect continues to challenge Westphalian sovereignty by trying to incorporate the right to intervene in international law for the protection of civilians in intra-state conflicts in order to ensure international peace and security. Considering the increasing number and severity of humanitarian crises, the responsibility to protect approach should not be left out of international law, which remains unsolved in the face of intra-state conflicts. For this, adequate institutionalization and structuring should be provided by eliminating the deficiencies and ambiguities of the stages, columns and criteria of the approach. In this study, it is aimed to contribute to the literature by analyzing the current situation of humanitarian intervention and protection responsibility approaches in terms of legitimacy with a holistic approach. In this context, the definition, scope, content, elements, criteria, intellectual foundations, theoretical framework, defending and opposing arguments, new expansions and intervention practices of approaches will be evaluated in the context of legitimacy in terms of the formation of international legal norms and customary law norms. The impact of the ongoing intervention attempts, the weakness of the legitimacy ground, the deficiencies in their content, the arbitrary and selective behaviors in the decision-making processes, bad practices and abuse situations will be discussed.

Key Word: Humanitarian Intervention, Responsibility to Protect, Responsibility while Protecting, Responsible Protection, Focal Points Initiative, TWAIL, International Law Commission

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması kapsamında insani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımlarının bir uluslararası hukuk normu haline gelip gelmediği meşruiyet bağlamında ele alınmıştır. Bu çalışma insan güvenliğini garantileyeceği düşünülen insani amaçlı müdahale hakkının kabulüne giden yola ışık tutmayı; devlet içi çatışmalarda ağır insan hakları ihlallerine, göçe, katliama ve kötü yaşam koşullarında yaşamaya maruz bırakılan insanların yaşadığı büyük acıların çözümsüzlüğün kökenlerini ele almayı, mevcut durumda gelinen noktayı anlamayı ve çözüm önerilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda literatüre katkı sağlamak umulmaktadır.

Bu tez çalışması sürecinde bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana akademik yönlendirmeleriyle yol gösteren ve destek olan değerli danışman hocam sayın Dr. Öğr. Üyesi Zerrin SAVAŞAN'a, tez izleme süreci boyunca yapıcı eleştiriler ve destekleyici tavsiyelerde bulunan tez jürimde yer alan değerli hocalarım Doç Dr. Esra KABAKLARLI ve Dr. Öğr. Üyesi Demet Şefika MANGIR'a sonsuz teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Ayrıca çalışma sürecim boyunca beni sabırla, fedakarlıkla, hoşgörülle, maddi manevi ve imkanlarla destekleyen aileme, özellikle anlayışlı kızım Melisa'ya, değerli arkadaşlarıma ve işverenlerime teşekkür ederim.

TABLÖLAR

Tablo 1. Vaka Çalışmalarının Sınıflandırılması	4
Tablo 2. İncelenen Vakaların Listesi.	5
Tablo 3. Vaka Çalışması Listesi	276
Tablo 4. Sütunların Meşruiyet Değerlendirmesi	277
Tablo 5. Kriterlerin Meşruiyet Değerlendirmesi	277
Tablo 6. İncelenen Vakaların Listesi	278

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADF	Allied Democratic Forces (Müttefik Demokratik Kuvvetler)
AFISMA	African-led International Support Mission to Mali (Afrika'nın Mali liderliğindeki Uluslararası Destek Misyonu)
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (Organization for Security and Co-operation in Europe)
AI	Amnesty International (Uluslararası Af Örgütü)
AIDS	Acquired Immune Deficiency Syndrome (Edinilmiş Bağışıklık Yetmezliği Sendromu)
AIPR	Auschwitz Institute for Peace and Reconciliation (Auschwitz Soykırım ve KitleseL Zulümleri Önleme Enstitüsü)
AIHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (European Court of Human Rights)
AMIS	African Union Mission in Sudan (Sudan'daki Afrika Birliği Misyonu)
AMISOM	African Union Mission to Somalia (Somali'deki Afrika Birliği Misyonu)
APPG	the All-Party Parliamentary Group on Genocide Prevention (Soykırımı Önleme Tüm Partili Parlamento Grubu)
ASEAN	Association of Southeast Asian Nations (Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği)
AT	Avrupa Topluluğu (European Community)
AYEK	Arap Yarımadası El-Kaidesi
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BINUCA	United Nations Integrated Peacebuilding Office in Central African Republic (Orta Afrika Cumhuriyeti'nde Birleşmiş Milletler Entegre Barış İnşası Ofisi)
BM	Birleşmiş Milletler
BONUCA	the United Nations Peace-Building Office for Central African Republic (Birleşmiş Milletler Orta Afrika Cumhuriyeti Barış İnşası Ofisi)
BRICS	Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti
CERD	Committee on the Elimination of Racial Discrimination (İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi)
CNDD	National Council for Democracy and Development (Ulusal Demokrasi ve Kalkınma Konseyi)
DKC	Demokratik Kongo Cumhuriyeti

ECCAS	Economic Community of Central African States (Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu)
ECOWAS	Economic Community of West African States (Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu)
EUFOR-RCA	European Union Military Operation in the Central African Republic (Orta Afrika Cumhuriyeti'nde Avrupa Birliği Askeri Harekatı)
EURLEX	European Union Rules of Law Mission (Avrupa Birliği Hukuk Kuralları Misyonu)
FARDC	Armed Forces of the Democratic Republic of the Congo (Kongo Demokratik Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri)
FDLR	Democratic Forces for the Liberation of Rwanda (Ruanda'nın Kurtuluşu için Demokratik Güçler)
FIDH	International Federation for Human Rights (Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu)
FSC	Fildişi Sahili Cumhuriyeti
GAAMAC	Global Action Against Mass Atrocity Crimes (Kitlese Vahşet Suçlarına Karşı Küresel Eylem)
GCR2P	Global Centre for the Responsibility to Protect (Küresel Koruma Sorumluluğu Merkezi)
HRW	Human Rights Watch (İnsan Hakları İzleme Örgütü)
IBSA	Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika Cumhuriyeti
ICG	International Crisis Group (Uluslararası Kriz Grubu)
ICGLR	International Conference of the Great Lakes Region (Büyük Göller Bölgesi Uluslararası Konferansı)
ICISS	International Commission on Intervention and State Sovereignty (Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu)
ICO	International Civilian Office (Uluslararası Sivil Ofisi)
ICRC	International Committee of the Red Cross (Uluslararası Kızılhaç Komitesi)
ICRtoP	International Coalition for the Responsibility to Protect (Uluslararası Koruma Sorumluluğu Koalisyonu)
IFOR	Implementation Force (Uygulama Gücü)
ILC	International Law Commission (Uluslararası Hukuk Komisyonu)
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
INTERFET	International Force East Timor (Uluslararası Kuvvet-Doğu Timor)

IPTF	International Police Task Force (Uluslararası Polis Görev Gücü)
ISIL	The Islamic State in Iraq and the Levant (Irak ve Şam İslam Devleti)
İŞİD	Irak ve Şam İslam Devleti
KDHC	Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti
KFOR	Kosovo Force (Kosova Gücü)
KİK	Körfez İşbirliği Konseyi
KLA	Kosovo Liberation Army (Kosova Kurtuluş Ordusu)
LRA	Lord's Resistance Army (Tanrı'nın Direniş Ordusu)
M23	Marc 23 Movement (23 Mart Hareketi)
MICOPAX	Mission de Consolidation de la Paix en Centrafrique (Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu)
MINUCI	United Nations Mission in Côte d'Ivoire (Fildişi Sahili Birleşmiş Milletler Misyonu)
MINURCA	United Nations Mission in the Central African Republic (Orta Afrika Cumhuriyeti'nde Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Gücü)
MINUSCA	United Nations Multidimensional Integrated Stabilization (Birleşmiş Milletler Mali Çok Boyutlu Entegre İstikrar Misyonu)
MINUSMA	United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali (Mali'de Birleşmiş Milletler Çok Boyutlu Entegre İstikrar Misyonu)
MINUSTAH	United Nations Stabilization Mission in Haiti (Haiti'deki Birleşmiş Milletler İstikrar Misyonu)
MISAB	Monitor Implementation of the Bangui Agreements (Bangui Anlaşmalarının Uygulanmasını İzleyici)
MISCA	Mission in the Central African Republic (Orta Afrika Cumhuriyeti'nde Misyon)
MLC	(Movement for the Liberation of the Congo (Kongo'nun Kurtuluş Hareketi)
MNRD	National Republican Movement for Democracy and Development (Demokrasi ve Kalkınma için Ulusal Cumhuriyet Hareketi)
MONUC	United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo (Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde Birleşmiş Milletler Teşkilat Misyonu)
MONUSCO	The United Nations Organization Stabilization Mission in the Democratic Republic of the Congo (Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde Birleşmiş Milletler Teşkilatı İstikrar Misyonu)

Müd.	Müdahalesi
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
NIFAG	Nigerian Forces Assistant Group (Nijeryalı Kuvvetler Yardımcısı Grubu)
NRC	Norwegian Refugee Council (Norveç Göçmen Konseyi)
OAC	Orta Afrika Cumhuriyeti
OAS	Organization of American States (Amerikan Devletleri Örgütü)
OCHA	The United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (BM İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi)
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
OECS	Organisation of Eastern Caribbean States (Doğu Karayip Devletleri Örgütü)
OHCHR	Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi)
ÖSO	Özgür Suriye Ordusu
PKK	Partiya Karkerên Kurdistanê (Kürdistan İşçi Partisi)
PYD	Partiya Yekîtiya Demokrat (Demokratik Birlik Partisi)
RKO	Rohingya Liberation Army (Rohingya Kurtuluş Ordusu)
RPF	Rwandan Patriotic Front (Ruanda Yurtsever Cephesi)
RUF	Revolutionary United Front (Devrimci Birleşik Cephe)
SCF	Save the Children Fund (Çocukları Kurtarın Vakfı)
SDF	Syrian Democratic Forces (Suriye Demokratik Güçleri)
SNA	Somali National Alliance (Somali Ulusal İttifakı)
SOFA	Status of Forces Agreement (Kuvvetler Anlaşması Statüsü)
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TWAIL	Third World Approaches to International Law (Uluslararası Hukuka Üçüncü Dünya Yaklaşımları)
UAD	Uluslararası Adalet Divanı
UCM	Uluslararası Ceza Mahkemesi
UHRC	Uganda Human Rights Commission (Uganda İnsan Hakları Komisyonu)
UNAMET	United Nations Mission in Timor (Timor'daki Birleşmiş Milletler Misyonu)
UNAMID	United Nations African Union Mission in Darfur (Darfur'daki Birleşmiş Milletler Afrika Birliği Misyonu)
UNAMIR	United Nations Assistance Mission in Rwanda

	(Ruanda'daki Birleşmiş Milletler Yardım Misyonu)
UNHCR	United Nations High Commissioner for Refugees (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği)
UNICEF	United Nations International Children's Emergency Fund (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu)
UNITAF	Unified Task Force (Birleşik Görev Gücü)
UNMIK	UN Interim Administration Mission in Kosovo (Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetim Misyonu)
UNMIS	United Nations Mission in Sudan (Sudan'daki Birleşmiş Milletler Misyonu)
UNMIT	United Nations Integrated Mission in East Timor (Birleşmiş Milletler Doğu Timor Misyonu)
UNOCI	United Nations Operation in Côte d'Ivoire (Fildişi Sahili'ndeki Birleşmiş Milletler Operasyonu)
UNOSOM	United Nations Operations in Somalia (Somali'deki Birleşmiş Milletler Operasyonu)
UNPROFOR	United Nations Protection Force (Birleşmiş Milletler Koruma Gücü)
UNSMIL	United Nation Support Mission in Libya (Libya'daki Birleşmiş Milletler Destek Misyonu)
UNTAET	United Nations Transitional Administration in East Timor (Doğu Timor'daki Birleşmiş Milletler Geçici İdaresi)
UNTERM	Interim Emergency Multinational Force (Geçici Çokuluslu Acil Durum Kuvveti)
USAID	United States Agency for International Development (Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı)
USC	United Somali Congress (Birleşik Somali Kongresi)
YPG	Yekîneyên Parastina Gel (Halk Savunma Birlikleri)

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
SUMMARY	iii
ÖNSÖZ	iv
TABLolar	v
KISALTMALAR	vi
İÇİNDEKİLER	xi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	6
İNSANİ MÜDAHALE VE KORUMA SORUMLULUĞU YAKLAŞIMLARI	6
1.1. İnsani Müdahale Yaklaşımı	6
1.1.1. İnsani Müdahale Yaklaşımının Tanımı, Gelişimi ve Kapsamı	6
1.1.2. İnsani Müdahale Yaklaşımının Unsurları	11
1.2.2. İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş	15
1.2. Koruma Sorumluluğu Yaklaşımı	31
1.2.1. Koruma Sorumluluğu Yaklaşımının Tanımı ve Kapsamı	31
1.2.3. Koruma Sorumluluğu Yaklaşımının Unsurları	32
1.2.3.1. Önleme Sorumluluğu	33
1.2.3.2. Reaksiyon Sorumluluğu	36
1.2.3.2.1. Haklı Sebep	38
1.2.3.2.2. Doğru Amaç	39
1.2.3.2.3. Doğru Yetkilendirme	41
1.2.3.2.4. Son Çare	44
1.2.3.2.5. Orantılılık	44
1.2.3.2.6. Olumlu Gelişme Beklentisi	45
1.2.3.3. Yeniden İnşa Sorumluluğu	46
1.3. İnsani Müdahale ve Koruma Sorumluluğu Yaklaşımlarının Düşünsel Zemini	48
1.4. İnsani Müdahale ve Koruma Sorumluluğu Yaklaşımlarının Meşruiyet Zemini	56
1.4.1. Egemenlik Anlayışı ve Devletlerin Egemen Eşitliği İlkesi	56
1.4.2. İç İşlerine Karışmama İlkesi	58
1.4.3. Kuvvet Kullanmama İlkesi	59
2. BÖLÜM	61
İNSANİ MÜDAHALE VE KORUMA SORUMLULUĞU YAKLAŞIMLARI ÜZERİNE	
TARTIŞMALAR	61
2.1. İnsani Müdahale ve Koruma Sorumluluğu Yaklaşımlarını Savunan Argümanlar	61

2.1.1. Uluslararası Anlaşmalar ve Belgeler Açısından	63
2.1.2. Uluslararası Örf ve Adetler Açısından	78
2.2. İnsani Müdahale ve Koruma Sorumluluğu Yaklaşımlarının Karşıtı Argümanlar	92
2.2.1. Uluslararası Anlaşmalar Açısından	93
2.2.2. Uluslararası Örf ve Adetler Açısından	103
2.3. Yaklaşımlara Yönelik Yeni Açılımlar	111
3. BÖLÜM	125
MEŞRUIYET SORUNU BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME	125
3.1. Meşruiyet Kavramı Üzerine	125
3.2. Sütunlar Açısından Meşruiyet Değerlendirmesi	132
3.2.1. Somali Müdahalesi (1992)	134
3.2.2. Bosna Hersek Müdahalesi (1994)	137
3.2.3. Ruanda Müdahalesi (1994)	141
3.2.4. Sierra Leone Müdahalesi (1997)	144
3.2.5. Doğu Timor Müdahalesi (1999)	147
3.2.6. Kosova Müdahalesi (1999)	149
3.2.7. Fildişi Sahili Cumhuriyeti Müdahalesi (2003)	153
3.2.8. Demokratik Kongo Cumhuriyeti Müdahalesi (2003)	156
3.2.9. Kenya Diplomatik Müdahalesi (2007)	161
3.2.10. Gine Diplomatik Müdahalesi (2009)	164
3.2.11. Orta Afrika Cumhuriyeti Müdahalesi (2013)	167
3.2.12. Yemen Müdahalesi (2015)	171
3.3. Kriterler Açısından Meşruiyet Değerlendirmesi	174
3.3.1. Haklı Sebep Kriteri	175
3.3.2. Doğru Amaç Kriteri	178
3.3.3. Doğru Yetkilendirme Kriteri	189
3.3.4. Son Çare Kriteri	197
3.3.5. Orantılılık Kriteri	199
3.3.6. Olumlu Gelişme Beklentisi Kriteri	201
3.3.7. Örnekler Işığında Kriterlerin Değerlendirilmesi	204
3.3.7.1. Suriye Müdahalesi (1861)	204
3.3.7.2. Stanleyville Müdahalesi (1964)	206
3.3.7.3. Pakistan Müdahalesi (1971)	208
3.3.7.4. Kamboçya Müdahalesi (1978)	210
3.3.7.5. Irak Müdahalesi (1991)	213
3.3.7.6. Somali Müdahalesi (1992)	216
3.3.7.7. Sierra Leone Müdahaleleri (1997-2000)	219

3.3.7.8. Kosova Müdahalesi (1999).....	221
3.3.7.9. Gürcistan Müdahalesi (2008)	226
3.3.7.10. Libya Müdahalesi (2008)	229
3.3.7.11. Suriye Müdahaleleri (2014-2015).....	233
3.3.7.12. Yemen Müdahalesi (2015)	237
3.4. Müdahalesizlik Durumlarının Meşruiyet Değerlendirilmesi	241
3.4.1. Uganda.....	241
3.4.2. Sri Lanka.....	244
3.4.3. Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti (KDHC).....	249
3.4.4. Myanmar Birliği	253
SONUÇ	257
KAYNAKÇA	283

GİRİŞ

İnsani müdahale (*humanitarian intervention*) ve halefi koruma sorumluluğu (*responsibility to protect*) yaklaşımları; siyasi, askeri, hukuki ve ahlaki boyutları olan disiplinler-arası bir uluslararası hukuk meselesidir. Yaklaşımların kapsamında yapılan müdahaleler, sivilleri ve masum insanları çektikleri büyük acılardan ve ölümlerden kurtarmak gibi ulvi olan amaçları bakımından etik meşruiyete sahip olmasına rağmen, uluslararası ilişkileri düzenleyici temel uluslararası hukuk normları olan kuvvet kullanma ve iç işlerine karışma yasaklarını ihlal etmeleri bakımından uluslararası hukukla çelişkili bazı durumlar söz konusudur. Bu noktada, insani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımlarının savunucuları ile karşıtları arasında süregelen tartışmalar hem yasallık zemininin hem de ahlaki meşruiyet zeminin oluşup oluşmadığına odaklanmaktadır. Uluslararası gündemde sıklıkla konu olan, uluslararası toplumda giderek kabul görmeye devam eden, uluslararası hukukta sürekli tartışılan bu yaklaşımların geleceği hakkında öngörüle bulunabilmek için ahlaki ve hukuki meşruiyet zeminlerinin nasıl oluştuğunu incelemek gerekir.

Bu çalışmada devlet içi çatışmalar karşısında insan hakları, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında çözümsüz kalan uluslararası hukuka müdahale hakkının dahil edilmesini savunan insani müdahale ve halefi koruma sorumluluğu yaklaşımı ile sorunlu yönlerini tamamlamaya çalışan korurken sorumluluk, sorumlu koruma, TWAIL yaklaşımları ve odak noktaları girişimleri gibi açılımlarının mevcut durumunu analiz etmek amaçlanmaktadır. İnsani amaçlı müdahale hakkının kabulüne giden yola ışık tutmak, devlet içi çatışmalardan kaynaklı insani acıların çözümsüzlüğün kökenlerini ele almak, mevcut durumda geline noktaı anlamaya çalışmak ve çözüm önerilerini değerlendirmek hedeflenmektedir. Bu amaçlar doğrultusunda literatüre katkı sağlamak umulmaktadır. Bu kapsamda BM Antlaşması ve diğer uluslararası antlaşmalar, insan hakları ve insancıl hukuk sözleşmeleri, BM kararları, bildirgeler, raporlar, mahkeme kararları, hükümetler arası ve hükümet dışı organizasyonların çalışmaları ve müdahaleye konu olan insani krizler karşısında uluslararası toplumun uygulamaları analiz edilecektir. Yaklaşımların meşruiyet zemininin zayıflığı, içeriğindeki eksiklikler, kötü uygulamalar ve istismar durumlarının meşruiyeti zayıflatarak uluslararası hukuk ve teamül oluşumunu nasıl engellediği incelenecektir. Yaklaşımlarının bir uluslararası hukuk normu ya da teamül haline gelip gelmediği meşruiyet bağlamında değerlendirilecektir. İç çatışmaların altında yatan temel nedenler, uluslararası toplumun girişimleri, müdahalelerin başarılı ya da başarısız olmasının ana nedenleri,

müdahaleyi teşvik eden diğer motivasyonlar, müdahalelerin önemi ve sonuçlarının yaklaşım üzerindeki etkisi normatif gelişim açısından ele alınacaktır.

Bu çalışma giriş ve sonuç haricinde üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde insani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımlarının tanımı, kapsamı, unsurları, kriterleri, aşamaları, sütunları, düşünsel zemini, kuramsal çerçevesi ve meşruiyet durumu değerlendirilecektir. İkinci bölümde yaklaşımları savunanlar ile karşıtların argümanları uluslararası antlaşmalar ile örf ve adet hukuku çerçevesinde ayrı ayrı değerlendirilecektir. Ardından ‘Yaklaşımlara Yönelik Yeni Açılımlar’ başlığı altında Brezilya’nın Korurken Sorumluluk, Çin’in Sorumlu Koruma, Üçüncü Dünya’nın yaklaşımlara bakış açısını yansıtan TWAIL (Third World Approaches to International Law)’in görüşleri, Danimarka ve Gana öncülüğündeki Odak Noktaları İnisiyatifi ve ILC (International Law Commission)’nin görüşleri ele alınacaktır. Üçüncü bölümde öncelikle yaklaşımlarla yakından ilişkili olan ve çalışmanın cevap aradığı soruların yanıtlarını bulmaya ışık tutacak meşruiyet ve yasallık kavramlarının ne anlama geldiğine değinilecek ve ardından bugüne kadar müdahaleye konu olan insani krizler meşruiyet bağlamında incelenecektir. Bu kapsamda BM Antlaşması öncesinde, Soğuk Savaş döneminde, Soğuk Savaş sonrasında (1990lar) ve koruma sorumluluğu yaklaşımının ortaya çıkışından beri insani söylemler kullanılarak yapılan müdahale girişimlerinin meşruiyeti pekiştirerek örf ve adet hukuku oluşumuna katkı sağlayan ya da meşruiyeti aşındırarak örf ve adet hukuku oluşumunu sınırlandıran hususlar ele alınacaktır. Çalışmada çok sayıda vakanın incelenmesi ile uygulamada yaşanan eksiklik ve hataların benzerlikleri, farklılıkları ve ortak yönleri ile kıyaslamalar yaparak meşruiyetin ne derece sağlanabildiği ölçümlenmeye çalışılacaktır. Vaka incelemelerinde her müdahale girişi 3 sütun ve 6 kriterle göre ayrıştırılarak en çok sorun yaşanan ve en başarılı olan durumlar ilgili sütun ve kriterlerin altında birleştirilerek mevcut durum değerlendirmesi sağlanacaktır.

Müdahale uygulamalarının önleme, reaksiyon ve yeniden inşa sütunlarında meşruiyeti en fazla aşındıran müdahale örnekleri olarak Somali, Bosna Hersek, Ruanda, Sierra Leone, Doğu Timor, Kosova, Fildişi Sahili Cumhuriyeti (FSC), Demokratik Kongo Cumhuriyeti (DKC), Orta Afrika Cumhuriyet (OAC), Yemen, Kenya ve Gine müdahale girişimi örnekleri irdelenecektir. Haklı sebep, doğru amaç, doğru otorite, son çare, orantılılık ve olumlu gelişme beklentisi kriterleri açısından meşruiyeti etkileyen en problemli, çok tartışılan ve başarılı olunan durumlar dikkate alınarak seçilen 1861 Suriye, Stanleyville, Pakistan, Kamboçya, Irak, Somali, Sierra Leone, Kosova, Gürcistan, Libya, Suriye ve Yemen müdahale girişimi örnekleri altında meşruiyet değerlendirmesi yapılacaktır. Son olarak, müdahalesizlik durumlarının yaklaşımların hem meşruiyetine hem de örf ve adet hukuku oluşumuna etki

değerlendirmesi Uganda, Sri Lanka, Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti (KDHC) ve Myanmar Birliği insani krizleri üzerinden yapılacaktır. Sonuç kısmında ise birinci ve ikinci bölümlerde yer alan bilgiler ve ikinci bölümde yer alan örnek vaka incelemeleri doğrultusunda mevcut uluslararası hukuk kaynakları açısından uluslararası hukuk normu oluşumu ile uluslararası toplumun müdahaleye konu olan insani krizler karşısındaki uygulamaları; Birleşmiş Milletler (BM) kararlarının, bildirgelerin, raporların etkileri; yerel, bölgesel ve uluslararası mahkeme kararlarının etkileri; hükümetler arası ve hükümet dışı uluslararası organizasyonların / STK'ların çalışmaları doğrultusunda örf ve adet hukuku normu oluşumu hakkında mevcut durum değerlendirmesi yapılacaktır. Uluslararası ilişkilerin doğasından kaynaklı olarak yaklaşımların geleceğine yönelik kesin bir sonuca ulaşmak mümkün olmasa da yaklaşımların dünden bugüne gelişimine ve mevcut bilgi ve deneyim birikimlerine bakarak gelecekte bir hukuk normu olma olasılığı değerlendirilecektir.

Bu çalışmanın vaka incelemesi kısmında yöntem olarak insani müdahale ya da koruma sorumluluğuna konu olan tüm bu müdahale vakaları üç sütun (önleme, reaksiyon ve yeniden inşa) ve 6 kritere (doğru amaç, doğru otorite, haklı sebep, son çare, orantılık, olumlu gelişme beklentisi) göre ayrıştırılıp, Sütunlar Açısından Meşruiyet Değerlendirmesi ve Kriterler Açısından Meşruiyet Değerlendirmesi başlıkları altında birleştirilmiştir. Bu birleştirmenin sonucunda en sorunlu müdahale uygulamaları ortaya çıkmıştır. Kriterler açısından meşruiyeti problemleri en yoğun olan 12 vaka seçilmiştir. Vaka seçimi yapılırken Soğuk Savaş, Soğuk Savaş Sonrası ve Koruma Sorumluluğu dönemlerine eşit ağırlık verilmiştir. Kalan vakalar ise ilgili kriterlerin altına kısa örnekler olarak yerleştirilmiştir. Diğer taraftan sütunlar zamanlama ve yeterlilik açısından ele alınarak, başarılı ve başarısız müdahale girişimleri birlikte değerlendirilmiştir. Seçim yaparken en sorunlu ve en başarılı görünen örneklerle yer verilmiştir. İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımlarına konu olan 6'şar vaka seçilerek konu bazında eşit dağılım sağlanmıştır. BM Antlaşması öncesinde insani müdahale kavramı şekillenmemiş olduğundan, BM Antlaşması öncesi müdahale girişimleri daha ziyade kalan müdahale girişimleri ile birlikte sütunların altına kısa örnekler olarak eklenmiştir.

Çalışmada insani müdahale söylemlerine dayanan toplam 41 müdahale girişimi ve 4 müdahalesizlik durumu incelenmiştir. BM Antlaşması öncesi dönemden 1829'da İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından yapılan Yunanistan müdahalesi, 1861'de Fransa tarafından gerçekleştirilen Suriye müdahalesi, 1866'da Girit isyanı, 1877'de Bosna-Hersek meselesi, 1903'te Makedonya sorunu ve 1939'da Almanya'nın Çekoslovakya'yı işgali çalışmaya dahil edilmiştir. Soğuk Savaş döneminden 1960'ta Belçika'nın Kongo, 1964'te Belçika ve ABD'nin Stanleyville, 1965'te ABD'nin Dominik, 1977'de Hindistan'ın Pakistan, 1978'de

Fransa ve Belçika'nın Shaba ve Vietnam'ın Kamboçya, 1979'da Tanzanya'nın Uganda ve Fransa'nın OAC, 1983'te ABD'nin Grenada ve 1989'da ABD'nin Panama müdahaleleri çalışma kapsamına alınmıştır. Soğuk Savaş sonrasında 1990'da ABD ve koalisyon güçlerinin Irak, ECOWAS ve BM'nin Liberya müdahaleleri, 1992'de BM'nin Somali ve NATO'nun Bosna-Hersek müdahaleleri, 1994'te ABD ve BM'nin Haiti, BM'nin Doğu Timor ve Ruanda müdahaleleri, 1997'de NIFAG, ECOWAS, BM ve İngiltere'nin Sierra Leone müdahalesi, 1999'da NATO'nun Kosova müdahalesi çalışmaya temel sağlayan örnekler olarak alınmıştır. Koruma sorumluluğu yaklaşımının 2001'de ortaya çıkışından sonra 2003'te BM'nin DKC müdahalesi ile ECOWAS, Fransa ve BM'nin FSC müdahalesi, 2004'te BM'nin Sudan-Darfur müdahalesi, 2005'te BM'nin Güney Sudan müdahalesi, 2007'de BM'nin Kenya diplomatik müdahalesi, 2008'de Rusya'nın Gürcistan müdahalesi, 2009'da BM'nin Gine diplomatik müdahalesi, 2011'de NATO'nun Libya müdahalesi, 2012'de Fransa ve BM'nin Mali müdahalesi, 2013'te Fransa, Afrika Birliği, Avrupa Birliği (AB) ve BM'nin OAC müdahalesi, 2015'te Suudi Arabistan'ın Yemen müdahalesi, 2014 ve 2015'te ABD ve Rusya'nın münferit Suriye müdahale girişimleri de çalışmanın dayanağı olarak analiz edilmiştir. Müdahalesizlik durumlarına örnek olarak üzerinde en çok tartışılan Uganda, Sri Lanka, KDHC ve Myanmar Birliği insani krizleri ele alınmıştır. Aşağıda bu örneklerin tabloları verilmiştir.

Çalışmanın genelinde kullanılan yöntemler kaynak tarama, örnek olay inceleme ve kıyaslama yöntemleridir. Örnek olayların incelenmesi sonucunda ortaya çıkan benzerlikler ve farklılıklar, yaklaşımların geleceğine katkı sayılabilecek ve zarar verecek durumlar dikkate alınmıştır. Kaynak olarak kitap, makale, dergi, rapor, tez ve web sitesi yayınlarından faydalanılmıştır. Özellikle BM Antlaşması, insan hakları ve insancıl hukuk sözleşmelerinin konuya ilişkin hükümleri ile BM Güvenlik Konseyi ve Genel Kurulu'nun konuya ilişkin aldığı kararlar ya da tartıştığı karar tasarıları destekleyici kaynaklar olarak kullanılmıştır.

Tablo 1. Vaka Çalışmalarının Sınıflandırılması

Dönem	Kriterlerin Değerlendirilmesi	Yaklaşım Türü	Sütunların Değerlendirilmesi
BM Antlaşması Öncesi	1861 Suriye Müdahalesi	İnsani Müdahale	Somali Müdahalesi
Soğuk Savaş Dönemi	Stanleyville Müdahalesi		Bosna-Hersek Müdahalesi
	Pakistan Müdahalesi		Ruanda Müdahalesi
	Kamboçya Müdahalesi		Doğu Timor Müdahalesi.
Soğuk Savaş Sonrası Dönem	Irak Müdahalesi		Sierra Leone Müdahalesi.
	Somali Müdahalesi		Kosova Mğdahalesi
Koruma Sorumluluğu Dönemi	Sierra Leone Müdahalesi	Koruma Sorumluluğu	Fildişi Sahili Cum. Müdahalesi
	Kosova Müdahalesi		DKC Müdahalesi
	Gürcistan Müdahalesi		Kenya Diplomatik Müdahalesi
	Libya Müdahalesi		Gine Diplomatik Müdahalesi
	Yemen Müdahalesi		OAC Müdahalesi
	Suriye Müdahalesi		Yemen Müdahalesi

Tablo 2. İncelenen Vakaların Listesi

Dönem	Tarih	Müdahaleci Güçler	Devlet İçi İnsani Krizler
BM Antlaşması Öncesi Dönem	1829	İngiltere, Fransa, Rusya	Yunanistan Müdahalesi
	1861	Fransa, İngiltere	Suriye Müdahalesi
	1868	Rusya, İngiltere, Fransa	Girit İsyanı
	1878	Rusya	Bosna-Hersek Meselesi
	1903	Rusya, İngiltere, Fransa, Almanya	Makedonya Sorunu
	1939	Almanya	Çekoslovakya'nın İşgali
Soğuk Savaş Dönemi	1960	Belçika	Kongo Müdahalesi
	1964	ABD, Belçika	Stanleyville Müdahalesi
	1965	ABD, OAS	Dominik Cumhuriyeti Müdahalesi
	1971	Hindistan	Pakistan Müdahalesi
	1978	Fransa, Belçika	Shaba Müdahalesi
	1978	Vietnam	Kamboçya Müdahalesi
	1979	Tanzanya	Uganda Müdahalesi
	1979	Fransa	OAC Müdahalesi
	1983	ABD	Grenada Müdahalesi
	1989	ABD	Panama Müdahalesi
Soğuk Savaş Sonrası Dönem	1990	ABD ve Koalisyon	Irak Müdahalesi
	1990	ECOWAS	Liberya Müdahalesi
	1992	ABD, BM	Somali Müdahalesi
	1992	ABD, NATO	Bosna-Hersek Müdahalesi
	1994	ABD	Haiti Müdahalesi
	1994	BM, Avusturalya	Doğu Timor Müdahalesi
	1994	BM	Ruanda Müdahalesi
	1997-2000	NIFAG, ECOWAS, BM, İngiltere	Sierra Leone Müdahaleleri
	1999	ABD, NATO	Kosova Müdahalesi
Koruma Sorumluluğu Dönemi	2003	BM	DKC Müdahalesi
	2003	ECOWAS, Fransa, BM	FSC Müdahalesi
	2004	BM	Sudan-Darfur Müdahalesi
	2005	BM	Güney Sudan Müdahalesi
	2007	BM	Kenya Diplomatik Müdahalesi
	2008	Rusya	Gürcistan Müdahalesi
	2009	BM	Gine Diplomatik Müdahalesi
	2011	Fransa, NATO	Libya Müdahalesi
	2012	Fransa, BM	Mali Müdahalesi
	2013	Fransa, Afrika Birliği, AB, BM	OAC Müdahalesi
	2015	Suudi Arabistan	Yemen Müdahalesi
	2014-2015	ABD, Rusya	Suriye Müdahalesi
Müdahalesizlik	---	---	Uganda İnsani Krizi
	---	---	KDHC İnsani Krizi
	---	---	Sri Lanka İnsani Krizi
	---	---	Mynmar Birliği İnsani Krizi

1. BÖLÜM

İNSANİ MÜDAHALE VE KORUMA SORUMLULUĞU YAKLAŞIMLARI

1.1. İnsani Müdahale Yaklaşımı

1.1.1. İnsani Müdahale Yaklaşımının Tanımı, Gelişimi ve Kapsamı

İnsani müdahale yaklaşımı antik çağdaki Roma filozofları ve Hristiyan din adamlarının görüşleriyle başlayan haklı savaş doktrini; insanların doğuştan gelen hakları, egemenlik ve toplumsal sözleşme ilişkisine dayanan doğal hukuk ve humanizm anlayışı; Westphalian egemenlik ve insan hakları ilişkisinin liberalizme ilerleyişi; kozmopolitanizm, evrenselcilik, dayanışmacılık, faydacılık ve yeni müdahalecilik gibi düşünsel temellerden feyz alır.

İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımlarının pek çok açıdan tartışmalı bir konu olmasının altında yatan temel neden *insani müdahale* kavramının uluslararası hukukta henüz tanımlanmamış olmasıdır. Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Hukuk ve Siyaset Bilimi disiplinleri konuya farklı açılardan baktıkları için farklı tanımlar ortaya konulmaktadır. Kavramın anlamı üzerine farklı disiplinlerde yapılan çalışmalarda ciddi bir görüş ayrılığı olmaması sebebiyle geniş kapsamlı ortak bir tanıma ulaşılabilir. Kavramın içerisinde yer alan hem *insani* kelimesi hem de *müdahale* kelimesi ayrı ayrı tartışma konusudur. Askeri, siyasi ve ekonomik olarak yapılan müdahalelerin *insani* olarak adlandırmasının doğruluğu tartışılmaktadır. *Müdahale* açısından da tehdidin, amaçların, kuvvet kullanımı ya da diğer yöntemlerin ne olduğu, hedef devletin, halkın ve uygulayıcı aktörlerinin kim olduğu, korunması amaçlanan temel insan haklarının neler olduğu, ihlaller ve şiddetin boyutu, yerel otoritenin rızasının ya da BM rızasının gerekli olup olmadığı gibi birçok konu tartışılmaktadır.¹

Genel olarak bahsedilen tanımların gerekli unsurları bir araya getirilince insani müdahale kavramı olarak öne çıkan tanımlar bir devlette uluslararası kabul görmüş insan haklarının geniş çaplı ihlalleri ve kabul edilemez boyuttaki şiddet olayları yaşanması durumunda, devlet yönetimi bu ihlalleri sona erdiremez ya da sona erdirmek istemezse; bu devlete karşı bir devlet, devletler grubu ya da uluslararası örgüt tarafından; kendi vatandaşlarını koruma amacı gütmeyen; hedef devletin halklarının insan haklarının yaygın ve ağır ihlallerini, acılarını önlemek, hafifletmek ve ya durdurmak öncelikli amaçlarını güderek; yerel bir otoritenin, bölgesel bir organizasyonun ya da BM'nin rızasını alarak ya da

¹Öztürk Z. A.; “*İnsani Müdahale Ne Kadar İnsani, Ne Kadar Siyasi?*”, http://www.21yuzyildergisi.com/assets/uploads/files/7zerrin_ayse_ozturk.pdf, 9.04.2017, s. 23

almayarak; müdahale edilen devletin yönetimini hedef alarak iç işlerine zorlayıcı biçimde karışılması, askeri güç kullanılması ya da askeri güç kullanma tehdidinde bulunulmasıdır.²

İnsani müdahale yaklaşımı ile bir devletlerin vatandaşlarının refahını, güvenliğini ve istikrarını sağlama sorumluluğunu yerine getirmemesi durumunda, egemenliğin hak olmanın ötesinde yükümlülük de taşıdığı görüşüyle, egemenin iktidarının düşmesi, egemenliğin dokunulmazlığının kalkması ve kuvvet kullanımı istisnasının gündeme gelmesi durumu söz konusu olur. İnsani müdahale haklı sebep olarak uluslararası toplumun insancıl hukuk sözleşmeleri kapsamında üzerinde uzlaşa sağladığı devlet içi çatışmalardan doğan geniş çaplı, sistematik ve yoğun insan hakları ihlallerinin, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar, etnik temizlik ve soykırım gibi kitlesel vahşet suçlarının varlığına dair geniş uzlaşa olduğunda; devletin şiddeti ve ihlalleri durdurmakta başarısız, yetersiz ve isteksiz olması ya da bu ihlallerden doğrudan ya da dolaylı sorumlu olması halinde; devletin rızası ile ya da rızası hilafına; BM ya da bölgesel bir organizasyon yetkisiyle ve ya yetki olmaksızın; halkın acılarını ve uğradıkları telafisi mümkün olmayan zararları önlemek, durdurmak, hafifletmek, yasa ve düzeni yeniden tesis etmek gibi ulvi ve meşru olan insani amaçlar ön planda tutularak ve de toprak kazanma, bağımsızlığa son verme, ulusal çıkarlarını elde gibi amaçlardan uzak durularak; uluslararası toplumun münferit olarak tek devlet, devletler koalisyonu, bölgesel ve uluslararası örgütler kanalıyla (NATO, BM, AB, ECOWAS, vb.) krize karşı diplomatik müdahale, ekonomik yaptırımlar, arabuluculuk, kuvvet kullanımı tehdidi, önleyici konuşlanma, askeri operasyon, reform süreçlerini destekleme, seçim süreçlerini izleme ve denetleme, yeniden entegrasyon faaliyetlerini destekleme gibi çeşitli yöntemlerle; belirli ilkelere uygun davranarak (savaşın haklı gerekçesi, meşru bir otorite tarafından ilanı ve onayı, sivillerin ayırıt edilmesi gibi orantılılık önlemlerinin izlenmesi, iyi niyet, son çare olarak başvurma, başarı ihtimali vb.) cevap vermesidir. İnsani müdahale yaklaşımı 1648 Westphalia Antlaşması'ndan beri devletlerin egemen eşitliğine dayanan uluslararası sistemin temel dinamiklerini oluşturan devlet egemenliğinin üstünlüğü ve iç işlerine müdahale etmeme ilkeleri ile 1945'te BM Antlaşması'nın imzalanmasından beri uygulanmakta olan kuvvet kullanma yasağı ilkesini istisnai olarak aşındırmaya çalışan bir norm girişimidir.

İnsani müdahale ve halefi koruma sorumluluğu üzerine yapılagelen temel tartışmalar uluslararası hukukun temel tartışmalarına dayanır. Pozitivist hukukun ve doğal hukukun meşruiyete bakış açısı yaklaşımların savunucuları ve karşıtlarının argümanlarının temelini oluşturur. Temel olarak pozitivizm bir durumun yasallığına ve olana odaklanır. Yasal bir

² Acet G. S.; "Uluslararası Hukukta Teamül Olarak İnsani Müdahale", *International Journal of Academic Value Studies*, Vol.3, No:13, 2017, pp. 446

durum aynı zamanda meşrudur. Meşruiyetin kaynağı pozitif hukuk kurallarıdır. Meşruluk derecesi ise normlar hiyerarşisinden kaynaklanır. Doğal hukuk ise olanla değil olması gereken ile ilgilenir. meşruiyet için mevcut hukuk kurallarını benimsemekle beraber ahlaki değerleri de ön plana çıkarır. Toplumsal gerçekliği de göz ardı etmez. Yaklaşımların karşıtları daha ziyade olanla ilgilenir ve pozitif hukuk kurallarına dayanarak meşruiyet arar. Savunanlar ise doğal hukukçuların görüşlerine paralel şekilde olması gerekenle ilgilenerek ve ahlaki değerleri de analize dahil ederek meşruiyeti değerlendirir.³ Doğal hukuka göre insanın doğuştan sahip olduğu hakları ve bu hakları gereği birbirlerine karşı sorumluluğu vardır. Bu bakış açısı reform, Rönesans, Aydınlanma, 1848 İhtilalleri, 1776 Amerikan Bağımsızlık Beyannamesi ve 1789 Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Evrensel Bildirisi, 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve çeşitli insan hakları ve insancıl hukuk sözleşmeleri ile giderek gelişip uluslararası hukukta ağırlığını artırmıştır. Yaklaşımlar da bu görüşe dayanarak ilerletilmiştir.⁴ Bir taraftan da sosyal sözleşmecilerin görüşleri doğal hukuku daha ilerletip evrensel bir yapıya evrilmesi için çalışmıştır. İnsan olma gereği sahip olunan haklar ile insanın kutsal ve öncel olmasının yarattığı ödevlerin evrensel bir güce sahip olduğu ileri sürülerek sosyal sözleşmenin devletler arasındaki ilişkilere de uyarlanabileceği ve insan haklarına saygı bağlamında bir devletin başka bir devlete öncelikle diplomatik olmak kaydıyla müdahale etmesi gerektiği savunulmuştur.⁵

Bu temel ayrımların üzerinde 1950lerden itibaren yükselmeye başlayan; klasik realizm ve klasik idealizmin ortasında yer alan; realizm, rasyonalizm ve radikalizmden beslenen İngiliz Okulu 1980li yıllardan itibaren uluslararası sistemin değişen dinamiklerini temelinde birey ve devletin haklarının birbirleri karşısındaki durumuna, insan hakları, insani müdahale, düzen ve toplum konularına odaklanmıştır. Devletler arası düzen ve bireyler arası düzen; devlet içinde vatandaşlardan oluşan toplum, devletler arasında kurulan uluslararası toplum ve küresel olarak bireylerden oluşan dünya toplumu üzerine odaklanılmıştır. Bu kapsamda dayanışmacılık (solidarism) ve çoğulculuk (Pluralism) bakış açıları geliştirilmiştir. Dayanışmacılık anlayışı ile doğal hukuk ve kozmopolitizm perspektifinden bakılarak adil olmayan yasa ve durumlara doğal hukuka dayanarak direnme hakkı olması, devletlerden ziyade bireylerin haklarının uluslararası alanda korunması, insan haklarının devletlerin

³ Aynı yer; s. 10-11-12-13-14

⁴ Selçuk A.; **“İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş ve Libya’ya Düzenlenen Birleşik Koruyucu Harekâtın Değerlendirilmesi”**, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013, s. 70, Tekin S.; **“Etik ve İnsani Müdahale: “Söylem, Mitler ve Gerçekler”**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya–2010, s. 24-25

⁵ Tekin S.; a.g.t, s. 22-23 / Kocaoğlu M.; **“Siyaset Felsefesinde İnsani Müdahale Problemi”**, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:18, Sayı: 4, 2018, s. 214-224

egemenlik haklarının önüne geçmesi, evrensel insan hakları ve ortak değerlere dayalı bir uluslararası toplum oluşturulması gerektiği ileri sürülmüştür. Sivillerin güvenliğini sağlamak için yapılan insani amaçlı müdahale operasyonlarının çatışmanın temel nedenlerini de ortadan kaldırmayı hedeflemesini istenmiştir. Çoğulculuk anlayışı ile pozitivist hukuk görüşüne dayanarak devlet egemenliğinin ve müdahale edilmeme ilkesinin önceliği savunulmuştur. Uluslararası toplumda egemenlik önceliği üzerine kurulu düzen vazgeçilmez olarak görülerek, bu düzene tehdit olarak algılanan insani müdahale yaklaşımına muhalif yaklaşımıştır. Uluslararası hukukun yalnızca geçerli hukuk (lex lata) olan hukuka (antlaşma ve teamüllere) dayanması ve egemen devletlerin rıza göstermesi yoluyla mümkün olduğu ve bu nedenle insani amaçlı müdahalenin henüz geçerli hukuk kuralı olmaması, içeriğin muğlak olması ve uluslararası toplum tarafından çelişkili yaklaşılması nedenleriyle kabul edilemez olduğu ileri sürülmüştür. İnsani müdahalenin egemenlik önceliği prensibini aşındırmaması ve yalnızca sivillerin güvenliği ile sınırlı tutulması istenmiştir.⁶

Doğal hukuk damarından beslenen kozmopolitanizm birey-devlet gerilimine ve daimi barışa ulaşma için evrensel düzene ve evrensel hukuka ihtiyaç, despotluğuna karşı direnme hakkı ve bu konuda dış yardım alma hakkı görüşleri ile insani amaçlı müdahale hakkına zemin oluşturmuştur. Dünya vatandaşlığından sahip olunan hakların korunması için uluslararası hukukun etkinleştirilmesi, despot yönetimler altında ezilen halklar için içişlerine karışmama prensibinin işletilmemesi, kolektif çıkarlar için kolektif hareket edilmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Devlet egemenliğinin meşruiyet için insan haklarının korunması gerektiği ve insan haklarını koruma girişimlerinin meşru sayılması gerektiği görüşleri bu düşüncelere dayandırılmıştır.⁷ Doğal hukuk damarından beslenen liberalizm insan haklarının korunması ve demokrasinin yaygınlaştırılmasını, self determinasyon hakkına saygı gösterilmesini, uluslararası sistemin anarşik karakterini karşılıklı işbirliği ile çözümlenebileceğini, uluslararası kurumların uluslararası ilişkileri yönetmesiyle insani değerlerin de uluslararası ilişkiler konusu olduğunu, dış politikada etik anlayışın etkili olduğunu, çatışmanın maliyetleri artırması sebebiyle güç için değil savaşmak yerine işbirliğine gidilmesi gerektiği, evrensel ve

⁶ Selçok A.; a.g.t., s. 70-71 / Halistoprak T.; “İnsani Müdahale”, https://www.researchgate.net/publication/337307017_İnsani_Mudahale, 15.12.2020, s. 5-6 / Değer F.; “**Koruma Sorumluluğu Gelişimi ve Uygulaması**”, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020, s. 22 / Çukur S.; “**İngiliz Okulu Perspektifinden Suriye İç Savaşında İnsani Müdahale ve Koruma Sorumluluğu Tartışmaları**”, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, Bolu, 2019, s. 56 / Güneş Güla A. G.; “**Uluslararası Toplum Ve Koruma Sorumluluğu: Libya Ve Suriye Örnekleri**”, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Antalya, 2019, s. 4-5

⁷ Segah T.; a.g.t., s. 34-35-36 / Eren A. A.; “Mutlak Güç ya da Sınırsız Sorumluluk: Devlet Egemenliği ve Uluslararası Toplumun Koruma Sorumluluğu”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2: Sayı: 24, 2016, s. 153,154 155 / Bozkurt E.; a.g.m. s.509-512-513-515-518

mutlak insan hakları ve özgürlüklerinin korunması gerektiği ve bu kapsamda yapılan insani müdahalenin öncelikleri arasında adalet ve barışın yeniden tesis edilmesi amaçlarının olması gerektiği savunulmuştur. İnsan hak ve özgürlüklerinin ihlali halinde, uluslararası güvenlik ve istikrarın yeniden tesisi için devletler ve uluslararası örgütler tarafından yoğun diplomatik baskı ve zorlayıcı müdahale yapılması gerektiği ileri sürülmüştür.⁸

Realizm açısından ise insani müdahalenin gerekçesi devlet çıkarlarına dayanmıştır. Devletlerin sadece kendi vatandaşlarına karşı sorumlulukları olduğu, diğer ülke vatandaşlarını koruma görevi olmadığı, başka devletin halkını kurtarmak için fedakarlıkta bulunup maliyetlere katlanmanın sadece ahlaki ve siyasi nedenlerle ulusal çıkarlar olmadan yapılmasının doğru olmadığı, güvenlik ve ekonomik çıkarlar gibi karşılıklar elde edilmesi gerektiği savunulmuştur.⁹ Eylemi sonuçları üzerinden değerlendiren faydacılık anlayışı müdahalenin doğuracağı zararın getireceği faydanın yanında küçük kaldığı durumlarda müdahalenin meşru kabul edilebileceğini, insanların hayatını kaybetmesi sonucunda olası can kaybından daha fazla yaşam kurtarılacaksa müdahalenin adil ve meşru olduğunu, hatta eylemsizlik halinin de bu görüşe dayanarak tercih edilmesi gerektiğini savunmuştur.¹⁰ İnsanların ortak çıkarları için bir araya geldiğini, kimlik ve çıkar algılarının paylaşılan değerler üzerinden şekillendiğini, çıkar-politika ve norm etkileşimi olduğunu, sömürgecilik düzenine karşı norm değişiminin insani müdahale ve insan hakları normlarını yükselttiğini, küresel olarak değişen toplumsal değerlerin çıkar algısını değiştirdiğini ve uluslararası toplumun ortak normu haline gelen insan haklarının korunması fikrini uluslararasılaştığını farklı zamanlarda farklı toplumlara göre değişen norm inşa süreci ile yaklaşımların algılandığını savunmuştur.¹¹ Feminizm anlayışı ise toplumsal cinsiyet farkındalığı olan, kadınları, çocukları, sivilleri ayrı ayrı değerlendirerek korumayı ve cezasızlığı sonlandırmayı öngören koruma sorumluluğunu desteklemiştir. S/RES/1325 (2000) Güvenlik Konseyi kararı, Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 138. ve 139. paragrafları ile bunları kabul eden 28 Nisan 2006 tarihli 1674 sayılı Güvenlik Konseyi kararı ve A/60/L.1.2005 sayılı Genel Kurul kararı takdir edilmiştir.¹² Evrenselcilik anlayışı Batının başarısız devletlerin vatandaşlarını kendi

⁸ Eren A. A.; a.g.m., s.150-151 / Tekin S.; a.g.t., s. 10

⁹ Tekin S.; a.g.t., s.28-31, Eren A. A.; a.g.m., s. 47

¹⁰ Brandt, R. B.; "Utilitarianism and the Rules of War", *Philosophy and Public Affairs*, 1972, s.157, aktaran, Gürbüz E. A.; "Uluslararası Hukukta Koruma Sorumluluğu Çıkmazı", https://www.academia.edu/7414152/Uluslararası_Hukukta_Koruma_Sorumluluğu_Çıkmazı, 09.04.2017, s. 9 / Dağcı G. T.; Zorba H.; ABD'nin Askeri ve İnsani Müdahale Siyasetini Etkileyen Dinamikler: Bosna-Hersek ve Kosova Örneği", <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/222817>, 25.10.2020, s. 4 / Tekin S.; a.g.t., s. 21

¹¹ Eren A. A.; a.g.m., s. 155-156-157

¹² Gözen Ercan P., "Onuncu Yılının Ardından Koruma Sorumluluğunu Kavramsal Gelişimine Feminist Bir Eleştiri", <http://alternatifpolitika.com/site/cilt/9/sayi/3/5-Piar-Gozen-Ercan-Feminist-R2P.pdf>, 9.04.2017, s. 392-393-398

devletlerinden koruma gerektiği düşüncesi ve koruma altına aldığı insan hakları, demokrasi, iyi yönetim vb. evrensel değerler için önleyici müdahale yapma görüşleri ile insani müdahale yaklaşımını ilerletmiştir.

Diğer taraftan çoğulculuk ve pozitif hukuk damarından beslenen pasifizm ve devletçilik görüşleri yaklaşımların gelişimini baskılamıştır. Pasifizm anlayışı savaşla uluslararası sorunların çözümü ve askeri kuvvet kullanımı ile yapılan müdahalenin ahlaki açıdan kabul edilemez olduğunu, barışçıl yönetmelerin arka plana atıldığını ve insani gerekçeler ile haklı savaş doktrininin kuvvet kullanımını meşrulaştırmak için kullanıldığını savunmuştur. Devletçilik anlayışı görecelilik bağlamında insan haklarının evrensel olmadığını ve ortak ahlakın kabulünün mümkün olmadığını, her devletin ahlak anlayışının hakları farklı belirlediğini savunmuştur. Buna dayanarak halkların haklarını ve özgürlüklerini korumak için mücadelelerini kendi imkanlarıyla ve dışarıdan yardım almadan yürütmesi gerektiği, sorunun çözümü için toplumun değerlerinin değişmesi gerektiği ve bunun dış baskı ile gerçekleşmeyeceği, kendi fedakarlıklarıyla özgürlüğünü elde etmemiş toplumların kolaylıkla destekleyen devletlerin boyunduruğuna girebileceği ileri sürülmüştür.¹³

İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımlarının yukarıda bahsedilen bu görüşlerin zemininde yükselen argümanlarına ikinci bölümde detaylı şekilde değinilecektir.

1.1.2. İnsani Müdahale Yaklaşımının Unsurları

İnsani müdahalelerin kötüye kullanımını engellemek için yaklaşımı belirli şartlara bağlamak ve bu şartları son derece açık bir şekilde ortaya koymak gerekir. Bu şekilde uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmese bile kapsamlı şiddet uygulamaları ve geniş insan hakları ihlalleri karşısında nasıl bir aksiyon alınabileceğine dair yol haritası çizilebilir. Oppenheim'a göre bir devlet sınırları içindeki vatandaşlarına karşı insan hakları ihlallerinde bulunuyorsa ya da gelişen bu türden olayları durduramıyor ve/veya durduramıyorsa o zaman müdahale etme gereği doğar. Stromseth'e göre vahşeti durdurmak gibi insani amaçların temel olması ve ölçülülük, kolektif eylem ve yasal gerekçeler olması gerekir. Hiphold'a göre devletin sınırları içerisinde gelişen olayların insan hakları ihlali olduğuna dair genel uzlaşının oluşması ve ya böyle bir durumun söz konusu olması halinde bir veya birkaç devlet ya da uluslararası örgüt vasıtası ile müdahale gerçekleştirilmesi ve uluslararası hukuk kişiliğine sahip olmayan aktörlerin eyleminin insani müdahale olarak kabul edilmemesi gerektir.¹⁴

¹³ Tekin S.; a.g.t., s. 28-31-32-33

¹⁴ Hiphold D.; (2001). "Humanitarian Intervention: Is There a Need for a Legal Reappraisal", *European Journal of International Law*, Vol:12 (3), 2003, s. 437-467 / Oppenheim L., Lauterpacht H.; **Oppenheim's International**

Weigel'e göre insani müdahalenin belirli siyasi hedeflere sahip olması gerekir. Sürecin başından sonuna kadar izlenmesi ve müdahale edilen toplumun siyasal örgütlenmesine katkıda bulunulması gerekir. Çıkış nedeni zaten siyasi olan çatışmalar ancak siyasi araçları da çözüme dâhil ederek gerçek anlamda durdurulabilir.¹⁵ Scheffer'a göre Güvenlik Konseyi'nin insani müdahalenin yetkilendirilmesinde çıkmaza girmesi, alternatif tüm önlemlerin tüketilmiş ya da yasaklanmış olması, insan hakları ihlallerinin ciddi boyuta ulaşmış olması, müdahaleci gücün farklı aktörlerden oluşması için çaba gösterilmesi, müdahalenin zarardan çok fayda getireceğine dair geçerli nedenlerin olması ve hedef ülkenin uzun vadede bağımsızlığının ve bütünlüğünün tehlikeye atılmaması şartları sağlandığında; Güvenlik Konseyi tarafında bir gecikme ya da tıkanma yaşanırsa başka uluslararası örgütler de devreye girebilir. Bu çerçevede BM Antlaşması'nda insani müdahaleyi öngören yasal bir yetki hakkı tanınmalıdır.¹⁶ Lyman'a göre insani müdahale BM yetkisinde, müştereken, son çare olarak ve haklı hukuki gerekçelere dayanarak yapılmalıdır.¹⁷ İnsani müdahale, müdahale edilen devletin halkının desteğine sahip olmalıdır. Halk desteğinin yokluğu müdahaleci birliklere saldırılarla sonuçlanmaktadır. Hayatını kaybeden askerleri medyada görmek müdahaleci devletlerin kamuoyunda ve dünya kamuoyunda müdahaleye desteği azaltmaktadır.¹⁸

İnsani müdahale yaklaşımı temelde mağdurların korunması için savaşın hangi meşru araçlar ve etik kurallar çerçevesinde uygulanacağını (*jus in bello*) açıklayan haklı savaş geleneğinden gelen unsurları içerir. Savaşın haklı gerekçesi yanlış bir hareketi, görülen zararı ya da haksızlıkla alınan bir şeyi telefi etme, intikam alma ve suçu cezalandırma ya da buyruğundakilere karşı kabul edilebilir sınırları aşan zorbalık durumunda başka bir egemenin iç işlerine müdahale etme hakkına sahip olduğu görüşüdür. İyi niyet intikam, misilleme ya da

Law; Peace: Introduction and Part I, Avon, Longman, 1992, s. 442, aktaran, Acet G.S.; “*Uluslararası Hukukta Teamül Olarak İnsani Müdahale*”, <http://www.idealonline.com.tr/IdealOnline/pdfViewer/index.xhtml?uId=56777&ioM=Paper&preview=true&isViewer=true#pagemode=bookmark> s, 21.11.2018, s. 447 / Özdemir A.; a.g.m., s. 99

¹⁴ Armaoğlu M.; “**19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**”, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 447 / Stromseth J.; “Rethinking Humanitarian Intervention: The Case For Incremental Change” Holzgrefe, J.L., Keohane R. O. (ed.), **Humanitarian Intervention: Ethical, Legal, and Political Dilemmas**, Cambridge University Press, New York, 2003, s. 232-271, aktaran, Acet G.S.; a.g.m., s. 447

¹⁵ Weigel G.; “Notes Towards the Redefinition of America’s Purpose”, *American Purpose*, Vol: 6, 1992, s. 41-48, aktaran, Duran H.; “Yeni Bir Müdahale Şekli İnsani Müdahale”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2001, s. 92

¹⁶ Scheffer D. J.; “Challenges Confronting Collective Security: Humanitarian Intervention”, Scheffer D.J., Gardner R. N., Helmen G. B. (ed.), *Post- Gulf War Challenges to the UN Collective Security System: Three Views on the Issue of Humanitarian Intervention*, United States Institute for Peace, Washington D.C., 1992, s.11-12, aktaran, Müdürlüoğlu N.; “**Birleşmiş Milletler ve İnsani Müdahale**”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tezsiz Yüksek Lisans Bitirme Projesi, Ankara, 2007, s. 8

¹⁷ Lyman R.M.; “*The Possibilities For Humanitarian War By the International Community in Bosnia Herzegovina Between 1992 and 1995 Camberley*”, <https://sites.tufts.edu/jha/archives/112>, 21.11.2018

¹⁸ Duran H.; a.g.m., s. 92

toprak kazanmak yerine kendini savunma, mülkiyetini geri alma, barışın ve güvenliğin sağlanması, haksızlıkları giderme, kötü davranışları ve suçluları cezalandırma, halkın iyiliği, müttefiklere yardım, başka ülke vatandaşlarını zulümden kurtarma ve onurunu korumadır. Meşru otorite iktidarını ilahi güçten alan hükümdardır. Savaşın meşru hükümdar tarafından önceden açık bir şekilde ilan edilmesi ve yönetilmesi gerekir. Savaşa diğer şiddet içermeyen barışçıl yöntemler tüketildikten sonra son çare olarak başvurulmalıdır. Savaşta masum insanlar, din adamları, çocuklar, kadınlar, yaşlı erkekler, silah taşımaya gücü yetmeyenler, elçiler, çiftçiler, tüccarlar, yolcular, savaş tutsakları ve teslim olanlara kötü davranılmamalıdır. Amaca ulaşma ve zafer ihtimali varsa, başarı ihtimali yüksekse savaşa başvurulmalıdır.¹⁹ Bu unsurlara zamanla uluslararası toplumca genel kabul gören başka şartlar da eklenmiştir. Örneğin; müdahalenin müdahaleye konu olan devletin bağımsızlığına zarar vermemesi, mümkün olduğu kadar kısa sürede tamamlanıp amaçlara ulaşılınca son erdirilmesi, amaçlara orantılı şekilde ve mümkün olduğu kadar az kuvvet kullanılması, mümkünse devlet daveti olması ve müdahalenin ilgili devletler işbirliği içinde yürütülmesi, BM Güvenlik Konseyi tarafından mutlaka ele alınmış ve BM tarafından yetkilendirilmiş olması, müdahalenin mümkünse BM yönetiminde uluslararası bir güçle, yoksa bölgesel örgütler vasıtasıyla, bu da mümkün değilse koalisyon tarafından yapılması, müdahale edilecek devlete kesin uyarı ve ultimatolar gönderilmiş olması gibi koşullar da eklenmiştir.²⁰

Yeni müdahaleciler, bir güvenlik önlemi olarak tek taraflılık yerine çok taraflı müdahaleyi, müdahale sürecinin uluslararası toplumun kararları ile işletilmesini ve uluslararası toplumun meşru aracı olan BM tarafından yönetilmesi gerektiğini savunurlar. Tek taraflı müdahalelerin sakıncaları nedeniyle insani müdahalenin Güvenlik Konseyi yetkilendirmesiyle ve çok taraflı olarak yapılması gerektiğine inanırlar.²¹

Genel olarak insani müdahale savunucularının ortak görüşlerine göre insani müdahale için gerekli şartlar şu şekilde özetlenebilir: BM sistemi içinde insani kriz Güvenlik Konseyi ve *Barış İçin Birlik (Uniting for Peace)* kararı çerçevesinde Genel Kurul tarafından ele alınmış

¹⁹ Çukur S.; a.g.t., s. 10-11-12-56 / Oruç C.F.; “**İnsani Müdahale ve Libya Operasyonu**”, Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2019, s. 11-12 / Hamurcu A.; “**İnsani Müdahale Üzerine Tartışmalar ve Darfur Sorunu**”, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2018, s.47-48-50-51 / Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 2 / İter E.; “**Uluslararası Hukukta Koruma Sorumluluğu: Libya Örneği**”, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2015, s. 17 / Kalkavan Taslaman F.; “**Geçmişten Günümüze ‘Haklı Savaş’ Kavramının Yorumu**”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2011, s.141-150-163-177 / Sürücüoğlu O.; “**Koruma Sorumluluğu: Darfur Krizi ve Libya Müdahalesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme**”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 4 Yıl: 2017, s. 605

²⁰ Bayati H. A. A.; “**Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale ve Irak Örneği**”, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2016, s. 12

²¹ Kalkavan Taslaman F.; a.g.t. 91

olmalıdır. Müdahale edilecek ülkede devlet tarafından doğrudan ya da desteği vasıtasıyla dolaylı şekilde yapılan sistemli ve ağır insan haklar ihlalleri bulunmalıdır. Öncelikle krizin ambargo gibi uyuşmazlıkların zorlama tedbirleri dışında politik ve diplomatik yollarla çözümü denenmiş olmalıdır. Operasyonlar sadece insani amaçlarla sınırlı kalmalı ve mümkün olan en az kayıpla yürütülmelidir. İnsani müdahalenin insancıl hedefe uygun olması ve müdahale sırasında insancıl hukuk kurallarına riayet edilmesi gerekir. Tek başına güçlü bir devletin müdahalede bulunması risklidir. Bir grup devlet ve öncelikle bölgesel organizasyonun müdahalede bulunması tercih edilmelidir. Bu şekilde insani müdahale hakkının kötüye kullanımı engellenebilir. Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul'daki çoğunluk insani müdahale kararını kınamamalı ve sonlandırma kararı vermemelidir.²²

Son yirmi yılda vatandaşlara adil davranma ve adil fırsatlar sağlama, hesap verebilirlik, iyi yönetim ve insan haklarının korunması gibi alanlarda uluslararası çalışmalar artmıştır. Hükümetler arası kuruluşlar ve devletlerin, müdahale, savaşa hazırlık, yeniden inşa ve barışı koruma konularına odaklanmasıyla çatışmaları önlemede yetersiz kaldığı görüldüğü, özellikle 1990larda yaşanan iç savaşa cevaben uluslararası örgütler, bölgesel örgütler ve hükümet dışı kuruluşlar çatışmaların önlenmesi konusuna odaklanarak çeşitli mekanizmaların oluşturulmasını sağlamıştır. Afrika Birliği ve AGİT (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) bunların en önemli çıktısıdır. Bu aktörler vasıtasıyla finansal ve siyasi destek yeterince sağlanmadığı için başarısız olan insani müdahalelere dikkat çekilmiştir. Etkili bir önleme mekanizması için erken uyarı, önleme araçları ve siyasi iradenin yeterince sağlanması gerektiği ve erken uyarı için hükümet dışı örgütlerle medyanın konuya dikkat çekerek karar almayı hızlandırıcı rol oynaması zamanında tepki açısından öne çıkarılmıştır. International Crisis Group (ICG), Amnesty International (AI), Human Rights Watch (HRW), International Federation for Human Rights (FIDH) gibi uluslararası ve ulusal insan hakları örgütleri ile BM'nin çeşitli birimlerinin erken uyarı konusundaki çalışmaları oldukça önemlidir.²³

1994'te AB Parlamentosu, BM sisteminde yer almayan insani müdahalenin hukuki geçerliliğini görüşüp kriterlerini belirlemiştir. Buna göre bir devletteki ağır ve sistematik insan hakları ihlallerinin durdurulmasında silahlı müdahale dışında bir yolla engellemekte yetersiz kalınması, BM'nin konuya ilişkin hareket etme imkânının bulunmaması, tüm diğer

²²Demirel N.; “Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale ve Hukuki Meşruiyet Sorunu”, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/fsmia/article/download/1028000016/1028000020>, 9.04.2017, s. 153-160

²³ Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; “Devlet Egemenliğinde Kuvvet Kullanmada Dönüşüm: İnsani Müdahaleden Koruma sorumluluğuna”, <http://www.bilgesam.org/incele/2357/-devlet-egemenliginde-ve-kuvvet-kullanmada-donusum--insani-mudahaleden-koruma-sorumluluguna/>, 16.05.2017, s. 35

çözüm yollarının tüketilmiş ve başarısızlıkla sonuçlanmış olması, müdahaleci devletlerin bu ülkeye ilişkin başka bir ilgisinin bulunmaması, ana hedefin insan haklarını korumak olması, bölgede hukuk dışı müdahalede bulunan devlet ya da devletlerin bu tür bir müdahaleye katılmamaları, müdahalenin belirli bir hedefe yönelmiş olması, müdahale edilen devletin otoritesine herhangi bir politik etkisinin olmaması, kuvvet kullanımının zamanla sınırlı ve orantılı olması, müdahalenin derhal BM'ye bildirilmesi, müdahalenin uluslararası barış ve güvenliği tehdit eder mahiyette olmaması ve engellenmek istenilen insani acılardan daha büyük acılara sebebiyet verecek şekilde yaşam kaybına neden olmaması gerekir. Bu şartlarla yaklaşımın kötüye kullanılması riski ile devletlerin insan haklarını ihlal etmesi arasında bir denge kurulmuştur. AB Parlamentosu kararlarında insani gerekçelerle müdahalenin meşrulaştırılması için durumun aciliyetinin olması, hedef devletin vatandaşlarının bir kısmına ya da tamamına yönelik geniş çaplı ve şiddetli insan hakları ihlallerinin varlığı; uluslararası suçları durdurmakta hedef devletin isteksiz ya da yetersiz olması, tüm önlemlerin tüketilmiş ve yetersiz olması, müdahalede orantılılık gözetilmesi ve kısa süreli olması şartlarının sağlanmasının gerekli olduğu vurgulanmıştır.²⁴ Bu unsurların yanı sıra insani müdahalenin uygulanmasına ilişkin kuralları belirleyen haklı savaş geleneğinden gelen, örf ve adet hukukundan beslenen haklı sebep, doğru amaç, orantılılık, son çare, olumlu gelişme beklentisi kriterleri de sıklıkla referans alınmıştır. Bu kriterlerin detaylarına Koruma Sorumluluğu Yaklaşımının Unsurları başlıklı bölümde değinilecektir.

1.2.2. İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş

19. yüzyılda yapılan insani müdahale girişimleri klasik sömürgecilik anlayışı ile bir hak olarak görülüp uygulandığı, askeri kuvvet kullanımı odaklı olduğu ve egemenlik haklarının ihlali için bir araç olarak kullanıldığı için BM Antlaşması ile kurulan uluslararası sistem insani müdahaleyi yasaklayan ve engelleyen ilkeler üzerine inşa edilmiştir.²⁵ BM sistemi klasik devletlerarası çatışmaların engellenmesi ve durdurulması üzerine odaklı olduğu için genellikle iç işlerine karışmama ve kuvvet kullanmama prensiplerine katı şekilde bağlı olsa da devletler uluslararası hukuk kurallarını amaçlarına göre geniş ya da dar yorumlamayla eylemlerini meşrulaştırmaya çalışarak insani müdahaleyi uygulamaya devam ettirmişlerdir.

İnsani müdahalenin 19. yüzyılda sıklıkla uygulanmasına rağmen hiçbir uluslararası anlaşma içerisinde açıkça yer verilmeyerek bir hukuk normu haline getirilmemiş olması, müdahale konusu olan insani krizler karşısında tutarsız davranılması ve ulusal çıkarların karar

²⁴Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; *a.g.m.*, 16.05.2017, s.22 / Demirel N.; *a.g.m.*, s. 153-168

²⁵ Telli A.; *a.g.m.*, s. 208

alma süreçlerini yönlendirmesi gibi nedenlerle insani müdahalenin meşruiyeti ve yasallığı hakkında yoğun tartışmalar yaşanmıştır.²⁶ Zamanla insani müdahaleyi işgal ile özdeşleştiren ve zayıf devletlerin iç işlerine karışma aracı olarak gören bakış açıları artmıştır.²⁷ Bu kapsamda koruma sorumluluğu yaklaşımı insani müdahale yaklaşımının tüm eksik ve aksak yönlerini yeniden değerlendirip çözüm için alternatif yöntemler geliştirerek hem kavramsal hem de içerik olarak müdahalenin çerçevesini değiştirmiştir.

1950lerden itibaren sömürgecilikten kurtulan yeni devletlerde iç çatışmalar yükselmiştir. Fransa gibi devletler durumu BM gündemine taşısa da insani müdahalenin dikkate değer oranda gelişimi sağlanamamıştır.²⁸ 1990larda Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle oluşan güç boşluğundan dolayı artan devlet içi çatışmalar uluslararası sistemin gündemine oturmuştur. Azınlık sorunları ve ayrılıkçı hareketler devlet içi çatışmalara neden olurken farklı aktörlerin sürece dâhil olmasıyla birlikte uluslararası krizlere evirilmiştir.²⁹ Bölgesel çatışmaların küresel çatışmaya dönüşme riski sebebiyle devlet içi çatışmalar uluslararası güvenliğin odak noktası olmuştur. Balkanlar ve Afrika'da yaşanan iç çatışmaların bir kısmı egemenlik sorunsalı yüzünden önlenemezken bir kısmına yapılan müdahalelerde *insani* söylemi ulusal çıkarlar için araç olarak kullanılmıştır. *Başarısız devletlerin* barış ve refah ortamını tehdit eden durumları, terör hareketleri, etnik milliyetçilik, silahlı ayaklanmalar, dini ve ırksal kökenli baskılar gibi sorunları çözmemesi uluslararası toplumun ortak sorunu haline dönüşmüştür. Uluslararası toplum devlet odaklı uluslararası güvenlik anlayışını sorgulamaya başlayıp insan güvenliği ile birlikte yeniden tanımlamaya ve devlet içi çatışmalar, insan hakları ihlalleri, zorunlu nüfus hareketleri ve yoksulluk gibi tehditleri de denkleme dâhil etmeye başlamıştır.³⁰

1990larda yapılan müdahalelerde, müdahaleci devletler, uluslararası sistemde eşitsizlik sorunu olduğunu ileri sürerek ve insani müdahaleyi yeniden tanımlayarak yeni müdahalecilik anlayışını ortaya çıkarmıştır. 1991'de Irak, 1992'de Bosna Hersek, 1993'te Somali, 1994'te Ruanda ve Haiti, 1997'de Arnavutluk ve Sierra Leone, 1999'da Kosova ve Doğu Timor iç çatışmaları insani müdahaleye konu olmuştur. Doğu Timor, Bosna, Kosova, Ruanda, Somali ve Darfur iç savaşlarında yaşanan insani acıları ve kayıpları durdurmak konusunda Güvenlik Konseyi'nin uzlaşmaya varamaması ve büyük devletlerin sorumluluk

²⁶ Aynı yer, s. 207

²⁷ Şener B.; *a.g.m.*, s. 171

²⁸ Telli A.; *a.g.m.*, s. 211

²⁹ Meydan V.; "2008 Rusya-Gürcistan Savaşı'nın Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Yasağı Çerçevesinde Analizi", *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 2, Sayı:2, 2017, s. 417

³⁰ Telli A.; *a.g.m.*, s. 208-212 / Sur M.; "BM Örgütünün Gelişimi ve Geleceği", <https://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2014/01/10-Melda-SUR.pdf>, 10.02.2018, s. 2541

alma konusunda isteksiz davranması BM'nin uluslararası güvenlik sistemini zafiyete uğratarak koruma sorumluluğu yaklaşımının ortaya çıkmasına yol açmıştır.³¹ Ruanda'da müdahalenin gecikmesi sonucunda 100 günde yaklaşık 800.000 kişinin öldürülmesi, DKC, Burundi ve Batı Afrika'da 1990lar boyunca 5 milyondan fazla insanın öldürülmesine seyirci kalınması, Bosna-Hersek ve Ruanda iç savaşları esnasında yapılan insani müdahalelerin başarısızlıkları ve NATO'nun BM yetkisi olmaksızın yaptığı Kosova müdahalesinin yasallık ve meşruiyet eksikliği gibi durumlar uluslararası kamuoyunun konuya farklı açılardan odaklanmasına neden olmuştur.³²

1990lar boyunca BM nezdinde yapılan insani amaçlarla müdahale girişimleri yaklaşımın bir hukuk normu haline gelmesine katkı sağlamıştır. Ancak BM'nin uluslararası toplumun güvenliği ve refahını tehdit eden ölçüde insan hakları ihlalleri ve göçmen akışı olmasına rağmen bazı krizler karşısında tepkisiz kalması, etkin çözüm bulamaması ve benzer olaylar karşısında tutarlı kararlar alamaması bu düşünceyi zayıflatmıştır. Örneğin Bosna Hersek, Ruanda ve Somali için Güvenlik Konseyi VII. bölüme istinaden kuvvet kullanma yetkisi vermişken, Kosova'da veto nedeniyle müdahale kararı alınamayınca NATO'nun yetkisiz müdahale yapması, insani müdahalenin meşruiyetini daha fazla tartışma konusu haline getirmiştir. Kuvvet kullanmanın gerekliliğinin açıkça görüldüğü fakat veto nedeni ile müdahale kararı alınamadığı durumlarda, müdahalenin uluslararası toplumun rızası ve onayı olmaksızın nasıl meşrulaştırılması gerektiği sorgulanmıştır. İnsan güvenliğinin ciddi boyutta tehdit altında olduğu durumlarda ne yapılması gerektiği açıkça belirlenmediğinden, askeri müdahalenin keyfi gerekçelerle uygulanabilme tehlikesi tartışılmıştır. Ulusal çıkarların yön verdiği bu karar mekanizmasının ne derece tehlikeli olduğu bazı krizlerde gecikme ya da müdahalesizlik yaşanması sonucunda insani krizin ulaştığı korkunç boyutlarla anlaşılmıştır.³³

1990larda insan hakları ihlallerinin uluslararası barış ve güvenlik için tehdit oluşturduğu kabul edilip Güvenlik Konseyi'nde VII. bölüme atıf yaparak, insan hakları ihlallerine karşı müdahale kararı alma eğilimi artmıştır. İç işlerine karışmama yasağı daha çok tartışılır olmuştur. Sorumluluk olarak egemenlik anlayışı yükselmeye başlamıştır. 1999'dan itibaren insan haklarının ağır ihlallerine kayıtsız kalınamayacağı kanısıyla BM'nin başlattığı çözüm arayışı, koruma sorumluluğu kavramının oluşturulmasına giden süreci başlatmıştır. 1999'da dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan *İki Egemenlik Kavramı (Two Concepts of Sovereignty)* başlıklı makalesinde devlet egemenliğinin temel anlamının yeniden

³¹ Şener B.; a.g.m., s. 164 / Telli A.; a.g.m., s. 208-212

³² Bellamy A.; "Responsibility To Protect: The Global Effort To End Mass Atrocities", Polity Press, Cambridge, 2009, s. 18, aktaran, İren A., Gürkaynak M.; a.g.m., s. 136

³³ Şener B.; a.g.m., s. 164-165-171

tanımlanmakta olduğunu ve artık devletlerin halklarının hizmetinde olduğunu ifade etmiştir. BM Antlaşması'nın temel hedefinin birey haklarını ihlal edenleri korumak değil, birey haklarını korumak olduğunu vurgulayarak koruma sorumluluğu yaklaşımının önünü açmıştır. Genel Kurul açılışında insancıl kriz çağının yarattığı acıların, koruma amaçlı müdahaleyi kaçınılmaz hale getirdiğini belirterek ve devletlerden geleneksel egemenlik anlayışını gözden geçirmeleri için çağrı yaparak insani müdahale ve egemenlik sorunsalını uluslararası toplumun gündemine getirmiştir.³⁴ Annan, 2000'de '21. Yüzyılda BM'nin Rolü' başlıklı Milenyum Raporu'nda insani müdahale yaklaşımının egemenlik açısından kabul edilemez olduğu düşüncesinin kendisinin kabul edilemez olduğunu ve Ruanda ile Sırbistan'a yardım edilmesi gerektiğini ileri sürüp koruma sorumluluğu doktrinine giden süreci ilerletmiştir.³⁵ Annan'ın normatif bir uzlaşa oluşturmak için yaptığı çağrıya 2000'de Kanada hükümeti öncülüğünde kurulan ICISS (International Commission on Intervention and State Sovereignty) Komisyonu ile cevap verilmiştir.³⁶ ICISS Komisyonu, NATO'nun Kosova'ya yetkisiz müdahalesi hakkında artan tartışmalar üzerine toplanmıştır. ICISS 2001'de yayınladığı raporunda koruma sorumluluğu yaklaşımını ortaya çıkarıp, BM tarafından benimsenmesi ve somutlaştırılması için uluslararası toplumdan destek istemiştir. Müdahale hakkı yerine getirilen koruma sorumluluğu kavramı bu tarihten itibaren uluslararası hukukta bir norm adayı olarak yükselmeye başlamıştır.³⁷

ABD'nin 11 Eylül terör saldırılarını gerekçe göstererek yaptığı Irak ile başlayan askeri operasyonlar müdahale kavramı daha yoğun tartışılır hale getirmiştir. Önleyici savaş doktrini ve insani müdahale yaklaşımlarını araç olarak kullanarak ulusal çıkarlarını izleyen ABD ve müttefiklerinin başlangıçtaki söylemleri ile eylemlerinin sonuçları arasında tutarsızlıklar yaşanması sonucu insani müdahalenin meşruiyeti hakkındaki tartışmaları alevlendikçe insani müdahale yaklaşımı hukukileştirilmeye ve meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.³⁸ Koruma sorumluluğu yaklaşımı bu noktada uluslararası toplum tarafından benimsenmeye başlamıştır.

1990'larda insani müdahale yaklaşımı için tartışmalarda müdahale edip edilmemesi konusuna odaklanılırken 2000'lerde koruma sorumluluğu yaklaşımı ile uygulamada

³⁴ Annan K.; Sovereignty-The State and the Individual, https://www.theioi.org/downloads/f1s7g/Stockholm%20Conference_04.%20Plenary%20Session%20I_Kofi%20Annan.pdf, 22.11.2018, aktaran, Şener B.; a.g.m., s. 160 / Telli A.; a.g.m., s. 211-212

³⁵ Gözen Ercan P., a.g.m., s. 389 / Annan K.; **We the People: The Role of the United Nations in the 21st Century**, United Nations Department of Public Information, New York, 2000, s. 48, aktaran, Karagül S., Demirbaş Ç. E.; a.g.m., s. 160

³⁶ Gözen Ercan P., "İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek: Lex Ferenda Olarak R2P", *Alternatif Politika*, Cilt: 9, Sayı: 3, 2017, s. 167 / Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 3 / Sürücüoğlu O.; a.g.m., s. 607

³⁷ Telli A.; a.g.m., s. 211-212-213 / Arsava A. F.; "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", a.g.m., s. 105

³⁸ Telli A.; a.g.m., s. 207-212

eylemsizliğin eleştirisine odaklanılmaya başlanmıştır. Uluslararası toplum giderek kavramının hukuki ve ahlaki yanlıından ziyade uygulamadaki eksiklik ve aksaklıklarını tartışmaya yönelmiştir.³⁹ 2001’de ülke içinde yerlerinden edilmiş kişilerin durumunu incelemek üzere BM özel temsilcisi olarak atanan Francis M. Deng, devletlerin, bireylere karşı egemenlik haklarının yanı sıra onların evrensel haklarını savunmakla görevli olduklarını ve uluslararası toplumun insan hakları ihlalleri nedeniyle kendi ülkelerinde katledilen masum sivilleri korumak ve onlara yardım etmekle sorumlu olduğunu dile getirmiştir.⁴⁰ Deng’in *kontrol olarak egemenlik yerine sorumlu olarak egemenlik* kavramını önermesi ICISS Komisyonu’na ilham vermiştir. Ayrıca 2000’de kurulan Afrika Birliği’nin kurucu antlaşmasının 4. maddesinde üye devletlere savaş suçları, soykırım ve insanlığa karşı suçların işlenmesi halinde müdahalede bulunma hakkının tanınması ve ağır insan hakları ihlalleri yaşanan ülkelerin komşularının duruma seyirci kalmamasının tavsiye edilmesi koruma sorumluluğu yaklaşımı için esin kaynağı olmuştur.⁴¹

ICISS Raporu devletleri tarafından yaşamları tehdit edilen insanları korumak için zorlayıcı yöntemlerin ne olması ve askeri kuvvet kullanımına ne zaman başvurulması gerektiği sorunlarının cevaplarını aramıştır. Annan’ın ‘sistemik insan hakları ihlalleri karşısında uluslararası toplumun nasıl tepki vermesi gerektiği’ sorusu üzerine yoğunlaşmıştır. Bir halkın iç savaş, ayaklanma, baskı veya devlet başarısızlığı sebepleriyle ciddi şekilde zarara uğraması halinde, ilgili devletin bu mağduriyeti sonlandırmak veya engellemek noktasında isteksiz ve yahut aciz kalması durumunda içişlerine karışmamama ve müdahale etmeme ilkelerinin yerini uluslararası toplumun koruma sorumluluğunun alması öngörülmüştür. Devlet egemenliğin sorumluluğu beraberinde getirdiği ve *sorumluluk olarak egemenlik (sovereignty as responsibility)* anlayışı ile bir devletin vatandaşlarını koruma sorumluluğu olduğu savunulmuştur. ICISS *sorumluluk olarak egemenlik* çerçevesinde devletlere üç tür sorumluluk yüklemiştir. Birincisi devletin vatandaşlarını koruma sorumluluğu olan içsel sorumluluk, ikincisi diğer devletlerin egemenlik haklarına saygı gösterme olan dışsal sorumluluk, üçüncüsü devletin sorumluluklarına yerine getiremediği

³⁹ Dharmapuri S.; “Implementing UN Security Council Resolution 1325: Putting the Responsibility to Protect into Practice”, Davies S.E., Nwokora Z., Teitt S. (ed.), *Responsibility to Protect and Women, Peace and Security: Aligning the Protections Agendas*, Martinus Nijhoff Publishers, 2013, s. 122, aktaran, Özdemir A.; Özdemir A.; “Uluslararası İnsancıl Hukukun Uygulamaya Yönelik Caydırıcı ve Zorlayıcı İlkesi: Koruma Sorumluluğu”, <http://dergipark.gov.tr/akademik-hassasiyetler/issue/27268/287072>, 9.04.2017, s. 107 / S/RES/1308, 17.07.2000, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1308>, 25.05.2020

⁴⁰ Deng F.D.; **Sovereignty As Responsibility: Conflict Management in Africa**, Brooking Institution, Washington DC, 1996, s. xii-xiii., aktaran, İren A., Gürkaynak M.; a.g.m., s. 148 /

⁴¹ Deutsche Welle (Werkhäuser N.); “BM İnsan Hakları İhlalleri İçin Devrede”, <https://www.dw.com/tr/bm-insan-haklar%C4%B1-ihlalleri-i%C3%A7in-devrede/a-3175012>, 23.11.2018 / Sürücüoğlu O.; a.g.m., s. 607-608 / Telli A.; a.g.m., s. 209

zaman (başarısız devlet) uluslararası topluma hesap verme sorumluluğudur.⁴² Aşamalı sorumluluk anlayışı ile bir halkın iç savaş, ayaklanma, baskı ve devlet başarısızlığı gibi durumlarda soykırım, katliam, kitlesel göç ettirme, aç bırakma, sistematik işkence ve tecavüz gibi ağır insan hakları ihlalleri nedeniyle ciddi zarara maruz kalması ve devletin bunu engellemekte veya durdurmakta isteksiz ya da yetersiz olması halinde müdahale etmeme prensibi yerini uluslararası koruma sorumluluğuna bırakır. Aşamalı sorumluluk anlayışı ile birinci aşamada vatandaşları koruma sorumluluğu devlete bırakılmış, ikinci aşamada uluslararası toplumun devletin kapasitesini geliştirmeye yardım etmesi ve üçüncü aşamada ise uluslararası toplumun askeri kuvvet kullanımı dahil zorlayıcı önlemlerle koruma sorumluluğunu üstlenmesi önerilmiştir. *Önleme sorumluluğu (responsibility to prevent)*, *reaksiyon sorumluluğu (responsibility to react)* ve *yeniden inşa sorumluluğu (responsibility to build)* olarak üç sütunlu yapı öngörülmüştür. Birinci sütun önleme sorumluluğu, nüfusun iç çatışmalar ve krizler nedeniyle risk altında olduğu durumların doğrudan etkilerini ve kökenlerini önlemek için alınacak tedbirleri kapsar. İkinci sütun reaksiyon sorumluluğu yaptırımlar, uluslararası kovuşturma ve istisnai olarak askeri kuvvet kullanma seçenekleri ile insani krize uygun şekilde cevap vermeyi kapsar. Önleme ve reaksiyon az zorlayıcı önlemlerden daha ağırlarına doğru orantılı şekilde uygulanmalı, zorlayıcı olmayan yöntemler yetersiz kalırsa son çare olarak askeri kuvvete başvurulmalıdır. Müdahaleden önce tüm diğer yöntemler tüketilmelidir. Üçüncü sütun yeniden inşa sorumluluğu iyileşme, yeniden yapılanma, barışın tesisi için destek, yardımların sağlanması ve kriz nedenlerinin yok edilmesi için çaba göstermeyi kapsar. ICISS'in aşamalı ve sütunlu sorumluluk anlayışı ile müdahale hakkı var mı yok mu sorunsalından uzaklaşıp, insani krizleri erken aşamada önleme ve askeri müdahale sonrası yeniden yapılandırmaya odaklanan geniş bir bakış açısına sahip olunarak uluslararası toplumun yaklaşımı benimseme olasılığı artırılmıştır.⁴³

Koruma sorumluluğu yaklaşımı en geniş kapsamlı olarak ICISS raporunda yer almıştır. 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi ve diğer dokümanlarda sınırları ve kapsamı daraltılmıştır. Meseleye müdahaleciler açısından değil yardıma ihtiyacı olan halklar açısından yaklaşmış, önleme sorumluluğu önceliklendirilmiş ve çatışma sonrasında yeniden inşa sorumluluğu da süreçlere dahil edilmiştir. Koruma sorumluluğu yaklaşımının uygulanmasına ilişkin doğru niyet, son çare, orantılılık, olumlu gelişme beklentisi ve doğru yetkilendirme gibi ihtiyatlılık önlemleri geliştirilmiştir. Otorite olarak Güvenlik Konseyi

⁴² Şener B.; a.g.m., s. 161 / Telli A.; a.g.m., s. 213 / Gözen Ercan P., “Onuncu Yılının Ardından...”, s. 389

⁴³ Reçber S.; “Sri Lanka ve Koruma Sorumluluğu”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 73, Sayı: 1, 2018, s. 159-160 / Özdemir A.; a.g.m., s. 168 / Gözen Ercan P., “Onuncu Yılının Ardından...”, s. 389

gösterilmiş ve daimi üyelerin veto yetkilerini hayati çıkarları söz konusu olmadıkça kullanmamaları istenmiştir. Güvenlik Konseyi veto nedeni ile tıkanırsa Genel Kurul'a ya da BM Antlaşması'nın VII. bölümüne göre bölgesel örgütlere konunun iletilmesi tavsiye edilmiştir. Genel Kurul'dan koruma sorumluluğu yaklaşımının temel ilkelerini somutlaştırması istenmiştir. ICISS, haklı sebep kriteri için soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçların yanı sıra büyük ölçekli insan hakları ihlalleri, doğal afetler ve salgın hastalıklar gibi durumlara kadar kapsamlı bir içerik tanımlamıştır. Fakat bu durum koruma sorumluluğu yaklaşımının istismar edilme endişesini doğurmuştur. Koruma sorumluluğunun uluslararası toplumda kabul görmesini kolaylaştırmak için sonradan bu kapsam daraltılmıştır.⁴⁴

ICISS Raporu, Yüksek Hiyerarşili Grup tarafından BM reform süreçlerine dâhil edilmiştir fakat ABD, Çin, Rusya ve birçok devlet itiraz etmiştir. Koruma sorumluluğu yaklaşımının yeni müdahalecilik olduğu ileri sürülmüştür. Güvenlik Konseyi'ne verilen kapsamlı yetki ve devletlerin siyasi takdir haklarının daraltılmasından endişe duyulmuştur.⁴⁵ ABD, kuvvet kullanımına dair bağlayıcı bir metne imza atmak istemediğini, Çin tek otoritenin Güvenlik Konseyi olması gerektiğini, Fransa ve İngiltere kriterler üzerinde uzlaşının müdahale için yeterli onayı sağlayamayacağını ve STKlar yaklaşımın daha fazla netleştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Bağlantısızlar ve Üçüncü Dünya ülkeleri oldukça soğuk bakmıştır.⁴⁶

ICISS Raporu'nun yayınlandığı dönemde uluslararası toplumun gündeminde 11 Eylül saldırılarının ardından gerçekleştirilen Afganistan ve Irak müdahaleleri olduğu için koruma sorumluluğu yaklaşımı hak ettiği ilgiyi görememiştir. Bunun üzerine 2003'te Yüksek Hiyerarşili Grup tarafından oluşturulan Tehditler, Zorluklar ve Değişimler Üzerine Üst Düzey Panel (High Level Panel on Threats, Challenges and Change) gelecekte oluşabilecek tehditler ve alınabilecek önlemlerin saptanmasını ve BM organlarının koruma sorumluluğundaki etkinliğinin artırılmasını hedeflemiştir. Panel'in 2004'te Daha Güvenli Bir Dünya: Paylaşılan Sorumluluğumuz (A More Secure World: Our Shared Responsibility) adlı raporunda Kolektif Güvenlik ve Kuvvet Kullanımı (Collective Security and Use of Force) başlığı altında uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar için koruma sorumluluğunun önemi

⁴⁴ Gözen İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek... ", a.g.m., s. 168 / Sürücüoğlu O.; a.g.m., s. 608 / Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 442 / Özdemir A.; a.g.m., s. 99

⁴⁵ Arsava A. F.; "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", a.g.m., s. 116

⁴⁶ Bellamy A. J.; "Whither the responsibility to protect? Humanitarian intervention and the 2005 world summit", *Ethics&International Affairs*, Vol: 20 No:2, 2006, s. 151-152, aktaran, Sürücüoğlu O.; a.g.m., s. 608

vurgulanmıştır.⁴⁷ Güvenlik Konseyi'ne soykırım, kitlesel imha, etnik temizlik ve insan hakları hukukunun ağır ihlalleri durumunda askeri önlem alma yetkisi verilmesi önerilmiştir. Rusya, Çin, ABD ve pek çok devlet yeni bir müdahaleciliğin ortaya çıkmasından ve kendi takdir alanlarının daraltılmasından endişe ederek Güvenlik Konseyi'ne kapsamlı yetki verilmesine soğuk bakmıştır.⁴⁸ Panelde askeri müdahalenin hukuki ve ahlaki meşruiyetini sağlamak için gerekli kriterler önerilmiştir. Haklı sebep olarak geniş çaplı öldürme ve soykırım varlığı ya da tehdidin yakın olması; doğru amacın tehdidin ortadan kaldırılması olması ve rejim değişikliği ya da demokratikleştirme gibi amaçları içermemesi; devlet halkını koruyamamış ve uluslararası toplum olayları önleyememişse kuvvet kullanımına son çare olarak başvurulması; kullanılan kuvvetin çap, süre ve yoğunluk bakımından amaçlarla doğru orantılı ve asgari düzeyde olması; müdahalenin sonuçlarının yararlı olması ve daha büyük zarar üretmemesi gerektiği vurgulanmıştır. *Yüksek Başarı Şansı* kriteri öngörülmüş ve Panel Raporu'nda *Sonuçların Eşitliği/Dengesi* şeklinde ifade edilmiştir. ICISS Raporu'ndan farklı olarak doğal afetler ve salgın hastalıklar kapsam dışı bırakılarak koruma sorumluluğunun çerçevesi daraltılmış ve BM Antlaşması'nın VII. bölümü çerçevesinde Güvenlik Konseyi'nin kuvvet kullanımı dâhil kolektif eylem kararı alabileceği savunulmuştur. Devletlerin sorumluluklarını yerine getirmemeleri durumunda son çare olarak Güvenlik Konseyi yetkisi ile askeri müdahalenin gerçekleşebileceği öngörülmüştür. BM'nin en büyük başarısızlığının etnik temizlik ve soykırımın durdurulması olduğu, daha güvenli bir dünya için devletlerin ve BM'nin koruma sorumluluğu üstlenmesi gerektiği dile getirilmiştir. Egemenliğin sorumluluk boyutu ve kolektif güvenlik sistemi inşası için koruma sorumluluğunun önemi vurgulanmıştır.⁴⁹

2005'te Annan, BM Reformu Üzerine Rapor: Daha Geniş Özgürlük İçinde (Report on UN Reform: In Larger Freedom) adlı raporunda uluslararası toplumu insan hakları ihlallerine karşı harekete geçmeye çağırmıştır. Haysiyetle Yaşama Özgürlüğü (Freedom to Live in Dignity) bölümünde Hukukun Egemenliği (Sovereignty of Law) alt başlığı altında Koruma sorumluluğunun kabulü ve uygulanmasını tartışmaya açmıştır. Kolektif Güvenlik ve Kuvvet Kullanımı başlığından Hukukun Egemenliği'ne yönelik dil değişimi ile kuvvet kullanımına

⁴⁷ UNPI (United Nations Department of Public Information), "A More Secure World: Our Shared Responsibility: Report of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change", https://www.un.org/peacebuilding/sites/www.un.org.peacebuilding/files/documents/hlp_more_secure_world.pdf, 21.11.2018, s. 59-74 / Özdemir A.; a.g.m., s. 97 / Gözen Ercan P., "İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek...", a.g.m., s. 169 / A/59/565/2004, 2.12.2004, Follow-up to the outcome of the Millennium Summit, https://www.un.org/ruleoflaw/files/gaA.59.565_En.pdf, 23.11.2018

⁴⁸ İlter E.; a.g.t., s. 31/ Sürücüoğlu O.; a.g.m., s. 609 / Özdemir A.; a.g.m., s. 97

⁴⁹ Sürücüoğlu O.; a.g.m., s. 609 / Özdemir A.; a.g.m., s. 97-98 / Sur M.; a.g.m., s. 2547 / Acar Z.; "a.g.m., 123 / Gözen Ercan P., "İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek...", a.g.m., s. 169

odaklanan dikkatleri sorumluluk üzerine çekmeye çalışmıştır. Koruma sorumluluğu yaklaşımının kapsamı biraz daha netleştirilmiştir. İnsanlığa karşı suçlar ve büyük ölçekli mezalimlere karşı egemenliğin kalkan olarak kullanılamayacağı savunulmuştur.⁵⁰

Annan, BM Antlaşması'nı yeniden yazmak imkânsız olduğu için insanlığa karşı işlenen suçları uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehditlerden biri haline getirerek anlaşmanın yeniden yorumlanmasını tercih etmiştir. ICISS Komisyonu ve koruma sorumluluğu yaklaşımı taraftarları geniş kapsamlı bir uluslararası konferansta konuyu gündeme getirerek Güvenlik Konseyi'ni haklı sebep oluştuğunda müdahale kararı alma taahhüdü vermeye ve ulusal çıkarlara aykırı olmadıkça acil insani yardım gereken krizlerde veto yetkisini kullanmamaya ikna etmek istemiştir. Ekim 2005'te BM reformu için yapılan 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin (A/60/L.1,2005) içinde 138, 139 ve 140. paragraflarda koruma sorumluluğu yaklaşımına yer verilerek Genel Kurul'da devlet ve hükümet başkanları tarafından oy birliği ile kabul edilmiştir. Güvenlik Konseyi de sonradan aldığı karar metinlerinde bunu teyit etmiştir.⁵¹

138 ve 139. paragraflarda koruma sorumluluğunun kapsamı tanımlanmıştır. 138. paragrafta sorumlu olarak egemenlik anlayışı ile her devlet vahşet suçu olarak tanımlanan soykırım, etnik temizlik, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar karşısında halklarını korumakla sorumlu kılınmıştır. Askeri müdahaleler için haklı gerekçeler bu dört suçla sınırlanmıştır. 139. paragrafta devletlerin vatandaşlarını koruyamaması durumunda uluslararası toplumun bu ağır suçlar karşısında üstlenmesi gereken önleme ve tepki verme sorumlulukları tanımlanmıştır. Bu dört vahşet suçu karşısında uluslararası toplum adına müdahale kararı alma yetkisi sadece Güvenlik Konseyi'ne BM Antlaşması VI. ve VIII. bölümleri ya da şiddetlenmesi halinde VII. bölümü çerçevesinde verilmiştir. VI. ve VII bölümler uyarınca diplomatik, insancıl ve diğer barışçıl yöntemleri kullanma, barışçıl yöntemlerden sonuç alınamazsa ilgili bölgesel örgütlerle işbirliğine gidilerek Güvenlik Konseyi aracılığı ile kuvvet kullanımını içeren kolektif eyleme geçme sorumluluğu olduğu belirtilmiştir. Uluslararası toplumun devletlere yardım etmesi, BM'nin erken uyarı sistemi kurarak bu süreci desteklemesi ve VII. bölüm çerçevesinde Güvenlik Konseyi'nin bölgesel

⁵⁰ the UN; A/59/2005, 21.03.2005, In Larger Freedom: Towards Development, Security And Human Rights For All Report of the Secretary-General, <https://undocs.org/A/59/2005>, 21.11.2018 / Sürücüoğlu O.; a.g.m., s. 609 / Gözen Ercan P., "İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek...", a.g.m., s. 170

⁵¹ Telli A.; a.g.m., s. 214-218 / İren A., Gürkaynak M.; a.g.m., s. 150 / Bellamy A. J.; "Whither the responsibility to protect?", s. 143 / A/RES/60/1, 24.10.2005, 2005 World Summit Outcome, https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf, s.30

örgütlerle işbirliği içinde kolektif hareket etmesi öngörülmüştür.⁵² 140. paragrafta BM Soykırımı Önleme özel danışmanının görevine tam destek verildiği ifade edilerek koruma sorumluluğu yaklaşımına dolaylı destek verilmiştir.⁵³

Koruma sorumluluğu yaklaşımı, 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde kısaltılmış ve yumuşatılmış şekilde kabul edilmiştir. Bildirgede ICISS Raporu'nda sunulan tüm kriterlerin aynen kabul edilmediği şeklinde bir şerh düşülmüştür. Tek taraflı müdahale edecek devletlerin Genel Kurul'a başvurarak BM aracılığı ile müdahaleden önce her türlü olası yöntemi araştırması, barışçıl yöntemler etkili olmazsa uluslararası zorlayıcı müdahaleye başvurulması, tüm diplomatik seçenekler ve zorlayıcı olmayan yolların denenmesi, mümkünse erken uyarı kolaylıkları sağlanması gibi sınırlamalar getirilmiştir.⁵⁴ Burada askeri müdahalenin uygunluk kriterleri kaldırılmıştır. Kriterlerin eklenmesine AB ve Afrika ülkelerinin bir kısmı şeffaflık açısından sıcak baksa da ABD, Çin ve Rusya ise Güvenlik Konseyi'nin etkisinin azalabileceği endişesiyle sıcak bakmamıştır. ABD kendini müdahaleye zorlayacak kriterler konmasına ve askeri müdahale için yetkinin Güvenlik Konseyi dışında bir otoriteye verilmesine karşı çıkmıştır. Kapsam geniş çaplı ölümler yerine dört vahşet suçu ile sınırlandırılmıştır. Dört suça karşı veto kullanımını engelleme önerisi reddedilmiştir. Yeniden inşa sorumluluğuna yer verilmemiştir. Uluslararası toplumun devreye gireceği aşama, devletlerin açıkça başarısız olması durumu yerine devletlerin insani krizleri önlemekte yetersiz ve isteksiz davranması olarak değiştirilmiştir. Kuvvet kullanıma karar verecek kurumun öncelikle Güvenlik Konseyi olması sağlanarak alternatif mekanizmaların önü tıkanmıştır. Olay bazlı değerlendirme yapılacağına dair ifadelerin kullanılması, siyasi çıkarların karar alma süreçlerindeki etkisini artırmıştır. Burada izlenecek yol net olmasa da başlangıç için bir yol haritası belirlenmiş, katılım genişletilmiş ve egemenlik ihlali itirazları azaltılmıştır.⁵⁵

2006'da ICISS eş başkanı Gareth Evans İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna (From Humatarian Intervention to Responsibility to Protect) adlı konuşmasında son beş yılda

⁵² Gözen Ercan P., "Onuncu Yılının Ardından ...", s. 390 / Gözen Ercan P., "İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu...", a.g.m., s. 170 / Sürücüoğlu O.; a.g.m., s. 610 / Karagül S., Demirbaş Ç. E.; a.g.m., s. 489-490 / Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 442-443

⁵³ Reçber S.; "Sri Lanka ve Koruma Sorumluluğu", s. 161 / A/RES/60/1, 24.10.2005, <https://undocs.org/A/RES/60/1>, 15.10.2019

⁵⁴ Welsh J.; "The Security Council and Humanitarian Intervention", The United Nations, Security Council and War, The Evolution of Thought and Practice Since 1945, Lowe V., Roberts A., Welsh J. and Zaum D. (ed.), Oxford University Press, Oxford, 2008, s. 377-380, aktaran Arsava A. F.; "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", a.g.m., s. 106 / İren A., Gürkaynak M.; a.g.m., s. 150 / Bellamy A. J.; "Whither the responsibility to protect?", s. 90 / Şener B.; a.g.m., s. 161 / Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 461

⁵⁵ Bannon A.L.; "The Responsibility to Protect: The UN World Summit and the Question of Unilateralism" *The Yale Law Journal*, Vol: 115, No: 2005-2006, s. 1159-1160-1162, aktaran, Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 462-463 / Sürücüoğlu O.; a.g.m., s. 610 / Gözen Ercan P., "İkinci On Yılına Girerken ...", a.g.m., s. 170

yeni bir uluslararası teamül hukuku kuralının ortaya çıkmasına tanıklık edildiğini ilan etmiştir.⁵⁶ Silahlı çatışmalarda sivillerin korunmasına ilişkin 28 Nisan 2006 tarihli 1674 sayılı Güvenlik Konseyi kararında ilk kez koruma sorumluluğuna atıfta bulunulmuştur. 138. ve 149. paragraflar teyit edilmiştir. Dört suça karşı BM'nin sorumluluğu vurgulanıp, silahlı çatışmalarda sivillerin korunmasına dair harekete geçme taahhüdünde bulunulmuştur.⁵⁷ Darfur krizinin çözümüne yönelik 31 Ağustos 2006 tarihli 1706 sayılı Güvenlik Konseyi kararında Sudan hükümetinin fiziksel şiddet tehlikesi altındaki sivilleri koruma sorumluluğu vurgulanmıştır.⁵⁸ 2007'de BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon koruma sorumluluğu yaklaşımını ilerletmek istediğini belirtip, Edward Luck'ı koruma sorumluluğu konusunda özel danışman olarak atayıp bu konuda bir rapor hazırlamakla görevlendirmiştir.⁵⁹ Ban Ki-moon 15 Temmuz 2008'de Berlin'de yaptığı Sorumlu Egemenlik: Değişen Dünya İçin Uluslararası İşbirliğini Açıklayan Berlin Etkinliği (Clarifies Responsibility to Protect at Berlin Event on Responsible Sovereignty: International Cooperation for a Changed World) adlı konuşmasında koruma sorumluluğunu çok güçlü ama az anlaşılan bir kavram olarak nitelendirip, Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi kararlarında kabul edilmesiyle tereddütlerin azalması gerektiğini savunmuştur.⁶⁰

Ban Ki-moon 2009'dan itibaren koruma sorumluluğu yaklaşımının uygulamasındaki eksiklikleri gidermek için yıllık raporlar hazırlatmaya başlamıştır. 12 Ocak 2009'da A/63/677 sayılı Genel Kurul kararı ile kabul edilen Koruma Sorumluluğunu Uygulama (Implementing Responsibility to Protect) isimli raporda yaklaşımı somutlaştırma ve şekillendirme yetkisinin Genel Kurul'a bırakılması önerilmiştir. Üye devletlere yapıcı ve interaktif diyalog çağrısında bulunulmuştur.⁶¹ Genel Kurul'da Venezüella, Küba, Sudan ve Nikaragua hariç katılımcı

⁵⁶ Evans G.; "From Humanitarian Intervention to Responsibility to Protect", Wisconsin International Law Journal, Vol: 24, No: 3, 2006, aktaran, Gözen Ercan P., "İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek...", a.g.m., s. 172

⁵⁷ Acar Z. S.; a.g.m., s. 123 / Karagül S., Demirbaş Ç. E.; a.g.m., s. 490 / Telli A.; a.g.m., s. 214 / the UN, S/RES/1674 (2006), 28.04.2006, Security Council Resolution 1674 (2006) on Protection of civilians in Armed Conflict, <https://www.un.org/ruleoflaw/blog/document/security-council-resolution-1674-2006-on-protection-of-civilians-in-armed-conflict/>, 21.11.2018

⁵⁸ Karagül S., Demirbaş Ç. E.; a.g.m., s. 490 / the UN, S/RES/1706 (2006), 31.08.2006, Security Council Resolution 1706 (2006) on Sudan, <https://www.refworld.org/docid/5821bfc47.html>, 21.11.2018

⁵⁹ Arsava A. F.; "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", a.g.m., s. 106 / "Whither the responsibility to protect?", s. 193-194

⁶⁰ Özdemir A.; a.g.m., s. 99 / Ki-moon B.; "Secretary-General Defends: Clarifies 'Responsibility To Protect' At Berlin Event On 'Responsible Sovereignty: International Cooperation For A Changed World'", <https://www.un.org/press/en/2008/sgsm11701.doc.htm>, 21.11.2018 / S/RES/1721 (2006), 01.11.2006, <http://unscr.org/en/resolutions/doc/1721>, 02.08.2019

⁶¹ Özdemir A.; a.g.m., s. 99 / İren A., Gürkaynak M.; a.g.m., s. 151 / the UN, A/63/677, 12.01.2009, Implementing The Responsibility To Protect, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/206/10/PDF/N0920610.pdf?OpenElement>, 21.11.2018m / Şener B.; a.g.m., s. 161-162

devletler raporu olumlu karşılamıştır. 14 Eylül 2009'da A/RES/63/308 (2009) sayılı kararla 67 devlet BM Antlaşması, insan hakları antlaşmaları ve uluslararası insancıl hukuka bağlı olduklarını belirterek, koruma sorumluluğu yaklaşımının aynı amaca hizmet edeceğini kabul etmiştir.⁶² Ancak kendi sorumluluklarını kabul etmelerine karşın diğer devletlerin vatandaşlarını korumak için yasal bağlayıcılık oluşmasını reddetmişlerdir. Bu nedenle kararda hukuki bağlayıcılık boyutu eksik kalmıştır. Yine de görüşmelerin devam ettirilmesi gerektiği ifade edilerek açık kapı bırakılmıştır.⁶³ Koruma sorumluluğu kriterleri daha ayrıntılı olarak sunulmuştur. Üç sütunlu strateji belirlenmiştir. İlk sütunda üye devletlerin halkları için sorumluluğu, ikinci sütunda uluslararası toplumun kapasitesinin güçlendirilmesine destek verme yükümlülüğü, üçüncü sütunda zamanında ve etkin reaksiyon sorumluluğu öngörülmüştür.⁶⁴ Bu üç sütunundan birinin diğerine üstünlüğü ya da kronolojik sıralaması olmadığı, hepsinin eşit derecede öneme sahip olarak eş zamanlı uygulanması gerektiği ya da birinin uygulanması için diğerlerinin olmasının şart olmadığı ifade edilmiştir.⁶⁵ Birinci sütun için etkili ve zamanında önleme önemlidir. İkinci sütun devletlerin koruma sorumluluğunu üstlenmesi için *uluslararası yardım ve kapasite artırımı* taahhüdüdür. 138. paragrafta ilgilidir. Yardım programları, önleyici mekanizmalar ve erken uyarı mekanizmalarına odaklanır. Üçüncüsü sütun *zamanlı ve kararlı tepki*, devletlerin dört mezalim suçundan biri ya da birkaçına karşı vatandaşlarını korumakta açıkça başarısız olduğu zaman, 139. paragraf ve ICISS'in tanımladığı reaksiyon sorumluluğu paralelinde, uluslararası toplumun öncelikle zorlayıcı olmayan barışçıl yöntemleri, bunların yetersiz ya da başarısız olması durumunda yaptırımlar ve son çare olarak Güvenlik Konseyi kararı ile BM Antlaşması'nın VI., VII. ve VIII. bölümleri çerçevesinde kuvvet kullanımına başvuran müdahaleyi içerir. Burada uluslararası toplumun koruma sorumluluğu aşamalı ve tamamlayıcı niteliktedir.⁶⁶

Üçüncü sütunda Güvenlik Konseyi'nin karar alamadığı durumlarda Genel Kurul'un 1950 tarihli *Barış İçin Birlik* emsal kararı çerçevesinde devreye girebileceği ve gerekirse bölgesel örgütlerin de yetkilendirilebileceği ifade edilmiştir. Ancak Genel Kurul dâhil olmak üzere alternatif bir otorite tanımlanmamıştır. Güvenlik Konseyi politik bir organ olduğundan karar aşamasındaki istikrarsızlık, keyfiyet, gecikme ve hareketsizlik durumları devam

⁶² Telli A.; a.g.m., s. 214 / the UN; A/RES/63/308, 07.10.2009, The Responsibility To Protect, <http://www.globalr2p.org/media/files/a-res-63-308.pdf>, 21.11.2018 / Özdemir A.; a.g.m., s. 99-100 / Karagül S., Demirbaş Ç. E.; a.g.m., s. 490

⁶³ Sürücüoğlu O.; a.g.m., s. 611

⁶⁴ Özdemir A.; a.g.m., s. 107

⁶⁵ Bellamy A. J.; **Global Politics and the Responsibility to Protect: From Words to Deeds**, Routledge, Oxon, 2011, s.35, aktaran, İren A., Gürkaynak M.; a.g.m., s. 151

⁶⁶ Sürücüoğlu O.; a.g.m., s. 610 / İren A., Gürkaynak M.; a.g.m., s. 151 / Gözen Ercan P., "*Onuncu Yılının Ardından ...*", s. 389-90

etmiştir.⁶⁷ 2009 raporunda ayrıca koruma sorumluluğunun zirvede kabul edilen dört suçla sınırlı kalması gerektiği ve HIV/AIDS virüsün yayılması, iklim değişikliği ve doğal afetleri de kapsayacak şekilde geliştirilmesinin Dünya Zirvesi'nde varılan fikir birliğini sarsacağı uyarısı yapılmıştır. Henüz dört vahşet suçu için bile koruma sorumluluğunu yerine getiremeyen uluslararası toplumun, insani güvenlik konuları genişletilince yaklaşımın kötüye kullanılması riski ile karşılaşacağı ve bu riski önlemek için BM tarafından strateji, standart, süreç, araç ve uygulamaların geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁶⁸

2010'da Ban Ki-moon'un A/64/864 sayılı kararla kabul edilen Koruma Sorumluluğunda Erken Uyarı Değerlendirmesi (Early Warning Assessment at Responsibility to Protect) isimli raporunda BM sistemindeki erken uyarı ve değerlendirme mekanizmalarının karşılaştığı zorlukların aşılması gerektiği, bölgesel ve alt bölgesel örgütler arasında çift yönlü bilgi akışının önemi ve zamanında tepki için erken uyarı mekanizmasının şart olduğu kabul edilmiştir. BM erken uyarı kapasitesinin kurulması ve sürekli geliştirilmesi için uzlaşılmıştır. 2011'de Brezilya Devlet Başkanı Dilma Rousseff, BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmasında mevcut yapının yetersiz olduğunu ve uluslararası toplumun bu durumu birlikte geliştirmesi gerektiğini belirtmiştir. *Korurken Sorumluluk (responsibility while protecting)* kavramı ile yeni bir girişim başlatmıştır. Müdahaleci güçlerin sorumluluklarını artıran, müdahaleyi Güvenlik Konseyi yetkisine bağlayan ve koruma sorumluluğunun rejim değiştirme aracı olarak kullanılmasını engellemeye çalışan önerilerde bulunulmuştur. Üç sütunun (devletin koruma sorumluluğu, uluslararası yardım ve kapasite geliştirme, zamanında ve kararlı tepki) aynı anda bir bütün olarak uygulanmasını önerip, yaklaşımın meşruiyetine gelecekte bir norm olması yönünde katkı sağlayacağını savunmuştur.⁶⁹

17 Mart 2011 tarihli 1970 sayılı Güvenlik Konseyi kararında koruma sorumluluğu yaklaşımı ilk defa uygulanmıştır. 28 Haziran 2011 tarihli 1973 sayılı kararda ilk kez Libya için açıkça koruma sorumluluğu ifade edilmiştir.⁷⁰ 28 Haziran 2011 tarihli A/65/877 sayılı Genel Kurul kararıyla kabul edilen Genel Sekreter raporunda bölgesel ve alt bölgesel düzenlemelerin rolüne dikkat çekilmiştir. Kriz zamanında erken uyarı ve arabuluculuk gibi

⁶⁷ Gözen Ercan P., "İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek", a.g.m., s.171-173 / Özdemir A.; a.g.m., s. 99 / Şener B.; a.g.m., s. 162-163

⁶⁸ Elver A.; **Tony Blair Dönemi İngiltere Dış Politikasında Koruma Sorumluluğunun Araçsallığı**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, s. 39-40

⁶⁹ Özdemir A.; a.g.m., s. 99 -100 / Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 7 / / the UN; A/64/864, 14.07.2010, Early Warning, Assessment And The Responsibility To Protect Report of the Secretary-General, <https://www.un.org/ruleoflaw/files/SGReportEarlyWarningandAssessmentA64864.pdf>, 21.11.2018

⁷⁰ Acar Z. S.; a.g.m., s. 123 / the UN; S/RES/1970 (2011), 28.02.2011, <https://www.un.org/securitycouncil/s/res/1970-%282011%29>, 21.11.2018 / the UN; S/RES/1973 (2011), 17.03.2011, [https://www.undocs.org/S/RES/1973%20\(2011\)](https://www.undocs.org/S/RES/1973%20(2011)), 21.11.2018

yöntemlerin başarılı olması için BM organları ve bölgesel örgütler arası işbirliği geliştirmenin önemi vurgulanıp iletişiminin artırılması için öneriler geliştirilmiştir.⁷¹ 25 Temmuz 2012 tarihli A/66/874 sayılı Genel Kurul kararıyla kabul edilen Zamanında ve Kararlı Tepki (Responsibility to Protect: Timely Decisive Response) başlıklı Genel Sekreter raporunda uluslararası, bölgesel, ulusal ve yerel düzeyde tüm aktörlerin zamanında ve kararlı şekilde ortak tepki göstermesi gerektiği; önleme ve müdahale arasında ilişkinin yakınlığı; daha fazla kuvvet kullanımı ihtiyacını azaltmak için erken ve etkili yanıt verilmesi gerektiği; kararlı ve etkin tepki için dört vahşet suçuna karşı uluslararası toplumun kayıtsız ve eylemsiz kalmasının bir seçenek olmadığı vurgulanmıştır. Önleme ve erken eyleme geçebilme kapasitesinin ileride daha zorlayıcı eylemlere duyulacak ihtiyacı azaltacağına dikkat çekilmiştir. Koruma sorumluluğu için üst düzey ulusal yetkili atanmasının faydaları görüşülmüş ve bunu gerçekleştirebilen ülkelerden övgüyle bahsedilmiştir.⁷² 9 Temmuz 2013'te A/67/929 sayılı Genel Kurul kararı ile kabul edilen devlet sorumluluğu ve önleme konusunda hazırlanan Genel Sekreter raporunda koruma sorumluluğu yaklaşımının öncelikle önleyici bir yaklaşımı olduğu ve odaklanmanın askeri müdahaleden önleme sorumluluğuna kaydırılması gerektiği belirtilmiştir. Devletlerin erken eyleme geçerek önleyici tedbirler alınabilmesi için ulusal kapasitelerinin artırılması ve uluslararası yasal yükümlülüklerin yerine getirilmesi gerektiğinden bahsedilmiştir. Erken eyleme geçememenin müdahalenin başarısızlık oranını artırdığı vurgulanmıştır.⁷³

11 Temmuz 2014'te A/68/947 sayılı Genel Kurul kararıyla kabul edilen Koruma Sorumluluğu ve Uluslararası Yardım (Responsibility to Protect: International Assistance) başlıklı Genel Sekreter Raporu'nda kapasite geliştirmenin egemenliği geliştiren bir durum olduğu belirtilip devletleri desteklemek için devlet dışı aktörlerin de üstlenebileceği sorumluluklar olduğu anlatılmıştır. Uluslararası yardımın tüm devletler, bölgesel ve alt bölgesel örgütler, uluslararası kuruluşlar ve STK'lar tarafından somut yapılması durumunda tepkinin azalacağı ve katliamların önüne geçileceği vurgulanmıştır. Bu kapsamda OHCHR (Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights), Eski Yugoslavya, Ruanda ve Sierra Leone Uluslararası Ceza Mahkemeleri, Uluslararası Kızılhaç Komitesi, hükümet dışı uluslararası örgütler, medya ve akademisyenlerin önemli katkılar sağladığı

⁷¹ Özdemir A.; a.g.m., s. 100 / the UN; A/65/877-S/2011/393, 28.07.2011, The Role Of Regional And Subregional Arrangements in Implementing The Responsibility To Protect Report of the Secretary-General, <https://undocs.org/en/A/65/877>, 21.11.2018

⁷² Özdemir A.; a.g.m., s. 101 / the UN; A/66/874-S/2012/578, 25.07.2012, Responsibility To Protect: Timely And Decisive Response Report of the Secretary-General, <https://undocs.org/A/66/874>, 21.11.2018

⁷³ Özdemir A.; a.g.m., s. 101 / the UN; A/67/929-S/2013/399, 9.07.2013, Responsibility to Protect: State Responsibility and Prevention, [http://responsibilitytoprotect.org/SG%20report%202013\(1\).pdf](http://responsibilitytoprotect.org/SG%20report%202013(1).pdf), 24.05.2020

vurgulanmıştır.⁷⁴ Ekim 2014'te BM Soykırım Önleme ve Koruma Sorumluluğu Ofisi Vahşet Suçları Analiz Çerçevesi (Framework of Analysis for Atrocity Crimes) adlı dokümanda vahşet suçlarını tanımlamanın ve önlemenin önemini vurgulanmıştır. Dört suçu artıran on dört yaygın ve spesifik risk faktörü açıklanmıştır. Silahlı çatışma veya diğer istikrarsızlık durumları, uluslararası insan hakları ve insancıl hukukun ciddi ihlallerinin kaydı, devlet yapılarının zayıflığı, şiddete neden olan güdüler veya teşvikler, vahşet suçu işleme kapasitesi, şiddet eylemlerinin önlenmesine veya etkisinin azaltılmasına katkıda bulunabilecek unsurların olmaması, vahşet suçlarının görevlendirilmesine ve yürütülmesine elveren olaylar ve önlemler, tetikleyici faktörler, gruplar arası gerginlikler, ayrımcılık modelleri, korunan bir grubu tamamen veya kısmen yok etme niyetinin işaretleri, sivil nüfusa yaygın veya sistematik saldırı planı veya politika belirtileri, uluslararası insancıl hukuk kapsamında korunanlara yönelik ciddi tehditler, insani yardım veya barışı koruma operasyonlarına yönelik ciddi tehditler risk faktörleri olarak tanımlanıp çözüme ilişkin öneriler yapılmıştır.⁷⁵

13 Temmuz 2015'te A/69/981 sayılı Genel Kurul kararıyla kabul edilen Hayati ve Kalıcı Bir Taahhüt: Koruma Sorumluluğunu Uygulama (A Vital and Enduring Commitment: Implementing the Responsibility to Protect) başlıklı Genel Sekreter Raporu'nda koruma sorumluluğunu uygulamadaki temel zorluklar ve fırsatlar belirlenip, uluslararası toplumun normu daha etkili bir şekilde yerine getirmeyi taahhüt etmesi için altı temel öncelik belirlenmiştir. Siyasi bağlılığın gösterilmesi, zulüm suçlarının önlenmesine yatırım, daha güçlü zamanında ve kararlı tepki, zulüm suçlarının tekrarının önlenmesi, bölgesel eylem girişimlerinin artırılması ve bölgesel kuruluşlarla ağların güçlendirilmesi öngörülmüştür.⁷⁶

16 Ağustos 2016'da A/70/999 sayılı Genel Kurul kararıyla kabul edilen koruma sorumluluğunun uygulanmasına ilişkin Kolektif Eylemi Harekete Geçirme: Koruma Sorumluluğunun Önümüzdeki On Yılı (Mobilizing Collective Action: the Next Decade of the Responsibility to Protect) adlı raporda dört suçu önleme ve müdahale için toplu eyleme geçmesinin zorlukları tanımlanıp, nasıl aşılabileceğine dair tavsiyelerde bulunulmuştur. Çatışma ve zulümle yerinden edilmiş muazzam sayıda insan olduğu vurgulanmıştır. Genel

⁷⁴ Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; a.g.e., s. 30 / Özdemir A.; a.g.m., s. 101 / the UN; A/68/947-S/2014/449, 11.07.2014, Fulfilling Our Collective Responsibility: International Assistance and the Responsibility to Protect, <http://responsibilitytoprotect.org/N1446379.pdf>, 21.11.2018

⁷⁵ Global Centre for the Responsibility to Protect; "Framework of Analysis for Atrocity Crimes: A tool for prevention", <https://www.globalr2p.org/resources/framework-of-analysis-for-atrocity-crimes-a-tool-for-prevention>, 21.10.2018, s.10-24 / International Coalition for the Responsibility to Protect, "Core Documents: Understanding RtoP", <http://responsibilitytoprotect.org/index.php/publications/core-rtoP-documents>, 24.05.2020

⁷⁶ The UN; A/69/981-S/2015/500, 13.07.2015, A Vital and Enduring Commitment: Implementing the Responsibility to Protect, <http://responsibilitytoprotect.org/SG%20report%202015.pdf>, 24.05.2020

Sekreter, üye devletlere 2005 Dünya Zirvesinde verilen taahhüdün politik olması sebebiyle uygulamaya yönelik yeni bir Genel Kurul kararıyla koruma sorumluluğu taahhütlerini teyit etme ve uluslararası insancıl hukuk ile insan haklarının temel ilkelerini güçlendirmek için güçlü ve kapsamlı bir küresel kampanya başlatma çağrısında bulunmuştur.⁷⁷

10 Ağustos 2017'de A/71/1016 sayılı Genel Kurul kararıyla kabul edilen Koruma Sorumluluğunu Uygulama: Önleme İçin Hesap Verilebilirlik (Implementing the Responsibility to Protect: Accountability for Prevention Report) adlı raporda kitlesel zulümlerin önlenmesinin ve koruma sorumluluğunun uygulamasının anahtarı olarak yasal, ahlaki ve politik hesap verebilirlik vurgulanmıştır. Hesap verilebilirliği arttırmak için BM, üye devletler ve hükümetler arası organlar tarafından atılabilecek adımlar dile getirilmiştir.⁷⁸

1 Haziran 2018'de A/72/884 sayılı Genel Kurul kararıyla kabul edilen Koruma sorumluluğu: Erken Uyarıdan Erken Uygulamaya Raporu (Early warning, assessment and the responsibility to protect Report) raporda koruma sorumluluğu ilkesinin ilerlemesine rağmen uluslararası toplumun hala dört suç karşısında sivil nüfusu koruma konusunda yetersiz kalmasının nedeninin yaklaşımın zayıf veya yanlış konumlandırılmasından değil, uygulanması konusunda anlaşmazlıklardan kaynaklandığı ifade edilmiştir. Krizden sonra müdahale etmenin önlemekten daha maliyetli olması nedeniyle erken uyarı sistemleri önerilmiştir. Erken eylemi güçlendirmek için mevcut önleyici kapasitelerin gözden geçirilip geliştirilmesi, hesap verebilirliğin teşviki ve mevcut tüm kaynaklardan yararlanma stratejileri belirlenmiştir.⁷⁹ Çok taraflılıkta düşüş olması vahşet suçlarını önleme çabalarını azalttığı için koruma sorumluluğunun işlevselleştirilmesine devam etmek gerektiği vurgulanmıştır. Üye devletler çeşitliliğe öncelik vermeye, hesap verebilirliği ve hukukun üstünlüğünü güçlendirmeye, kaynak sağlamaya, farklı görüşlere sahip sivil toplumu

⁷⁷ Global Centre for the Responsibility to Protect; Mobilizing collective action: “*The next decade of the Responsibility to Protect*”, 2016, <https://www.global2p.org/resources/mobilizing-collective-action-the-next-decade-of-the-responsibility-to-protect-2016/>, 24.05.2020 / International Coalition for the Responsibility to Protect; “*United Nations Secretary-General Report-Mobilizing Collective Action: the Next Decade of the Responsibility to Protect*”, <http://www.responsibilitytoprotect.org/index.php/component/content/article/35-r2pcs-topics/6140-2016-secretary-general-report-mobilizing-collective-action-the-next-decade-of-the-responsibility-to-protect>, 24.05.2020

⁷⁸ International Coalition for the Responsibility to Protect; “*Implementing the Responsibility to Protect: Accountability for Prevention Report of the UN Secretary-General on the Responsibility to Protect*”, <http://www.responsibilitytoprotect.org/index.php/component/content/article/35-r2pcs-topics/6233-implementing-the-responsibility-to-protect-accountability-for-prevention->, 25.05.2020 / OCHA; Implementing the Responsibility To Protect: Accountability For Prevention - Report of the Secretary-General, A/71/1016-S/2017/556, <https://reliefweb.int/report/world/implementing-responsibility-protect-accountability-prevention-report-secretary-general>, 24.05.2020

⁷⁹ A/72/884-S/2018/525, 1.06.2018, Early warning, assessment and the responsibility to protect Report 1,06.2018, <https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/1808811E.pdf>, 24.05.2020

desteklemeye, erken eyleme öncelik vermeye davet edilmiştir. Sivil nüfusun kırılganlığını azaltmak için nefret söyleminin ele alınması, ulusal yetkililere vahşet suçlarını önleme kapasitelerinin güçlendirilmesinde destek sağlanması ve barışı koruma operasyonlarında sivillerin korunması önerilmiştir.⁸⁰

1.2. Koruma Sorumluluğu Yaklaşımı

1.2.1. Koruma Sorumluluğu Yaklaşımının Tanımı ve Kapsamı

Koruma sorumluluğu yaklaşımı devletin soykırım, savaş suçu, insanlığa karşı ağır suçlar ve etnik temizlikten halkını koruma sorumluluğudur. Devlet bu sorumluluğunu yerine getirmekte yetersiz ya da isteksiz davranırsa, uluslararası toplumun Güvenlik Konseyi kanalı ile müşterek kuvvet kullanımını da içeren tedbirler alacak şekilde sorumluluğu üstlenmesi beklenir. Burada aşamalı olarak üç sütunlu sorumluluk söz konusudur. Koruma sorumluluğunda birincil aktörler egemen devletlerdir. Öncelikli sorumluluk devlete aittir. Ancak devletin isteksiz ve yetersiz olması halinde ikincil sorumluluk uluslararası topluma aittir. Uluslararası toplumun ilgili devletin sorumluluk üstlenme kapasitesini geliştirmeye yardım etme sorumluluğu vardır. Üçüncü aşamada ise uluslararası toplum askeri önlemler dahil zorlayıcı önlemler alarak koruma sorumluluğu üstlenmelidir. Uluslararası toplum, koruma sorumluluğunu yalnızca tepki gösterme yoluyla değil, önleme ve yeniden inşa etme boyutlarını da içerecek şekilde, insani müdahalenin sorunlarına çare olan belirli kriterler çerçevesinde uygulamalıdır. Bunlar haklı savaş, örf ve adet hukuku ve insani müdahale geleneğinden gelen haklı sebep, doğru amaç, doğru yetkilendirme, son çare, orantılılık ve olumlu gelişme beklentisi kriterlerinin geliştirilip günümüz koşullarına uyarlanmış halidir.⁸¹

Koruma sorumluluğu yaklaşımı ile egemenlik kavramının sadece hak değil aynı zamanda sorumluluklar da içerdiğini ortaya çıkarılmıştır. Devletlerin topraklarını koruma hakkının yanı sıra toprakları içerisinde yaşayan vatandaşlarını da önlenebilir felaketlerden koruma yükümlülükleri olduğu hatırlatılmıştır. Vatandaşlarını soykırım, etnik temizlik, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve diğer insan hakları ihlallerine karşı korumakta isteksiz ya da yetersiz olan devletler karşısında uluslararası topluma koruma sorumluluğu yüklenmiştir.⁸²

Koruma sorumluluğu egemenliği uluslararası hukuk sisteminin önceli olarak kabul etmez, uluslararası hukuk tarafından devlete verilen bir özellik olarak görür. Devlete verilen

⁸⁰ OCHA, “*Responsibility to Protect: Lessons Learned For Prevention - Report of the Secretary-General (A/73/898-S/2019/463)*”, <https://reliefweb.int/report/world/responsibility-protect-lessons-learned-prevention-report-secretary-general-a73898/>, 24.05.2020

⁸¹ Çakmak C., Atılgan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 35

⁸² Telli A.; “İnsani Müdahaleden Koruma sorumluluğuna Geçiş: Eski Sorun Yeni Kavram”, *NEÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2012, s. 207

bu yetkinin dayanağı uluslararası toplumun insanı merkeze yerleştiren temel değerleridir. Bir devletin kendi halkını koruma konusunda başarısız olmasının tespiti durumunda iç işlerine müdahale etmeme ilkesi kapsamında egemen haklara sahip olmaya devam edemeyeceği ileri sürülür. Bu tür durumlarda BM'ye uluslararası toplum adına müdahale etme yönünde bir sorumluluk ve yetki yüklenir. BM, Güvenlik Konseyi kanalıyla kuvvet kullanımını da içeren tedbirler alabilir. Bu kapsamda koruma sorumluluğu yaklaşımı uluslararası toplumun devletlerin kendi vatandaşlarının insan haklarını korumakta başarısız ve isteksiz olması durumunda Güvenlik Konseyi kararı ile insani müdahale yapılmasının önünü açmıştır.⁸³

1.2.3. Koruma Sorumluluğu Yaklaşımının Unsurları

1993'te Somali müdahalesinin başarısızlıkla sonuçlanması, 1994'te Ruanda için tepki gecikince soykırımın korkunç boyutlara ulaşması, 1995'te Srebrenitsa ve 1999'da Kosova katliamlarının meydana gelmesi, insani müdahale yaklaşımında yeterli önleme tedbirleri ve belirlenmiş açık kriterler bulunmamasından dolayı yaşanmıştır. Bu müdahale örneklerinden çıkarılan derslerle koruma sorumluluğu yaklaşımı geliştirilirken kriterler detaylandırılmaya çalışılmıştır. Koruma sorumluluğu yaklaşımı sadece kavramsal çerçeve ve perspektif değişimiyle sınırlı kalmayıp yapısal olarak da insani müdahale yaklaşımından farklı bir açılım yapmıştır. 2001 ICISS Raporu ve 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'ne göre aşamalı sorumluluk anlayışıyla devletlerin vatandaşlarının insan haklarını koruma sorumluluğu öncelikle devlete bırakılmıştır. Devlet bu görevi yerine getirmekte isteksiz ya da yetersiz olursa uluslararası toplumun koruma sorumluluğu devreye girmiştir. 2009'dan itibaren BM Genel Sekreteri'nin hazırladığı raporlarla uluslararası toplumun kapasitenin güçlendirilmesine destek vermekle yükümlü olması, zamanında ve kararlı reaksiyon sorumluluğunun olması, erken uyarı sistemi ve önleme kapasitesinin geliştirilmesi gibi unsurlar koruma sorumluluğu yaklaşımının içeriğine eklenmiştir.⁸⁴ Koruma sorumluluğu yaklaşımı üç katmanlı sorumluluk içerir. Koruma sorumluluğu yaklaşımı önleyici sorumluluk, reaksiyon sorumluluğu ve yeniden inşa sorumluluğunu birlikte barındırır. Önleme ve yeniden inşa sorumlulukları da

⁸³ Şener B.; Şener B.; “İnsani Müdahaleden Koruma sorumluluğuna Soğuk Savaş Sonrası Devlet Egemenliğine Yetkisiz Müdahalelerin Ahlaki, Hukuki ve Siyasal Boyutları”, https://www.researchgate.net/profile/Cenap_Cakmak/publication/297707755_Devlet_Egemenliginde_ve_Kuvvet_Kullanmada_Donusum_Insani_Mudahaleden_Koruma_Sorumluluguna/links/56e0918b08aec4b3333d106f/Devlet-Egemenliginde-ve-Kuvvet-Kullanmada-Doenuesuem-Insani-Muedahaleden-Koruma-Sorumluluguna.pdf, 30.07.2018, s. 161-165 / Arsava A. F.; “Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu”, https://www.google.com.tr/search?q=egemenlik+ve+koruma+sorumlulu%C4%9Fu&rlz=1C1PRFE_enTR706TR706&oq=egemenlik+ve+kor&aqs=chrome.1.69i57j0l5.5001j0j8&sourceid=chrome&ie=UTF-8#, 15.05.2017, s. 101 / Telli A.; a.g.m., s. 207-209 / Elçin Ertuğrul Ü.; “Koruma Sorumluluğu: İnsani Müdahaleyi Makyajlamak”, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/20_2_13.pdf, 9.04.2017, s. 441

⁸⁴ Arsava A. F.; “Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu”, s. 175 / Özdemir A.; a.g.m., s.107

sürece dâhil edilerek insani krizlerin çözümüne oldukça geniş bir açıdan yaklaşılmıştır. Bu şekilde çatışmaların kaynağını oluşturan sorunların cevaplanması daha mümkün olur.⁸⁵

1.2.3.1. Önleme Sorumluluğu

Uluslararası toplumun önleme sorumluluğu İnsan Hakları Konseyi ve BM Genel Kurulu'nun görevidir. BM Antlaşması'nın ekonomik ve sosyal işbirliğini öngören 55. ve 56. maddeleri önleme sorumluluğuna dayanak olarak gösterilmiştir. Uluslararası toplum, insani kriz durumlarının varlığında koruma sorumluluğu yaklaşımının uygulanmasını gerektirecek durumlar ortaya çıkarsa, ilgili devletlerle işbirliği ve destek çerçevesinde krizlerin önlenmesi için gerekli aksiyonları (ekonomik, hukuki, siyasi ve askeri) almakla sorumludur.⁸⁶

BM Antlaşması'nın giriş bölümünde gelecek nesillerin savaşımlardan korunması hedefine istinaden çatışmaların önlenmesi BM'nin temel amaçlarındandır. Ancak BM Antlaşması bu amaca yer verse de önleme görevini ve bu görevin kolektif olarak nasıl uygulanacağını tasarlamamıştır. Hatta kuvvet kullanma yasağı ile koruma sorumluluğu ve önleme görevi ancak uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında aktiftir. Önleme sorumluluğunda ise proaktif olmak gerekir.⁸⁷ Bu açığı gidermek için BM Genel Sekreterliği'nin 'Çatışmaların Önlenmesine İlişkin Raporu üzerine alınan 30 Ağustos 2001 tarihli 1366 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla çatışmayı önlemenin Güvenlik Konseyi çalışmalarının merkezinde olması gerektiği kabul edilmiştir. BM personeline ilgili alanda eğitim verilmesi, bu eğitimlere fon sağlanması ve çatışmaları önlemek için tüm uygun yolların kullanılması öngörülmüştür. BM'nin çatışmayı önleme işlevi; Genel Sekreter'in önleme diplomasisi, krizleri yönetme ve BM çatısı altında çeşitli örgütlerin geliştirilmesi gibi münferit önlemlerle sağlanmaya çalışılmış fakat bu konuda henüz bir sistem oluşturulamamıştır. BM, erken uyarı ile önleme başarılı olursa, tepki ve yeniden inşa süreçlerinde çok daha az insani kayıp, maliyet ve çaba gereksinimi olacağından soykırım ve katliamların zamanında uluslararası uzlaşıya varılarak önlemesini sağlayacak erken uyarı sisteminin oluşturulmasını öngörmüştür. Carneige Komisyonu da ölümcül çatışmaları önleme konusunda yaptığı bir çalışmada altyapısal olarak önlemenin müdahale ve yeniden inşanın

⁸⁵Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 4 / Karagül S., Demirbaş Ç. E.; "Koruma Sorumluluğu Doktrini Açısından Suriye Krizi: Bir Müdahalesizlik Örneği", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 30, 2017, s. 488 / ICISS (International Commission on Intervention and State Sovereignty), **The Responsibility to Protect Research, Bibliography and Background**, International Development Research Centre, 2001 s.19-47 / Özdemir A.; a.g.m., s. 107 / Şener B.; a.g.m., s. 165

⁸⁶ Aynı yer, s. 4

⁸⁷ Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 449 / Bellamy A.J.; "Conflict Prevention and the Responsibility to Protect", 14 Global Governance, 2008, s. 136

maliyetinin yarısından azına mal olduğunu tespit etmiştir.⁸⁸ Kofi Annan tarafından 2000’de atanan Lakhdar Brahimi hazırladığı BM Barış Operasyonları Panel Raporu’nda askeri operasyonlardan kaçınmak için daha etkin önleme tedbirlerine olan ihtiyacı vurgulamıştır. BM, AGİT, NATO ve AB gibi kuruluşlar başta olmak üzere tüm bölgesel ve alt bölgesel örgütleri işbirliğine çağırmıştır. Etkin bir önleme sorumluluğu için erken uyarı sistemi, mevcut politikalarda farklılık yaratacak önleyici araçların kullanılmasını ve tedbirlerin uygulanabilmesi için olması gereken siyasi kararlılığı vurgulamıştır. Ulusal, bölgesel ve uluslararası tüm aktörler tarafından etkin bir işbirliği gerektiğini belirtmiştir.⁸⁹

ICISS raporunda Genel Sekreteri’nin önleyici diplomasisi ve BM çatısı altında ekonomik, sosyal, kültürel ve insani örgütlerin ad hoc olarak geliştirilmesi erken uyarı sistemi kapsamında değerlendirilmiştir. Önleme tedbirlerini merkezîleştirme, çatışmanın nedenlerini ortadan kaldırma ve doğrudan önleme kapasitesi geliştirme erken uyarı sistemi için gerekli görülmüştür. Soykırım ve diğer ağır insan hakları ihlalleri işlenirken eş zamanlı olarak önleyici ve uzlaştırıcı mekanizmanın geliştirilmesi gereği vurgulanmıştır. Sivil çatışmaların önlenmesine ilişkin 1366 sayılı karara dayanarak Güvenlik Konseyi’nin çatışmaları önlemenin merkezinde tutulması, BM personelinin çatışma önleme eğitimleri için merkezi bir fon oluşturulması ve önleme için tüm uygun yolların kullanılması tavsiye edilmiştir. Afrika Birliği’nin Çatışmaları Önleme Mekanizması ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü (AGİT) gibi bölgesel örgütlerin çatışmaları önleme faaliyetleri ön plana çıkarılmıştır.⁹⁰

Önleme sorumluluğu kapsamında siyasi açıdan demokratik kurum ve kapasitelerin geliştirilmesi, anayasal güç paylaşımı, alternatif güç ve düzenlemelerin yeniden dağıtılması, farklı topluluklar ya da gruplar arasında güven artırıcı önlemler, basın özgürlüğü, sivil toplumun geliştirilmesi, eğitim ve kapasite inşasına destek gibi tedbirler; ekonomik açıdan yoksullukla mücadele, kaynak veya fırsatların dağılımındaki eşitsizlikleri giderme, kalkınma yardımı ve işbirliği, dış pazarlara daha fazla erişim olanağı sağlama, ekonomik ve yapısal reformları teşvik etme, kurumları güçlendirme, teknik destek gibi tedbirler; hukuki açıdan hukukun üstünlüğü ve yargının bağımsızlığının korunması, yasamada dürüstlük ve hesap verilebilirliğin sağlanması, azınlıklar ve savunmasız grupların korunması, insan haklarını

⁸⁸ Aynı yer 443-451-452 / S/RES/1366 (2001), 30.08.2001, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1366>, 25.05.2020

⁸⁹ Özdemir A.; “Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalarda Koruma Sorumluluğunun Uygulanma Zorunluluğu”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015, s. 44-45

⁹⁰ Elçi ICISS (International Commission on Intervention and State Sovereignty), **The Responsibility to Protect Research, Bibliography and Background**, s. 377 / Evans. G.; a.g.m., s. 719 / Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 450-451-452 / S/RES/1366/2001, 30.08.2001, <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/CPR%20S%20RES%201366.pdf>, 23.11.2018

geliştirmek için çalışan yerel kurum ve kuruluşlara destek verilmesi ve savaş suçları mahkemeleri kurulması gibi tedbirler; askeri açıdan askeri kuvvetlerin eğitilmesi, askeri faaliyetlerin hukuka uygun hale getirilmesi, bütçe kontrolü, sivil denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi, silahların kontrolü, silahsızlanmanın teşvik edilmesi, silah ambargosu, kolluk reformu, güç kullanma tehdidinde bulunma ve önleyici konuşlanma gibi tedbirler yer alır. Doğrudan önleme araçları ise diplomatik açıdan diyalog, özel elçi atama, arabuluculuk, müzakereler, siyasi ve diplomatik yaptırımlar, diplomatik izolasyon, organizasyon üyeliklerinin askıya alınması, ve seyahat yasağı gibi önlemler; ekonomik açıdan finansman, yatırım ve ticaret vaat ve teşvikleri, insani yardım programları gibi pozitif tedbirler ve mali yatırımların çekilmesi, Dünya Bankası ve IMF desteğini durdurma, yardımlarını kesme ve mal varlıklarını dondurma gibi negatif tedbirler; hukuki açıdan arabuluculuk veya hakem teklifi, risk altındaki topluluklara güvence verme ve insan hakları uygulamalarını gözlemleme tedbirleridir.⁹¹

ICISS'e göre koruma sorumluluğunun en önemli boyutu önleme sütunudur. Önleme sorumluluğu çatışmaları azaltma ve yok etmeyi hedefler. Erken uyarı, önleyici araç ve siyasi irade tedbirlerini içerir. Erken uyarı sisteminde önce sorunun temel nedenleri analiz edilir sonra gerekli önlemler alınır. ICISS, şiddetli çatışmaların önlenmesinde Güvenlik Konseyi'nin öncü rol oynamasını istemiştir. Politik boyutlu çatışmaların güven, insan hakları ve iyi yönetimle ilgili olduğunu belirterek BM Genel Sekreteri'nin önleyici diplomasi rolünü vurgulamıştır. Ekonomik boyutlu çatışmaların fırsatlar, refah ve eşitsizlik ile ilgili olduğunu belirtip pozitif ve negatif sebepler kullanılmasını önermiştir. Hukuki boyutlu çatışmaların affedilebilirlik hukuk kuralları ile ilgili olduğunu belirtip arabuluculuk tedbirlerinden söz etmiştir. Askeri boyutlu çatışmaların sektörel reform, yeniden entegrasyon ve silahsızlanma ile ilgili olduğunu belirtip en sınırlı kapsamda önleyici konuşlanma gereğinden bahsetmiştir.⁹²

Koruma sorumluluğu yaklaşımına göre önleme sorumluluğu yerine getirilirken önleyici tedbirlerin çatışmaları hızlandırması ve çatışmaları meşrulaştırması olasılığı göz önünde bulundurularak hareket edilmelidir. İyi hazırlanmış çok boyutlu bir program belirlenip kararlılıkla izlenmelidir. Devletler, BM ve kuruluşları, sivil toplum örgütleri, uluslararası finans kuruluşları, bölgesel örgütler, hükümet dışı örgütler, dini gruplar, iş dünyası, akademik

⁹¹ Artokça İ.; “Uluslararası Hukukta Koruma Sorumluluğu ve Afrika Kıtasındaki Uygulamaları”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015, s. 35-36-37 / Özdemir A.; a.g.m., s. 47-48-49

⁹² Küçük E.; “Başkasını Koruma: Uluslararası Hukukta Koruma Sorumluluğu”, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara-2015, s.26 / Kalaycı C.; “Suriye Krizi Örneğinde Koruma Sorumluluğu”, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bolu, 2016, s. 64 / Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 451

ve bilimsel kurumlar, elçilikler, istihbarat örgütleri, barış güçleri, akil insanlar ve medyanın desteklemesi gerekir. Özellikle erken uyarı sisteminde hükümet-dışı örgütlerin işbirliği çok önemlidir. Bu kuruluşların, özellikle ICG, AI, HRW ve FIDH gibi insan hakları örgütleri ve medyanın çalışmaları önemli katkı sağlasa da koordinasyon eksikliği ve yetersizlik sorun teşkil etmektedir. Çözüm için BM'nin liderliği, uzman personelden oluşan özel birimlerin kurulması ve tüm aktörlerle işbirliği içerisinde görev yapması tavsiye edilmektedir.⁹³

1.2.3.2. Reaksiyon Sorumluluğu

Reaksiyon sorumluluğu, Güvenlik Konseyi'nin görevidir. İnsani krizlerin fiilen ortaya çıktığı durumda uluslararası toplumun ilgili devletin rızası hilafına önlemler almasını kasteder. Ekonomik, diplomatik, siyasi zorlayıcı önlemler ve yaptırımlar, uluslararası yargılama gibi hukuki önlemler ve gerekirse kuvvet kullanımı içeren askeri yaptırımlar reaksiyon sorumluluğu eylemleridir. Reaksiyon sorumluluğu, yapılan saldırıya uygun tedbirleri kullanarak karşılık vermektir. Yaptırım uygulamada, askeri kuvvet kullanımında ve suçların faillerinin uluslararası yargıya gönderilmesinde siyasi uzlaşa sağlanmakta zorlanıldığı için bu sorumluluk kolay kolay yerine getirilememektedir. Maliyetler, zorluklar, siyasi çıkarlar ve duyarlılık gibi nedenlerle reaksiyon sorumluluğu etkin şekilde uygulanamamaktadır.⁹⁴

Reaksiyon sorumluluğu aşamalı olarak uygulanması gereken tedbirlerden oluşur. Tedbirler caydırıcılık sırasına göre düşükten yükseğe doğru ve aşamalı şekilde uygulanmalıdır. ICISS raporunda reaksiyon tedbirlerinin politik, ekonomik, hukuki veya askeri yöntemler kullanılabileceğini, ancak aşırı durumlarda ve son çare olarak, örneğin önleyici tüm tedbirlerin kullanılmasına rağmen kitlesel katliamların durdurulamaması durumunda askeri güç kullanımına başvurulması gerektiğini öngörmüştür. Gerginlikler çatışmaya dönüştüğünde askeri kuvvet kullanımı haricinde uygulanan tedbirlerin çatışmanın durdurulması için uygulanması beklenir. Reaksiyon için şartların belirli bir eşik değerin üzerinde olması öngörülmüştür. Bu eşik siyasi, ekonomik ve hukuki tedbirler için düşük tutulurken askeri tedbirler için yüksek tutulmuştur. Ancak aşırı durum hangi boyuta ulaşıncı müdahalenin meşru olacağı açık bırakılmıştır. Eşik değerlerin net belirlenmemesinin nedeni bir alt sınır koyulduğunda, sınıra ulaşılamadığı zaman yaşanacak eylemsizliğin önüne geçmektir. ICISS aşamaların geçişi konusunda da net bir tanım yapmamıştır. Sadece askeri olmayan yöntemlerin başarısız olması ve diğer yöntemler uygulansa bile başarılı elde

⁹³ Özdemir A.; a.g.m., s. 45-46 / Küçük E.; a.g.t., s. 26 / Artokça İ.; a.g.t., 35-36-37 / Kalaycı C.; a.g.t., s. 64

⁹⁴ Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 450 / Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 4

edilemeyeceğine dair yüksek beklenti olması halinde tepki verme aşamasına geçilmesini öngörmüştür.⁹⁵

Yaptırımlar askeri alanda askeri teçhizat, yedek parça ve silah satışına ambargo uygulanması, askeri eğitim programları ve işbirliklerinin sonlandırılması; ekonomik alanda devlet yöneticilerinin, grup liderlerinin ve yakınlarının yurtdışındaki mal varlıklarının dondurulması, petrol ve maden ticaretine kısıtlamalar, uluslararası hava trafiğinin kapatılması, başlıca gelir kaynağı olan mallara ticari ambargo uygulanması; politik alanda sınır dışı etme, diplomatik temsil sınırlamaları, bireysel ve ailevî seyahat sınırlamaları, uluslararası ve bölgesel örgütlerden çıkarılma, üyeliğin askıya alınması, yeni üyeliğe alınmama, örgütten gelen teknik ve malî yardımın verilmemesi reaksiyon sorumluluğu kapsamında uygulanan önlemlerdir.⁹⁶

Teoride haklı nedenin varlığında doğru amaç, son çare, orantılılık, olumlu gelişme beklentisi ve doğru yetkilendirme kriterlerinin sağlanarak reaksiyon sorumluluğu yerine getirilmelidir. Ancak pratikte reaksiyon eylemlerin maliyetleri ve uygulama zorlukları nedeni ile devletler isteksiz davranır.⁹⁷ Reaksiyon sorumluluğu için alınan kararlarda hukuki ve ahlaki meşruiyet aranır. ICISS geniş ölçekte can kaybı ve etnik temizlik durumlarında, ciddi ve telafisi olmayan zararlar doğmuşsa ya da yakın zamanda gerçekleşecekse, kuvvet kullanımı için haklı nedenler olduğunu savunur. Haklı nedenlerin varlığında, doğru amaç, son çare, orantılılık, olumlu gelişme beklentisi ve doğru yetkilendirme kriterleri sağlandığında reaksiyon sorumluluğunun zorlayıcı müdahaleyle sağlanabileceğini ileri sürer.⁹⁸

Reaksiyon aşamalarında yaptırımların devletin tamamına değil doğrudan ilgili şahıslara uygulanması gerekir. Yaptırım uygulanacak ülkenin kapalı bir devlet olması durumunda yaptırımların etkisini zayıfladığı, yaptırımlardan faydalanan sınıfların krizi derinleştirebileceği, yaptırımı ihlal eden şirketlere karşı da önlem alınması gerektiği dikkate alınmalıdır. Reaksiyon aşamasında askeri kuvvet kullanımının orantılılık kriteri ile sivillere zarar vermeden uygulanmaması sağlanmaya çalışılır ama kuvvet kullanımına varmayan tedbirlerin de sivillere zarar vermesi önlenmelidir. Örneğin; Irak, Sierra Leone, Yugoslavya ve Darfur için uygulanan yaptırımlar sivil halkın zarar görmesi nedeniyle istikrasızlıktan beslenen bir çatışmalar sarmalına neden olmuştur. İnsani krizler hakkında karar almayı etkileyen bilgilerin doğruluğunu teyit edecek bir denetim mekanizması da henüz

⁹⁵ Artokça İ.; a.g.t., s. 38-39-53-54 / Kalaycı C.; a.g.t., s. 66

⁹⁶ Acar Z. S.; “Doktrinleşme Sürecindeki İnsani Müdahale: NATO’nun Kosova Müdahalesi ve Koruma sorumluluğu Kavramı”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2015, s. 131 / Özdemir A.; a.g.m., s. 52 / Artokça İ.; a.g.t.; s. 39-40

⁹⁷ Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 452-453

⁹⁸ Aynı yer, s. 453 / ICISS; a.g.e., s. 28

öngörülmemiştir. Bilgilerin yanlış olması durumunda ortaya çıkacak maliyetten ve yükümlülüklerden bahsedilmemiştir. Bu noktada yanlış bilginin dikkate alınmasını engelleyecek prosedürler geliştirilmelidir.⁹⁹

1.2.3.2.1. Haklı Sebep

Haklı neden kriteri *baraj kriteri* olarak nitelendirilmektedir. Devletin içindeki bir halka yapılmakta olan ya da yapılma ihtimali yakın olan telafisi mümkün olmayan durumları içerir. Koruma sorumluluğu yaklaşımı kapsamında reaksiyon eylemleri için haklı neden devletin vatandaşlarını ağır insan hakları ihlallerinden koruyamaması ya da korumamasıdır.¹⁰⁰ Müdahalenin gerekçelendirilmesi ve savaşın haklılaştırılması yani *jus ad bellum* ile ilgilidir. İnsanların soykırımdan, etnik temizlikten ve insanlığa karşı suçlardan korunması için BM reformuyla soykırım, ağır savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlar reaksiyon sorumluluğunun yerine getirilmesi için haklı neden olarak somutlaştırılmıştır. Yani reaksiyon sorumluluğunu uygulamak için haklı sebeplerin fiilen varlığı şarttır. Ancak gerçekleşme ihtimali olan durumları önlemek için yapılan müdahaleler daha çok *önleyici savaş doktrini* temeline dayandırılır ve bu durum konu dışı görülür.¹⁰¹ Bu noktada ICISS, etnik temizlik ve soykırım gibi ciddi ve telafisi zor zararlar doğması ihtimalinin yakın zamanda gerçekleşeceğine dair makul ve yüksek beklentinin varlığında askeri müdahale için haklı sebep sağlandığını savunur.¹⁰² ICISS haklı gerekçeleri olağanüstü durumlarla sınırlandırmıştır. Askeri müdahaleyi insani amaçlarla bile olsa olağanüstü ve istisnai bir durum olarak öngörmüştür. Sadece ciddi ve telafisi mümkün olmayan durumların varlığında ya da bu tür durumların gerçekleşmek üzere olduğuna dair ciddi boyutta bir beklenti olduğu zaman, büyük çaplı ölümler ve etnik temizlik gibi insani krizleri durdurmak veya önlemek gerekçesinin haklı olduğunu savunur.¹⁰³

ICISS raporuna göre insani krizi durdurmak amacıyla düzenlenecek askeri müdahale iki koşulda meşru olabilir. İlki soykırım amacı taşıyın veya taşımasını, kasıtlı olsun ya da olmasın, devletin kastı, ihmali veya başarısızlığı sebebiyle ortaya çıkan geniş çaplı yaşam kaybının varlığıdır. İkincisi öldürme, zorla sınır dışı etme, terör veya tecavüz gibi eylemlerle geniş çaplı etnik temizlik yapılmasıdır. Bu iki koşuldan birinin varlığı müdahale için haklı

⁹⁹ Artokça İ.; a.g.t., s. 42

¹⁰⁰ Acar Z. S.; a.g.m., s. 133 / Şener B.; a.g.m., s. 161-162 / ICISS; a.g.e., s. 32-56

¹⁰¹ Arsava A. F.; “*Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu*”, a.g.m., s. 108 / Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 4

¹⁰² Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 453

¹⁰³ Karagül S., Demirbaş Ç. E.; a.g.m., s. 489 / ICISS; a.g.e., s. 32-139

sebeup kriterinin karşılanması sağlar. Devlet vatandaşlarını koruma sorumluluğunu yerine getir(e)miyorsa, sorumluluk uluslararası topluma düşer.¹⁰⁴

Haklı sebep kriterinin karşılandığının belirlenmesi oldukça zordur. Çünkü ICISS raporunda askeri müdahalenin son çare olarak zorunlu durumlarda yapılmasını sağlamak amacıyla geniş çaplı ifadesi kullanılmıştır. Ancak ne tür ihlallerin, hangi boyuta ulaştığında geniş çaplı tanımını karşıladığı belirsizdir. En önemli gerekçe geniş çapta etnik temizlik ve hayat kayıplarının varlığıdır ama geniş çapta ifadesi oldukça muğlaktır. Bu belirsizliğin nedeni bir alt sınır konulması halinde o alt sınıra ulaşmayan insani krizlere müdahalede devletlerin isteksiz davranacağından duyulan endişedir. Raporda ayrıca insani krize devletin bizzat kendisi ya da devlet dışı aktörlerin sebep olması arasında bir ayrım yapılmamış ve ihlallerin türleri arasında bir fark gözetilmemiştir.¹⁰⁵

ICISS raporunda müdahale için 1948 Soykırım Sözleşmesi çerçevesinde büyük ölçekli tehdit veya gerçek hayat kaybı içeren eylemler, devlet eylemi içersin veya içermesin ya da soykırım niyeti taşısın ve ya taşımamasın geniş çaplı yaşam kayıpları, bir grubun üyelerinin belirli bir bölgedeki varlığını azaltmak veya ortadan kaldırmak amacıyla sistematik olarak öldürülmesi dahil her türlü etnik temizlik, kaçmaya zorlamak için terör eylemleri, bir grubun kadınlarına yönelik sistematik tecavüz, Cenevre Sözleşmeleri ve ek protokollerinde belirtilen insanlığa karşı suç veya savaş suçlarının işlenmesi ve ayrıca devletin çökmesi ve iç savaş durumlarında maruz kalınan kitlesel açlık, doğal felaketler nedeniyle önemli oranda yaşam kaybının ve ya tehdidinin olması gibi durumlar da haklı sebep kapsamına alınmıştır. Ancak bu sebepler devletin çözüm için isteksiz ya da yetersiz olması koşuluna bağlanmıştır. ICISS, bu nedenlerin haricinde başka nedenleri haklı kabul etmemiştir. Örneğin, sistematik öldürme veya etnik temizliğin olmadığı ırk ayrımcılığı, muhalifleri baskı altında tutma veya hapsedme, darbe olması halinde demokratik rejimi geri getirme ya da başka ülkedeki kendi vatandaşlarının haklarını koruma Güvenlik Konseyi kararı ya da devrik liderin daveti olsa da haklı neden olarak kabul edilmez. Bu tarz durumlara ekonomik, politik ve askeri yaptırım uygulanabilir ama askeri müdahale yapılamaz. Ayrıca 51. maddede yer alan gerekçeler insani müdahalenin haklı sebep kapsamına değil meşru müdafaa kapsamına girer.¹⁰⁶

1.2.3.2.2. Doğru Amaç

¹⁰⁴ Özdemir A.; a.g.m., s. 56 / Acar Z.S.; a.g.m., s. 133

¹⁰⁵ Aynı yer, s. 56

¹⁰⁶ Özdemir A.; a.g.m., s. 57-58 / Acar Z.S.; a.g.m., s. 134-145

Müdahalenin birincil amacı mutlaka insanlık dışı durumların, insan haklarının ağır ihlallerinin ve mağdurların acılarının durdurulması ya da önlenmesi olmalıdır. Otoritenin müdahale kararı almasında etkili olan başlıca amacın, müdahale için öne sürülen insancıl amaçlar ile uyumlu olmasıdır. İnsani krizi durdurmak için bir toprağı işgal etmekten başka seçeneğin olmadığı hallerde işgal amacı taşımadan hareket edilmesi, çatışma ve düşmanlıklar bitirilince işgal edilen toprakların egemen devlete ya da bu imkansızsa BM geçici yönetimine bırakılması gerekir.¹⁰⁷ Sınırları değiştirmek, toprak almak, çatışan taraflardan birini desteklemek, self-determinasyon hakkını savunmak, rejim değiştirmek, demokratikleştirmek vb. amaçlar müdahalenin meşruiyetine gölge düşürür. Müdahale sonrası toprakların işgaline devam etmek doğru niyet açısından müdahalenin meşruiyetini zayıflatır.¹⁰⁸

Müdahalenin mali yükü ve askeri riski açısından sadece doğru amaç için müdahale gerçekleştirmek idealist bir yaklaşımdır. Esasen devletler ulusal çıkarları doğrultusunda karışık farklı amaçları da içeren koşullarda müdahaleye dâhil olma eğilimindedir. Bu sebeple siyasi, ekonomik ve stratejik çıkarların müdahaleye dahil olmasına makul oranda olma kaydıyla göz yumulmaktadır. Doğru amaç ile kastedilen diğer amaçların öncelikli olmamasıdır.¹⁰⁹ İnsancıl amaçların yanı sıra başka amaçların da takip edilmesi BM Antlaşması ve uluslararası hukuka aykırı olmadığı sürece zararlı görülmemektedir. 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi içinde doğru amaç kriteri ile ilişkilendirilebilecek bir kısıtlama yer almamıştır. ICISS raporu da müdahaleci devletin başka bir çıkarı olmasını sakıncalı bulmamıştır. Ekonomik, siyasi, stratejik ve güvenlik gibi kaygılar içeren ve özellikle komşularındaki çatışmalar dolayısıyla terör, kaçakçılık, uyuşturucu ve mülteci sorunu gibi sorunlar yaşayan devletler mültecilerin geri dönüşü, terörle mücadele ve uyuşturucu trafiğini önleme gibi diğer amaçlarla da müdahaleye dâhil olabilirler. Örneğin, ABD'nin Irak'a müdahalesi kitle imha silahları bulundurma, teröre yardım etme, demokrasi getirme ile ilişkilendirilmiş olsa da müdahale sırasında ve sonrasında yaşananlar asıl amacın petrol olduğunu düşündürmüştür. Somali müdahalesinde ülkenin SSCB ile yakınlaşması ile petrol ve doğal gaz arama hedefi; Kosova müdahalesinde sosyalist Yugoslavya'yı çökertme ve gelecek için norm oluşturma amacı; Libya müdahalesinde petrol ve doğal gaz kaynaklarının yönetiminde söz sahibi olma amacı gibi insani olmayan öncelikler olduğu düşünülmüştür.¹¹⁰

Doğru amaç açısından en büyük çıkmaz başlangıçta ifade edilen insani amaçlar ile sonunda ulaşılan hedefler arasında fark olup olmayacağının öngörülememesidir. Doğru amacı

¹⁰⁷ Aynı yer, s. 135

¹⁰⁸ Şener B.; a.g.m., s. 162-163 / ICISS; a.g.e., s. 32-56 / Özdemir A.; a.g.m., s. 58

¹⁰⁹ Karagül S., Demirbaş Ç. E.; a.g.m., s. 489 / ICISS; a.g.e., s. 35-36 / Özdemir A.; a.g.m., s. 58

¹¹⁰ ICISS; a.g.e., s.140 /Gürbüz E. A.; a.g.m., s.4 / Elçin Ertuğrul Ü., a.g.m., s. 453/Acar Z.S.; a.g.m., s.135-136

gerçekleştirmek için tek taraflı değil çok taraflı hareket edilmesi bir kontrol ve denge unsuru sağlar. Çünkü tek bir devletin kendi çıkarları için müdahale etme olasılığı yüksektir ve çok taraflı hareket edildiğinde diğer devletlerin bu durumu sınırlandırıcı etkisi olur. Ayrıca müdahale edilen halkın da bu müdahaleye destek olması müdahalenin gerçekten insanlığın faydası için yapıldığının ve doğru amaca hizmet ettiğinin göstergesi olarak algılanır.¹¹¹

1.2.3.2.3. Doğru Yetkilendirme

Doğru yetkilendirme kriteri üzerinde en çok durulan koşuldur. Askeri kuvvet kullanımına kimin karar vereceği, operasyonun kimin sorumluluğunda ve nasıl yürütüleceği yeterince netleştirilmemiştir. Müdahalenin yasallığı ve meşruluğu tartışmaları çoğunlukla yetki verilip vermediği ya da yetki veren otoritenin meşru olup olmadığına odaklanır. Üyelerini tam temsil etmeyen, hukuki kapasitesi sınırlı olan, siyasi irade eksikliği olan ve veto hakkı ile tıkanan Güvenlik Konseyi'nin insani krizleri çözmede ne derece yetkili olabildiği ve Güvenlik Konseyi yetki vermezse hangi kurumun yetki vermesi gerektiği tartışma konusudur.¹¹²

Haklı savaş doktrininde savaş açma yetkisi devletin egemenine ait iken BM Antlaşması ile birlikte bu yetki, 51. madde istisnası dışında neredeyse tamamen Güvenlik Konseyi'ne bırakılmıştır. 51. maddeye göre BM Antlaşması'nın hiçbir hükmü, BM üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına hâlel getirmez. 51. maddeye göre silahlı saldırıya uğramış olma, zorunluluk, aciliyet ve orantılılık şartıyla, örf ve adet hukukuna uygun şekilde meşru müdafaa hakkı kapsamına kuvvet kullanılabilir ama Güvenlik Konseyi tedbir alınca sonlandırma zorunluluğu vardır.¹¹³ Bu nedenle Güvenlik Konseyi uluslararası toplumun en yetkili otoritesi olarak algılanır. BM Antlaşması'nın 24. maddesine göre BM üyeleri örgütün hızlı ve etkili hareket etmesini sağlamak için uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında başlıca sorumluluğu Güvenlik Konseyi'ne bırakır. 25. maddeye göre BM üyeleri, Güvenlik Konseyi'nin kararlarını kabul etme ve uygulama konusunda görüş birliğine varmıştır. Güvenlik Konseyi, bu görevleri yerine getirirken BM amaç ve ilkelerine uygun hareket eder. Bu görevleri yerine getirebilmesi için Güvenlik Konseyi'ne verilmiş belirli yetkiler VI, VII,

¹¹¹ Acar Z.S.; a.g.m., s. 135-136 / Özdemir A.; a.g.m., s. 58 / Kalaycı C., a.g.m., s. 66

¹¹² Gürbüz E. A.; a.g.m.; s. 5 / Arsava A. F.; "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", a.g.m., s. 109 / Karagül S., Demirbaş Ç. E.; a.g.m., s. 488/ Özdemir A.; a.g.m., s. 53-55

¹¹³ Hancılar Ö.; a.g.m., s. 101 / Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, BM Antlaşması, s. 16

VIII ve XII. bölümlerde tanımlanmıştır.¹¹⁴ 24. madde uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması konusunda Güvenlik Konseyi'ni yetkilendirdiği için müdahale yetkilendirmesi kararı alacak en meşru otoritenin Güvenlik Konseyi olduğunu düşündürür.

Güvenlik Konseyi konuyu 99. maddeye göre üye devletin başvurusu ya da Genel Sekreterin talebi üzerine gündemine alabilir. Ancak Güvenlik Konseyi koruma sorumluluğunu üstlenme konusunda karar almakta daimi üyelerin veto yetkisi ile bloke olunca Genel Kurul acil durum oturumu yaparak *Barış için Birlik (Uniting for Peace)* kapsamında konuyu tartışarak üyelerinin 2/3 onayıyla müdahale kararı alabilir. Fakat bu karar bağlayıcılığı değildir, sadece 2/3 çoğunlukla alındığı için meşruiyeti yüksektir. Genel Kurul'dan da müdahale kararı çıkmazsa, durumun ciddiyeti ve aciliyeti bağlamında bölgesel kuruluşların veya ad hoc koalisyonların müdahale hakkı oluşabilir. 52. maddede bölgesel örgütler tarafından müdahale yapılması açıkça yasaklanmadığı için bölgesel örgütlere müdahale yetkisi verildiği ileri sürülür. ICISS devlet içi çatışmadan en çok zarar gören komşu ülkelere ve bölgenin siyasi, coğrafi ve toplumsal yapısına aşina olan bölgesel devletlere müdahale yetkisi verilmesi fikrine sıcak bakar. Fakat uluslararası toplum komşu devletlerin doğru amacının ne olduğuna şüpheyle yaklaşır. Bölgesel örgütlerin müdahale yetkisi konusunda başka bir sorunu da sorumluluk alanı ile sınırlanmasıdır. Bölgede bulunan ama örgüt üyesi olmayan devletlere yapılabilecek bir müdahalenin kabul edilip edilemeyeceği de ICISS ve BM tarafından netleştirilmemiştir. Güvenlik Konseyi, Genel Kurul ve bölgesel örgütlerin müdahale kararı almadığı hallerde ad hoc koalisyonların müşterek veya bireysel devletlerin münferit müdahaleleri ise uluslararası toplum tarafından kabul görmemektedir. ICISS bu şekilde yapılan müdahaleyi yeterince meşru görmemektedir.¹¹⁵

ICISS 2001 koruma sorumluluğu raporunda askeri müdahalenin yetkili bir otorite tarafından kararlaştırılması ve denetiminin yapılmasını ön koşul olarak göstermiştir. ICISS'e göre BM karar alma ve uygulama konusunda yetkili otoritedir. Bu düşüncüyü BM Antlaşması'na göre kuvvet kullanımına karar verme yetkisinin Güvenlik Konseyi'ne verilmiş olmasına dayandırır. BM uluslararası toplumun evrensel otorite olarak kabul ettiği bir kurum olduğundan ve uluslararası hukuki müeyyide sisteminin merkezinde yer aldığından bu tarz operasyonları yetkilendirebilecek ve yürütebilecek kapasitedir. Bu nedenle askeri müdahale kararı ve denetleme yetkisi ilk aşamada Güvenlik Konseyi'ne aittir ve meşrulaştırmak için

¹¹⁴ Öztürk Z. A.; a.g.m., s. 24

¹¹⁵ Acar Z.S.; a.g.m., s. 135-136-137-138 / Özdemir A.; a.g.m., s. 53-54-55

daha iyi bir otorite bulunmamaktadır.¹¹⁶ ICISS, raporunda koruma sorumluluğu yaklaşımı kapsamında yapılması düşünülen müdahalenin daimi üye devletin kendi ülkesini doğrudan etkilemediği sürece veto yetkisini kullanmaktan kaçınmasını istemiştir. Ancak bu daimi üyelerce kabul görmemiştir. ICISS, koruma sorumluluğu kararı alınırken Güvenlik Konseyi'nde tek bir veto ile insanlığın geri kalanının iradesinin hiçe sayılması durumunda koruma sorumluluğu kapsamında yapılacak askeri müdahalenin meşruiyetini sağlayacak alternatif otorite olarak Genel Kurul'u *Barış İçin Birlik* kararı ışığında devreye girecek ikincil otorite olarak göstermiştir. Genel Kurul'un Kuzey Kore'deki insani krizde Güvenlik Konseyi'nin Çin ve Rusya vetoları ile tıkanması üzerine 3 Kasım 1950 tarihli 377(V) sayılı *Barış İçin Birlik* kararıyla Kuzey Kore müdahalesinin meşrulaştırmasını emsal alınmıştır. Bu prosedürün işlemesi için 18(2). madde uyarınca Genel Kurul'da hazır bulunan devletlerin 2/3 olumlu oyu gerekmektedir. Genel Kurul, Güvenlik Konseyi'nin tıkanmış bir olayda acil toplantı çağrısı yaparak müdahale kararı çıkarabilir. Genel Kurul bu prosedürü işletirken UAD (Uluslararası Adalet Divanı)'dan görüş alarak meşruiyetini artırabilir.¹¹⁷

ICISS'e göre Güvenlik Konseyi atlandığında uluslararası düzen büyük zarar görecektir. Diğer taraftan da Güvenlik Konseyi'nin karar alması beklenirken insanlık zarar görecektir. Bu durumda bölgesel örgütler, bireysel olarak bir devlet ya da ad hoc devletler koalisyonu meşruiyet için gereken kriterlere saygı göstererek koruma sorumluluğuna katılırlarsa dünya kamuoyu da aynı görüşe sahip olacaktır.¹¹⁸ Bölgesel örgütler BM Antlaşması'nın VII. bölümü altında 53. madde uyarınca Güvenlik Konseyi'nce askeri önlemler almaları için yetkilendirilebilir.¹¹⁹ Hatta koruma sorumluluğunda acil müdahale gereken durumlarda Güvenlik Konseyi onayının müdahale başladıktan sonra alınabileceği bile ileri sürülür.¹²⁰ Bu durum oldukça tehlikelidir. Bir bölgesel örgütün oldubittiye getirerek uluslararası krizlere yol açıp, Güvenlik Konseyi'ni karar alma noktasında emrivaki ile zorda durumda bırakmasına sebep olabileceği olasılığı endişe verici bulunur. Böylece Güvenlik Konseyi'nin insani müdahaleyi meşrulaştırmadaki tekel statüsünün sona erdirildiği ve BM'nin

¹¹⁶ Şener B.; a.g.m., s. 162-163 / ICISS; a.g.e., s. 32-37-49-56 / Gürbüz E. A.; a.g.m.; s. 5 / Arsava A. F.; "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", a.g.m., s. 109 / Karagül S., Demirbaş Ç. E.; a.g.m., s. 488

¹¹⁷ ICISS; a.g.e.; s. 27-38-40 / Gürbüz E. A.; a.g.m.; s. 5-6 / Arsava A. F.; "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", a.g.m., s. 116 / Acar Z.S.; a.g.m., s. 137

¹¹⁸ Hamilton R. J. "The Responsibility to Protect: From Document to Doctrine-but what of Implementation", *Harvard Human Rights Journal*, Vol: 19, 2006, s.291-292, aktaran, Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 457

¹¹⁹ Savaşan Z.; "Uluslararası Hukuk Nereye Gidiyor: Dünden Bugüne ve Geleceğe Temel Tartışmalar", Çizgi Kitabevi, 2018, Konya, s. 143 / Bellamy A.J.; "Conflict Prevention and the Responsibility to Protect", 14 *Global Governance*, 2008, s. 152, aktaran, Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 458 / A/RES/377/1950, 3.11.1950, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/55C2B84DA9E0052B05256554005726C6>, 23.11.2018

¹²⁰ the UN, A More Secure World: Our Shared Responsibility Report of the Secretary-General's High-level Panel on Threats, Challenges and Change (2004), <https://daccess-ods.un.org/TMP/5146833.06217194.html>, 23.11.2013, s. 85 / Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 6

yönettiği uluslararası sistemi tehdit edildiği ileri sürülür.¹²¹ Bu noktada ortaya çıkan başka bir sorun da bu tarz bölgesel örgütlerin üyesi olmayan devletlere koruma sorumluluğu uygulamada sınırlandırılmış olmasıdır. NATO'nun Kosova müdahalesi bölgesel bir örgütün üyesi olmayan bir devlete müdahale edebileceğini gösteren önemli bir örnek teşkil etmiştir.¹²²

1.2.3.2.4. Son Çare

Askeri müdahale son çare olarak yapılmalı, halkın korunması için mutlak olarak gerekmediği sürece zorlayıcı tedbirler uygulanmamalıdır. Önce diplomatik ve diğer askeri olmayan tüm barışçıl yöntemlerin denenip başarısız olması ve askeri kuvvet kullanımının son çare olarak düşünülmesi beklenir. Örneğin tarafların anlaşmaya zorlanması, ateşkesin sağlanması için arabuluculuk yapılması ve barış güçlerinin ve arabulucuların çatışma bölgesine gönderilerek görüşmeleri gözlemlemesi gibi. Ayrıca önleyici birliklerin de devlet izniyle çatışma bölgesine gelip olayların savaşa dönmesini engellemesi müdahale öncesi denenmesi gereken yollardandır. Devletin izni olmadan da bu yapılabilir. Bu durumda operasyon tamamen savunma amaçlı ve güvenlik duvarı oluşturacak şekilde uygulanmalıdır.¹²³

İnsani krizi sonlandırmak için askeri olmayan tüm çözüm yolları tıkanmış olduğu ve sonuç alma umudunun olmadığı durumlarda da doğrudan askeri müdahaleye gidilebilir. Bu kriter 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde BM Antlaşması'nın 42. maddesi lafzına benzer şekilde formüle edilmiştir. İnsani krizlerin çözümü için her türlü diplomatik ve askeri olmayan yöntemlerin denenmesi şart koşulmuştur. Fakat ICISS Raporu'nda tüm yolların uygulanması ve sonuç alınamaması gerekli görülmemektedir. İnsancıl durumun aciliyeti ve her türlü yol denense dahi olumlu sonuç alınamayacağına ilişkin makul bir öngörü olması halinde son çare kriterinin karşılanmış olacağı varsayılır.¹²⁴

1.2.3.2.5. Orantılılık

Planlanan askeri kuvvet kullanımının kapsamı, yoğunluğu ve süresi hedeflenen amaçlara ulaşmak için gereken ölçüyü aşmamalıdır. Amaçlara ulaşmak için en uygun ve ılımlı araçlar kullanılmalıdır. Uluslararası insancıl hukuku ve insan hakları hukukunu ihlal etmeden

¹²¹ Welsh J., Thielking C., MacFarlane S.N.; "The Responsibility to Protect: Assessing the Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty", *International Journal*, Vol: 57, No: 4, 2002, s. 489-512, aktaran, Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 6

¹²² Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 5-6 / ICISS; a.g.e., s. 112-114

¹²³ Acar Z.S.; a.g.m., s. 136

¹²⁴ Karagül S., Demirbaş Ç. E.; a.g.m., s. 162-163 / ICISS; a.g.e., s. 36-37-38-142 / Kalaycı C.; a.g.t., s. 66 / Arsava A. F.; "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", a.g.m., s. 108

kuvvet kullanımı mümkün olduğu kadar asgari düzeyde ve insani krize orantılı şekilde yapılmalıdır. Operasyonun çapı, süresi, yoğunluğu ve ölçeği sivillere zarar vermeyecek şekilde planlanmalı, operasyon hedef devletin politik yapısına karışılmayacak şekilde uygulanmalıdır. Operasyonun süresi kısa tutulursa sivillerin zarar görme oranı azalır. Operasyonun kapsamı ülke çapında değil çatışma bölgelerine odaklanırsa sivillerin ve sivil altyapıların zarar görme oranı azalır. Müdahaleci devletler arasında önceden ortak angajman kurallarının oluşturulması bu noktada önemli bir çözüm sunabilir.¹²⁵

ICISS Raporu ve 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'ne göre orantılılık kriteri askeri yöntemlerin yoğunluğu, kapsamı ve süresinin amaçlara ulaşmak için gereken asgari ölçüde uygulanmasıdır. Müdahalenin doğru yürütülmesi *jus in bello* ile ilgilidir. Planlanan askeri müdahalenin şiddeti, ölçeği ve süresi bakımından insancıl amaçlara ulaşmak için yeterli olacak asgari düzeyde olması beklenir. Müdahale esnasında kullanılan kuvvet amaçları aşmamalı, orantılı düzeyde gerçekleştirilmeli ve insancıl hukuka uygun şekilde uygulanmalıdır. Amaca ulaşmak için coğrafi orantılılıkla ülkenin tamamı değil sorunun yaşandığı bölgeye yönelik operasyon ve yaptırım kararı alınmalıdır. Örneğin 5 Nisan 1991'de Güvenlik Konseyi 688 sayılı kararıyla Irak'ta Kürt ve Şii Arapların yoğun yaşadığı yerlerde etnik temizliği önlemek amacıyla uçuşa yasak bölge oluşturulmuştur. Bu karar koruma sorumluluğu yaklaşımı için erken bir örnek olarak gösterilse de ABD'nin operasyonlar esnasında elektrik, su ve kanalizasyon tesis ve altyapılarını vurma sonucu UNICEF (United Nations International Children's Emergency Fund) kayıtlarına göre her ay ortalama 5.000 çocuk kolera ve tifo gibi hastalıklar ve yetersiz beslenmeden dolayı ölmüştür. Bu tarz askeri müdahaleler halkın yaşamını tehdit etmektedir. Halkın korunması için zorunlu değilse zorlayıcı tedbirler ve rejim değişikliği gibi uygulamalardan kaçınılmalıdır.¹²⁶

1.2.3.2.6. Olumlu Gelişme Beklentisi

Müdahale olumlu sonuç almak amacıyla gerçekleştirilmelidir. Eylemsizlik durumunda ortaya çıkacak sonuçların olumsuzluklarını gidermek için yapılmalıdır. Müdahale sırasında ve sonrasında insanlık dışı durumun sonra ereceği ve acıların durdurulacağına yönelik makul başarı şansı olmalıdır. Müdahale ile çatışmaların alevlenmesi ve uzaması, başka bir çatışmaya sebep olunması gibi durumlarının söz konusu olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. İnsani durumu iyileştirmeyecekse, başarı ihtimali yoksa ve olumsuz sonuçlar üretecekse,

¹²⁵ Acar Z.S.; a.g.m., s. 139 / Kalaycı C.; a.g.t., s. 66 / Özdemir A.; a.g.m., s. 59

¹²⁶ Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 454 / Şener B.; a.g.m., s. 162-163 / Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 4 / Karagül S., Demirbaş Ç. E.; a.g.m, s. 489 / ICISS; a.g.e., s. 32-37-56-142 /

insani müdahaleyi uygulamaktan veya sürdürmekten kaçınılmalıdır. Eylemin sonuçları, eylemsizlikten daha kötü sonuçlar doğuracaksa yani müdahale ile oluşacak kötü sonuçlar müdahalesizlik durumunda oluşacak kötü sonuçlardan daha fazla olacaksa müdahalesizlik tercih edilmelidir. Müdahaleci gücün ülke genelinde otorite sağlayacağına ve insan hakları ihlallerini sonlandıracağına inanç yüksek olmalıdır. Beklenmedik saldırıların nasıl karşılanacağı, sivillerin hayatının nasıl korunacağı, sivil altyapıları koruyarak hedeflerin nasıl imha edilebileceği gibi hususlar analize dahil edilmeli ve krizi çözmek için yetecek seviyede güç kullanımı planlanmalıdır.¹²⁷

Somali, Ruanda, Srebrenitsa, Kosova, Irak, Darfur, Libya ve Suriye’de yetersiz, gecikmiş başarısız müdahaleler sonrasında halkların düştüğü durum, merkezi otoritelerin yetersizliği, ekonomik sorunların düzelmemesi, sağlık-eğitim-güvenlik gibi hizmetler ile elektrik, su ve gıda gibi ihtiyaçların karşılanamaması, göçmen krizlerinin artması, sivillerin hava saldırılarında hayatlarını kaybetmesi (kara harekâtına soğuk bakıldığı için) bu kriterin ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Örneğin, Libya müdahalesi hava saldırıları ile sivillerin ölümüne ve yerlerinden edilmesine ve neredeyse on yıl geçmesine rağmen iç savaş durdurulmayarak muazzam insani kayıpların devam etmesine sebep olunca Güvenlik Konseyi’nin Suriye için koruma sorumluluğu üstlenilmesini engellemiştir.¹²⁸

1.2.3.3. Yeniden İnşa Sorumluluğu

Askeri müdahale iç savaş kadar sivillerin yaşam alanını tahrip etmektedir. Yeniden inşa boyutu ile bu tahribat düzeltilmezse kriz yeniden başlayabilir ya da tersine bir insani kriz tetiklenebilir. Bunu önlemek için gerekli koşulların oluşturulması gerekir. Yeniden inşa kapsamında müdahale sonrası için bir stratejisi oluşturulup başarılı bir şekilde izlenmelidir. Yeniden inşa sorumluluğu genel olarak askeri müdahaleden sonra oluşan zararlarının durdurulması ve bozulan ilişkilerin iyileştirilmesi sorumluluğudur. İyileştirme, yeniden yapılandırma ve uyumlaştırmaya odaklanır. Müdahaleci güçlerin müdahale sonrası yükümlülük altına girmesini öngören bir sorumluluk katmanıdır. 2005 Dünya Zirvesi Bildirgesi ve BM Barış İnşa Komisyonu kurulmasıyla kurumsallaştırılmıştır. Yeniden inşa sorumluluğu BM’nin Genel Kurul, Barışı Konsolide Etme Komisyonu ve UAD’ın görevidir.

¹²⁷ Arsava A. F.; “Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu”, a.g.m., s. 108 / ICISS, a.g.e., s. 142 / Acar Z. S.; a.g.m., s. 140 / Kalaycı C.; a.g.t., s. 67

¹²⁸ Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 454-455

BM Antlaşması'nın XII. bölümü yeniden inşa faaliyetleri için yol gösterir. Burada sivil toplumun oluşmasını sağlamak ve altyapıyı restore etmek için uluslararası toplumun işbirliği yapması öngörülmüştür.¹²⁹ BM Antlaşması'nın devletlerin işbirliğine giderek ekonomik, askeri, hukuki, siyasi gelişmelerini amaçlayan 76. maddesi ile ekonomik ve sosyal işbirliğini öngören 55 ve 56. maddeleri yeniden inşa sorumluluğuna dayanak gösterilir.

Koruma sorumluluğu yaklaşımı çatışmaların öncesi ve sonrasına odaklanır. Askeri kuvvet kullanımının olumsuz sonuçlar ürettiğini göz ardı etmez. ICISS yeniden inşa süreçleri için sürdürülebilir barış, kalkınma ve iyi yönetişimi ön plana almaktadır. İyileştirme, yeniden yapılandırma, uyumlaştırma, zararların devamını engelleme ve durdurma öngörülen hedefler arasındadır. Müdahale edilen ülkede barış, refah, güvenlik, yasal düzen, ekonomik kalkınma, üstyapı ve altyapı restorasyonu, insan haklarının gelişimi, demokratik yapılanma, seçimlerin şeffaf ve güvenilir olması, yerel kurumların güçlendirilmesi, mültecilerin geri dönüşü ve yaşam koşulları ile hakların iyileştirilmesini kapsayan çok boyutlu ve kapsamlı yeniden inşa faaliyetlerinin emperyalizm şüphesine meydan vermeyecek şekilde yeterli uygulanması gerekir. Daha geniş siyasi özerklik, self-determinasyon, isyancı grupların bağımsızlığı hedeflenmemelidir. Barış inşası ayırım yapmaksızın ülkenin tüm vatandaşlarını kapsayacak şekilde uygulanmalıdır. Suçlu azınlıklar bakış açısı olmamalıdır. Ters etnik temizlik başlatılmasına neden olabilir. Meşruiyeti için müdahaleci devletler kendilerini zamanında devre dışı bırakıp, sorumluluğu mümkün olan en kısa sürede yerel otoritelere devretmelidir.¹³⁰

Güvenlik alanında çatışmanın sona ermesi, silahsızlanma (seferberlik halinin sonlandırılması, mevcut silahların toplanması, silah girişinin engellenmesi, mayınların ve gerilla tuzaklarının kaldırılması), güvenlik güçlerinin yeniden entegrasyonu ve yerel otoritelere güvenlik güçlerinin restorasyonu için eğitim verilmesi sağlanmalıdır. Adalet alanında doğru işleyen bir yargı sistemi sağlanması için adalet paketlerinin devreye sokulması çözümü hızlandırabilir. ICISS adalet paketlerinin standartlara uygun ceza kanunlarını içermesi ve müdahaleyle birlikte uygulanmasını, azınlıkların korumasını, müdahaleci güçlere suçluları tutuklama yetkisi verilmesini önermiştir. Mültecilerin ve yerinden edilmişlerin memleketlerine geri dönmeleri için idari ve bürokratik engellerin kaldırılması, mal ve mülklerinin korunması, kamu hizmetlerinden yararlanması, barınma ihtiyaçlarının karşılanması, istihdam edilmesi, sağlık, eğitim, ekonomi ve sosyal alanlarda koşullarının iyileştirilmesi sağlanarak yeniden entegrasyon başarılabılır. Ekonomik alanda sürdürülebilir

¹²⁹ Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 4 / Özdemir A.; a.g.m., s. 61 / Artokça İ.; a.g.t., s. 44 / Arsava A. F.; “Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu”, a.g.m., s. 113

¹³⁰ Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 458 / Artokça İ.; a.g.t., s. 44-45-46 / Arsava A. F.; “Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu”, a.g.m., s. 113 / Kalaycı C.; a.g.t., 67 / Özdemir A.; a.g.m., s. 61

büyüme ve kalkınma barış insanına katkı sağlayacağı için teşvik edilmelidir. Bu sürece yerel aktörler dahil edilmelidir. Politik alanda sivil yönetimin yeniden restorasyonu sağlanmalıdır. BM otoritesi altında barışı, istikrarı ve iyi yönetimi sağlayacak geçici nitelikte bir otorite kurulmalı ve bu otorite anayasal düzeni korumalıdır. Yeterli şartlar sağlandığında otoritenin demokratik şartlarda devredilmesi sağlanmalıdır. Yerel elitlerin faydalanmasına, halka ayrımcılık ve düşmanlık yapılmasına izin verilmemelidir. Yeniden inşa süreçlerinde yerel halkın desteği alınmalıdır. Sivil yönetimi sağlarken eski alışkanlıklara geri dönüşün önüne geçen çok yönlü önlemler alınmalıdır. Organize suç işleme, silahlanma ve misilleme eğiliminin önüne geçilecek bir siyasi zemin oluşturulmalıdır. Sosyal alanda toplumun yeniden entegrasyonu sağlanmalıdır. Çatışmadan dolayı artan düşmanlıkların yatıştırılması yoğun çaba gerektirir. Savaş suçlularının yerel mahkemeler ya da UCM (Uluslararası Ceza Mahkemesi) kanalıyla cezalandırılması adaletin sağlanmasıyla düşmanlıkların yatıştırılıp toplumları barışa yaklaştırabilir. Yerel aktörlerin yeniden bir araya getirilmesi başarılmadan kalıcı barış sağlanamaz.¹³¹

1.3. İnsani Müdahale ve Koruma Sorumluluğu Yaklaşımlarının Düşünsel Zemini

İnsanların doğuştan gelen haklara sahip oldukları fikri Eski Yunan siyasal düşünce sisteminden gelen hümanist akımla başlayıp, Rönesans, Reform, Amerikan Devrimi, Fransız Devrimi ve Aydınlanma aşamalarından geçerek günümüzdeki yapısına evrilmiştir. Wesphalian egemenlik anlayışındaki vatandaşlık ve hak ilişkileri giderek liberal egemenlik anlayışına doğru dönüşmektedir. Bu değişimin önemli dönüm noktalarından olan 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin 1. maddesinde insanların doğuştan eşit ve özgür oldukları belirtilip, 2. maddesinde bu eşitlik ve özürlüğü koruma görevi siyasal topluluğa verilmiş, 3. maddesinde ulusal egemenlik ilkesi ile ulus hakların garantörü olarak gösterilmiştir.¹³² Fakat teoride insan haklarının evrensel niteliği ön planda olmasına rağmen, pratikte insan haklarının korunmasının yegâne kurumsal biçiminin ulus-devlet olarak görülmesi sorun teşkil etmiştir. I. ve II. Dünya Savaşları'nın azınlıklar, devletsiz halklar ve derin insani krizler yaratması sonucunda, insan olma ve vatandaş olma statüsünün insan haklarını yeterince garanti etmediği görülmüştür.¹³³

¹³¹ Acar Z. S.; a.g.m., s. 132-133/ Artokça İ.; a.g.t., s. 44-45 / Özdemir A.; a.g.m., s. 61-62

¹³² Ecevitoglu P.; "İnsan Hakları Siyasetini Yeniden Düşünmek", *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, Cilt:13, Sayı:50, 2015, s. 207 / Columbia University; Declaration of the Rights of Man and Citizen from the Constitution of Year I (1793), <http://www.columbia.edu/~iw6/docs/dec1793.html>, 22.11.2018

¹³³ Ecevitoglu P.; a.g.m., s. 207

İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımlarının kökenleri antik çağda Yunan ve Roma filozoflarının Hristiyanlık ve doğal hukuka dayalı görüşleri çerçevesinde şekillenen *haklı savaş doktrini*nden alır. Haklı savaş doktrinine göre despot bir yönetimin buyruğu altındaki insanlara kabul edilemeyecek ölçüde kötü davranılması halinde diğer devletlerin müdahale hakkı doğar. Haklı savaş doktrini bir savaşın hangi haklı nedenler (*jus ad bellum*) ileri sürülerek başlatılabileceğini açıklamakla beraber hangi meşru araçlar ve etik kurallar çerçevesinde uygulanacağını (*jus in bello*) da açıklamıştır. *Jus in bello* silahlı çatışma hukuku veya insancıl hukuk ile ilgilidir. Kuvvet kullanımının operasyonel süreçlerindeki kurallara ve mağdurların korunması amacına odaklanır. Müdahalenin meşruiyeti için bu iki ölçüt yerine getirilmelidir. *Jus ad bellum* ve *jus in bello* ilkelerini yerine getirmeyen egemenler savaş suçlusu olarak nitelendirilebilir.¹³⁴

Haklı savaş doktrini St. Augustine (354-430)'ın City of God adlı Hz. İsa'nın öğretilerini temel alan eserindeki görüşleriyle başlamıştır. St. Augustine'e göre savaşların çoğu hâkimiyet arzusuyla yapılır. Bu nedenle kuvvet kullanımı sınırlandırılmalıdır. Amaç intikam, misilleme ya da toprak kazanmak değil, barış ve güveni sağlamak, haksızlıkları gidermek ve suçluları cezalandırmak olmalıdır.¹³⁵ St. Thomas Aquinas (1225–74)'ın haklı savaş doktrininin dini boyutunun yanına siyasal boyutu da ekleyerek bir egemenin, buyruğundakilere karşı kabul edilebilir sınırları aşan zorbalık durumunda başka bir egemenin iç işlerine müdahale etme hakkına sahip olduğu görüşünü geliştirmiştir. Bir savaşın adil olması için haklı neden, meşru otorite ve iyi niyet olması gerektiği; haklı nedenin yanlış bir hareketi, görülen zararı ya da haksızlıkla alınan bir şeyi telefi etme, intikam alma ve suçu cezalandırma olabileceği; meşru otoritenin iktidarını ilahi güçten alan hükümdar olduğu; iyi niyetin barışın sağlanması olduğu; savaşın uygulanmasına yönelik son çare, sivilleri ayırt etme ve orantılık ilkeleri izlenmesi gerektiği gibi görüşleri savunmuştur.¹³⁶

Alberico Gentili, Francis Suarez ve uluslararası hukukun kurucusu Hugo Grotius'un görüşleri haklı savaş doktriniyi doğal hukuk çerçevesinde ilerletmiştir. Alberico Gentili (1552-1608)'ye göre savaşın önceden açık bir şekilde ilan edilmesi ve meşru hükümdar tarafından yönetilmesi gerekir. Halkın iyiliği, müttefiklere yardım, başka ülke vatandaşlarını zulümden kurtarma ve onurunu koruma amacıyla savaşa gidilmesi haklıdır. Savaş esnasında orantılı şekilde hareket edilmeli ve din adamlarına, çocuklara, kadınlara, yaşlı erkeklerle,

¹³⁴ Oruç C.F.; a.g.t., s. 12 / İlter E.; a.g.t. s. 17 / Hamurcu A.; a.g.t., s. 46 / Çukur S.; a.g.t. s. 10-13-14

¹³⁵ Ereker A. F.; "İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 3 Sayı: 1, 2004, s. 8-9, aktaran, Çukur S.; a.g.t., s. 10-11

¹³⁶ Casey S.; **Ethics of This War Have Yet to Be Spelled Out**, Boston Globe, 2011, aktaran Oruç C.F.; a.g.t., s. 11 / Kalkavan Taslaman F.; a.g.t., s.141-150, s. 47-53, aktaran, Çukur S.; a.g.t., s. 11 / Hamurcu A.; a.g.t., s.47-48

çiftçilere, tüccarlara ve yolculara kötü davranılmamalıdır.¹³⁷ Francisco Suarez (1548-1617)'e göre savaş için haklı bir nedenin olması, meşru otorite tarafından ilan edilmesi ve orantılı uygulanması gerekir. Saldırı, büyük bir haksızlık ya da Hristiyan misyonerliğine yönelik bir tehdit olması halinde savaş haklıdır. Savaş ilan etmek için meşru otorite hükümdardır. Savaş öncesi, esnası ve sonrasında orantılı hareket edilmeli ve masum insanlar, çocuklar, kadınlar, silah taşımaya gücü yetmeyenler, elçiler, din adamları ve papazların korunması gerekir. Suarez ancak ülkenin rızası ile müdahalenin mümkün olması ve sadece halkın putperestliğe zorlanması halinde Hristiyan bir prens tarafından müdahale edilmesi gerektiğini belirtmiştir.¹³⁸ Hugo Grotius (1583-1645) Savaş ve Barış Hukuku adlı eserinde kendini savunma, mülkiyetini geri alma ve cezalandırma haklı nedenleri altında savaşın doğal hukuka aykırı olmadığını, uluslararası düzenin korunması amacıyla savaşın belli hukuki sebeplere dayanması gerektiğini ve bir halkı hükümdarının zorbalıklarından kurtarmak için baskı altındaki halk tarafından dış yardım istenmesi şartıyla savaşa gidilebileceğini ileri sürmüştür. Ancak burada bir sorumluluk veya görevden değil bir haktan söz edilmiştir. Grotius'a göre insanlar kabul edilemeyecek kadar zulüm görüyorsa, başka ülke halkını kurtarmak için müdahale hakkı doğar ve suistimal olasılığı bu hakka engel değildir. Savaşta suçsuz insanlar, çocuklar, yaşlılar, din ve bilim adamları, çiftçiler, ticaretle uğraşanlar, savaş tutsakları, teslim olanlar ve kadınların öldürülmemesi gerekir.¹³⁹

Dini kökenli haklı savaş doktrini Francis de Vitoria'nın çalışmalarıyla uluslararası hukuka dahil edilmiştir. Vitoria doğal hukuk ile haklı savaş doktrini arasında bağlantı kurarak normatif zemin oluşturmuştur. Vitoria'ya göre savaş için halkın ciddi oranda haksızlığa uğramış olması gerekir ve savaş bir hedef değil araçtır.¹⁴⁰ Yoksulları ve mazlumları korumak, mülkiyetin savunulması ve geri kazanılması, bir haksızlığın intikamını alma ve yurdun savunulması haklı gerekçelerdir. Vitoria savaş sırasında ve sonrasında çocuklar, masum kadınlar, köylüler, yabancılar, ruhbanlar, esirler ve düşman prenslere nasıl davranılacağına dair görüşleri ile insancıl hukuka da katkı sağlamıştır.¹⁴¹ Fransız Devrimi ve Aydınlanma

¹³⁷ Kalkavan Taslaman F.; a.g.t, s.163-177, aktaran, Çukur S.; a.g.t., s. 12

¹³⁸ Kalkavan Taslaman F.; a.g.t., s.141-150, aktaran, Çukur S.; a.g.t., s. 12

¹³⁹ Holzfer J. L., Keohane R. O.; **Humanitarian intervention: Ethical, Legal And Political Dilemmas**, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, s. 26, aktaran, Sürücüoğlu O.; "Koruma Sorumluluğu: Darfur Krizi ve Libya Müdahalesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 4 Yıl: 2017, s. 605 / Oruç C.F.; a.g.t., s.11 / Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 2 / Oruç C.F.; a.g.t., s. 11-12 / İlter E.; a.g.m., s. 17 / Hamurcu A.; a.g.t., s. 50-51 / Çukur S.; a.g.t., s. 56

¹⁴⁰ Akal C. B.; "Modern Düşüncenin Doğuşu", Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005, s.75, aktaran, İlter E.; a.g.t., s. 12

¹⁴¹ Vitoria F. D. (Çev. Dokuzlu A., Muratoğlu C ve Sağiroğlu M.); "Yerliler Üzerine ya da İspanyolların Barbarlara Savaş Açma Hakkı Üzerine İkinci Ders", Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2017, s. 111-117, aktaran, Çukur S.; a.g.t., s. 12

dönemi boyunca Hobbes, Rousseau ve Locke gibi uluslararası hukuk düşünürleri doğal hukuk ve egemenlik arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Egemenlik halk desteğine dayalı olduğundan ve devlete vatandaşları koruma sorumluluğu yüklediğinden dolayı, devletin vatandaşlarını koruyamadığı ya da korumadığı zaman egemenliğini de kaybetmiş sayılacağı görüşü insan hakları hukukuna katkı sağlamıştır. Hobbes egemen gücün bireylere karşı sorumlulukları olduğunu ve yerine getirmezse ya da vatandaşlarını tehdit ederse toplumsal sözleşmenin ortadan kalktığını; Rousseau egemen gücün genel iradenin aksine davranmasının mümkün olmadığını, toplumun bireylerinin korunma ve refahın artırılmasını amaçlayan genel iradeyi korumak için bir araya geldiğini ve devletlerin buna uydukları ölçüde egemenliklerini koruyabildiklerini; Locke birey ve devlet arasında güvene dayalı egemenliğin bireye devleti yargılama hakkı vermesiyle, devletin kendine duyulan güven oranında hareket etmesini sağladığını ileri sürmüştür.¹⁴²

Çağdaş düşünürlerden Paul Ramsey (1913-1988)'e göre haksızlıkların düzeltilmesi, haksızlıkla alınmış toprakların/mülklerin geri alınması, kötü davranışların cezalandırılması ve insan hakları ihlallerine maruz komşu ülkelerin halklarının ezilmesini önleme, hayatlarını ve mallarını koruma savaş için haklı sebeplerdir. Ramsey'e göre savaşta ve sonrasında sivillerin dokunulmazlığına ve orantılı hareket etme ilkesine uyulmazsa savaşın haklılığı zarar görür.¹⁴³ Michael Walzer da ahlak ile savaşı ilişkilendirip, *jus ad bellum* ve *jus in bello* kavramları üzerinde durup, haklı sebebi saldırganlık ve nefsi müdafaayla, savaşta uygulamaların nasıl olması gerektiğini de sivillerin korunması gibi açılarla tanımlamıştır. Walzer'e göre savaşın meşruiyeti için haklı amaçlar ve adil hedefler olmalıdır. Savaş ahlaken gerekli olmalıdır çünkü askerlerin ölmesi ancak anlamlı bir amaç uğruna kabul edilebilir. Bireyin yaşam ve özgürlük hakları, devletin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğüyle aynı ölçüde değerli olduğundan insani müdahale haklı sebep sayılabilir.¹⁴⁴ Yeni müdahalecilik anlayışına göre refah ve istikrara yönelik tehditler devlet içi şiddet uygulamalarından kaynaklanır ve bu tehditler devletler arası savaşlardan doğan tehditlerden daha sık yaşanmaktadır. Uluslararası hukukun etkinliğini sağlamak için devlet içi şiddet uygulamalarından doğan tehditlerin de engellenmesi gerekir.¹⁴⁵

¹⁴² Rousseau J. J.; **“The Social Contract, Penguin”**, London, 1968, s. 64-65, aktaran, İren A., Gürkaynak M.; a.g.m., s.138 / Martin S.; “Sovereignty and The Responsibility to Protect Mutually Exclusive or Codependent?” *Griffith Law Review*, Vol: 20, No: 1, 2011, s. 180, aktaran, İren A., Gürkaynak M.; a.g.m., s.138

¹⁴³ Kalkavan Taslaman F.; a.g.t., s. 223-226, aktaran, Çukur A.; a.g.t., s. 14

¹⁴⁴ Kabadayı, T.; “Felsefenin Işığında “(Haklı) Savaş” Üzerine Kısa Bir Deneme”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 72, Sayı: 1, 2014, s. 95-98, aktaran, Hamurcu A.; a.g.t., s. 49 / Çukur S.; a.g.t., s 13-14

¹⁴⁵ Bağbaşıoğlu T., “İnsani Müdahale Sorunu Bağlamında Egemenlik ve Kozmopolitanizm”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 5, 2017, s. 3055

İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımlarının kökenlerinden biri de kozmopolitanizmdir. Reform ile dini referanstan kurtulan, Rönesans ile insanı önceliklendiren hümanist bakış açısını miras alan Kozmopolitanizm; Aydınlanma ile birlikte tüm farklılıklara rağmen tüm insanlar için evrensel bir düzene inanç olarak yükselmiştir.¹⁴⁶ Immanuel Kant (1724-1804) 1795 tarihli Ebedi Barış adlı eserinde insan/vatandaş ve devlet arasında ortaya çıkan gerilimin üstesinden gelme ve daimi dünya barışına ulaşma yollarını ararken insani müdahale zeminin gelişmesine katkı sağlamıştır. Kant'a göre doğal durumda her zaman bir savaş hali vardır ve barış insanlar tarafından yaratılan doğal olmayan bir durumdur. Savaş, anarşik durumda devletlerin haklarını savunmaları için kullanılan bir araçtır. Kant, mevcut uluslararası sistemin güç dengesine dayalı işlemesi daimi barışı garanti etmediğini için dünya vatandaşlığı ve dünya hükümeti fikri ile beslenen kozmopolitan hak arayışı ile uluslararası hukukun ötesine geçmeyi öngörmüştür. Egemen devletlerin uluslararası hukuk ve kozmopolitan hukuka bağlı olduğunu ileri sürmüştür.¹⁴⁷ Kant'a göre daimi barışın sağlanması için üç hukuksal düzleme ihtiyaç vardır. Kamu hukuku (devlet hukuku), devletler hukuku ve evrensel hukuk. Savaşın sonuçlarına halk maruz kaldığı için insan hakları ve kuvvetler ayrılığı ilkelerine dayanan cumhuriyetçi anayasaya sahip devletler daha barışçıldır (Demokratik Barış Teorisi). Egemen temsil sözleşmesinin gereklerini yerine getirmese, vatandaşların tiranlığa ve despotluğa karşı direnme hakkı tanınmalıdır. Dünyanın tüm halkları evrensel toplumun parçası olduğu için ulusal haklar insanlığın evrensel haklarına dönüşür. Kant'ın üç boyutlu hukuka dayanan ve insanı aile, soy ve milliyet gibi toplumsal, kültürel veya siyasi olarak sınıflandırmayan kozmopolitanizmi, insan hakları hukuku, insancıl hukuk, insani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımlarına yansımıştır. Kozmopolitanizme dayanarak insani müdahalenin ihtilal hakkının doğal bir sonucu olduğu ve ciddi insan hakları ihlallerinin kurbanlarının baskıcı yönetimlere karşı orantısız miktarda sınır ötesi yardım alma hakkına sahip olduğu savunulabilir (self-determinasyon). BM Antlaşması, BM'nin zorlama yolu ile barışı sağlama çalışmaları ve müşterek güvenlik önlemleri, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Mültecilerin Statüsüne İlişkin Cenevre Konvansiyonu ve UCM'nin kurulması ulus devletin geleneksel vatandaşlık anlayışında değişim sağlayarak evrensel hukuk ve dünya vatandaşlığı fikirlerine doğru gidildiğinin bir göstergesidir. ICISS'in 2001 Raporu'nda bu görüşlere atıf yapılmıştır.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Başbaşıoğlu T.; a.g.m., s. 3050

¹⁴⁷ Gerard D., O'Mahony P.; **Nationalism and Social Theory**, London, Thousand Oaks, Sage Publications, New Delhi, 2002, s. 33, aktaran, Başbaşıoğlu T.; a.g.m., s. 3050

¹⁴⁸ Şener B.; a.g.m., s. 160 / Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 442 / Başbaşıoğlu T.; a.g.m., s. 3048-3049 / Bozkurt E.; a.g.m., s.509-512-513-515-518 / Ecevitoglu P.; a.g.m., s. 207

Bu minvalde, insan hakları zamanla uluslararası kurumlar ve belgelerle güvence altına alınıp, devletler bunlara uymakla yükümlü kılınmıştır. İnsanlık suçları, savaş suçları, soykırım, uluslararası göç ve insani müdahale gibi konularda bağlayıcılık içeren yönergeler oluşturulmuştur.¹⁴⁹ 1864'te savaş alanında yaralananların durumunun iyileştirilmesine dair Cenevre Sözleşmesi ile *jus in bello* kavramı uluslararası hukuka yazılı olarak girerek farklı uygarlıkların savaş kanunları ile örf ve adet kuralları düzenli hale getirilmiştir. 1899'da Lahey Sözleşmesi, 1864 Cenevre Sözleşmesinin deniz savaşlarına uyarlanması, 1907'de 2. Lahey Sözleşmesi ile 1925-1929 düzenlemeleri, BM Antlaşması, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, Uluslararası Silahlı Çatışmalar Hukuku Üzerine Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri, Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi ve 2. Seçimlik Protokolü, Medeni, Siyasi, Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme, İşkence ve Diğer Kötü Muamelelere Karşı Sözleşme, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi, Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme ve 1967 Protokolü, Çocuk Hakları Sözleşmesi ve UCM'nin Roma Statüsü koruma sorumluluğu yaklaşımı içinde vurgulanan *haklı savaş* kavramını ve insancıl hukuku *jus in bello* ekseninde geliştirerek insani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımlarının hukuki zeminini oluşturmuştur.¹⁵⁰

İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımlarının düşünsel zemininin en önemli bileşenleri egemenlik ve insan hakları arasındaki ikilemdir. Egemenlik bireyin refahı ve güvenliği için var olsa da bireyin insan haklarını tehdit eder bir hale dönüşmüştür. Ancak Westphalian düzeninin uluslararası sisteme entegre ettiği mutlakıyetçi egemenlik anlayışı insan hakları karşısında giderek zayıflamaktadır. Son yıllarda bağımsızlığını yeni kazanan devletlerin vatandaşlarına yaptığı zulüm ve katliamlar karşısında uluslararası toplumun ve uluslararası hukukun insan haklarını ihlal eden devletlere yeterli yaptırım geliştirememesi üzerine yoğunlaşmıştır. Yapılan ve yapılamayan insani müdahale girişimlerinin meşruiyeti ve hukukiliği sürekli tartışılmıştır.¹⁵¹ İnsanın doğası gereği sahip olduğu temel hakların devlet egemenliği uğruna görmezden gelinmesi üzerine egemenliğin meşruiyetine, iç işlerine müdahale etmeme ve kuvvet kullanmama prensiplerine karşı meydan okumalar başlatılmıştır.

¹⁴⁹ Benhabib S.; "The Philosophical Foundations of Cosmopolitan Norms, Another Cosmopolitanism", Robert Post (ed.), Oxford University Press, London, 2006, s. 15-16, aktaran, Başbaşıoğlu T.; a.g.m., s. 3052

¹⁵⁰ Barkin S. J.; "The Evolution of Constitution of the Sovereignty and the Emergence of Human Rights Norms", *Milienium-Journal of International Studies*, 1998, Volume 27, No: 2, s.229-252, aktaran, Arsava A. F.; "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", a.g.m., s. 104-118 / Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 460

¹⁵¹ Crossette B.; "Sinking the Responsibility to Protect, United Nations Association of the United States of America", <http://www.unausa.org/site/pp.asp?cfvKRI8MPJpF&b4134409>, 20.11.2018 / Gürkaynak M.; a.g.m., s. 136-137-138

Toplumu temsil etme yeteneğini kaybeden devletlerin egemenlikleri kaybedeceği görüşü uluslararası politika ve uluslararası hukuk üzerine baskılarını artırmıştır.¹⁵²

Soğuk Savaş sonrasında bir taraftan insan haklarının ağır ihlallerine neden olan devlet içi çatışmalar yaşanırken bir taraftan da tepki olarak insan hakları ve liberal değerler yükselince, uluslararası hukuk da bunu izlemeye yönelmiştir. Sınırsız sorumsuzluk sağlayan mutlak devlet egemenlikten insan haklarını koruma sorumluluğu üstlenen uluslararası topluma doğru ilerlenmiştir. Egemenliğin uluslararası sistemin istikrarına katkı sağlasa da son 50 yıldır giderek artan şekilde yaşanan devlet içi çatışmalardan kaynaklanan krizleri ve sorunları çözmeye engel olduğu anlaşılmıştır. İnsan güvenliğini devlet güvenliğine önceleyen düzenlemelere duyulan ihtiyaç egemenliği aşındırmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası ve Soğuk Savaş sonrasında yaşanan iç çatışmalar, dikkatleri ulus-üstü ve sınır aşan tehditlere yöneltince küreselleşmenin de etkisiyle insan haklarını koruma girişimlerinin sayısı ve baskısı artmıştır. Uluslararası ilişkilerde bireyi temel alan hümanizm, kozmopolitanizm ve liberalizm gibi damarlardan beslenen normatif tartışmalar ağırlık kazanmıştır.¹⁵³ BM, Kanada ve Japonya gibi devletler, uluslararası örgütler, STK'lar ve akademisyenler tarafından insani güvenlik kavramı irdelenerek, ulusal güvenlik insan güvenliğinin sağlamada yetersiz olduğu için BM kanalıyla evrensel normlarda etkin düzenlemeler yapılması gerektiği savunulmuştur. İnsan hakları devlet otoritesini dengeleyen bir unsur olarak yükselip, gücü merkezde toplayan ademi merkeziyetçi yapıyı sarsmıştır. Fakat devlet egemenliğinde bir değişiklik ya da seyrelme söz konusu olmamış, sorumlu olarak egemenliğe geçişle yeni bir açılım yaratılmıştır. Bu doğrultuda koruma sorumluluğu yaklaşımı iç işlerine karışmama ve kuvvet kullanma yasaklarının istisnası olarak öne sürülmüştür.¹⁵⁴

Devlet güvenliğinin insan güvenliğini içerecek şekilde genişlemesi ve bu düşüncenin küreselleşmeyle artarak uluslararası toplumda farkındalık yaratması, koruma sorumluluğu yaklaşımının gelişimine düşünsel zemin hazırlamıştır. Dışarıda diğer devletlerin egemenliğine içeride de halkın birliğine ve temel insan haklarına saygıdan oluşan devletin *ikili sorumluluklu egemenlik* anlayışı geliştirilmiştir. Devlet hem kendi halkına hem de eşit konum, hak ve statüye sahip olan diğer devletlere karşı ikili sorumluluk üstlenir. Evrensel hukuk ilkelerine bağlı olma, insan haklarını ihlal etmeme ve yükümlülüklerini yerine getirmenin yanı sıra

¹⁵² Weber C.; **Simulating Sovereignty: Intervention, The State, and Symbolic Exchange**, Cambridge University Press, Cambridge, 1995, s. 28, aktaran, İren A., Gürkaynak M.; a.g.m., s. 138

¹⁵³ Başbaşıoğlu T.; "İnsani Müdahale Sorunu Bağlamında Egemenlik ve Kozmopolitanizm", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 5, 2017, s. 3048 / İren A., Gürkaynak M.; a.g.m., s.135-136-137-148

¹⁵⁴ Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 33 / Başbaşıoğlu T.; a.g.m., s. 3053 / İren A., Gürkaynak M.; a.g.m., s. 152 / Telli A.; a.g.m., s. 211

vatandaşlarını güvenlik tehditlerinden ve kötü ölkesel koşullardan korumak ve refahlarını yükseltmekten sorumludur. Ulusal siyasi otoriteler hem vatandaşlarına hem de BM yoluyla uluslararası topluma karşı eylemlerinden sorumlu tutulur. Burada devlet yetkililerine hesap sorulabilmesi mutlak egemenlik anlayışından giderek uzaklaşıldığının önemli göstergeleridir.¹⁵⁵

İnsani müdahale yetersiz ve çağın gerekliliklerine uymayan eksik ve aksak yönleri nedeniyle uluslararası toplumda fazla kabul görmediğinden, geniş çaplı vahşet suçlarını ve ağır insan hakları ihlallerini önlemekte tıkanıklıklar yaşanmaktadır. Müdahale için devlet içinde geniş çaplı şiddet eylemleri ve insan hakları ihlalleri yaşandığına dair kanıtlar ve uzlaşı gerektiğinden ve bahsedilen ihlallerin içeriğinin ne olduğu, müdahale etme yetkisine kimin karar vereceğı ve müdahaleci güçlerin amaçlarının siyasi mi yoksa ahlaki mi olduğu gibi hususların belirli olmamasından dolayı konuya farklı bakış açıları ve yöntemlerle yaklaşma ihtiyacına cevaben koruma sorumluluğu yaklaşımı geliştirilmiştir. Antipatik bir içeriğe sahip müdahale kavramı askeri müdahaleyi çağırıştırdığı ve devletler sorumluluktan kaçındığı için insani müdahale hakkında ziyade koruma sorumluluğu kavramına odaklanılarak algı değışimi yapılmıştır. Egemenlik anlayışını değıştiren açılımlar ile hem askeri çağırışından hem de sorumluluktan kaçınmadan kurtulmanın yolu aranmıştır. İç işlerine müdahale etmeme ilkesi yeniden tartışılmış, devlet egemenliğinde bir değışiklik ya da seyrelme söz konusu olmamış, egemenliğin BM Antlaşması'ndaki tanımı ve anlamına vurgu yapılmış ama sadece sorumlu olarak egemenliğe geçiş ile yeni bir açılım yaratılmıştır. İren ve Gürkaynak'a göre koruma sorumluluğu yaklaşımı, insani müdahale yaklaşımının kötü şöhretli geçmişinin eksiklerini gidermek için tasarlanan post-modern bir kavramdır.¹⁵⁶ İnsani müdahale yaklaşımının kavramsal çerçevesini değıştiren, daha genişletilmiş ve derinleştirilmiş bir versiyonudur.

Öte yandan, insan hakları, iyi yönetim (good governance), evrensellik, demokrasi ve yardımseverlik söylemleri, sömürgecilik ile bağılantılı şekilde araçsallaştırılmıştır. Başarısız devletlerin (failed states) vatandaşlarının, insani yardıma muhtaç oldukları ve kendi yöneticilerinden korunması gerektiğı düşüncesi gelişmiştir. 16. yüzyılda coğrafi keşiflerden beri Avrupalılar, gittikleri yerlerdeki kendi gelişim seviyelerinden geri olan toplumların, Batıyı izleyerek aynı medeniyet seviyesine ulaşabileceğı savıyla, evrenselci ve evrimci bir kültürü savunmuşlardır. İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımlarının düşünsel zemini bu evrensellik anlayışından feyz almıştır. Bu evrensellik anlayışına karşı yükselen

¹⁵⁵ Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 32

¹⁵⁶ Aynı yer, s. 32 / Telli A.; a.g.m., s. 210 / İren A., Gürkaynak M.; a.g.m., s. 134

anti-sömürgeci hareketler, bağımsız devletlerin kurulmasıyla sonuçlansa da misyonerlerin yerlilerin kendilerini yönetmekte yetersiz olduğuna dair görüşle dünyayı Avrupalılaştırma politikası halen devam etmektedir. ABD'nin 1990lardaki dış politika dokümanlarına göre Üçüncü Dünya ülkeleri yöneticileri yaşanan ve yaşanması muhtemel olan krizleri yönetebilecek entelektüel birikimden yoksun olduklarından, bu ülkelerdeki insan hakları ihlalleri ve şiddet olayları tüm dünyayı tehdit eder. Hem dünyayı Üçüncü Dünya tehlikesinden hem de Üçüncü Dünyayı kendi kendisinden korumak gerekir. 1990larda insan hakları, demokrasi ve iyi yönetim (*good governance*) uluslararası toplumun koruma altına aldığı üç evrensel değer olarak kabul edilmiştir. 1997'de ABD Uluslararası Stratejik Planı'nda en önemli güvenlik politikasının demokrasi ve insan haklarını yayma olduğu ifade edilip, insan haklarını koruyamayan ve iyi yönetim uygulamayan devletlere müdahale için BM'den yetki alma girişimleri olmuştur. 1998'de Amerikan Uluslararası Kalkınma Ajansı raporunda Üçüncü Dünya devletlerinden birinde kriz çıktıktan sonra müdahale etmenin uluslararası toplumun güvenliği için yeterli olmadığı ve olası bir krizin önceden tespit edilip önleyici müdahale gerçekleştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Koruma sorumluluğu yaklaşımının ABD'nin geliştirdiği bu önleyici müdahale anlayışından esinlendiği ve bunun uluslararasılaştırılmış hali olduğu düşünülmektedir.¹⁵⁷

1.4. İnsani Müdahale ve Koruma Sorumluluğu Yaklaşımlarının Meşruiyet Zemini

Uluslararası hukuk açısından insani müdahale yaklaşımının uygulanmasının önünde üç önemli engel vardır. Devlet egemenliğinin önceliği ilkesi, kuvvet kullanmama ilkesi ve iç işlerine karışmama ilkesi. Bu ilkeler mevcut uluslararası ilişkiler sisteminin düzenini kuran uluslararası hukuk normlarıdır. İnsani müdahale yaklaşımının meşruiyetini ve gelecekte bir hukuk normu olma olasılığını değerlendirebilmek için bu ilkeleri daha derin bir şekilde incelemek gerekir. Öncelikle egemenlik kavramını irdelemek ve egemenlik anlayışının mevcut uluslararası sistemdeki konumunu görmek gerekir.

1.4.1. Egemenlik Anlayışı ve Devletlerin Egemen Eşitliği İlkesi

Avrupa'da mezhep savaşlarını sonlandıran 1555 Augsburg Barış Antlaşması ile modern egemenlik anlayışının çekirdeği ortaya çıkmıştır. Hem egemenlik sekülerleşmeye hem de meşruti monarşiler egemenliğini güçlendirmeye başlamıştır. 1648'de Westphalia

¹⁵⁷ Yonucu D.; “Koruma Sorumluluğu Doktrini ve Yeni Sömürgecilik”, https://www.academia.edu/1080843/Koruma_sorumlulu%C4%9Fu_doktrini_ve_yeni_s%C3%B6m%C3%BCrgecilik, 30.07.2018, s. 1-3- 4

Antlaşması ile bugünün egemen devleti ve egemen eşitliğe dayalı uluslararası ilişkiler sisteminin temelleri şekillendirilerek egemenlik kabuk bulmuştur. Reform, Rönesans, Napoleon Savaşları, 1830-1848 ihtilalleri ve Aydınlanma dönemiyle giderek gelişip, BM Antlaşması ile hukuki bir zeminde yeşerme imkânı bulmuştur.¹⁵⁸

Devlet egemenliği ve devletlerin egemen eşitliği uluslararası hukukun temel yapısal unsurlarıdır. Egemenlik; içeride topraklarında en yüksek bağımsız otorite olarak siyasi, sosyal ve ekonomik bakımdan devlet düzenini belirlemek ve dışarıda uluslararası ilişkilere kendi iradesi ile diğer devletlerden ve uluslararası camiadan bağımsız olarak serbestçe girebilmek demektir. Devletler iç egemenlik anlayışına göre kontrol ettikleri alandaki tüm beşeri ve doğal kaynakları kullanım hakkına, dış egemenlik anlayışına göre diğer devletlerle eşit egemen statüye sahip olma ve devletini uluslararası alanda temsile yegâne yetkili otorite olma hakkına sahiptir. Uluslararası hukuk devlet egemenliğini yasal bir statü olarak kabul edip koruma altına alır. Uluslararası hukukun devletler arasında eşitsizlikler yaratmasını önlemek amacıyla BM Örgütü, BM Antlaşması'nın 2 (1). maddesine göre üye devletlerin egemen eşitliği esasına uygun kurulmuştur Genel Kurul'un 21 Aralık 1965 tarihli ve 2131 (XX) sayılı Devletlerin İç İşlerine Karışmanın Yasaklanması ve Bağımsızlık ve Egemenliklerinin Korunması Bildirisi kararına göre doğrudan ya da dolaylı müdahale hakkı olmadığı hükme bağlanmıştır. Genel Kurul'un 24 Ekim 1970 tarihli, 2625 (XXV) sayılı karar uyarınca hazırlanan Devletler Arasında Dostane İlişkiler Kurmaya ve İşbirliği Yapmaya Dair Uluslararası Hukuk Bildirisi egemenlik prensibine göre devletlere başka uluslararası hukuk sükelerinin kendi iç işlerine karışmasına karşı koruma sağlamıştır. Bu kararlarla bir devletin iç meselelerine başka uluslararası hukuk sükelerinin karışması yasaklanmıştır. Ayrıca BM Antlaşması'nın 2(7). maddesi ile bir devletin başka bir devletin iç işlerine karışması açıkça yasaklanmıştır. BM Antlaşması'nın hiçbir hükmü örgüte herhangi bir devletin iç yetki alanına giren konulara müdahale yetkisi vermez ve üyelerini bu tür konuları çözmek için zorlayamaz. Bu noktada halkın güvenliğinin sağlanması sorumluluğunun egemen devlete, egemen devletin yetersiz kaldığı durumlarda ise müşterek güvenliğin temsil edildiği Güvenlik Konseyi'ne ait olması öngörülmüştür. Ancak zaman içinde daimi üyelerinin müdahale kararlarını sıklıkla bloke etmesi, insani müdahale yaklaşımı ile kuvvet kullanımı istisnalarını meşru müdafaa gerekçesi temelinde genişletme çabalarına neden olmuştur. İnsani müdahale yaklaşımı ile insancıl

¹⁵⁸ İren A., Gürkaynak M.; “Mutlak Güç Ya Da Sınırsız Sorumluluk: Devlet Egemenliği ve Uluslararası Toplumun Koruma sorumluluğu”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 24, 2016, s. 135-138

hukuk, insan hakları hukuku ve uluslararası ceza hukuku ihlalleri iç işlerine müdahale gerekçesi olarak görülüp egemenliğe kısıtlama getirilmeye başlamıştır.¹⁵⁹

Devlet egemenliğinin meşruiyet kaynağı halkın rızasıdır. Devlet, halkın güvenliğini ve refahını temin etme karşılığında yönetme yetkilerine sahiptir ve bunların sağlanması için ilk başvurulacak merciidir. Ancak “Egemen olduğu için insan güvenliğinden sorumlu olan devlet bu sorumluluğunu yerine getirmedeğinde ne olması gerekir?” sorusunun cevabı halen aranmaktadır. İç işlerine karışmama prensibi ile güçlenen egemenlik anlayışı yavaş yavaş kural tanımayan ve önlenemeyen bir hal almıştır. Bireyin refahı ve güvenliği çerçevesinde örüntülense de zamanla iktidarın sınırsız otoritesine dönüşerek doğrudan bireyi tehdit eder bir hale dönüşmüştür. Teorinin aksine uygulamada egemenlik devletin öldürme hakkı haline gelebilmiştir. Devletin güvenliği önceleyen ve devlete sınırsız sorumluluk veren mutlakiyetçi egemenlik anlayışına ve egemenliğin kontrolsüz güç olmasına karşı uluslararası toplumda meydan okumalar artmıştır. İç işlerine karışmama prensibi ile insan haklarının evrenselliği ve devletin sınırsız egemenliği ile mutlak sorumluluğu arasında ikilem yükselmiştir. Westphalian egemenlik anlayışında insanın doğası gereği sahip olduğu temel hakları devletlerin egemenliği için göz ardı edilirken, II. Dünya Savaşı sonrasında insan haklarına verilen önemin artması ve uluslararası hukuktaki yerinin giderek perçinlenmesi; Soğuk Savaş’tan sonra insani güvenlik kaygılarının ve devlet içi çatışmalarda yaşanan katliamlara karşı küresel tepkilerin, birey ve grup haklarının korunması için uluslararası örgütlerin etkinliklerinin ve uluslararası toplumun müdahale girişimlerinin artması klasik devlet egemenliği anlayışını giderek aşındırıp devletleri iç işlerinde her istediğini yapmaktan alıkoymuştur.¹⁶⁰

1.4.2. İç İşlerine Karışmama İlkesi

Devletlerin egemen eşitliğin hukuki sonucu iç işlerine karışmama ilkesidir. Egemenlik hem iç işlerine karışılmaması ayrıcalığını hem de yükümlülüğünü doğurur. Egemenlik çerçevesinde devletler kural koyma ve uygulama gücünü elinde tutmak ister ve kendi sınırları içerisindeki meselelerde devlet üzerinde başka bir gücün kural koymasını kabul etmezler. BM Antlaşması’nın hiçbir hükmü BM’ye bir devletin ulusal yetkisine giren konularda karışma

¹⁵⁹ Arslan S.; “Bir Egemenlik Sorunu Olarak İnsani Müdahale”, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2016, s. 8-9 / Hancılar Ö., a.g.m., s. 104-105 / Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 20

¹⁶⁰ İren A., Gürkaynak M.; a.g.m., s.137-140-141

yetkisi vermediği gibi üyelere de bu gibi konuları çözme zorunluluğu getirmez. Ancak bu ilke VII. bölüm uyarınca zorlama tedbirlerinin uygulanmasını etkilemez.¹⁶¹

BM Antlaşması'nın 2(7). maddesi ile bir devletin başka bir devletin iç işleri ilgili sorunlara müdahalesini açıkça yasaklanmıştır. Ayrıca Genel Kurul'un 1965 tarihli Devletlerin İç İşlerine Müdahalenin Kabul Edilmezliği ve Bağımsızlık ve Egemenlik Haklarının Korunması Hakkında Bildirisi, hiçbir devletin ne nedenle olursa olsun başka bir devletin iç işlerine doğrudan ya da dolaylı müdahale hakkının olmadığını hükme bağlamıştır. BM Genel Kurulu'nun 1970 tarihli BM Antlaşması Uyarınca Devletler Arası Dostane İlişkiler ve İşbirliğiyle İlgili Uluslararası Hukuk İlkelerine Dair Bildirisi de iç işlerine karışmama ilkesini vurgulayarak teyit eder. İki bildiride de insan haklarının korunması amacıyla iç işlerine karışmama ilkesine istisnai bir durum yaratılmamıştır. Genel Kurul kararları olmaları bakımından bağlayıcı etkileri yeterli değildir. Sadece devletlerin müdahalenin her türlüünü uluslararası hukuka aykırı kabul ettiği geniş bir uzlaşısı vardır.¹⁶²

1.4.3. Kuvvet Kullanmama İlkesi

Kuvvet kullanımı silahlı ya da fiziksel gücün uluslararası ilişkilerde kullanılması olarak tanımlanır. Kuvvet kullanımı 20. yüzyıla kadar egemen devletlerin doğal bir hakkı olarak görülmüştür. Ancak gizli anlaşmalarla dünya savaşları hesaplanmadık şekilde hızla dünyaya yayılıp, gelişen teknolojiyle gücün orantısız kullanımıyla sonuçlanarak, öngörülen ve göze alınandan çok daha büyük kayıplara, yıkımlara ve sivillerin toplu ölümlerine sebep olunca; kuvvet kullanımının uluslararası ilişkileri düzenleyen realist bakış açısının rasyonel bir aracı olarak kullanılması sorgulanmaya başlamıştır. I. ve II. Dünya savaşları arasında kuvvet kullanımının yasaklanması için girişimler yapılmış ancak nihai sonuca II. Dünya Savaşı'ndan sonra BM Antlaşması ile ulaşılmıştır.¹⁶³

Kuvvet kullanımını yasaklama yönünde ilk girişim 1907'de La Haye Konferansı'dır. ABD'nin desteği ile Drago-Porter Doktrini kabul edilmiştir. İmzalayan devletler kendi vatandaşlarının borçlarını tahsil etmek amacıyla kuvvet kullanmayacağını, ancak borçlu devlet bir tahkim teklifini reddeder ya da ihmal ederse kuvvet kullanımı yolunun açılacağını kabul etmiştir.¹⁶⁴ İkinci girişim Milletler Cemiyeti Misakı'dır. Misak

¹⁶¹ Bozkurt E.; a.g.m., s. 104/ Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 4 / Çiftçi S.; “Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Yasağı”, <http://www.muhammedbalci.com/hukukdunyasi/makaleler/birikimlerV/613.pdf>, 09.04.2017, s. 493 / Hancılar Ö.; a.g.m., s. 104

¹⁶² Bozkurt E.; a.g.m., s. 104-105

¹⁶³ Bozkurt E.; a.g.m., s. 101 / Çiftçi S.; a.g.m., s. 492

¹⁶⁴ Çiftçi S.; a.g.m., s. 493-499

devletlerin savaşa başvurma haklarını tamamen kaldırmamış, sadece kısıtlamıştır.¹⁶⁵ Devletlerarası anlaşmazlıkları, önce barışçıl yöntemlere başvurarak çözme zorunluluğu ve barışçıl yöntemler başarısız olursa savaşa başvuru hakkı, saldırı savaşı yerine savunma savaşı öngörülmüştür. Kuvvet kullanımını önleme amacıyla hakem, Konsey ve Divan başvuru aşamaları öngörülmüştür. Bir devlet Misak'a aykırı şekilde savaşa başvurursa cemiyetin diğer tüm üyelerine savaş eyleminde bulunulmuş sayılarak, üye devletlere her türlü ilişkiyi yasaklama, ticari, mali ve diplomatik ilişkileri kesme yükümlülüğü getirilmiştir. Ancak savaş dışında kuvvet kullanma yollarının ne olduğu ve nasıl kullanılması gerektiği ele alınmadığı için eksik kalmıştır. 1946'da Milletler Cemiyeti'nin dağılmasıyla yürürlükten kaldırılmıştır. Üçüncü önemli adım 1925'te İngiltere, Belçika, Almanya, Fransa, İtalya, Polonya ve Çekoslovakya arasında imzalanan Lacarno Antlaşması'dır. Anlaşmayı imzalayan devletler sınır sorunları olması halinde kuvvet kullanımına başvurmama ve çözüm için Milletler Cemiyeti'ne başvurulma üzerinde mutabakat sağlamıştır. Kuvvet kullanımının bugünkü haline en yakın girişim 1928'de ABD ve Fransa öncülüğünde imzalanan Briand Kellog Paktı'dır. Türkiye dâhil 63 ülkenin imzalaması ve halen yürürlükte olması bakımından oldukça değerli bir girişimdir. Pakt, saldırı savaşlarını reddedip, anlaşmazlıkların uluslararası hukukun kabul ettiği barışçıl yöntemlerden başka yollarla çözülemeyeceğini öngörmüştür. Savaşa başvurmak, meşru müdafaa ve Milletler Cemiyeti ortak hareketi istisnası dışında açıkça uluslararası hukuka aykırı ilan edilmiştir. Bu Pakt ile savaş genel olarak ve kesin şekilde ilk kez yasaklanmış ve savaşa başvurma uluslararası örgütün kararıyla istisna tutulmuştur. BM Antlaşması imzalanınca Pakt geri planda kalmıştır.¹⁶⁶

BM Antlaşması'nın 2(4). maddesi ile kuvvet kullanımı kesin ve evrensel olarak yasaklanmış, egemenlik ve iç işlerine karışmama ilkeleri koruma altına alınmıştır. Her devletin yaşama hakkı diğer devletlerin sorumluluğuna verilmiştir. BM Antlaşması'nın madde öncesi bölüm girişinde, 1. ve 2. maddelerinde, VI. ve VII. bölümlerde 34. ve 54. maddeler arasında üye devletlere açık şekilde kuvvet kullanımı yasağı getirilmiştir. Bu yasak üyeleri doğrudan bağlayıcıdır ancak sonuçları bakımından tüm devletleri de dolaylı olarak bağlamaktadır. Kuvvet kullanımı yasağının istisnaları 51. maddede ifade edilmiştir. Meşru müdafaa hakkı silahlı saldırıya uğramış olma şartına bağlanmıştır. Ciddi düzeyde kuvvet kullanımı ve hasar olması, hatta teamül kurallarına göre zorunluluk, aciliyet ve orantılılık olması gerekir. Meşru müdafaa hakkını kullanan devletler, bu hakkı kullanırken aldıkları tedbirleri derhal Güvenlik Konseyi'ne bildirmekle yükümlüdür. Güvenlik Konseyi

¹⁶⁵ Hancılar Ö.; a.g.m., s. 101

¹⁶⁶ Çiftçi S.; a.g.m., S. 500-501-502-503

uluslararası barış ve güvenliği korumak için gerekli olan tedbirleri almakla yükümlüdür ve Konsey bu tedbirleri alır almaz bu hakkı kullanan devlet münferit kuvvet kullanımına derhal son vermek zorundadır.¹⁶⁷ Diğer taraftan, BM Antlaşması'nda kuvvet kullanımı yasağı kapsamında devlet içi silahlı çatışmalara değinilmemiştir. Son zamanlarda devlet içi silahlı çatışmaların artmasıyla yeni açılımlara ihtiyaç giderek artmıştır. İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımları BM Antlaşması ile getirilen kuvvet kullanımı yasağının istisnaları olarak ileri sürülmüştür.¹⁶⁸

2. BÖLÜM

İNSANİ MÜDAHALE VE KORUMA SORUMLULUĞU YAKLAŞIMLARI ÜZERİNE TARTIŞMALAR

2.1. İnsani Müdahale ve Koruma Sorumluluğu Yaklaşımlarını Savunan Argümanlar

Dünya politikasının değişimi ile insani müdahale kavramı ve içeriği değişmiştir. İnsan hakları hareketleri, milliyetçi ve ayrılıkçı grupların kendi geleceklerini belirleme (self-determinasyon) istekleri, mülteci sayısı, ekonomik bağımsızlıkla ilgili gelişmeler ve uluslar üstü sorunlardaki artış yaklaşımları giderek daha sık gündeme getirip hukuki statülerini yeniden tartışmaya açmıştır. Geniş çaplı ve sistematik insan hakları ihlallerinin sıklıkla vuku bulduğu bu uluslararası sistemde barış ve güvenliğin sağlanamayacağı görüşü, Westphalian uluslararası sisteme karşı meydan okumuştur. İnsani müdahalenin uluslararası düzenin korunmasında önemli bir araç olarak uluslararası hukukun dışında bırakılmaması görüşü savunulmuştur.¹⁶⁹ İç çatışmalarda insan haklarının ağır ihlalleri karşısında çözümsüz kalan uluslararası hukukun yenilenmesi ve belirli ölçütler çerçevesinde müdahale yetkisi verilmesi gerektiği ileri sürülmüştür.¹⁷⁰

Genel olarak iki yaklaşımın savunucularına göre ulusal çıkarlar nedeniyle Güvenlik Konseyi'nin karar alma ve harekete geçmekte gecikmesi, veto ile BM sisteminin bloke edilmesi, manipölasyonlar, çifte standartlar ve adaletsizlikler gibi sorunların aşılması için evrensel uygulanabilir ve yaptırıma bağlanmış bir uluslararası hukuk mekanizması

¹⁶⁷ Çakmak C., Atılgan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 5 / Hancılar Ö.; a.g.m., s. 101 Kamu Denetçiliği Kurumu; "BM Antlaşması ve Uluslararası Adalet Statüsü", a.6 / Kamu Denetçiliği Kurumu; BM Antlaşması ve Uluslararası Adalet Statüsü, <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/6535501-Birlesmis-Milletler-Antlasmasi.pdf>, 21.11.2011, s. 20-29 / Çiftçi S.; a.g.m., s. 494

¹⁶⁸ Çiftçi S.; a.g.m., s. 493

¹⁶⁹ Çakmak C., Atılgan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 21 / Duran H.; a.g.m., s. 88 / Acet G.S.; a.g.m., s. 449

¹⁷⁰ Teson, F. R., "The Liberal Case For Humanitarian Intervention", Holzgrefe, J.L., Keohane R. O. (ed.), *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal, and Political Dilemmas*, Cambridge University Press, New York, 2003 s. 93-129, aktaran, Acet G.S.; a.g.m., s. 449

oluşturulmalıdır. Keyfi davranışları ve kötüye kullanımı önlemek amacıyla müdahale şartlarının açıkça ortaya konulacağı normatif bir çerçeve oluşturulmalı ve uluslararası hukukun parçası haline getirilmelidir. Yazılı olmadığı için itiraza ve suiistimale açık olan insani müdahale yaklaşımı, yazılı hukuk kuralı haline getirilirse bağlayıcı olur. Suiistimallerin önüne geçecek kriterler belirlenip uluslararası antlaşmalarla güvence altına alınırsa müdahale gerçek amacına hizmet eder ve hedeflerine başarıyla ulaşabilir.¹⁷¹

BM'nin en önemli kuruluş amaçları uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması ile insan haklarının korunması olduğu için uluslararası hukukta değişim şarttır. Silahlı çatışmalar ve terör olaylarında yaşanan ağır insan hakları ve insancıl hukuk ihlalleri karşısında uluslararası toplumun pasif kalması çözülmesi gereken önemli bir sorundur. Bu nedenle koruma sorumluluğu yaklaşımının uluslararası hukuka aykırılık eleştirisi eskisi kadar ateşli savunulmamaktadır.¹⁷² Koruma sorumluluğu yaklaşımı soykırım, etnik temizlik, savaş suçları ve insanlığa karşı işlenen suçlara karşı zorunlu olarak tutarlı bir şekilde uygulanınca zamanla uluslararası insancıl hukukun zorlayıcı ve caydırıcı bir normu haline dönüşebilir. Önleyici savaş doktrini ve insani müdahale yaklaşımının kötü deneyimleri ve emperyal çağrışımları nedeniyle çözüm bulunamayan insani krizlere, koruma sorumluluğu yaklaşımının önerilmesi başarılı bir açılamdır. Uluslararası etik normların yönlendirmesi ile gelişen koruma sorumluluğu yaklaşımı uluslararası hukukun bir parçası olmalıdır. Yaklaşımın eksik ve aksak yönleri yeniden yapılandırılarak uluslararası hukuk ilkesi niteliğini kazandırılabilir. Uluslararası siyaset ve etik zamanla uluslararası hukuku şekillendirerek koruma sorumluluğu yaklaşımının geleceğini belirleyecektir.¹⁷³

Koruma sorumluluğunun en önemli savunucu ICISS Komisyonu'dur. ICISS 2001'de insani müdahale kavramına normatif çerçeve ve uluslararası uzlaşi sağlamak için meşrulaştırıcı kriterlerle koruma sorumluluğu yaklaşımını geliştirmiştir. Koruma sorumluluğu ile soykırım etnik temizlik insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları devletin içişleri meselesi olmaktan çıkartılıp çatışmalarda hayatını kaybeden insanlara karşı uluslararası toplumun koruma sorumluluğu bulunduğu ve askeri müdahalede dâhil önlem alınması gerektiği savunulmuştur.¹⁷⁴ ICISS'e göre uluslararası toplumun BM Antlaşması'nın VI ve VII. bölümleri uyarınca insanlığa karşı suçlar, soykırım, savaş suçları ve etnik temizlik gibi suçlara

¹⁷¹ Duran H.; a.g.m., s. 91-92 / Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 18 / Acet G. S.; a.g.m., s. 450

¹⁷² Arend A.C., BECK R.J.; **International Law and Use of Force: Beyond the UN Charter Paradigm**, Routledge, London&New York. 1993, s. 132, aktaran, Özdemir A.; a.g.m., s. 96

¹⁷³ Özdemir A.; a.g.m., s. 87-89-93-110-111-112 / Arsava A. F.; "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", a.g.m., s. 120

¹⁷⁴ Özdemir A.; a.g.m., s. 87-88

karşı diplomatik, insani ve diğer barışçıl yollarla önleme sorumluluğu vardır.¹⁷⁵ Egemenlik yaklaşımında kendi halkına ve uluslararası topluma karşı sorumluluk anlayışına bir geçiş sağlanmıştır. İnsan güvenliği dünya politikasını ve uluslararası hukuku geliştirmiştir.¹⁷⁶

2.1.1. Uluslararası Anlaşmalar ve Belgeler Açısından

İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımları kuvvet kullanımının yasak olduğu uluslararası sistemde henüz norm haline gelememiş bir kuvvet kullanma istisnası olarak öne sürülmektedir. İnsani trajedi gerekçesi ile meşru müdafaa dışında bir istisnanın daha ortaya çıkması söz konusudur. Meşru müdafaya atfin yerini, insani krize atıf almıştır. Bu süreçte insan haklarını koruma egemenliği dönüştüren bir katalizör olarak işlev göstermektedir. Yaklaşımları savunanlar argümanlarında hem uluslararası antlaşmaları hem de örf ve adet hukuku kuralları tarafından oluşturulan meşruiyet ve yasallığa odaklanmaktadır.¹⁷⁷ Yasallık açısından BM Antlaşması, insan hakları hukuku ve insancıl hukuk sözleşmeleri dayanak gösterilmektedir. Devlet içi olayların bölgeyi, bölgesel sorunların uluslararası sistemi etkileyebildiği bir çağda yaşandığından artık her konuda münhasır devlet yetkisi kabul edilmemeye başlamıştır. BM Antlaşması'ndan önce her devletin uhdesine olan kuvvet kullanımı, insani kriz gerekçesi çerçevesinde yeniden her devletin uhdesine alınmaktadır.

Koruma sorumluluğu yaklaşımıyla getirilen *sorumlu egemenlik* anlayışıyla devletin güvenliğini sağlamanın aynı zamanda insani güvenliğinin sağlanması anlamına gelmediği ve devletin hem içerde vatandaşlarına karşı hem de dışarıda diğer devletlere karşı ikili sorumluluğu olduğu kabul edilerek; soykırım, insanlığa karşı suçlar, etnik temizlik ve savaş suçları durumlarında uluslararası toplumun birey, devlet ve uluslararası güvenlikten sorumlu olduğu iddia edilmiştir. 2(7). maddesine karşı, devletlerin insan haklarını ihlal etmesi ya da ihlalleri önlemekte yetersiz ve isteksiz davranması sonucu toplumsal sözleşmenin ihlal edildiği ve bu nedenle egemenin meşruiyetini kaybettiği savunulmuştur. Temel insan haklarının devletlerin iç meselesi olmaktan çıktığı ve insan hakları hukukuna aykırı davranan

¹⁷⁵ Kabano J.; “Birleşmiş Milletler Sisteminin Uluslararası Barış Koruma Sorumluluğunda Zafiyeti: Ruanda Örneği”, <http://journaloflaw.online/wp-content/uploads/2018/07/jack-JL-1.1-1.pdf>, 30.07.2018, s. 1

¹⁷⁶ Hilpold P.; The Duty to Protect and the Reform of the United Nations, A New Stop in the Development of International Law? *Yearbook of United Nations Law*, Vol: 10, 2006, s. 50, aktaran, Arsava A. F.; “Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu”, a.g.m., s. 118

¹⁷⁷ Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 24-25 / Şener B.; a.g.m., s. 166 / Arsava A. F.; “Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu”, a.g.m., s. 103-104 / Özdemir A.; a.g.m., s. 89

devletlerin iç egemenliği üzerinde uluslararası kontrol kurulması gerektiği ileri sürülmüştür.¹⁷⁸

Hümanist felsefeden beri gelişmekte olan insan hakları kimsenin karşı çıkamayacağı ve herkesin desteklemek zorunda olduğu en üst düzey hukuk kurallarıdır. Günümüzde insancıl hukukla güçlü bir yapılanma içine girmiştir.¹⁷⁹ Devletin güvenliği sağlanınca otomatik olarak toplumun güvenliğinin sağlanmış olacağı anlayışıyla insan hakları devletlerin uhdesine bırakılmıştır. Ancak insan hakları devletlerin uhdesine bırakıldığında, uluslararası sistemde ciddi sorunlar ve istikrarsızlıklar oluşmaktadır. Dünya savaşlarında milyonlarca insan bizzat devletlerince zulme, soykırıma ve ağır insan hakları ihlallerine maruz bırakıldığında devletin güvenliği ile halkların güvenliğinin farklı olduğu anlaşılmış ve insan hakları uluslararası hukukta ön plana çıkmıştır. Yaklaşımlara yasal dayanak olarak insan hakları sözleşmeleri ve insancıl hukuk sözleşmeleri vasıtasıyla çeşitli argümanlar geliştirilmiştir.¹⁸⁰

Yaklaşımları savunanlar BM antlaşmasının insan haklarının korunması ile uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması gibi konuları ele alan maddeleri geniş ya da dar yorumlayarak argümanlarını desteklerler. Kuvvet kullanma yasağını dar yorumlayan insani müdahale yaklaşımı savunucularına göre insani müdahale, BM Antlaşması'nın kuvvet kullanmama ilkesini tanımlayan 2(4). ve içişlerine karışmama ilkesinin tanımlayan 2(7). maddesine aykırı değildir. Devletin toprak bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlığını hedef almayan müdahaleler BM'nin amaçları ile bağdaştığı için uluslararası hukuka uygundur. Toprak fethi, bir halkın boyunduruk altına alınması, sınır değişikliği ve siyasi bağımsızlığın sona erdirilmesini amaçlamayan bir müdahale, BM Antlaşması'nın temel amaçları ve emredici hükümlerine uygundur.¹⁸¹ İnsani nedenlerle kuvvet kullanımı, meşru müdafaa kapsamında yurtdışındaki vatandaşlarını korumak amacıyla ya da hedef devletin rızasıyla yasal zeminde zaten gerçekleştirilmektedir. VII. bölüm çerçevesinde devletlere insani nedenlerle müdahale etme yetkisi, uluslararası barış ve güvenliği tehdit etme şartına bağlı olarak verilmiştir. BM Antlaşması 2(4) ve 2(7). maddelerine V. ve VII. bölümler çerçevesinde istisna sağlamıştır.

V. bölümün 24. maddesine göre BM üyeleri örgütün hızlı ve etkili hareket etmesini sağlamak için uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında başlıca sorumluluğu Güvenlik Konseyi'ne bırakır. 25. maddeye göre BM üyeleri, Güvenlik Konseyi'nin kararlarını kabul

¹⁷⁸ Acar Z. S.; a.g.m., s. 116

¹⁷⁹ Çeçen A.; "İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk", <https://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2014/01/22-An%C4%B1l-%C3%87E%C3%87EN.pdf>, 16.05.23017, s. 811

¹⁸⁰ Çakmak C., Atılgan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 6-7-8

¹⁸¹ Stone J.; **Aggression and World Order: A Critique of United Nations Theories of Aggression**, Stevens, London, 1958, s. 43, 94, aktaran, Hancılar Ö.; a.g.m., s. 102 / Çakmak C., Atılgan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 21

etme ve uygulama konusunda görüş birliğine varmıştır. Güvenlik Konseyi, bu görevleri yerine getirirken BM amaç ve ilkelerine uygun hareket eder. Bu görevleri yerine getirebilmesi için Güvenlik Konseyi'ne verilmiş belirli yetkiler VI, VII, VIII ve XII. bölümlerde tanımlanmıştır.¹⁸² 25. maddeye göre Güvenlik Konseyi'nin bu alanda barışı bozmaya yönelik tehdit ve saldırganlığı belirleme, çözüm için tavsiyede bulunma ve gerekirse kuvvet kullanımını içeren bağlayıcı kararlar alma yetkisi vardır.¹⁸³

BM Antlaşması'nın 2(4). maddesinde yer alan kuvvet kullanımı yasağının iki istisnası vardır. Birincisi 51. maddede tanımlanan üye devletin bireysel meşru müdafaa hakkı ile BM üye devletlerinden biri silahlı saldırıya uğrarsa uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemlerin BM tarafından alınmasıyla ortaklaşa meşru müdafaa hakkıdır. NATO'nun 5. maddesine göre de üye devletlere karşı bir saldırı ya da saldırı tehdidi olması halinde NATO'nun üyelerini savunmak için meşru müdafaa hakkı vardır. İkincisi istisna ise VII. bölüm 39. maddeyle barışın bozulması tehdidi veya saldırı eylemleri olduğu saptandığında, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ve yeniden sağlanması için 42. madde ile Güvenlik Konseyi'ne açık yetki verilmiştir. Güvenlik Konseyi üye devletlerin askerlerinden oluşan birlikler görevlendirilebilir, kuvvet kullanımı için yetki verilebilir ve 53. maddeye göre BM dışındaki bölgesel örgütleri yetkilendirebilir. Bölgesel kuruluşların işlevleri 52. ve 54. maddelerde tanımlanmıştır. Bu örgütler eylemlerinden Güvenlik Konseyi'ni bilgilendirmek zorundadır.¹⁸⁴

VII. bölümün 39, 40, 41, 42, 43 ve 48. maddelerinde kolektif güvenlik sistemi öngörülmüştür.¹⁸⁵ Güvenlik Konseyi'ne uluslararası barış ve güvenliğin tehdidi durumunda barışı bozma, barışı tehdit etme, saldırganlık eylemlerinin tespitini yapma ve müdahale gerekliliğinin belirlenmesi yetkisi veren bu maddelerin kuvvet kullanımı yasağı istisnaları olduğu ileri sürülür.¹⁸⁶ 39. madde uyarınca Güvenlik Konseyi, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptar ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için tavsiyelerde bulunur. Bu maddeye dayalı yetkilendirmesi olan müdahale uluslararası hukuka aykırı sayılmaz ve meşruluğu tartışılmaz. İnsani krizin uluslararası barış ve güvenliği tehdit edecek boyuta ulaşması koşulunda müdahale uluslararası hukuka uygundur. Yetkilendirme yoksa uluslararası hukuka aykırılık

¹⁸² Öztürk Z. A.; a.g.m., s. 24

¹⁸³ Birdişi F.; “*Birleşmiş Milletler (BM)’in Uluslararası Sorunları Önleyebilme Yeteneği*” https://www.academia.edu/2554463/Birle%C5%9Fmi%C5%9F_Milletler_BM_in_Uluslararası_Sorunlar%C4%B1_%C3%96nleyebilme_Yetene%C4%9Fi, 30.07.2018, s. 170-177-178-179 / Acar Z. S.; a.g.m., s. 116

¹⁸⁴ Savaşan Z.; a.g.m., s. 13-14 / Savaşan Z.; a.g.e., s. 145-146-147 / Sur M.; a.g.m., s. 2541

¹⁸⁵ Gözen İkinci On Yılına Girerken..., s. 169

¹⁸⁶ Öztürk Z. A.; a.g.m., s. 24

söz konusudur.¹⁸⁷ Güvenlik Konseyi 39. madde uyarınca uluslararası barış ve güvenliğin korunması ve yeniden sağlanması için veto olmaksızın 9 olumlu oy kullanımı şartıyla zorlama tedbirleri alabilir.¹⁸⁸ Burada 2(4) maddesinin getirdiği negatif barıştan pozitif barışa geçiş söz konusudur.¹⁸⁹

40. maddeye göre Güvenlik Konseyi, durumun ağırlaşmasını önlemek üzere tarafları gerekli gördüğü geçici önlemlere uymaya çağırabilir ve bu geçici önlemlerin yerine getirilmemesi halinde 41. ve 42. maddeler uyarınca diplomatik, ekonomik ve askeri yaptırımlar uygulayabilir. 41. maddeye göre BM kararlarını yürütmek için diplomatik ve ekonomik yaptırımlar gibi silahlı kuvvet kullanımı içermeyen barışçıl önlemler alınmasını kararlaştırabilir ve üyelerini bu önlemleri uygulamaya çağırabilir.¹⁹⁰ 42. madde uyarınca 41. maddede öngörülen barışçıl önlemlerin yetersiz kaldığı ya da kalacağı kanısına varılırsa uluslararası barış ve güvenliğin korunması ve yeniden tesisi için hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla gerekli her türlü girişimde bulunabilir. Zorlama tedbirleri için veto yetkisi kullanmama ve 9 olumlu oy şartı aranır.¹⁹¹ 42. madde koruma sorumluluğu yaklaşımının sonra son çare kriterinin hukuki dayanağını oluşturur.¹⁹² 2005 Dünya Sonuç Bildirgesi de 42. maddeye benzer şekilde dizayn edilmiştir.¹⁹³ 43. maddeye göre BM'nin tüm üyeleri, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına katkıda bulunmak üzere, gerekli silahlı kuvvetler ve geçit hakkı dahil her türlü yardım ve kolaylığı Konsey'in hizmetine sunmakla yükümlüdür.¹⁹⁴

48. maddeye göre Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin korunması konusundaki kararlarının yürütülmesi için gerekli önlemler BM'nin tüm üyeleri ya da bazıları tarafından alınır. BM üyeleri bu kararları doğrudan ve üye oldukları uluslararası kuruluşlarla birlikte dolaylı eylemleriyle yürütürler.¹⁹⁵ 48. madde üye devletlere Güvenlik Konseyi'ne yaptırım kararlarını uygulama yükümlülüğü verdiğinden, üye devletler koruma sorumluluğunun yerine getirilmesinde rol üstlenebilir.¹⁹⁶ Ayrıca 2(5). madde ile üye devletler

¹⁸⁷ Demirel N.; a.g.m., s. 169 / Sur M.; a.g.m., s. 2541

¹⁸⁸ Sürücüoğlu O.; a.g.m., s. 605-606 / Sur M.; a.g.m., s. 2540

¹⁸⁹ Dicke K.; **National Interest vs. the Interest of the International Community-A Critical Review of Recent UN Security Council Practice**, Duncker und Humblot, Berlin, 1997, s. 160, aktaran, Arsava A. F.; "*Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu*", a.g.m., s. 101

¹⁹⁰ Birdişli F.; a.g.m., s. 179-180

¹⁹¹ Acar Z. S.; a.g.m., s. 116 / Birdişli F.; a.g.m., s. 179-180 / Duran H.; a.g.m., s. 89-90 / Sur M.; a.g.m., s. 2540

¹⁹² Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, BM Antlaşması, s. 14 / Savaşan Z.; a.g.m., s. 14 / Duran H.; a.g.m., s. 89

¹⁹³ Arsava A. F.; "*Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu*", a.g.m., s. 108 / Karagül S., Demirbaş Ç. E.; a.g.m., s. 489 / ICISS; a.g.e., s. 36-142

¹⁹⁴ Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, BM Antlaşması, s. 14-15 / Birdişli F.; a.g.m., s. 179-180

¹⁹⁵ Reçber S.; "*Sri Lanka ve Koruma Sorumluluğu*", s. 177-178

¹⁹⁶ Arsava A. F.; "*Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu*", a.g.m., s. 112

ekonomik, sosyal, kültürel ve insani konular ile insan hakları alanında işbirliğiyle ve barışı temin etmek için BM'nin tüm önlemlerini desteklemekle yükümlü kılınmıştır. 1970 tarihli Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İşbirliği Prensipler Deklarasyonu'nda barışın temini için devletlerin işbirliği teyit edilmiştir.¹⁹⁷ Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından hazırlanan Devletlerin Uluslararası Sorumluluğu Anlaşması tasarısının 41(c). maddesinde de emredici uluslararası hukuk normlarının ihlalinin sona erdirilmesi için devletlerin işbirliği öngörülmüştür. Bu işbirliği sorumluluğu dolaylı olarak Güvenlik Konseyi ihmallerinin ve tasarruflarının yargı denetimine tabi olmasını da gündeme getirmiştir.¹⁹⁸

Uluslararası barış ve güvenliğin tehdidi şartını geniş yorumlayanlara göre devlet içinde sistematik ve ağır insan hakları ihlalleri insani müdahale için Güvenlik Konseyi'ne müdahale yetkisi vermektedir. BM Antlaşması'na ve kuvvet kullanımı şartlarına uygun yürütülen müdahalelerin meşruiyeti ya da hukukiliğini tartışmak gereksizdir. Hatta insani krizin varlığı Güvenlik Konseyi kararı olmaksızın meşru müdafaa dışında, bir devletin başka bir devlete kuvvet kullanmasını meşrulaştırmak için yeterlidir.¹⁹⁹ Çünkü Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin vetosu ile süreç sıklıkla bloke edilmektedir. Güvenlik Konseyi'nin bu hareketsizliğine çare arayışı olarak yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Güvenlik Konseyi tıkanıklığını çözmek için hukuk reformu gerekmektedir. Daimi üyelerin vahşet suçlarına karşı veto yetkisini kullanmamayı kabul etmeleri ya da bunun önlenmesi en iyi çözümdür. Güvenlik Konseyi veto ile bloke edilirse en güçlü alternatif olan Genel Kurul *Barış İçin Birlik (Uniting For Peace)* kararı ile bu tıkanıklığın aşılabılır. BM Antlaşması, ikincil de olsa Genel Kurul'a uluslararası güvenlik ve barışın sağlanmasında yetki tanımıştır. Genel Kurul BM üyelerinin eşit temsil edildiği ve uluslararası toplumun düşüncesini eşit yansıtan bir organ olarak meşru bir alternatiftir.²⁰⁰ Genel Kurul her üye devlet eşit temsil edildiği ve üye sayısı çok olduğu için daha demokratik olduğundan önemli ölçüde meşruiyete sahiptir. Bu nedenle daimi üyelerinin veto yetkisini kullanması halinde Genel Kurul devreye girebilir. Böylece yine uluslararası toplumu en iyi temsil eden BM çatısı altında çözüm sağlanmış olur.²⁰¹ Örneğin Kosova müdahalesi Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi olmaksızın yapıldığı için

¹⁹⁷ Arsava F.; "Barışın Temelinde Devletlerin İşbirliği", *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:19, Sayı:1, 2017, s. 2651 / BM Ankara Enformasyon Merkezi, Devletler Arasında Birleşmiş Milletler Şartına Uygun Şekilde Dostane Münasebetler Kurma ve İşbirliği Yapmaya Dair Milletlerarası Hukuk İlkeleri Hakkında Bildiri, <http://www.unicankara.org.tr/language/tr/belgeler/#.XdIMiegzY2w>, 21.11.2018

¹⁹⁸ Arsava A. F.; "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", a.g.m., s. 112

¹⁹⁹ Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 22 / Demirel N.; a.g.m., s. 169

²⁰⁰ Birdişi F.; a.g.m., s. 181 / Özdemir A.; a.g.m., s. 109

²⁰¹ Birdişi F.; "Birleşmiş Milletler'in Uluslararası Sorunları Önleyebilme Yeteneği" https://www.academia.edu/2554463/Birle%C5%9Fmi%C5%9F_Milletler_BM_in_Uluslararası%C4%B1_Sorunlar%C4%B1_%C3%96nleyebilme_Yetene%C4%9Fi, 30.07.2018, s. 181 / Özdemir A.; a.g.m., s. 109

hukuka aykırı olmasına rağmen BM Antlaşması'nın öncelikli amaçlarından uluslararası barış ve güvenliği sağlama ve insan haklarını koruma hedeflerini izlendiği için meşru görülmüştür.²⁰²

39. madde altında 1990lar boyunca geniş çaplı insani krizlerin sınır aşan etkilerinden söz edilmiş, uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden durumlar olarak değerlendirilmiş ve bölgesel istikrarsızlık, mülteci akımı, uluslararası suçlar ve uluslararası teröre vurgu yapılmıştır. Bazı insani krizlerde Güvenlik Konseyi, insani kriz ve trajediyi uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehdit olarak tanımlayarak kuvvet kullanımı kararı alabilmiştir. VII. bölüm çerçevesinde Liberya, Kuzey Irak, Bosna-Hersek, Ruanda, Haiti, Sierra Leone ve Doğu Timor'a insani gerekçelerle müdahalede bulunulmuştur.²⁰³ Örneğin Kosova müdahalesi Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi olmaksızın yapıldığı için hukuka aykırı olmasına rağmen BM Antlaşması'nın öncelikli amaçlarından uluslararası barış ve güvenliği sağlama ve insan haklarını koruma hedeflerini izlendiği için meşru görülmüştür.²⁰⁴

52., 53. ve 54. maddelere göre, BM Antlaşması'nın hiçbir hükmünün BM'nin amaç ve ilkeleri ile bağdaşma şartıyla, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin konularda bölgesel örgütlerin ve bölgesel anlaşmaların varlığına engel olmadığı ve Güvenlik Konseyi'nin gerekirse zorlayıcı önlemlerin uygulanması için bölgesel anlaşma ya da kuruluşlardan yararlanabileceği savunulur.²⁰⁵ 53. maddeye uyarınca Güvenlik Konseyi gerekirse kendi yetkisi altında alınan zorlayıcı önlemlerin uygulanması için bölgesel örgütleri askeri operasyon için yetkilendirilebilir. Acil durumlarda 53. maddeye istinaden Güvenlik Konseyi onayının müdahale başladıktan sonra da alınabileceğinin ileri sürülür. 54. maddeye göre müdahaleci bölgesel örgütler eylemlerinden Güvenlik Konseyi'ni bilgilendirmek zorundadır. Böyle anlaşmalara giren ya da böyle kuruluşları oluşturan BM üyeleri, yerel uyuşmazlıkları Güvenlik Konseyi'ne sunmadan önce anlaşmalar ya da kuruluşlar aracılığıyla ve barışçı yollarla çözüm için çaba harcayacaklardır.²⁰⁶

Mc Dougal, ve Reisman'a göre insan haklarının korunmasının sağlanmasını BM'nin temel amaçları arasında olduğu için yaklaşımların yasallık zemini vardır. BM Antlaşması uluslararası barış ve güvenliğin korunması kadar insan haklarının korunmasına da önem verir.

²⁰² Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 6 / Sur M.; a.g.m., s. 2541 / Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, BM Antlaşması, s. 12-13-17

²⁰³ Savaşan Z.; a.g.m., s. 13 / Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 22 / Sürücüoğlu O.; a.g.m., s. 606 / Sur M.; a.g.m., s. 2549

²⁰⁴ Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 6 / Sur M.; a.g.m., s. 2541 / Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, BM Antlaşması, s. 12-13-17

²⁰⁵ Çiftçi S.; a.g.m., s. 493 / Sur M.; a.g.m., s. 2541 / Savaşan Z.; a.g.m., s. 14

²⁰⁶ Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 6 / Sur M.; a.g.m., s. 2541 / Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, BM Antlaşması, s. 12-13-17

İnsan hakları ihlallerinin uluslararası barışa tehdit oluşturmaları durumunda Güvenlik Konseyi'nin kuvvet kullanma yetkisi doğar. Güvenlik Konseyi harekete geçmekte başarısız olursa 1., 55. ve 56. maddeler uyarınca insan haklarının korunması ve BM'nin amaçlarının sağlanması gayesi insani müdahalenin hukuki çerçevesini oluşturur. BM Antlaşması'nın 1., 55., 56. maddelerinin, insan hakları ihlallerine karşı devlet ve Güvenlik Konseyi harekete geçmediği zaman insani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımlarının hukuki çerçevesini çizdiği ve bu maddelerin 2(4). ve 2(7) maddelerinin istisnasını oluşturduğu savunulur.²⁰⁷

BM Antlaşması'nın önsözünde insan haklarından bahsedilir. 1(3). maddesinde uluslararası barış ve güvenliği korumak, temel insan hakları ve hürriyetlerine saygının güçlendirilmesinde uluslararası işbirliği sağlamak örgütün amaçlarından sayılır. Bu maddeye göre insan hakları iç mesele olarak görülmez.²⁰⁸ 55. maddede ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı yapmaksızın herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı gösterilmesinin kolaylaştırılması hedeflenmiştir.²⁰⁹ 56. maddede, 55. maddenin amaçlarına ulaşmak için BM üyelerinin birlikte ya da ayrı ayrı örgütlerle işbirliği içinde hareket etmeyi taahhüt ettikleri hükme bağlanmış ve üyeler arasında işbirliği öngörülmüştür. 55. ve 56. maddelere göre devletler insani müdahale hakkına sahip olmanın ötesinde, insani müdahale yapmakla yükümlüdür. Bu maddeler kuvvet kullanma yasağının istisnasını oluşturur.²¹⁰ Soykırım, etnik temizlik, kitlesel ölümler ve insanlığa karşı suçlar karşısında devletin vatandaşlarının güvenliğini sağlayamaması veya bu suçlardan sorumlu olması durumunda uluslararası toplumun sorumluluğu vardır.²¹¹ Bu maddeler geniş yorumlanırsa BM amaçlarından olan insan haklarının korunması için kuvvet kullanımına izin verirler. Burada sorun Güvenlik Konseyi'nin veto ile bloke olmasından kaynaklanır. Hareketsizlik, gecikme, seçicilik, keyfiyet, çıkarıcılık gibi sorunlar karşısında müdahaleyi yetkilendirecek alternatif bir otoriteye ihtiyaç vardır.²¹²

BM Antlaşması'nın 18., 94., 96. ve 99. maddeleri ile alternatif mekanizmaların devreye girmesi sağlanmaktadır. 99. maddeye göre Genel Sekreter, uluslararası barış ve

²⁰⁷ McDougal M. S., Reisman M.; "Response by Professors McDougal and Reisman", *Int'l Lawyer*, Vol: 3, 1969, s. 442, aktaran, Hancılar Ö.; a.g.m., s. 116 / Sur M.; a.g.m., s. 2539 / Kamu Denetçiliği Kurumu, "BM Antlaşması ve Uluslararası Adalet Statüsü" / Öztürk Z. A.; a.g.m., s. 25

²⁰⁸ Sur M.; a.g.m., s. 2539 / Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, BM Antlaşması, s. 4-5

²⁰⁹ Acar Z. S.; a.g.m., s. 116 / Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, BM Antlaşması, s. 17-18

²¹⁰ Kamu Denetçiliği Kurumu; "BM Antlaşması ve Uluslararası Adalet Statüsü", s. 30-31/ Hancılar Ö.; a.g.m., s. 116 / Öztürk Z. A.; a.g.m., s. 25

²¹¹ Şener B.; a.g.m., s. 157 / Kamu Denetçiliği Kurumu, "BM Antlaşması ve Uluslararası Adalet Divanı Statüsü",

²¹² Çakmak C., Atılgan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 23

güvenliğin korunmasını tehlikeye düşürebileceğini düşündüğü herhangi bir konuyu Güvenlik Konseyi'nin dikkatine sunabilir.²¹³ Güvenlik Konseyi tıkanırsa Genel Sekreter isteği ile Genel Kurul harekete geçebilir.²¹⁴ 18. maddeye göre insani kriz varlığında Genel Kurul acilen toplanabilir ve oturumda hazır bulunan devletler müdahale için 2/3 çoğunlukla karar alabilir.²¹⁵ Örneğin Güvenlik Konseyi veto kullanımı ile tıkanığında 1950'de Kore ve 1999'da Irak için alınan Barış İçin Birlik Genel Kurul kararları emsal alınabilir. 94. maddeye göre BM'nin her üyesi, taraf olduğu tüm uyuşmazlıklarda UAD'ın kararına uymakla yükümlüdür. Uyuşmazlığın taraflarından biri Divan'ın verdiği bir hükme göre kendisine düşen yükümlülükleri yerine getirmezse, öbür taraf Güvenlik Konseyi'ne başvurabilir. Konsey de gerekli görürse hükmün yerine getirilmesi için tavsiyelerde bulunabilir ya da alınacak önlemleri kararlaştırabilir. Güvenlik Konseyi UAD kararına uymayanlara karşı gereken tedbirleri alma yetkisine sahiptir. 96. maddeye göre Genel Kurul ya da Güvenlik Konseyi hukuksal bir sorun için UAD'dan görüş isteyerek meşruiyetini artırabilir. Genel Kurul tarafından yetkili kılınan diğer BM kuruluşları da Divan'dan görüş isteyebilir.²¹⁶

BM Antlaşması gibi evrensel ve geniş kapsamlı olmasa da bölgesel bir uluslararası sözleşme olan 2000 tarihli Afrika Birliği Kurucu Antlaşması yaklaşımların yasallık dayanağı olarak kullanılmıştır. Bu antlaşmanın 4. maddesinde savaş suçu, insanlığa karşı suç ve soykırım suçlarının işlenmesi halinde müdahale hakkı teyit edilmiş ve üye devletlere Birlik'ten müdahale isteme hakkı tanınmıştır. 4. madde koruma sorumluluğu için yazılı emsal ve yasal dayanak olarak gösterilmiştir. İlk defa dar kapsamlı da olsa koruma sorumluluğu yaklaşımı bir uluslararası sözleşmeye girerek uluslararası hukuk normu olmuştur.²¹⁷

BM Antlaşması dışında insani müdahale ve koruma sorumluluğuna hukuki temel sağlayan birincil kaynaklardan biri insan hakları sözleşmeleridir. 1787'de ABD Hak ve Özgürlükler Bildirisi, 1789'da İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi temel alınarak ve 1948'de BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi hazırlanıp, insan hakları BM tarafından evrensel şekilde güvence altına alınmıştır. 1948'de BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve 1950'den itibaren tek tek sözleşmelerle insan hakları evrensel bir hukuk mekanizması altında güvence

²¹³ Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, BM Antlaşması, s. 27

²¹⁴ Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 458 / A/RES/377/1950, 3.11.1950, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/55C2B84DA9E0052B05256554005726C6>, 23.11.2018

²¹⁵ Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, BM Antlaşması, s. 9-10 / Gürbüz E. A.; a.g.m. s. 5-6 / Arsava A. F.; "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", a.g.m., s. 116

²¹⁶ Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, BM Antlaşması, s. 26-27

²¹⁷ Dalar M; "Afrika Birliği Örgütü'nden Afrika Birliği'ne: Afrika'da Bütünleşme Çabaları", Ege Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2013, s. 125 / Arsava A. F.; "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", a.g.m., s. 109 / African Union, "Constitutive Act of the African Union", s. 6-7

altına alınmıştır. Üye devletlerin ulusal hukuk düzenleri bu sözleşmelere paralel şekilde düzenlenmiştir. Devletlerin kendi halklarına baskı ve zulüm uygulamalarının önüne geçecek adımlar atılıp, sözleşmelerle ulusal hukuk paralelleştirilmiştir.²¹⁸ BM İnsan Hakları Konseyi'nde rapor prosedürünün geliştirilmesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)'ne bireysel başvuru mekanizmasının bulunması ve BM Medeni ve Siyasi Hakları Sözleşmesi Ek-1 Protokolü ile uluslararası hukuk açısından bağlayıcı insan hakları garantileri oluşturulması devletlerin insan hakları sorunlarına müdahaleyi önlemek için egemenliği bir kalkan olarak kullanamayacağı bir aşamaya geçişi desteklemiştir. 1992'de AGİT'in uluslararası antlaşmalara taraf olan devletlerin kendi egemenlik sınırları içindeki halkların insan haklarını korumakla yükümlü olduğu vurgulanmış ve 17 Temmuz 2000'de AIDS gibi konuları içeren 1308 sayılı Güvenlik Konseyi kararı alınmıştır.²¹⁹

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950), Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme (1951) ve 1967 Protokolü, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (1965), İnsan Hakları Sözleşmeleri (İkiz Sözleşmeler,) Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (1966), Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesine Ek Seçmeli Protokol (1966), Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (1979), İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muameleye ve Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (1984) ve Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989) insan haklarının hukuki norm olması için gerekli zemini hazırlayıp pekiştirmiştir. Yaklaşımların savunucuları bu insan hakları sözleşmelerinin kabulü ile devletlerin insan haklarının ağır ihlalleri bağlamında müdahaleyi kabul etmiş sayıldığını ve insan hakları ihlalleri ile insani trajedi varsa başka bir uluslararası hukuk mekanizmasına gerek olmadığını ileri sürerler.²²⁰ Bu antlaşmalar ve teamül hukuku çerçevesinde devletler kendi vatandaşlarıyla ilişkilerinde diplomatik ve askeri müdahaleyi kabul etmiş sayılır.²²¹ İnsan hakları uluslararası hukukta jus cogens kurallar olduğu için hiçbir devlet aksini yapamaz. Jus cogens kurallar bir sözleşmenin tarafı olsun ya da olmasın tüm devletleri bağlar. Bu nedenle eğer Güvenlik Konseyi koruma görevini yapamazsa uluslararası

²¹⁸ Çeçen A.; a.g.m., s. 811

²¹⁹ Arsava A. F.; “*Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu*”, a.g.m., s. 104 / Barkin S. J.; a.g.m., s.229-252, aktaran, Arsava A. F.; “*Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu*”, a.g.m., s. 104 / the UN, S/RES/1308 (2000), 17.07.2000, Security Council Resolution 1308 (2000) [on the responsibility of the Security Council in the maintenance of international peace and security: HIV/AIDS and international peacekeeping operations], <https://www.refworld.org/docid/3b00efd10.html>, 21.11.2018 /

²²⁰ Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 22 / Çalık T.; a.g.m., s. 81

²²¹ Arsava A. F.; “*Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu*”, a.g.m., s. 104-118 / Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 460

aktörlerin yapması gerekir.²²² Örneğin yetkisiz Kosova müdahalesi 2(4). maddesine aykırılık nedeni ile yasal değildir ama jus cogens ve etik sebeplerle meşru olduğu kabul edilir.²²³

Yaklaşımların savunucularına göre insani müdahale ve koruma sorumluluğuna hukuki temel sağlayan birincil kaynaklardan bir diğeri ise insancıl hukuk sözleşmeleridir. İnsancıl hukuk daha bağlayıcı olmalı, insanlığın geleceğini ve evrensel barışı korumak için tüm tarafları kontrol altında tutabileceği ve eşit şekilde koruyabileceği yapıya sahip olmalı, insan haklarının asgari düzeyde güvence altına alınmasını sağlayabilecek kapasiteye ulaştırılmalıdır. Barışın ve kamu düzeninin tehdit edilmesi ve sivil halkın zarar görmesi halinde BM hemen devreye girip insancıl hukuk aracılığıyla güvence sağlamalıdır. Bu noktada insancıl hukuk insan haklarını tamamlayan ve destekleyen bütünleyici bir hukuk dalı olarak algılanmalıdır.²²⁴

İnsancıl hukuk silahlı çatışmaları önlemek ve çatışmalardaki insanların haklarını korumak için geliştirilmiş savaş hukukudur.²²⁵ Savaş kelimesi ürkütücü bulunduğu için yerine *insancıl hukuk* adı kullanılmıştır. Uluslararası ve devlet içi silahlı çatışmalardan sivil insanların korunması için çatışma anında devreye girerek temel hak ve özgürlükleri, hukuk düzenini ve barış ortamını koruma ve yeniden tesis etmeye, zararları önlenmeye ve sivil halkı korumaya çalışır. Hem sözleşme hem de uluslararası teamül kökeni olan hukuk kurallarıdır. İnsancıl hukuk kaynağını insani merkeze alan Hümanist akım, Rönesans, Reform, Amerikan ve Fransız devrimleri ile Aydınlanma döneminden almıştır. I. ve II. Dünya Savaşları'nın ardından, uluslararası hukukta insani merkeze alma eğilimi ile çatışma ortamındaki sivil halkı, yaralıları, esirleri korumak için insancıl hukuk girişimleri artmış ve uluslararası sözleşmeler imzalanmıştır. Barışı korumak için Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi tarafından alınan kararlar, hazırlanan raporlar vb. insancıl hukukun zeminini yapılandırmıştır.²²⁶

İnsancıl hukuk Lahey Sözleşmeleri, Cenevre Sözleşmeleri ve uluslararası mahkemelerin kararlarından oluşturulan bir yaptırımlar sistemidir. İnsan hakları ile ilgili diğer sözleşmeler uluslararası yaptırım sisteminden yoksundur. Sadece Cenevre Sözleşmelerinde ağır suçların tanımı ve ceza yaptırımı içeren düzenlemeler vardır.²²⁷ Ayrıca insancıl hukuk kuvvet kullanımına ve egemenlik haklarına ciddi bir sınırlama getirmez, sadece düzenler. Bu sebeple insan hakları hukukundan daha önde gelişim göstererek insan haklarına oranla daha dar kapsamlı olsa da daha güçlü meşruiyet zemini sağlar. Çünkü insancıl hukuk tarafından

²²² Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 7 / Judson A. M.; "Where is R2P Grounded in International Law?", the University of Otago, Arts, Master Thesis, New Zealand, 2012, s.12

²²³ Özdemir A.; a.g.m., s. 93

²²⁴ Çeçen A.; a.g.m., s. 813-814-820-824-829

²²⁵ Çeçen A.; a.g.m., s. 821-822

²²⁶ Çeçen A.; a.g.m., s. 822-824-826 / Özdemir A.; a.g.m., s. 90

²²⁷ Çakmak C., Atılgan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 9-10

düzenlenen savaş suçları Uluslararası Ceza Hukuku'nun bir parçasıdır. Uluslararası Ceza Hukuku'nda bireylere ve devletlere cezai sorumluluklar yüklenebilir ve kurallar silahlı çatışma durumları dışında da geçerlidir. İnsancıl hukuk ihlali yapan bireyler uluslararası hukuk önünde eylemlerinden sorumlu tutulabilir. Devlet başkanları bile bireysel olarak uluslararası suçtan sorumlu tutulup ayrıcalıkları geçersiz kılınıp yargılanabilir. Bu nedenle iç çatışmalarda sivilleri koruyacak, zararları önleyecek, azaltacak ve tazmin edecek, hak ve özgürlükleri yeniden tesis edecek bir uluslararası hukuk mekanizması olarak insancıl hukukun kendiliğinden devreye girip, barış ve düzeni yeniden tesis etmesi ve insan haklarını güvence altına alması beklenir. Bir devletin uluslararası suç söz konusu olduğunda suçun kimin tarafından ve ne nedenle işlendiğine bakmaksızın failini yargılayabileceği ve bu durumun egemenliğin sınırlanması değil yansıması olduğu savunulur.²²⁸ Zamanla insani müdahale ve koruma sorumluluğu kapsamında temel insan hakları ve insancıl hukuk ihlalleri müdahaleyi meşrulaştırıcı gerekçe olarak kullanılmaya ve iç işlerine karışmama ile kuvvet kullanımı ilkelerinin istisnası haline gelmeye başlamıştır.²²⁹ Bosna-Hersek, Kosova, Somali, Doğu Timor, Libya, OAC ve DKC için müdahale uygulamaları insancıl hukukun uygulanmasının önemli örneklerindendir.²³⁰

İnsancıl hukuk emredici (jus cogens) niteliktedir ve uygulama (jus in bello) ile ilgilidir. Dayandığı düşünsel zemin *haklı savaş* doktrini-dir.²³¹ Saint Austin'in ve Hugo Grotius'un haklı savaş kuramı düşünsel ve yasal temelini oluşturur. Haklı savaş doktrinine göre tebaasına zulmeden tiranlara karşı halkın direnme hakkı ve diğer devletlerin harekete geçme gerekliliği vardır. Azınlıklar, devletsiz halklar ve ideolojik rejim mücadeleleri gibi sorunlar vatandaş olma statüsünün insan haklarını yeterince koruyamadığını göstermiştir. Devlet egemenliği önceliği ilkesi ve güç dengesine dayalı çalışan Westphalian uluslararası sistemde insan hakları yeterince korunamamaktadır. BM Antlaşması'na göre Güvenlik Konseyi'nin kuvvet kullanma dahil gerekli tüm tedbirleri almak için karar verme yetkisi uygulamada veto yetkisi ile sıklıkla bloke edilmektedir. Uluslararası toplum bu aşamada sorumluluğu üstlenmekte uzlaşa sağlayamamaktadır.²³² Bu koşullar insani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Devlet egemenliğinin meşruiyet kaynağı halkın rızası, güvenliği ve refahının sağlanması olduğundan

²²⁸ Aynı yer, s. 11-12-16

²²⁹ Çeçen A.; a.g.m., s. 815-818-820

²³⁰ Çeçen A.; a.g.m., s. 813-815-820 / Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 10-11-12-20

²³¹ Holzfere R., Keohane O; **Humanitarian Intervention: Ethical, Legal And Political Dilemmas**, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, s.26, aktaran, Sürücüoğlu O.; a.g.m., s. 605 / Gürbüz e. A.; a.g.m., s. 2

²³² Kenneth R. H.; "The Morality of Humanitarian Intervention", *Theological Studies*, Vol: 55, No: 1, 1994, s. 82-106, aktaran, Duran H.; a.g.m., s. 88 / İren A., Gürkaynak M.; a.g.m., s.137-140 / Başbaşıoğlu T.; "a.g.m., s. 3048 / Ecevitoglu P.; a.g.m., s. 207 / Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 6-8-20

ve egemenlik halk desteğine dayandığından, egemenin toplumsal sözleşmenin gereklerini yerine getirmemesi, keyfî güç kullanması, tiranlık ve zorbalığı karşısında halka direnme hakkı ve self determinasyon hakkı tanınmıştır.²³³ Bu durumda zorbalığa karşı direnen halk kendi kaderini tayin etme mücadelesinde sınır ötesi yardım alma hakkına da sahiptir. İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımları bu direnme hakkının doğal bir sonucudur.²³⁴

İnsancıl hukukun haklı savaş teorisi zemininde yazılı olarak gelişimi 1863 Lieber Kanunu ile başlamıştır. 1864'te Karadaki Silahlı Kuvvetlere Mensup Yaralıların Durumlarının İyileştirilmesine Dair Cenevre Sözleşmesi ile uygulamaya ilişkin *jus in bello* kavramı uluslararası hukuka yazılı olarak girmiştir. Diplomatlar, yaralılar ve esirleri koruma amaçlı farklı uygarlıklarda bulunan savaş kanunları ile örf ve adet kuralları düzenli hale getirilmiştir. 1868 St. Petersburg Bildirgesi; 1899'da Lahey Sözleşmesi ile kara savaşlarında kanun, örf ve âdet kurallarına uyulması ve 1864 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'nin deniz savaşlarına uyarlanması; 1906'da 1864 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nin düzenlenmesi; 1907 2. Lahey Sözleşmeleri ile 1899 tarihli Lahey Sözleşmeleri'nin düzenlenmesi; 1925 Savaşta Boğucu, Zehirleyici ve Benzer Gazların ve Bakteriyolojik Savaş Yöntemlerinin Kullanılmasının Yasaklanmasına Dair Cenevre Protokolü; 1929 İki Cenevre Sözleşmesi ve Savaş Esirlerine Yönelik Muamele ile İlgili Cenevre Sözleşmesi ile insancıl hukuk *jus in bello* ekseninde giderek gelişmiştir.²³⁵

1948 Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşmesi ile birlikte 1949 Dörtlü Cenevre Sözleşmeleri (Karadaki Silahlı Kuvvetlere Mensup Yaralıların Durumlarının İyileştirilmesi, Denizdeki Silahlı Kuvvetlerin Yaralı, Hasta ve Deniz Kazazedelerinin Durumlarının İyileştirilmesi, Savaş Esirlerine Yönelik Muamele, Savaş Döneminde Sivil Kişilerin Korunması); 1954 Silahlı Çatışmalarda Kültürel Değerlerin Korunmasına Dair Lahey Sözleşmesi; 1972 Biyolojik ve Zehirli Silahların Geliştirilmesi, Üretilmesi ve Depolanmasının Yasaklanmasına Dair Sözleşme; 1976 Çevre Değiştirme Tekniklerinin Askeri Amaçlı Kullanımının Engellenmesine Dair Sözleşme; 1977 Dörtlü Cenevre Sözleşmeleri'ne ek I. Protokol (uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda sivillerin ve esirlerin korunması); 1980 Fark Gözetmeyen Etkileri Olan ve Aşırı İzdıraba Yol Açan Silahların Kullanılmasına Dair Sınırlar ve Yasaklara İlişkin Sözleşme; 1989 Paralı Askerlerin İstihdamı, Finanse Edilmesi ve Eğitilmesine Karşı Sözleşme; 1989 Çocuk Hakları Sözleşmesi; 1993 Kimyevi Silahların Geliştirilmesi, Üretilmesi ve Depolanmasının

²³³ İren A., Gürkaynak M.; a.g.m., s.137- 138-140 / Bağbaşıoğlu T.; a.g.m., s. 3055

²³⁴ Bozkurt E.; a.g.m., s.509-512-513 / Ecevitoğlu P.; a.g.m., s. 207

²³⁵ Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 460 / Arsava A. F.; "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", a.g.m., s. 104-118

Yasaklanması ve İmhasına Dair Sözleşme; 1995 Kör Edici Lazer Silahları ile İlgili Protokol; 1996 Mayınların, Bubi Tuzaklarının ve Diğer Araçların Kullanımının Yasaklanması veya Sınırlandırılması Protokolü; 1997 Anti-personel Mayınların Kullanılması, Depolanması, Üretilmesi ve Naklinin Yasaklanması ve İmhasına Dair Sözleşme; 1998 UCM Roma Statüsü; 1999 Kültürel Varlıklarla İlgili Ek Protokol; 2000 Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmalarına İlişkin Ek Protokol; 2006 Tüm Kişilerin Zorla Kaybedilmeye Karşı Korunması Sözleşmesi; 2008 Misket Bombalarına İlişkin Sözleşme; 2013 Silah Ticareti Antlaşması ve 2017 Nükleer Silahların Yasaklanması Antlaşması çatışmalarda insan haklarının korunmasının hukuki norm olması için gerekli zemini hazırlayıp pekiştirmiştir. İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımı savunucularına göre bu protokoller ve antlaşmalar çerçevesinde devletlerin müdahaleyi kabul etmiş oldukları varsayılmaktadır.²³⁶

Günümüzde devlet içi çatışmalarda insancıl hukukun dayandığı iki temel kaynak vardır. 1948 tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi ve 1949 tarihli Uluslararası Silahlı Çatışmalar Hukuku Üzerine Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 tarihli Ek Protokolleri'nin ortak 3. maddeleri uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda dikkate alınacak hususları açıklar. Genel Kurul'un 9 Aralık 1948 260 (III) sayılı kararı ile kabul edilen Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin soykırımı yasaklayan jus cogens emredici hükümleri insani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımlarına hukuki temel sağlamıştır.²³⁷ Örf ve adet hukukunda desteklenen soykırım suçunun önlenmesi ve cezalandırılmasında yer almama, bu suçun işlenmesini kolaylaştırmama ve cezalandırılmasında devletlere özel sorumluluk yüklenmiştir. 1. maddesine göre taraflar soykırım suçunu önleme ve cezalandırmayı taahhüt ederler; 5. maddesine göre sözleşme hükümlerinin uygulanması için gerekli tüm önlemleri almakla yükümlenirler. Burada BM üyesi devletlere soykırım suçunu önleme ve harekete geçme yükümlülüğü getirilmiştir. Soykırım suçu iç işlerine müdahale etmeme ilkesi kapsamında çıkarılmıştır. İnsan haklarını korumak adına devlet egemenliğinin dokunulmazlığının ötesine geçilip müdahalenin önü açılmıştır. Bu nedenle bu sözleşme erken koruma sorumluluğu

²³⁶ Geyik H.; “Devletlerin İnsancıl Hukuk Kurallarının İhlali Nedeniyle Sorumluluğu” <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/266503>, 02.01.2020, s. 64-65 / Uluslararası İnsancıl Hukuk, Uluslararası Kızılhaç Komitesi, Türk Kızılayı; “Uluslararası İnsancıl Hukuk Sorularınıza Cevaplar”, https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/82543505_77468056_uluslararasi-insancil-hukuk.pdf, 25.03.2020, s. 14-15 / İren A., Gürkaynak M.; a.g.m., s. 145-146 / Özdemir A.; a.g.m., s. 89 / Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 460 / Arsava A. F.; “Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu”, a.g.m., s. 104-118

²³⁷ İren A., Gürkaynak M.; a.g.m., s. 145-146 / the UN; Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf, 21.11.2018

yaklaşımı olarak da yorumlanmaktadır.²³⁸ BM Antlaşması'nın 1., 55, ve 56. maddeleri ile Soykırım Sözleşmesi'nin 1. ve 5. maddelerinin birlikte devletlere koruma sorumluluğu bağlamında münferiden veya müştereken BM organları ile işbirliği yaparak kuvvet kullanma hakkı ile önleme ve tepki verme sorumluluğu yüklediği ve iç işlerine karışmama ve kuvvet kullanmama ilkelerinin istinası olarak yaklaşımların yasallık kazandığı savunulur. Soykırım faillerine karşı üçüncü taraf devletlere müdahale hakkının tanındığı, soykırım suçunun 2(7). kapsamından çıktığı, devlet egemenliğinin dokunulmazlığını kalktığı ve uluslararası toplumun müdahalesinin önünün açıldığını savunulur.²³⁹

Sömürgecilik sona erince ortaya çıkan devletlerde etnik ve mezhepsel çatışmalar insancıl hukukun uluslararası olmayan silahlı çatışmalara uygulanması gereğini doğurmuştur. 1977'de Cenevre Sözleşmeleri'nin 2. Ek Protokolü ile uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma mağdurlarının korunması güçlendirilmiştir. Sözleşmeye taraf devletler iç çatışmalarda insancıl hukuk ihlallerinden yükümlü kılınmıştır. Devletlerin insancıl hukuka uyulmayan durumları önlememesi halinde uluslararası toplumun soruna kolektif olarak müdahil olmasını ve ilgilileri cezalandırmasını sağlayacak bir uluslararası sisteme ihtiyaç olduğu ve bu noktada yaklaşımların bu ihtiyacı cevapladığı ileri sürülmüştür. 1998 Roma Statüsü ve UCM çalışmaları, cezalandırma mekanizması getirerek Cenevre Sözleşmeleri'nin yaptırım gücü sorununu çözmüştür. Yapılan uygulamaları yargılayacak ve cezalandıracak bir uluslararası yaptırım gücü ile insan hakları ulusal sistemin üstüne konumlandırılmıştır. İnsancıl hukuk ihlaline karşı adaletin sağlanması güvence altına alınmıştır. Roma Statüsü Cenevre Sözleşmeleri'nin Silahlı Çatışmalarla ilgili 146. maddesine dayanarak UCM'ye yapılan şikayet üzerine suçların işlendiği yer ve suçun uyruğuna bakılmaksızın evrensel yargı yetkisi verilmiştir. Uluslararası sözleşmelerde ve metinlerde yer alan insan hakları ve bunlara ilişkin ceza düzenlemeleri ile teamül hukukunun iç hukuk düzenine yansıtılmasıyla, insanlığa karşı işlenen suçların cezalandırılması kolaylaştırılmıştır. Topluma zarar veren kişilerin bu zararları tazmin etmesi sağlanmıştır. Roma Statüsü uyarınca bir devlet UCM'nin yargı yetkisini kabul ettiği zaman, taraf devletin başvurusu ya da Güvenlik Konseyi kararıyla Lahey Adalet Divanı'nda yargılanma yolu açılır. Bu kapsamda Kongo ve Uganda, Sudan, Yugoslavya ve Ruanda yöneticilerine savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve soykırım suçları nedeniyle dava

²³⁸ Hehir A.; **The Responsibility to Protect and International Law: Critical Perspectives on the Responsibility to Protect: Interrogating Theory and Practice**, Routledge; 2011, s.86, aktaran, Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 7

²³⁹ Hancılar Ö.; a.g.m., s. 120 / İren A., Gürkaynak M.; a.g.m., s. 145-146 / A/RES/ 260 A (III), 9.12.1948, Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocitycrimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf, 21.11.2018

açılmıştır. Şili Başkanı Pinochet, ABD Başkanı G.W. Bush'un ve İsrail yetkililerinin insanlığa karşı suçlardan yargılanması için yapılan başarısız girişimler bile insan haklarının güvencesini oluşturacak bir uluslararası hukuk sistemi geliştirme yolunda oldukça değerli adımlardır.²⁴⁰

Antlaşmalar dışında da olsa koruma sorumluluğu ilk kez 2005'te BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde 138. ve 139. paragraflarda yazılı olarak tanımlanmıştır. Bu metinde yer alması koruma sorumluluğu için bir hukuki norm olma niteliği kazandırmasa da ahlaki norm olma niteliği sağlamıştır.²⁴¹ Burada kavram sınırlandırılmış fakat uzlaşya katılım artmıştır. Güvenlik Konseyi'nin 1674, 1706, 1894 ve 1970 sayılı kararlarında hukuki norm ve teamül oluşumunda uzlaşya artmıştır. 28 Nisan 2006 tarihli 1706 sayılı Güvenlik Konseyi kararı ile 138. ve 139. paragrafların nüfusları soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlardan koruma sorumluluğuna ilişkin hükümler teyit edilmiştir. 11 Kasım 2006 tarihli 1894 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla halkların soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlardan koruma sorumluluğu hakkında 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Belgesinin 138 ve 139. paragraflar dahil silahlı çatışmalarda sivillerin korunmasına ilişkin hükümleri teyit edilmiştir. Güvenlik Konseyi'nin 31 Ağustos 2006 tarihli 1706 sayılı Darfur ve 26 Şubat 2011 tarihli 1970 sayılı Libya kararları kapsamında 138. ve 139. paragraflar teyit edilmiştir. Bu kararlar yaklaşımın uygulanabilirliğini artırıp, hukukileşmesine zemin hazırlamıştır.²⁴²

138. paragrafta devletlerin bireysel sorumluluğu olarak tanımlanan koruma sorumluluğu mevcut hukuk kurallarına dayanmaktadır. Devletler hâlihazırda taraf oldukları temel insan haklarının korunmasına ilişkin antlaşmalardan, Uluslararası Ceza Hukuku ve Uluslararası İnsancıl Hukuk'tan kaynaklanan mevcut ödevler temelinde, halklarını bahsi geçen dört büyük suça karşı koruma sorumluluğuna zaten sahiptir. Koruma sorumluluğu normu ortaya çıkmadan önce zaten tanımlanmış ve kabul edilmiş bir sorumluluk vardır. Burada sadece kavramsal egemenlik anlayışı revizyonu yapılmıştır. Hukuki anlamda yeni bir hukuk kuralı ortaya konmamıştır. Sadece uluslararası toplumun kuvvet kullanımına varan önlemleri insan haklarının korunması çerçevesinde alabilmesi hukuki bir yeniliktir. Bu belgenin kuvvet kullanımı ve iç işlerine karışma yasağı ilkelerine istisna oluşturma potansiyeli

²⁴⁰ Aytoğu Ç.O.; **"BM Güvenlik Konseyi Kararları Doğrultusunda İnsani Müdahale"**, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016, s. 7-9-12 / Çeçen A.; a.g.m., s. 827 / Özdemir A.; a.g.m., s. 90-91-92 / TBMM; Uluslararası Ceza Divanı Roma Statüsü, https://www.tbmm.gov.tr/komisyoin/insanhaklari/mevzuat_CDRS.htm, 21.11.2018

²⁴¹ Sürücüoğlu O.; a.g.m., s. 603-604 / Global Centre for the Responsibility to Protect; *"UN Security Council Resolutions and Presidential Statements Referencing R2P"*, <https://www.globalr2p.org/resources/un-security-council-resolutions-and-presidential-statements-referencing-r2p/>, 25.05.2020

²⁴² İren A., Gürkaynak M.; a.g.m., s. 151

vardır.²⁴³ Bu nedenle yaklaşımların taraftarları 138. ve 139. paragraflara dayanarak egemenliğin mutlak olduğu, koruma sorumluluğunun egemenliğine karşı bir saldırı olduğu ve tek taraflı müdahale için meşruiyet oluşturacağı görüşlerini reddederler. Egemenlik halkın korunması sağlanmazsa geri alınabilecek bir hak olduğundan, pozitif devletler hukukunun koruma sorumluluğu yaklaşımını içeren unsurlara sahip olduğunu ve koruma sorumluluğunu yerine getiremeyen devletin egemenliğinin düşüp sorumluluğun uluslararası topluma geçeceğini savunurlar.²⁴⁴

2.1.2. Uluslararası Örf ve Adetler Açısından

Yaklaşımların savunucularına göre 19. yüzyıl boyunca güçlü devletlerin insani gerekçelerle yaptıkları müdahale pratikleri uluslararası teamüle dönüşmüştür ve bu durum günümüzde devletlere tek taraflı müdahale etme hakkı vermektedir. Yaklaşımların son zamanlarda izinsiz bile olsa sıklıkla uygulanan ve tartışılan pratik örneklerine bakılarak, uluslararası teamül hukuku kuralı olma yolunda ilerleme söz konusudur. İnsani müdahalenin BM tarafından sıkça tartışılması, Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul'da alınan kararlarda atıfta bulunulması ve çeşitli devletler tarafından uygulanıyor olması bir teamül olarak kabul edilme olasılığını güçlendirmektedir. 1945'ten beri yapılan müdahalelerde genelde ya Güvenlik Konseyi kararı alınmış ya da müdahale gerçekleştikten sonra yasal çerçeve çizilmesine katkı sağlanmıştır. BM'nin önleyici diplomasi, barış yapma, barışı koruma ve barış inşası rolleri üstlenmesi, müdahalelerden sonra meşrulaştırıcı kararlar alması ve düzenin yeniden sağlanması için faaliyetlerinde bulunması insani müdahale yaklaşımının bir teamül olarak yerleşmekte olduğunun göstergeleri olarak algılanır.²⁴⁵ Sürekli ve yaygın olarak devletlerin hukuki gereklilik olduğu düşüncesi ile yaptığı eylemler (*opinio juris*) uluslararası teamül hukukunun oluşumunu ilerletmiştir. İnsan haklarının uluslararası ölçekte geniş kabul görmesi ve dört vahşet suçuna karşı uluslararası toplumun odağının devlet-birey ilişkisinden devlet-toplum ilişkisine yönelmesi, insan hakları ihlallerinin uluslararası teamül hukuku kapsamında ele alınmasını sağlamıştır. Uluslararası hukuk ve etik arasında kurulan bu sıkı bağ ile insan

²⁴³ Gözen Ercan P., "İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek...", a.g.m., s. 172

²⁴⁴ Arsava A. F.; "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", a.g.m., s. 116

²⁴⁵ Byers M., Chesterman, S.; "Changing The Rules About Rules? Unilateral Humanitarian Intervention And The Future Of International Law", Holzgrefe, J.L., Keohane R. O. (ed.), **Humanitarian Intervention: Ethical, Legal, and Political Dilemmas**, Cambridge University Press, New York, 2003, s. 177-203, aktaran, Acet G. S.; a.g.m., s. 444-449-450

hakları bağlamında koruma sorumluluğu yaklaşımı uluslararası teamül hukukunda yer edinmiştir.²⁴⁶

Güvenlik Konseyi kararı ile insani krizlere karşı yapılan müdahaleler zaten geniş bir meşruiyete sahiptir. Bu meşruiyet BM Antlaşması'ndan ve Güvenlik Konseyi kararlarının uluslararası teamül niteliği taşımasından kaynaklanır. Sorun BM'nin etkinlik eksikliği ve Güvenlik Konseyi kararı olmadan insani müdahale yapılmasıdır. Ağır insan hakları ihlalleri varlığında Güvenlik Konseyi'nin yetkisini kullanamaması karşısında, devletler, uluslararası teamül hukuku ışığında sahip oldukları insani müdahale haklarını kullanabilirler. Soykırım, etnik temizlik, kitlesel ölümler ve insanlığa karşı suçlar karşısında devletin vatandaşlarının güvenliğini sağlayamaması veya bu suçlardan sorumlu olması durumunda uluslararası toplum etik bir sorumluluğa sahiptir. Örneğin, NATO'nun Kosova müdahalesi 1949 Cenevre Sözleşmesi çerçevesinde insani amaçlar göz önünde bulundurularak Güvenlik Konseyi'nde kınanmaması devlet egemenliğinin artık insancıl hukuktan önde gelmediğini göstermiştir.²⁴⁷ Hatta Kosova müdahalesinin Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi olmaksızın yapılan insani müdahaleler için örnek teşkil ederek, bir teamül hukuku kuralı oluşturacak kapasiteye sahip olduğu öne sürülmüştür.²⁴⁸

Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin veto hakkını çıkarları için pazarlık aracı olarak kullanılması BM güvenlik sistemini işleyemez hale getirmektedir. 2(4) maddesi ile belirlenen kuvvet kullanımı yasağına dayalı BM sistemi etkili bir şekilde çalışmadığı için örf ve adet hukuku yeniden geçerlilik kazanır ve devletlerin münferiden ya da müşterek insani müdahale hakkı doğar. Çünkü insani müdahale, 1945'ten önce devletlerin zaten sahip olduğu ve kullanmakta serbest olduğu, örf ve adet hukukunun düzenlediği bir haktır ve bu sıklıkla kullanılmıştır. 1945'te devletler bu haklarını BM'nin müşterek güvenlik sistemine devretmiştir. Bu durumdan hareketle Reisman, Lillich ve Teson gibi yazarlar, örf ve adet hukuku kurallarının düzenlediği meşru müdafaa hakkının 51. maddenin üstünde ve ondan bağımsız olarak var olduğunu, zaten devletlerin doğal bir hakkı olduğunu ve BM'nin öngördüğü müşterek güvenlik sisteminin başarısız olduğunu dayanak göstererek meşru müdafaa hakkı için silahlı saldırı şartı aranmasının gerekmediğini savunurlar.²⁴⁹ 1945 öncesi

²⁴⁶ Bardley C.A., Goldsmith J. L.; "Customary International Law as Federal Common Law: A Critique of the Modern Position", *Harvard Law Review*, Vol: 110 No: 4, 1997, s. 815-839, aktaran, İren A., Gürkaynak M.; a.g.m., s. 146-147

²⁴⁷ Şener B.; a.g.m., s. 157-158-167 / Özdemir A.; a.g.m., s. 95

²⁴⁸ Cassese A.; "Ex Iniuria Ius Oritur: Are We Moving Towards International Legitimation of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community?", *European Journal of International Law*, Vol: 10, 1999, s.23-30, aktaran, Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 7

²⁴⁹ Arend A.C., Beck R. J.; **International Law and Use of Force: Beyond the UN Charter Paradigm**, Routledge, London & New York, 1993, s. 134, aktaran, Hancılar Ö.; a.g.m., s. 102-103

bir hak olarak yapılan ve 1945 sonrası da uygulanmaya devam eden müdahale pratiklerinin hem insani müdahale hem de koruma sorumluluğu yaklaşımları için teamüle dönüştüğünü ileri sürerler.²⁵⁰

Yaklaşımların savunucuları dayanışmacı anlayış ile bir insanlık görevi olarak insani müdahalenin etik gereklilik olduğu; soykırım, etnik temizlik ya da kitlesel ölümlerin varlığında ve devletin vatandaşlarının güvenliğini sağlayamaması veya bu durumlardan sorumlu olması halinde uluslararası topluma etik bir sorumluluk yüklendiğini ve etik ile gerekliliğin meşruiyeti belirlediğini iddia ederler.²⁵¹ Siyasi çıkarlar ve istismara açıklık bakımından meşruiyet sorunu olsa da insani krizlere müdahale etmemenin daha olumsuz sonuçlara sebep olması açısından konunun ahlaki boyutunu öne çıkarırlar. Koruma sorumluluğunu ağır insan hakları ihlallerini önlemek ve ya sonlandırmak için caydırıcılık yaratan güçlü bir araç olarak gösterirler. İnsani müdahaleye oranla koruma sorumluluğu yaklaşımının önleme sorumluluğu ile zamanında ve erken çözüm üretme kapasitesine daha fazla sahip olduğunu, uluslararası toplum için yasal bir zorunluluk olmasa da ahlaki bir zorunluluk olduğunu ve eylemsizliğin kötüye kullanımını engellemek için bir teamül kuralı olarak kabul edilmesi gerektiğini savunurlar. Sınırları belli olmayan insani müdahale yaklaşımı yerine çerçevesi çizilmiş, daha az mağduriyet üretme riski olan, önleme ve yeniden inşa yükümlülüklerini de kapsayan koruma sorumluluğunun, *müdahale hakkı (right to intervene)* yerine *koruma hakkı (right to protect)* unsurunu getirerek hak vermekle birlikte sorumluluk da yüklediğini vurgularlar.²⁵²

Yaklaşımına faydacılık açısından bakan savunucular doğuracağı zararın getireceği faydanın yanında küçük kaldığı durumlarda müdahalenin meşru kabul edilebileceğini ileri sürerler.²⁵³ Örneğin Yugoslavya devlet televizyonunun Kosova operasyonu esnasında bombalanmasıyla NATO'nun insani müdahale hareketi insanların ölümüne neden olsa da katliam propagandası yapan bir kaynağın yok edilmesiyle daha çok sivil hayatın kurtulması sağlanmıştır.²⁵⁴ Yeni müdahalecilik anlayışına göre müdahale siyasi ya da stratejik amaçlar açısından değil insani ya da evrensel açılardan değerlendirilmelidir. Tek tek ya da birkaç devlet tarafından değil uluslararası toplum adına hareket eden devlet ya da devletler topluluğu tarafından insani amaçlar adına yapılmalıdır. Bu kozmopolitan bakış açısı barışın korunması

²⁵⁰ Şener B.; a.g.m., s. 157

²⁵¹ Hancılar Ö.; a.g.m., s. 120 / Öztürk Z. A.; a.g.m., s. 24

²⁵² Hancılar Ö.; a.g.m., s. 108-109 / Gözen Ercan P., “Onuncu Yılının Ardından...”, s. 398 / Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 8

²⁵³ Brandt, R. B.; “Utilitarianism and the Rules of War”, *Philosophy and Public Affairs*, 1972, s.157, aktaran, Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 9

²⁵⁴ Keohane R.O., Holzgrefe, J.L., a.g.e., s.22, aktaran, Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 9

için müdahalede yeni bir ivme yaratmıştır. Örneğin 1992’de Somali’ye ve 1994’te Haiti’ye Güvenlik Konseyi kararı ile 1999’da Kosova’ya Güvenlik Konseyi kararı olmaksızın insani gerekçelerle müdahale yapılmıştır.²⁵⁵ Bu bağlamda kozmopolitanizm de yaklaşımın örf ve adet hukuku açısından gelişimine önemli katkı yapmıştır. Kozmopolitanizme göre müdahalenin gerekçesinin insan olması eyleme meşruiyet kazandırır. Devlet egemenliğinin dokunulmazlığı artık gerçekçi değildir.²⁵⁶ Egemen ulus devletin vatandaşlığı değil dünya vatandaşlığı bağlamından sahip olunan hakların kabulü ve bu hakların nasıl korunması gerektiği sorunu vardır. Devletlerin güç mücadelesinde olduğu uluslararası sistemde uluslararası hukukun ne derece etkili olabileceği öngörülemez.²⁵⁷ Devletlerin insani krizlere tek taraflı müdahale etmesi uygun değildir. Kolektif insanlık çıkarı için yapılması gereken müdahalelerde kolektif olarak hareket edilmesi gerekir.²⁵⁸ Teson’a göre insani müdahale eylemlerini başlatan motivasyon hukuk kuralları, ulusal çıkarlar ya da bireysel özgürlükler değil insanların kozmopolitan çıkarları olmalıdır. Savaş etik dışıdır ama bazı durumlarda ahlaki olarak izin verilebilir ve hatta mecburi kullanımı söz konusu olabilir.²⁵⁹ Koruma sorumluluğu ile kozmopolitan ilkelerinin giderek benimsendiği göstermektedir.²⁶⁰

Feministlere göre kadınların, erkeklerin ve çocukların çatışmalardan farklı etkilendiğini irdeleyen koruma sorumluluğu yaklaşımı toplumsal cinsiyet farkındalığı içermek, 138. paragrafta önleme sorumlulukları içinde kadınları erken uyarı sisteminin bir parçası olarak görme, kadın gruplarının ulusal direnç mekanizmalarına dâhil edilmesinden bahsetme gibi açılardan olumlu karşılanır. Çatışmada kadınların maruz kaldığı tecavüz ve diğer cinsel şiddet türlerinin önlenmesi konusundaki farkındalık S/RES/1325 (2000) sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla da uyumludur. Kuvvet kullanımına dayalı olmayan, koşullu ve sınırlı egemenlik anlayışına dayanan, askeri olmayan önlemlerin kullanımına öncelik vererek insan hakları ihlallerinin başlamasını ve şiddetlenmesini önlemeye çalışan yaklaşım Kadın, Barış ve

²⁵⁵ Ayoob M.; “Humanitarian Intervention and State Sovereignty”, *The International Journal of Human Rights*, Vol: 6 No:1, 2002, s.83-84, aktaran, Başbaşıoğlu T.; a.g.m., s. 3054-3055

²⁵⁶ Smith W., Fine R.; “Cosmopolitanism and Military Intervention”, ed. Richard Devetak, Christopher W. Hughes. *The Globalization of Political Violence: Globalization’s Shadow*. London, New York: Routledge, 2007, s. 48, aktaran, Başbaşıoğlu T.; a.g.m., s. 3056

²⁵⁷ Ballin E. H.; “**Cosmopolitanism In Context: An Introduction**”, Pierik R. and Wouter W. (ed), “*Cosmopolitanism in Context: Perspectives from International Law and Political Theory*”, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, s. 3, aktaran, Başbaşıoğlu T.; a.g.m., s. 3057

²⁵⁸ Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 8

²⁵⁹ Teson, F. R., “The Liberal Case For Humanitarian Intervention”, Holzgrefe, J.L., Keohane R. O. (ed.), *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal, and Political Dilemmas*, Cambridge University Press, New York, 2003 s.96., aktaran, Başbaşıoğlu T.; a.g.m., s. 3058 / Teson F.R.; “The Vexing Problem Of Authority In Humanitarian Intervention: A Proposal”. *Wisconsin International Law Journal*, Vol: 24, No: 3, 2006, s.761-771, aktaran, Başbaşıoğlu T.; a.g.m., s. 3058

²⁶⁰ Ayoob M.; “Humanitarian Intervention and State Sovereignty”, *The International Journal of Human Rights*, Vol: 6 No:1, 2002, s.83-84, aktaran, Başbaşıoğlu T.; a.g.m., s. 3054

Güvenlik Gündemi ile paralellik göstermektedir. Çatışma, barış ve güvenlik ile ilgili tüm BM süreçlerinde toplumsal cinsiyete dayalı kaynaştırma, barışı koruma operasyonlarında toplumsal cinsiyet eğitimi, çatışma alanındaki kadınların ve kız çocuklarının korunması ve haklarına saygının teşviki ve cezasızlık durumlarının sona erdirilmesi gibi hedefleri bakımından yaklaşıma destek verilir.²⁶¹

Uluslararası barış ve düzeni tehdit eden krizlerde BM organları ve bağlı kuruluşları devreye girerek koruma görevlerini yerine getirmesi, koruma sorumluluğu yaklaşımının gelişimini ve uygulanmasını sağlamaya yardımcı olacak politikalar üretilmesini ve BM üyeleri arasında bu konuda işbirliği geliştirilmesini desteklerken uygulamada kabul edilen bir teamül oluşumu ilerletmektedir.²⁶² 2009'dan itibaren BM Genel Sekreteri öncülüğünde hazırlanan koruma sorumluluğu uygulamalarına ilişkin yıllık raporlar norm oluşumuna katkı sağlamıştır.²⁶³ Raporlara tamamen karşı çıkan bir ülke olmaması, uluslararası toplumun genelince memnuniyetle karşılanması ve yapıcı eleştiriler olması önemli başarı göstergeleridir. BM Genel Sekreteri uluslararası barış ve güvenliği bozan olaylar hakkında rapor hazırlayıp Güvenlik Konseyi'ne sunma, ortaya çıkan ve çıkmak üzere olan sorunlara Genel Kurul'un dikkatini çekme, önleyici diplomasi yaparak ve gerekli bilgileri toplayarak güven inşa etme, elçi ve arabulucu atama, bölgesel irtibat noktaları oluşturma, BM organlarını harekete geçirme ve çözüm için BM'nin yapılanmasını ve kaynak geliştirmesini sağlama görevleri üstlenir. BM'nin hükümetler arası organlarına verdiği brifingler ve erken uyarı çalışmaları vasıtası ile çatışma önleme, bölgesel kuruluşlarla işbirliği, üye devletlerle siyasi angajman, kapasite geliştirme, seçim yardımı, arabuluculuk, barışı koruma, barış inşası, siyasi misyonları yönetme gibi konularda koruma sorumluluğunun uygulanmasına aktif olarak katkıda bulunur. Örneğin, Koruma sorumluluğunu ayrıntılandırmak ve uygulanmasına rehberlik etmek için 2007'de S/RES/721 sayılı kararla Koruma Sorumluluğu Özel Danışmanı makamı oluşturmuştur. 2009'dan beri Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi'ne yıllık raporlar sunarak koruma sorumluluğunun kavramsal geliminin yanı sıra pratik gelişimini ilerletmiştir. Genel Sekreter raporları vahşet suçlarını öngörme, önleme ve yanıt vermeye dayalı bir stratejinin ana hatlarını çizmiştir. Tüm diplomatik, politik ve insani tedbirleri kullanarak önlemeye öncelik verme, askeri gücü son çare olarak kullanma, BM Antlaşması ve

²⁶¹ Gözen Ercan P., “Onuncu Yılın Ardından ...”, s. 392- 393-398 / S/RES/1325 (2000), 31.10.2000, Security Council Resolution on Women and Peace and Security, https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SC_ResolutionWomenPeaceSecurity_SRES1325%282000%29%28english_0.pdf, 21.11.2018

²⁶² Hancılar Ö.; a.g.m., s. 108-109

²⁶³ Molier G.; “Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect, After 9/11”, *Netherlands International Law Review*, Vol: 53, No: 1, 2006, s. 48, aktaran, Aynı yer, s. 117-118

uluslararası hukukun ilkelerine uyma gibi koruma sorumluluğunun temel unsurları üzerinde uzlaşa sağlamıştır. Bu çalışmalar koruma sorumluluğu yaklaşımının etik bir norm olarak yükseldiğini göstermiştir.²⁶⁴

Genel Kurul müzakere, politika belirleme ve temsilci BM organı olarak vahşet suçlarını önleme, cezalandırma ya da endişe verici durumları Güvenlik Konseyi'nin dikkatine sunma yoluyla koruma sorumluluğunun gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Uygulama ile ilgili konuları tartışmaya devam ederek koruma sorumluluğunun hukuki gelişimini etkileyen kararlar alınmasını sağlamıştır. İnsan hakları ve temel özgürlükleri geliştirmek için ekonomik, sosyal, kültürel, eğitim ve sağlıkla ilgili alanlarda uluslararası işbirliği sağlar ve uluslararası kanunların geliştirilmesi için çalışır. Uluslararası sorunlara aktif müdahale edemez ama önleyici diplomasi ile bir barış kültürü yaratmaya çalışır. Herhangi bir yaptırım gücü ve devletler için bağlayıcılığı olmasa da manevi bağlayıcılığı vardır. Örneğin, 1950'de Güney Kore'yi ilhak eden Kuzey Kore hakkında Çin vetosu ile Güvenlik Konseyi tıkanınca Kasım 1950'de *Barış İçin Birlik* kararı kabul edilerek Genel Kurul'a uluslararası barış ve güvenliğin tehlikeye girdiği durumlarda kuvvet kullanımını da içeren tavsiye kararları alma yetkisi tanınmıştır. BM bu karara istinaden Kore'ye müdahale ederek bir teamül oluşumu başlatmıştır. Bu nedenle koruma sorumluluğunun uygulanması için Genel Kurul kararları Güvenlik Konseyi'ne alternatif olarak gösterilmektedir.²⁶⁵ 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi'nin 139. paragrafında Genel Kurul'un, halkları soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan koruma sorumluluğunu akılda tutarak çalışması gerektiği vurgulanmıştır. Genel Kurul'un 3 Kasım 1950 tarihli A/RES/377 sayılı Barış İçin Birlik başlıklı kararı, 14 Eylül 2009 tarihli A/RES/63/308 sayılı Koruma Sorumluluğu başlıklı kararı ve 29 Eylül 2015 tarihli A/RES/69/323 sayılı Soykırım Suçu Kurbanlarının Uluslararası Anma ve Onur Günü ve Bu Suçun Önlenmesi başlıklı kararı koruma sorumluluğunun gelişiminde önemli rol oynamıştır. A/RES/69/323 sayılı kararda her devletin kendi halklarını soykırımdan koruma sorumluluğunu vurgulanmıştır. A/RES/63/308 sayılı kararla Genel Sekreterin yıllık raporlarının bulgu ve tavsiyelerinin tartışıldığı yıllık gayri resmi interaktif diyaloglar düzenlemiştir.²⁶⁶

Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında birincil sorumlu organ olarak koruma sorumluluğunun II ve III. sütunlarının uygulanmasında kilit rol oynamaktadır. Genel Sekreter veya diğer organlar tarafından sunulan erken uyarılara yanıt

²⁶⁴ UN Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect; "Secretary-General", <https://www.un.org/en/genocideprevention/secretary-general.shtml>, 11.08.2020

²⁶⁵ Birdişli F.; a.g.m., s. 174-177-178

²⁶⁶ Aynı yer, s. 105

vermek, ihtilafların önlenmesi ve çözümünde yer almak, sivilleri korumak, silahlı çatışmaları ve diğer şiddet türlerini önlemek ve durdurmak, barış ve istikrarı korumak için barış operasyonlarını zorunlu kılmaktan sorumludur. Vahşet suçlarının işlenmesi barış ve güvenlik için tehdit oluşturduğundan, ulusal makamların açıkça başarısız olması durumunda vahşet suçlarını önlemek ve durdurmak için eylem yapma sorumluluğu Güvenlik Konseyi'ne aittir. Güvenlik Konseyi'ne bağlı daimi komiteler (Barışı Koruma Komisyonu, Silahlı Çatışmalar ve Çocuklar Üzerine Komite vb) ve ad hoc komiteler (Eski Yugoslav Uluslararası Suçlar Komitesi gibi) bu alanda aktif çalışır. Barışı koruma misyonları ateşkesini sağlamak, devlet altyapısı inşası, seçimlerin yürütülmesi ve silahsızlanma gibi kapsamlı konularla ilgilenir. Barış gücü birliklerin kuruluş sevk ve idaresinden sorumludur. Bölgesel örgütler ile işbirliği içinde çalışabilir. BM Antlaşması'nın VI. ve VII. bölümleri ile Afrika Birliği kurucu belgesinin 4. maddesine dayandırıldığı için misyonların yasallık zemini kuvvetlidir. Misyonlar, komiteleri ve operasyonları koruma sorumluluğu yaklaşımı için örf ve adet hukuku oluşumuna önemli katkı sağlamaktadır.²⁶⁷ Güvenlik Konseyi kararları daha güçlü bir bağlayıcılık içerdiği için örf ve adet hukuku oluşumuna güçlü katkı sağlar. Ancak bu katkı veto ile kısıtlanmıştır.

Güvenlik Konseyi, BM Antlaşması'nın VI., VII. ve VIII. bölümleri uyarınca zorlayıcı veya zorlayıcı olmayan önlemler alabilir.²⁶⁸ Bu kapsamda 2006'dan 2020 yılına kadar koruma sorumluluğuna atıfta bulunarak yaklaşımları güçlendiren toplam 84 karar almıştır. Koruma sorumluluğu ilk kez 2011'de FSC, Darfur ve Libya krizlerine karşı uygulamaya geçirilmiştir.²⁶⁹ Daha sonra alınan çok sayıda Güvenlik Konseyi kararlarında koruma sorumluluğuna yer verilerek yaklaşımın hukuki ve meşru açıdan güçlendirilmesi devam etmiştir. DKC için 1653, 2211, 2277, 2348, 2360, 2389, 2409, 2439, 2463 ve 2502 sayılı toplam 10; Libya için 1970, 1973, 2016, 2040 ve 2095 sayılı toplam 5; Liberya için 2237 ve 2288 sayılı toplam 2; Mali için 2085, 2100, 2227, 2295, 2364, 2374 ve 2423 sayılı toplam 7; OAC için 2121, 2127, 2134, 2149, 2196, 2217, 2262, 2301, 2339, 2387 ve 2399 sayılı toplam 11; Somali için 2093, 2317, 2372, 2385, 2431 ve 2444 sayılı toplam 6; Sudan için 2228; Sudan-Darfur için 1706 ve 2296 sayılı toplam 2; Güney Sudan için 1996, 2155, 2187, 2223, 2241, 2252, 2290, 2304, 2327, 2459, 2514 ve 2521 sayılı toplam 11; Sudan ve Güney Sudan için 2109, 2206, 2340, 2363, 2428, 2429 ve 2459 sayılı toplam 7; Suriye için 2139, 2165, 2254, 2258, 2332 ve 2449 sayılı toplam 6; Yemen için 2014 sayılı; FSC için 1975 sayılı;

²⁶⁷ Birdiqli F.; a.g.m., s. 175 / Sur M.; a.g.m., s. 2542-2545

²⁶⁸ UN Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect; "Security Council", <https://www.un.org/en/genocideprevention/security-council.shtml>, 11.08.2020

²⁶⁹ Özdemir A.; a.g.m., s. 104-107

Chad Gölü Havzası için 2349 sayılı; Büyük Göller Bölgesi için 2389 sayılı; uluslararası barış ve güvenliğin korunması hakkında 2419, 2150, 2170, 2250, 2185 ve 2171 sayılı toplam 6; sivillerin korunması hakkında 1674, 1894, 2286 ve 2417 sayılı toplam 4; küçük ve hafif silahlar hakkında 2117, 2220 ve 2457 sayılı toplam 3; olmak üzere genel toplamda 84 kararında koruma sorumluluğu yaklaşımına yer verilmiştir.²⁷⁰ Güvenlik Konseyi'nin 1674, 1706, 1894 ve 1970 sayılı kararları insanlık onuru ve temel insan haklarını etkin koruyacak yeni bir hukuki ve örfi kural için duyulan gereksinime ilişkin artan küresel uzlaşımın sonucudur.²⁷¹ Bu kararlar Güvenlik Konseyi'nin devlet içi insani krizleri uluslararası barış ve güvenlik tehdidi olarak algılayıp, VII. bölüme ilişkin pozitif barış yaklaşımını benimsediğini gösterir. Koruma sorumluluğuna giderek artan sıklıkta başvurusu, hem uluslararası hukuk normu ve hem de teamül olarak uluslararası hukukta yer edinme yönünde yaklaşımın ilerlemesine katkı sağlamıştır.²⁷² Bu nedenle yasal yönden henüz bir hukuk kuralı oluşmasa bile uygulama sürecinde zamanla bir teamül kuralı oluşması mümkündür.²⁷³

İnsan Hakları Konseyi, insan hakları sorunları ve vahşet suçlarına neden olabilecek ihlallerin risk faktörlerini üye devletlerle birlikte ele alarak kararları etkilemektedir. Üyeler arasında halkların bu suçlara karşı korunması konusunda daha fazla işbirliği geliştirmeyi teşvik ederek koruma sorumluluğunun I. ve II. sütunlarının uygulanmasına katkıda bulunmaktadır. Kararlarında koruma sorumluluğu yaklaşımının temeli olan insan hakları standartlarına ve yükümlülüklerine uyumu teşvik eden tavsiyelerde bulunarak doğrudan veya dolaylı şekilde koruma sorumluluğunun uygulanmasına katkıda bulunmuştur. 2011'den beri İnsan Hakları Konseyi, koruma sorumluluğuna atıfta bulunan pek çok karar almıştır. Soykırımın önlenmesine ilişkin A/HRC/RES/7/25, A/HRC/RES/22/22 ve A/HRC/RES/28/34 sayılı kararları, İnsan Hakları ve Geçiş Dönemi Adaleti hakkında A/HRC/RES/33/19 sayılı kararı ve Libya ile Suriye'deki durumları ele alan kararları önemli etki yaratmıştır. İnsan Hakları Konseyi 2006'dan beri ciddi insan hakları ihlalleri, soykırım, savaş suçları, etnik temizlik veya insanlığa karşı suç riskleri içeren acil durumları ele almak için Burundi, OAC, FSC, Darfur, DKC, Irak, Lübnan, Libya, Myanmar, Filistin, Güney Sudan, Sri Lanka, Suriye ve ISIL ile Boko Haram terörist gruplarının tehdidi için özel oturumlar düzenlemiştir. Ayrıca KDHC, Eritre, Gazze, Lübnan, Libya, Sri Lanka, Suriye ve Burundi'de işlenen suçları ele

²⁷⁰ The UN Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect; “Key Documents”, <https://www.un.org/en/genocideprevention/key-documents.shtml>, 20.05.2020

²⁷¹ Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 461

²⁷² Global Centre for the Responsibility to Protect; “R2P References in UNs security Council Resolutions and Presidential Statements”, s. 1

²⁷³ Özdemir A.; a.g.m., s. 107

alan soruşturma komisyonları kurmuştur. CERD/C/66/1(2005) ve CERD/C/67/1(2005) sayılı Soykırımın Önlenmesine İlişkin Bildirge kararları da önemli katkı sağlamıştır.²⁷⁴

Diğer taraftan AB de yaklaşımın gelişimine katkı sağlar şekilde hareket etmiştir. 18 Nisan 2013'te Avrupa Parlamentosu'nda hazırlanan bir raporda koruma sorumluluğu yaklaşımının bir uluslararası hukuk kuralı olması için çaba gerektiğini belirterek yaklaşıma bağlılığını ifade etmiştir. Bu durum P7-TA (2013) 0180 kararı ve A/RES/60/1 kararıyla kabul edilen 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde teyit edilmiştir.²⁷⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararları da koruma sorumluluğu yaklaşımının örf ve adet hukuku normu oluşumunu desteklemiştir. İnsan hakları alanında özel işbirliği mükellefiyetine dayanarak barışın temini için işbirliği mükellefiyeti öngörmüştür. Örneğin, Ruanda ve Srebrenitsa soykırımlarında pasif kalan BM'nin neden sorumlu olması gerektiğini tartışmaya açan bir zemin hazırlamıştır. Pasif davranan ve müdahil olmayan üçüncü taraf devletlerin BM'nin kolektif güvenlik sisteminde işlevsel rolü nedeniyle sorumlulukları gündeme gelmiştir.

International Law Commission (ILC)'un 2001'de devletlerin sorumluluğuna ilişkin tasarısına göre devletlerin barışın teminine ilişkin pozitif hukukta öngörülen işbirliği yükümlülüğü ve somut kaçınma yükümlülüklerinin rolü düşünülmelidir. 41. maddeye göre devletler uluslararası hukukun emredici normlarını ihlal eden devletlere karşı tasarruflarını tanımama ve yardım etmeme şeklinde işbirliği yapmakla mükelleftir. İşbirliği ve kaçınma yükümlülükleri sadece uluslararası hukukun emredici kurallarının ihlali halinde istisnai durum olarak kabul edilen pozitif hukuk düzenlemeleridir. 16. maddeye göre uluslararası hukuka aykırı tasarruflara yardım yasağı kapsamında emredici normların ihlali uluslararası hukuk ihlali olarak kabul edilmiştir. Örneğin, Almanya, ABD-Irak savaşını destekleyen uluslararası yardım tasarruflarının denetlemesinde 16. maddeye dayanarak hareket edilmiştir. Bu çalışmalar da koruma sorumluluğunun uluslararası teamül hukukunda kabul gördüğünün göstergesidir.²⁷⁶

Mahkeme kararları açısından meşruiyet değerlendirmesi yapıldığında uluslararası hukuk ve teamül kuralı oluşumu yönünde kuvvetli katkılarda bulunduğu fakat yeterli olmadığı görülmüştür. 2002'den beri faaliyet gösteren UCM insan haklarının korunmasında

²⁷⁴ UN Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect; "Human Rights Council", <https://www.un.org/en/genocideprevention/human-rights-council.shtml>, 11.08.2020

²⁷⁵ Acar Z.; a.g.m., s. 11 / European Parliament; P7-TA(2013) 0180, UN Principle of the 'Responsibility to Protect' European Parliament Recommendation to the Council of 18 April 2013 on the UN Principle of the 'Responsibility to Protect' ('R2P') (2012/2143(INI)), <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P7-TA-2013-0180+0+DOC+PDF+V0//EN>, 21.11.2013 / A/RES/60/1, 24.10.2005, https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf, 21.11.2018

²⁷⁶ Aynı yer, s. 2656-2657-2658-2659

ve koruma sorumluluğu yaklaşımının uygulanmasında önemli ilerleme sağlanmıştır. Soykırım suçları, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırganlık suçlarından dolayı şahısları kovuşturma yetkisine sahip ilk ve tek kalıcı mahkeme olan UCM'nin kararları örf ve adet hukuku normu oluşumunu desteklemiştir. Roma Statüsü'nü kabul etmemiş devletler de Güvenlik Konseyi tarafından bir dava UCM'ye sevk edildiğinde, bu karar bağlayıcı olduğundan, devletler UCM ile işbirliği yapma yükümlülüğüne tabidir. Ayrıca Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokol II'den kaynaklanan uluslararası insancıl hukuka saygı gösterme yükümlülüğü vardır.

UCM, Kolombiya insani krizindeki gibi tamamlayıcı yargı yetkisinin sağlandığı durumlarda başarılı olmuştur. UCM daha güçlü yerel sistemler yoluyla gelecekteki çatışmaları caydırmak için devletlere yasal kapasite oluşturmalarında yardımcı olmaya devam etmelidir.²⁷⁷ UCM bugüne kadar Burundi, OAC, FSC, Darfur, Sudan, DKC, Gürcistan, Kenya, Libya, Mali, Uganda, Bangladeş ve Myanmar'da 12 insani kriz için soruşturma başlatmıştır. Ayrıca Kolombiya, Gine, Irak, Nijerya, Filistin, Filipinler, Ukrayna, Venezuela ve Afganistan'da 9 durumda ön incelemeler yapmıştır. Komor, Yunanistan ve Kamboçya gemileri ve Honduras, Güney Kore, Venezuela ve Gabon hakkındaki ön incelemelerini kapatmıştır.²⁷⁸ Şimdiye kadar UCM'de aralarında Ugandalı isyancı lider Joseph Kony, eski Sudan Devlet Başkanı Ömer el-Beşir, Kenya Cumhurbaşkanı Uhuru Kenyatta, Libya lideri Muammer Kaddafi, Fildişi Cumhurbaşkanı Laurent Gbagbo ve DKC Başkan Yardımcısı Jean Pierre Bemba dahil 45 kişi yargılanmıştır. Mahkeme 36 kişi için tutuklama emri, 8 kişiye celp, 6 kişiye gözaltı kararı almıştır. 22 kişi aleyhindeki yargılamalar devam etmektedir.²⁷⁹ Şili Başkanı Pinochet'in ve ABD Başkanı G.W. Bush'un ve İsrail yetkililerinin insanlığa karşı suçlardan yargılanması için yapılan bu girişimler başarısızlıkla sonuçlansa da insan haklarının güvencesini oluşturacak bir uluslararası hukuk sistemi geliştirme yolunda oldukça değerli adımlardır.²⁸⁰

BM'nin başlıca yargı organı olan ve 1945'ten beri faaliyet gösteren UAD ise devletler arasındaki anlaşmazlıklar için danışma görüşleri yayınlayarak ya da devletler arası antlaşmalara dayalı olarak soruşturma ve yargı görevi üstlenerek koruma sorumluluğu yaklaşımının hukuk normu olması için teamül açısından katkı sağlamıştır. İnsan hakları sözleşmeleri ve Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme gibi

²⁷⁷ Aynı yer

²⁷⁸ Ainley K.; "The Responsibility to Protect and the International Criminal Court: Counteracting the Crisis", <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1468-2346.12185>, 12.08.2020

²⁷⁹ International Criminal Court; Situation and Cases, <https://www.icc-cpi.int/pages/situation.aspx>, 17.12.2020

²⁸⁰ Aytoğu Ç.O.; a.g.t., s. 7-9-12

insancıl hukuk sözleşmelerine konu olan durumları soruşturup ve yargılamaktadır.²⁸¹ UAD devletler arasındaki uluslararası hukuki ihtilaflarını çözer (çekişmeli yargı yetkisi) ve belirli BM organlarına ve uzman kuruluşlara uluslararası hukukla ilgili sorunlar hakkında tavsiye niteliğinde görüşler (danışma görevi) sağlar. Ad hoc mahkemeler yoluyla çalışır. UAD'ın amacı devletlerin yerel mahkemelerinin insan hakları ve insancıl hukuk ihlallerini kendi yerel mahkemelerinde dava etmelerini teşvik etmektir.²⁸² Güvenlik Konseyi'nin kararlarının hukuka uygunluğunun denetimini yaparak kararların siyasallaşmasını önler. BM Antlaşması'nın 94. maddesine göre uyuşmazlık halinde taraflardan biri diğer tarafın yükümlülüğünü yerine getirmediğini öne sürerek Güvenlik Konseyi'ne UAD'a sevk için başvurabilir. Genel Kurul *Barış İçin Birlik* kararı altında UAD'dan görüş alabilir. Örneğin, 2007'de UAD Bosna-Sırbistan davasında Soykırım Suçunu Önleme ve Cezalandırma Sözleşmesi'nin 1. maddesine göre Sırbistan'ı soykırımı önleme sorumluluğunu yerine getirmemekle ve 8. maddesine göre mümkün olduğunca önleme sorumluluğuna sahip olmamakla yargılamıştır. UAD'ın bu dava kararında Soykırım Sözleşmesi'nin 1. maddesindeki soykırımın önlenmesi yükümlülüğünden tüm devletlere sorumluluk doğuracak bir hukuki mükellefiyet ortaya çıkarılmıştır. Taraf devletler egemenlik alanlarının dışındaki soykırımın fiili ve hukuki önlemlerle engellenmesi yükümlülüğünü bireysel mükellefiyet ve devletlerin işbirliği mükellefiyeti olarak kabul etmiştir. Bu karar emsal teşkil etmesi açısından örf ve adet hukuku oluşumunu desteklemiştir.²⁸³

UAD bugüne kadar yüzlerce davaya bakmıştır. Bunlar arasında insan hakları ve insancıl hukuk çerçevesinde yaklaşımların norm oluşumunu etkileyen başlıca davaları olan Yugoslavya Federal Cumhuriyeti için Bosna-Hersek ve Kosova, Korfu Kanalı, Nikaragua, Ruanda, Sierra Leone ve Kamboçya davaları sonucunda çıkan kararlar ve danışma görüşleri yaklaşımların gelişimini ilerletmiştir.²⁸⁴ UAD'ın son zamanlarda kabul ettiği 3 Şubat 2015'te Hırvatistan ve Sırbistan için Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin

²⁸¹ Schabas W.A.; "Genocide and the International Court of Justice: Finally, a Duty to Prevent the Crime of Crimes", <https://menschenrechte.org/wp-content/uploads/2013/05/Genocide-and-the-International-Court-of-Justice.-Finally-a-Duty-to-Prevent-the-Crime-of-Crimes.pdf>, 12.08.2020, s. 106

²⁸² Global Centre for the Responsibility to Protect; "The International Court of Justice & the Genocide of the Rohingya", <https://www.globalr2p.org/publications/qa-the-international-court-of-justice-the-genocide-of-the-rohingya/>, 12.08.2020

²⁸³ Sur M.; a.g.m., s. 2544 / Birdişli F.; a.g.m., s. 175-178 / Arsava A. F.; "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", a.g.m., s. 116 / İren A., Gürkaynak M.; a.g.m., s. 146 / Arsava F.; "Barışın Temelinde Devletlerin İşbirliği", a.g.m., s. 2651-2651-2653-2660

²⁸⁴ Chetail V.; "The Contribution of the International Court Of Justice to International Humanitarian Law", https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/irrc_850_chetail.pdf, 12.08.2020, s. 236-237-238 / Gunaratne P.; "ICJ Cases Relating to Violations of Human Rights and International Humanitarian Law, Including Genocide, War Crimes and Crimes Against Humanity", <https://ruwanthikagunaratne.wordpress.com/2017/08/15/list-of-icj-cases-relating-to-violations-of-human-rights-and-international-humanitarian-law-including-genocide-war-crimes-and-crimes-against-humanity/>, 12.08.2020

Sözleşme'nin Uygulanmasına yönelik karar, 20 Temmuz 2012'de Belçika ve Senegal arasında Kovuşturma veya İade Yükümlülüğüne İlişkin Sorular hakkındaki karar, Gine ve DKC arasında Ahmadou Sadio Diallo hakkındaki 30 Kasım 2010 (esaslar) ve 19 Haziran 2012 (tazminat) tarihli kararlar, Bosna ve Hersek ile Sırbistan ve Karadağ arasında 11 Temmuz 1996 ve 26 Şubat 2007 tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme'nin Uygulanmasına yönelik kararlar, Ruanda ve DKC arasında 3 Şubat 2006 tarihli Kongo Topraklarında Silahlı Faaliyetler hakkındaki karar ve 9 Temmuz 2004'te İşgal Altındaki Filistin Topraklarında Duvar İnşasının Hukuki Sonuçları Danışma Görüşü yaklaşımların geleceğine yönelik atılan önemli adımlardır. 1 Kasım 2019'da Gambiya Cumhuriyeti'nin Myanmar aleyhine Soykırım Sözleşmesini ihlal ettiği gerekçesiyle UAD'da açtığı dava ise sonraki koruma sorumluluğu girişimlerine emsal teşkil edecek niteliktedir.²⁸⁵

Diğer taraftan bölgesel mahkemeler de insan hakları ve insancıl hukuk ihlallerinin hesap verebilirliğini ve cezalandırılmasını sağlamaya yönelik çalışmaları ile koruma sorumluluğu yaklaşımının gelişimine yönelik olumlu katkılar sağlamıştır. Afrika İnsan Hakları Komisyonu, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi, Doğu Afrika Adalet Divanı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AIHM), Avrupa Birliği Adalet Divanı, Amerika İnsan Hakları Komisyonu, Amerika Kıtası İnsan Hakları Mahkemesi ve Orta Amerika Adalet Divanı'nın çalışmaları değerli katkılar sağlamaktadır. Ayrıca yerel mahkemelerin dört mezalim suçundan sorumlu olan kişileri kendileri yargılayarak hesap verebilirliği ve cezasızlığı önlemeyi sağlaması da koruma sorumluluğunun özellikle yeniden inşa boyutuna katkı yapmaktadır.²⁸⁶

Ulusal, bölgesel ve uluslararası hükümet dışı organizasyonlar/STK'lar ve hükümetler arası organizasyonların çalışmaları da koruma sorumluluğu yaklaşımının gelişimini desteklemiştir. Bu kuruluşlar sivil toplum ile hükümet ve uluslararası aktörler arasında bağlantı kurarak toplumun ihtiyaçlarına yönelik politika üretilmesini yönlendirmektedir. Çatışmalardan acı çeken sivillerin acılarını dindirmek ve çare aramak amacıyla kamuoyunu bilgilendirme, yasama ve dış politika tavsiyesi, hükümetler arası meselelerde bilgi aktarımı, danışmanlık, yardım işleri ve medya iletişimi gibi alanlarda aktivist misyon üstlenmektedir. Vahşet olaylarını izleme, belgeleme, diğer aktörlerle erken uyarı ve değerlendirme paylaşımı yapma, arabuluculuk, müzakere, anlaşmazlıkların çözümü için gerekli eylemleri üstlenme, sivil toplumun korunması, koruma personelinin eğitimi, çatışma sonrası barış ve uzlaşma

²⁸⁵ Global Centre for the Responsibility to Protect; "The International Court of Justice & the Genocide of the Rohingya",

²⁸⁶ Lund University, "Human Rights and Humanitarian Law: Regional International Courts", <https://libguides.lub.lu.se/c.php?g=296998&p=1989290>, 12.08.2020

süreçlerinde iyileştirme, destek ve yardım görevlerini yerine getirmektedir. İnsani kriz durumunda kamuoyunda farkındalık yaratmak için kampanyalar düzenler, bağış toplar, ulusal ve uluslararası kamuoyunun, politikacıların ve karar mercilerinin dikkatlerini meseleye çeker, erken uyarı sistemi oluşturur ve eyleme geçilmesini teşvik eder. Koruma sorumluluğu göstergelerini değerlendirerek, geçmiş krizlerin ve mevcut durumun analizi yaparak ve sonraki süreçleri gözlemleyerek yerel, ulusal ve uluslararası aktörlere önleyici stratejiler belirleme ve en iyi uygulamaları geliştirme için pek çok alanda ve aşamada danışmanlık yapar. Devlet egemenliğini aşındıran ölçüde güçlü çalışmalarla insanlığın güvenliği, mazlumların korunması ve barışın sürdürülmesi için kilit rol üstlenir. Bilgi toplama ve yayma, lobi ve baskı grubu oluşturma ve yardımları organize etme rolleri ile koruma sorumluluğunun yerleşik bir teamül olmasına katkıda bulunur. Örneğin, 1992-1995 yıllarında Bosna soykırımı, 1994'te Ruanda'daki Tutsi soykırımı, 1996-2001 yıllarında Afganistan'da Taliban rejiminin insan hakları ihlalleri ve 2015-2018 yıllarında Myanmar'daki Rohingya (Arakan) krizinde son derece aktif rol oynamıştır. Müdahalesiz kalınan Uganda ve Sri Lanka insani krizlerinde önemli ölçüde destek sağlamıştır. 2007-2008 Kenya krizinde önleme aşamasının başarılı olmasında payı büyüktür.²⁸⁷

Bu kuruluşlar 2001'de koruma sorumluluğu yaklaşımının ortaya çıkışından itibaren yaklaşımı savunup, daha fazla farkındalık oluşturmaya ve temel ilkelerinin anlaşılmasını teşvik etmeye devam etmektedir. Kitlel vahşeti önlemek için devletin etkin hareket etmediği vakaların giderek artması ve koruma sorumluluğu uygulanmasını savunan devletlerin yok denecek kadar az olması sebebiyle büyüyen sorumluluk boşluğunun doldurulmasında önemleri giderek artmaktadır.²⁸⁸ Bu boşluğu tek başlarına dolduramamaları da koruma sorumluluğu yaklaşımını yeniden canlandırma dönemecinde önemli değişim aracı olabilirler. Koruma sorumluluğunun geleceğine giden yol devletler, bölgesel kuruluşlar ve STK'lar arasındaki işbirliğini güçlendirmekten geçer.²⁸⁹

Bu kuruluşların en önemli katkısı önleyici girişimlerin uygulanmasında doğrudan görev almaları, hukukun üstünlüğü ve insan haklarının izlemesini güçlendirmek için çalışmalarıdır. 2008'den beri yeni nesil erken uyarı teknolojilerinin geliştirilmesiyle,

²⁸⁷ Benjamin D.; "Protecting The Protectors: NGO Action and the Responsibility to Protect", *International Journal on World Peace*, Vol: 26, No: 1, 2009, s. 31-32-33-41-46-47

²⁸⁸ Carment D., Landry J., Winchester S.; "On R2p: How The NGO and Tech Sectors Can Help Protect Communities: When States are Ineffective, Civil Society Groups Become Key to Bridging The Responsibility Gap", <http://www.responsibilitytoprotect.org/index.php/component/content/article/136-latest-news/5752-on-r2p-how-the-ngo-and-tech-sectors-can-help-protect-communities>, 11.08.2020

²⁸⁹ International Coalition for the Responsibility to Protect; "Domesticating RtoP and the Prevention of Atrocities How Can Civil Society Engage With Existing National Initiatives?", <http://responsibilitytoprotect.org/ICRtoP%20National%20Implementation%20FINAL.pdf>, 09.08.2020, s. 3

bilgilerin siviller tarafından zamanında kullanılabilmesi için mobil teknoloji tabanlı çift yönlü iletişim projeleri geliştirilmiştir. Örneğin, bireylerin şiddet olaylarını olduğu anda çevrimiçi kriz haritalarına yüklemesine olanak tanıyan bir platformun geliştirilmesiyle, sivillerin günlük faaliyetleri sırasında çatışma bölgelerinden kaçınmalarına ve krizden önce bölgeden kaçmalarına yardımcı olunmuştur. Kenya’da SMS tabanlı uygulamalarla anlık iletişim kolaylaştırılmıştır. Şiddet başlamadan önce barış ve itidal çağrısı, başladıktan sonra uyarı mesajları gönderilmiştir. Bu yöntemleri geliştirilmesi erken uyarı ve önleme alanında önemli başarı sağlamıştır. Bu kuruluşlar tarafından yürütülen önleme, reaksiyon ve yeniden inşa faaliyetlerini ele alan araştırmalar da koruma sorumluluğunun uygulanmasına ve ilerlemesine destek olmuştur. Bu kuruluşların raporları çatışma nedenleri, sivillerin durumları ve sorunları hakkında daha fazla şey öğrenmeyi ve buna göre politika üretme ve eyleme geçmeyi sağlamıştır.²⁹⁰

2009’da kurulan; 82 yerel, bölgesel ve uluslararası STK'lardan oluşan ve dünya çapında çalışan International Coalition for Responsibility to Protect (ICR2P) koruma sorumluluğu alanında faaliyet gösteren en etkili kuruluşlardandır. Yerel girişimcileri uluslararası aktivistlerle buluşturma, çalıştaylar ve eğitimler düzenleme, koruma sorumluluğunun dünya çapında yayılmasını destekleme, koruma sorumluluğu araçlarını geliştirme, STK koalisyonları ve ağ yapılarını teşvik etme, ulusal koruma sorumluluğu odak noktaları ile koordinasyon gibi görevler üstlenmiştir.²⁹¹ Aynı şekilde Global Centre for the Responsibility to Protect (GCR2P) de oldukça etkin faaliyet gösteren, dünya çapında koruma sorumluluğunun geliştirilmesi ve uygulanması için çalışan önemli bir STK’dır. Halkı soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan koruma sorumluluğunu teşvik etmek ve uygulamak için programları ve yayınlarıyla hükümetler, uluslararası kurumlar ve sivil toplum için kitlesel vahşet suçlarını önleme ve durdurmada erken eyleme yönelik bir katalizör ve manivela gibi çalışmaktadır.²⁹²

Hükümetler-arası organizasyonlar ise koruma sorumluluğunun gelişiminde daha doğrudan rol oynayan önemli aktörlerdir. Devletler arasında işbirliği araçları geliştirerek ve çoklu iletişim kanalları sağlayarak bilgi toplama ve yayma, sorunlara ortak çözüm arama,

²⁹⁰ International Coalition for the Responsibility to Protect; “*Domesticating RtoP and the Prevention of Atrocities How Can Civil Society Engage With Existing National Initiatives?*”, s. 3-4

²⁹¹ International Coalition for the Responsibility to Protect; “*Domesticating RtoP and the Prevention of Atrocities How Can Civil Society Engage With Existing National Initiatives?*”, s. 4-5

²⁹² Global Centre for the Responsibility to Protect; “*The International Court of Justice & the Genocide of the Rohingya*” / International Coalition for the Responsibility to Protect, “*List of NGOs Who Have Expressed Support for Responsibility to Protect Principles*”, <http://www.responsibilitytoprotect.org/index.php/component/content/article/35-r2pcs-topics/23-2010-10-25-16-27-31>, 11.08.2020

koruma rejimlerinin oluşturulması gibi araçların geliştirilmesi ve gerekli tedbirlerin alınması sağlama gibi kilit görevler üstlenir. BM, AB, OECD, OAS, AGİT, Avrupa Konseyi, Dünya Ticaret Örgütü, Afrika Birliği vb. hükümetler arası örgütler özellikle koruma sorumluluğunun karar alma süreçlerini ve uygulanması esnasında izleme süreçlerini etkiler. Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul'daki tartışmalarda lobi ve baskı grupları oluşturarak kararları yönlendirir. Çatışma bölgelerine yapılacak yardımları, diplomatik, ekonomik ve askeri yaptırımları yönlendirir. Bunun yanı sıra alınan kararların uygulanmasına yardımcı olur, müdahalenin yerine getirilmesinde ve denetlenmesinde aktif görev alır. Bu örgütlerin yoğun, doğrudan ve etkin çalışmaları örf ve adet hukuku oluşumuna ciddi oranda katkı sağlamıştır. Örneğin ECOWAS'ın Afrika'daki bölgesel çatışmalara müdahalesi önemli bir emsal teşkil etmiştir.²⁹³

Sonuç olarak, insancıl hukuk ve insan hakları sözleşmelerinin sayısının nispeten fazla olması, bu sözleşmeye taraf olanların çokluğu ile bunların uygulanmasını denetleyen kurumların çalışmaları, yapılagelen uygulamalar, BM çeşitli organlarının çalışmaları, raporları, bildirgeleri ve kararları, uluslararası, bölgesel ve yerel mahkemelerin kararları hükümetler arası ve hükümet dışı organizasyonların çalışmaları gibi katkılar sayesinde yaklaşımının henüz bir hukuk kuralı olmadığı kabul edilse bile uygulama sürecinde zamanla bir teamül kuralı oluşturması mümkün görülmektedir. Eleştiriler ve tartışmalar devam ettikçe uluslararası hukukun bir parçası olma yolunda ilerleme sürdürülecektir.²⁹⁴

2.2. İnsani Müdahale ve Koruma Sorumluluğu Yaklaşımlarının Karşısı Argümanlar

İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu karşıtı argümanlar hukuki ve ahlaki boyutlara odaklanmaktadır. Hukuki açıdan insani müdahale yaklaşımı karşıtlarının temel görüşü uluslararası hukukun insani müdahaleyi yasakladığıdır. Uluslararası hukukta meşru müdafaa dışında her türlü kuvvet kullanımı ve tehdidinin yasaklanmış olması sonucunda insani müdahale uluslararası hukuka aykırı kabul edilir. Özellikle dünya düzeninden sorumlu olan BM'nin yetkilendirmesi olmadan kuvvet kullanımı uluslararası hukuk ihlalidir ve BM düzeninin yok edilmesine sebep olur.²⁹⁵ Ahlaki açıdan ise insani müdahale devletin hedeflerini ve niyetlerini dikkate almayan bir bakış açısına sahiptir. Devletlerin, ulusal çıkarlarını sağlamak amacıyla insan haklarının kuvvet kullanımını haklı çıkarmak için

²⁹³ Ataman M.; "The Impact of Non-State Actors on World Politics: A Challenge to Nation-States", *Turkish Journal of International Relations*, Vol: 2, No: 1, s. 43-44-45 / International Coalition for the Responsibility to Protect, "List of NGOs Who Have Expressed Support for Responsibility to Protect Principle"

²⁹⁴ Özdemir A.; a.g.m., s. 107 / Hamilton R.J.; "The Responsibility to Protect: From Document to Doctrine—But What of Implementation?", *Harvard Human Rights Journal*, Vol: 19, 2006, s.289, aktaran, İren A., Gürkaynak M.; a.g.m., s. 147

²⁹⁵ Çakmak C., Atılgan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 18

araçsallaştırması göz ardı edildiğinden dolayı müdahaleye sıcak bakılmaz. Koruma sorumluluğunun uluslararası hukukun temelini sağlayan Westphalian sistemi ortadan kaldıracak; egemenliğe saygı, içişlerine karışmama ve kuvvet kullanımı yasağı ilkelerini ihlal edecek; savaşlar ve silahlanmayı artıracak ve devletleri rejim değişikliğine zorlayacak şekilde ilerlediği için pozitif hukuka aykırı olduğu savunulur. Uluslararası topluma sorumluluk geçince hak ve gücün tek elde toplanmasıyla, BM sisteminin zafiyete uğratılma tehlikesi olduğu vurgulanır. Çünkü yaklaşımlar içerik açısından çatışmacı kavramlardır ve olayın özünde barışı sağlamak için savaş çıkartmak vardır.²⁹⁶ Ayrıca insani söylemlerle yapılan müdahalelerin örf ve adet hukuku kuralı oluşturmadığı da savunulur.

2.2.1. Uluslararası Anlaşmalar Açısından

Başta Üçüncü Dünya devletlerinin uluslararası hukukçuları ve siyasetçileri olmak üzere birçok yazar insani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımlarının uluslararası hukukta yeri olmadığını, hiçbir anlaşmada bağlayıcı uluslararası hukuk kuralına ya da uzlaşmış tanım ve sınırlara sahip olmadığını, BM Antlaşması'nın kuvvet kullanımı yetkisini sadece BM'ye tanıdığını, meşru müdafaa istisnası dışında devletlerin kuvvet kullanımının kesin biçimde yasaklandığını ve meşruiyet için uluslararası antlaşmalarda yer alan hukuk normlarının geniş ya da dar yorumlandığını savunurlar. İnsan haklarının korunmasına yönelik antlaşmalarda devletlerin insan haklarını ihlallerini önlemek amacıyla münferiden kuvvet kullanılmasına imkân tanıyan bir hükme yer verilmediğini dayanak gösterirler.²⁹⁷

Hukukun emredici kurallarının anlaşmaların dışında önceden doğal olarak var olduğu ve evrensel geçerliliğe sahip olduğu fikrine karşı çıkılır. Kendi rızası ile anlaşmaya taraf olan devlet egemenliği ile bağdaşmadığından, jus cogens kuralların uygulanmasında zorlanıldığı savunulur. İç çatışmaların, devletlerin kimine göre terörizm kimine göre özgürlük hareketi olarak nitelendirilmesi ve devletlerin kendi çıkarlarına göre uluslararası hukuk kuralları yaratması buna dayanak gösterilir. Karşıtlara göre insancıl hukuk da insan hakları gibi büyük devletlerin kendilerine göre şekillendirdiği bir uluslararası hukuk kaynağı olarak sığ kalmıştır. Devletler insan haklarına ilişkin emredici hukuk normlarının ihlalinde bile kendi çıkarına göre hareket ederken, uluslararası hukuk kurallarının bile ihlal edildiği bu anarşik sistemde insani müdahalenin halefi koruma sorumluluğu yaklaşımına yasal zemin oluşturmak çok tehlikelidir. İnsan hakları ve insancıl hukukun ulusal çıkarlar için araçsallaştırılarak istismar edilmesi

²⁹⁶ Gray C.; **International Law and the Use of Force**, Oxford University Press, London, 2008, s.55-57, aktaran, Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 9 / Arsava A. F.; “*Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu*”, a.g.m., s. 116

²⁹⁷ Hancılar Ö.; a.g.m., s. 119-120

muhtemeldir. Örneğin, ABD'nin Vietnam'da, SSCB'nin Afganistan'da yarattığı iç savaşlar için yargılanıp tazminat ödemesi sağlanamamıştır. Irak ve Kosova müdahaleleri teamül hukukuna katkı sağlayarak keyfi müdahalelerin önünü açmıştır.²⁹⁸ Rusya Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi olmadan Gürcistan'a müdahale ederken Kosova müdahalesini emsal göstermiştir.²⁹⁹ Rusya'nın Gürcistan, ABD'nin Afganistan ve Irak'taki müdahaleleri uluslararası hukukun devlet çıkarlarının karşısında çok zayıf kaldığının göstergeleridir.³⁰⁰

Turanly ve Goodman'a göre insani müdahalenin devletin rızası ve Güvenlik Konseyi onayı aranması ile kuvvet kullanımı yasağı istisnası kapsamına girerek yasallaşması engellendiğinden, henüz bir hukuk kuralı ve yasallık zemini oluşmamıştır. Sadece gerekli durumlarda ahlaken meşruluk vardır. Meşruluk ahlaki ve hukuki boyutlar içerir. Yasallık ise yalnızca hukuki boyutludur. Meşruluk için ne zaman, nasıl ve kim tarafından, hangi yetkiye dayanarak müdahale gerçekleştirilirse meşru olacağına dair ortak kararlar alınmalıdır. Ahlaki meşruiyet sağlandığında, yaklaşımların manipüle edilmesi engellenerek hukuki zemin oluşumu ilerletilebilir. Mevcut bir hukuk kuralı olmadığı için insani müdahale savunucuları meselenin etik yönlerine fazla odaklanır. Bu durumda müdahalenin gerekçeleri, uygulanış biçimi ve sonuçları tüm uygulamalarda çelişkileri ortadan kaldıracak ölçüde etik, şeffaf ve tutarlı olmalıdır. Ama pratikte müdahale uygulamaları birbirinden oldukça farklıdır.³⁰¹

Karşıtlara göre uluslararası sistem ve BM Antlaşması egemenlik, bağımsızlık ve iç işlerine karışmama ilkelerine dayanır. Uluslararası hukuku 1648 Münster ve Osnabrück antlaşmalarından itibaren egemenlik unsuru şekillendirmektedir. BM Antlaşması savaş için geniş bir yasaklama getirerek Westphalian uluslararası sistemi hukuken o güne değin hiç olmadığı ölçüde garanti altına almıştır. BM Antlaşması'nın 2(1). maddesi ile BM sisteminin temel dayanağı devletlerin egemen eşitliği prensibiyle ilişkilendirilmiştir. Bu madde ile devlet sınırları içinde geniş bir özerkliğe sahip olmuştur. Devlet ancak uzlaşma oranında uluslararası antlaşmalara taraf olarak egemenliğini diğer devletlere açma hakkına sahip olmuştur. Yaklaşımlar bu prensiplerle karşı gelmeleri nedeniyle hukuki açıdan tartışmalı konumdadır.³⁰²

BM Antlaşması'nın kuvvet kullanımını yasaklayan 2(4). maddesi ile iç işlerine müdahaleyi yasaklayan 2(7). maddesi, insani gerekçelere dayanan tek taraflı kuvvet kullanma

²⁹⁸ Çeçen A.; a.g.m., s. 812 / Aytoğlu Ç.; a.g.t., s. 5-7-9-10

²⁹⁹ Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 23

³⁰⁰ Aytoğlu Ç.O.; a.g.t., s. 3-5-7

³⁰¹ Turanly E.; "Barış Koruma Sürecinde İnsani Müdahalenin Rolü (Güney Kafkasya Bölgesinde İnsani Müdahale İhtiyacı)", *Journal of Black Sea Studies (Karadeniz Araştırmaları)*, Sayı: 39, 2013, s. 31 / Goodman R.; "Humanitarian Intervention and Pretexts For War", *American Journal of International Law*, 2006, Vol:100 No:107, s. 107-111, aktaran, Acet G. S.; a.g.m., s.445-449

³⁰² Şener B.; a.g.m., s. 153-154 / İren A., Gürkaynak M.; s. 145 / Arsava A. F.; "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", a.g.m., s. 102

eylemine uluslararası hukuka aykırı kılmaktadır. 2(4). maddesi ile uluslararası ilişkilerde bir devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı BM amaçları ile bağdaşmadıkça kuvvet kullanımı veya kuvvet kullanma tehdidine başvurulması yasaklanmış ve tek taraflı kuvvet kullanımı 51. madde olan meşru müdafaa hakkı ile sınırlandırılmıştır.³⁰³ Uluslararası barış ve güvenliğin korunması BM'nin ana amacı olarak diğer amaçların üstünde yer aldığı için meşru savunma hakkı dışında ne amaçla olursa olsun kuvvet kullanımına izin verilmemiştir. Bu sebeple BM'nin etkinliğindeki eksiklik ve tıkanıklıklar insani amaçlı müdahaleler için gerekçe oluşturmamaktadır. Kuvvet kullanma yasağı ile devlet egemenliği pekiştirilerek her devletin yaşam hakkı tüm devletlerin sorumluluğu haline getirilmiş, ulus devlet yapısı korunmuş ancak devlet içinde ulusların yaşam hakkından bahsedilmemiştir. Bu çerçevede diğer devletler ya da uluslararası kuruluşların koruma sorumluluğu eylemleri hukuki kabul edilemez. Kuvvet kullanımı istisnaları yoruma açık olmayacak şekilde BM Antlaşması ile belirtildiği için insani müdahale ya da koruma sorumluluğu yaklaşımları bu istisnalara içerisinde yer almamıştır. 2(4). maddesinin iki istinası vardır. Birincisi 51. madde ile meşru müdafaa hakkıdır. Barışın bozulması, tehdit edilmesi ve saldırı fiilinin varlığında, Güvenlik Konseyi müdahale edene kadar, Güvenlik Konseyi kararı ile kuvvet kullanımına izin verilmiştir. İkincisi Güvenlik Konseyi kararları doğrultusunda VII. bölüm altında uluslararası barış ve güvenliğin tehdidi veya saldırı halinde barışın ve güvenliğin korunması ya da yeniden sağlanması için Güvenlik Konseyi'nin gerekli gördüğü her türlü girişimde bulunabilme hükümleridir.³⁰⁴ Bu istisnalar koruma sorumluluğunu doğrudan ve açıkça yetkilendirmediği için koruma sorumluluğu kapsamında yapılan kuvvet kullanımı hukuki değildir.

2(7). maddesinde iç işlerine karışmama prensibi ile bir devletin iç yetkisine giren meselelerine müdahale yasağı hukuki bir norm haline getirilmiştir. Her devletin iç ve dış sorunlarını kendi kendine çözme hakkı tanınmış ve egemenlik alanının diğer devletlerin müdahalesine kapalılığı vurgulanmıştır. Ulusal yetki alanına giren işlerde hem BM'nin yetkisini kısıtlanmış hem de BM üyelerinin yükümlülükleri daraltılmıştır. Fakat bu durum VII. bölümde belirtilen zorlama tedbirlerinin uygulanmasına engel teşkil etmez. İç işlerine karışmamanın iki istinası meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanma istinası ve

³⁰³ Hancılar Ö.; a.g.m., s. 119-153-154 / Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 19 / Acet G. S.; a.g.m., s.450

³⁰⁴ Şener B.; a.g.m., s. 153-154-155-169 / Telli A.; a.g.m., s. 209 / Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 442 / Başbaşıoğlu T.; a.g.m., s. 3054

devletlerin iç hukuk tasarrufları ve düzenlemeleri için diğer devletler ve uluslararası kurumlara tanıdığı yetkiler kapsamında oluşan istisnadır.³⁰⁵

2(4). ve 2(7). maddelerinin insani müdahaleye izin verecek şekilde geniş yorumlanması, istisnaların kötüye kullanılmasına neden olur. Güvenlik Konseyi kararı ve uluslararası toplumun onayı olmaksızın yapılan insani müdahale hem uluslararası hukuka aykırı hem de sakıncalıdır. Yasallık zeminini oluşturmak için haklı sebep olarak insani trajedi işaret edilse de uluslararası hukukun elindeki tek seçeneğin kuvvet kullanımı olduğunu ima eden, diplomatik ve barışçıl yöntemleri ikinci planda tutan bir yapı söz konusudur. Bu yapı gelecekte keyfi kuvvet kullanımına zemin hazırlayabilir. Çünkü bugüne kadar belirlenmiş tek kriter, insani trajedinin varlığıdır. Gerekli diğer kriterler netleşmemiştir. Neyin, hangi durumda, hangi ölçekte gerçekleştiğinde insani trajedi sayılacağına, kim tarafından nasıl tespit edileceğine ya da hangi koşullar oluştuğunda müdahalenin gerekli olacağına dair yazılı bir uzlaşma yoktur.³⁰⁶ Muğlak ve manipüle edilebilir argümanlar çerçevesinde ileri sürülen yaklaşımlar sadece insani trajedi varlığı ve uluslararası toplumun onayının gerekliliği üzerinden hareket etmektedir. İnsani müdahalenin hangi ciddi konular ya da hak ihlalleri sonucunda yapılacağı ve hangi etik kurallar temelinde yürütüleceği gibi üzerinde uzlaşılmış yazılı kriterler olmadığı için yaklaşımlar başat güçlerin kullanılabileceği tehlikeli araçlar olarak görülür.³⁰⁷ Standartların yazılı ve net olmaması, müdahale planının doğru yapılmasını, kaynakların yeterli sağlanmasını ve zamanında müdahale edilmesini engellemektedir. Örneğin Bosna Hersek, Somali ve Ruanda'da geciken, yetersiz kalan ve doğru kurgulanmayan müdahalelerin insani krizleri derinleştirdiği görülmüştür.³⁰⁸ Bu nedenle uluslararası toplumun rıza göstermesi insani müdahaleye sadece belirli bir düzeyde meşruiyet zemini sağlayabilir ama yasallık sağlamaz.³⁰⁹

BM Antlaşması'nın 1. ve 2. maddelerinde yer alan amaçlar ve ilkeleri uyumsuzluk halinde olursa hangi öncelik sırasına sahip olduklarına dair bir hüküm yer almadığı için pozitif hukukta barış, adalet, insan hakları ve egemenlik gibi unsurların eşit değerde amaçlar olup olmadığı ya da hangisinin diğerine üstün olduğu sorusuna bir cevap yoktur. Buradan insani müdahale olmalı ya da olmamalı sonucunu çıkarmak zordur. Çünkü değer yargıları subjektiftir. Birine öncelik vermek diğeri açısından risklidir. Benzer durumlarda farklı

³⁰⁵ Telli A.; a.g.m., s. 209-210 / Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 442 / Şener B.; a.g.m., s. 153-154

³⁰⁶ Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 24-25

³⁰⁷ Öztürk Z. A.; a.g.m., s. 25

³⁰⁸ Duran H.; a.g.m., s. 90

³⁰⁹ Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 24-25

reaksiyonlar gösterilmesinin temel nedeni de budur. Örneğin, uluslararası barışa diğer amaçlara göre öncelik tanıma genel kabul görmemekte ve her duruma uygulanmamaktadır.³¹⁰

Karşıtlara göre BM Antlaşması'nın 1(3)., 55. ve 56. maddelerinde insan hakları ihlal edilince nasıl bir yol izleneceğine dair net bir açıklama yapılmamıştır. Bu maddeler genelde dar yorumlandığı için insan haklarını yeterince koruyan adımlar atılamamıştır. İnsan hakları ihlallerini durduracak kesin bir düzen kurulamadığı için insancıl hukuka gereksinim artmıştır.³¹¹ Bu maddeler insan hakları ihlallerine karşı ne yapılması gerektiğini açıklamazlar ve kuvvet kullanımına izin vermezler. Burada sorun Güvenlik Konseyi'nin veto ile bloke olmasından kaynaklanır. Hareketsizlik, gecikme, seçicilik, keyfiyet, çıkarıcılık gibi sorunlar karşısında müdahaleyi yetkilendirecek alternatif bir otoriteye ihtiyaç vardır.³¹² 39., 40., 41., 42 ve 43. maddeler ışığında soykırım, etnik temizlik, kitlesel ölüm, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları karşısında devlet sorumluluğunu yerine getirmezse uluslararası toplumun koruma sorumluluğu üstlenmesi gerektiği görüşüne karşın, uluslararası barış ve güvenliği bozma tehdidi kapsamına sistematik ve ağır insan hakları ihlallerinin girmediğini ve bu maddelerin yeterince açık olmadığını savunurlar. 53. maddeye istinaden Güvenlik Konseyi onayının müdahale başladıktan sonra da alınabileceği görüşüne, bu durumun bir emrivaki ile uluslararası sistemi tehdit edecek kapasiteye sahip olduğu şüphesiyle karşı çıkarlar. Afrika Birliği, NATO, AB ve OAS tarafından bu maddelere dayanarak yürütülen müdahalelerin çoğunun örneğin Kosova müdahalesinin Güvenlik Konseyi onayı alınmadan yapıldığı için 53. maddeye aykırılıktan dolayı da uluslararası hukuka aykırı olduğunu savunurlar.

Arsava Christian Wolf ve Emer de Vattel gibi hukukçuların müdahale hakkını reddedip iç işlerine karışmama prensibini savunduğunu saptamıştır. Tarih boyunca dini ve etnik grupları korumak için Osmanlı İmparatorluğu gibi pek çok devletin müdahale ile parçalandığını, Milletler Cemiyeti'nde manda ve himaye rejiminin emperyalist devletlerin kendi medeniyetlerini az gelişmiş ülkelere götürme söylemiyle çıkarlarını uygulamak için hukuki bir zemin olarak kullanıldığını buna dayanak gösterilir.³¹³ 1945'te kuvvet kullanma ve iç işlerine müdahale *de jure* olarak yasaklansa da 1945 ve 1999 yılları arasında 126 devletin 291 kere devletlerarası çatışmaya girmesi sonucunda 22 milyon insanın hayatını kaybetmiştir. Uluslararası sistemde *de jure* ve *de facto* olarak iki paralel evren vardır ve *de jure* sistemde

³¹⁰ Şener B.; a.g.m., s. 158-159

³¹¹ Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 16 / Çeçen A.; a.g.m., s. 826

³¹² Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 23

³¹³ Arsava F.; "Libya Örneğinde İnsan Haklarının Korunması İçin Yapılan Askeri Müdahale", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Cilt:12, 2013, s. 81-97 / Thakur R.; "R2p After Libya and Syria: Engaging Emerging Powers", *The Washington Quarterly*, Vo: 36 No: 2, 2013, s. 64, aktaran, Sürücüoğlu O.; a.g.m., s. 605 / Mamdani M.; "Responsibility to Protect or Right to Punish", *Journal of Intervention and Statebuilding*, Vol:4, No:1, 2010, s. 55-56, aktaran, Sürücüoğlu O.; a.g.m., s. 605

var olan 2(4). ve 2 (7). maddelerindeki yasaklar *de facto* sistemde sıklıkla ihlal edilir. Bu nedenle 51. maddenin pratikte bir değerinin kalmadığı ve böyle anarşik bir atmosferde insani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımlarının oldukça tehlikeli sonuçlar üretebileceği ileri sürülür.³¹⁴ Yaklaşımların kuvvet kullanımı yasağını insani gerekçelerle indirgeyerek egemenliği şartlı özerkliğe dönüştürdüğü savunulur.³¹⁵ Bu yolla kitleleri olumsuz etkilediği düşünülen herhangi bir durum müdahale için hukuki gerekçe olarak sunulabilir. Nitekim Kosova'dan esinlenen Rusya Gürcistan'ı işgal ederken meşruiyet zemini olarak bu yolu kullanmıştır.³¹⁶ Brown ve Ainley'e göre insani müdahale devlet içinde yaşanan sözde acıyı dindirmek için harekete geçen bir ya da birkaç devletin zorla bir devletin egemenlik bölgesini istila etmesidir.³¹⁷ Bellamy ve Wheeler'a göre insani müdahale ve koruma sorumluluğu egemenlik, kuvvet kullanmama ve karışmazlık ilkeleri ile inşa edilen uluslararası sistemin en zorlu sınavıdır.³¹⁸

İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımı savunucularına göre bu protokoller, sözleşmeler ve antlaşmalar çerçevesinde devletlerin müdahaleyi kabul etmiş oldukları varsayılır.³¹⁹ Ancak karşıtlara göre yaklaşımlar BM kararları ve dokümanları dışında uluslararası hukukun birincil kaynağı olan herhangi bir uluslararası antlaşmada somut olarak yer almamıştır ve herhangi bir pozitif uluslararası hukuk düzenlemesi yapılmamıştır. Koruma sorumluluğu yaklaşımı sadece soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve etnik temizlik hallerinde bir uluslararası hukuk normu olma yolunda ilerlemektedir. Çünkü yaklaşımı içeren hiçbir doküman doğrudan hukuki kaynak değildir. Doyle'ye göre koruma sorumluluğu yaklaşımı UAD'ın statüsünün 38. maddesinde tanımladığı uluslararası hukuk kaynakları olan uluslararası antlaşmalar, yapılageliş kuralları ve genel hukuk ilkelerinden herhangi birine girmemiştir.³²⁰ İnsan haklarını korumak için düzenlenen sözleşmeler insan hakları ihlallerini önlemek için münferiden kuvvet kullanımına izin veren hükümlere yer vermemiştir. Ayrıca burada bir haktan bahsedilip, yükümlülükten açıkça bahsedilmediği için müdahale konusunda seçicilik söz konusudur. Bu nedenle koruma sorumluluğu kapsamında yapılan müdahaleler

³¹⁴ Şener B.; a.g.m., s. 170

³¹⁵ Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 8

³¹⁶ Şener B.; a.g.m., s. 168

³¹⁷ Brown C., Ainley K. (Çev. Oyacıoğlu A.); **"Uluslararası İlişkileri Anlamak"**, Yayın Odası Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 209, aktaran, Başbaşıoğlu T.; a.g.m., s. 3054

³¹⁸ Wheeler N.J., Bellamy A. J.; "Humanitarian Intervention and World Politic", Smith S., Baylis J. (ed.), *An Introduction to International Relations, The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, Oxford, 2001, s. 480, aktaran, Başbaşıoğlu T.; a.g.m., s. 3055

³¹⁹ Geyik H.; a.g.m., s. 64-65 / Uluslararası İnsancıl Hukuk, Uluslararası Kızılhaç Komitesi, Türk Kızılayı; a.g.m., s. 14-15 / İren A., Gürkaynak M.; a.g.m., s. 145-146 / Özdemir A.; a.g.m., s. 89 / Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 460 / Arsava A. F.; **"Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu"**, a.g.m., s. 104-118

³²⁰ Doyle M.W.; **The Question of Intervention: John Stuart Mill and Responsibility to Protect**, Yale University Press, London, 2015, s.115, aktaran, Karagül S., Demirbaş Ç. E.; a.g.m., s. 491

insan hakları sözleşmelerine dayandırılarak hukuki sayılamaz.³²¹ Örneğin 1948 Soykırım Sözleşmesi'nde bir devletin diğer devlete münferiden kuvvet kullanımı hakkı açıkça tanımlanmamıştır. Bu yükümlülük yaklaşımlara hukuki temel sağlasa da uygulamada yetki gibi anlaşılarak keyfi kullanılmıştır.³²² Bu durum hukuki gelişimi sınırlandırmıştır.

BM çatısı altında pek çok dokümanda koruma sorumluluğu kavramına atfedilmiş olması henüz devletlere bir yasal yükümlülük oluşturmamıştır.³²³ Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul kararları ile Genel Sekreter raporları ancak yardımcı kaynak olabilir ve hukuki bağlayıcılığı yoktur.³²⁴ Güvenlik Konseyi kararlarıyla yapılan müdahaleler hukuka uygunluk bakımından güçlü konumda olsalar da yeterli bağlayıcılık olmadığı için yasallık tartışması devam etmektedir. Güvenlik Konseyi siyasi bir yapı olduğu için uygulamada bu kararlar zorlukla alınabilmektedir. Genel Kurul'un emsal teşkil eden kararları çok azdır. Sadece 1950 Kore Savaşı ve 1990 Kuveyt Krizi'dir. Çözüm için İnsani Müdahaleler İçin Ön Taahhüt Rejimi (Procommitment Regime for Humanitarian Interventions) önerilmiştir. Öncelik Güvenlik Konseyi'nde olmak kaydıyla, olası bir veto durumunda, insan hakları ihlalleri olması muhtemel devletler arasında yapılacak ön taahhüt antlaşması ile müdahale olanağı sağlanmaya çalışılmıştır. Fakat bu öneri de henüz tartışma aşamasındadır.³²⁵ Yine de böyle bir seçeneğin varlığı ümit vericidir.

2005 Zirvesi Sonuç Bildirgesi, Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi kararlarıyla teyit edilse de Genel Kurul kararları tavsiye niteliğinde olduğundan ve Güvenlik Konseyi kararları da UAD'ın 38. maddesi gereği tam bağlayıcı olmadığından hukuki zemin yetersizdir. Genel Kurul'un sadece üye devlet sayısı ve devletlerarası karşılıklı bağımlılık nedenleri ile manevi bağlayıcılığı ve ağırlığı vardır. Sadece dünya kamuoyunda manevi müeyyide oluşturabilir.³²⁶ Pozitif uluslararası hukuk normu oluşumu aşamasında yeterli etkiye sahip değildir.³²⁷ Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi kararlarının yalnızca yapılagelen müdahale uygulamalarından

³²¹ Hancılar Ö.; a.g.m., s. 119 / Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 2 / Sürücüoğlu O.; a.g.m., s. 605 / Özdemir A.; a.g.m., s. 90-91

³²² Hancılar Ö.; a.g.m., s. 120 / İren A., Gürkaynak M.; a.g.m., s. 145-146 / Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 12 / A/RES/ 260 A (III), 9.12.1948, Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide,

https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocitycrimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf, 21.11.2018

³²³ Hehir A.; "Assessing the Influence of the Responsibility to Protect on the UN Security Council During the Arab Spring", *Cooperation and Conflict*, Vol: 51, No: 2, 2016, s. 167, aktaran, Karagül S., Demirbaş Ç. E.; a.g.m., s. 490

³²⁴ Özdemir A.; a.g.m., s. 108

³²⁵ Savaşan Z.; "Uluslararası Hukuk Nereye Gidiyor: Dünden Bugüne ve Geleceğe Temel Tartışmalar", Çizgi Kitabevi, 2018, Konya, s. 147 / Savaşan Z.; "İnsani Müdahale: Hukuki Boyut", *Beynelmilel Uluslararası Haber Yorum Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, 2013, s. 15

³²⁶ Birdişi F.; a.g.m., s. 177

³²⁷ UN Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect; "General Assembly", <https://www.un.org/en/genocideprevention/general-assembly.shtml>, 11.08.2020, s. 104-105

dolayı ileride bir teamül kuralı olma potansiyeli vardır ve bu bağlamda yasal olmaktan ziyade gelişmekte olan bir uluslararası etik normu olma özelliği taşır.³²⁸ İnsani müdahaleye kapı aralayan 1965 tarihli Genel Kurul'un Devletlerin İç İşlerine Müdahalenin Kabul Edilmezliği ve Bağımsızlık ve Egemenlik Haklarının Korunması Hakkında Bildiri ve 1970 tarihli BM Antlaşması Uyarınca Devletlerarası Dostane İlişkiler ve İşbirliğiyle İlgili Uluslararası Hukuk İlkelerine Dair Bildiri kapsamında bir devletin iç işlerine doğrudan veya dolaylı karışmama ilkesi kabul edilirken bu konuda istisna tanımlanmamıştır.³²⁹

2001 ICISS raporu da uluslararası hukuk açısından bağlayıcı değildir. 2005'te BM reformu için yapılan Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde 138. ve 139. maddeleri ve Güvenlik Konseyi'nin 1674, 1706, 1894 ve 1970 sayılı kararları uluslararası toplumun desteğini yeterince alamamıştır. Ayrıca 2005 BM Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde sadece koruma sorumluluğu kavramının konu edildiği bir zirvede kabul edilmediği, sadece iki paragraf (138 ve 139) içinde kısa, yetersiz ve eksik olarak ele alındığı, 2001 ve 2004'te sunulan haline kıyasla zayıflatıldığı, meşru otorite olarak Güvenlik Konseyi belirtildiği ve tepki verme kapsamında askeri müdahalenin ne zaman gerekli olacağına dair ölçütler ve uygulama yöntemlerinden bahsedilmediği için yetersiz ve yüzeysel bir belge olduğu dikkate alınmalıdır.³³⁰ Ayrıca 139. paragraftaki koruma sorumluluğu yetkileri BM Antlaşması'nın VI., VII. ve VIII. bölümlerine dayanarak Güvenlik Konseyi'ne verildiği için yeni bir kural ya da istisna oluşturmamıştır. Koruma sorumluluğu yaklaşımına göre kuvvet kullanımı ancak Güvenlik Konseyi kararı ile VII. bölüm çerçevesinde uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden ve barışı ihlal eden bir durum olursa değerlendirilebilir.³³¹

Koruma sorumluluğu yaklaşımının içeriğinin dört suçla sınırlandırılmış olması da norm oluşumunu olumsuz etkilemiştir. İnsan hakları sözleşmelerinde belirtilen diğer ekonomik haklar ve siyasi özgürlükler, teröre karşı savaş, demokrasi götürme vb. nedenler koruma sorumluluğu kapsamına alınmamıştır. Dolayısıyla uluslararası toplumun bu konularda yükümlü kılındığı sorumlulukları da yoktur.³³² Örneğin Myanmar'da 2008'de yaşanan doğal felakette uluslararası yardımın ülkeye girmesine izin verilmemesi ve ihmalkârlık sonucu yaşanan insani krizde koruma sorumluluğu kapsamında müdahaleye izin verilmemiştir. Fransa 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 139. maddesi kapsamına insani

³²⁸ Eldem T.; "Koruma Sorumluluğu Normunun Libya ve Suriye Krizleri Bağlamında İşlevselliği", *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 43, 2015, s. 43 / Karagül S., Demirbaş Ç. E.; a.g.m., s. 490-491

³²⁹ Hancılar Ö.; a.g.m., s. 105

³³⁰ Badescu C.G.; **Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect: Security and Human Rights**, Routledge, New York, 2011, s. 6., aktaran, Özdemir A.; a.g.m., s. 98- 104

³³¹ Gözen Ercan P., "İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek...", a.g.m., s. 172

³³² Bannon A.L.; "The Responsibility to Protect: The UN World Summit and the Question of Unilateralism", *The Yale Law Journal*, Vol: 115, 2005-2006, s. 1163, aktaran, Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 446

yardımlardan kaçınılmasını insanlığa karşı suç kapsamına almak için girişimde bulunsa da Fransa'nın müdahale nedenlerini genişletme girişimi çok riski bulunarak kabul edilmemiştir.³³³

Afrika Birliği Örgütü'nün kurucu sözleşmesinin (Constitutive Act of the African Union:2000) 4. maddesine göre koruma sorumluluğu hukuki bir norm olarak düzenlenmiştir. Birliğe üye bir devlete müdahale hakkı, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve soykırım suçları işlendiğinde söz konusu olabilir. Ancak karşıtlara göre bu hüküm BM Antlaşması'nın ilgili maddeleri gereği uluslararası hukukta kuvvet kullanımı yasağının bir istinasını oluşturamaz. bölgesel olması ve sadece üyeler ile sınırlı yetkiye sahip olması geleceğe yönelik beklentileri sınırlandırmıştır. Bölgesel olduğu için uluslararası hukuk dokümanlarını kapsayıcı değildir ve uluslararası toplumun tamamını bağlamamıştır.³³⁴ Ayrıca insan haklarından değil BM Antlaşması'nın 39. maddesinden esinlendiği ileri sürülür.³³⁵

Afrika Birliği Kurucu Sözleşmesi, 1948 Soykırım Sözleşmesi ve diğer insan hakları sözleşmeleri ile uluslararası hukukun suç saydığı soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve etnik temizlik suçlarının, 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde koruma sorumluluğu yaklaşımı kapsamında kabul edilmesi sadece yaklaşımının meşruiyetine katkı sağlamıştır. Bu sözleşmelerin varlığına ve UAD'ın baskılarına rağmen Ruanda, Bosna ve Darfur gibi birçok ağır insani krizde uluslararası toplum uzun süre soykırımı önlemede seyirci kalmıştır.³³⁶ Çeşitli insan hakları sözleşmeleri imzalanmış ancak uygulamada söylem olarak kalmıştır.³³⁷ İnsan hakları müdahalenin ahlaki çerçevesini oluştursa da hukuki meşruiyeti açısından yeterli değildir. Hangi insan haklarının ihlalinin müdahale için konu olacağını, suçları tanımlamak için eşiğin ne olduğunu, nasıl tutarlı ve güvenilir bir haklı gerekçe eşiği oluşturulacağı vb. hususları belirlemek oldukça zordur.³³⁸ Örneğin, askeri müdahale için devletin egemenlik sınırları içinde geniş çaplı şiddet eylemleri ve insan hakları ihlalleri yaşandığına dair kanıt olması gerekir. Fakat geniş çaplı ifadesinin kapsamının ne olduğuna dair hukuki bir görüş birliği yoktur. Arsava'ya göre bu nedenle koruma sorumluluğu

³³³ Evans G.; **The Responsibility to Protect Ending Mass Atrocity Crimes Once and For All**, Brookings Institution, Washington D.C., 2008, s. 65-69, aktaran, Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 446

³³⁴ Reçber S.; "Sri Lanka ve Koruma Sorumluluğu", s. 163 / African Union, "Constitutive Act of the African Union", a.g.m. / Arsava A. F.; "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", a.g.m., s. 109

³³⁵ Dalar M; a.g.t., s. 125 / Arsava A. F.; "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", a.g.m., s. 109 / African Union, "Constitutive Act of the African Union", s. 6-7

³³⁶ İren A., Gürkaynak M.; a.g.m., s. 145-146

³³⁷ Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 460

³³⁸ Şener B.; a.g.m., s. 159

yaklaşımı içeriksiz siyasi retorik ve hukuki değil siyasi bir tasarruf olmakla eleştirilmektedir.³³⁹

Mevcut uluslararası hukuk, birey haklarının korunmasını devletlere bırakır fakat koruma sorumluluğu yaklaşımının feyz aldığı kozmopolitanizm birey haklarının korunmasını ulus devletlerin üzerindeki kurumların sağlayacağını savunur. Ancak burada insani müdahaleye karar verecek ve uygulayacak kurumların çözüm geliştirememesi karşıt argümanların temelini oluşturur.³⁴⁰ Küresel çaptaki sorunların çözümü için gereken küresel kurumlar henüz tam olarak oluşmadığı için müdahale deneyimlerinde sorunlar yaşanmaktadır. Hangi otoritenin müdahaleye karar vereceği, müdahalenin nasıl olması ve kim tarafından uygulanması gerektiği gibi konular netleşmedikçe yaklaşımların meşruiyeti tartışmalı olmaya devam edecektir. Bu konunun çözümü için Genel Kurul'a insani aciliyet tüzüğü imzalatılması, asker ve sivillerin oluşturacağı daimi kurtarma ordusu kurulması, hükümetten bağımsız ve konusunda uzman yargıçlardan oluşan İnsan Güvenliği Mahkemesi kurulması, demokratik devletlerden oluşan bir koalisyon desteği sağlanması, Güvenlik Konseyi'ne hesap verme yükümlülüğü getirilmesi gibi öneriler gündeme getirilmiştir ancak bunların hiç biri genel kabul görmemiştir.³⁴¹

Kozmopolitanizme dayalı insani amaçlı müdahalelerin farklı niyetlerle kullanımı sorununun devam etmesi riski dikkate alınmalıdır. Doğal hukuk, insan hakları, demokrasi, modernleşme misyonu, Hristiyanlık vb. gerekçelerin evrensel değerler olarak kabul edilmesinin ne kadar doğru olduğu tartışmalıdır. Evrensel değerler ve normların kim tarafından konulduğu önemli bir soru işaretidir. Müdahalenin kendilerinden olmayanlara karşı yapılacağı endişesini doğurur.³⁴² Çünkü Avrupa evrenselciliği genelde emperyalizm ve globalizmin kültürel hegemonyasıyla sonuçlanmıştır. Ahlaki sorumluluk ile uluslararası hukuk arasında öncelik sıralaması sorunu, insani müdahaleyi uygulayacak kurumların olmaması ve kurumsallaşma sorunları çözülmelidir. İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinden koruma sorumluluğu yaklaşımına kadar uzanan uluslararası insan hakları

³³⁹ Arsava A. F.; "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", a.g.m., s. 119

³⁴⁰ Fine R, Smith R.; "Cosmopolitanism and Humanitarian Military Intervention", Devetak C. Christopher W. (ed.), The Globalisation of Political Violence: Globalisation's Shadow, Routledge, New York, 2007, s. 2-3, aktaran, Başbaşıoğlu T.; a.g.m., s. 3058

³⁴¹ Archibugi D; "Cosmopolitan Guidelines for Humanitarian Intervention", *Alternatives: Global, Local, Political*, Vol: 29, No: 1, 2004, s.15, aktaran, Başbaşıoğlu T.; a.g.m., s. 3057-3058 / Buchanan A.; "Reforming the International Law of Humanitarian Intervention", Holzgrefe, J.L., Keohane R. O. (ed.), **Humanitarian Intervention: Ethical, Legal, and Political Dilemmas**, Cambridge University Press, New York, 2003, s. 18, aktaran, Başbaşıoğlu T.; a.g.m., s. 3057-3058

³⁴² Douzinas C.; **Human Rights and Empire: The Political Philosophy of Cosmopolitanism**, Abingdon, Routledge-Cavendish, New York, 2007, s. 17, Başbaşıoğlu T.; a.g.m., s. 3060/ Wallerstein I. (Çev. A. U. Kılıç); **Avrupa Evrenselciliği**, Bgst Yayınları, İstanbul, 2010, s. 39-40, aktaran, Başbaşıoğlu T.; a.g.m., s. 3059-3060

sistemini yöneten BM'nin kozmopolitan ilkeleri netleştirmelidir.³⁴³ Koruma sorumluluğu yaklaşımı uluslararası hukuk normu olmadığı, hukuken bağlayıcı olmadığı ve içeriği net olmadığı için güçlü devletler ulusal çıkarları için başka devletlerin iç işlerine müdahale aracı olabilir. Rejim değişikliği aracı olarak kullanılabileceği göz ardı edilmemelidir. Müdahale ile ekonomik ve siyasal istikrar sağlanırken kimlerin restorasyondan daha çok pay alacağı düşünülmelidir.³⁴⁴

Yüksek Hiyerarşili Grup (the UN High Level Group) haklı sebep ifadesini *tehdidin ciddiyeti* ve *doğru amaç* şartlarıyla ilişkilendirip, kuvvet kullanımını prosedürel olarak Güvenlik Konseyi üzerinden meşrulaştırmıştır. Reaksiyon sorumluluğunda meşrulaştırma tekeli Güvenlik Konseyi'nde kaldığı sürece haklı savaş olsa da sistem aynı kalacaktır. Önleme aşamasında ve çatışma sonrasında yapılacak işbirliğinin açık olmayan unsurları bugünkü uluslararası hukuk ölçütlerini aşmaktadır. Farklılıkları dikkate alarak uluslararası hukukun uyarlanması ya da küçük adımlarla ilerlenmesi arasında bir tercih söz konusudur.³⁴⁵ Bu şartlar altında küçük adımlarla ilerleme olasılığı daha yüksek görünmektedir.

2.2.2. Uluslararası Örf ve Adetler Açısından

Yaklaşımlarının karşıtları bugüne kadar yapılagelen insani müdahale örneklerine bakarak 1945 öncesinden beri hak olarak kullanıldığı iddia edilen bir örf ve adet hukuku kuralının varlığı net olmadığını ve 1945 sonrasında da istikrarlı bir uygulama olmadığı için böyle bir hukuk kuralının henüz oluşmadığını savunurlar. Örneğin NATO'nun Kosova müdahalesinin Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi olmaksızın yapılmasının teamül hukukuna zemin hazırlandığı iddia edilse de sonradan Güvenlik Konseyi olmadan yapılan müdahaleler uluslararası toplumda yeterli desteği sağlayamadığı, çeşitli devletlerce kınandığı ve insani amaçlarla yapıldıkları reddedildiği için teamül hukuku normu oluşumu sınırlanmıştır.³⁴⁶

Yaklaşımların teamül olmasının önünde en güçlü engel seçicilik ve çifte standart ile uygulanmalarıdır. İdealist amaçlarla kurulan BM ne yazık ki realist değerlere göre yönetilmektedir. Yaklaşımlar için örnek gösterilen olaylarda uluslararası toplumun kararlı, tutarlı ve istikrarlı davranmaması sonucu gereken altyapı oluşmamıştır.³⁴⁷ İnsani müdahale büyük devletlerin uhdesinde kalmış seçici bir uygulamadır. Bizzat müdahale eden devletlerin

³⁴³ Başbaşıoğlu T.; a.g.m., s. 3060-3061

³⁴⁴ Kurt S.; “İnsani Müdahale ve Suriye Örneği”, <http://docplayer.biz.tr/34416254-Insani-mudahale-ve-suriye-ornegi.html>, 9.04.2017, s. 45-46 / Telli A.; a.g.m., s. 208

³⁴⁵ Arsava A. F.; “Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu”, a.g.m., s. 117

³⁴⁶ Hamilton R.J.; “The Responsibility to Protect: From Document to Doctrine-But What of Implementation?”, *Harvard Human Rights Journal*, Vol:19, 2006, s.289, aktaran, İren A., Gürkaynak M.; a.g.m., s. 147-148

³⁴⁷ Özdemir A.; a.g.m., s. 104 / Halatçı Ulusoy Ü.; a.g.m., s. 275 / Şener B.; a.g.m., s. 166

Güvenlik Konseyi'nde birbirinin insani müdahale girişimlerine ilişkin kararlara karşı çıkmaları teamül oluşumunu önlemiştir. Örneğin, NATO'nun Kosova müdahalesine Çin, Rusya ve Hindistan karşı çıkarken, Rusya'nın Gürcistan müdahalesine ABD, İngiltere ve AB ülkeleri karşı çıkmıştır. Diğer taraftan Üçüncü Dünya ülkelerinin yaşadığı insani krizlerde yoğun insan hakları ihlallerinin varlığına rağmen müdahalesiz kalınması da seçicilik ve keyfiyet bağlamında teamül oluşumunun önüne geçmiştir. Sri Lanka'da Tamillerin uğradığı soykırım, Kuzey Kore hükümetinin binlerce muhalif vatandaşını öldürmesi, Nijerya yönetiminin ayrılıkçı İbo etnik grubuna karşı katliam yapması, Myanmar yönetiminin muhaliflere yoğun insan hakları ihlalleri yapması ve Rohingyalara etnik temizlik ve göç politikaları uygulaması gibi krizler insani müdahaleye konu olmadığı için bir örf ve adet hukuku kuralı olduğundan bahsedilemez.³⁴⁸

Özellikle 2000lerde koruma sorumluluğu kavramının ortaya çıkışından itibaren Burma, OAC, FSC, DKC, KDHC, Gine, Kenya, Kırgızistan, Libya, Mali, Nijerya, Güney Sudan, Sri Lanka, Uganda, Myanmar, Yemen, Zimbabve, Suriye ve Irak gibi devletlerde yaşanan krizler BM'de ciddi oranda tartışılmıştır ve hepsine tutarlı bir tavırla yaklaşılmamıştır. Örneğin Gine ve Kenya'da koruma sorumluluğu engelleme aşamasında uygulanmışken, Libya ve FSC'de askeri müdahale reaksiyon aşamasında uygulanmıştır. KDHC, Myanmar, Uganda ve Sri Lanka'da hareketsizlik tercih edilmiştir. NATO Kosova'da Güvenlik Konseyi'nin yetkisini almadan hareket etmiştir. Tanzanya Uganda'ya meşru müdafaa hakkını gerekçe göstererek müdahale etmiştir. ABD Panama ve Grenada müdahalelerinde ideolojik, stratejik ve ekonomik çıkarlarını korumak amacıyla hareket edip müdahalesizlik durumundan daha fazla mağduriyet doğurmuştur. 1994'te Ruanda'ya müdahale geciktiği için 1 milyona yakın insan hayatını kaybetmiştir. Irak'ta Saddam katliamına müdahale edilirken, Şili'de Pinochet'in katliamına diplomatik kınama yapmakla yetinilmiştir. Angola, Kongo, Burundi ve Liberya'ya zamanında müdahale kararı verilememiştir. Self determinasyon hakkından dolayı çıkan Yugoslavya iç savaşına ve Güney Sudan bağımsızlık mücadelesine müdahale edilirken, Doğu Timor ve Güney Rodezya halklarına self determinasyon hakları için destek verilmemiştir. Arap Baharı sonrasında Libya'ya katliam olasılığı üzerine hemen müdahale edilirken, yine Arap Baharı sonrasında iç savaşa düşen Suriye'de 2016 yılı sonunda 4,7 milyon mülteci ve ciddi boyutlarda insani kriz oluşmasına rağmen müdahale kararı alınamamıştır. Rusya 2008'de Gürcistan'ı işgal ederken

³⁴⁸ Ronzitti N.; **Rescuing Nationals Abroad Through Military Coercion And Intervention On Grounds Of Humanity**, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1985, s. 108-110, aktaran, Hancılar Ö.; a.g.m., s. 99-119-120

koruma sorumluluğu yaklaşımı söylemleri altında işgalini meşrulaştırmıştır.³⁴⁹ Bütün bu örnekler koruma sorumluluğu yaklaşımının hukuki ve yönetsel boşluklar nedeni ile suistimale açık yapısını göstermiştir. Siyasi ve stratejik çıkarlara dayalı olarak seçici ve keyfi uygulandığını göstermiştir. Bu örneklerin tutarsızlığı, istikrarsızlığı, keyfiyetçiliği ve seçiciliği ışığında teamül olduğu düşünülemez.³⁵⁰ İstikrarsızlık ve tutarsızlıkların teamül oluşumunu nasıl engellediği, ikinci bölümde verilen örneklerde kriterler ve sütunların uygulanmasına bakılarak irdelenecektir.

Karşıtlara göre devletlerin uzak ülkelerin vatandaşlarını korumak için askerlerini tehlikeye atmaları ahlaki ve siyasi sorunlar yaratır. Ulusal çıkar olmadan bunu yapmaları için yeterli sebep olması gerekir. Kamuoyu ve medyanın asker cenazelerini görünce müdahalenin devamına nasıl bakacağı önemli bir sorundur. Bu gerçeklik altında doğru amaçların ne olduğu irdelenmeli ve barındırdığı riskler hesaba dâhil edilmelidir. Kimin hangi amaçlarla müdahaleye katılacağı noktasında büyük bir soru işareti vardır. Devletler müdahale uygulamanın politik, ekonomik, hukuki ve ahlaki maliyetlerini göz önünde bulundurarak ulusal çıkarları ekseninde karar almaktadırlar. Müdahale gerektiren haller net sınırlarla belirlenmediği ve denetim mekanizması olmadığı için daimi üyeler çıkarlarına göre hareket etmekte ve bölgesel örgütler olay bazlı yaklaşmaktadır. İnsan hakları ihlalleri hangi boyuta ulaştığında müdahale edileceğini belirleyen merkezi bir otorite olmamasından faydalanan güçlü devletler yaklaşımları araç olarak kullanıp suistimal etmektedir. İnsan hakları, iyi yönetim, korumacı ve önleyici yardımseverlik, evrensellik, demokrasi vb. söylemler yeni sömürgecilik araçları olarak algılanmaktadır. Yaklaşımların yeni sömürgecilik anlayışı ile araçsallaştırılması ve suistimal edilmesi yeni savaş tohumları ekerek uluslararası sistemin güvenliğini daha çok tehdit edebilir. Güçlü devletlerin daha zayıf olanların iç işlerine gerekli gereksiz karışma fırsatı bulduğu için koruma sorumluluğu henüz teamül haline gelmeye uygun bir yapıya sahip değildir.³⁵¹ 1990larda ABD'nin 1991 Irak ve 1999 Kosova müdahale girişimlerinde insancıl gerekçeleri öne sürerek yapılageliş kuralı oluşumuna katkı sağlayıp, sonraki keyfi müdahalelerin önü açtığı düşünülür. Konsey kararı olmadan gerçekleştirilen

³⁴⁹ Wheeler N.J., Bellamy A. J.; "Humanitarian Intervention and World Politic", Smith S., Baylis J. (ed.), *An Introduction to International Relations, The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, Oxford, 2001, s. 472, aktaran, Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 464 / Popovski V.; The UN Security Council Approach to the Conflict in Former Yugoslavia, *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol: 2, 2001, p. 39, aktaran, Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 464 / Gözen Ercan P., "İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek...", s. 173 / Gözen Ercan P., "Onuncu Yılının Ardından ...", a.g.m., s. 399 / Williams P. D.; "The Road to Humanitarian War in Libya", *Global Responsibility to Protect*, No:3, 2011, s.249 / Karagül S., Demirbaş Ç. E.; a.g.m., s. 492 / Sur M.; a.g.m., s. 2546-2547

³⁵⁰ Başbaşıoğlu T., a.g.m., s. 3061

³⁵¹ Şener B.; a.g.m., s. 166-171 / Özdemir A.; a.g.m., s. 105 / Sürücüoğlu O.; a.g.m., s. 603 / Öztürk Z. A., a.g.m., s. 25 / Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 9

Kosova operasyonunun eleştirilmesinin haklılığı, Rusya'nın Gürcistan müdahalesini insani krizi gerekçe göstererek koruma sorumluluğu yaklaşımı ile meşrulaştırmaya çalıştığında daha iyi anlaşılmıştır. Rusya yaklaşımı kendi çıkarları için kuvvet kullanma yasağına karşı bir araç olarak kullanmıştır. 1971'de Pakistan, 1978'de Kamboçya, 1979'da OAC, 2015'te Yemen ve Suriye müdahaleleri de bu duruma dayanak gösterilebilir.³⁵²

BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon'a göre koruma sorumluluğunun henüz bir kavramdır ve hukuki norm haline getirecek politika henüz oluşmamıştır. Chomsky'ye göre insani müdahale coğrafi keşiflerle (Batılıların Amerika'daki yerlileri vahşi yaşamlarından kurtarıp uygarlığa ulaştırma adına savaşı meşru görmesiyle) başlar. 19. yüzyılda sömürgeci devletler modern devlet, güvenlik ve düzen tesis etme amacını kendilerine ait bir hak olarak görüp insani müdahale anlayışını ortaya çıkararak savaş haklarının kullanımını daha da meşrulaştırmıştır. 2009 Genel Kurul görüşmelerinde Chomsky, "Güçlülerin geçmişi unutmak istemesi normaldir ama zayıflar için geçmişi unutmak akıllıca bir seçenek değildir." diyerek insani müdahale yaklaşımının zayıf devletler için içerdiği tehlikeye dikkat çekmiştir. Koruma sorumluluğunu insani müdahalenin kuzeni olarak adlandırmış ve Tuckydides'in "Güçlüler gücünün yettiğini yapar, zayıflar ise neyi kabul etmesi gerekiyorsa onu kabul eder." deyişi ile kavramın sadece dilde bir değişiklik olduğuna değinmiştir.³⁵³ İnsani müdahalenin verdiği rahatsızlıktan kurtulmak için koruma sorumluluğu kavramı ile kuvvet kullanımının önünün açıldığını, sorumluluğun Güvenlik Konseyi'ne verilmesinin çözüm için yeterli olmadığını, insani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımlarının birbirinden farklı ve bağımsız düşünülmemeyeceğini vurgulamıştır. Chomsky'ye göre koruma sorumluluğu yaklaşımı, insani müdahalenin askeri boyutunu arka plana çeken ve yerine sorumluluk boyutunu ön plana çıkaran bir illüzyondan ibarettir. Bu tutarsızlıklar, ikilemler ve seçicilikler, büyük güçlerin domine etmesi, çıkar sağlama aracı olarak manipüle ve politize edilmesi teamül oluşmadığının kanıtıdır.³⁵⁴

Şüpheler yaklaşımların siyasi ve insani krizlerin temel problemlerini çözeceğine inanmazlar ve endişe ile yaklaşırlar. Yaklaşımların çatışma içeren ve özünde barışı sağlamak için savaş çıkartan yöntemlerini, yani insan ölümlerini durdurmak için insan öldürmeyi ahlaki ve hukuki açıdan kabul edilemez olarak görürler.³⁵⁵ Uluslararası toplumun iki seçenekten

³⁵² Aytoğu Ç.O.; a.g.t., s. 9-10 / Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 23 / Demirel N.; a.g.m., s. 153

³⁵³ Chomsky N.; *The Responsibility to Protect*, <https://chomsky.info/20090723/>, 21.11.2018, aktaran, Telli A.; a.g.m., s. 214-215 / Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 2-10 / Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 444

³⁵⁴ "Chomsky N.; *The Responsibility to Protect*", <https://chomsky.info/20090723/>, 21.11.2018, aktaran, Telli A.; a.g.m., s. 214-215 / Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 9

³⁵⁵ Brandt, R. B.; "Utilitarianism and the Rules of War", *Philosophy and Public Affairs*, 1972, s.157, aktaran, Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 9 / Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 441

birini seçmeye zorlanması karşısında her devletin kendine has dinamikleri olduğunu, halkların kurtuluşunun kendi yöntemleriyle hesaplaşmalarıyla mümkün olabileceğini ve dışarıdan gelen koruma sorumluluğu müdahalesinin kendi mücadelelerinden daha iyi sonuçlar üretmeyeceğini ileri sürerler.³⁵⁶ Örneğin, NATO Arap Baharı'nda başlangıçta Libya'yı Libyalı yöneticilerden kurtarmaya giderken, sonuçta daha büyük bir iç savaşa ve Libya'nın düşkün devlet olmasına sebep olmuştur. Irak'ta askeri müdahale sonrasında sorumluluklar yeterince yerine getirilmemiştir. Savaş sonrası güvenliği sağlayamadan yönetim yerel otoriteye devredilip otonom bölge ile merkezi hükümet arasında çatışma devam etmiştir. Yeniden inşa çerçevesinde yapılan ekonomik anlaşmalar ise müdahale edenler lehine sonuçlar üretmiştir.³⁵⁷

Müdahale için kullanılan resmi gerekçelerde insani gerekçelerden ziyade meşru müdafanın temel alınması da teamül kuralı oluşumunu sınırlandırmıştır. Özellikle Soğuk Savaş döneminde Hindistan, Vietnam ve Tanzanya tarafından kullanılan müdahale argümanlarında insani müdahaleden ziyade meşru müdafaa hakkının dayanak alınması teamül oluşmadığının göstergesi olarak kabul edilir. Kosova müdahalesinde NATO üyeleri resmi açıklamalarında, müdahaleyi gelecekteki olası krizlere örnek teşkil edecek şekilde tanımlamaktan kaçınmaları bu görüşü kuvvetlendirmiştir. Dolaylı saldırının uluslararası hukuk açısından değerlendirildiği ilk yargı kararı olan Nikaragua Davası'nda UAD, ABD'nin müşterek meşru müdafaa hakkına dayanan iddialarını reddedip, doğrudan askeri harekâtla ya da dolaylı olarak terörist faaliyetleri desteklemekle gerçekleştirilen müdahalelerin kuvvet kullanmama ve iç işlerine karışmama ilkelerini ihlal ettiğine karar vererek bu görüşü kuvvetlendirmiştir.³⁵⁸

Karşıtlara göre yaklaşımların örf ve adet hukuk kuralı olduğuna dair geniş bir inanç uzlaşısı yoktur. Aksine hukuk normu olarak kabul eden devletler sadece Japonya, Yeni Zelanda, Norveç, Fransa, Kanada, Avustralya, Lihtenştayn ve San Marino'dur. Uganda daha detaylı şekilde düzenlenmesi koşulu ile destekler. Ukrayna açıkça Güvenlik Konseyi yetkisinde ve son çare koşuluyla destekler. Endonezya belli ahlaki gerekçelere rağmen siyasi ve hukuki olarak ileride tartışılması gerektiğini belirterek destekler. Tanzanya, Küba, Venezüella, Vietnam, Kolombiya, Mısır, Cezayir, İran, Suriye, Pakistan ve Üçüncü Dünya ülkeleri zayıf devletlere karşı güçlü devletlerin lehine olduğu ve hukuki temelden yoksun bulunduğu için karşı çıkar. Özellikle sömürgeci kurtulup bağımsızlıklarını yeni kazanan devletler kendilerine yönelebilecek yeni bir tehdit olarak algılar. Koruma sorumluluğu

³⁵⁶ Yonucu D.; a.g.m., s. 6

³⁵⁷ Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 9-10

³⁵⁸ Hancılar Ö.; a.g.m., s. 99-100

yaklaşımı ile Güvenlik Konseyi'ne geniş yetki verilmesinin devletlerin egemenlik alanlarını daraltacağı endişesini doğurur. ABD ahlaki olarak uluslararası toplumun sorumluluğu söylemine kuşkuyla bakarak 51. maddeye göre uygun şartlarda önleyici savaş ve meşru müdafaaya desteğini yineler. Çin, Hindistan ve Rusya ise koruma sorumluluğunun bir hukuk kuralı olduğuna ilişkin inancın oluşmasına imkan tanımaz.³⁵⁹ Koruma sorumluluğu yaklaşımının pek çok bilinmeyişi de teamül gelişimine engel olmaktadır. Özellikle karar alma ve önleme parametreleri ile BM'nin karar alma ve uygulamada tek aktör olup olmadığı net belirlenmemiştir.

Müdahale kararının sadece Güvenlik Konseyi yetkisine bırakılması tüm dünyaca kabul görecektir bir hukuki norm ya da teamül hukuku oluşumunu sınırlandırır. Güvenlik Konseyi 15 üye devletin temsilcilerinden oluştuğu için dünya kamuoyunu yeterince temsil edecek kapasiteye sahip değildir. Asya, Afrika ve Latin Amerika'da önemli devletlerin temsil edilmemesinden dolayı burada alınan veya alınamayan kararlar dünyanın geriye kalanına karşı sorumlu olamaz.³⁶⁰ Ayrıca BM'nin müdahale esnasında halkı korumak için yapacağı eylemlerinin etkin bir altyapısı yoktur. BM hızlı ve etkin tepki için henüz yeterli değildir. Bürokratik ve diplomatik engeller görüşmelerin uzamasına neden olmaktadır.³⁶¹ Genel Kurul, Güvenlik Konseyi ve Genel Sekreter'in koruma sorumluluğu yaklaşımı kapsamındaki rolleri ve görev tanımları, koruma sorumluluğunun hangi şartlar altında ve hangi aşamada Güvenlik Konseyi gündemine geleceği, tepki verme aşaması için görev sütunu, zaman çerçevesi ve hareket tarzı net değildir. Rejim değişikliği bu kapsama girmeli mi, girerse ne olmalı sorularının cevapları netleştirilmelidir. Örneğin, Libya müdahalesinde rejim değişikliği aktif şekilde desteklenmiş ve bu durum Kaddafi'nin yargısız infazı ile sonuçlansa bile kınanmamıştır.³⁶²

Öte yandan Güvenlik Konseyi daimi üyeleri zorlayıcı tedbirler almaktan kaçınıp veto kullandığında, savaş suçları teşvik edilebilir ya da tek taraflı veya bölgesel müdahale söz konusu olabilir. Bu durumda kontrolsüz ve denetimsiz kalınır, daha tehlikeli sonuçlar üretilebilir.³⁶³ Azınlık hakları ve self determinasyon adına uluslararası toplumun müdahalesini sağlamak için bazen olaylar bilinçli olarak tırmandırılabilir. Bu nedenle Güvenlik Konseyi onayı olmaksızın yapılan müdahaleler uluslararası sistemi tehdit eder. Bu noktada *Barış İçin*

³⁵⁹ Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 460-461 / Şener B.; a.g.m., s. 160

³⁶⁰ Levine M.; "Kırım İşgali Üzerine: BM'deki Veto Hakkı Niçin Kaldırılmalı", <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/kirim-isgali-uzerine-bmdeki-veto-hakki-nicin-kaldirilmali>, 21.11.2018, aktaran, Özdemir A.; a.g.m., s. 105

³⁶¹ Şener B.; a.g.m., s. 169-170

³⁶² Özdemir A.; a.g.m., s. 105-106

³⁶³ Bannon A.L.; "The Responsibility to Protect: The UN World Summit and the Question of Unilateralism" *The Yale Law Journal*, Vol: 115, 2005-2006, s. 1159-1160, aktaran, Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 462

Birlik kararı emsal gösterilerek Genel Kurul'un alternatif otorite olarak önerilmesi çözüm olamaz. Çünkü Genel Kurul'un 1950 Kore ve 1990 Kuveyt krizleri hariç bu yetkisini bugüne kadar kullanmama eğiliminde olması sonucu teamül oluşumu zayıf kalmıştır.³⁶⁴

Feminist açıdan bakılınca da koruma sorumluluğu yaklaşımının kurumsallaştırılması ve uluslararası toplumca içselleştirilmesi gerekir. Uluslararası toplumun tüm unsurları süreçlere dâhil olmalıdır. Önleme ve tepki verme mekanizmaları yeniden gözden geçirilmeli, erken uyarı sisteminin kapasitesi artırılmalı, gelecekte olabilecek vahşet suçlarını öngörmek için toplumun pek çok kesimi bu sürecin bir parçası haline getirilmedi. Yaptırımlar ve askeri müdahalelerin korunması gereken halklar üzerinde olumsuz etkileri olduğu için kadınların, STK'ların ve devlet dışı aktörlerin önleme süreçlerinde daha fazla rol üstlenmesi gerekir. Müdahale eden birliklerin çatışmalarda kadın ve çocukların maruz kaldığı şiddet olaylarını önleme kapasitesinin artırılması, kadın ve çocuk haklarının ihlalinin cezasızlığının sona erdirilmesi gerekir. Bunlar olmazsa yeterli meşruiyet zeminini oluşturmak zorlaşır.³⁶⁵

Kozmopolitanist bakış açısı da küresel çaptaki sorunların çözümü için küresel kurumların oluşması gerektiğini savunur.³⁶⁶ Kozmopolitanizm için devlet egemenliği mutlak değil görecelidir. Kozmopolitancılara göre insanın hem siyasi hem ahlaki olarak temel birim olması nedeniyle devlet egemenliğinin dokunulmazlığı gerçekçi değildir.³⁶⁷ Ancak kozmopolitanizm ilkelerini taşıyan kurumsal yapılar henüz gerçekleşmemiş ve var olan kurumsallaşma çerçevesinde insani müdahale ile koruma sorumluluğu yaklaşımları henüz hukuki ve örfi bir norm olmak için yeterli meşruiyet zeminine sahip olamamıştır.³⁶⁸

Karşıtlar 2001 ICISS raporunun uluslararası hukuk açısından bağlayıcı olmadığını ve teamül hukukunun oluşması için doğrudan etkiye sahip olmadığını savunur. 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi kararları ile teyit edilse de uygulamalarının uluslararası teamül hukuku oluşumuna yeterli katkısı olmadığını, Genel Sekreter raporlarının da hukuki bağlayıcılığı olmadığını ve uluslararası aktörlerin iradeleriyle yönlendirildiği için uluslararası teamül hukukuna zayıf katkı sağladığını savunurlar.³⁶⁹

Karşıtlara göre Güvenlik Konseyi'nin sıklıkla yaklaşımlara istinaden karar almasının teamül oluşumu sağlamak için yeterli olamamıştır hatta karar alma süreçlerinde seçici ve keyfi şekilde ulusal çıkarlara göre davranıldığından, istikrarlı ve tutarlı uygulama

³⁶⁴ Birdişli F.; a.g.m., s. 177

³⁶⁵ Gözen Ercan P., "Onuncu Yılın Ardından ...", a.g.m., s. 393-401

³⁶⁶ Akyeşilmen N.; "Normatif Teori", Kardaş Ş., Balcı A. (ed), *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Küre Yayınları, İstanbul, 2014, s. 277 / Başbaşıoğlu T.; a.g.m., s. 3056

³⁶⁷ Fine R., Smith W.; "Cosmopolitanism", Routledge, New York, 2007, s. 68, aktaran, Başbaşıoğlu T.; a.g.m., s. 3056

³⁶⁸ Başbaşıoğlu T.; a.g.m., s. 3056

³⁶⁹ Özdemir A.; a.g.m., s. 108

olmadığından dolayı örf ve adet kuralı oluşumu engellenmiştir. Genel Kurul müdahale yönünde karar alma eğilimi olmadığı, yaklaşımların kullanımından kaçındığı ve müdahalelere karşı sıklıkla kınama ve çekilme kararları aldığı için sürece daha az katkı sağlamış hatta engelleyici etki yaratmıştır.³⁷⁰

Hükümet dışı ve hükümetler arası örgütlerin yoğun ve doğrudan etkili çalışmaları üyeleri ulusal ve bölgesel çıkarlar bağlamında hareket ettiği için doğru amaç bağlamında gelecekte koruma sorumluluğu yaklaşımının bir uluslararası hukuk normu olması için yeterli katkıyı sağlayamayabilir.³⁷¹ Diğer taraftan, bölgesel ve uluslararası mahkemelerin danışma görüşleri, soruşturmaları, yargılama kararları yaklaşımların bir örf ve adet hukuku normu olması yönünde sürece katkı sağlasa da teamül oluşumuna yetecek seviyeye henüz ulaşmamıştır.³⁷² Davaların bir kısmının dar kapsamlı değerlendirmelerle reddedilmesi ya da düşürülmesi, egemenlik odaklı ve sığ yorumlanarak dar kapsamlı ele alınması, ilgili devletin yerel mahkemelerine devredilmesi, çözümü siyasi süreçlere bırakan karar alma eğilimi ve apolitik çalışmaması gibi sorunlar beklenen etkinin sınırlı kalmasına neden olmuştur.³⁷³

UCM'nin yargı yetkisi yeknesak değildir, seçici uygulanmaktadır. Güvenlik Konseyi'nin devlet içi çatışma kaynaklı insani krizleri UCM'ye sevk kararında daimi üyelerin seçicilikle veto uygulaması teamül oluşumunu önlemiştir. Devletlerden ve sivil toplumdan UCM yargı yetkisine ilişkin itirazlar, önyargı suçlamaları, vaka seçimi suçlamaları, yargılama usullerinin adilliklerinin sorgulanması ve UCM'nin etkinliği konusunda şüpheler yöneltilmesi teamül oluşumunu sınırlandırmıştır. Çözüm olarak UCM mevcut uluslararası yönetim yapıları ve özellikle Güvenlik Konseyi nedeniyle yaşadığı tıkanıklığı açmak için BM'ye radikal reform çağrısı yapıp, UCM'nin koruma sorumluluğu yaklaşımıyla daha uyumlu hale getirilmesi gerektiğini savunmuştur.³⁷⁴ Ama bu günkü konjonktürde çok zordur. Ayrıca Roma Statüsü'nde taraf olmayan devletlerin UCM soruşturma ve yargısı için rızasının şart olması ve taraf olan devletlerin de işbirliğinin gerekli olması kısıtlayıcı etki yaratır. Devletler ad hoc bir düzenleme veya UCM ile anlaşma vasıtasıyla işbirliğini ilerletmemeye eğilimlidir.³⁷⁵ Bundan dolayı koruma sorumluluğuna UCM'nin katkısının Güvenlik Konseyi üyelerinin kararlarına paralel şekilde bir gelişim göstereceği öngörülebilir. Son zamanlarda Suriye gibi ciddi insan hakları ihlallerini kovuşturma mümkün olmadığı için böyle bir hukuki mekanizmanın

³⁷⁰ Aynı yer, s. 105

³⁷¹ Ataman M.; a.g.m., s. 43-44-45

³⁷² Chetail V.; a.g.m., s. 236-237-238 / Gunaratne P.; a.g.m.

³⁷³ Aytoğu Ç.O.; **“BM Güvenlik Konseyi Kararları Doğrultusunda İnsani Müdahale”**, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016, s. 7-9-12

³⁷⁴ Ainley K.; a.g.m.

³⁷⁵ Aynı yer

kurulmuş olmasının yaratacağı etki azalmıştır. Bu mekanizma yazık ki büyük devletlere uygulanamamaktadır. Örneğin 2006'daki İsrail'in Lübnan müdahalesine karşı UCM'ye sevk kararı ABD vetosu nedeniyle alınamamıştır. Kongo, Uganda, Ruanda, Sudan ve Yugoslavya mahkemelerinin yargılamaları son derece önemli ve değerli katkılar sağlasa da ABD, İsrail, Rusya ve Şili gibi ülkelerin yargılanamaması yaklaşımların geleceğine yönelik katkıyı sınırlandırmıştır.³⁷⁶

UAD kararlarının sıklığı, prosedürlerinin zorluğu, yargı yetkisinin sınırlı olması, meseleleri dar kapsamlı ve egemenlik odaklı olarak sığ ele aldığı için yaklaşımların norm oluşumunu sınırlandırmıştır. Örneğin uygulamada UAD insani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımlarının gelişimine doğrudan ve somut katkı yapan kararlardan kaçınmıştır. Örneğin Yugoslavya'nın başvurusuyla açılan davalar dar kapsamlı ele alınarak, çeşitli bahanelerle düşürülmüş ve alınan kararlarda çözüm siyasi sürece bırakılmıştır.³⁷⁷ Ayrıca UAD'ın 1986'da Nikaragua Davası'nda ABD'nin insani gerekçelerle müdahalesinin uluslararası hukuku ihlal ettiğine karar verilmiş olması emsal bir karar olarak örf ve adet kuralı oluşumunun önüne geçmiştir.³⁷⁸ Kuruluşlar, özel şirketler ve bireyler davalarını UAD'a taşıyamadıkları ve BM kuruluşları tavsiye niteliğindeki görüşler haricinde dava açamadıkları için küçük etnik gruplar veya yerli halklar gibi insanlığa karşı suçların potansiyel kurbanlarının bir devlet tarafından desteklenmesi gerekir. Bu ulusal çıkar olmadıkça oldukça zayıf bir olasılıktır. BM ve UAD üyeliği mahkemeye üye devletler üzerinde otomatik yargı yetkisi vermez. Davaların sevkı Güvenlik Konseyi tarafından yapılır. Güvenlik Konseyi tarafından bir karar vasıtasıyla UAD kararları kabul edilir. Daimi üyelerin vetosu ile kısıtlanmıştır. Örneğin ABD UAD'ın Nikaragua Davası kararını veto ile engellemeye çalışmıştır.³⁷⁹ Ayrıca yargı yetkisi yeterince bağlayıcı bir güce sahip değildir. Yargı yetkisini izlemek devletlerin rızasındadır. Ama yerel yöneticiler mahkemenin yargı yetkisini kabul etmeye istekli olmayabilir.³⁸⁰ Bölgesel ve yerel mahkemelerin sayıca yetersizliği, maddi olanaklarının azlığı, cezaevi kapasitesinin yetersizliği, mahkemenin tarafsızlığı ve politik müdahale gibi sorunlar da mahkemelerin katkılarını önemli ölçüde sınırlandırmaktadır.

2.3. Yaklaşımlara Yönelik Yeni Açılımlar

³⁷⁶ Aytoğu Ç.O.; **"BM Güvenlik Konseyi Kararları Doğrultusunda İnsani Müdahale"**, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016, s. 7-9-12

³⁷⁷ Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, BM Antlaşması, s. 26-27

³⁷⁸ Hancılar Ö.; a.g.m., s. 99-100

³⁷⁹ Keskin F.; **"Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma Ve Birleşmiş Milletler"**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1998, s. 106-130-131

³⁸⁰ Global Centre for Responsibility to Protect; *"The International Court of Justice & the Genocide of the Rohingya"*

Brezilya ve gelişmekte olan ülkeler koruma sorumluluğu yaklaşımının birinci sütunu olan nüfusu korumak için devletin sorumluluğu ile ikinci sütunu olan uluslararası toplumun uygun diplomatik ve barışçıl araçları kullanma sorumluluğunu kabul eder fakat üçüncü sütun olan barışçıl yolların yetersizliği ve hükümetin başarısızlığı halinde kuvvet kullanımı ile müdahaleye karşı şüpheyle yaklaşır. Koruma sorumluluğu kisvesi altında gizli amaçlar ve rejim değişikliği girişimlerinden korkarlar. Bu minvalde Brezilya riskleri en aza indirmek amacıyla korurken sorumluluk (responsibility while protecting) kavramını ortaya çıkarmıştır. Korurken sorumluluk açılımıyla silahlı çatışmalardan etkilenen sivillerin nasıl etkin şekilde korunacağı sorusunun çözümü için uluslararası toplumun daha sorumlu bir rol üstlenmesini öngörerek değerli katkı sağlamıştır.³⁸¹

21 Eylül 2011’de Brezilya Devlet Başkanı Dilma Rousseff BM’nin 66. Genel Kurulu’nda korurken sorumluluk kavramını sivillerin baskı altına alınmasını kınamakla beraber kuvvet kullanımına son çare olarak başvurulması gerektiğini belirtip, koruma sorumluluğu fazla odaklanıldığını ama korurken sorumluluğun ihmal edildiğini vurgulamıştır. Koruma sorumluluğu ve korurken sorumluluk kavramlarının birlikte geliştirilmesi gerektiğini ve bunun için Güvenlik Konseyi’nin rolü hayati önem taşıdığını belirtmiştir.³⁸² Ardından ABD, İngiltere ve Fransa’nın 17 Mart 2011 tarihli 1973 sayılı kararda belirtilen koruma sorumluluğu yetkisinin ötesine geçerek Libya’da koruma sorumluluğunu başarısızca uygulaması ve rejim değişikliğine yol açması üzerine Brezilya ve BRICS ülkeleri BM yetkisi altında güç kullanımı ve uluslararası müdahale konusunda bir tartışma başlatıp ‘Korurken Sorumluluk’ bilgi notunu yayınlamıştır.³⁸³ 9 Kasım 2011’de BM Brezilya Daimi Temsilcisi Maria Luisa Viotti 1973 sayılı karara cevaben Genel Sekreter’e sunduğu Responsibility while Protecting: Elements for the Development and Promotion of a Concept başlıklı mektupla koruma sorumluluğunun büyük insani trajedileri önleme başarısızlığını ve eksik yönlerini dile getirip, sivillerin korunması amacıyla kuvvet kullanımını müzakere ederken Güvenlik Konseyi’nin son çare, orantılılık ve başarı olasılığı kriterlerine dikkat etmesi ve kararların

³⁸¹ Hamann E.P.; “NOREF Policy Brief The Protection Of Civilians In Armed Conflict and Brazil’s Responsibility While Protecting”, <https://www.files.ethz.ch/isn/154534/fa5373728a0119787812c54b6e8e7420.pdf>, 01.08.2020, s.1

³⁸² Rousseff D.; “Brazil: H.E. Mrs. Dilma Rousseff, President September 2011 (66th Session)”, <https://gadebate.un.org/en/66/brazil>, 01.08.2020, s.1

³⁸³ Serbin A., Serbin Pont A.; “Brazil’s Responsibility while Protecting: A Failed Attempt of Global South Norm Innovation?”, https://www.researchgate.net/publication/281438900_Brazils_Responsibility_while_Protecting_a_failed_attempt_of_Global_South_norm_innovation/link/55e6f16508ae6cf8e133d76c/download, 01.08.2020, s. 172-173

yorumlanma ve uygulanma şeklini değerlendirmek için izleme ve uygunluk mekanizmaları kurması için bir çağrı yapmıştır.³⁸⁴

Brezilya, korurken sorumluluğun, koruma sorumluluğu yaklaşımının tamamlayıcısı olduğunu, nüfusu dört meşalim suçundan koruma noktasında örtüşüklerini ve koruma sorumluluğu karşıtları ile savunanları arasında bir köprü rolü üstlenebileceğini savunmuştur. Korurken sorumluluk kavramının ayrıştığı noktalar ise Brezilya tarafından önerilen zarar vermeme, orantıllık, önlem, izleme ve hesap verebilirlik gibi bazı ilkelerin eklenmesidir.³⁸⁵ Korurken sorumluluk, koruma sorumluluğunun üç temel sütununun kronolojik sıralanması gerektiğini belirterek meseleye yenilikçi yaklaşır. Karar alma prosedürlerine ve hesap verebilirlik mekanizmalarına odaklanır. Uygulama için hukuki ve siyasi kuralların ve prosedürlerin oluşturulması gereksinimi tartışmayı derinleştirmiştir. İnsancıl hukukun sivillerin korunması ve kuvvet kullanımı ikilemini ortadan kaldırmak için önleyici mekanizmaları önceliklendirilmesini, uygulamada ihtiyatlılığı artırmayı ve hesap verebilirlik önlemlerini desteklemeyi ön plana çıkarmıştır.³⁸⁶

Korurken sorumluluk yaklaşımının genel ilkeleri kuvvet kullanımına BM Antlaşması'nın VII. bölümü uyarınca Güvenlik Konseyi veya istisnai durumlarda Genel Kurul'un yetki vermesi; müdahalenin amaçlarının Güvenlik Konseyi yetkisi ile sınırlanması ve Konsey tarafından izlenmesi; silahlı çatışmayı artırma riskini ve insani maliyetleri azaltmak için önleyici diplomasinin öncelikli olması, önce birinci ve ikinci sütunlar kapsamındaki önlemlere başvurulması, sonra üçüncü sütun altındaki askeri olmayan tüm barışçıl seçeneklerin tüketilmesi, tepki adımlarının kronolojik sırayla atılması (koruma sorumluluğunda ilişkin dokümanlarda sütunların işleyişinde sabit bir sıra olmadığı açıkça belirtilmesine karşın Brezilya kronolojik bir sıra öngörmüştür); askeri harekatta Güvenlik Konseyi veya Genel Kurul tarafından verilen görevin lafzına ve ruhuna, uluslararası hukuk ve insancıl hukuka uygun araçlar ve yöntemler kullanılması; kuvvet kullanma yetkisi yasal, operasyonel ve zamansal açıdan rasyonel, orantılı ve Güvenlik Konseyi tarafından belirlenen hedeflerle sınırlı olması (yol açtığı zarar beklenen faydalarla orantısız olmamalı); müdahaleye ulusal makamların nüfuslarını soykırımdan, savaş suçlarından, etnik temizlikten ve insanlığa karşı suçlardan korumayı açıkça başaramadığı durumlarda izin verilmesi (haklı sebep); Güvenlik Konseyi'nin kuvvete başvurma yetkisi verilenlerin hesap verebilirliğini sağlaması;

³⁸⁴ Benner T.; "Brazil as a Norm Entrepreneur: the "Responsibility While Protecting Initiative", https://www.gppi.net/media/Benner_2013_Working-Paper_Brazil-RWP.pdf, 01.08.2020, s. 2-3 / Serbin A., Serbin Pont A.; a.g.m., s.173-174 / Çağlayan S.; "Koruma Sorumluluğunun Bir Eleştirisi: Koruma Öncelikli Sorumluluk", <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/596119>, 09.08.2020, s. 347

³⁸⁵ Hamann E.P.; a.g.m., s.5

³⁸⁶ Serbin A., Serbin Pont A.; a.g.m., s.175- 176

müdahale kararının kabulünden itibaren yetki süresi boyunca bu ilkelerin uygulanışının izlenmesi ve değerlendirilmesi ve bunun için Güvenlik Konseyi'nce prosedürler geliştirilmesidir.³⁸⁷

Korurken sorumluluk kavramı koruma sorumluluğu kavramının gelişimine ve sivillerin korunmasına yardımcı olsa da derinliği ve kapsamı yeterli olmamıştır. Brezilya bu kavram üzerinde yeterli ayrıntıda açıklama yapmamıştır.³⁸⁸ ICISS raporu ve 2005 Dünya Sonuç Bildirgesi'nde yazan birçok hususu tekrarladığı gerekçesiyle gereksiz olmakla eleştirilmiştir. Kofi Annan korurken sorumluluk kavramını, Ocak 2009 tarihli Koruma Sorumluluğunun Uygulanması adlı raporundaki niyete aykırı olduğunu, sorumsuzca bir eylemsizliğe veya gecikmeye yol açabileceğini ve koruma sorumluluğu sütunlarının kronolojik değil mantıklı bir sırayla takip edilmesi gerektiğini savunarak eleştirmiştir.³⁸⁹ Hamann'a göre Brezilya'nın korurken sorumluluk notu yalnızca terminolojide bir tartışmayı pekiştirme açısından yenilikçidir. Uluslararası toplumu sınırlayarak ve üyeleri kaçınmaya iterek daha fazla istikrarsızlığı kışkırtma olasılığı taşır.³⁹⁰ Sezai'ye göre eski ilkelere revize getirdiği için alternatif bir yaklaşım değildir eski ilkelerin nasıl uygulanacağına dair yeni tartışmalar başlatma çağrısı niteliğindedir.³⁹¹ Wright'a göre kriz zamanında katı kurallar müdahaleyi geciktirerek ve engelleyerek daha büyük insani krizlere neden olabilir.³⁹² Diğer taraftan Brezilya'nın zamanla kavramın gelişimine katkısı zayıfladığından da norm oluşturma ihtimali azalmıştır. Brezilya'nın Güvenlik Konseyi üyeliğinin sona ermesi uluslararası alanda elini zayıflatmıştır. Batılı devletlerin kavramın koruma sorumluluğu önlemlerini yavaşlatabileceğine yönelik eleştirileri, Brezilya'nın IBSA ve BRICS'teki müttefiklerinden yeterli desteği alamaması, Rusya ve Çin'in şüphecilikle yaklaşımı kavramın ilerletilmesini yavaşlatmıştır.³⁹³

Korurken sorurken Brezilya'nın BM'de *norm girişimci* veya *kural yenilikçisi* olarak hareket etme girişimi olarak değerlendirilmiştir. Güvenlik Konseyi'nin daimi olmayan üyesi Brezilya'nın küresel oyuncu haline gelme, BM sisteminin reformuna katkıda bulunma,

³⁸⁷ Pattison J.; "The Ethics Of 'Responsibility While Protecting': BRAZIL, The Responsibility To Protect, and Guidelines For Humanitarian Intervention", <https://www.du.edu/korbel/hrhw/workingpapers/2013/71-pattison-2013.pdf>, 01.08.2020, s. 18-19 / Serbin A., Serbin Pont A.; a.g.m., s.173-176 / Hamann E.P.; a.g.m., s.2

³⁸⁸ Hamann E. P.; a.g.m., s.3

³⁸⁹ Benner T.; a.g.m., s.7

³⁹⁰ Hamann P. E., Murrah R.; "Brazil and R2P: A Rising Global Player Struggles to Harmonise Discourse and Practice", in The Responsibility to Protect – From Evasive to Reluctant Action? HSF, ISS, KAS & SAIIA, 2012, s. 71-89, aktaran, Serbin A., Serbin Pont A.; s.178

³⁹¹ Çağlayan S.; a.g.m., s. 349

³⁹² Wright T.; "Brazil Hosts Workshop on Responsibility While Protecting", <https://foreignpolicy.com/2012/08/29/brazil-hosts-workshop-on-responsibility-while-protecting/>, 14.11.2017, aktaran Çağlayan S.; a.g.m., s. 349

³⁹³ Serbin A., Serbin Pont A.; s. 182 / Çağlayan S.; a.g.m., s. 349

Güvenlik Konseyi'nde daimi koltuk elde etme ve Dışışleri Bakanı Antonio Patriota'nın şahsi önderlik girişimi gibi farklı amaçlarla yerel istişare olmaksızın ortaya konulmuştur. Batıda korurken sorumluluk kavramı şüphecilikle karşılanmıştır.³⁹⁴ ABD, İngiltere, Almanya ve Fransa tarafından yapılan demokrasi ve insan haklarını koruma girişimlerini sabote etmek için geliştirildiği ileri sürülmüştür. Küresel norm girişimciliğinin Batının işi olduğunu düşünen ABD ve Avrupalı devletler, Batılı olmayan güçlerin de önemli roller oynaması konusunda hazırlıksız yakalanmıştır. Koruma sorumluluğu yaklaşımının norm oluşumuna Brezilya girişiminin önemli bir siyasi katkı sağlama olasılığı reddedilmiştir.³⁹⁵ Kesin olarak tanımlanmış bir kavram olmaması, katı bir kronolojik sıralama reçetesinin zamanında, kararlı ve ülkeye özgü çözümleri sınırlandırması, karar alırken risklerin ve maliyetlerin kapsamlı değerlendirilmesinin ve sonuçların dengesinin dikkate alınmaması gibi açılardan eleştirilmiştir.³⁹⁶ Brezilya korurken sorumluluk kavramının gelişimi konusunda açık bir diyalogda bulunmadığı ve bölgesel komşularıyla istişare etmediği için de eleştirilmiştir.³⁹⁷ Kitlesele zulümleri önleme ve hesap verebilirlik unsurlarını konusunda sivil toplum hareketlerine katılmamıştır.³⁹⁸

Korurken sorumluluk görüşü küresel ölçekte ciddi tartışmalar yaratsa da beklentinin aksine Brezilya bu tartışmaları ilerletmeye aynı ivmeyle devam edememiştir. Eleştiriler sonucunda orijinal konsept notundaki katı sıralama yaklaşımından geri adım atmış ve Suriye'ye yönelik duruşunu esnetmiştir. Bu inisiyatif eski Dışışleri Bakanı Antonio Patriota'nın kişisel girişimine dayalı olduğundan, 2013'te Patriota görevden ayrıldıktan sonra kavram BM çevrelerinde ivme kaybetmiştir. Brezilyalı diplomatlar girişimin karşılaştığı direniş ve eleştirilerle başa çıkamamış; Batılı güçlerin tepkisi ile bölgesel ve küresel desteğinin olmaması iç politikacıları girişimin peşini bırakmaya zorlamıştır.³⁹⁹

Güvenlik Konseyi'nin çalışma yöntemleri ve prosedürleri için BM reformu tartışılırken, korurken sorumluluk Güvenlik Konseyi'nin çalışmalarında daha fazla şeffaflık ve hesap verebilirlik ihtiyacını vurgulayan önemli bir bağımsız diplomatik girişim olmuştur. Güney küresel gündemde bir norm girişimcisi olarak kendi normatif tercihlerini ileri sürmüştür. Gelecekteki tartışmalar için gerekli alanları sağlamanın yanı sıra, koruma

³⁹⁴ Serbin A., Serbin Pont A.; s.176-177

³⁹⁵ Benner T.; a.g.m., s. 5-6-7

³⁹⁶ Tourinho M, Stuenkel O. ve Brockmeier S.; "Responsibility while Protecting": Reforming R2P Implementation," <https://bibliotecadigital.fgv.br/dspace/bitstream/handle/10438/23528/000366651000009.pdf>, 01.08.2020, s.140 / Çağlayan S.; a.g.m., s. 350 / Serbin A., Serbin Pont A.; a.g.m., s.178-179 / Benner T.; a.g.m., s. 3-4

³⁹⁷ Serbin A., Serbin Pont A.; a.g.m., s.181

³⁹⁸ Aynı yer, s. 181

³⁹⁹ Çağlayan S.; a.g.m., s. 351 / Serbin A., Serbin Pont A.; a.g.m., s.184-185

sorumluluğunun uygulanması üzerinde temel anlaşmazlık ilkelerini ortaya koyması açısından belli bir yol kat edilmiştir.⁴⁰⁰ Stuenkel ve Tourigho'ya göre Brezilya'nın bu girişimi Kuzey ve Güney arasındaki mesafeleri kapatmaya yönelik değerli bir adımdır. Koruma sorumluluğunun normatif gelişimine politik ve analitik katkıları vardır.⁴⁰¹ Yaklaşımın işlevselleştirilmesi için kılavuzlar ve parametreler geliştirilmesi üzerine tartışma başlatması önemlidir. Deng'e göre koruma sorumluluğunun gözden geçirilmesine ve norm oluşumuna katkı sağlayan önemli bir girişimdir.⁴⁰² Stuenkel'e göre kuvvet kullanımı ve kolektif güvenlik konusundaki tartışmayı netleştirmeye katkı sağlamıştır.⁴⁰³ Benner'a göre küresel yönetişimin geleceği açısından Batılı ülkeler ve STK'lar artık norm girişimciliği üzerinde bir tekele sahip olmamaya alışımalıdır.⁴⁰⁴

Çin *sorumlu koruma (responsible protecting)* kavramı ile benzer bir katkı sağlamıştır. Libya ve Suriye iç savaşları karşısında Çin'in koruma sorumluluğu yaklaşımına yönelik duruşu uluslararası toplumun tepkisini çekince Çin'in Libya için 1973 sayılı Güvenlik Konseyi kararını kabul ederek Güvenlik Konseyi tarafından yetkilendirilen askeri müdahalelere yeşil ışık yaksa da Kaddafi'nin devrilmesi ve yargısız infazı Çin'in koruma sorumluluğu yaklaşımının rejim değişikliği gibi diğer amaçları için istismar edilme endişesini tekrar canlandırmıştır. Bu nedenle Suriye'de hükümete zorlayıcı olmayan tedbirler getirmeyi amaçlayan dört Güvenlik Konseyi karar taslağını veto edip, sadece zayıf ve etkisiz birkaç kararın geçmesine izin vermiştir.⁴⁰⁵ Çin Suriye konusuna muhalefetini Batı'nın eleştirilerine karşı haklı çıkarmak için uluslararası hukuk ilkelerine ve pragmatik düşüncelere dayanarak engelleyici değil yapıcı ve sorumlu olduğunu göstermeye çalışmıştır. Koruma sorumluluğu yaklaşımına normatif katkı sunmak için aktif davranmıştır. Suriye sorununun çözümü için diyalog ve diğer barışçıl yolları önermiştir. Çin de Brezilya gibi koruma sorumluluğu yaklaşımının özellikle üçüncü sütununa odaklanarak *sorumlu koruma* kavramını önermiştir.⁴⁰⁶

⁴⁰⁰ Serbin A., Serbin Pont A.; a.g.m, s.186-187

⁴⁰¹ Stuenkel O., Tourigho A.; "Regulating Intervention: Brazil and the Responsibility to Protect", *Conflict, Security Development*, Cilt: 14, Sayı: 4, 2014, aktaran, Çağlayan S.; a.g.m., s. 349-350

⁴⁰² Deng F. M.; "The Responsibility While Protecting (RwP), Talking Points for Remarks" <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ndergi/issue/41103/496822>, 01.08.2020, s.1, aktaran, Çağlayan S.; a.g.m., s.350

⁴⁰³ Tourinho M, Stuenkel O. ve Brockmeier S.; a.g.m., s. 141

⁴⁰⁴ Benner T.; a.g.m., s. 8-9

⁴⁰⁵ Garwood-Goower A.; "China's Responsible Protection" Concept: Reinterpreting the Responsibility to Protect (R2P) and Military Intervention for Humanitarian Purposes", <https://www.cambridge.org/core/journals/asian-journal-of-international-law/article/chinas-responsible-protection-concept-reinterpreting-the-responsibility-to-protect-r2p-and-military-intervention-for-humanitarian-purposes/6E3EC0292AAA64C21F0C1C7ECAB2F415>, 01.08.2020

⁴⁰⁶ Garwood-Goower A.; a.g.m., s. 2-3

Koruma sorumluluğu kavramının gelecekte kötüye kullanımı önlemek için daha sıkı önlemler getirmeye çalışarak yaklaşımı yeniden yapılandırmıştır.⁴⁰⁷

Çin Dışişleri Bakanlığı'nın resmi düşünce kuruluşu China Institute Selected Subjects (CIIS)'in başkan yardımcısı Ruan Zongze Haziran 2012'de yayımlanan *Sorumlu Koruma* başlıklı yazısında koruma sorumluluğunun üçüncü sütununu yeniden yorumlayan altı unsur ortaya koymuştur. Zongze hedefi sivilleri koruma olduğu için sonuçlarına yeterince bakılmayan koruma sorumluluğu görüşünü eleştirmiştir. Koruma sorumluluğunun mevcut halinin suistimal edilmeye meyilli olduğunu ve Batı'nın yeni müdahalecilik stratejisinin bahanesi olduğunu savunmuştur. Koruma sorumluluğunun, uluslararası hukuk normu olamamasına ve askeri güç kullanımına yalnızca Güvenlik Konseyi yetkisiyle izin verilmesine rağmen, devlet egemenliği ve iç işlerine karışmama ilkelerine aykırı şekilde iktidar değiştirmek için kötüye kullanılabileceğini vurgulamıştır. Libya müdahalesinin yarardan çok zarar verdiğini ve koruma sorumluluğu yaklaşımının uluslararası ilişkilere gereksiz kaos getirdiğini belirtmiştir. Güvenlik Konseyi'nin askeri müdahale kararı alma sürecine ilişkin kriterler ve yönergeler önermiştir. Koruma sorumluluğunun rejim değişikliği gibi diğer stratejik hedefler için paravan olarak kullanılma riskini azaltmak için her eylemin yeterince izlenmesi ve denetlenmesi gerektiğini savunmuştur.⁴⁰⁸ Ardından Çin Dışişleri Bakanlığı desteğinde 17 Ekim 2012'de ağırlıklı olarak BRICS ülkelerinin katıldığı bir uluslararası konferansta kavram açıklanmıştır. Fakat Çin hükümetinin kavramı hala resmen kabul etmemiş olması dikkat çekici bir durumdur.⁴⁰⁹

Sorumlu koruma kavramı vahşet kurbanlarını korumak için bireysel devlet sorumluluğu ve kolektif küresel sorumluluğu kabul eder. Koruma sorumluluğunun uygulanması, uluslararası topluma karşı sorumluluk içerir. Koruma görevini üstlenenlerin eylemlerinin sorumluluğunu kabul etmesini ve uluslararası hesap verebilirlik mekanizması geliştirilmesini önerir.⁴¹⁰ Çin, inisiyatifini haklı savaş geleneğinden beslenen ICISS raporunda yer alan koruma sorumluluğu ve Brezilya'nın korurken sorumluluk yaklaşımlarının ilkelerinin üzerinden ilerletmiştir. Öncelikle istismarı önlemek amacıyla koruma sorumluluğunun üçüncü sütunu altında rızaya dayalı olmayan zorlayıcı önlemler uygulamayı yetkilendirmenin sıkılaştırılmasına odaklanmıştır. Doğru yetkilendirme, son çare, orantılılık ve olumlu gelişme

⁴⁰⁷Thakur R.; “*A Chinese version of Responsible Protection*”, https://www.japantimes.co.jp/opinion/2013/11/01/commentary/world-commentary/a-chinese-version-of-responsible-protection/#.Xy-o_SgzZPY, 01.08.2020, s.1

⁴⁰⁸ Garwood-Goower A.; a.g.m., s. 2-3-13

⁴⁰⁹ Thakur R.; “*A Chinese version of Responsible Protection*”, s.1 / Garwood-Goower A.; a.g.m., s. 12

⁴¹⁰ Thakur R.; “*A Chinese version of Responsible Protection*”, s.1

beklentisi kriterleri üzerine yorum katkısı, askeri müdahaleyi izleme ve denetleme mekanizmaları ve yeniden inşa için müdahale sonrası sorumluluk gereklerine değinmiştir.⁴¹¹

Sorumlu koruma kavramına göre hükümet vatandaşlarını korumak için birincil sorumluluğa sahiptir. Yalnızca 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde kabul edilen dört toplu mezalim suçu karşısında devletin açıkça başarısız olması ve isteksiz olması durumunda koruma sorumluluğuna başvurulmalıdır. Doğru amacın masum insanları korumak, insani felaketi hafifletmek ve bölgenin barış ve istikrarını sağlamak olması ve belirli siyasi parti ve silahlı kuvvetleri desteklemek ya da hükümeti devirmek hedeflerinin yasaklanması gerekir. Doğru yetkilendirme görevini yerine getirmede tek meşru aktör Güvenlik Konseyi olmalıdır. Diplomatik çabalar gibi askeri olmayan araçlar zaman alsa da daha az yan etkiyle uzun süreli sonuçlar ürettiği ve askeri güç kullanımı büyük sivil kayıplarla ekonomik ve altyapısal zararlara yol açarak insani felaketi ağırlaştırdığı için askeri kuvvet kullanımı öncesi diplomatik ve siyasi çözüm yollarının tüketilmiş olmalıdır. Koruma sorumluluğu uygulanırken kullanılan araçlar sınırlı olmalı, ihtiyatlı ve sorumlu davranılmalıdır. Müdahale kararı alınırken bölgenin barış ve istikrarı dikkate alınmalı ve koruma nedeniyle daha büyük insani felaketler yaratma yasaklanmalıdır. Brezilya gibi koruma araçlarını, süreci, kapsamı ve sonuçları inceleyen denetim, sonuç değerlendirme ve olay sonrası hesap verebilirlik içeren izleme mekanizması oluşturulması önerilmiştir. Ayrıca müdahale edilen devletin yeniden inşasından koruyucuların sorumlu olması ve ilgili devlete ve korunan insanlara karmaşa bırakılmaması önerilerek müdahale sonrası sorumluluk kriteri geliştirmiştir.⁴¹²

Sorumlu koruma kavramı, Çin'in küresel sorunların çözümüne aktif olarak katılma ve adil bir uluslararası siyasi düzen inşa etme çabasıdır. Çin'in gelişmekte olan ülkelerle birlikte BM Antlaşması'nın amaçlarını ve uluslararası ilişkileri düzenleyen temel normları ilerletmek için sorumluluk üstleneceğine işaretler. Çin'in rızaya dayalı olmayan askeri müdahale ihtiyacını kabul ettiğini ve koruma sorumluluğunun faydalarını tanımaya doğru ilerlediğini göstermiştir. Çin'in Batı ile birlikte küresel yönetimde kilit rol oynayan büyük güç olması ve Batı hegemonyasına eleştirel bakan post-kolonyal bir devlet olması kaynaklı ikili kimliği, bir taraftan koruma sorumluluğunun normatif gelişimine sorumlu ve yapıcı katkı sağlarken diğer taraftan müdahale güdülerini konusunda şüphecilikle gelişmekte olan ülkelerin endişesini yansıtmıştır.⁴¹³ Garwood-Goower'a göre sorumlu koruma kavramı, üçüncü sütununun daha fazla tartışılmasını kolaylaştırmayı amaçlayan önemli bir normatif girişimdir. Küresel

⁴¹¹ Garwood-Goower A.; a.g.m., s. 13-14

⁴¹² Zongze R.; "Responsible Protection: Building a Safer World", http://www.ciis.org.cn/english/2012-06/15/content_5090912.htm, 01.08.2020 / Garwood-Goower A.; a.g.m., s. 14-15

⁴¹³ Garwood-Goower A.; a.g.m., s. 25-26

yönetişime yönelik tavrı derin iç görüler sağlamıştır. Brezilya'nın korurken sorumluluk kavramının belirsiz üçüncü sütununun normatif içeriğini ortaya çıkarmayı sürdürmüştür. Adil ve makul yeni bir uluslararası siyasi düzen inşa etme yolunda egemenlik ve müdahale ikileminin gölgesinde gelişen normatif inşaya Batı dışından değerli bir katkı sağlamıştır.⁴¹⁴ Yönergelerin kullanılması, kuvvet kullanımı tartışmalarında daha fazla açıklığı ve üçüncü sütuna daha fazla hassasiyeti teşvik etmiştir. Thakur'a göre sorumlu koruma kavramı, koruma sorumluluğu yaklaşımı için yeni bir uzlaşma temelini oluşturabileceğini gösterdiğinden adil ve makul uluslararası düzen inşasına yardımcı olacaktır.⁴¹⁵ Benner'a göre Çin'in norm şekillendirici rol oynamaktan, norm yapıcı ve norm girişimci olarak proaktif duruma geçmesi dikkate değer bir gelişmedir. Batı, sorumlu korumayı koruma sorumluluğunu raydan çıkarma girişimi olarak görmek yerine, yapıcı şekilde koruma sorumluluğu yaklaşımına eklemelidir.⁴¹⁶

Öte yandan Çin'in sorumlu koruma girişimi henüz kendi hükümeti tarafından resmi olarak kabul edilmediğinden akıbeti muamma olmaya devam etmektedir. İçerdiği kriter önerilerinin ayrıntı eksikliği ciddi düzeydedir ve ICISS ile Brezilya'nın kriter önerilerine çok benzemektedir. Daha fazla açıklamaya ihtiyaç vardır. Bu nedenle sorumlu koruma kavramı kendi içinde yenilenmiş bir koruma sorumluluğu tartışması açarak fasit daireler çizen bir açılamdan öteye geçememiştir. İstismarı önlemek için sıkı kriterler izlenmesi şartı, insani krizlere zamanında ve kararlı müdahalenin engellenmesiyle sonuçlanacağı için eleştiri konusudur. Evans Çin'in sorumlu koruma kavramının koruma sorumluluğu yaklaşımının altını oymak için tasarlandığını ileri sürmüştür. Garwood-Goower sorumlu koruma kavramını, Çin'in uluslararası hukuku ve küresel yönetişimi tanımlama ve şekillendirmede kendi normatif tercihlerini ileri sürme isteğinin bir örneği olduğunu ve Çin'in koruma sorumluluğunun gelişimini engelleyici imajını silmek için tasarlandığını ileri sürmüştür.⁴¹⁷

Koruma sorumluluğu yaklaşımına yeni bir bakış açısı kazandıran bir diğer girişim de Global Centre for the Responsibility to Protect (GCR2P) örgütü desteğinde Danimarka ve Gana hükümetleri tarafından Eylül 2010'da Genel Kurul'un açılışında başlatılan Odak Noktaları inisiyatifidir. 2010'da Danimarka ve Gana hükümetleri, ICRtoP (International Coalition for the Responsibility to Protect) ve GCR2P ulusal Koruma Sorumluluğu Odak Noktaları girişimi kurmuştur. Avustralya ve Kosta Rika bu girişime katılmıştır. İyi

⁴¹⁴ Aynı yer, s. 4

⁴¹⁵ Thakur R.; "A Chinese Version of 'Responsible Protection'", s.1

⁴¹⁶ Benner T.; "Brazil as a Norm Entrepreneur: the 'Responsibility While Protecting Initiative'", https://www.gppi.net/media/Benner_2013_Working-Paper_Brazil-RWP.pdf, 01.08.2020, aktaran Garwood-Goower A.; a.g.m., s. 25-26

⁴¹⁷ Garwood-Goower A.; a.g.m., s. 22-23 / Evans G.; "From the Responsibility to Protect to Responsible Civilian Protection", <https://www.dailystar.com.lb/Opinion/Commentary/2013/Oct-28/235969-from-the-responsibility-to-protect-to-responsible-civilian-protection.ashx>, aktaran Garwood-Goower A.; a.g.m., s. 3

uygulamaları tartışmak ve hükümetlerin uygulama kapasitelerinin ve farkındalıklarının nasıl artırılacağına dair strateji oluşturmak amaçlanmıştır. 2011’de kitlesel zulmü önlemek ve durdurmak için hükümetler arası koordinasyonu iyileştirmek amacıyla otuz bir ülke Küresel Koruma Sorumluluğu Odak Noktaları Ağı’nı oluşturmuştur. Temel amacı devletlerin koruma sorumluluğunun üç sütunlu yapısını uygulama kapasitesini artıran bir taahhüt topluluğu oluşturmaktır. Ağ, Mayıs 2011’den beri her yıl toplanmaktadır. Bu girişime AB ve Afrika Devletleri Organizasyonu da üyedir. GCR2P, Küresel Odak Noktaları Ağı için idari destek sağlamakta ve üyelerinin bilgi alışverişi ve işbirliği geliştirme ihtiyaçlarını karşılamasına yardımcı olmaktadır. Küresel Ağ, güçlü bölgesel organizasyonların yokluğunda, bölge ülkeleri arasında koordinasyon kurabilir, bilgi paylaşımı ve seçenekleri tartışmada etkili bir ilk temas noktası olabilir, BM Sistemi, Soykırımı Önleme ve Koruma Sorumluluğu Ofisi ve diğer ilgili ofislerle işbirliği geliştirebilir.⁴¹⁸

Bu inisiyatif hükümetlerin koruma sorumluluğunu üstlenme, toplu vahşet suçlarını önleme ve durdurma konusunda ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde kurumsal kapasitelerin geliştirilmesini sağlama ve hükümet içi ve hükümetler arası çabaları iyileştirme amacıyla ulusal Koruma Sorumluluğu Odak Noktası atanmasını önermiştir. Odak Noktası vahşeti önleme amaçlı ulusal mekanizmaların oluşturulmasını kolaylaştıracak ve küresel ağa katılarak uluslararası işbirliğini teşvik edecek kıdemli bir memurdur. Koruma sorumluluğunun ulusal düzeyde tanıtımından ve Küresel Koruma Sorumluluğu Odak Noktaları Ağı’na katılarak konuyla ilgili uluslararası işbirliğini desteklemekten sorumludur. Ulusal düzeyde koruma sorumluluğunu uygulamaya yönelik politikaların gözden geçirilmesi için hükümet nezdinde tartışma başlatma ve kitlesel vahşeti erken önlemeye gereken sistematik planlamayı teşvik etme için kurumlarda ihtiyaç duyulan kapasite boşluklarını belirleme ve kapasite oluşturma, soruna ilişkin toplumsal farkındalık yaratma ve yetkilileri birbiriyle iletişime geçirme görevlerini üstlenir. Bugün 61 devlet Koruma Sorumluluğu Odak Noktası atamış durumdadır.⁴¹⁹

⁴¹⁸ Global Centre for the Responsibility to Protect; “*National R2P Focal Points Recommendations*”, https://www.globalr2p.org/wp-content/uploads/2020/01/recommendations_r2p-focal-points.pdf, 01.08.2020, s. 3-4-5

⁴¹⁹ Global Centre for the Responsibility to Protect; “*Members of the Global Network of R2P Focal Points*”, <https://www.globalr2p.org/resources/members-of-the-global-network-of-r2p-focal-points/>, 09.08.2020 / Global Centre for the Responsibility to Protect; “*National R2P Focal Points Recommendations*”, s. 1-2 / International Coalition for the Responsibility to Protect; “*Joint Press Release by the Governments of Australia, Costa Rica, Denmark and Ghana Regarding Second Annual Meeting of the Network of National R2P Focal Points*”, <http://www.responsibilitytoprotect.org/index.php/component/content/article/35-r2pcs-topics/4437-joint-press-release-by-the-governments-of-australia-costa-rica-denmark-and-ghana-regarding-second-annual-meeting-of-the-network-of-national-r2p-focal-points>, 09.08.2020 / Global Centre for the Responsibility to Protect; “*Network*

Bölgeler ve alt bölgeler, erken uyarı ve vahşet sonrası destek için çekirdek konumda merkezi rol üstlenme potansiyeline sahiptir. Bu minvalde Aralık 2006'da International Conference of the Great Lakes Region (ICGLR) üyesi devletler (Angola, OAC, DKC, Kenya, Ruanda, Sudan, Tanzania, Uganda ve Zambiya) Soykırım, Savaş Suçları ve İnsanlığa Karşı Suçların ve Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi ve Cezalandırılması Ulusal Komiteleri protokolünü imzalamıştır. Şubat 2014'te Kenya, Ruanda, Tanzania ve Uganda Ulusal Komiteler kurmaya başlamıştır.⁴²⁰ 2012'de Küba hariç 18 Latin Amerika ülkesi Arjantin, Brezilya, ICRtoP Üyesi Auschwitz Institute for Peace and Reconciliation (AIPR) ve the United Nations Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect'in desteğiyle Latin Amerika Soykırımı ve Kitlesele Vahşeti Önleme Ağı'nı kurmuştur. Her ülke, hükümetlerinin bu ağı katılımını koordineyen sorumlu olacak bir Odak Noktası atamıştır.⁴²¹ Nisan 2012'de ABD, kitlesele zulümlerin önlenmesi için Atrocities Prevention Board (APB)'ı kurmuştur.⁴²² Birleşik Krallık ve Kanada parlamentolarında, soykırımın önlenmesi, koruma sorumluluğu ve BM'nin amaçlarıyla paralel amaçları paylaşan tüm partilerin üyelerinden üç parlamento grubu oluşturulmuştur. Bunlar Birleşik Krallık'ta ICRtoP üyesi Aegis Trust tarafından yönetilen APPG (the All-Party Parliamentary Group on Genocide Prevention) ve ICRtoP üyesi UNA-UK tarafından yönetilen the AllParty Group on the UN ile Kanada'da ICRtoP üyesi The Montreal Institute on Genocide Studies tarafından desteklenen the Prevention of Genocide and Other Crimes Against Humanity grubudur.⁴²³ Mart 2014'te Arjantin, Kosta Rika, Danimarka, İsviçre ve Tanzania hükümetleri soykırımı, savaş suçlarını, insanlığa karşı suçları ve etnik temizliği önlemeyi amaçlayan GAAMAC (Global Action Against Mass Atrocity Crimes)'ı kurmuştur.⁴²⁴

Koruma sorumluluğu yaklaşımının normatif yapılanmasına katkı sağlayan farklı bir girişim de Uluslararası Hukuka Üçüncü Dünya Yaklaşımları TWAIL (Third World Approaches to International Law) tarafından geliştirilmiştir. TWAIL uluslararası hukukta emperyalizmi üreten Avrupalı ve Hristiyan kökenleri ve adaletsiz yapıları ortaya çıkarmayı amaçlar. Uluslararası hukukun evrenselliğine, Batının hegemonyasına ve uluslararası sistemin hiyerarşisine karşı direniş ve reform öneren yenilikçi bir yaklaşımdır. TWAIL Koruma sorumluluğunu uluslararası hukuk düzeni ile sömürgecilik arasında bağlantı üzerinden

of R2P Focal Points, Seoul, Republic of Korea, 2016", <https://www.globalr2p.org/publications/summary-of-the-sixth-annual-meeting-of-the-global-network-of-r2p-focal-points-june-2016-seoul-republic-of-korea/>, 09.08.2020

⁴²⁰ International Coalition for the Responsibility to Protect; "Domesticating RtoP and the Prevention of Atrocities How Can Civil Society Engage With Existing National Initiatives?", s. 3-4

⁴²¹ Aynı yer, s. 5

⁴²² Aynı yer, s. 4-5

⁴²³ Aynı yer, s. 5-6

⁴²⁴ Aynı yer, s. 6-7

yorumlayarak ve sömürgeciliğin neden olduğu çatışmanın temel nedenlerini ele alarak Üçüncü Dünya'daki yetersiz gelişme koşullarının ortadan kaldırılmasına yardımcı olmayı amaçlamıştır. İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımlarının uluslararası hukukta Batının Doğu üzerinde müdahale hakkını yeniden türettiğini, egemenlik anlayışının dönüştürüldüğünü, koruma sorumluluğu yaklaşımının vasıtasıyla Üçüncü Dünya'ya müdahale etmek için uluslararası hukukun kullandığını savunmaktadır.⁴²⁵ Eleştirel ve şüpheci yaklaşımla koruma sorumluluğunda sömürgeci kökeninin olup olmadığını sorgulayıp ve alternatif çözümler sunmuştur. Koruma sorumluluğunun başarılı olması için sömürgecilik tarafından yaratılan ve bugün uluslararası hukukta yeniden üretilen yoksulluk, siyasi baskı ve kaynakların eşitsiz dağılımı gibi temel yapısal nedenleri irdelenmiştir. Kitlese vahşet durumlarının yaşandığı yerlerde eleştiri, iyi yönetim veya insan hakları kayıtlarının eksikliğine odaklanmıştır.⁴²⁶

TWAIL'e göre Koruma sorumluluğu Avrupalı olmayanları Avrupalılara tabi kılan bir hiyerarşi kurar ve müdahale normu oluşturmak için kullanılır. Egemenliğin dokunulmazlığı ilkesi, Üçüncü Dünya'ya farklı uygulanıp, gelişmiş devletlere koruma sorumluluğu kapsamında müdahaleye izin verilmez. Batının Üçüncü Dünya'ya müdahalesi genellikle güç ve çıkar ilişkisiyle örtüşür. Gerekçe gösterilen söylemlerle gerçekleşen eylemler arasında farklar bu durumun ispatıdır.⁴²⁷ İnsan hakları ve insanlığa karşı suç söylemleriyle gerçeklik üretilerek Üçüncü Dünya'ya yapılacak müdahalelere zemin hazırlanır. Batının medenileştirme misyonu ile Avrupalı olmayan halkları barbar, geri kalmış ve şiddet yanlısı olarak nitelendirerek ötekileştirmesi ve hiyerarşi yaratması emperyalizmle ilişkilidir. Bu nedenle kime müdahale edileceğine değil kimin müdahale etmeye izni olduğuna odaklanılır ve böylece ötekilerin benzer gerekçelerle kuvvet kullanması sınırlandırılır. Üçüncü dünyanın müdahaleye açık olması uluslararası yapılanmanın değişmesi gerektiğine dair normatif bir sorgulama yaratarak koruma sorumluluğunun normatif yapılanmasını geriletmiştir. Koruma sorumluluğunun gelişiminde bu ilişkinin yeniden düzenlenmesin belirleyici olacaktır.⁴²⁸

⁴²⁵ Kelleci T., Bodur Ün M.; "TWAIL ve Yeni Bir Hâkimiyet Aracı Olarak Koruma Sorumluluğu (R2P): *Libya Örneği*", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 14, Sayı 56, 2017, s.90

⁴²⁶ Smith A.A.; "Third World Approaches to International Law: The Responsibility To Protect And Regional Organisations", <http://e-mporium.lincoln.ac.uk/index.php/e-mporium/article/view/71>, 10.08.2020 / Kelleci T., Bodur Ün M.; a.g.m., s. 89 - 93

⁴²⁷ Mutua M. W.; "What is TWAIL? Proceedings of the 94th Annual Meeting of the American Society of International Law", 2000, s.31-38; aktaran Kelleci T., Bodur Ün M.; a.g.m., s.94 / Kelleci T., Bodur Ün M.; a.g.m., s.90 / Smith A. A.; a.g.m

⁴²⁸ Knox R.; "Race, Racialisation and Rivalry in the International Legal Order", Alexander Anievas, Nivi Manchanda ve Robbie Shilliam (ed.), *Race and Racism in International Relations: Confronting the Global Colour Line*, Abingdon, Routledge, 2015, s.175-191; aktaran, Kelleci T., Bodur Ün M.; a.g.m., s.94 / Mahdavi

TWAIL'e göre koruma sorumluluğu etkinliği açısından da tartışmalıdır. Veto yetkisi ve hegemonik çıkarlar koruma sorumluluğunun güvenilirliğine zarar vermektedir. Güvenlik Konseyi üyeleri kitlesel zulümleri önleme ve durdurma kararlarına ulusal çıkarlarına göre seçici şekilde oy verirken Üçüncü Dünya Devletleri veto nedeniyle kendilerini etkileyebilecek karar alma süreçlerinden dışlanır ve kaderleri büyük devletlerin insafına bırakılır. Güvenlik Konseyi kararı ile müdahalenin meşrulaştırılmasının yetersizliği ortaya çıkmıştır. Ya müdahalesizlikten ya da müdahale rejim değişikliğine ve çatışmaların alevlenmesine yol açtığından insani acılar artmaktadır. Bu durum yaklaşımın normatif gelişimini olumsuz etkilemektedir. Karardan doğrudan etkilenen ama karar alma süreçlerinden dışlanan Üçüncü Dünya devletlerine fayda sağlayacak yenilikçi bir çözüm gerekmektedir. Bozulan uluslararası hukuk sistemi onarılmazsa, koruma sorumluluğu başarısız olmaya devam edecektir. Koruma sorumluluğu yaklaşımının, ağır insan hakları ihlalleri ve kitlesel vahşetten sivilleri koruma açısından faydaları göz ardı edilmemelidir. Asıl mesele koruma sorumluluğunun etkinliğinin Güvenlik Konseyi tarafından engellenmesidir. Değişmesi gereken Güvenlik Konseyi'nin etkisiz rolüdür. Bu sorunu çözenin en iyi yolu Güvenlik Konseyi'nin koruma sorumluluğu yaklaşımında emperyalizmi uygulama yeteneğini kısıtlamaktır. Bu noktada bölgesel örgütler, veto yetkilerinin olmaması ve müdahaleyi çevreleyen karar alma süreçlerine gelişmiş devletlerin seslerini daha az dahil etmeleri açısından en uygun platformdur. Bölgesel örgütler BM Antlaşması'nın 53. maddesinin ex post facto uygulamasıyla uluslararası hukuka uygun bir alternatif olabilir. Bölgesel kuruluşlara müdahale etme görevi verilirse, gerekli finansal düzenlemeler, oylama yapısı ve kaynaklar geliştirilmelidir.⁴²⁹ Ancak BM Antlaşması'nın 24. maddesinin uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin birincil sorumluluğu Güvenlik Konseyi'ne verdiği ve 53. maddesinin Güvenlik Konseyi'nden izin alınmaksızın bölgesel icrayı yasakladığı dikkate alınmalıdır.⁴³⁰

Koruma sorumluluğu yaklaşımının normatif yapılanmasına diğer bir önemli katkı da Uluslararası Hukuk Komisyonu (ILC-International Law Commission) tarafından sağlanmaktadır. ILC, uluslararası hukukun sorunlu alanları üzerinde mevcut durumu irdeleyip, geleceğe yönelik tavsiyelerde bulunulan yıllık raporlar yayınlamaktadır. 2019'da yayınladığı son raporunda koruma sorumluluğu yaklaşımı hakkında detaylı bir mevcut durum analizi yaparak, yaklaşımın uluslararası hukuk normu olabilmesi hususunda gerekli uyarı ve

M.; "A Postcolonial Critique of Responsibility to Protect in the Middle East", *Perceptions*, Vol: 20, No:1, 2015, s.9; aktaran, Kelleci T., Bodur Ün M.; a.g.m., s.100 / Kelleci T., Bodur Ün M.; a.g.m., s. 103-104

⁴²⁹ Smith A.A.; a.g.m./ Kelleci T., Bodur Ün M.; a.g.m., s. 89-91-93-95

⁴³⁰ Pattison J.; *Humanitarian Intervention & the Responsibility to Protect*, Oxford University Press, Oxford, 2012, s. 238; aktaran Amber Amelia Smith, a.g.m.

tavsiyeleri sunmuştur. Raporda insan hakları hukuku ve insancıl hukukun ağır ihlallerinin neden olduğu zararlar için bireylere tazminat verilmesi konusu devletlerin, uluslararası kuruluşların ve uluslararası mahkemelerin uygulamaları üzerinden analiz edilmiştir.⁴³¹ ILC raporu bu alanda daha fazla tutarlılık ve meşruiyet sağlamayı amaçlayan genel ilkeleri damıtarak devletlere ve yargı organlarına yol göstermiştir. Tazminat için hangi kriterlerin dikkate alınması ve hangi hukuki kaynaklara dayanılması gerektiğini ele almıştır. Bireylere tazminat konusunun ILC'nin çalışma programına dahil edilmesi normun kodifikasyonu ve gelişimi için fırsat sunmuş, kapsamlı bir analizle mevcut kurallara genel bir bakış sağlamış, uygulamada ortaya çıkan sorunları, sınırlamaları ve devletlerin geliştirdiği farklı yöntemleri belirlemeye yardımcı olmuş ve bu alanda hukukun gelişimi için öneriler sunmuştur.⁴³²

Bireylerin insan hakları ihlallerinden devletlerarası, uluslararası ve yerel düzeyde tazminat alma fırsatı olduğu; uluslararası düzeyde ILC'nin Diplomatik Koruma Taslak Maddeleri ile devletin tazminat hakkı alabileceği, uluslararası düzeyde uluslararası ve bölgesel mahkemelerin bireylerin devletlere karşı şikayette bulunmasına izin vermesiyle ve yerel düzeyde bireylerin yerel mahkemelere başvurusuyla tazminat alabileceği ve bu konuda uluslararası ve yerel mekanizmaların birbirini tamamlayabileceği vurgulanmıştır. Uluslararası prosedürlere ve yerel hukuk yollarının tüketilmesi gibi gerekliliklere uyulması, uluslararası mekanizmaların kötüye kullanımından kaçınılması ve yetki ikamesi ilkesine saygı gösterilmesi gereğinin altını çizmiştir. İnsan haklarına ilişkin evrensel ve bölgesel sözleşmeler ile sözleşme organlarının kararları, ulusal kanunlar ve ulusal yargı kararlarının insan hakları hukuku ihlallerinin tazmini için kılavuzluk edebileceğini ve konuya ilişkin *hakikat komisyonları* gibi yerel programların da önemli katkı sağlayabileceğini belirtmiştir.⁴³³

ILC karar alırken izlenen kural ve ilkeleri analiz etmek için ilgili anlaşma hükümlerini, uluslararası teamül hukuku kurallarını ve bunların pratikte nasıl uygulandığını inceleyerek, en iyi ve en çok kabul gören tazminat yöntemlerinin belirlenmesini sağlayabilir. Ancak Guilloff'a göre bireylere tazminat yükümlülüğü içeriği oluşturan geçerli bir hukuk kuralının varlığına bağlıdır. Bu noktada insan hakları ihlalleri için bireylere tazminat için birincil hukuk kurallarından ziyade ikincil kurallara odaklanılmalıdır. ILC bu alanda farklı tazmin biçimlerinin tanımı ve amaçlarını, devletlerin tazmin biçimlerini seçerken sahip olduğu esneklik derecesini, koşullara bağlı tazmin biçimlerinin uygunluğunu, orantılılık ilkesinin

⁴³¹ Guilloff C.G.; "Reparation to Individuals for Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law", https://legal.un.org/ilc/reports/2019/english/annex_b.pdf, 12.08.2020, s. 358-359

⁴³² Aynı yer, s. 361-362

⁴³³ Aynı yer, s. 359-360

tazminat türü ve kapsamının belirlenmesinde oynadığı rolü, tazminat türü belirlenirken dikkate alınması gereken koşulları, bireysel veya toplu tazminin uygunluğunu, uluslararası mekanizmaların yetki ikamesi ilkesini, geçici tazmin ve yerleşim sistemlerinin kurulmasını da ele almalıdır. Devlet uygulaması ve mevcut yargı kararlarına bakılırsa, uluslararası insan hakları hukuku ve insancıl hukukun ciddi ihlallerinde bireyler için tazminat konusu olgunlaşmıştır ve kodifikasyon gelişimine elverişli durumdadır. İlgili ilkeler, içerik ve prosedürler geliştirilmelidir. Konuyla ilgili bağlayıcı bir araç üretmeyi amaçlamadan *taslak kılavuzlar* veya *taslak ilkeler* sunmayı, ikincil kuralların açıklığa kavuşturulmasını ve en iyi uygulamaların önerilmesini amaçlayan ILC, taslak ilkeleri seçerse bir dizi genel standart ve ortak norm belirlemelidir. Bu aşamada kendisini geleneksel konularla sınırlamamalı, uluslararası hukuktaki yeni gelişmeleri ve uluslararası toplumun endişelerini de dikkate almalıdır.⁴³⁴

3. BÖLÜM

MEŞRUIYET SORUNU BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

3.1. Meşruiyet Kavramı Üzerine

İnsani müdahale ve halefi koruma sorumluluğu yaklaşımlarının geleceğine yönelik çıkarımlarda bulunabilmek için konuya ilişkin düşünsel temeller ve yapılagelen uygulamaların meşruiyet ve yasallık boyutları dikkate alınmalıdır. Yaklaşımların gelecekte uluslararası sistemin işleyişinde daha sağlam bir yer edinebilmesi için uluslararası hukukun bir parçası olması gerekir. Bu aşamada en büyük engel hukuki ve meşru statü sorunudur. Yaklaşımların içeriği ve unsurlarının ya da müdahale uygulamalarının hukuka uygun olup olmadığı ve meşruiyete sahip olup olmadığı yoğun şekilde tartışılmaktadır. Bu çalışmada yaklaşımların mevcut tanımı, kapsamı, unsurları, düşünsel temelleri ve pratikteki uygulamalarını incelerken hukuki ve meşru olma durumu değerlendirmeye dahil edeceği için, öncelikle yasallık ve meşruiyet kavramlarının tanımına ve kavramlar arasındaki farka bakılması gerekir. Bu çalışmada meşruiyet ve yasallık/hukukilik kavramları araştırma konusuna ışık tutması için sıklıkla referans alındığından dolayı kavramların tanımına ve içeriğine detaylı yer verilmiştir.

Meşruiyet kavramı daha ziyade hukuk ve politika alanında kullanılır. Kavram antik çağlardan beri hukukun temel dayanağıdır. Zamanla egemenliğin kaynağı bağlamında politik

⁴³⁴ Aynı yer, a.g.m., s. 362-163-364

türevleri üretilmiştir. Meşruiyet kavramı, sosyal bilimler literatüründe farklı disiplinler tarafından farklı biçimlerde kullanılmaktadır. Üzerinde hemfikir olunan nokta mevcut bir durumun verili bir bilgi ışığında geçerliğinin ve haklılığının onaylanmasıdır.⁴³⁵ Sosyal bilimlerde bir teoriyi benimseyip benimsememe gereğini belirleyen durumdur.⁴³⁶ Meşruiyet kelimesi köken itibari ile meşru kelimesinden türetilmiştir. Latince *legitimus* kelimesinden türeyip İngilizce legitimacy kelimesine dönüşmüştür. Meşru kelimesinin sözlük anlamları yasal, uygun, gerçek, yetkilendirilmiş, onaylanmış ve yasalar ile uyumlu manalarına gelir. Meşru olmak sahte ve yanlış olmama; kalıtsal yani miras alınan bir hakka dayanma; belirtilen bir şeyin gerçek bir örneği olma; gerçekten iyi, etkileyici veya başarılı olma; benimsenmiş ve genel kabul görmüş ilkelere, kurallara, yasaya, belirlenmiş yasal formlara, yerleşik usul ve gereksinimlere uygun olma; makul ve haklı gerekçelere dayanma anlamlarına gelir.⁴³⁷ Meşru kılmak yasal statü veya yetki verme, haklı gösterme, kanıtlama, yetkisi veya saygınlığını sağlama gibi durum ve eylemlerini çağırıştırır.⁴³⁸ Meşrulaştırma bir durumun, olayın ya da kişinin istenildiğini gösterme ya da genel kabul gören ahlaki veya hukuki normlara uygun hale getirilmesidir.⁴³⁹ Meşruiyet genel ifadeyle yapılan bir işin, gerçekleşen bir olayın veya ortaya çıkan bir durumun hukuka ve ahlaki değerlere uygun olmasıdır. Yasanın, dinin ve kamu vicdanının doğru bulması; kanuna, töreye ve şeriata uygunluk; reva veya caiz görülme; doğruluğa, adalete ve mantığa uygunluk; hukuk ve adalet üzerine kurulma; doğrulanmış, inanılmış ve kabullenilmiş olma gibi koşulların sağlanmasını kapsar.⁴⁴⁰ Adalet ile elde edilen, hak edilen ve miras alınan durumları içerir. Doğru, adil, gerçekçi ve etik bir yol izlemeyi önerir.⁴⁴¹ Meşruiyet zemini etkileyen kriterler genellik, ilan, ardıllık, açıklık, çelişki,

⁴³⁵ Birsin M.; “Ortaçağdan Aydınlanmaya Kıta Avrupa’sında Meşruiyet”, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yalovasosbil/issue/21788/615730>, 26.05.2020

⁴³⁶ Ekici İ.; “**Modern Siyasette Meşruluk Sorunu: Ötekileştirme**”, https://www.academia.edu/4553630/Modern_Siyasette_Me%C5%9Fruluk_Sorunu_%C3%96tekile%C5%9Ftirme, 26.05.2020, s. 2

⁴³⁷ Çelik M.; **Uluslararası İlişkilerde Meşruiyet Krizi: Avrupa Birliği Örneği**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007, s. 7

⁴³⁸ The Free Dictionary; <https://legal-dictionary.thefreedictionary.com/legitimate>, 26.05.2020 / Mariam Webster, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/legitimate>, 26.05.2020

⁴³⁹ Çetinkaya M.B.; “*Hukuksal ve Siyasal Açıdan Meşruiyet*”, <http://www.muhammedbalci.com/hukukdunyasi/makaleler/birikimlerIII/115.pdf>, 26.05.2020, s. 10

⁴⁴⁰ Atay E.E.; “*Hukukta Meşruiyet Kavramı*”, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/1_2_10.pdf, s. 121-122, 26.05.2020, 121-122

⁴⁴¹ Jerez D.B.; “*Between Legality and Legitimacy: Which is More Important?*”, <https://www.responsiblemines.org/en/2015/11/between-legality-and-legitimacy-which-is-more-important/>, 26.05.2020

taleplerde gerçekçilik, sabitlik ve kurallar ile bunların idaresi arasındaki uyumdur.⁴⁴² Meşruiyet yasallık, itaat/rıza ve etik/ahlakilik unsurlarının birlikte var olması ile sağlanır.⁴⁴³

Meşruiyet ile yasallık/hukukilik kavramlarının birbirinden nasıl ayrıldığı siyasal meşruiyette daha net anlaşılır. Siyasal meşruiyet egemen gücün sahip olduğu iktidarın kaynağı ve dayanağının ne olduğu, bu hakkı kimin verdiği ve egemenin nasıl bu hakkı elinde tutabileceği gibi soruların üzerine odaklanır. Siyasal meşruiyet kaynakları antik çağlardan günümüze kadar niteliği ve çeşitleri değişmiştir. Halen üzerinden evrensel uzlaşa sağlanmış genel bir tanım oluşmamıştır. Siyasal anlamda meşruiyet kamu otoritesinin kullanılmasının gerekçesini ifade eder. Egemenin bağlayıcı kararlar alma gücünün kaynağını tanımlar. Genel olarak politik bir sisteme, devlete veya hükümete itaat edilip edilmeme gereğini belirleyen durumları içerir. İktidarın kurumsallaşmasını ve ahlaki bir temele dayandırılmasını sağlar. Egemenliğin zor ve baskıya değil saygı, inanç, rıza ve itaat gösterilmesiyle haklı nedenlere dayanmasıdır. Siyasal meşruiyet devlet otoritesini meşrulaştırma modelleri ile tarif edilir. Egemenin kural koyma hakkına toplumun rızasını sağlamanın modelleri monarşi, oligarşi ve demokrasi olabilir. Örneğin çağdaş dünyada siyasi meşruiyetin dayanağı halkın rızasıdır. Meşruiyetini kaybeden egemene karşı halkın direnme ve yeni bir devlet kurma hakkı vardır. Burada hem yönetenin yönetme hakkının bilincinde olması hem de yönetilenin yönetene bu hakkı vermesi öngörülür.⁴⁴⁴ Bu karşılıklı ilişki çerçevesinde değişen meşruiyet algısı, devletlerin ve uluslararası toplumun devlet içi meselelerde dokunulmazlık kültürünü devam ettirmesini giderek zorlaştırmaktadır. Halkın rızası bağlamında insan hakları egemenin meşruiyetini belirlerken dokunulmazlık kalkanını da inceltmektedir.

Siyasal meşruiyetin klasik sınıflandırmasına göre iktidarın kaynakları teokratik kaynaklar ve seküler kaynaklar olarak ikiye ayrılır. Teokratik (dini) kaynaklarda iktidarın gücünün tanrısal, mistik ve dini olduğu düşünülür. Kan bağı yoluyla miras alınan, nesilden nesile geçen ve doğuştan kazanılan bir hak olarak görülen, kolay kolay sorgulanamayan ve geri alınamaz otorite kaynağıdır. Aydınlanma, Reform ve Rönesans hareketlerinin etkisiyle iktidarın tanrısal kaynaklardan aldığı gücün meşruiyeti zamanla sorgulanır olunca seküler (sivil) kaynaklar devreye girmiştir. İktidarın otoritesinin kaynağı toplumsal sözleşmeye halkın rızasına (genel irade) dayandırılarak meşruiyet ilahi seviyeden dünyevi seviyeye indirgenmiştir. Weber'e göre meşruiyet bir durumun meşru olduğuna dair toplumsal inanç ve

⁴⁴² Nico K.; *"Legitimacy and Legality in International Law: An Interactional Account"*, <https://search.proquest.com/openview/591b7d3348067500345029d396803eec/1?pq-origsite=gscholar&cbl=41470>, 26.05.2020

⁴⁴³ Çelik M.; a.g.t., s. 6

⁴⁴⁴ Güven S.; *"Meşruiyet Kaynağı Olarak İnsan Hakları: Helsinki Süreci"*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 11-12

rıza olmasıdır. Egemen yasalara bağlılık, ananevi eylemler ve kişisel liderlik özellikleriyle rıza ve itaati sağlayabilir. Böylece yönetme hakkına sahip olabilir.⁴⁴⁵ Weberyen meşruiyet kaynakları sınıflandırması uyarınca otoriteye meşruiyet kazandıran kaynaklar gelenek, rasyonalite/hukukilik ve karizmatik otoritedir.⁴⁴⁶ İlk olarak, geleneksel otorite kaynağı bir toplumda zaman içerisinde olagelen kültürel birikim, gelenek, görenek, anane ve töre olarak adlandırılan değer yargılarını içeren genel bir bakış açısıdır. Bir durumun doğru yada yanlış, haklı ya da haksız olduğu hakkında kanaatte bulunmak üzere devreye giren yazılı olmayan kurallar bütünüdür. En eski meşruiyet kaynağıdır. Buraya dini ve hukuki ilke ve değerler eklenmiştir. Bu değerler bütünü ile toplumla egemen arasında güven inşa edilir. Geleneklere uygun hareket etmeyen egemenin otoritesi yeterince meşru görülmez. Çağdaş dünyaya bakıldığında Fransız ihtilalinden günümüze kadar giderek artan oranda ister monarşi olsun ister demokratik seçilmiş olsun liderlerin yaptığı gelenek dışı uygulamalar iktidarlarının sorgulanmasına ve düşürülmesine sebep olmaktadır. İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu da bu husustan feyz almaktadır. İkinci olarak, rasyonalite/hukukilik kaynağı egemenin yönetme hakkını herkesçe kabul edilen rasyonel (hukuki) kaidelerden (anayasal düzenlemeler) almasını ifade eder. İktidarlar anayasal çerçeveye uygun hareket ettikleri ölçüde ve sürece meşru kalırlar. Bu kaynağa dayalı iktidarların kurumsallaşması yani bürokratik yapılanması söz konusudur. Bürokratik yapılanmanın hukukiliğine dair toplumsal inanç olduğu sürece egemenin iktidarı meşrudur. Çağdaş dönemde iktidarlar genelde hukukilik esasına dayalı olarak yönetime gelmektedir. Ancak darbelerle iktidar değişimleri meşruiyetten yoksundur. Üçüncü olarak, karizmatik otorite kaynağı egemenin sahip olduğu yetenekleri ve niteliklerinin halkı ikna edecek ölçüde olmasını ifade eder. Yeteneklerine bağlı otoriteyi elinde tutan karizmatik lider iktidarının meşruiyetini sürdürmek için halkın isteklerini tatmin etmeyi sürdürmelidir.⁴⁴⁷ Oysa karizmatik meşruiyete dayalı bir siyasal düzende hukuk ve yönetim mekanizması düşük düzeydedir. Hukuk liderin koyduğu ilkelerden oluşur. Büyük ekonomik krizler, siyasi bunalımlar, devrim ve savaş gibi durumlarda iktidara gelirler. Zorbalık eğilimi gösterenler meşruiyetini kaybeder ve iktidardan düşürülür. Ama Mustafa Kemal Atatürk gibi tersi durumlar da söz konusu olmuştur.⁴⁴⁸

Uluslararası sistem açısından bakıldığında meşruiyet; sistem, kurumlar, gruplar, devletler, örgütler vb. aktörlerin ve yaptıkları eylemlerin genel kabul görüp görmemesi

⁴⁴⁵ Weber M. (Çev. Secher H. P.); "Basic Concept of Sociology", Citadel Press, New York, 1962, s. 71, aktaran Çetin M.; "**Uluslararası İlişkilerde Meşruiyet Krizi: Avrupa Birliği Örneği**", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007, s. 5-6

⁴⁴⁶ Çetinkaya M.B.; a.g.m.; s. 24

⁴⁴⁷ Ekici İ.; a.g.t., s. 7

⁴⁴⁸ Çelik M.; a.g.t., s.12-14-15-16-17-18-26-27

meselesidir. Bu aktörlerin ve eylemlerinin hukukiliği ve meşruluğu temsil ettikleri grupların çoğunluğunun isteklerini karşıladığı ve görüşlerini yansıttığı ölçüde; uluslararası toplumun ihtiyaçları çerçevesinde politikalar ürettiği oranda ve uluslararası yazılı hukuk ile örf ve adet hukuku normlarına uygun hareket etmeleri doğrultusunda meşru olarak kabul edilebilir. Franck uluslararası ilişkilerde meşruiyeti ölçümleyen dört kriterden bahsetmiştir. Bu kriterler belirginlik/kesinlik, biçimsel geçerlilik, uygunluk ve bağlılıktır. Belirginlik ve kesinlik kriteri aktör ya da konuya ilişkin hukuk kurallarının belirgin ya da kesin bir anlama sahip olması, biçimsel geçerlilik kriteri yetkili makamca yetkilendirilmiş olma, uygunluk kriteri yasaların belirlediği biçim ve yöneme uygun olma ve kuralları bir tutarlılık içinde uygulama, bağlılık kriteri ise bir hukuk kuralıyla ikincil nitelikteki kurallar arasındaki bağın uygun olmasıdır. Franck'ın görüşünden hareketle uluslararası ilişkilerde meşruiyet aktörlerin davranışlarının ve sistemin tüm çıktılarının yasalara ve adalete uygun olması ön koşuldur. Weberyen perspektiften bakılınca da uluslararası ilişkilerdeki meşruiyetin en etkin kaynağı rasyonel/hukuki meşruiyet kaynağının sağlanmasıdır. Uluslararası sistemde uluslararası antlaşmalar derin bir tartışma sürecinden sonra genel kabul görmüş ve devletlerin ortaklaşa rızası ile karşılıklı egemenliklerinden feragat ederek onaylanmış oldukları için gerekli meşruiyet kaynağını oluşturabilir.⁴⁴⁹

Yasallık ve meşruiyet kavramları birbirinin yerine kullanılarak sürekli karıştırılır. Oysa ki birbirinden çok farklı kavramlardır. Meşruluk, yasallığı da kapsayan çok boyutlu bir yapıya sahiptir. İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımlarındaki tartışmaların bir kısmı bu iki kavramın muğlaklığı ve karışıklığı nedeniyle birbirine karıştırılarak yorumlanmasından ya da meşruiyetin çok boyutlu olarak ele alınmamasından kaynaklanmaktadır.⁴⁵⁰ Yasallık, yasaya uyan ve yasal bir çerçeveye uygun olanı ifade eder. Yasaya göre yapabileceklerimiz ve yapamayacaklarımızın sınırını çizer. Resmi bir onayla elde edilen durumları kapsar. Ağırlıklı olarak kanunlar, anayasa, antlaşmalar vb. yazılı hukuk kaynakları ile örf ve adet hukuku normlarına dayanır. Yasallık tek başına meşruiyet sağlayamaz. Meşruiyet yasallığa ek olarak halkın rızasının sağlanması için gerekli olan tüm değerler bütünüdür. Meşruluğu sağlayan neden hukuki olmayabilir. Yani yasal olan bir durum meşru olmayabilir ya da yasal olmayan bir durum meşru olabilir. Örneğin bir iktidarın karizması, bilgisi, dini inançlar gibi nedenlerle meşruiyet sağlanabilir. Bu durumun nedeni yasallığın dışsal, meşruiyetin ise içsel unsurlar içermesidir. Etik içsel bir konudur. Bireyin

⁴⁴⁹ Thomas M. Franck, "The Emerging Right to Democratic Governance", The American Journal of International Law, Vol. 86, No. 1, 1992, s. 49, aktaran Çelik M.; a.g.t., s. 17-18-19

⁴⁵⁰ Ekici İ.; a.g.t., s. 4

egemen güce rıza göstermesi için kendi iradesi ile etik değerler ışığında bir muhakeme yaparak bir durumun ya da iktidarın meşru olduğuna inanması gerekir. İçsel süreçler sonucunda oluştuğu için göreceli bir durum söz konusudur. Bu durumda meşruiyetin tamamen varlığından ya da yokluğundan söz edilemez. Meşruiyetin koşullara bağlı olarak ne derece oluştuğundan söz edilebilir. Hukuki meşruiyet gibi verili datalara göre analiz edilemez. İçerisinde son derece değişken ve soyut dinamikler barındırır.⁴⁵¹ Mayntz'e göre Weber için yasallığa dayanan meşruiyet mantıklı bir meşruiyettir.⁴⁵² Weinberger'göre meşruiyet geçerli yasanın nesnel bir özelliği değildir ve politik inançlarımıza dayalı bir değerlendirme gerektirir.⁴⁵³ Habermas'a göre hukuksal meşruiyet olgusal açıdan değil gerekse açıdan değerlendirilir. Egemen meşruiyeti gücü ve zor kullanma yetkisi ile değil vatandaşlarının kendi özgür iradeleriyle oluşan rızasından almalıdır. Çelik'e göre olan ve olması gereken hukuk ayrımı gözetilmelidir. Bu ayrım hukuksal pozitivizm ve doğal hukukçuların görüşleri arasındaki farklılıklar incelendiğinde daha net anlaşılır. Pozitivizm ve doğal hukuk meşruiyet kaynağının ne olduğu noktasında görüş ayrılığına sahiptir. Öyle ki bu görüş ayrılığı meşruiyet kaynağı sorunsalından hukukun meşruiyeti meselesine dönüşmüştür.⁴⁵⁴

Pozitivizm meşruiyeti neredeyse hukuk olarak ele alır. Meşruiyetin temel kaynağının hukuk olması gerektiğini öne çıkarır. Olan ile ilgilenirler. Yürürlükteki hukuk düzeninin içeriğini ve yasama iradesini hukukun yegane kaynağı olarak kabul ederler. Meşruiyetin tek kaynağı pozitif hukuktur. Siyasal meşruiyeti konusuna pek eğilmez. Yasa koyan gücün ne şekilde iktidarı elde ettiğine ya da iktidarın gerekliliklerini nasıl yerine getirdiğine bakmaz. Hukukilik ile iktidarın meşruiyeti ve ahlak arasında doğrudan bir bağlantı kurmaz. Ahlak ile hukuk arasındaki bağlantı sadece adalet olarak görülür. Doğal hukuk savunucuları ise hukuk kurallarını yadsımazlar ama daha ziyade etik kuralları öne çıkarırlar. Olanı gerekenle ilgilenirler. Eşitlikçi, insancıl ve ahlaki değerleri desteklerler. Yürürlükteki hukuk düzeninin adalet açısından yetersizliklerine odaklanırlar. Örneğin Kant pozitif hukukun yanı sıra ahlaki normlara dayalı emredici kuralların mevcudiyeti sebebiyle doğal hukuku öne çıkarır ve meşruiyet denkleminde ahlaki normların da dahil edilmesi gerektiğini savunur.⁴⁵⁵

Hukuksal pozitivizmin meşruiyet anlayışı ile yasallık anlayışı neredeyse bire bir örtüşmektedir. Yasal olan bir kural aynı zamanda meşru kabul edilir. Meşru olan bir kural ise

⁴⁵¹ Habermas J. (Çev. Thomas McCarthy); **Legitimation Crisis**, Polity Press, Cambridge, 2004, s. 98-99, aktaran Çelik M.; a.g.t., s. 9-10

⁴⁵² Mayntz R.; *"Legality, Legitimacy and Compliance"*, https://link.springer.com/chapter/10.1007%2F978-3-531-94169-1_8, 26.05.2020, s. 138-139

⁴⁵³ Weinberger O.; *"Legal Validity, Acceptance of Law, Legitimacy. Some Critical Comments and Constructive Proposals"*, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/1467-9337.00129>, 24.05.2010, s. 1

⁴⁵⁴ Çelik M.; a.g.t., s. 11-12

⁴⁵⁵ Aynı yer; s. 10-11-12-13-14

meşruiyetini daha yüksek dereceli bir kuraldan alır. Meşruiyet yasaya uygunluktan öte normlar hiyerarşisinde kendisine meşruiyet kazandıran daha üst bir norma uygun olma koşuluna bağlıdır. Meşruiyet için neredeyse yasallıktan başka bir şey yoktur. Tüzükler ve yönetmelikler, meşruiyetini kanunlardan, kanunlar da anayasadan alır. Ama doğal hukukçulara göre anayasanın ve hukukun meşruiyeti sorgulanabilir. Pozitivizm anayasanın meşruiyeti sorgulandığında cevapsız kalmaktadır. Bu noktada toplumsal gerçekliğin de hesaba katıldığı sosyolojik hukuk akımı devreye girerek hukuku toplumsal gerçeklikle eklemler. Bir taraftan pozitivizmin hukukun toplumsal gerçekliği yansıtması fikrini diğer yandan da doğal hukukun toplumsal gerçekliğin hukukun belirlenmesinde göz ardı edilmemesi gerektiği görüşünü savunur. Norm, sosyal olgu ve etik değerler birlikte meşruiyeti belirlemelidirler. Çelik'e göre hukuksal meşruiyetin kaynağı olarak evrensel kavramlar ve değerler normlar ve sosyal olgudan daha güçlü bağlayıcılık gücüne sahiptir. Pozitivistlerin öne çıkardığı gibi sadece normun bağlayıcı olması demek polis devleti olmakla sonuçlanır.⁴⁵⁶ Bu görecelilik karşıtların ve savunucuların görüş ayrılıklarına da zemin hazırlar. İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu karşıtları müdahalenin meşruiyeti meselesine pozitivist perspektiften, taraftarları ise doğal hukuk perspektifinden yaklaşır.

Meşruiyet açısından bir başka tartışma konusu da evrenselliği kabul edilen değerlerin bile öznel yorumlanarak göreceli değerlendirilmesi sorunudur. Adalet, demokrasi, hukuk devleti olma, özgürlük, eşitlik ve insan hakları gibi evrensel değerler hakkında aktörlerin yorumları birbirinden farklıdır. Medeniyetler, kültürler, dinler, ideolojiler ve inançlar farklı olduğu için değerlere bakış açıları farklılık göstermektedir. İslam hukuku ile Batı hukukunun aynı suça karşı farklı yorumlara sahip olması doğal bir durumdur. Evrensel değerler meşruiyet denkleminde dahil edilerek adalete katkıları sağlanabilir ama görecelilik durumu göz ardı edilmemelidir. Görecelilik sebebiyle meşruiyetin ne olduğunu tam olarak saptayabilmek oldukça zordur. Bu zorluğu aşabilmek için hukukun olanı olması gerekene göre ölçümlemesi gerekir. Pozitif hukuk olanla ilgili bir kavram olsa da toplumsal yaşamı düzenleyen normların sosyal gerçeklikler dikkate alınarak ideal bir düzeye getirilmesi gerekir. Norm, sosyal olgu ve etik değerler birbirinin tamamlayıcısı olarak meşruiyete katkı sağlar. Birinde aksama olduğu zaman meşruiyet zedelenir. Hukukun meşruiyetini sağlamak için etik değere diğerlerinden daha fazla öncelik verilmesi gerekir. Fakat yürürlükteki hukuk kurallarının çiğnenmesi halinde meşruiyet yine sorgulanır hale gelir. Klasik egemenlik anlayışı, ulus devlet modeli ve iktidarın mutlak egemenliği görüşleri bu noktada giderek aşındırılmaktadır. İnsani müdahale

⁴⁵⁶ Aynı yer; s. 15-16-17

ve koruma sorumluluğu yaklaşımları bu felsefeden beslenerek yükselmektedir. Çünkü artık iktidarı elinde tutmak egemeni meşru kılmaz. Meşruiyet iktidarı egemen kılar.⁴⁵⁷

3.2. Sütunlar Açısından Meşruiyet Değerlendirmesi

Koruma sorumluluğu yaklaşımı ile insani müdahale için önleme, reaksiyon ve yeniden inşa sütunları öngörülmüştür. Önleme sorumluluğu BM Genel Kurulu ve İnsan Hakları Konseyi'nin görevidir ve BM Antlaşması'nda temel amaçlar arasında yer alır. 55. ve 56. maddeler uyarınca insani kriz durumunda devletlerin önleme için işbirliğini geliştirme ve gerekli ekonomik, hukuki, siyasi ve askeri önlemleri alma sorumluluğu vardır. Bu maddeler uluslararası barış ve güvenliğin korunması için proaktif olmayı öngörür. Ama bu sorumluluğun tekil-kolektif vb. nasıl uygulanacağı açık şekilde tasarlanmamıştır. 30 Ağustos 2001 tarihli 1366 sayılı Güvenlik Konseyi kararı ile BM'nin çatışmaları önleme işlevi tasarlanırsa da bu görevi nasıl uygulayacağı henüz tam olarak netleştirilmemiştir.⁴⁵⁸

Önleme sorumluluğu proaktif olmayı gerektirir. Erken uyarı sistemi geliştirilerek önleme başarılı olursa tepki verme ve yeniden inşa sütunlarında ortaya çıkacak maliyet ve çaba gereksinimi daha az olacaktır.⁴⁵⁹ ICISS ağır insan hakları ihlalleri yaşanırken eş zamanlı önleyici ve uzlaştırıcı mekanizma geliştirilmesinin önemini vurgulamıştır.⁴⁶⁰ Diploması, ekonomik yaptırımlar, arabuluculuk tedbirleri, sınırlı önleyici konuşlanma gibi yöntemlerin kullanılması gerekir. Politik boyutlu çatışmalar için Genel Sekreter'in önleyici diploması rolü, ekonomik boyutlular için fırsatlar ve refah ile ilgili pozitif ve negatif sebeplerin kullanımı, hukuki boyutlular için arabuluculuk tedbirleri, silahsızlanma için önleyici konuşlanma kullanılmalıdır. Zamanında ve kararlı sorumluluk için önleme tedbirlerini merkezileştirme, çatışmanın temel nedenlerini engelleme, önleme kapasitesinin geliştirilmesi ve uluslararası toplumun devlet kapasitesinin güçlendirilmesine yardım etmesi gerekir. Koruma sorumluluğunun etkin uygulanması için erken uyarı, önleme araçları ve yeterli siyasi irade geliştirilmelidir. Erken uyarı sisteminin geliştirilmesinde hükümet dışı organizasyonlar ve medyanın rolü önemlidir. AI, HRW, FIDH, uluslararası ve ulusal insan hakları örgütleri ve BM'nin ilgili birimlerinin çalışmaları önemli katkı sağlamaktadır ancak yetersiz kalmaktadır. Afrika Birliği, AGİT ve AB gibi bölgesel örgütlerin çatışmaları önleme girişimleri olsa da

⁴⁵⁷ Çelik M.; a.g.t., s. 18-19-20-21-22-23-29-30

⁴⁵⁸ Bellamy A.J.; “**Conflict Prevention and the Responsibility to Protect**”, 14 Global Governance, 2008, s. 136, aktaran, Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s.449 / Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 4

⁴⁵⁹ Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 443-449-452

⁴⁶⁰ ICISS (International Commission on Intervention and State Sovereignty), **The Responsibility to Protect Research, Bibliography and Background**, s. 377 / Evans G.; “From Humanitarian Intervention to Responsibility to Protect”, *Wisconsin International Law Journal*, Vol: 24, No: 3, 2006, 23.11.2018, s. 719, aktaran, Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 451-452

yeterince başarılı sonuçlar elde edilememiştir.⁴⁶¹ Özellikle haklı sebep ispatı ve son çare kriterinin karşılanması çabaları önleme sorumluluğunda gecikmelere sebep olmaktadır. Alternatif tüm yöntemlerin tüketilmiş ya da yasaklanmış olması insani krizleri önleme ve tepki vermede gecikmeler yaratarak insani kayıpları ve çözüm için harcanması gereken çaba ve maliyetleri artırmaktadır. Çözüm olarak müdahale öncesi yeterli zaman olmazsa soruşturma ve ispat süreçleri müdahale ile eş zamanlı olarak yürütülebilir. Fakat ne yazık ki koruma sorumluluğunun önleme sütununda uluslararası toplumun refleksi oldukça yavaş çalışmaktadır.

İnsani krizler karşısında reaksiyon sorumluluğu üstlenmek Güvenlik Konseyi'nin görevidir. Reaksiyon sütunu zorlayıcı ekonomik, siyasi ve diplomatik önlemler, yaptırım, uluslararası yargılama ve son çare olarak askeri müdahale gibi önlemlerin alınmasını kapsar. Askeri müdahale ve uluslararası yargılama konusunda maliyetler, çıkarlar ve duyarlılıklar sebebiyle uzlaşma oldukça zor olduğundan reaksiyon sütunu etkin uygulanamamaktadır. Ayrıca her reaksiyon eyleminin meşruiyeti sorgulanmaktadır. Uluslararası toplum tarafından reaksiyon sorumluluğu yerine getirilirken belirli kriterlerin karşılanması beklenir. Bunlar ICISS'e göre haklı sebep, doğru amaç, doğru yetkilendirme, son çare, orantılılık ve olumlu gelişme beklentisi kriterleridir. İnsani amaçların dışındaki rejim değişikliği gibi diğer amaçların ikincil sırada olması, tarafsızlık ve doğru hedef kitleye karşı kuvvet kullanımı gibi hususlar önemlidir. Doğru yetkilendirme kriteri kapsamında yetkiyi veren otoritenin kim olduğu kadar yetkiyi alanın kimliği de önemlidir. O bölgede önceden emperyal davranışları olmaması gerekir. Ayrıca yetkilendirme öncesi ve sonrasında yetki alan müdahaleci devlet ya da devletlerin kendi kamuoyu, müdahale edilen ülkenin kamuoyu ve uluslararası kamuoyu tarafından üç boyutlu olarak kabul edilmiş olması hem müdahalenin başarısını hem de meşruiyetini belirleyici hususlardır. Orantılılık kriteri altında müdahalenin doğru ve ölçülü planlanması ve uygulanması gerekir. Askeri müdahaleden önce zorlama tedbirleri dışında politik ve diplomatik çözüm yollarının tüketilmiş olmasına veya tüketilse dahi olumlu sonuç elde edilmeyeceğine dair makul inanç olması beklenir. Müdahalenin eylemsizlik halinden daha iyi sonuçlar üretmesi mümkün değilse yapılmaması tercih edilmelidir.⁴⁶²

Yeniden inşa sorumluluğu müdahaleden sonra müdahaleci güçlerin sonraki süreçler için yükümlülük altına girmesini öngören bir sorumluluk katmanıdır. Müdahaleci güçlerin zararların devam etmesini engelleme, durumu iyileştirme, toplumu uyumlaştırma, güvenlik ve

⁴⁶¹ ICISS (International Commission on Intervention and State Sovereignty), **The Responsibility to Protect Research, Bibliography and Background**, s. 377 / Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 451-452 / Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 35

⁴⁶² Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 452-453

hukuk sistemini yeniden yapılandırma, kalkınmayı destekleme ve kalıcı barışı tesis etme gibi görevleri üstlenmesi beklenir.⁴⁶³ Uluslararası toplumun dikkati önleme ve tepki vermeye yoğunlaşırken yeniden inşa boyutu ihmal edilir. Maliyetleri üstlenme isteksizliği ya da müdahale edilen ülke kamuoyunun istememesi bu konuda başarısızlığa sebep olur. Yeniden inşa süreçleri yeterince karşılanmadığı zaman müdahale sonrası çatışmalar tekrarlanmaktadır. Bu nedenle müdahaleden sonra bir süre daha bölgede kalıp kalıcı barış oluşturma, siyasi çözüm süreci, siyasi yapılanma, örgütlenme ve kurumsallaşma gibi yeniden inşa süreçlerine katkı sağlanmalıdır. Yeniden inşa sorumluluğu çok boyutlu olarak ve baştan sona ele alınmalıdır.⁴⁶⁴

Çalışmanın bu kısmında önleme, reaksiyon ve yeniden inşa sütunlarının uygulanması sırasında en fazla sorun yaşanan, tartışmalara konu olan ve başarılı olunan durumları içeren Somali, Bosna-Hersek, Ruanda, Sierra Leone, Kosova, Fildişi FSC, DKC, Kenya, Gine, OAC ve Yemen müdahaleleri incelenerek meşruiyet oluşumunun ne derece gerçekleştiği anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu vaklar seçilirken eşit sayıda insani müdahale ve koruma sorumluluğu atfı ile yapılan müdahaleler ele alınmıştır. Ayrıca BM Antlaşması öncesi dönemde ve Soğuk Savaş döneminde resmi gerekçelerde insani söyleme birincil atfı yapılmadığından Soğuk Savaş sonrası dönemin insani müdahale örnekleri tercih edilmiştir. Yaşanan uygulama sorunları, eksiklikler ve aksaklıklar norm oluşumu için doldurulması gereken boşlukları göstererek gelecekte yaklaşımların nasıl ilerlemesi gerektiği sorusunun yanıtlarına ışık tutacaktır.

3.2.1. Somali Müdahalesi (1992)

Somali’de Darod, Hawiye ve İsaak klanları arasında 1991’de doruğa ulaşan iç çatışmalara karşı uluslararası toplum önleme aşamasında hem gecikmeli davranmış hem de yeterli düzeyde tedbirler almamıştır. Önlemedeki hareketsizlik daha büyük bir insani trajediyle sonuçlanmıştır. Ülke kuzey ve güney olarak bölünüp çatışmalar hızla iç savaşa dönüşmüştür. Somali hükümeti Güvenlik Konseyi’nden yardım istese de BM önleme aşamasında bir yıl kayıtsız kalmıştır. Bu sürede binlerce sivil katledilmiş, kamu ve özel mülkiyet yağmalanmış, altyapı talan edilmiş, kamu yönetimi, polis gücü ve hukuk düzeni yok olmuştur. Dış yardımların çoğu da çatışan tarafların eline geçince ve tarım arazileri yağmalanınca kıtlık ve açlıktan yaklaşık 350.000 kişi ölmüş, 2.000.000 kişi komşu ülkelere

⁴⁶³ Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 4 / Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 458

⁴⁶⁴ Weigel G.; “Notes Towards the Redefinition of America’s Purpose”, *American Purpose*, Vol: 6, 1992, s. 41-48, aktaran, Duran H.; “Yeni Bir Müdahale Şekli İnsani Müdahale”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2001, s. 92

kaçmıştır.⁴⁶⁵ 23 Ocak 1992 tarihli 733 sayılı ve 17 Mart 1992 tarihli 746 sayılı Güvenlik Konseyi kararlarında çatışmanın uluslararası barış ve güvenliği tehdit eder nitelikte olduğu saptanıp, taraflara silah ambargosu kararı alınmış ve ateşkes çağırısında bulunulmuştur. 3 Mart 1992’de BM arabuluculuğunda ateşkes antlaşması imzalanırsa da yüzeysel olduğundan uzun sürmemiştir. 24 Nisan 1992 tarihli 751 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla barış sürecini gözlemlemek, personelin korunması ve acil yardım dağıtımı için 15 silahsız gözlemciden oluşan UNOSOM (United Nations Operations in Somalia) görevlendirilmiş fakat bu birliğe saldırıldığı için başarılı olamamıştır.⁴⁶⁶

Somali’deki insani kriz karşısında reaksiyon tedbirlerinin devamlılığı sağlanamadığı için Somali halkı tıpkı başında olduğu gibi sonunda da kaderine terk edilmiştir. 28 Ağustos 1992 tarihli 775 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla durumun uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehdit olduğuna dikkat çekilerek ülkeye 3.500 kişilik barış koruma kuvveti görevlendirilmiştir.⁴⁶⁷ Kamuoyu baskısıyla ABD’nin askeri destek teklifi üzerine 3 Aralık 1992 tarihli 794 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla VII. bölüm 39. maddeye dayanarak üye devletlerin Somali’deki insancıl yardım operasyonun güvenliğini sağlamak için BM ile işbirliği yapmasına izin verilmiştir.⁴⁶⁸ ABD öncülüğünde UNITAF (Unified Task Force)’ın kurulup, gerekli tüm tedbirleri almakla yetkilendirilmiştir. Aralık 1992’de 5 milyon insanın korunması amacıyla UNITAF ve UNOSOM işbirliğinde Umut Operasyonu (Operation Restore Hope) yapılmıştır. Çin ve Rusya dahil tüm devletler desteklemiştir. VII. bölüm altında tamamen insancıl nedenlerle yapılan önemli bir müdahale örneği olmuştur. Ayrıca BM arabuluculuğunda 27 Mart 1993’te Addis Ababa’da silahsızlanma ve geçici bir hükümet kurulmasını öngören bir ateşkes antlaşması imzalanmıştır. Mart 1993’te UNITAF’ın görevini UNOSOM II devralıp, görev kapsamı havaalanı güvenliği, izin verilmeyen küçük silahlara el koyma, mayınların temizlenmesi, mültecilerin geri dönmesi, ulusun yeniden inşası, kamusal yapılandırma, siyasal uzlaştırma, ekonominin iyileştirilmesi ve demokratik bir devletin

⁴⁶⁵ Batır K.; “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Amerikan Müdahaleciliği ve Uluslararası Hukuk”, http://acikerisim.lib.comu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/COMU/793/Kerem_Batir_Makale.pdf?sequence=1&isAllowed=y, 30.07.2018, s. 96-97 / Apak E. M.; “Uluslararası Hukukta Müdahale Kavramı ve Türkiye’nin Somali ve Afganistan’a Düzenlenen Uluslararası Müdahalelerdeki Yeri”, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2009, s. 151-157-159 / Aytoğu Ç. O.; a.g.t., s. 64-65-66

⁴⁶⁶ Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 125-126 / Asgarov H.; a.g.t., s. 63 / Aytoğu Ç. O.; a.g.t., s. 66 / Resolution 746 (1992), 17.03.1992, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/746>, 12.05.2019 / Resolution 733 (1992), 23.01.1992, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/733>, 12.05.2019 / Resolution 751 (1992), 24.04.1992, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/751>, 15.05.2019

⁴⁶⁷ Çalık T.; “BM Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Özel Sayı, 2015, s. 1105 / Aytoğu Ç. O.; a.g.t., s. 67

⁴⁶⁸ Öznaneci M.; a.g.t., s. 79

kurulmasına yardım etmekle genişletilmiştir. Ancak çatışan güçlerin hedefi olup, ağır kayıplar vermiştir.⁴⁶⁹

3 Ekim 1993'te Amerikan birlikleri BM ve ABD yönetiminden habersiz Mogadişu'da bir otelde Aidid'e yaptığı ani baskında ağır kayıp verip, 500 civarı Somalili hayatını kaybedince Amerikan kamuoyu ayağa kalktığı için ABD 1994'ten itibaren kuvvetlerini geri çekmiştir.⁴⁷⁰ Pakistan ve Nepal askerlerinin kaybı sonucunda UNOSOM II Mart 1995'te görevini tamamlamadan Somali'den ayrılmıştır. 2007'ye kadar Somali'ye müdahaleden kaçınılmıştır.⁴⁷¹ 2007'de Afrika Birliği AMISOM (African Union Mission to Somalia) ile barış sürecini desteklemek ve insani yardım sağlamak amacıyla barış operasyonu düzenlemiştir. Bu kez de öncü Etiyopya'nın çıkarlarından şüphelendiği için Somali halkının desteği sağlanamamıştır. Birçok Afrika ülkesi de zor ve masraflı olduğu için desteklememiştir. 7 Temmuz 2016 tarihli 2297 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla görev süresinin 31 Mayıs 2017 dolmasına karar verilmiştir.⁴⁷² Somali müdahalesi reaksiyon sorumluluğunun uygulanması yarım bırakılarak başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Clark'a göre 1993-1995 yıllarında uluslararası toplum krize zamanında ve yeterli reaksiyon tedbirleri ile cevap vermeyip Somali'yi kaderine terk etmiştir.⁴⁷³

Yeniden inşa sütunu açısından bakıldığında Somali müdahalesinde Bush yönetimi ulus yapmayı da içerecek şekilde Somali misyonunun genişletilmesini önererek önemli bir adım atmıştır. ABD askerleri, molozların ve yıkıntıların temizlenmesi, iyileştirme ve koruma çalışmalarına katılmış ve yaklaşık 3.500 kişilik Mogadişu polis gücü kurulmuştur.⁴⁷⁴ UNOSOM II Somali'de siyasi barış, huzur, düzen, güven ortamı ve hukukun üstünlüğünün yeniden sağlanması, küçük silahlara el koyma, mayınları temizleme, mültecilerin geri dönüşünü destekleme, ulusun yeniden inşasına katkı sağlama, kamusal yapılandırma, siyasal uzlaştırma, ekonomik iyileşme ve demokrasinin geliştirilmesiyle görevlendirilerek yeniden inşa sorumluluğuna yönelik adımlar atılmıştır.⁴⁷⁵ Bu adımlar değerli olsa da yetersizliği ve devamının sağlanamaması sonucu Somali müdahalesinin yeniden inşa boyutu eksik kalmıştır.

⁴⁶⁹ Şahin B.; Somali'de Devletsizlik Deneyimi, Ankara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013, s. 84 / Reçber S.; **“İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”**, s. 127 / Asgarov H.; a.g.t., s. 64 / Aytoğu Ç. O.; a.g.t., s. 64-65-67

⁴⁷⁰ Asgarov H.; a.g.t., s. 65-66

⁴⁷¹ Reçber S.; **“İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”**, s. 128-129 / S/RES/1474 (2003), 8.04.2003, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1474>, 15.05.2019 / Batır K.; a.g.m., s. 97 / Aytoğu Ç. O.; a.g.t., s. 67

⁴⁷² Batır K.; a.g.m., s. 98 / S/RES/2297 (2016), 07.07.2016, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2297>, 15.08.2019

⁴⁷³ Clark W., Herbst J.; “Somalia and the Future of Humanitarian Intervention”, Foreign Affairs, Vol: 75, s.1196, aktaran, Reçber S.; **“İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”**, s.128

⁴⁷⁴ Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s.457-458

⁴⁷⁵ Aytoğu Ç. O.; a.g.t., s. 67

Şubat 2017’de seçimler yapıp Muhammed Abdülhadi cumhurbaşkanı seçilmesine rağmen Somaliland ve Puntland bölgesel yönetimlerinin Galmudug ve Jubbaland geçici yönetimleri arasında parçalanmış durum halen devam etmektedir.

3.2.2. Bosna Hersek Müdahalesi (1994)

Yugoslavya Federal Cumhuriyeti’ne bağlı Müslüman Boşnaklar, Ortadoks Sırlar ve Katolik Hırvatlardan oluşan Bosna Hersek krizinde önleme aşamasında ciddi hareketsizlik yaşanmış ve yeterli düzeyde önleme tedbirleri alınmamıştır. Slovenya ve Hırvatistan’ın 1991’de bağımsızlıklarını ilan etmesi ve AB’nin baskısıyla bağımsızlıklarının kabul edilmesi Sırp milliyetçiliğini canlandırıp, Bosna-Hersek’i cesaretlendirmiştir. Bosna-Hersek Mart 1992’de bağımsızlığını ilan ettiğinde AB’den destek alamayınca Boşnaklar soykırıma maruz kalmıştır.⁴⁷⁶ Sırbistan Büyük Sırbistan’ı kurmak için Sırları, Hırvatistan daha geniş topraklar için Hırvatları desteklemiştir.⁴⁷⁷ Uluslararası toplum ezeli düşmanlıktan dolayı müdahalenin daha kötü sonuçlar üreteceğinden korkarak önleme aşamasında hareketsiz kalmıştır.⁴⁷⁸

Nisan 1991’de Sırlar Foca, Bjelina ve Zvornik’i ele geçirince uluslararası toplumun katliamları durdurma çağrılarına BM ve NATO sessiz kalmıştır. BM sadece 6 güvenli bölge (Sarjevo, Gorozde, Bihaz, Tuzla ve Srebrenitsa ve Zepce) ilan etmiştir ama bu bölgelerde katliamlar devam etmiştir. Hatta Batılı liderler Boşnak lider Aliya İzzetbegoviç’e yenilgiyi kabul ederek barış antlaşması imzalaması için baskı yapmıştır. Diğer taraftan Hırvatistan ve Slovenya’da yoğunlaşan çatışmalar üzerine 25 Eylül 1991’de 713 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla silah ambargosu kararı verilince Yugoslavya’nın silahları, tank ve topları elinde kalan Sırlar karşısında Boşnaklar savunmasız kalmıştır. Bosna Hersek 1 Mart 1992’de referandumla bağımsızlığını ilan edince, 27 Mart’ta Sırlar Bosna Sırp Cumhuriyeti’ni ilan edip Sırbistan ile birleşmek için Boşnak köylerine saldırmıştır. Bosnalı Hırvatlar da Temmuz 1992’de Bosna-Hırvat devletini ilan etmiştir. Uluslararası toplum Hırvatların Hırvatistan’a, Sırların da Sırbistan’a bağlanacağını öngörüp Sırbistan’ın sakinleşeceği fikriyle sessiz kalmıştır. Ayrıca Avrupa’nın ortasında Müslüman bir devletin kıtanın dinsel bütünlüğünü bozacağı ve 2 milyon nüfuslu Kosova’nın örnek alıp Arnavutluk’a bağlanabileceğinden endişe edilmiştir. AB üyeleri arasında anlaşma sağlanamadığından önleme aşamasında

⁴⁷⁶ Yenigün C., Hacıoğlu Ü.; “Bosna-Hersek: Batının Güvenini Kaybettiği Medeniyet”, İnat K., Duran B., Aratan M. (ed.), *Dünya Çatışmaları –I*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 671-672-673-674-675 / Yapıcı M.İ.; “Bosna’da Gerçekleştirilen Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuktaki Yeri”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 2, Sayı: 8, 2007, s. 2

⁴⁷⁷ Dağcı G. T., Zorba H.; a.g.m., s. 61 / Yapıcı M. İ.; a.g.m., s. 3-4

⁴⁷⁸ Aytoğu Ç. O.; a.g.t., s. 69-71

arabuluculuk rolü bile üstlenilememiştir. ABD ve AB üyeleri artan kamuoyu baskıları sonucunda 6 Nisan 1992’de Bosna Hersek’in bağımsızlığını tanımıştır.⁴⁷⁹

15 May 1992’de 752 sayılı Güvenlik Konseyi kararında Belgrad’ın faaliyetleri bir saldırı olarak nitelendirilip ilk kez insan hakları ihlalleri ile BM Antlaşması’nın 39. maddesi arasında ilişki kurulmuştur. 30 Mayıs 1992 tarihli 757 sayılı kararla Sırbistan ve Karadağ ile tıbbi malzeme ve gıda maddeleri hariç her türlü mal ithalat ve ihracat taşımacılığı ve fon aktarımı yasaklanmış ve insani yardımın artırılmasına karar verilmiştir.⁴⁸⁰ Ama Yunanistan, Rusya, Romanya ve bazı ülkeler ambargo kurallarına uymamıştır. Bosna Hersek’te yaşananların etnik temizlik olduğuna dair sunulan bir rapor üzerine Güvenlik Konseyi 29 Haziran 1992 tarihli 761 sayılı Güvenlik Konseyi tarafları ve tüm devletleri UNPROFOR ve uluslararası örgütlerle işbirliği yapmaya çağırıp UNPROFOR’un yetkisini genişletmiştir. 13 Ağustos 1992 tarihli 770 sayılı kararda VII. bölüm altında üye devletlere gerekli her aracı kullanarak Bosna’daki sivil halka yardım götürme yetkisi verilmiştir. Bu karar önleme tedbirleri açısından umut verse de 26-28 Ağustos 1992’de Londra’da düzenlenen eski Yugoslavya hakkındaki uluslararası konferansta savaşın diplomatik yollarla sona erdirilmesine ve askeri müdahale yapılmamasına karar verilmiştir. 16 Kasım 1992 tarihli 787 sayılı Güvenlik Konseyi kararında müzakerelerin etkilenmesine izin verilmeyeceği, yerinden edilmiş insanların geri dönüşüne yardım edileceği ve yardım dağıtımını engelleyenlerin bireysel olarak sorumlu tutulacağı açıklanmıştır. Ancak bu karar denetim mekanizmasının zayıflığı sebebiyle etkili olamamıştır.⁴⁸¹

Bosna-Hersek için uluslararası toplum reaksiyon aşamasında da tıkanıklık yaşayarak gecikmeli ve yetersiz adımlar atmıştır. Çatışmanın boyutları soykırıma ulaşmasına rağmen egemenlik kalkını ve veto sorunu nedeniyle reaksiyon adımları muğlak ve yetersiz kalmıştır. 16 Nisan 1993 tarihli 819 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla Srebrenitsa güvenli bölge ilan edilmiştir. BM ve AT arabuluculuğunda yapılan Cenevre görüşmeleri uyarınca 26 Nisan 1993’te taraflara Vance-Owen Planı’nı teklif edilmiştir. İnsani yardım için ülkeye bir güç konuşlandırılması, Müslümanlar için güvenli bölgeler oluşturulması, tek federasyon altında 10 özerk kanton oluşturulması (3 Sırp, 3 Hırvat, 3 Boşnak ve üç toplumlu Saraybosna eyaletleri), seçimle belirlenen Sırp, Hırvat ve Boşnak temsilcilerinden oluşan merkezi bir hükümet ve sıralı başkanlık sistemi olması önerilmiştir. Toprakların %43’ü Sırlara %31’i Boşnaklara ve %26’sı Hırvatlara verilmiştir. Planı Boşnaklar kabul etse de Sırlar reddetmiştir. Plan taraflar

⁴⁷⁹ Yenigün C., Hacıoğlu Ü.; a.g.m., s. 676-677-678-679 / Aytoğu Ç. O.; a.g.t., s. 70

⁴⁸⁰ Müdürlüoğlu N.; a.g.t., s. 18-19

⁴⁸¹ Aytoğu Ç. O.; a.g.t., s. 70-71 / Müdürlüoğlu N.; a.g.t., s. 18-19-20

arasındaki toprak rekabetini artırmıştır. Bu adım çatışmaları alevlendirmiştir. 6 Mayıs 1993 tarihli 824 sayılı kararla Zepa, Tuzla, Saraybosna, Gorazde ve Bihaç güvenli bölge kapsamına dahil edilmiştir. UNPROFOR ve NATO hava güçleri güvenli bölgeleri korumak ve kendilerini savunmak için VII. bölüm uyarınca kuvvet kullanma yetkisi almıştır. Ancak öngörülen 35.000 askerin iki ayda sadece 7.600'ü sağlanabilmiştir. Hava saldırıları Sırları caydıramamıştır. 25.05.1993 tarihli 827 sayılı kararla Yugoslavya yönetiminin soykırım suçunu önlemek için tüm önlemleri alması istenmiş, barışın restorasyonu için insancıl hukukun ihlallerinin kovuşturulmasına ve UCM'nin kurulmasına karar verilmiştir. 4 Temmuz 1993 tarihli 836 sayılı Güvenlik Konseyi kararında güvenli bölgelere yapılan saldırıları önlemek için UNPROFOR'un kuvvet kullanımı yetkisi artırılmıştır. Güvenli bölgelerde ulusal ve bölgesel organizasyonlar yoluyla operasyon yapma yetkisi ve saldırıları caydırma görevi verilmiştir. Fakat bu yetki sadece birliğin kendisine bir saldırı olunca kuvvet kullanımı için yorumlanıp yeterince kullanılmamıştır. Ağustos 1993'te sunulan, toprakların %52'sini Sırlara, %31'i Boşnaklara ve %17'si Hırvatlara veren, savunmasız bir Bosna yaratan, ciddi sınır sorunları ve yeni nüfus mübadelesi potansiyeli taşıyan, Boşnakların denize çıkışını kapatan, Bosna-Hersek'in devlet olma statüsünü kaybetmesine neden olan Owen-Stoltenberg Planı'nı Boşnaklar reddetmiştir. Bu plan da çatışmaları şiddetlendirmiştir. Şubat 1994'te Dayton Antlaşması'nda Sırların Saraybosna'dan ağır silahlarını çekmesi ve bölgeyi BM kontrolüne bırakması istenmiştir. Sırların cevaben Saraybosna'da bir pazar yerine düzenlediği bombalı saldırıda çok sayıda insan hayatını kaybedince ABD Yugoslavya'ya Saraybosna'yı bombalamayı durdurmasını ve geri çekilmesini talep eden bir nota göndermiştir. Sırlar cevaben Graze'de saldırınca 11 Nisan 1994'te BM gücüne destek olmak ve Saraybosna kuşatmasını kaldırmak amacıyla NATO müdahalesi başlamıştır.⁴⁸²

Mart 1994'te Türkiye ve ABD aracılığıyla Boşnaklar ve Hırvatlar arasında İki Toplumlu Federasyon ve İlişkilerin Geliştirilmesi üzerine imzalanan anlaşmayla toprakların %51'i Müslüman-Hırvat federasyonuna, %49'u Bosnalı Sırlara bırakılmıştır. Sırlar cevaben 150 Fransız barış gücü askerini rehin alıp Gorazde'yi tamamen işgal etmiştir. Bunun üzerine NATO müdahalesine *kağıt üzerinde kaplan* yakıştırması yapılmıştır. Sırlar Temmuz 1994'te Bešli Temas Grubu'nun Cenevre'de hazırladığı barış planını da reddedip güvenli bölgelere saldırıları sürdürmüş ve Kasım 1994'te Hırvatistan'dan kalkan savaş uçakları ile Bosna-Hersek'teki Boşnak ve Hırvat mevkilerine saldırarak uçuşa yasak bölge ve uluslararası hava

⁴⁸² Müdürlüoğlu N.; a.g.t., s. 20-22 / Yapıcı M.İ.; a.g.m., s. 4-5-6-7 / Yenigün C., Hacıoğlu Ü.; a.g.m., s. 678 / Aytoğu Ç. O.; a.g.t., s. 71-72-73 / S/RES/827 (1993) 25.05. 1993, <http://unscr.com/en/resolutions/827>, 15.06.2019

sınırını ihlal etmiştir. NATO'nun cevaben Ubdina hava üssüne yaptığı hava saldırısına da *iğne delikleri* lakabı verilmiştir.⁴⁸³ Silah ambargosunun kaldırılması kararının ardından daha çok toprak alarak anlaşma masasına oturmak isteyen Sırlar Haziran 1995'te Srebrenitsa'da büyük bir soykırım başlatıp, katliamla açtıkları bölgelere Sırları yerleştirmeye devam etmiştir. 18 Temmuz 1995'te UNPROFOR'daki 400 Hollanda barış gücü askeri rehin alınması üzerine Hollanda askerleri ülkeden çıkana kadar hava saldırılarına müsaade etmeyince 12-16 Temmuz arasına yaklaşık 7.000 kişi dünyanın gözü önünde katledilmiştir. BM'nin güvenli bölgelere saldırıları eylemlerinin durdurulması, Saraybosna kuşatmasındaki ağır silahların geri çekilmesi ve Saraybosna'ya girişe izin verilmesi taleplerini de Sırlar reddedince BM ile anlaşılan NATO, 30 Ağustos'ta Deny Flight Operasyonu ile Sırp askeri hedeflerine ağır hava saldırısı yaparak 20 Eylül'de Sırları caydırmıştır.⁴⁸⁴ 14 Aralık 1995'te Dayton Barış Antlaşması imzalanarak 4 yıllık iç savaş sonlandırılmıştır. Anlaşmada Bosna-Hersek iki birimden oluşan bağımsız bir devlet haline getirilmiş, topraklarının %51'i Bosna ve Hırvat federasyonuna %49'u Sırp Cumhuriyeti'ne bağlı bağımsız bir devlet olmuştur. Saraybosna merkezi hükümet, milli meclis, başkanlık sistemi ve anayasal mahkemeye sahip birleşik bir yapıya dönüştürülmüştür. Kolektif başkanlık sisteminde Boşnak, Hırvat ve Sırp liderler arasında sıralı başkanlık uygulanması ve devletin uluslararası kuruluşların denetiminde olması öngörülmüştür.⁴⁸⁵ 60.000 NATO askerlerinden oluşan barış gücü IFOR (Implementation Force) konuşlandırılmıştır.⁴⁸⁶

IFOR bölgeye yerleştikten sonra Boşnaklar ve Hırvatlar arasında küçük ölçekli çatışmalar devam etmiştir. Heterojen etnik yapı ve milliyetçiliğin revaçta olması bölgenin hala tehdit altında olduğunu düşündürmektedir. Çünkü Dayton Anlaşması'nda tarihsel, sosyal ve etnik gerçeklikler ile bölge devletleriyle dengeler göz ardı edilmiştir. Yoğun etnik soykırım yaşanan Vişegrad, Srebrenitsa, Zvornik, Foça ve Drina'daki Boşnak bölgelerin Sırp Cumhuriyeti toprakları olarak kabul edilmesi önemli bir eksikliktir. Sırların Boşnakları katlederek açtıkları yerlere Sırp azınlıkları yerleştirmesi göz ardı edilerek, o anda yerleşik olanların bölge halkı olarak kabul edilmesi, etnik soykırım suçu taşıyan Sırların siyasal hak kazanıp azınlık olmalarına rağmen diğerleri ile eşit siyasal statü edinmesi, dönüşümlü devlet başkanlığı sisteminde Sırp ve Hırvat devlet başkanlıkları döneminde neler olacağı ya da Sırbistan ve Hırvatistan ile ilişkilerin ne kadar ilerleyeceği endişe yaratmaktadır. Yenigün ve

⁴⁸³ Yapıcı M.İ.; a.g.m., s. 5-8

⁴⁸⁴ Nowrot K., Schbacker E.W.; "The Use of Force to Restore Democracy: International Legal Implications of the ECOWAS Intervention in Sierra Leone", *American University International Law Review*, Vol: 14, No: 2, 1998, s. 360 / Aytoğlu Ç. O.; a.g.t., s. 72-74 / Müdürlüoğlu N.; a.g.t., s. 25 / Yapıcı M.İ.; a.g.m., s. 8

⁴⁸⁵ Aytoğlu Ç. O.; a.g.t., s. 74 / Müdürlüoğlu N.; a.g.t., s. 25

⁴⁸⁶ Yenigün C., Hacıoğlu Ü.; a.g.m., s. 680

Hacıoğlu'na göre etnik azınlıkların haklarının tanındığı Boşnak devlet başkanlığı sistemi ile bölgede daha dengeli bir sistem kurulabilirdi.⁴⁸⁷ Yine de çatışmaları durdurması ve bölgesel istikrarı uzun süredir sağlamış olması açısından reaksiyon sütununda başarılı bir müdahaledir.

Bosna-Hersek müdahalesinde yeniden inşa süreçlerini ve toplumsal entegrasyonu sağlamak için Kasım 1995'te alınan 1021 ve 1023 sayılı kararlarla yaptırımlar ve silah ambargosu aşamalı ve koşullu olarak kaldırılmıştır.⁴⁸⁸ Bosna Hersek halkının hak ve özgürlüklerini garanti altına alma amacıyla insan hakları ombudsmanı ve insan hakları mahkemesinden oluşan bir insan hakları komitesi kurulmasına karar verilmiştir. Mülteciler ve yerinden edilmişlerin yurtlarına güvenli dönüşü ve mülklerini geri almaları için tazminat hakkı tanınmıştır. 21 Aralık 1995 tarihli 1035 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla Bosna Hersek Barış Anlaşması'nın uygulanması için IPTF (International Police Task Force) adlı BM sivil polis gücünün ve BM sivil bürosunun kurulmasına karar verilmiştir.⁴⁸⁹ Bu tedbirler oldukça önemli girişimler olarak Bosna-Hersek müdahalesinin yeniden inşa boyutunu güçlendirmiştir.

3.2.3. Ruanda Müdahalesi (1994)

Ruanda'da Tutsi ve Hutu etnik çatışmalarını önleme aşamasında 1993'ten 1994'e kadar yaşanan hareketsizlik, yetersizlik ve hatta suç ortaklığı sonucunda çatışmalar soykırım boyutuna ulaşmıştır. 1990'da Habyarimana yönetimini yolsuzluklar, antidemokratik yönetim ve ekonomik çöküntü ile suçlayan RPF (Rwandan Patriotic Front), Tutsi halkı ve muhalif Hutuların ayaklanması Belçika, Fransa ve Zaire desteğiyle bastırılmış ama çatışmalar devam etmiştir.⁴⁹⁰ 4 Ağustos 1993'te iktidarın MNRD (National Republican Movement for Democracy and Development) ile RPF arasında geçiş hükümeti ile paylaşımını öngören Arusha Antlaşması imzalanmıştır. 5 Ekim 1993 tarihli 872 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla Kanada, Fransa ve Belçika askerlerinden oluşan 2.500 kişilik barış gücü UNAMIR (United Nations Assistance Mission in Rwanda) konuşlandırılmıştır. Radikal Hutu güçleri Tutsilere saldırılarını sürdürünce RPF hükümetten çekilip saldırılarını hızlandırmıştır. 1993'te önleme aşamasında erken uyarılar yapılmış fakat yeterli adımlar atılmamıştır. Örneğin Uluslararası İnsan Hakları İnceleme kurulu katliamları belgeleyip Tutsilerin etnik nedenlerden dolayı

⁴⁸⁷ Aynı yer, s. 681-684-685

⁴⁸⁸ S/RES/1021, 22.11.1995, <http://unscr.com/en/resolutions/1021>, 20.05.2019 / S/RES/1023, 22.11.1995 <http://unscr.com/en/resolutions/1023>, 20.05.2019

⁴⁸⁹ Müdürlüoğlu N.; a.g.t., s. 25 / S/RES/1035, 21.12.1995, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1035>, 20.05.2019

⁴⁹⁰ İnât K., Kalaycı R.; "Ruanda: 'Orta Doğu' Afrika'da Katliamlar Ülkesi", İnât K., Duran B., Aratan M. (ed.), *Dünya Çatışmaları –I*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 149 / Reçber S.; "İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu", s. 150-151-152 -153-156-157-158

katledildiğine, aşırı propagandaya ve milis grupların oluşumuna; BM İnsan Hakları Komisyonu özel raportörü B.M. Ndiaye raporunda hukuk dışı keyfi uygulamalara, sivil nüfusa yönelik soykırıma, etnik azınlıkları şiddetten koruyacak bir sistemin bulunmadığına ve insan hakları ihlallerine dikkat çekmiştir.⁴⁹¹

Nisan 1994'te Ruanda Devlet Başkanı Habyarimana ve Burundi'nin Hutu Devlet Başkanı Ntaryamira'nın uçağının düşürülmesi üzerine ordu ve Hutu paramiliter güçleri tarafından 3 ayda bir milyona yakın insan (Ruanda nüfusunun 1/6'sı ve Tutsilerin 2/3'ü) vahşice öldürülmüştür. UNAMIR'in komutanı General Romeo Dallaire 5.000 ilave askerle soykırımı durdurabileceğini bildirmesine rağmen 10 Belçikalı askerin öldürülmesi üzerine 21 Nisan 1994 tarihli 912 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla UNAMIR'in çekilmesi ve asker sayısının 2.700'den 270'e indirilmesi öngörülmüştür. UNAMIR katliamları durdurmakta başarısız olmuştur. BM Genel Sekreteri Butros Gali'nin 30 Nisan 1994'te BM askerine takviye gönderilmesi için Güvenlik Konseyi'ne yaptığı çağrı Tutsileri destekleyen ABD ve Hutuları destekleyen Fransa arasındaki fikir ayrılıkları nedeniyle cevapsız kalmıştır. Ülke RPF eline geçince bu kez Tutsilerin intikamından korkan Hutular komşu ülkelere ya da MNRD kontrolündeki bölgelere göç etmiştir. UNAMIR, Belçika kuvvetleri, Fransız birlikleri ve Afrika Birliğini temsilen Nijerya birlikleri yeterli kapasite ve güçte olmadıkları için soykırım durdurulamamıştır. Ağustos 1994'e kadar 3.500.000 civarı Ruandalı göçe maruz kalmıştır. Uluslararası toplum tarafından zamanında müdahale yapılsaydı hedef kitlenin büyük bölümün hayatı kurtarılabilirdi.⁴⁹²

Ruanda insani krizinde reaksiyon aşamasında da alınan tedbirler geciktiği ve yetersiz katılımı uygulandığı için insani kayıplar artmıştır. Soykırım artınca Güvenlik Konseyi 17 Mayıs 1994 tarihli 918 sayılı kararla acil ateşkes istemiş ve UNAMIR'in sayısı 5.500'e yükseltip sorumluluğu artırılmıştır. VII. bölüm altında uluslararası barış ve güvenlik tehdidi saptanıp silah ambargosu uygulanması ve yaptırım uygulanması öngörülmüştür. Fakat bu sefer askeri katılım sağlanamadığı için soykırım durdurulamamıştır. 22 Haziran 1994 tarihli 929 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla Arusha Antlaşması çerçevesinde politik sürecin yeniden başlatılması istenmiştir. Krizin bölgesel barış ve güvenliği tehdit ettiği saptanıp yerinden edilmişler, mülteciler ve siviller için koruma bölgesi kurulması, UNAMIR'in görev süresinin 2 ayla sınırlandırılması, üyelerin lojistik destek vermesi öngörülmüştür. Fransa BM ambargosuna rağmen Ruanda hükümetine silah satmaya devam etmiştir. ABD ve Uganda

⁴⁹¹ Reçber S.; "İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu", s. 159-160

⁴⁹² İnât K., Kalaycı R.; a.g.m., s. 154-155-156-159-160 / Reçber S.; "İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu", s. 156-157-158-159-160-161-168

tarafından desteklenen RPF'nin ilerlemesini durdurmak ve Hutu hükümetini desteklemek için mültecilerin korunması söylemi altında 929 sayılı karara istinaden bölgeye birlik göndermeyi teklif etmiş ve Güvenlik Konseyi VII. bölüm altında Fransa'yı 10.000 kişinin hayatını kurtarmak ve Ruanda'nın güneybatısında koruma bölgesi oluşturmak için yetkilendirmiştir. Fransa'nın 2.500 askerle başlattığı Operation Turquoise ile RPF ülkeyi kontrol altına alıp, Temmuz 1994'te Tutsi ve Hutulardan oluşan bir geçiş hükümeti kurulmuştur. Reçber'e göre bu müdahale, çıkar odaklı yapılan gecikmiş bir müdahaledir.⁴⁹³

Yeni hükümet, eski hükümet ordusu MNRD ile Hutu milis güçlerinin gerilla saldırılarına maruz kalınca katliamların ortak sorumlusu olarak gördüğü BM ile işbirliğine, mültecilere yardıma ve UNAMIR barış gücünün faaliyetlerine karşı mesafeli davranmıştır. UNAMIR'ın 1996'da görev süresi bitince Ruanda'dan ayrılması istenmiştir. Reaksiyon tedbirleri kısa vadeli, ulusal çıkar hedefli ve zamansız uygulandığı için amaçlara tam ulaşmadan sonlandırılmıştır. Çatışmalar, mülteci kamplarında kötü yaşam koşulları, insan hakları ihlalleri ve mültecilerin geri dönememe sorunları uzun süre devam etmiştir.⁴⁹⁴

Ruanda müdahalesinde yeniden inşa sütunu da sağlanamamıştır. 8 Kasım 1994 tarihli 955 sayılı Güvenlik Konseyi kararı ile VII. bölüm uyarınca soykırım ve diğer insancıl hukuk suçu işleyenlerin soruşturulması ve yargılanması için Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi kurulmuştur. Ruanda ve komşu ülkelerde 1 Ocak-31 Aralık 1994 tarihlerinde Ruanda vatandaşlarının insanlığa karşı suçlar, soykırım ve Ortak Cenevre Sözleşmesinin 3. maddesi ile II. Ek Protokolü içinde belirtilen suçlardan yargılanmasına karar verilmiştir. Bu karar yeniden inşa sütunu için önemli bir adım olmuştur.

Bununla birlikte Fransa desteğiyle gelen Tutsi hükümeti, katliamların sorumlusu olarak gördüğü BM'ye karşı olunca, UNAMIR yeniden entegrasyon görevlerini yerine getiremeden Nisan 1996'da Ruanda'dan çekilmek zorunda kalmıştır. Tutsi yönetimi soykırımının sorumlusu olan Hutu militanlarının mültecilerin arasına gizlenerek geri dönüp tekrar saldırması ihtimali nedeniyle mültecilerin geri dönüşüne şüpheyle yaklaşmıştır. Nisan 1995'te Kibeho mülteci kampı boşaltılınca geri dönmek isteyen 5.000 Hutu öldürülmesi yeni mülteci dalgalarına yol açmıştır. Evlerine dönebilen Hutular ise kendi mülklerine yerleşmiş Tutsiler tarafından katledilmiştir. 1996'da Zaire'de 150.000'den fazla mülteci kötü yaşam koşulları sonucu hayatını kaybetmiştir. Mülteci kamplarında katliamlar devam etmiştir. 1996'da Tanzanya baskısıyla geri dönen mülteciler ya soykırım suçu ile tutuklanmış ya da

⁴⁹³ İnat K., Kalaycı R.; a.g.m., s. 156 / Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 156-159-160-161-162-163-168

⁴⁹⁴ İnat K., Kalaycı R.; a.g.m., s. 161 / Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 168

yurt içi mülteci kamplarına yerleştirilmiştir. BM yeniden entegrasyon konusunda başarısız olmuştur. On yıllık çatışmanın sonunda 2003'te yeni anayasa kabul edilip, RPF önderliğinde bir koalisyon seçimleri kazanmıştır ve göreceli istikrar sağlanmaya ve mülteciler geri dönmeye başlamıştır. Bizimungu'nun affedilmesi yeniden entegrasyon için umut ışığı olsa da 2000, 2003 ve 2008 seçimlerini kazanan RPF yönetiminde Tutsiler önemli makamları elinde tuttukları ve mültecileri insanlık dışı koşullarda yaşattıkları için Tutsilere saldırılar devam etmektedir.⁴⁹⁵

3.2.4. Sierra Leone Müdahalesi (1997)

Sierra Leone'da önleme aşamasındaki hareketsizlik insani kayıpları artırmıştır. Etnik ve dini yapı, elmas ticareti rekabeti ve kaçakçılığı, kıtlık, yoksulluk ve insan hakları ihlalleri kaynaklı olarak Mart 1991'de RUF (Revolutionary United Front) General Joseph Saidu Momoh yönetimine karşı başlatılan isyanda 1992'ye kadar çoğu kadın ve çocuk 10.000'den fazla insan öldürölüp, 300.000 kişi ülkeden dışına ve 400.000 kişi ülke içinde göçe maruz kalmıştır. Sistematik ağır insan hakları ihlalleri yapılmıştır.⁴⁹⁶ 30 Kasım 1996'da FSC, ECOWAS, BM, Afrika Birliği ve Commonwealth devletleri arabuluculuğunda Abidjan Anlaşması imzalanca da Mayıs 1997'de RUF Kabbah'ı Gine'ye kaçmaya zorlamış ve Kabbah ayrılmadan önce BM'den, Nijerya ve ECOWAS'tan müdahale etmelerini istemiştir.⁴⁹⁷ BM önleme ve reaksiyon aşamalarında yükü bölgesel organizasyonların omzuna bırakarak sessiz kalmıştır. Ocak 1997'de Annan, Abidjan Anlaşması'nı ve barışı koruma operasyonu önermiş ancak maliyete ABD desteği alınamayacağı için Güvenlik Konseyi sadece darbeyi kınamakla yetinmiştir. Nijerya davete istinaden, SOFA (Status of Forces Agreement) Antlaşması kapsamındaki yükümlölükleri uyarınca, Sierra Leone'daki Nijerya vatandaşlarını korumak, çatışmaları önlemek ve hukuku geri getirmek için NIFAG (Nigerian Forces Assitant Group) gücüyle müdahale etmiştir. Nijerya ECOWAS'ın 1993 tarihli Revize Antlaşması'nın 58. maddesi uyarınca üye devletlerin bölgedeki barış, istikrar ve güvenliğin sürdürölmesi, ilişkilerin güvence altına alınması ve pekiştirilmesi için çaba gösterilmesi zorunluluğuna dayanmıştır. Afrika Birliği 25 Mayıs 1997'de darbeleri kınayıp, anayasa düzeninin

⁴⁹⁵ İnat K., Kalaycı R.; a.g.m., s. 158-159-161 / Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 164-165

⁴⁹⁶ Pakhuy N.Ö.; “Sierra Leone: Işıldayan Elmasın Karanlığa Sürgün Ettiği Ülke”, İnat K., Duran B., Aratan M. (ed.), *Dünya Çatışmaları –II*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 336 / ICISS; a.g.e., s. 104-105

⁴⁹⁷ Nowrot K.; a.g.m., s. 326

restorasyonu için ECOWAS liderlerine yardım çağrısı yapmıştır. BM önleme aşamasında hareketsiz kalırken bölgesel organizasyonlar aktif davranmıştır.⁴⁹⁸

Ağustos 1997'de ECOWAS ekonomik ambargo kararı alıp yaptırımları uygulamak ve düzeni geri getirmek için ECOMOG'u görevlendirmiştir. NIFAG ve ECOMOG işbirliği içinde hareket etmiştir. Nijerya ve ECOMOG 10 Mart 1998'de Kabbah'ı geri getirmiştir. Güvenlik Konseyi yetkisi olmamasına rağmen ECOWAS müdahalesi uluslararası kamuoyundan önemli destek almıştır. Afrika Birliği üyeleri müdahaleyi insani ve demokratik gerekçelerle haklı göstermeye çalışmıştır. Güvenlik Konseyi 8 Ekim 1997 tarihli 1132 sayılı kararıyla uluslararası barış ve güvenlik tehdidi saptaması yaparak müdahaleden iki ay sonra ECOWAS'a destek vermiştir. Silah ve petrol ambargoları, cunta mensuplarına seyahat yasağı ve mal varlıklarına el koyma kararları alınmıştır. VIII. bölüm uyarınca ECOWAS dış askeri kaynakları kesmekle yetkilendirilmiştir. Ancak BM ECOMOG'u kuvvet kullanımı için açıkça yetkilendirmemiştir. Reçber'e göre ECOWAS'a askeri müdahale yetkisi tanınmasa da silah ambargosu kararı birliklerin güvenliğini sağlamak için alınmıştır. 17 Nisan 1998 tarihli 1162 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla ECOMOG Sierra Leone'da barışı yeniden sağlamak için görevlendirilip bölgesel barışı koruma operasyonu ile BM iş birliği yapılmıştır.⁴⁹⁹ 13 Temmuz 1998 tarihli 1181 sayılı Güvenlik Konseyi kararı ile ECOWAS'a takviye öngörülmüştür.⁵⁰⁰

Ocak 1999'da isyancılar tekrar saldırıp, binlerce sivili öldürüp, on binlerce kişiye sistematik ve ağır insan hakları ihlalleri yapmıştır. 7 Temmuz 1999'da hükümet ile RUF arasında güç paylaşımını öngören Lome Barış anlaşması imzalanmasına rağmen çatışmalar devam edince 22 Ekim 1999 tarihli 1270 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla silahsızlanma ve yeniden entegrasyonla görevlendirilmiş 6.000 kişilik UNOMSIL (United Nations Observer Mission in Sierra Leone) kurulmuştur. Ancak Gana, Gine, Kenya ve Nijerya birliklerden oluşan ECOMOG birlikleri yavaş olduğundan yoğun saldırılara yeterli cevap verememiştir. Ardından yakın fiziksel şiddet tehdidi altındaki sivillere koruma görevini daha güçlü devralan UNAMSIL (United Nations Mission in Sierra Leone) kurulup, 7 Şubat 2000'de 1289 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla asker sayısı 6.000'den 11.000'e yükseltilmiş ve görevleri genişletilmiştir.⁵⁰¹ UNAMSİL ECOWAS'a Lome Antlaşması'nın korunması ve barışın

⁴⁹⁸ Levitt J.; *"Humanitarian Intervention by Regional Actors in Internal Conflicts: The Cases of ECOWAS in Liberia and Sierra Leone"*, <https://commons.law.famu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1113&context=faculty-research>, 15.08.2019, s. 336 / ICISS; a.g.e., s. 105-107 / Nowrot K.; a.g.m., s. 326

⁴⁹⁹ Nowrot K.; a.g.m., s. 322-323 / ICISS; a.g.e., s. 107-110 / Levitt J.; a.g.m., s. 366-367-372-373 / Reçber S.; **"İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu"**, s. 131-132 / S/RES/1132 (1997), 08.10.1997, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1132>, 15.05.2019

⁵⁰⁰ ICISS; a.g.e., s. 108-110 / S/RES/1181 (1998), 13.07.1998, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1181>, 15.05.2019

⁵⁰¹ ICISS; a.g.e., s. 108-110 / S/RES/1289 (2000), 07.02.2000, <http://unscr.com/en/resolutions/1289>, 15.05.2019

sağlanması için yardım etmiştir.⁵⁰² Yine de yetersiz silah kapasitesi ve disiplinsiz birlikler yüzünden etkisiz kalmıştır.⁵⁰³ Mayıs 2000'de isyancılar 500 civarı BM askerini rehin alınca ve Zambiya'nın 13 zırhlı gemisine zarar verince İngiltere ülkedeki vatandaşlarını korumak için 5 savaş gemisi gönderip UNAMSIL'i dağılmaktan kurtarmış ve ardından Sierra Leone silahlı kuvvetlerine eğitim vermiştir.⁵⁰⁴

Sonuç olarak önleme ve reaksiyon aşamalarında büyük güçler tarafından zamanında aksiyon alınmayıp Nijerya ve Gine gibi küçük bölgesel devletlerin omzuna bu kadar ağır bir yükün bırakılması krizi derinleştirmiştir. Liberya ve Libya'nın RUF'u, Batılı güçlerin merkezi hükümeti desteklemesi ile bölgesel ve küresel aktörlerin çıkar çatışmaları arasında sıkıştırılan Sierra Leone'da gecikme ve yetersizlik sonucunda çoğu yoksulluktan olmak üzere 480.000 kişi hayatını kaybetmiştir. HRW verilerine göre 1 milyondan fazla göç yaşanmıştır.⁵⁰⁵

ECOWAS ve Nijerya'nın müdahaleleri yeniden inşa boyutunu içermemiştir. İngiliz müdahalesi ise şiddeti önlemenin ötesinde istikrarı ve sürdürülebilir barışı teşvik etmek için barış inşası ve devlet kurma hedeflerini de içermiştir. İngiltere kısa vadeli çözümlerin çatışmanın geri dönüşüyle sonuçlandığı, daha fazla can kaybına ve harcamaya neden olduğu ve BM'nin güvenilirliğini azalttığı gerçeğinin farkındalığıyla daha bütünsel ve uzun vadeli bir yaklaşımla on yıllık bir yardım programına destek vermiştir. Silahsızlanma, demobilizasyon, yeniden entegrasyon, yargı reformu, altyapının yeniden inşası, piyasa ekonomisinin reformu ve demokratik yönetimi kapsayan görevler üstlenmiştir.⁵⁰⁶ Böylece 2000'de İngiltere'nin barış gücü askerleri 9 yıl boyunca BM ve diğer bölgesel organizasyonların durduramadığı iç savaşı sona erdirebilmiştir.⁵⁰⁷ 2002'de BM ve Sierra-Leone yönetimi arasında anlaşma ile ulusal yargıçların tarafgirliğine dair şüpheleri giderebilecek bir çözüm olarak Sierra-Leone İçin Özel Mahkeme kurulup olayların ortak yargılanması sağlanmıştır. Ancak uluslararası bir mahkeme ile suçluların hesap verilebilirliğinin sağlanıp cezalandırması yoluyla entegrasyona katkı sağlanması girişimleri başarısız olduğu için yeniden inşa boyutu zayıf kalmıştır.

⁵⁰² Franck T. M.; "Interpretation and Change in the Law of Humanitarian Intervention", Holzgrefe, J.L., Keohane R. O. (ed.), *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal, and Political Dilemmas*, Cambridge University Press, New York, 2003, s. 222-223, aktaran, Reçber S.; "**İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu**", s. 132

⁵⁰³ ICISS; a.g.e., s. 108-109 / S/RES/1270 (1999), 22.10.1999, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1270>, 15.05.2019 / S/RES/1289 (2000), 07.02.2000, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1289>, 15.05.2019

⁵⁰⁴ ICISS; a.g.e., s. 108-109

⁵⁰⁵ Pakhuy N.Ö.; a.g.m.; s. 337-341 / Reçber S.; "**İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu**", s. 133

⁵⁰⁶ Scott L.; "*Successful intervention? Critical Reflections on the Legacy of British Military Intervention in Sierra Leone*", <http://unimak.edu.sl/wordpress/wp-content/uploads/Successful-Intervention-Lucy-Scott.pdf>, 19.05.2019, s. 184

⁵⁰⁷ Reçber S.; "**İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu**", s. 133

Uluslararası bir mahkeme kurulmuş olsaydı kararın meşruiyeti daha az tartışılabilir. ⁵⁰⁸ Ayrıca Sierra Leone’de elmas ticareti için çatışan tarafların bölgesel ve küresel aktörler tarafından desteklenmesi iç savaşın derinleştirip uzamasına neden olduğundan, AI ve HRW öncülüğünde Mayıs 2000’de başlatılan Kimberley Süreci (uluslararası elmas sertifikası sistemi) ile elmas geliri silah temini için örgütler yerine halka aktararak, elmas ticareti ve insan hakları ihlalleri arasındaki zincir kopartılmış, yeniden entegrasyon ve kalıcı barışa katkı sağlanmıştır. ⁵⁰⁹ Kimberley Süreci yeniden inşa süreçlerinde atılan önemli bir adım olmuştur.

3.2.5. Doğu Timor Müdahalesi (1999)

Doğu Timor insani krizi önleme aşmasında uluslararası toplumun hareketsizliğinin en belirgin örneklerdendir. 1960’da BM kararıyla Portekiz yönetimi altında özerklik alan Doğu Timor 1975’te bağımsız olunca Endonezya tarafından işgal edilmiştir. Doğu Timor halkı 1975’ten 1999’a kadar süren işgale silahlı direnişle cevap vermiş, Endonezya yönetimi de direnişi bastırmak için kitlesel ve yoğun insan hakları ihlallerine başvurmuş, bu süreçte Doğu Timor halkının 1/4’ini oluşturan 150.000 ile 170.000 arasında insan hayatını kaybetmiştir. Portekiz konuyu BM’ye taşıyınca Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul Endonezya’ya karşı çekilme çağrısı ve kınama kararı almış fakat Soğuk Savaş ortamında Doğu Timor Marksist görüşlerinden dolayı Güneydoğu Asya’da yeni bir tehdit olarak görüldüğünden ABD Endonezya’yı desteklemiştir. 1983’te Genel Kurul Portekiz ve Endonezya arasında müzakereler başlatmıştır. BM tarafından yetkilendirilse de tarafsız kalmak isteyen Portekiz aktif bir adım atmadığından Doğu Timor mücadelesine yirmi yıl tek başına devam etmiştir. BM ve uluslararası toplum insan haklarının kitlesel ve yoğun ihlali karşısında 1999’a kadar Endonezya hükümetinin rızasının alınmasını şart koşarak önleme sorumluluğundan kaçınmıştır. ⁵¹⁰

Doğu Timor müdahalesi reaksiyon sorumluluğu açısından başarısız olmuştur. Endonezya’nın stratejik önemi azalınca ABD barışçıl çözüm politikası izlemeye başlayıp 1997’de Endonezya’yı IMF ve Dünya Bankası’ndan verilecek kredilerini veto etmekle tehdit etmiştir. Annan’ın Endonezya ile Portekiz görüşmelerini başlatmasını sağlamıştır. Uluslararası baskılarla Endonezya Eylül 1998’de Doğu Timor’a uluslararası barış gücü

⁵⁰⁸ Yeşil F.; “İnsancıl Hukuk Açısından Suriye İç Savaşı”, http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2013/sayi24/103-114.pdf, 9.04.2017, s. 112

⁵⁰⁹ Dalar M.; “Yeni Savaşlar Yeni mi?: Schmitt ve Kelsen Bağlamında Bir Değerlendirme”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1043>, 10.1.0.2018, s. 13 / Pakhuy N.Ö.; a.g.m.; s. 338-339

⁵¹⁰ Türkmenoğlu Köse D.; “Yeni Devlet Eski Kaos”, İnât K., Duran B., Aratan M. (ed.), *Dünya Çatışmaları –II*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 517-518-519-520-521 / Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 169-173

konuşlandırılmasını kabul etmiştir. 1998'de Endonezya rejiminin değişmesi bağımsızlığa giden yolu açmış ve 5 Mayıs 1999'da Endonezya, Portekiz ve BM plebisit öngören bir anlaşma sağlamıştır. Doğu Timor halkına özerk statü ya da BM geçici yönetiminde bağımsızlık için referandum hakkı tanınmıştır. 11 Haziran 1999 tarihli 1246 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla referandum için UNAMET (United Nations Mission in Timor) görevlendirilmiştir. 30 Ağustos 1999'da referandumdan bağımsızlık kararı çıkınca etnik temizlik başlatılmış ve Endonezya hükümeti önlemekte isteksiz davranmıştır. BM verilerine göre yaklaşık 1.000 kişi öldürölüp, 400.000 kişi yerinden edilmiş, mülkleri yağmalanıp imha edilmiş ve altyapı tahrip edilmiştir. UNAMET çatışmaları durduramayıp, Eylül 1999'da personelinin çoğunu geri çekmiştir.⁵¹¹

Avustralya öncülüğünde 15 Eylül 1999 tarihli 1264 sayılı Güvenlik Konseyi kararı alınarak VII. bölüm çerçevesinde INTERFET (International Force East Timor) barış ve güvenliği restore etmek, yerinden edilmiş kişilerin güvenli dönüşü, sivillerin korunması ve insancıl yardımı kolaylaştırmak için gerekli tüm önlemleri almakla görevlendirilmiştir. Eylül 1999'da BM İnsan Hakları Komisyonu insan hakları ve insancıl hukuk ihlallerini sorgulamak üzere komisyon kurulması için çağrı yapsa da Genel Sekreter raporunda yerel yargısal sorumluluğun Doğu Timor geçici yönetimine ait olduğu ifade edilmiştir. 25 Ekim 1999 tarihli 1272 sayılı kararı uyarınca güvenlik, düzen, sosyal hizmetler ve kalkınma için UNTAET (United Nations Transitional Administration in East Timor) sevk edilmiş ve Kasım 1999'da çatışmaları durdurulmuştur.⁵¹² Doğu Timor 7 Mayıs 2002'de Timor-Leste adını alarak bağımsız olmuştur. 25 Ağustos 2006 tarihli 1704 sayılı kararla UNMIT (United Nations Integrated Mission in East Timor) kurularak Timor-Leste'nin varlığını, siyasal istikrarını, güvenliği ve ekonomik gelişimini sağlamak için görevlendirilmiştir.⁵¹³

Doğu Timor müdahalesinde reaksiyon ve yeniden inşa boyutlarının çok geç ve yetersiz ele alınması insani krizi 1999'dan 2009'a kadar bir 10 yıl daha devam ettirmiştir. BM'nin devletleşme sürecinde yerel halkı dışarda bırakması geçici yönetime karşı muhalif görüşlerin oluşmasına ve milislerinin çatışmaları sürdürmesine sebep olmuştur. Doğu Timor halkı 2006'ya kadar kendi içinde rakip siyasal partiler, çeteler ve kabileler arasındaki çatışmalara maruz kalmıştır. Yine de 17 Mayıs 2002 tarihli 1704 sayılı kararla kurulan UNMIT'in siyasal istikrar, güvenlik ve ekonomik gelişmeye yardımcı olmak için görevlendirilmesi yeniden inşa açısından değerli bir adımdır. Ayrıca 2006'da Timor Leste

⁵¹¹ Türkmenoğlu Köse D.; a.g.m., s. 521-522-523 / Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 169-171-172 // Resolution 660 (1990), 06.08.1990, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/660>

⁵¹² Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 171-172

⁵¹³ Türkmenoğlu Köse D.; a.g.m., s. 523 / S/RES/1704 (2006); <http://unscr.com/en/resolutions/1704>, 28.03.2010

hükümeti Portekiz, Avustralya, Yeni Zelanda ve Malezya'dan asker talep edince Avustralya önderliğinde uluslararası barış gücü müdahalesi ile çatışmalar sonlandırılabilmiştir. 2007'de yerinden edilmişlerin arazi sorunları, yardım hizmetleri, anlaşmazlıkların çözümü, geri dönüşlerin sürdürülmesi, toplumda güven oluşturma, güvenlik ve istikrar sağlama, sosyal koruma ve kalkınma gibi konuları hedefleyen ulusal kurtarma stratejisi hazırlanmıştır. Yeniden entegrasyon için yerinden edilmişlerin yeniden yerleşim seçenekleri oluşturma çalışmaları yapılmıştır. 2008'de Doğu Timor Cumhurbaşkanı Jose Ramos Horta'ya yapılan suikast girişimi sonrası da Avusturalya ilave asker göndererek süreci destekleyip Doğu Timor için yeniden inşa sütununa katkı sağlamıştır.⁵¹⁴

3.2.6. Kosova Müdahalesi (1999)

1946'da Yugoslavya'ya bağlanan Kosova'da 1981'de başlayan çatışmalar karşısında uluslararası toplum önleme aşamasında uzun süre sessiz kalmıştır.⁵¹⁵ Tito'nun ölümüyle başlayan Sırp baskısı Miloseviç'in Arnavutları göç ettirip Sırları bölgeye yerleştirme politikası ile tırmanmıştır.⁵¹⁶ 1990'da Arnavutların özerklik hakları geri alınıp Kosova meclisi ve hükümeti feshedilmiştir. Kitlemel göç ve katliam politikaları Arnavutları bağımsızlık mücadelesine itmştir.⁵¹⁷ 30 Eylül 1991'de referandumla bağımsızlık kararı alınıp paralel bir devlet sistemi kurularak İbrahim Rugova başbakan olmuştur. Kosovalı Sırlar da kendi cumhuriyeti ilan ettikten sonra çatışmalar iç savaşa dönüşmüştür.⁵¹⁸ Kosova AB'ye tanınma başvurusunda bulunmuş ama etnik sınırlara göre bölünmelere örnek olarak Balkanlarda domino etkisi yaratmasından çekinildiği için reddedilmiştir.⁵¹⁹ Arnavutların Balkanlarda dağınık olması ABD, AB, Rusya ve bölge ülkelerinin ulusal çıkarlar temelinde farklı politikalar izlemesine ve krizin derinleşmesine neden olmuştur. Etnik köken sebebiyle

⁵¹⁴ Aynı yer, s. 521-523-524-525

⁵¹⁵ Aksoy M., Polisi A., Büyükçiçek M.; "Kosova: Kimin Barışı", Akyeşilmen N. (ed.), *Barışı Konuşmak Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 21013, s. 262

⁵¹⁶ Balcı A.; "Kosova: Arnavut Sorununun Kilit Bölgesi", İnat K., Duran B., Aratan M. (ed.), *"Dünya Çatışmaları –I."*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 755-756-757 / Aksoy M., Polisi A., Büyükçiçek M.; a.g.e., s.263-264

⁵¹⁷ Balcı A.; a.g.m., s. 754-757-758-759-760 / Aksoy M., Polisi A., Büyükçiçek M.; a.g.e., s. 264-265266

⁵¹⁸ Samancı U.; "Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova'nın Bağımsızlık İlanına İlişkin Danışma Görüşü", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı 2, 2009, s. 123 / Batır K.; a.g.m., s. 126 / Aksoy M., Polisi A., Büyükçiçek M.; a.g.e., s. 266-267 / Çevikbaş A.; "Müttefik Güç Harekâtı İnsani Müdahalelerin Bir İstisnası mıdır? NATO'nun Kosova'ya Yönelik Harekâtının Uluslararası Hukuk ve Askeri Bakış Açılarının Değerlendirilmesi", http://www.kho.edu.tr/akademik/enstitu/savben_dergi/102/Makale2.pdf, 9.04.2017, s. 24

⁵¹⁹ Akgün S.; "Kosova'da Yeniden Yapılandırma Çalışmaları Kapsamında Bugünkü Durum", <http://www.gaziakademikbakis.com/index.php/gab/article/view/163/146>, 9.04.2017, s. 261

Arnavutluk ve Makedonya; tarihi ve kültürel sebeplerle Yunanistan, Bulgaristan ve Türkiye meseleye dahil olmuştur.⁵²⁰

1995'te Dayton Antlaşması'nda Kosova'nın geleceği belirsiz bırakılınca Rugova'nın barışçıl çözüm arayışı halk desteğini kaybetmiş ve KLA (Kosovo Liberation Army) eylemlerini artırmıştır. 1996'da Sırp hükümeti KLA'yı terörist ilan ederek katliamlarını meşrulaştırmaya çalışsa da Batı kamuoyu Arnavutları desteklemiştir. Ancak uluslararası toplumun krizi önlemede atıl kalması krizi derinleştirmiştir. Şubat 1998'de Priştine ve Drenica'da başlayan çatışmalar hızla ülke çapına yayılıp 700 kişinin öldürülmesi ve 265.000 (230.000 ülke içinde, 60.000 ülke dışına) kişinin göçe maruz kalmasıyla sonuçlanmıştır.⁵²¹ 31 Mart 1998 tarihli 1160 sayılı Güvenlik Konseyi kararı ile taraflar kınanmış ve siyasi çözüm çağrısı yapılmıştır.⁵²² Yugoslav Federal Cumhuriyeti'ne silah ambargosu (deniz-hava-kara) konulmuştur. Temas grubuyla işbirliği, şiddete durdurulması, bölgeden çekilme, insancıl örgütler ve büyükelçilerin Kosova'ya girişine izin verilmesi ve özerkliğin yeniden tesisi istenmiştir.⁵²³ Sırpların artan saldırıları üzerine ABD 18 Eylül 1998'de şiddete son verilmemesi halinde NATO'nun hava saldırısı yapacağına dair ultimatoma vermiştir.⁵²⁴ 23 Eylül 1998 tarihli 1199 sayılı Güvenlik Konseyi kararında taraflar kınanıp, ateşkese çağrılıp, bölgesel barış ve güvenliğin tehdidi saptanıp, Yugoslavya'nın egemenliği ve bütünlüğü korunarak daha fazla özerklikle çözüm için diyalog önerilmiştir. Mülteciler güvenli geri dönüşünü sağlama sorumluluğu vurgulanmıştır. AGİT altında Kosova Denetim Misyonu kurulması istenmiştir. Karara uyulmazsa ek tedbirler alınacağı ifade edilmiş ancak Rusya ve Çin vetosu sebebiyle bu tedbirlerin niteliği belirtilmemiştir.⁵²⁵ 24 Ekim 1998 tarihli 1203 sayılı Güvenlik Konseyi kararında bölgesel barış ve güvenlik tehdidi tespiti yapıp toprak bütünlüğüne saygı, barışçıl çözüm, diyalog, daha fazla özerklik istenmiş ve işlenen suçların UCM tarafından soruşturulacağı belirtilmiştir. Keskin'e göre 1203 sayılı karar olası bir zorlayıcı eyleme atıf yapan tek karardır. Çünkü AGİT'in silahsız 2.000 gözlemcisinin Kosova'ya yerleşmesi ve NATO misyonu tarafından korunması öngörülmüştür. Ancak sadece acil durumda silahsız gözlemcilerin tahliyesi için eylem olasılığına atıf yapılmıştır.⁵²⁶ Kosova

⁵²⁰ Balcı A.; a.g.m., s. 751-752

⁵²¹ Batır K.; a.g.m., s. 126 / Balcı A.; a.g.m., s. 759-760 / Aksoy M., Polisi A., Büyükçiçek M.; a.g.e., s. 261-266-268

⁵²² S/RES/1160 (1998), 31.03.1998, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1160>, 15.05.2019

⁵²³ Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 138-139 / Çevikbaş A.; a.g.m., s. 26

⁵²⁴ Sancaktar C.; “NATO'nun Kosova Müdahalesi”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2015, s. 136-140-142

⁵²⁵ Pekiardımcı E. B.; “İnsani Müdahale Kavramı ve Kosova Sorunu”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s. 126 / Batır K.; a.g.m., s. 126

⁵²⁶ Keskin F.; “Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme”, s. 58 / S/RES/1203 (1998), 24.10.1998, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1203>, 15.05.2019

Denetim Misyonu kararların ve ateşkesin uygulanmasını denetlemek için Ekim 1998-Mart 1999 arasında Kosova’da görev yaparken 15 Ocak 1999’da Raçhat köyü katliamını önlemekte yetersiz kalıp Mart 1999’da geri çekilmiştir. Önleme aşamasında alınan bu tedbirler krizin boyutuna oranla oldukça zayıf kalmıştır. Şubat 1999’da ABD öncülüğünde Fransa’da yapılan Rambouillet görüşmelerinde Kosova’ya AGİT misyonu ile NATO gücü konuşlandırılması, demokratik öz yönetim kurumları oluşturulması ve 3 yıl sonra bağımsızlık öngörülen bir plan sunulmuş ama Yugoslavya bu planı reddetmiştir. Planın reddiyle ABD reaksiyon aşamasına geçmeye karar vermiştir. ABD Beşli Temas Grubu’nun uzlaşi teklifi de reddedilince, Güvenlik Konseyi’nde Rusya ve Çin ‘in ve Genel Kurul’da *barış için birlik* kararına diğer devletlerin olumsuz yaklaşımı riskinden kaçınmak için yetkilendirmeye başvurmadan, NATO tarafından alınan tek taraflı bir kararla, Kosovalı Arnavutları ve evrensel değerleri korumak adına 24 Mart 1999’da *Müttefik Güç Operasyonu*’nu başlatmıştır. Ciddi insan hakları ihlallerini sonlandırma ve uluslararası hukuka aykırı kuvvet kullanma arasında hukuki ve ahlaki bir ikilem yükselmiştir. NATO Yugoslavya’nın Güvenlik Konseyi kararlarına uymadığı, insancıl bir yıkım olduğu ve bunun 1199 sayılı kararda belirtilen uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehdit olduğu gerekçe gösterilmiştir.⁵²⁷

Kosova müdahalesi reaksiyon sütunu açısından gecikmelere rağmen daha etkili önlemler uygulandığı için nispeten başarılı sonuçlar üretmiştir. NATO başlangıçta sadece ağır hava saldırıları yapmıştır. Miloseviç kara desteği olmayan hava saldırıları sonucu Kosovalı Arnavutların göç edeceğini düşünerek etnik temizliği hızlandırmıştır. Nitekim Sırpı caydırmak için stratejik hedefler vurulunca Kosovalı Sırpı ve Arnavutlar bölgeyi terk etmeye başlamıştır. Operasyonda sivillerin zarar görmesi ve etnik temizliğin artması sonucunda 10.000’den fazla sivil daha hayatını kaybedip, 863.00 kişi mülteci konumuna düşünce kara harekâtı başlatılmıştır. Rusya aracılığıyla 9 Haziran 1999’da Kumanova Antlaşması ile Sırp güçleri bölgeden çekilip, güvenlik için KFOR (Kosovo Force) birlikleri bölgeye konuşlandırılmıştır. KFOR’un anlaşmayı yorumlama ve güvenlik konusunda kararları tüm tarafları bağlayan nihai otorite olarak belirlenmiş, Sırp egemenliğinin devamı sağlanmış, KLA siyasi bir otorite olarak tanınmamıştır. Kosova’nın içişlerinde Güvenlik Konseyi yetkili kılınp, NATO yetkilendirilmemiştir. Rusya Kosova’da bağımsız bir güç bulundurma yetkisi alırken NATO güçlerinin Sırp topraklarında harekât yapma hakkı

⁵²⁷Balcı A.; a.g.m., s. 760 / Çevikbaş A.; a.g.m., s. 27-28-29 / Aksoy M., Polisi A., Büyükçiçek M.; a.g.e., s. 269 / Samancı U.; a.g.m., s. 130-132 / Reçber S.; “**İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu**”, s. 139

kaldırılmıştır.⁵²⁸ Güvenlik Konseyi'nin 10 Haziran 1999 tarihli 1244 sayılı kararı ile müdahale sonlandırılmış, Yugoslavya'nın toprak bütünlüğü vurgulanmış, Kosova'ya özerklik öngörülmüş ve tüm güçlerin çekilmesi istenmiştir. KFOR ve UNMIK (the UN Interim Administration Mission in Kosovo) oluşturulmuştur. Kararda açık ve gizli olarak NATO müdahalesini eleştiren bir ifade bulunmadığından dolayı bu oldu bitti için *tamamlama* durumu söz konusudur. Karar sorunun çözümünden ziyade dondurulması üzerine odaklanmıştır. Bu karar Kosova'yı fiilen federasyondan ayrı bir yapıya dönüştürmüştür.⁵²⁹

Mart 2004'te tekrarlayan çatışmalar iki halkın bir arada yaşama ümitlerini zayıflatmıştır. 2005'te BM Kosova Özel Elçisi Martti Ahtisaari'nin başlattığı görüşmeler ile ABD, AB ve Rusya'nın başlattığı Troyka çalışmalarından bir sonuç alınamamıştır. Eylül 2006'da Sırbistan Kosova'yı Sırbistan'ın parçası olarak kabul eden bir anayasayı onaylayınca, Ahtisaari Planı ile Kosova için tek makul seçeneğin ilk dönemi uluslararası toplum tarafından denetlenen bağımsızlık olacağı savunulmuştur. BM, Rusya muhalefetine rağmen Kosova için bağımsızlığa giden süreci başlatmış, 17 Şubat 2008'de Kosova bağımsız olmuştur.⁵³⁰ Reaksiyon aşaması Bosna Hersek'ten alınan derslerin etkisiyle gecikmeli de olsa etnik temizliği durduracak kadar yeterli seviyede tedbirler uygulanarak nispeten daha başarılı uygulanmıştır.

Kosova müdahalesinde yeniden inşa sütununun uygulanması açısından önemli adımlar atılmıştır. 1244 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla tarafların silahsızlandırılması, Sırp baskısının sonlandırılması ve istikrar için KFOR ve BM Kosova Geçici Yönetimi Misyonu UNMIK oluşturulmuştur. Kararla uluslararası toplum Kosova'yı yeniden inşa etmeye girişmiştir. Uluslararası kuruluşların denetimi altında bir devletleşme sürecine başlatılmıştır. Güvenlik, iktisat ve hukuk sisteminin geliştirmesi için çalışma grupları oluşturmuştur. UNMIK özerklik, nihai statünün belirlenmesi, insani yardım koordinasyonu, altyapının yeniden inşası, kanun ve düzenin sağlanması, insan haklarının yaygınlaştırılması, mültecilerin ve yerinden edilmişlerin geri dönüşünü; AGİT kurumsal inşa süreci ve hukuk sisteminin geliştirilmesini; KFOR yeniden inşa sürecinin güvenliğini; UNHCR mültecilerin geri dönüşünü; AB yeniden yapılanmayı ve BM sivil yönetimi üstlenmiştir. Yeniden yapılandırma ekonomik açıdan önemli gelişme sağlasa da siyasi entegrasyon açısından yeterli ilerleme sağlanamamıştır. Rugova'nın partisi yönetimde yeterince temsil edilmediğini ileri sürerken,

⁵²⁸ Dağcı G. T., Zorba H.; a.g.m., s. 65 / Balcı A.; a.g.m., s. 761-762 / Batır K.; a.g.m., s. 126 / Reçber S.; **“İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”**, s. 142

⁵²⁹ Akgün S.; a.g.m., s. 249 / Aksoy M., Polisi A., Büyükçiçek M.; a.g.e., s. 270 / Batır K.; a.g.m., s. 127 / Keskin F.; “Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale ...”, s. 59/ Samancı U.; a.g.m., s. 135-136-137 / S/RES/1244 (1999), 10.06.1999, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1244>, 15.05.2019

⁵³⁰ Samancı U.; a.g.m., s. 139-142-143 / Balcı A.; a.g.m., s. 763

Sırp lar güç dağılımını Sırp lar için kabul edilemez bulmuştur. Arnavutlar intikam için bölgedeki Sırp lara saldırınca Kosova'nın nihai statüsü yeniden gündeme gelmiştir.⁵³¹ Ahtisaari Planı devreye alınarak Kosova'dan tüm askeri, polis ve paramiliter güçlerin geri çekilmesi, NATO'nun katılımı ile uluslararası güvenlik birimi oluşturulması, Kosova halkı için kapsamlı özerklik sağlayan geçici bir yönetim kurulması, UNHCR denetiminde tüm mültecilerin ve yerinden edilmişlerin geri dönüşünün sağlanması, Kosova'nın ICO (International Civilian Office) ve EURLEX (European Union Rules of Law Mission) kurumları tarafından denetlenmesi öngörülmüştür. AB Rus vetosu ile yasal temelden yoksun olan planı uygulayıp, KFOR gücünün %80'ini karşılamıştır. Öte yandan, Şubat 2008'de, ülkenin kuzeyinde toplanan Sırp lar Sırbistan desteğinde self determinasyon talebi ile Mitroviça'da 26 belediyeden seçilen Kosova-Metoya Meclisi'ni kurup, gayri resmi paralel belediyeler, sağlık ve eğitim kurumları oluşturup kısmi özerkliğe sahip olmuştur. Batılı devletler bu belediyeleri tanımasa da yönetimi EUROLEX ve Sırp polisine bırakılmıştır. Çatışmalar zamanla durdurulmuş olsa da bugün hala Kosova'dan uluslararası kuruluşların çekilmesi durumunda kurumsallaşma ve güvenlik problemleri tekrarlanabilir. Hala mültecilerin geri dönüşü istenen seviyede değildir, kamu hizmetlerinde ayrımcılık, ulusal hukuk ile UNMIK hukuku arasında çatışmalar, insan hakları sorunları gibi problemler devam etmektedir.⁵³²

3.2.7. Fildişi Sahili Cumhuriyeti Müdahalesi (2003)

Fildişi Sahili Cumhuriyeti (FSC)'nde yaşanan iç çatışmalarda uluslararası toplum önleme aşmasında aktif hareket etse de krizi durdurmakta yetersiz kalmıştır. Açık kapı politikası izleyen Felix Houphouet Boigny'nin ölümünden sonra Başkan Henri Konan Bedie'nin rakibi Alassane Dramane Quattara'yı diskalifiye etmek için 1995'te çıkardığı Ivoirite Concept yasası etnik ayrımcılığı devlet politikası yapmıştır. Yasayla Burkina Faso kökenli Ouattara seçimlerden dışlanınca ekonomik istikrarsız ve etnik ayrımcılıktan rahatsız göçmenler ve Müslümanlar Quattara'yı desteklemiştir. Aralık 1999'da Bedie'yi deviren General Robert Guei seçimlerde rakibi Laurent Gbagbo öndeyken seçildiğini açıklayınca ayaklanma çıkmış ve ülke dışına kaçan Guei darbe girişimleri başlatınca çatışmalar iç savaşa evrilmiştir. Ülke güneyde Gbagbo kontrolünde (çoğunluğu Hristiyan) ve kuzeyde Quattara

⁵³¹ Balcı A.; a.g.m., s. 762-763-767 / Aksoy M., Polisi A., Büyükçiçek M.; a.g.e., s. 270

⁵³² Balcı A.; a.g.m., s. 767/ Samancı U.; a.g.m., s. 133/ Sancaktar C.; a.g.m., s. 152 / Akgün S.; a.g.m., s. 252-253-262

kontrolünde (Müslümanlar, yabancı kökenliler ve muhalifler) ikiye bölünmüştür. Fransız güçleri ülkeyi doğudan batıya bir ateşkes hattı ile bölerek güvenlik alanı oluşturmuştur.⁵³³

Krizi önlemek için Fransa ve ECOWAS başta olmak üzere uluslararası toplum tarafından birçok girişim yapılmıştır. 2002'de ECOWAS garantörlüğündeki barış görüşmeleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 2003'te ECOWAS ve Fransa öncülüğünde entegrasyon, devlet otoritesi ve kurumların yeniden tesisi için geçici uzlaşi hükümeti kurulmasını öngören Linas Marcoussis Antlaşması imzalanıp, uzlaşi hükümeti kurulmuştur. 4 Şubat 2003 tarihli 1464 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla bölgesel barış ve güvenlik tehdidi tespiti yapılmış, anlaşma onaylanmış, Fransa ve ECOWAS'ın çalışmaları desteklenmiş ve Eylül 2002'den beri işlenen suçlarının yargılanması istenmiştir. Bir tampon bölge oluşturularak 4.000'i Fransız olmak üzere 6.000 kişilik BM barış gücü konuşlandırılmasına karar verilmiştir. 13 Mayıs 2003'te 1479 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla siyasi misyonlu MINUCI (United Nations Mission in Côte d'Ivoire) ve Uluslararası Çalışma Grubu kurulmuştur. Nijerya ve Güney Afrika'nın arabuluculuğunda Akra I, II, III, Pretoria ve Yamoussoukrou Antlaşmaları imzalanmış ama uygulanamamıştır. Temmuz 2004'te Gana görüşmelerinden sonra yönetim reformu ve silahsızlandırılma için takvim belirlenip, Ivoirite Concept yasası değiştirilmiş ve devlet başkanlığı için Fildişi kökenli olma şartı kaldırılmıştır.⁵³⁴ Ancak oldukça kararlı ve yoğun önleme tedbirlerine rağmen çatışmalarını durdurmak mümkün olmamıştır.

2002'de zirveye ulaşan iç savaşta uluslararası toplumun reaksiyon sorumluluğunu yerine getirmesi Fransa'nın etkisiyle nispeten hızlı ve yeterli seviyede gerçekleşmiştir. 7 Şubat 2004'te 1528 sayılı Güvenlik Konseyi kararında MINUCI yerine VII. bölüm altında UNOCI (United Nations Operation in Côte d'Ivoire) görevlendirilmiştir. UNOCI barış antlaşmasını koruma, düşmanlıkları sonlandırma, silah ambargosunun gözlenmesi, silahsızlanma, geri dönüş, yeniden iskan, yeniden entegrasyon, güvenlik, BM personeli ve sivilleri koruma, insani yardım, insan hakları, açık-özgür-adil-şeffaf seçimler ve düzenin yeniden sağlanması için görevlendirilmiştir. 2006'da seçimler ertelenince 1 Kasım 2006 tarihli 1721 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla geçici hükümetin görev süresi uzatılmıştır. 10 Ocak 2007 tarihli 1739 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla başbakanın devlet başkanına karşı

⁵³³ Alca D.; "Fildişi Sahilleri: Temel Haklar Savaşı", İnat K., Duran B., Aratan M. (ed.), "Dünya Çatışmaları – II.", Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 297-298-299-301-302-303 / Ünlü H.; "Fildişi Sahilleri: Etnisite, Kimlik ve Çatışma", Akyeşilmen N. (ed.), *Barışı Konuşmak Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2013., s. 350 / Ünlü H.; a.g.e., s. 353-354-355-361-364

⁵³⁴ Alca D.; a.g.m., s. 304-305 / Ünlü H.; a.g.e., s. 358 / S/RES/1464 (2003), 04.02.2003, <http://unscr.com/en/resolutions/1464>, 02.08.2019 / S/RES/1479 (2003), 13.05.2013, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1479>, 02.08.2019

denge unsuru olarak güçlendirilmesi istenmiştir.⁵³⁵ 4 Mart 2007’de Burkina Faso arabuluculuğunda Ouagadougou Barış Antlaşması imzalanıp, geçici uzlaşi hükümeti kurulması, seçimlerinin yapılması, UNOCI ile Fransız Birlikleri’nin ülkeden çekilmesi, vatandaşlık sorunlarının çözümü, devlet otoritesinin restorasyonu, ülke birliği ve ordunun silahsızlanması öngörülmüştür. Nisan 2007’de iki taraf da savaşın bittiğini gerekçe göstererek BM barış gücü ve Fransız askerlerinin tampon bölgeyi boşaltılmasını isteyince çekilme başlamıştır. İsyancılar 2007’de silahsızlanmaya ve çatışma bölgelerinden çekilmeye başlasa da 2008 seçimlerinin 2009’a ertelenmesi üzerine 29 Ekim 2008’de alınan 1842 sayılı Güvenlik Konseyi kararında ambargo genişletilip bir yıl uzatılınca ve elmas ticaretine kısıtlamalar getiren Kimberley Süreci başlatılınca ekonomik kriz derinleştiği için savaş yeniden şiddetlenmiştir. 2010’da uluslararası toplumun baskılarıyla uluslararası gözlemciler denetiminde seçimler yapılmış ama Gbagbo hile iddiasıyla seçimleri kazandığını ilan edince iç savaş şiddetlenmiştir. Kuzeydeki Müslümanlar ve Batı Afrika kökenlileri hedef alan çatışmalarda 3.000 kişi hayatını kaybetmiş, 1 milyona yakın insan göçe maruz kalmış, ağır insanlık suçları işlenmiştir.⁵³⁶

Güvenlik Konseyi’nin 20 Aralık 2010 tarihli 1962 sayılı kararıyla BM, ECOWAS ve Afrika Birliği Quattara’nın seçimleri kazanmasına saygı duyulması gerektiği beyan edilmiş ve Quattara ile hükümet üyeleri New Forces ve BM barış gücü tarafından koruma altına alınmıştır. ECOWAS Gbagbo destekçilerine ekonomik yaptırım alıp, FSC’nin üyeliğini askıya almıştır. Gerekirse Güvenlik Konseyi’ne kuvvet kullanımı çağrısı yapma kararı alınmıştır. BM, ECOWAS ve bölgesel örgütlerin Quattara’yı tanıyıp desteklemesi Çin ve Rusya üzerinde etkili olmuştur. 30 Mart 2011’de Güvenlik Konseyi 1975 sayılı kararında durumun uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği vurgulanarak UNOCI’nin sivilleri korumak için tüm önlemleri kullanabileceği belirtilmiştir.⁵³⁷ Aralık 2010 itibarıyla Gbagbo taraftarları BM barış gücü personeli ve araçlarına saldırınca çatışmalar yoğunlaşmıştır. UNOCI ve Fransız birlikleri desteğiyle çatışmalar kontrol altına alınmıştır. FSC, UCM üyesi olmamasına rağmen 2003’ten beri işlenen suçların yargılanması hükümete kabul ettirilmiştir. 25 Mart 2011’de BM İnsan Hakları Konseyi Uluslararası Soruşturma Komisyonu kurulmuştur. Gbagbo 30 Kasım 2011’de UCM’ye yargılanmak üzere sevk edilmiştir. 13 Mayıs 2011’de toplumsal uzlaşi sağlamak için Diyalog Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu

⁵³⁵ Alca D.; a.g.m., s. 304-305-309 / S/RES/1721 (2006), 01.11.2006, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1721>, 02.08.2019 / S/RES/1739 (2007), 10.01.2007, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1739>, 02.08.2019

⁵³⁶ Ünlü H.; a.g.e., s. 355-358-362 / Alca D.; a.g.m., s. 305-306 / Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 386-387

⁵³⁷ Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 388-389-390-391 / Ünlü H.; a.g.e., s. 356 / S/RES/1975 (2011), 30.03.2011, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1975>, 02.08.2019

kurulmuştur.⁵³⁸ Fransa çatışmaların başlangıcından itibaren önleme ve reaksiyon aşamalarında aktif hareket ederek koruma sorumluluğunun yeterli seviyede gerçekleştirilmesini sağlamıştır. BM de reaksiyon aşamasında krizin durdurulması için önemli adımlar atmıştır.

FSC müdahalesinin yeniden inşa sütunu kapsamında 1528 sayılı kararlar UNOCI barış antlaşmasını koruma, düşmanlıkları sonlandırma, silah ambargosunu ve silahlı grupları gözlemlleme, silahsızlanma, geri dönüş, yeniden inşa, yeniden entegrasyon, vatandaşları kimliklerinin belirlenmesi, güvenlik reformu, BM personeli ve sivilleri koruma, insani yardımları destekleme, devletin yeniden yapılanması, adil ve şeffaf seçimlerin yapılması, insan haklarını destekleme, kanun ve düzenin sağlanması ile görevlendirilerek yeniden inşa süreçlerine yönelik önemli adımlar atılmıştır. AB, ekonomik ve sosyal altyapının yenilenmesine odaklanarak barış ve demokratik yönetimin sağlanması ve toplumsal birleşme üzerine odaklanarak Avrupa Kalkınma Fonu'ndan maddi yardımda bulunmuştur. Mayıs 2011'de Diyalog ve Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu kurulup toplumsal barışı sağlamak için görevlendirilmiştir. BM ise çatışma çözümünde önemli rol oynamıştır. Barış gücü askerleri göndermesi, ekonomik ambargo ve silah ambargosu koyması, aracı rolü oynamaya devam etmesi koruma sorumluluğu sürecine önemli katkı sağlamıştır. Bununla birlikte, ambargoları sürekli uzatması ve Güvenlik Konseyi daimî üyelerinin çıkarları doğrultusunda hareket etmesi entegrasyon sürecini olumsuz etkilemiştir. Yeniden entegrasyon amacıyla uluslararası toplumun baskısıyla 2003'ten beri işlenen suçların yargılanması talebi Fildişi hükümetine kabul ettirilmiştir. Ancak adaletin sağlanması için UCM ve karma mahkemeler işbirliği içinde çözümler üreterek yeniden entegrasyonu hızlandırabilecekken yeterli adımlar atılmamıştır. Silahsızlandırma konusunda kararlı hareket edilmediği için halk güvensizlik içinde yaşamaya devam etmiştir. Ülke dışına kaçan eski hükümet yanlısı 4000 civarı güvenlik memurunun yerinin doldurulamaması sonucu yargısız infazlar ve hırsızlık gibi suçlardan dolayı güvensizlik giderek artmıştır. Ayrıca barış inşası ve yeniden entegrasyon için kimlik belirleme gibi konularda gereken adımlar zamanında ve yeterli oranda atılmayınca seçimler sürekli ertelenmiştir. Cevaben ekonomik yaptırımların artırılması toplumsal gerilimi yükselterek çatışmaları tetiklemiştir.⁵³⁹ Yeniden inşa sorumluluklarının yeterince üstlenilmemesi çatışma sarmalının uzamasıyla sonuçlanmıştır.

3.2.8. Demokratik Kongo Cumhuriyeti Müdahalesi (2003)

⁵³⁸ Ünlü H.; a.g.e., s. 356-357-365-366-368-370 / S/RES/2000 (2011), 27.07.2011, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2000>, 02.08.2019 / Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 392

⁵³⁹ Alca D.; a.g.m., s. 308-309 / Ünlü H.; a.g.e., s. 357-366-367-368

Demokratik Kongo Cumhuriyeti (DKC)'nde 1960larda federalizmi savunan Joseph Kasavubu ile merkezi sistemi savunan Patrice Lumumba arasında başlayan iktidar çatışmaları karşısında uluslararası toplum önleme sorumluluğunu zamanında ve yeterli üstlenmediği için insani kayıplar ciddi oranda artmıştır.⁵⁴⁰ Farklı etnik köken ve siyasi görüşlere sahip sınıflar arasındaki güç mücadeleleri 1996'dan itibaren iç savaşa dönüşerek on binlerce insanın hayatını kaybetmesine ve yerinden edilmesine neden olmuştur.⁵⁴¹ Ruanda, Uganda, Burundi, Angola, Kongo ve Zimbabwe gibi komşu ülkeler, ABD, AB ve BM gibi küresel güçler, Belçikalı ve Amerikalı şirketler ve istihbarat örgütleri karıştığı için çatışmalar derinleşmiştir. Uluslararası Kurtarma Komitesi raporuna göre 1998-2008 arasında savaş, açlık ve hastalıklardan dolayı yarısı çocuk olmak üzere 5.4 milyon kişi hayatını kaybetmiştir. 1.5 milyon Kongolu ülke içinde yerinden edilmiş, 3.4 milyonu yurtdışına göç etmiştir. Öldürme, işkence, tecavüz, çocukları zorla askere alma ve insanlık suçları savaş aracı olarak kullanılmıştır. AI'nın 2012 verilerine göre asker çocuk sayısı 2009'da yaklaşık 20.000'e ulaşmıştır.⁵⁴²

1965'te ABD, Fransa ve Belçika müdahalesi ile iktidara getirilen Joseph Desire Mobutu Batının desteğiyle 32 yıl iktidarda kalmış fakat Soğuk Savaş bitince yolsuzluk, rüşvet ve insan hakları ihlalleri yapan Mobutu'yu desteklemenin rasyonelliği tartışılır olmuştur. 1997'de Ruanda, Uganda, Angola ve Burundi Kabila'nın iktidarı ele geçirmesini sağlasa da Kabila bu devletlerin hükümetlerine karşı savaşan isyancı örgütlerin Kongo topraklarını kullanmasını durduramayınca, bu devletler DKC'deki isyancıları desteklemiştir. 1998'de ABD, Fransa, Ruanda, Uganda ve Burundi desteğinde saldıran isyancılara karşı Angola, Zimbabwe, Namibya, Libya, Çad, Sudan ve Batı Afrika'nın Frankofon devletleri çıkarları gereği Kabila'yı destekleyince 7 Afrika ülkesi arasında 2002'ye kadar süren Afrika Dünya Savaşı yaşanmış, binlerce kişi öldürülmüş ve yüz binlercesi yurtlarını terk etmiştir. 2000'li yıllarda barış görüşmeleri, ateşkes antlaşmaları ve tekrar başlayan çatışmalar sarmalı durdurulamamıştır.⁵⁴³

⁵⁴⁰ Acar M.; "Bir Ülke Analizi Olarak Demokratik Kongo Cumhuriyeti", Ermağan İ. (ed.), *Dünya Siyasetinde Afrika 2*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2015, s. 124-125

⁵⁴¹ İnat K.; "Kongo Demokratik Cumhuriyeti (Zaire) Orta Afrika İç Savaşı", İnat K., Duran B., Aratan M. (ed.), *Dünya Çatışmaları –II*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 121-125-126-130

⁵⁴² Doss A.; "MONUC and Civilian Protection in The Democratic Republic of the Congo", <http://responsibilitytoprotect.org/favoritadoss.pdf>, 10.10.2019, s. 98-102 / Sarkin J.; a.g.m., s. 18 / S/RES/1856 (2008), 22.12.2008, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1856>, 15.08.2019 / Acar M.; a.g.m., s. 127-133

⁵⁴³ Acar M.; a.g.m., s. 132-133-134-135 / İnat K.; a.g.m., s. 122-121-136-137-140 / Genser J.; "The United Nations Security Council's Implementation of the United Nations Security Council's Implementation of the Responsibility to Protect: A Review of Past Interventions and Recommendations for Improvement", *Chicago Journal of International Law*, Vol: 18, No:3, 2016, s. 450

DKC'deki iç çatışmalar karşısında uluslararası toplum reaksiyon sütununda da gecikmeli davrandığı ve krizin boyutlarına oranla yetersiz tedbirler aldığı için koruma sorumluluğu başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 30 Kasım 1999'da 1279 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla MONUC (United Nations Mission in the Democratic Republic of Congo) ateşkesi ve insan haklarını korunmakla görevlendirilmiştir.⁵⁴⁴ 7 Şubat 2000 tarihli 1289 sayılı karar ve 24 Şubat 2000 tarihli 1291 sayılı kararlarla kapasitesinin artırılması ve yakın şiddet tehdidi altındaki sivillerin korunması için gerekli tüm araçları kullanma izni verilmiştir ama MONUC gözlemci olmaya devam edip, en yakınındaki sivilleri bile koruyamamıştır. Hangi koşullarda ve nasıl harekete geçileceği belirsiz kaldığından başarı sağlanamamıştır.⁵⁴⁵ Mayıs 2000'de Kabila BM'den Ruanda ve Uganda'ya yaptırım uygulanması istemesine rağmen BM sadece yabancı güçlerin DKC'den çekilmesi için çağrı yapmıştır. 2003'te Ituri'de yoğunlaşan çatışmalarda binlerce insan hayatını kaybedince ve evlerini terk edince 30 Mayıs 2003 tarihli 1484 sayılı Güvenlik Konseyi kararı ile barışı sağlamak için AB ve BM öncülüğünde UNTERM (Interim Emergency Multinational Force) sevk edilmiştir. Haziran 2003'te çoğu Fransız olan bir AB gücü de Artemis Operasyonu altında Ituri'ye çatışmaları sonlandırma, sivilleri koruma ve mültecilerin geri dönüşü sağlama amacıyla sevk edilmiştir. UNTERM eğitilmiş ve yeterli kaynaklara sahip olduğu için MONUC'u ve Kongo barış sürecini kurtarmıştır. Artemis ise yalnızca Bunia'ya odaklandığından, Ituri'nin kalanı güvenliksiz bırakılmıştır. 2004'te Kivu'da artan çatışmalar sonucu MONUC Ituri'nin tamamı için görevlendirilmiştir. 30 Mart 2005 tarihli 1592 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla MONUC 2006 seçiminin ve yakın fiziksel şiddet tehdidi altındaki sivillerin güvenliğini sağlamakla görevlendirilmiştir. BM 2005'te Ituri ve Kivu'da barış gücüne saldırılardan sonra takviye güçler gönderip, ek önlemler almıştır. 31 Ağustos 2005'te AB gücü görevlerini MONUC'a devredince Kivu ve Ituri'de sivil katliamlar artmıştır.⁵⁴⁶

2008'de Tutsi kökenli General Laurent Nkunda'nın Kivu'da başlattığı isyanda 1.500'den fazla sivil öldürülüp, yüzlerce yetişkin ve çocuk kaçırılmış ve binlerce ev yok edilmiştir. MONUC kaynak yetersizliği ve zayıf iletişim yüzünden çatışmaları

⁵⁴⁴ Genser J.; a.g.m., s. 450 / S/RES/1279 (1999), 30.11.1999, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1279>, 15.08.2019 / İnât K.; a.g.m., s. 136

⁵⁴⁵ Sarkin J.; "The Role of the United Nations, the African Union and Africa's Sub-Regional Organizations in Dealing with Africa's Human Rights Problems: Connecting Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect", Journal of American Law, Vol: 53, No: 1, 2009, s. 15-20 / S/RESS/1289, 7.02.2000, <http://unscr.com/en/resolutions/1289>, 15.08.2019/ S/RES/1291,24.02.2000, <http://unscr.com/en/resolutions/1291>, 15.08.2019

⁵⁴⁶ İnât K.; a.g.m., s. 132-137-139-140 / Genser J.; a.g.m., s. 451 / Sarkin J.; a.g.m., s. 15-16 / S/RES/1592 (2005), 30.03.2005, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1592>, 15.08.2019

durduramamıştır.⁵⁴⁷ 20 Kasım 2008 tarihli 1843 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla MONUC'un daha fazla bölgeyi kapsamak için 2.875 kişilik takviye öngörülmüştür.⁵⁴⁸ 22 Aralık 2008 tarihli 1856 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla MONUC'un DKC hükümeti ile yakın işbirliği yapması ve görevlerinin artması öngörülmüş fakat kararda silahlı güç kullanımına yer verilmediğinden bu yetki etkin kullanılamamıştır. Kivu ve Orientale'de insan hakları ihlalleri ciddi boyutlara ulaşmıştır.⁵⁴⁹ Ocak 2009'da Nkundaya'ya karşı Ruanda desteğiyle Birliğimiz Operasyonu (Operation of Our Unity) başlatılıp, isyancı örgüt FDLR (Democratic Forces for the Liberation of Rwanda) büyük oranda tasfiye edilmiştir. OCHA raporuna göre Mart-Mayıs arsında Kivu'da binlerce ev yakılmıştır.⁵⁵⁰ Temmuz ve Eylül arasında yaklaşık 200.000 kişi evini terk etmiştir.⁵⁵¹ Bunun üzerine 23 Aralık 2009'da 1906 sayılı karar ile MONUC'un FARDC'a (Armed Forces of the Democratic Republic of the Congo) yalnızca müşterek operasyonlarda desteğinin devam etmesine karar verilmiştir. Sarkin'e göre Güvenlik Konseyi'nin insan haklarını ihlal eden disiplinsiz FARDC tugaylarına desteği askıya alması barışı sağlama misyonuna kaldıraç olmuştur.⁵⁵² 28 Mayıs 2010 tarihli 1925 sayılı Güvenlik Konseyi kararı ile MONUC askerlerinin sayısı artırılıp, MONUSCO (United Nations Organization Stabilization Mission in the Democratic Republic of the Congo)'ya dönüştürülmüş, MONUSCO sivilleri korumak için gerekli tüm araçları kullanmakla yetkilendirilmiştir.⁵⁵³ 2013'te Güvenlik Konseyi MONUSCO'yu Ruanda ve Uganda'nın desteklediği, erkekleri ve çocukları zorla askere alıp savaş suçları işleyen M23 (Marc 23 Movement) isyancı grubuyla mücadele için görevlendirmiştir. M23'ün çökertilmiş ama militanlarının çoğu Uganda ve Ruanda'da çatışmalara devam etmiştir. Ruanda ile ortak operasyondan kalan FDLR militanları da silahsızlandırılmamıştır.⁵⁵⁴ 2014'te Ugandalı ADF (Allied Democratic Forces) örgütüne karşı başlatılan geniş çaplı operasyona rağmen ADF militanları da saldırılarını sürdürmüştür. BM 2013'te M23 ve FDLR mensuplarına karşı silah ambargosu, seyahat yasağı ve mal varlıklarını dondurma gibi önlemler uygulasa da Ruanda silah desteğini sürdürünce etkisiz kalmıştır. ABD, AB ve İngiltere Ruanda'ya askeri yardımı

⁵⁴⁷ Genser J.; a.g.m., s. 452 / S/RES/1925 (2010), 28.05.2010, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1925>, 15.08.2019 / İnat K.; a.g.m., s. 132-142

⁵⁴⁸ Doss A.; a.g.m., s. 98-102

⁵⁴⁹ Doss A.; "MONUC and Civilian Protection in The Democratic Republic of the Congo", <http://responsibilitytoprotect.org/favoritadoss.pdf>, 10.10.2019, s. 98-102 / Sarkin J.; a.g.m., s. 18 / S/RES/1856 (2008), 22.12.2008, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1856>, 15.08.2019

⁵⁵⁰ İnat K.; a.g.m., s. 143

⁵⁵¹ Acar M.; a.g.m., s. 133-134

⁵⁵² Sarkin J.; a.g.m., s. 18 / S/RES/1906 (2009), 23.12.2009, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1906>, 15.09.2019

⁵⁵³ S/RES/1856 (2008), 22.12.2008, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1856>, 15.08.2019 / Genser J.; a.g.m., s. 452 / S/RES/1925 (2010), 28.05.2010, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1925>, 15.08.2019

⁵⁵⁴ İnat K.; a.g.m., s. 132

kesmesine rağmen yaptırım ihlalleri devam etmiştir. Yetersiz kaynaklar sorunu MONUSCO'yu da engellemiştir. 28 Mart 2013 tarihli 2098 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla MONUSCO gerekli tüm tedbirleri almakla yetkilendirilmiştir.⁵⁵⁵

Aslında BM Kongo insani krizinde oldukça aktif hareket etmiştir. Sivilleri FDLR, M23 ve LRA (Lord's Resistance Army) gibi Kongo'da faaliyet gösteren isyancı örgütlerden korumak için Kivu, Ituri ve Orientale'de konuşlandırılan MONUC dünyanın en büyük barış misyonu olmuştur.⁵⁵⁶ 2002'de UCM'nin yargı yetkisinin başlaması sağlanmış ve 2004'te Joseph Kabila hakkında bir iddianame hazırlanmış, 2006'da Thomas Lumumba UCM'ye teslim edilip çocukları zorla askere alma ve savaş suçu işlemekten 14 yıl hapse mahkum edilmiş, isyancı örgüt lideri Germain Katanga UCM'ye teslim edilip insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları işlemekten 12 yıl hapis cezasına mahkum edilmiş, hükümet yanlısı MLC (Movement for the Liberation of the Congo) lideri Jean-Pierre Bemba Gombo 2008'de UCM'ye teslim edilip 2010'da insanlığa karşı suçlardan yargılanmaya başlamıştır. Bu yargılamalar diğer isyancı gruplarının silah bırakması açısından etki olmuştur.⁵⁵⁷ Fakat Güvenlik Konseyi krize son derece gecikmeli tepki vermiştir. MONUSCO görevini zamanında ve etkin yerine getirememiştir. 20 yıldan fazla süre sivillerin korunmasında yetersiz kaldığı için koruma sorumluluğunda başarısız olunmuştur.⁵⁵⁸

DKC müdahalesinde yeniden inşa sorumluluğu kapsamında 2008-2013 yılları arasında eğitim-öğretim, kamu maliyesi, kamu yönetimi, altyapı, sağlık ve özel sektör gelişimi mali yardımlarla teşvik edilmiştir. AB, Ortak Dış Politikası ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası kapsamında polis güçlerinin yeniden yapılandırılmasında AB Polis Misyonu ve AB Güvenlik Misyonu'nu görevlendirmiştir. Almanya özellikle çevre, orman ve maden kaynakları yönetimi konularında siyasi ve ekonomik yeniden yapılanma için önemli destek sağlamıştır. Hindistan ve Pakistan barış gücüne askeri destek vermiştir. Yeniden entegrasyon amacıyla Haziran 2004'te Kongo'da yaşanan savaş suçları ve insanlığa karşı suçlarla ilgili soruşturma başlatılmıştır. 2005'te Kongo yönetimi UCM'ye başvurarak ülkedeki durumun incelenmesini talep etmiş ve UCM Savcılığı ceza davaları başlatmıştır.⁵⁵⁹ Diğer taraftan Şubat 2006'da kümelenme hareketi başlatılmıştır. UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees), MONUC, UNICEF, OCHA (The United Nations Office for the Coordination of

⁵⁵⁵ Acar M.; a.g.m., s. 127-134-135 / Genser J.; a.g.m., s. 450-453-454 / S/RES/2098 (2013), 28.03.2013, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2098>, 15.08.2015

⁵⁵⁶ Aynı yer, s. 136

⁵⁵⁷ Erözden O.; "Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Afrika", Ermağan İ. (ed.), *Dünya Siyasetinde Afrika 2*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2015, s. 245-246 / Acar M.; a.g.m., s. 143-244

⁵⁵⁸ Genser J.; a.g.m., s. 455

⁵⁵⁹ Acar M.; a.g.m., s. 137-138 / Erözden O.; a.g.e., s. 245-246

Humanitarian Affairs), Kızılhaç Uluslararası Komitesi ve uluslararası STK'lar dahil pek çok uluslararası koruma aktörlerinin katılımı sağlanmıştır.⁵⁶⁰ Bu çabalar önemli olsa da köklü sorunları çözmeye yetecek seviyede olmadığı için yeniden inşa boyutu yetersiz kalmıştır.

3.2.9. Kenya Diplomatik Müdahalesi (2007)

Önleme sütununda uluslararası toplumun başarısını gösteren önemli örneklerden biri Kenya'da 2007'de kabileler arası iç savaşa dönüşmek üzere olan çatışmalar karşısında uluslararası toplumun başarıyla uyguladığı diplomatik müdahaledir. 1992 ve 1997 seçimlerinde Kalenjin ve Kikuyu kabileleri arasında Rift Vadisi'nde ve Mombassa'da etnik temizliğe varan çatışmalarda 1.500'den fazla insan öldürülmüş ve yaklaşık 500.000 insan yerinden edilmiştir. 2007'de Kibaki hile yaparak seçimleri kazanınca Odinga yüksek mahkemeye itiraz etmiş ama reddedilince Kibaki tarafında Kikuyu, Embu ve Meru kabileleri ile Odinga tarafında Lou ve Kalenjin kabileleri çatışmaya başlamıştır. Çatışmalarda yaklaşık 1.000 kişi öldürülmüş ve 600.000 kişi göçe maruz kalmıştır. Kikuyulara karşı etnik temizlik ve kitlesel göç ettirme olayları ülke çapına yayılmıştır. BM ve AB'nin Odinga'yı desteklemesi çatışmaları artırmıştır. Hükümetin olaylara müdahalede isteksiz ve yetersiz olması saldırganları cesaretlendirmiştir. Kanaat önderi yerel yöneticiler ise çatışmaları durdurmak yerine organize ve finanse etmişlerdir. Ocak 2008'de Rift Vadisi topraklarından Kikuyuların atılması amacıyla çıkan çatışmalarda 200 kişi öldürülünce yaklaşık 200.000 kişi Uganda sınırına göç etmiştir. Kendilerini korumak isteyen Kikuyu gençleri Mungiki adlı gerilla grubunu kurup karşı saldırılar yapınca şiddet sarmalı oluşmuştur.⁵⁶¹

Uluslararası toplum diplomatik çabalarla koruma sorumluluğu yaklaşımının önleme safhasını uygulamak için harekete geçmiştir. Gürcistan ve Myanmar'da ateşli tartışmalar yaşanmasına karşın Kenya'da hızlıca uzlaş sağlanarak hareket edilmiştir. Afrika Birliği'nden seçkin kişiler, BM önceki Genel Sekreteri Kofi Annan ve dönemin BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon'un diplomatik çabalarıyla iki tarafın anlaşmaya varması sağlanmıştır. Uluslararası baskının sürekliliği ve kararlılığı sayesinde iktidar paylaştırılarak şiddet frenlenmiştir. Başarılı bir diplomatik misyon uygulanarak koruma sorumluluğu yaklaşımının uygulanması açısından başarılı bir emsal sağlanmıştır. Afrika Birliği tam kurumsallaşmadığı ve üyeleri demokratik yönetimden uzak anlayışa sahip olduğu için arabuluculuk vazifesi görse de kriz yönetimi,

⁵⁶⁰ Murthy J.; "Responsibility to Protect: Lessons from South Kivu", <https://www.fmreview.org/sites/fmr/files/FMRdownloads/en/capacitybuilding/murthy.pdf>, 10.10.2019

⁵⁶¹ Koca S.F.; "Kenya: Kabileler Arasında İktidar Mücadelesi", İnat K., Duran B., Aratan M. (ed.), *Dünya Çatışmaları –II*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 229-230-231-232-236-237 / Reçber S.; "İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu", s. 358

sorunların karşılıklı diyalogla çözümü ve çatışmalara müdahalede yetersiz kalmıştır. Çözüm için gereken baskıyı ABD ve Avrupa devletleri sağlamıştır. Seçim sonuçlarının tanınması ve iktidar paylaşımı için koalisyon hükümeti görüşmelerinin başlatılması gibi gerekli adımlar önerilmiştir. ABD dahil bağış yapan 14 devlet ile özel sektör ve hükümet dışı kuruluşlar yardımların şiddet olayları sebebiyle gözden geçirileceğini duyurmuştur. Her iki partinin kıdemli üyelerine seyahat engeli getirilerek baskı arttırılmıştır. ABD Büyükelçiliği şiddet olaylarında şüpheli bulduğu 13 politikacı ve iş adamının vizesini inceleme altına almıştır. ABD 18 Şubat'ta barış görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanması halinde farklı cezai tedbirlerin alınabileceğini belirtince Şubat sonunda iktidar paylaşımı için anlaşma imzalanmıştır.⁵⁶²

GCR2P'ye göre Annan ve ekibi 'Eminent African Personalities' arabuluculuk görevinde başarılı olmuştur. Annan bölgesel nüfuzunu kullanarak, sorunun seçimden değil etnik yapıdan kaynaklandığını görerek, barışı garanti edecek bir anlaşma yapmadan ülkeyi terk etmeyeceğini belirterek uzlaşma görüşmelerinin yapılmasını ve Odinga ile Kibaki arasında iktidar paylaşımını sağlamıştır. Koalisyon oluşturulması, başbakan ve 2 yardımcısı atanması, güvenoyu alamazlarsa görevden alınabilmeleri, devlet başkanının bazı yetkilerini başbakana devretmesi öngörülmüştür. 40 bakan ve 52 yardımcı vekilden oluşacak kabinenin karar almada sorun yaşama potansiyeli olması ve önemli bakanlıkların Kibaki'ye verilmesi Odinga taraftarlarını rahatsızlığı etmesine rağmen güç paylaşımı ile şiddet sonlandırılmıştır. 28 Şubat 2008'de gelecekte seçimlerin daha iyi olmasına yönelik tavsiyelerde bulunmak ve seçimleri araştırmaktan için Bağımsız İnceleme Komisyonu; şiddetin nedenlerinin ve devlet görevlilerinin rolünün soruşturulması ile şiddeti önlemek için yapılması gerekenleri saptamaktan sorumlu Seçim Sonrası Şiddeti İnceleme Komisyonu; tarihsel haksızlıkları incelemekle görevli Hakikat, Adalet ve Yeniden Uzlaş Komisyonu kurulmuştur.⁵⁶³ Koruma sorumluluğunun 2005 BM Dünya Zirvesi'nde kabul edilmesinden bu yana ilk defa önleme sütununda başarı sağlanmıştır. Başbakanın anayasal zeminin oluşturulması, devlet başkanının yetkilerinin bir kısmını başbakana devretmesi ve istediği bakanı atama ve değiştirme yetkisinin kaldırılması önemli gelişmelerdir. Ancak kalıcı çözüm için seçim sisteminin değiştirilmesi, toprak reformu ve anayasal değişikliklerde koalisyon hükümeti zorlanmıştır. Hükümetin işleyişine yönelik ulusal ve uluslararası eleştiriler yükselmiş, ABD yolsuzluğa

⁵⁶² Reçber S.; "İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu", s. 357-359-362-363

⁵⁶³ Aynı yer, s. 360

kariştiğı için hükümet  yesi Joshua Kulei'ye kalıcı seyahat yasağı getirmiş, kabine  yeleri birbirlerini yolsuzlukla suçlamış ve STKlar erken seçim istemiştir.⁵⁶⁴

Çatışma   z m  konusunda derin bilgi birikimine sahip Annan, partilere yakınlık sebebiyle yerel bilgiye sahip eski Tanzania başkanı Benjamin Kapa ve Mozambik'in eski eğitim bakanı,  ocuk ve kadın hakları savunucusu Graça Machel gibi uzmanların öncülüğü stratejik avantaj sağlamıştır. BM'nin kuruluşlarından teknik yardım alınması büyük katkı sağlamıştır. Az tartışmalı konulardan zor konulara doğru ilerleyerek güven inşa etme yöntemi kullanılarak 1. aşamada acil eylemlerle şiddetin sonlandırılması ve insan haklarının inşası; 2. aşamada insani kriz ile ilgilenilmesi ve ulusal uzlaş; 3. aşamada devam eden politik krizin müzakereleri ve 4. aşamada kalıcı barış için uzun dönemli strateji oluşturulmuştur. Bu kapsamda 30'dan fazla hükümet dışı organizasyon ve sivil toplum  rg t  Kenya İçin Barış, Hakikat ve Adalet çatısı altında Afrika Birliği'nin arabuluculuk faaliyetlerini desteklemiştir.⁵⁶⁵

Askeri açıdan zorlayıcı bir müdahale olmadan, ezici, zamanında ve iyi koordine edilmiş uluslararası tepki ve yoğun diplomatik çabalarla sorunların çözümü sağlandığından Kenya koruma sorumluluğu yaklaşımının  nleme boyutunun başarılı bir uygulamasıdır.⁵⁶⁶ Kitlesel zulümlerin gerçekleştiği insani krizlere askeri olmayan cevabın mümkün olduğunu göstermiştir.⁵⁶⁷ şiddetin derhal sonlandırılması konusunda uzlaş ve çatışmanın altında yatan nedenlerin ortaya çıkarılması önemli fark yaratmıştır. 2009'da Koruma Sorumluluğunun Uygulamasına İlişkin Genel Sekreter Raporu'nda, bölgesel ve küresel aktörlerin zamanında ve kararlı eylemi ile olası Güvenlik Konseyi kilitlenmesi yaşanmaksızın VIII. bölüm çerçevesinde barışın sağlandığı vurgulanmıştır. Uluslararası toplum gereken baskıyı yaptığı için toplu katliamlar  nlenebilmiş, Kenya hükümeti egemenliği bir kalkan olarak kullanamamıştır. Annan siyasi ve diplomatik müdahalenin ilk aşama olduğunu vurgulayarak, son çare kriterinde Kenya'nın başarılı bir koruma sorumluluğu  rneği olduğunu dünyaya müjdelemiştir.⁵⁶⁸ BM Genel Sekreteri Kenya başarısının uluslararası topluluğun kararlı ve sürekli baskısından kaynaklandığını ifade etmiştir. Kenya başarısı arabuluculuk sürecinde çeşitli aktörler arasında bir anlaşmazlık ya da muhalif ses olmamasından kaynaklanmıştır. Ortak dilin aktörlerin uyumluluğu kolaylaştırmakta önemli olduğu ve ev sahibi ülkenin

⁵⁶⁴ Global Centre for the Responsibility to Protect; *"The Responsibility to Protect and Kenya: Past Successes and Current Challenges"*, <http://www.globalr2p.org/media/files/the-responsibility-to-protect-and-kenya-past-successes-and-current-challenges.pdf>, s. 1-2 / Koca S .F.; a.g.m., s. 238-239-240

⁵⁶⁵ Reçber S.; **"İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu"**, s. 361-362

⁵⁶⁶ Reçber S.; **"İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu"**, s. 359

⁵⁶⁷ Keskin F.; "İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt:3, Sayı: 12, 2007, s. 49-70

⁵⁶⁸ Reçber S.; **"İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu"**, s. 360-361-364-365

çatışma dönüşümü, çözüm ve barış inşasında işbirliğinin önemli olduğu anlaşılmıştır.⁵⁶⁹ Arabuluculuk gibi zorlayıcı olmayan araçlar erken kullanıldığında yeterli kaynak ve uluslararası destekle vahşeti durdurmanın mümkün olabileceği görülmüştür. Fakat dokunulmazlık kültürü nedeniyle geçmiş insan hakları ihlalleri için hesap verilebilirlik eksik kalmıştır. 2007-2008 yıllarında toplu vahşet suçlarını yöneten kişiler eylemlerinden sorumlu tutulmamıştır.⁵⁷⁰

Kenya diplomatik müdahalesi koruma sorumluluğunun yeniden inşa sütununda da oldukça başarılıdır. İktidarın paylaşımı, eşit katılım, gelir dağılımı ve adaletsizliği, kabileler arası anlaşmazlıklar, açlık sorunu, yoksulluk ve düşük yaşam standartları, yaşam süresinin bazı bölgelerde 19-20 yaşa kadar düşmesi, eğitim seviyesinin çok düşük olması, uluslararası yardımların ilgili noktalara iletilmemesi gibi sorunlar yeni çatışmalara zemin hazırlamaması için denkleme dahil edilmiştir. Kenyalı parti liderlerinin kabile menfaatleri için ülkeyi iç savaşa götürecek kadar şiddeti göze alması dikkate alınıp, etnik temelli siyasetten anayasal reformlarla uzaklaşarak kalıcı barış ve huzur ortamı sağlanmalıdır.⁵⁷¹ Bu durumun farkında olan uluslararası toplum siyasal uzlaşının yanı sıra uluslararası destekle barış inşasına yatırım ve ulusal kurumları güçlendirme dahil önemli yapısal reformlarla çatışmaların tekrarlanmasını önlemeyi sağlamıştır. Güvenlik reformları, anayasayı yeniden yazma ve etnik şiddete yönelik nefret söylemi ve kışkırtmayı yasaklama önlemleri alınmıştır. Bu sayede 2013 Kenya seçimleri büyük oranda özgür, adil ve şeffaf şekilde yapılmıştır. Yeniden inşa boyutu stratejileri sürece dahil edilince Kenya’da yıkıcı etnik şiddet neredeyse tamamen önlenmiştir.⁵⁷²

3.2.10. Gine Diplomatik Müdahalesi (2009)

Önleme sütununda uluslararası toplumun başarısını gösteren diğer bir örnek de Gine’de Peuhl, Mandika/Malinke, Soussou ve Kissi kabileleri arasındaki iç çatışmalara uluslararası toplumun diplomatik müdahalesidir. Askeri operasyona başvurmadan yoğun diplomatik müdahale girişimleri yoluyla çatışmaların iç savaşa ve bölgesel çatışmalara

⁵⁶⁹ Karari P.; “Responsibility to Protect in Kenyan and Darfur Crises: *“A Critical Deconstruction of the Ideology of AfSol in the Lens of R2P, Normative International Relations Theory, and the Jetliners-Rigs Approach for Peacebuilding and Conflict Resolution”*, http://ipss-addis.org/y-file-store/AfSol_Journal/afsol_journal_vol_1_issue_1_peter_karari.pdf, 10.09.2019., s. 49 / Reçber S.; “**İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu**”, s. 363-365

⁵⁷⁰ Global Centre for the Responsibility to Protect; “*The Responsibility to Protect and Kenya...*”, s. 1-2

⁵⁷¹ Koca S.F.; a.g.m., s. 230-241

⁵⁷² Global Centre for the Responsibility to Protect; “*The Responsibility to Protect and Kenya...*”, s. 1-2

dönüşmesi engellenmiştir.⁵⁷³ Aralık 2008'de askeri darbeyle iktidara gelen Kaptan Dadis Camara sivil hükümet ve parlamentoyu feshedip, anayasayı askıya alıp, sendikal faaliyetleri yasaklamıştır. CNDD (National Council for Democracy and Development) Partisi insan hakları ihlallerine ve vergi usulsüzlüklerine karışmış, güvenlik güçleri hırsızlık ve sivillere şiddet olaylarına karışmıştır. ECOWAS, Afrika Birliği, AB, BM ve İslam Konferansı Örgütü darbeyi hemen kınamıştır. Anayasal düzeni geri getirmek için Uluslararası Temas Grubu kurulmuştur.⁵⁷⁴

28 Eylül 2009'da Camara'nın 2010'daki seçimlere adaylığını açıklaması üzerine bir stadyumda toplanan göstericilere cumhurbaşkanlığı muhafız birlikleri, jandarma ve polis güçleri tarafından ateş açılmıştır. GCR2P verilerine göre çoğu Peuhl etnik kökenli yaklaşık 156 kişi öldürülmüş, 1.400 kişi yaralanmış ve 106 kadına tecavüz edilerek yaygın ve sistematik insan hakları ihlalleri ve insancıl hukuk suçları işlenmiştir. Ölü sayısının gizlemek için stadyum ve hastaneler kapatılıp, naaşlar gizlice iki toplu mezara gömülmüştür. HRW soruşturmasına göre saldırıdan sonra muhaliflerin mahallelerine ordu ve polis eşliğinde baskınlar düzenlenerek öldürme, yaralama, işkence, keyfi tutuklama, kötü muamele, aşağılama, aç ve susuz bırakma, strese maruz bırakma ve çıplak dövme gibi insan hakları ihlallerine sürdürülmüştür.⁵⁷⁵

Camara hükümeti saldırılarda doğrudan suçu olduğunu kabul etmeyip, olayların disiplinsiz askerler tarafından yapıldığını iddia etse de eylemlerin çoğunun cumhurbaşkanlığı muhafız birliği ve ordu tarafından işlendiğinin tespiti ve hükümetin saldırıları durdurmakta başarısızlığı, Camara'nın kendi etnik topluluğundan askerleri eğitmek için Güney Afrika'dan paralı asker istihdamı, ölümcül olmayan kitle dağıtım araçlarının kullanılmaması, orantısız şiddet kullanımı, güvenlikten sorumlu bakan dahil birçok üst düzey memurun olay yerinde bulunması saldırının önceden planlandığına dayanak gösterilmiştir. HRW raporunda ölçeği ve örgütlenmesi açısından yaygın ve sistematik şekilde insanlığa karşı suç işlendiği

⁵⁷³ Taşkın B.; "Afrika'da Azınlıklar, Topluluklar ve Siyasal Teslimiyet", Ermağan İ. (ed.), *Dünya Siyasetinde Afrika 5*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2018, s. 189-191 / Özey R.; "Afrika'da Toplum: Batı Afrika İnsanlarının Kültürel Özellikleri: Dünü Bugünü", Ermağan İ. (ed.), *Dünya Siyasetinde Afrika 2*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2015, s. 4/19

⁵⁷⁴ International Coalition for the Responsibility to Protect; "Crisis in Guinea", <http://www.responsibilitytoprotect.org/index.php/crises/crisis-in-guinea>, 15.10.2019 / Global Centre for the Responsibility to Protect; "The International Response to 28 September 2009 Massacre in Guinea and the Responsibility to Protect", <http://www.globalr2p.org/media/files/the-international-response-to-28-september-2009-massacre-in-guinea-and-the-responsibility-to-protect.pdf>, 15.10.2019

⁵⁷⁵ International Coalition for the Responsibility to Protect; "Crisis in Guinea" / Global Centre for the Responsibility to Protect; "The International Response to ..."

kanıtlanmıştır. GCR2P insanlığa karşı işlenmiş suçlar için soruşturma komisyonu oluşturma çağrısı yapmıştır.⁵⁷⁶

Gine'deki çatışmalar Malinkelerin Senegal, Sierra Leone, Liberya ve Fildişi Sahilleri ile soydaşlık bağları olması sebebiyle komşu ülkeleri de içine çekebilecek nitelikte olduğundan bölgesel aktörler ve uluslararası örgütler krize karşı koordineli ve güçlü bir bölgesel tepki gösterip hızlıca koruma sorumluluğu üstlenmiştir. Siyasi çözüm için bölgesel ve küresel olarak kınama, silah ambargosu, yaptırımlar, zorlayıcı önlemler ve arabuluculuk gibi araçlar kullanılmıştır. Ocak 2009'da ECOWAS, Afrika Birliği, AB, Mano Nehri Birliği, İslam İşbirliği Teşkilatı ve Güvenlik Konseyi daimi üyelerini içeren Uluslararası Temas Grubu kurulmuştur. Afrika Birliği ve ECOWAS talebi üzerine BM uluslararası soruşturma komisyonu kurulmasını onaylamış ve ECOWAS'ı Gine halkını ve insan haklarını korumakla görevlendirmiştir. 21 Eylül 2009'da BM Soruşturma Komisyonu saldırıdaki cunta liderleri Camara, Aboubacar Cherif Diakite ve Moussa Thegboro için UCM savcısına soruşturma çağrısı yapılmıştır. UCM savcısı insanlığa karşı suçların gerçekleştiğini saptayarak hükümet üyelerinin yargılanmasını istemiştir. STK'lar Gine hükümetinin failleri yargılamayacağını öğrenince, Fransa ve ABD Gine hükümetini kınamıştır. Ekim 2009'da ECOWAS silah ambargosu, Afrika Birliği hükümet üyelerine seyahat yasakları ve varlık dondurma yaptırımları uygulamıştır. Fransa cuntanın iktidarı bırakması, soruşturma komisyonu kurulması ve barışı koruma misyonu sevki çağrısı yapmıştır. AB silah ambargosu, hükümet üyelerine ekonomik yaptırımlar, hedefli seyahat yasakları ile askeri ve ekonomik yardımların askıya alınması kararlarını almıştır. ABD insani yardım haricindeki yardımları askıya alıp, hedefli seyahat yasakları ve silah ambargosu uygulamıştır. BM ve İslam Konferansı Örgütü de hedefli yaptırımlar uygulamıştır. Libya hariç Afrika ülkeleri yaptırım kararlarını desteklemiştir ancak Rusya cunta ile 7 milyar dolarlık ticaret anlaşması imzalayarak yaptırımların işleyişini engellemiştir.⁵⁷⁷ Muhalefet grubu ile cunta yönetimi arasında arabuluculuk yapılarak 2010'da düzenlenen seçimleri Alpha Conde kazanmış, böylece büyük bir iç savaşın başlaması önleme aşamasında durdurulmuştur. Haiti ve Kenya gibi Gine de önleme aşamasında edinilen başarılar sayesinde koruma sorumluluğu yaklaşımının geleceğine yönelik umutları yeşertmiştir.

Gine diplomatik müdahalesinde yeniden inşa sütunu göz ardı edilmiştir. Uluslararası toplum yeniden inşa sorumluluğu ile ilgilenmemiştir. Müdahaleden sonra 2010 ve 2015

⁵⁷⁶ International Coalition for the Responsibility to Protect; "Crisis in Guinea", / Global Centre for the Responsibility to Protect; "The International Response to ...";

⁵⁷⁷ Taşkın B.; a.g.m., s. 189-191 / International Coalition for the Responsibility to Protect; "Crisis in Guinea" / Global Centre for the Responsibility to Protect; "The International Response to ..."

seçimlerini kazanan Alpha Conde Gine’yi Batıya açmıştır. Sadece boksit yataklarının işletilmesi Rus şirketlerine verilirken diğerk alanlarda işletme hakları İsveç, ABD, İngiltere ve Fransa başta olma üzere Batılı ölkelere verilmiş, IMF ve Dünya Bankası ile daha fazla işbirliğı yapılmış ama etnik çatışmalar ve ebola salgını sebebiyle yatırımcılar yeterince ekilememiştir. Ölkedeki çatışmaların zeminini hazırlayan sorunlar özömsüz kalmıştır. Örneğink okuma yazma bilmeyenlerin oranı 2010 verilerine göre %41, ocuk evlilik oranı Dünya Sağlık Örgütü’nün 2012 verilerine göre %63 (dünya 4.’sü) oranındadır.⁵⁷⁸ Uluslararası Kriz Grubu verilerine göre hala küçük çatışmalar yaşanmaktadır. Yeni hükömet bugüne kadar güvenlik güçlerini suçlarından dolayı soruştırmakta başarısız olmuştur. İnsan Hakları İzleme Örgütü’ne göre bugüne kadar güvenlik güçlerine işledikleri suçlardan dolayı soruştırma yapılmamıştır. Cezasızlık költürü devam edip, hesap verebilirlik ve caydırıcılık sağlanamamıştır. Güvenlik sektöründe gereken reformlar uygulanmalı, anayasal düzen geri getirilmeli, UCM ile işbirliğı yaparak suçların tekrarlanması önlenmelidir.⁵⁷⁹

3.2.11. Orta Afrika Cumhuriyeti Müdahalesi (2013)

Orta Afrika Cumhuriyeti (OAC) iç çatışmalarında önleme aşamasında BM önce bölgesel organizasyonların krizi durdurmasını bekleyip, savaşın derinleşmesi ve insani kayıpların artması üzerine gecikmeli olarak önleme ve reaksiyon sorumluluğı üstlenmiştir. 1966’dan itibaren darbeler ve müdahalelere sahne olan OAC’de 1993’te çok partili seçimler yapılip sivil yönetim iktidara gelse de istikrarsızlık ve çatışmalar devam etmiştir. Uluslararası toplum 2000’e kadar önleme aşamasında yeterli aksiyon almamıştır.⁵⁸⁰ Uluslararası toplumun bir taraftan yeni bir Ruanda yaratmaktan bir taraftan da 2003 Irak işgali gibi şüpheli duruma düşmekten kaçınması zamanında aksiyon alınmasını geciktirmiştir.⁵⁸¹

OAC iç çatışmalarında BM koruma sorumluluğunun reaksiyon sütununda oldukça aktif ve bölgesel örgütlerle işbirliğı içinde hareket etmiş olsa da alınan tedbirler krizin boyutuna oranla yetersiz kalmıştır. ECCAS (Economic Community of Central African States)

⁵⁷⁸ İnsamer; “Gine”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/gine-bagimsizligin-bedelini-hala-oduyor/828240>, 15.10.2019 / Anadolu Ajansı; “Gine Bağımsızlığın Bedelin Hala Ödöyor”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/gine-bagimsizligin-bedelini-hala-oduyor/828240>, 15.10.2019

⁵⁷⁹ International Coalition for the Responsibility to Protect; “Crisis in Guinea” / Human Rights Watch; “Bloody Monday: The September 28 Massacre and Rapes by Security Forces in Guinea”, <https://www.hrw.org/report/2009/12/17/bloody-monday/september-28-massacre-and-rapes-security-forces-guinea>, 15.10.2019

⁵⁸⁰ Özey R.; “Orta Afrika Panoraması: Siyaset-Toplum-Ekonomi”, Ermağan İ. (ed.), *Dünya Siyasetinde Afrika 4*, Nobel Yayincılık, Ankara, 2017, s. 34-35-36

⁵⁸¹ Norelius H.; “The Responsibility to Protect A Critical Case Study of the Central African Republic”, <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=4451343&fileId=4451356>, 10.10.2019, s. 20

üyesi komşu ülkelerin oluşturduğu MISCA (Mission in the Central African Republic) ile Güney Afrika ve Fransa birliklerinden oluşan bölgesel barış gücü MICOPAX (Mission de Consolidation de la Paix en Centrafrique) ülkeye konuşlanmışken, Mart 2013'te Müslüman isyancı grup Seleka silahsızlanma, yeniden entegrasyon ve işlenen suçların cezasız kalması gibi sorunların çözümü için Bozize hükümetini düşürmüştür. Seleka lideri Michel Djotodia kendisini cumhurbaşkanı ilan edip Seleka'yı resmi olarak dağıtmış ancak uluslararası baskılar sonucu iktidarı geçici hükümete devretmiştir. Fakat eski Seleka savaşçıları Hristiyan anti-Balaka guruplarına ve sivillere yönelik şiddeti sürdürünce siyasi ve sosyal eşitsizlikler kaynaklı bu çatışma dini ve etnik temelli şiddet sarmalına dönüşmüştür.⁵⁸² BM Soykırımın Önlenmesine Dair Özel Danışmanı Adama Dieng ve BM Koruma Sorumluluğu Özel Danışmanı Jennifer Welsh Ekim 2013'te vahşet suçlarına doğru ilerleme riskine dikkat çekse de 10 Ekim 2013 tarihli 2121 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla OAC hükümetinin birincil koruma sorumluluğu vurgulanıp, BM barış gücü misyonu kurmak yerine Afrika Birliği'ne ait MISCA'nın çalışmaları desteklenmiştir. MISCA, Güvenlik Konseyi'nde uzlaşa sağlanana kadar soruna kısa vadeli ve hızlı çözüm olarak düşünülmüştür. Afrikalı liderlerin "Afrika müdahalesi Afrika kıtası tarafından yapılmalıdır, tüm uluslararası toplum tarafından değil." sözleri Güvenlik Konseyi'nin reaksiyon sorumluluğu üstlenmesini geciktirmiştir.⁵⁸³

Kasım 2013'te Dieng eski Seleka ve anti-Balaka milislerinin insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları işlediği ve Müslümanlarla Hristiyanların birbirine soykırım yapma olasılığı olduğu konusunda Güvenlik Konseyi'ni uyarmıştır. Aralık 2013'te Anti-Balaka, Müslüman sivilleri toplu katletmeye ve mülklerini yıkıp yağmalamaya başlayınca, 5 Aralık 2013 tarihli 2127 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla sivillerin korunması, güvenlik, kamu düzeni ve devlet otoritesinin restorasyonu amacıyla gerekli tüm önlemleri almakla yetkili ek Fransız güçleri konuşlandırılması, silah ambargosu uygulanması, yaptırımların artırılması ve Genel Sekreter'in uluslararası soruşturma komisyonu kurması kararları alınmıştır. Dieng, Güvenlik Konseyi'ni eyleme geçmekte gecikilirse zamanın en kötü insani krizini geri çevirme ve uygun kaynakları mobilize etme şansını kaybedileceklerine dair uyarmış ve koruma sorumluluğu üstlenmeye davet etmiştir. OAC hükümeti 2014'te UCM'ye başvurup 2012'den beri işlenen suçların incelenmesini talep etmiştir. Şubat 2014'te UCM soruşturma başlatmıştır. İncelemeler

⁵⁸² Global Centre for the Responsibility to Protect; "Reinforcing the Responsibility to Protect in the Central African Republic", <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/2015-march-car-brief.pdf>, 25.09.2019, s.1-2 / Genser J.; a.g.m., s. 472

⁵⁸³ Özey R.; "Orta Afrika Panoraması...", a.g.m., s.35 / Aydın H.; "Orta Afrika Cumhuriyeti'nde Barış Süreci ve Dengeler", https://www.academia.edu/38856616/Orta_Afrika_Cumhuriyetinde_Baris_S%C3%BCreci_ve_Yeni_Dengeler, 10.10.2019, s. / Genser J.; a.g.m., s. 472-473-477 / S/RES/2121 (2013)10.10.2013, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2121>, 15.08.2019

halen devam etmektedir. OAC geçiş yetkililerinin talebi zerine 22 Ocak 2014 tarihli 2134 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla AB güçleri de yetkilendirilmiştir. Sangaris Operasyonu ile 2.000 Fransız askeri ve 800 EUFOR-RCA kuvveti sevk edilmiştir. MISCA ile ek Fransız ve AB birlikleri nispeten erken grevlendirilse de toplu vahşet suçlarını önlemede yetersiz kalmıştır.⁵⁸⁴

10 Nisan 2014 tarihli 2149 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla BINUCA (United Nations Integrated Peacebuilding Office in Central African Republic) MINUSCA (United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mission in the Central African Republic)'ya dahil edilmiştir.⁵⁸⁵ MINUSCA OAC hükümetinin birincil ykmllğne helal getirmeksizin koruma sorumluluğ yükümlülüklerini stlenmiştir. BM 1997'den itibaren MISAB (Monitor Implementation of the Bangui Agreements), MINURCA (United Nations Mission in the Central African Republic), BONUCA (the United Nations Peace-Building Office for Central African Republic), BINUCA (United Nations Integrated Peacebuilding Office in Central African Republic) ve MINUSCA (United Nations Multidimensional Integrated Stabilization) misyonları aracılığıyla barış için aktif destek verse de bunlar çatışmaları durdurmakta yetersiz kalmıştır. Çünkü hem bölgesel organizasyonların krizi durdurması beklenerek müdahale geciktirilmiş hem de Afrika Birliğı ve ECCAS gibi bölgesel otoritelerle yeterli koordinasyon yapılamamıştır. Hala bölgede aktif alışan MINUSCA'nın bölgesel otoritelerle işbirliğı geliştirmeme ve yeterli fon sağılayamama sorunları devam etmektedir. ad gibi komşu ülkeler kendi ulusal çıkarlarını izleyerek çözümü baltalamaktadır. Otorite ve güvenlik boşluğundan faydalanan LRA 1987'den bu yana vahşet eylemlerini giderek artırmaktadır. GCR2P 2015 raporunda Aralık 2013'ten Mart 2015'e kadar 3.000 ila 6.000 civarında kişinin öldürüldüğü, yaklaşık 430.000 kişinin komşu ülkelere sığındığı ve 450.000'den fazla kişinin ülke içinde yerinden edildiğini saptanmıştır. BM daha fazla yardım etmeli ve komşu ülkeler çözüme katkı sağılamalıdır. Bu durum hem BM'nin hızlı reaksiyon kapasitesinin yetersiz olduğnu ve mevcut kaynakların insani krizler için ayrılmadığını düşündürmekte hem de sivillere yönelik insan hakları ihlallerini kolaylaştırmaktadır.⁵⁸⁶

Geçici hükümet kanunları yeniden oluşturma, insani yardım, devletin yeniden inşası gibi sorunlar nedeniyle çatışmaları sonlandırmakta başarısız olmuştur. Rusya 2017'de

⁵⁸⁴ International Criminal Court, Bemba Case, <https://www.icc-cpi.int/car/bemba>, 6.10.2019 / Norelius H.; a.g.m., s. 17 / S/RES/2127 (2013), 05.12.2013, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2127>, 15.06.2019 / S/RES/2134 (2014)28.01.2014, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2134>, 15.08.2019 / Genser J.; a.g.m., s. 473-474-475 / Global Centre for the Responsibility to Protect; "Reinforcing the Responsibility ...", s. 2

⁵⁸⁵ S/RES/2149 (2014), 10.04.2014, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2149>, 15.08.2019

⁵⁸⁶ Genser J.; a.g.m., s. 474-475-476 / Global Centre for the Responsibility to Protect; "Reinforcing the Responsibility ...", s.1- 2-5

Toudera'nın Moskova ziyaretinin ardından 2018'de OAC askerlerini eğitip, hafif silahlar satarak ambargoyu zayıflatmıştır. Ocak 2019'da Rusya arabuluculuğunda, BM ve Afrika Birliği desteğinde yapılan Sudan barış görüşmeleri sonucu Şubat 2019'da barış, istikrar, silahsızlanma, yeniden entegrasyon, geri dönüş, demokratikleşme, güvenlik ve siyasi güç paylaşımı içeren barış antlaşması imzalanmıştır. Henüz tam çözüm sağlanamasa da bu antlaşma barış için değerli bir fırsat sunmuştur. Sudan'ın süreçte aktif rol oynaması bölgesel kuruluşların rolü açısından diğer krizler için örnek olmuştur ve Afrika'nın sorunlarını kendi kendine çözme kapasitesine ulaştığını ve düşündürmüştür.⁵⁸⁷

OAC için BM tüm kararlarda insan hakları ve insancıl hukuka sık atıfta bulunmuştur. GCR2P'ye göre Sangaris Operasyonu, EUFOR-RCA ve MINUSCA'nın konuşlandırılması devlet otoritesi, diyalog ve uzlaşi için önemli katkı sağlamıştır. Ocak 2014'ten beri OAC'ın geçici hükümetinin kapasite ve kaynak eksikliği nedeniyle vatandaşlarını kitlesel vahşet suçlarından koruma sorumluluğunu yerine getirememesi sonucu uluslararası yardıma ihtiyaç duymasından dolayı BM, Afrika Birliği, AB ve ICG-CAR (International Contact Group for the Central African Republic), bağışçılar ve STK'lar tarafından yapılan mali ve teknik yardımlar önem arz etmektedir. Bölgesel aktörlerin ve ICG-CAR'ın diplomatik girişimleri, insani yardımların sağlanması ve Uluslararası Soruşturma Komisyonu kurulması kalıcı barış açısından oldukça önemli adımlardır.⁵⁸⁸

OAC krizinde uzun süre ciddi oranda insani kayıplar ve muazzam maliyetler olmasına rağmen yeniden inşa boyutu yetersiz ele alınmıştır. Yeniden inşa boyutu ihmal edildiği için çatışmalar uzayıp derinleşerek insani kayıplar artmıştır. GCR2P'ye göre OAC'da çözüm çok yönlü olmalı; devlet otoritesi, silahsızlanma ve siyasi diyalog desteklenmeli; MINUSCA riskleri öngörüp gereken her yerde güç kullanmalı ve insan hakları ihlalleri sorumlularını tutuklamalı; kaynakların bulunduğu yerlere güvenlik güçleri konuşlandırılmalı; krizden yararlananların silahlı gruplara destek kesilmeli; kitlesel vahşet suçları, kötü yönetim ve çatışmayı sürdürmek için doğal kaynakların kullanımı cezasız bırakılmamalı; 2127 ve 2196 kararlarına istinaden hedefli yaptırımlara tabi kişilerin listesi kapsamlı hale getirilmeli; Müslümanların geri dönüşü için gerekli adımlar atılmalı; kuşatılmış ve ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin tahliyesi kolaylaştırılmalıdır. Aralık 2012'den itibaren işlenen hukuk ihlallerinin cezasız kalması şiddetin misilleme döngüsünü artırdığı için UCM ile daha fazla iş birliği ve hesap verebilirlik sağlanmalı ve Karma Özel Ceza Mahkemesi kurulup soruşturmaları desteklenmelidir. Ülkenin geçiş otoriteleri, MINUSCA, BM kurumları, AB,

⁵⁸⁷ Aydın H.; a.g.m., s. 1

⁵⁸⁸ Global Centre for the Responsibility to Protect; "Reinforcing the Responsibility ...", s. 4

Afrika Birliği, ECCAS, ICG-CAR ve bölgesel ülkelerle işbirliği ve koordinasyon artırılmalıdır. Genel Sekreter'in İnsan Hakları Ön Eylem Planı uyarınca, OHCHR ile işbirliği içinde düzenli raporlar yayınlanmalıdır.⁵⁸⁹

3.2.12. Yemen Müdahalesi (2015)

Yemen'de yaşanan Sünni-Şafi ve Zeydi-Şii arasındaki etnik ve dini kökenli iç çatışmalarda önleme sütununda uluslararası toplumda daimi üyelerin anlaşmazlıkları nedeniyle yaşanan hareketsizlik ve yetersizlik ülkenin vekaleten savaşın içine sürüklenmesiyle sonuçlanmıştır.⁵⁹⁰ 1918'de Zeydiler Kuzey Yemen'de ABD yanlısı, 1967'de Şafilere Güney Yemen'de Rusya yanlısı birer devlet kurarak Yemen ikiye bölmüş ancak 1990'da ABD ve Rusya ortak petrol arama planında uzlaşınca birleşme yeniden sağlanmıştır.⁵⁹¹ Fakat bu birleşme Güney Yemen topraklarını içine alma gibi olunca 1994'te başlayan ayrılıkçı iç savaş Vahhabi yardımıyla bastırılmıştır. 2004'te Zeydi mensubu Huti aşireti lideri Hüseyin Bedrettin el-Huti'nin tutuklanması istenince çıkan Huti isyanı ve Sada Savaşı ülke geneline ve Suudi Arabistan'ın Necran bölgesine yayılmış ve El-Huti'nin öldürülmesi ile şiddetlenmiştir. 2009'da Katar girişimiyle iki barış anlaşması imzalanca da kalıcı çözüm sağlanamamıştır. İsyancılar Kasım 2009'da iki Suudi görevliyi öldürünce Suudi Arabistan'ın hava saldırıları ve sınır operasyonları düzenleyip 1.500 Yemenliyi tutuklayarak 2010'da isyancıların Suudi topraklarından çekilmesini sağlayarak petrol taşımasını etkileyen riskleri ortadan kaldırmıştır. UNHCR verilerine göre 2004'ten 2010'a kadar Yemen'de yerinden edilmişlerin sayısı çeyrek milyona ulaşmıştır.⁵⁹² Ocak 2011'de Arap Baharı Yemen'deki krizi başka boyutlara taşımıştır. Zeydi olmasına rağmen Şafii desteğini alarak 1978'den beri iktidarda kalan Ali Abdullah Salih'i protesto eden isyancılarla güvenlik güçleri arasında çıkan çatışmalarda yüzlerce kişi öldürülmüştür Körfez İşbirliği Konseyi (KİK)'nin sunduğu barış planıyla görevini geçici hükümete bırakan Salih'in 4 Aralık 2017'de Huti gruplarınca öldürülmesi üzerine şiddet tırmanmış ve İran, Suudi Arabistan, BAE ve Körfez ülkelerinin karışmasıyla oluşan vekalet savaşında Yemen yıkıma maruz bırakılmıştır.⁵⁹³

⁵⁸⁹ Aynı yer, s. 5-6 / S/RES/2196 (2015), 22.01.2015, <http://unscr.com/en/resolutions/2196>, 15.10.2020 / S/RES/2127 (2013), 05.12.2013, <http://unscr.com/en/resolutions/2127>, 15.06.2019

⁵⁹⁰ Ayhan V.; "Salih'in Öldürülmesi ve Yemen'de Değişen Dengeler", <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/salihin-oldurulmesi-ve-yemende-degisim-dengeler-/1005894>

⁵⁹¹ Boztaş A.; "Uganda: Orta Afrika'da Darbeler Ülkesi", İnat K., Duran B., Aratan M. (ed.), *Dünya Çatışmaları –II*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 342

⁵⁹² Çaman M. E., Dağcı K., Akyurt M.A.; "Yemen: Yeni Afganistan mı?", İnat K., Duran B., Aratan M. (ed.), *Dünya Çatışmaları –I*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 338-340-341-342-343-44-45

⁵⁹³ Ayhan V.; a.g.m. / Genser J.; a.g.m, s. 477

Eylül 2011'de BM Genel Sekreteri güvenlik güçlerinin aşırı güç kullanımını kınayan, hükümeti sivilleri korumaya ve uluslararası hukuk yükümlülüklerine uymaya davet eden, KİK'in 23 Eylül 2011'de sunduğu geçiş planı memnuniyetle karşılayan bir bildiri yayınlamıştır.⁵⁹⁴ Koruma sorumluluğu Yemen hükümetinin birincil sorumluluğuna bırakılmış ve açıkça askeri müdahaleden bahsedilmemişse de Suudi Arabistan bu bildiriye farklı bir perspektiften değerlendirip koruma sorumluluğunun üçüncü sütununu uygulamaya çalışmıştır. 21 Ekim 2011'de 2014 sayılı Güvenlik Konseyi kararı ile tüm taraflardan insan hakları ihlallerini durdurmaları istenmiş ve siyasi çözüm desteklenmiştir.⁵⁹⁵ Salih Kasım 2011'de KİK planını imzalayınca geçiş hükümeti kurulup iktidar Abdrabbuh Mansur Hadi'ye devredilmiştir. Fakat Hutiler geçiş hükümetinden dışlanınca ve Hadi Hutilerin ayaklanmasına neden olan sorunları çözmek yerine askeri çözümü tercih edince, Hutiler silahlı mücadele başlatmış, halk ve Salih güçleri Hutileri desteklemiştir. 20 Şubat 2014 tarihli 2140 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla seyahat yasağı, mal varlıkları dondurma ve hedefli yaptırımlar rejimi getirilmiştir. İngiltere ve ABD'nin koalisyon güçlerini desteklemesi sonucu müdahale kararı almak mümkün olamamış ve 2015'ten beri yaptırımların ötesine geçilememiştir.⁵⁹⁶ BM'nin Soykırım Önleme Özel Danışmanı Adama Dieng ve Koruma Sorumluluğu Danışmanı Jennifer Welsh'e göre Yemen'deki sivillerin durumu hakkında uluslararası toplumda sanal bir sessizlik oluşmuştur.⁵⁹⁷

Huti-Salih güçleri Eylül 2014'e kadar ülkenin yarısından çoğunun yönetimini ele geçirirken güneydeki ayrılıkçılar, Arap Yarımadası El-Kaidesi ve ISIL (The Islamic State in Iraq and the Levant) dahil terörist gruplar istikrarsızlıklardan faydalanarak Yemen'deki faaliyetlerini artırmıştır. Hadi önce otoriteyi paylaşmış, yeni hükümet için antlaşma imzalamış fakat Hutilerin kontrolünü sürdürmesiyle oluşan ortak devlet otoritesi sebebiyle Şubat 2015'te KİK ve Güvenlik Konseyi'nden müdahale etmelerini isteyerek Suudi Arabistan'a kaçmıştır. 14 Nisan 2015 tarihli 2216 sayılı Güvenlik Konseyi kararında Huti-Salih güçlerinin eylemleri kınanıp, Hadi'nin meşruiyeti desteklenmiş, şiddetin durdurulması, barışçıl çözüm, isyancı güçlerin geri çekilmesi ve silahları bırakması, Huti-Salih güçlerine karşı silah ambargosu

⁵⁹⁴ Genser J.; a.g.m., s. 477-478

⁵⁹⁵ Allattrash A.; "Responsibility to Protect: in Light of Yemen Case", <https://www.researchgate.net/publication/326896722>, 18.09.2018, s. 5 / S/RES/2140 (2014), 21.02.2014, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2140>, 15.08.2019 / S/RES/2014 (2011), 21.10.2019, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2014>, 15.08.2019

⁵⁹⁶ Vieira H.G., "Responsibility to Protect in Practice? The Case of Yemen", https://cabodotrabalhos.ces.uc.pt/n18/documentos/2_heloise_guarise_vieira.pdf, 14.09.2019, s. 3-4 / Genser J.; a.g.m., s. 478-477-479-481 / S/RES/2140 (2014), 26.02.2014, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2140>, 16.08.2019

⁵⁹⁷ Allattrash A.; a.g.m., s. 5

uygulanması kararlaştırılmıştır. Bu kararda Suudi müdahalesine VII. bölüme istinaden bir meşruiyet atfedilmemiştir ama önleme aşamasında BM’de tikanıklık olunca Suudi Arabistan oldu bitti ile reaksiyon aşamasına geçmiştir.⁵⁹⁸

Suriye’ye benzer şekilde Yemen iç çatışmalarında hem önleme hem de reaksiyon sütununda veto nedeniyle yaşanan hareketsizlik, küresel ve bölgesel aktörlerin ulusal çıkarlarını izlemesiyle vekaleten sürdürülen bir savaşa yol açmıştır. Hadi’nin Suudi Arabistan’a kaçmadan önce dış yardım istemesi üzerine Suudi Arabistan Güvenlik Konseyi’nden yardım istemiş ve KİK askeri destekle cevap vermiştir. 21 Nisan 2015’te Suudi Arabistan Yemen’in seçilmiş başkanı Hadi’nin meşru hükümetinin vatandaşlarını koruyamadığı için Suudi yönetiminden dış yardım talebi olduğunu ileri sürerek ve ICISS’in koruma sorumluluğu söylemlerini kullanarak Karanlık Fırtına adlı operasyonunu meşrulaştırmaya çalışmıştır. Körfezin istikrarı ve güvenliği açısından durumun bölgesel tehdit olduğunu savunmuştur. Umman hariç BAE, Mısır, Katar ve Bahreyn gibi KİK üyeleri ile ABD ve İngiltere Suudi Arabistan’ın Huti-Salih güçlerine karşı yapılan hava saldırılarına destek verirken İran da Huti-Salih güçlerini desteklemiştir. Müdahaleyle Hadi 6 ay sonra Yemen’e dönüp iktidarını geri almıştır ancak siyasi süreç raydan çıkarak insani felaketlere yol açmıştır. Müdahale şiddeti önleyemediği gibi daha büyük çatışmalar doğurmuştur. Suudi koalisyonunun sivilleri korumaması, siviller ayırt etmeksizin bombalaması ve yardımları engellemesi insani krizin artmasına sebep olmuştur. Her iki taraf da insan hakları hukuku ve insancıl hukuku ihlal ederek savaşımıştır.⁵⁹⁹

Nisan 2015’te Umman Barış Planı ve Eylül 2015’te Hollanda Barış Planı sunulmuştur. Umman Planı’nda Salih güçlerinin işgal bölgelerinden çekilmesi, Hadi hükümetinin restorasyonu, siyasal parti kurulması, seçimler, anlaşma, uluslararası yardım konferansı ve Yemen’in KİK’e üye olması yer almıştır. Çatışan taraflar ve sivil toplumun geçiş sürecine dahil edilmesi, BM desteği ve uluslararası yardım sağlanması hedeflenmiştir. Buzan ve Weaver’a göre Yemen’in KİK’e alınması bölgeyi stabilize edeceği için oldukça değerli bir adım olsa da kabul görmemiştir. 23 Şubat 2017 tarihli 2342 sayılı Güvenlik Konseyi kararında terörle mücadelede koalisyonun önemi vurgulanıp yaptırımlar artırılmıştır. KİK’in iki aşamalı planının imzalanması için çağrı yapılmıştır. Yemen’deki durum katliamdan ziyade iç savaş olarak nitelendirilip sadece taraflar insan hakları ve insancıl hukuka uymaya

⁵⁹⁸ Genser J.; a.g.m., s. 479-480 / Vieira H.G., a.g.m., s. 4 / S/RES/2216 (2015), 14.04.2015, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2216>, 15.08.2019 / Tzimas T.; “*Legal Evaluation of the Saudi-Led Intervention in Yemen: Consensual Intervention in Cases of Contested Authority and Fragmented States*”, https://www.zaoerv.de/78_2018/78_2018_1_a_147_187.pdf, 15.09.2019, s. 179

⁵⁹⁹ Vieira H.G., a.g.m., s. 4-5 / Allattrash A.; a.g.m., s. 5-8-10 / Tzimas T.; a.g.m., s. 175-182 / Genser J.; a.g.m., s. 479-80

çağırılmıştır. BM'nin ekonomik yaptırım, askeri yardım kısıtlamaları, diplomatik personel azaltma gibi tedbirleri krizin boyutuna oranla yetersiz kalmıştır. Güvenlik Konseyi yetkisi olmadığından bu müdahale kontrol ve dengeden yoksun kalmıştır. Reaksiyon aşamasında sadece Suudi Arabistan liderliğindeki koalisyon güçlerince yapılan müdahale yerine yetkilendirilerek çok taraflı müdahale yapılması daha iyi sonuçlar üretebilirdi.⁶⁰⁰

Uluslararası toplum bölgesel ve ulusal çıkarlarını tehdit eden istikrarsızlıklara rağmen Yemen için koruma sorumluluğunun yeniden inşa boyutunu ciddi oranda ihmal etmiştir. Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin oluşturduğu koalisyon güçleri yeniden inşa boyutunu çerçevenin dışında bırakmıştır. Müdahalenin belirli bir kalkınma politikası bile olmamıştır.⁶⁰¹ Bugün Yemen'de her gün insanlar açlıktan, yoksulluktan, yetersiz tıbbi koşullardan, salgın hastalıklardan, yetersiz altyapıdan dolayı ölmeye devam ediyor. Bu durum çatışma sarmalına zemin hazırlamaktadır.

3.3. Kriterler Açısından Meşruiyet Değerlendirmesi

Koruma sorumluluğu yaklaşımı ile insani müdahale yaklaşımının eksik ve aksayan yönleri haklı sebep, doğru amaç, doğru yetkilendirme, son çare, orantılılık ve olumlu gelişme kriterleri ile tamamlanmaya çalışılmıştır. Bu kriterler yeterince netleştirilmediğinden koruma sorumluluğu uygulanırken teoride öngörülenler izlenememiştir. Bu kriterlerle ilgili yaşanan pratik sorunlarına daha detaylı bakılarak yaklaşımların geleceğine yönelik çıkarımlara daha gerçekçi bir zemin hazırlanabilir.

Çalışmanın bu kısmında haklı sebep doğru amaç, doğru yetkilendirme, son çare, orantılılık ve olumlu gelişme beklentisi kriterlerinin uygulanması sırasında en fazla sorun yaşanan, tartışmalara konu olan ve başarılı olunan durumları içeren 1861 Suriye, Stanleyville, Pakistan, Kamboçya, Irak, Somali, Sierra Leone, Kosova, Gürcistan, Libya, Suriye ve Yemen müdahaleleri incelenerek meşruiyet oluşumunun ne derece gerçekleştiği anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu vaklar seçilirken dönemler arasında eşit sayıda örnek ele alınmaya çalışılmıştır. BM Antlaşması öncesinden 1 ve Soğuk Savaş döneminden 3 olmak üzere toplam 4 insani müdahale örneği, Soğuk Savaş Sonrası dönemden 4 ve koruma sorumluluğu döneminden 4 müdahale örneği ele alınmıştır. BM Antlaşması öncesi dönemde insani müdahale resmi olarak kullanılmadığı için sadece insani müdahale altında ele alınabilecek en

⁶⁰⁰ Genser, a.g.m., s. 481-482 / S/RES/2342 (2017), 23.02.2017, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2342>, 15.08.2019 / Tzimas T.; a.g.m., s. 183 / Allattrash A.; a.g.m., s. 6-7 / Buzan B., Waever O.; "Regions and Powers: The Structure of International Security", *International Studies Review*, Vol:91, No:7, 2003, aktaran Vieira H. G.; a.g.m., 1-3-5

⁶⁰¹ Allattrash A.; a.g.m., s. 6

yakın örnek irdelenmiştir. Ayrıca BM Antlaşması öncesi dönemde ve Soğuk Savaş döneminde resmi gerekçelerde insani söyleme birincil atf yapılmadığından Soğuk Savaş sonrası dönemin insani müdahale örnekleri tercih edilmiştir. Ayrıca haklı sebep kriteri altında 1878 Bosna-Hersek, 1979 OAC müdahalesi ve 2008 Myanmar krizi; doğru amaç kriteri altında Yunan isyanı, Bosna Hersek meselesi, Girit isyanı, Makedonya sorunu, Çekoslovakya işgali, 1960 Kongo, Dominik, Grenada, Tanzanya ve Panama; Shaba, Bosna Hersek, Ruanda, Doğu Timor, Haiti ve FSC, Sudan, Darfur, Kenya, Gine ve DKC müdahaleleri; doğru yetkilendirme kriteri açısından 1960 Kongo, Dominik, Tanzanya, Grenada, Panama, Liberya, Bosna Hersek, Haiti, Darfur, Mali, OAC ve DKC müdahaleleri; son çare kriteri açısından 1861 Suriye, 1875 Bosna Hersek, Irak, Haiti, Sierra Leone, Somali, Bosna Hersek, Doğu Timor, Grenada, Panama, Kosova, Kenya, Gine ve Gürcistan müdahaleleri; orantılılık açısından 1875 Bosna Hersek, Panama, Sierra Leone, Kosova ve OAC müdahaleleri; olumlu gelişme beklentisi açısından Kosova, Bosna-Hersek, Doğu Timor, Güney Sudan, Darfur, Mali, DKC, Suriye ve Yemen müdahaleleri detaylı şekilde analize dahil edilerek, norm oluşumu için doldurulması gereken boşluklar gösterilip gelecekte yaklaşımların nasıl ilerlemesi gerektiği sorusunun yanıtları aranacaktır.

3.3.1. Haklı Sebep Kriteri

Haklı sebep kriteri ile mevcut ya da yakın zamanda gerçekleşebilecek geniş ölçekte yaşam kaybı, etnik temizlik, soykırım gibi durumların varlığı söz konusu olduğunda, telafisi mümkün olmayan zararlar doğmuşsa veya doğacaksa, devlet vatandaşlarını koruyamıyor veya korumuyorsa, insani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımlarının uygulanabileceği savunulur. BM reformuyla soykırım, etnik temizlik, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları durumunda insan haklarının korunması haklı neden olarak somutlaştırılmıştır. İnsani müdahale yaklaşımında haklı sebeplerin fiilen varlığı şarttır. Devlet içi şiddet ve çatışmalardan doğan insan hakları ihlalleri, terör, uyuşturucu ticareti ve silah kaçakçılığı gibi uluslararası suçları önlemek ve durdurmakta devletin isteksiz ya da yetersiz olması ön koşuldur. Koruma sorumluluğu yaklaşımında ICISS'e göre bu durumların yakın zamanda gerçekleşeceğine dair makul ve yüksek beklenti varlığında da haklı sebep kriteri karşılanır.⁶⁰² Ancak bu son derece suistimal edilmeye açık bir durumdur. Makul beklenti nedir, neye göre ölçümlenmeli ve nasıl ispatlanmalıdır? Geniş çaplı şiddet olaylarının içeriği nedir? Korunması gereken hangi insan haklarıdır? Hangi durumlarda bu haklar ihlal edilmiş sayılacaktır?

⁶⁰² Arsava A. F.; “*Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu*”, a.g.m., s. 108 / Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 4 / Karagül S., Demirbaş Ç. E.; a.g.m., s. 489 / ICISS; a.g.e., s. 32-139 / Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 453

Ölçütler ve eşik değerleri ne olacaktır? Hangi ölçüye ulaştığında müdahale için yeterli haklı sebep oluşmuş sayılacaktır? Müdahaleci güçlerin amaçları haklı sebep bağlamında siyasi mi yoksa ahlaki midir? Müdahale için haklı sebep oluştuğuna kim karar vermelidir? Sadece büyük çaplı ölümler, soykırım ve etnik temizlik gibi insani krizleri önlemek haklı nedenler olarak yeterli midir? Uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmeyen durumlardaki iç çatışmalara müdahale etmemek ne kadar doğru olabilir? Afetlere ve krizlere yönelik insani yardım erişimini engelleyen devletlere karşı nasıl aksiyon alınmalıdır? Devletin iç çatışmayı durdurmakta yetersiz kalması sebebiyle uluslararası toplumdan yardım istemesi halinde ne yapmak gerekir? Halkına zulmeden bir iktidarın yardım daveti kabul edilmeli midir? Yasal zemin için hedef devletin daveti önemli katkı sağlasa da daveti yapan aktörün pozisyonu meşruiyeti ne derecede belirler? Daveti yapan merci ülke otoritesine ne ölçüde hakimdir ve iktidarı meşru mudur? Bu soruların cevapları hala tam olarak yanıtlanamamıştır.⁶⁰³

Geniş insan hakları ihlalleri durumunda olayların uluslararası barış ve güvenliği tehdit edip etmediği, yukarıda bahsi geçen hususlarda koruma sorumluluğunun devreye girip girmeyeceği, haklı sebeplerin meşruiyeti vb. konularda tartışmak çok zaman kaybettirmekte ve süreç bu tartışmalar ekseninde tıkanmaktadır. Diğer taraftan haklı sebeplerin varlığı ispatlanmadan harekete geçmek de farklı amaçlara hizmet etmek için suistimal edilebilmektedir. Bu açıdan haklı sebeplerin kapsamı netleştirilmeli ve varlığının ispatını kolaylaştırıp hızlandıracak mekanizmalar geliştirilmelidir. En azından gelişen olayların insan hakları ihlali olduğuna dair geniş bir uluslararası uzlaşa sağlanmalıdır.⁶⁰⁴

Haklı sebep kriterinin sorgulandığı en belirgin örnekler 1878 Bosna-Hersek meselesi, 1979 Fransa'nın OAC müdahalesi ve 2008 Myanmar insani krizidir. 1875'te Bosna'ya bağlı Hersek'te ağnam vergisi toplayan mültezimler Hristiyanları ezmeye başlayınca yaşanan iç çatışmaları haklı sebep olarak kullanan Rusya ile 1877'de Osmanlı-Rus Harbi yaşanmıştır. Rusya bu krizi insani söylemlerle bir Avrupa sorunu haline getirmiştir.⁶⁰⁵ Ancak haklı sebep açısından insani müdahaleye gerekçe olacak bir zemin oluşmadığından dolayı bu müdahale haklı sebebin meşruluğu açısından tartışmalıdır. 20 Eylül 1979'da Fransa'nın Baraccuda Operasyonu'nu ile OAC'de Jean-Bedel Bokassa'yı devirmek için yetkilendirme olmaksızın yaptığı müdahale hukuki olmasa da Bokassa yönetiminin yaptığı yoğun insan hakları ihlalleri nedeniyle ahlaken meşru görülmüştür.⁶⁰⁶ 14 yıl boyunca okul çocukları dahil işkence ve

⁶⁰³ Duran H.; a.g.m., s. 89

⁶⁰⁴ Acet G.S.; a.g.m., s. 447 / Özdemir A.; a.g.m., s. 99

⁶⁰⁵ Armaoğlu M.; "19. Yüzyıl Siyasi Tarihi", Alkım Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 702-705

⁶⁰⁶ Hathaway O. A., Brower J., Liss R., Thomasn T., Victor J.; "Consent-Based Humanitarian Intervention: Giving Sovereign Responsibility Back to the Sovereign",

katliam yapılması uluslararası toplumun tepkisini çekmiştir. Müdahalenin 2(4). maddesinin açık ihlali olmasına karşın BM tarafından sessizlikte karşılanmış, uluslararası tepki yükselmemiş ve Fransa güvencesinde oluşturulan yeni rejim hemen tanınmıştır. Doğru yetkilendirme olmadan yapılan bu müdahale haklı sebep kriteri sağlandığından dolayı iyi niyetli bir sessizlikle kabul edilmiştir.⁶⁰⁷ Öte yandan 3 Mayıs 2008'de Myanmar Birliği'nde yaşanan Nergis Kasırgası'nda 138.000 insanın hayatını kaybetmesi ve 1.5 milyon insanın yerinden olması üzerine Myanmar askeri yönetimine karşı koruma sorumluluğu kapsamında bir eylem yapılması gündeme gelmiştir. Hindistan kasırganın ne zaman nereye etkileyeceğini 48 saat önce bildirmesine rağmen gerekli tedbirleri almayan Myanmar yönetimi, felaket sonrasında afet bölgelerine yardımda yetersiz kalmış ve uluslararası yardım örgütlerinin ülkeye girip yardım ulaştırmasına engel olmuştur. Uluslararası baskılar sonunda afetten bir hafta sonra yardımların girişine izin vermiştir.⁶⁰⁸ Fransa Dışişleri Bakanı Bernard Kouchner insani yardımlara yönelik inkarın sürekliliğinin 2005 Dünya Zirvesi sonuç dokümanının 139. maddesine göre insanlığa karşı suç olduğunu ileri sürerek Güvenlik Konseyi'ni koruma sorumluluğu yaklaşımına başvurup Myanmar'ın rızası olmaksızın müdahale kararı almaya zorlamıştır. Hükümetin ihmalkarlığı ve yardımların erişimine izin vermemesi yüzünden ölümlerin artması durumunun UCM Statüsü gereği insanlığa karşı suç olması nedeniyle koruma sorumluluğu uygulanması gerektiği ileri sürülmüştür. Kouchner ve müdahaleyi önerenlerin koruma sorumluluğu kavramını esnettiği savunulmuştur. Çin, ASEAN ülkeleri ve BM'nin kıdemli uzmanları bu öneriyi reddedip, ölümlerin doğal afet sonucunda gerçekleştiği ve Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde böyle bir yorumun yer almadığını belirtip, koruma sorumluluğu kapsamının yeni haklı sebeplerle genişletilmesinin sorun yaratacağını savunmuştur.⁶⁰⁹

Koruma sorumluluğunda insan hakları ihlalleri yalnız soykırım, insanlığa karşı suçlar, etnik temizlik ve savaş suçları ile sınırlıdır, önceki insan hakkı sözleşmelerinde belirtilen ekonomik haklar ve politik özgürlükler gibi diğer hakları kapsamaz. Devletlere demokrasi getirmek, teröre karşı savaş, felaketlere karşı insani yardım vb. uluslararası toplumun koruma

https://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5845&context=fss_papers, 10.09.2019, s. 514 / Christiansen M. G.; **“Humanitarian Intervention Legal and Political Aspects”**, Danish Institute Of International Affairs, Copenhagen, 1999, s. 89 / Hathaway O. A., Brower J., Liss R., Thomasn T., Victor J.; a.g.m., s. 515-516 / ICISS; a.g.e., s. 63

⁶⁰⁷ ICISS; a.g.e., s. 63-64 / Teson F.R.; “Collective Humanitarian Intervention”, *Michigian Journal of Humanitarian Law*, Vol:17, 1996, aktaran, Reçber S.; **“İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”**, s. 120-121/ Franck T. M.; “Interpretation and Change in the Law of Humanitarian Intervention, s. 220, aktaran, Reçber S.; **“İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”**, s. 120-121

⁶⁰⁸ Gökcan Ö.; a.g.m., s. 537-538

⁶⁰⁹ Reçber S.; **“İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”**, s. 365-366-367

sorumluluğu kapsamına girmez. Yine de afetlerde ihmalkâr davranışın insanlığa karşı suç kapsamında tartışılması oldukça yenilikçi bir yaklaşımdır.⁶¹⁰ Reçber'e göre böyle bir durumda koruma sorumluluğuna karar verilirse öncelikle silahlı zorlama içermeyen yollara başvurulmalıdır. Ancak ilerleme olmazsa ne yapılması gerektiği önemli bir sorundur.⁶¹¹ Arsava'ya göre Myanmar'da 2008'de yaşanan felakette askeri hükümetin yabancıların yardımına izin vermemesi, yapılan içerik sınırlamasının sonuçlarını göstermiştir. Koruma sorumluluğunun bu şekilde sınırlandırılması norm oluşma sürecini zora sokmuştur.⁶¹²

3.3.2. Doğru Amaç Kriteri

Doğru amaç kriteri insani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımlarının geleceğini belirleyen en önemli kriterdir. Yaklaşımların hukuk normu olması bu kriterin sağlanmayacağı endişesi ile engellenmektedir. Özellikle örf ve adet hukuku normu oluşturup oluşturamayacağı geçmiş müdahale örneklerine bakarak değerlendirilebilir. Müdahalenin asıl amacının insancıl amaçlarla uyumlu olması beklenir. Operasyonlar insani amaçlarla sınırlı olarak yürütülmelidir. Birincil amaç ağır insani krizlerin ve acıların önlenmesi ve durdurulması olmalıdır. Bununla birlikte BM amaçları ile ters düşmeyen uluslararası hukuka aykırı olmayan amaçların takibi de kabul görür. ICISS raporu ve 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi bunu sakıncalı bulmamıştır. Doğru amaç kriteri ile kastedilen diğer amaçların öncelikli olmamasıdır. Ekonomik, siyasi ve stratejik hedefler, güvenlik, terörizm, uluslararası suçlar, kaçakçılık, uyuşturucu ticareti, silah kaçakçılığı, kitle imha silahlarının yayılmasını önleme ve mülteci sorunları için çözüm arayışları müdahaleyi yönlendiren diğer motivasyonlar olabilir ama insani amaçların önüne geçmemelidir.⁶¹³ Fakat arka planda asıl amaç petrol, doğalgaz, hammadde ve maden kaynakların paylaşımı, ulaşım yollarına erişim ya da ideolojik nedenler olabilmektedir.

Doğru amaç açısından müdahalelerin meşruiyetinde en çok tartışılan konu taraf tutmak ve iktidar değiştirmeyi hedeflemektir. Çatışan tarafların birini desteklemek, demokrasi götürmek, rejim değiştirmek vb amaçlar meşruiyete gölge düşürür. Müdahaleye destek verenler ile karşı olanlar arasında çatışmalar daha da derinleşmektedir. Dışarıdan bir güç ile işbirliği yapan gruplar vatan haini olarak görülüp düşmanlıklar artmakta, daha çok vahşet suçunun işlenmesine ve şiddet sarmalına neden olmaktadır. Müdahale edilen devletin hangi

⁶¹⁰ Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s.129

⁶¹¹ Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 368

⁶¹² Arsava F.; “Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu”, s. 117

⁶¹³ Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 4

grupları ile mücadele edilirse, hangi halklar korunup kurtarılsa taraf tutulmamış olacağı net değildir.⁶¹⁴

Haklı savaş kavramından esinlenen 19. yüzyıl insani müdahaleleri sıradan bir kuvvet kullanma biçimidir.⁶¹⁵ BM Antlaşması öncesinde savaşın yasak olmaması ve bir hak olarak görülmesi sonucu 19. yüzyıl boyunca insani müdahale söylemini de içeren askeri müdahaleler sıklıkla yaşanmıştır. Güçler dengesinin ve statükonun korunması için yapılan anlaşmalar, savaşların maliyetinin yüksekliği ve süresinin uzunluğu, büyük ölçekli toprak kazanımı olmadan savaşmanın sorgulanır hale gelmesi gibi nedenlerle doğrudan savaşa gitmek yerine kuvvet kullanımı misilleme, meşru müdafaa ve insani amaçlarla gerekçelendirilmeye başlamıştır. Bu dönemde insancıl nedenler askeri ve siyasi çıkarlara daha fazla meşruiyet kazandırmak için bahane olarak kullanılmıştır. Örneğin insani söylemlerle 19 yy. boyunca Osmanlı Devleti Avrupalı devletler tarafından hedef haline getirilmiştir. Müdahaleler insani gerekçelerle meşrulaştırılsa da altta yatan ana neden devletlerin kendi çıkarlarıdır.⁶¹⁶ Murphy'e göre bu müdahalelerde insani nedenler değil dindaşların korunması öncelikli amaç olduğundan doğru amaç kriterinin sağlandığı şüphelidir.⁶¹⁷

Örneğin, 1945 öncesinde Osmanlı yönetiminin Yunan halkına yönelik baskı ve şiddetine son vermek, Yunanistan'a özerklik kazandırmak amacıyla İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından 1829'da yapılan askeri müdahale insani müdahalenin ilk örneklerinden kabul edilir. Rodogno'ya göre bu müdahalenin insani müdahale örneği olarak değerlendirilmesinin temel gerekçesi Osmanlı yönetiminin isyanı bastırırken kullandığı barbar yöntemlerdir.⁶¹⁸ Ancak ana amaçlar müdahaleci devletlerin dini, siyasi ve ekonomik çıkarlarıdır. Brownlie'ye göre İngiltere ve Fransa'nın ana amacı Rusya'nın tek taraflı müdahaleyle güçlenmesini önlemektir. Avrupa'da Türklere duyulan geleneksel düşmanlık, dini sebepler, ticari amaçlar ve güçler dengesini korumak gibi nedenler de müdahalenin zeminini oluşturmuştur.⁶¹⁹ Çakmak'a göre Rusya Ortodoksların hamisi olarak Osmanlı baskısını engellemek için askeri önlem almakla yükümlü olduğunu ileri sürse de asıl motivasyonu jeostratejik çıkarlarıdır. Fransa ve İngiltere

⁶¹⁴ Duran H.; a.g.m., s. 92

⁶¹⁵ Tekin S.; "Etik ve İnsani Müdahale...", s. 47-48

⁶¹⁶ Çakmak C., Atılgan C., Eroğuz E.; a.g.m., s.14/ Finnemore M.; "Constructing Norms of Humanitarian Intervention", Peter J. Katzenstein (ed.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, New York, 1996, s. 4. 275, aktaran, Tekin S.; a.g.t., s. 47

⁶¹⁷ Murphy S. D.; "**Humanitarian Intervention the United Nations in an Evolving Order**", University of Philadelphia Press, Philadelphia, 1996, s. 51, aktaran, Tekin S.; "Etik ve İnsani Müdahale...", s. 47

⁶¹⁸ Rodogno D.; "**Against Massacre, Humanitarian Intervention in the Ottoman Empire, 1845-1914: the Emergency of European Union and International Practice**", Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2012, p. 63, aktaran Reçber S.; "**İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu**", s. 107-108-109 / Hancılar Ö.; a.g.m., s.106

⁶¹⁹ Brownlie I.; "**International Law and the Use of Force by State**", Clarendon Press, Oxford, 1963, p. 339, aktaran, Reçber S.; "**İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu**", s. 119

ise kamuoyu baskısıyla Hristiyanları korumak ve çıkarlarını izlemek için müdahale etmiştir.⁶²⁰ Sander'e göre sorunların asıl sebebi bölge halkının Rusya tarafından kışkırtılmasıdır.⁶²¹ Osmanlı yönetimi Yunan halkına özerklik teklifini reddedince 1927'de Navarin'de Osmanlı donanmasının imha edilmesi ve Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş açıp Osmanlı'yı yenip Edirne Antlaşması (1929) ile Yunanistan'a bağımsızlık verilirken Doğu Anadolu'da toprak ve Karadeniz limanlarında ticaret hakkı alması insani amaçlara gölge düşürmüştür.⁶²²

İnsani müdahale söylemlerine konu olan 1866-1868 tarihli Girit ayaklanmasında Hristiyanları koruma söylemleriyle Avusturya, Rusya, Prusya, Fransa ve İtalya Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale ederek krizi askeri güç kullanımı eşiğine kadar getirmiş ancak güçler dengesi açısından vazgeçmiştir.⁶²³ 1875 Bosna-Hersek krizinde Müslüman çiftlik ağalarıyla Hristiyan çiftçiler arasındaki gerginlikleri kullanan Rusya Panslavizm politikası ile Slavları bağımsızlık için kışkırtmıştır. Rusya'nın ana amacı Avusturya-Macaristan ve Osmanlı imparatorluklarını yıkıp, İstanbul merkezli bir Slav devleti kurarak İstanbul ve boğazları kontrolüne almaktır.⁶²⁴ Benzer şekilde 1903 Makedonya sorununda stratejik konumu ve bereketli toprakları sebebiyle Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan arasında rekabet sahası olan Makedonya'da bu üç devletin kışkırtmasıyla bağımsızlık için çete faaliyetleri başlamıştır. Bulgaristan 1899'da Osmanlı Devleti'nden Makedonya'ya özerklik vermesini istemiş, İngiltere ve Rusya ıslahat önermiştir. 1902'de yayımlanan Rumeli Vilayetleri Hakkında Talimatname isyancıları vazgeçirmemiştir.⁶²⁵ 1902'de İngiltere'nin önerdiği reform planını da Rusya ve Almanya desteklememiştir. 1903'te Bulgaristan ve Osmanlı savaşa hazırlanırken araya giren Avusturya ve Rusya 9 Ekim 1903'te Osmanlı Devleti'ne Mürzteg Programı'nı kabul ettirse de çatışmalar Balkan Savaşı'nda Makedonya paylaşılanı kadar devam etmiştir.⁶²⁶ 1939'da Almanya'nın Çekoslovakya'yı işgali de insani söylemlerle ilişkilendirilmiş ama bir kötüye kullanım örneği olarak örf ve adet hukuku oluşumunu engellemiştir. Hitler ikinci dış politika hedefi olan *tek millet tek devlet* politikasını gerçekleştirmek için 1938'de çoğunluğu Almanlardan oluşan Avusturya'yı ilhak ederek Almanya'yı büyük oranda birleştirdikten sonra Çekoslovakya'nın 3,5 milyon Alman yaşayan

⁶²⁰ Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 15

⁶²¹ Sander O.; “**Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918’e**”, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010, s. 298-299

⁶²² Armaoğlu M.; “**19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**”, s. 262-263-64-265-274-275 -276 / Hancılar Ö.; a.g.m., s. 109/ Sander O.; “**Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918’e**”, s. 299

⁶²³ Reçber S.; “**İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu**”, s. 108 / Armaoğlu M.; “**19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**”, s. 409-410-411- 413-414- 415-416-417

⁶²⁴ Armaoğlu M.; “**19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**”, s. 695-697-701

⁶²⁵ Aynı yer, s. 826-827-828- 829

⁶²⁶ Aynı yer, s. 831-832-833

Sudetler bölgesinde de karışıklık çıkarıp durumu bahane ederek Çekoslovakya sınırına asker yığınca yatıştırma politikası gereği 1938 Münih Düzenlemesi ile Südetler bölgesi Almanya'ya verilmiştir. Çekoslovakya'daki Slovaklar da Hitler desteğiyle bağımsızlık için harekete geçince Çekoslovakya sıkıyönetim ilan ettiğinde, Almanya'nın Slovakların self determinasyon hakkına yardım söylemiyle 15 Mart 1939'da Çekoslovakya'yı işgal ederek Alman olmayan unsurları da egemenlik altına alması doğru amaçların farklılığının göstergesi olmuştur.⁶²⁷

1945'te BM Antlaşması ile kuvvet kullanımı ve iç işlerine karışmama ilkeleri getirilerek, devletlerin uhdesinde olan insani müdahale hakkı BM sistemine devredilmiştir. Soğuk Savaş döneminde insani söylemler de kullanılarak yapılan müdahaleler ise doğru amaç açısından örf ve adet hukuku oluşturma konusunda hem yeterli meşruiyet zemine sahip olmamış hem de müdahaleci devletler insani gerekçeleri birincil amaç olarak göstermemiştir. Örneğin, 1960'da Belçika'nın eski sömürgesi olan Kongo'ya müdahalesinde meşru müdafaa ön planda tutulmuştur. 1960'da çıkan askeri ayaklanmada yerli halka ve yabancı sivillere saldırılmış, çoğu Belçikalı 1.300'den fazla kadın ve çocuk Brazzaville'ye kaçmıştır. 10 Temmuz'da Belçika müdahale etmiş ve 11 Temmuz'da Moise Kapenda Tshombe maden zengini Katangese'nin bağımsızlığını ilan etmiştir. Kongo Cumhurbaşkanı Joseph Kasavubu ve Başbakan Patrice Lumumba Belçika'yı saldırganlık ve sömürgecilikle suçlayıp Güvenlik Konseyi'nin toplanmasını istemiştir. Belçika başta yasa ve düzenin çökmesi sebebiyle Avrupalılar ve diğer halkların yaşamını kurtarmak için insani gerekçelerle müdahale ettiğini ileri sürmüş ancak sonraki açıklamalarında vatandaşlarını koruma hakkını vurgulamıştır. Bu durum meşru müdafaa kapsamına girdiği için insani müdahale oluşumunu zayıflatmıştır. Sovyetler Birliği ve Polonya asıl nedenin Belçika'nın ticari çıkarları olduğunu ve insan hayatını koruma amacının iç işlerine müdahale hakkı vermediğini; Ekvador müdahalenin adaletsiz olduğunu savunmuştur. Afrika ülkeleri müdahaleyi sömürgecilikle ilişkilendirerek kınamıştır.⁶²⁸

1965'te ABD'nin Dominik müdahalesi doğru amaç açısından meşruiyeti genel kabul görmeyen insani müdahale örneklerindendir. 1963'te darbeye devrilen Dominik Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Juan Bosch'u geri getirmek isteyen ordu mensupları Nisan 1965'te isyan başlatmıştır. Cuntayı destekleyen *sadıklar* ile seçilmiş cumhurbaşkanının geri isteyen *anayasacılar* çatışınca, ABD 28 Nisan'da ülkedeki Amerikalıları ve diğer yabancı sivilleri

⁶²⁷ Armaoğlu M.; “20. Yüzyıl Siyasi Tarihi”, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2009”, s. 343-356-357 / Sander O.; “Siyasi Tarih: 1918-1994”, s. 58-59-60-61

⁶²⁸ ICISS; a.g.e., s. 50-51

koruma beyanı ile müdahale etmiştir. Anayasacıların kazanması halinde ülkenin komünizme yönelebileceği öngörüldüğü için müdahale kararı alındığı ve ana amacın rejim değişikliği olduğu düşünülmüştür.⁶²⁹ ABD, Sovyetler Birliği'nin talebiyle düzenlenen Güvenlik Konseyi tartışmalarında, demokrasi yanlısı müdahale doktrini ile amacının Amerikan vatandaşları ve Dominik halkının hayatını kurtarmak ve komünist hükümetin kurulmasını önlemek olduğunu savununca, uluslararası toplumun tepkisi olumsuz olmuş ve Latin Amerika şüpheciliği artmıştır. ICISS'e göre bu durum ABD'nin Amerika kıtasında hegemonya politikası ve Monroe Doktrini ile örtüşmektedir.⁶³⁰

1978'de Fransa ve Belçika'nın Shaba (Kongo) müdahalesi doğru amaç kriteri açısından tartışmalıdır. 11 Mayıs 1978'de Mobutu Sese Soko hükümetini devirmek için Shaba'ya sızan isyancılar, çoğu Belçika ve Fransız 2.000'den fazla Batılı'nın yaşadığı madence zengin Kolwezi kasabasını ele geçirince Kongo hükümeti Belçika, Fransa, ABD, Çin ve Fas'tan yardım istemiştir. İsyancıların 60 civarı Avrupalıyı öldürmesi üzerine 19 Mayıs'ta Belçika ve Fransa kurtarma operasyonu başlatmıştır. Fransa vatandaşlarını kurtarma ve hükümetin iktidarını geri almasına yardımcı olma amacıyla müdahale ettiğini; Belçika vatandaşlarını ve diğer halkları kurtarma amacı olduğunu savunmuştur. BM'de yurtdışındaki vatandaşların korunması ve yasal hükümetin meşru talebinin olmasının yasallığı tartışılmıştır.⁶³¹ Mobutu bu müdahale ve Batının desteğiyle 1997'ye kadar 40 sene iktidarda kalabilmiştir. Bu müdahale vatandaşlarını koruma amacı bağlamında insani müdahale açısından sınırlı kalmıştır.⁶³²

1979'da Tanzanya'nın Idi Amin diktatörlüğüne son verdiği Uganda müdahalesi doğru amaç kriteri bağlamında üzerinde çok tartışılan örneklerdendir. Amnesty International'a göre 8 yıllık Amin diktatörlüğünde 1.000.000'yakın insanın öldüğü tahmin edilmektedir.⁶³³ Uganda 1978'de Tanzanya'nın Kagera kentini işgal edip 50.000 kişiyi öldürüp 1 Kasım 1979'da bölgeyi ilhak edince Tanzanya çözümü öncelikle siyasi olarak BM ve Afrika Birliği'nde aramış, çözüm bulamayınca Ocak 1979'da Uganda'ya girip Amin'i devirip yeni hükümet kurmuştur.⁶³⁴ Tanzanya dışişleri bakanı Amin'in düşüşünün Uganda

⁶²⁹ Aynı yer, s. 53

⁶³⁰ Nowrot K.; a.g.m., s. 380-381 / ICISS; a.g.e., s. 53-54-55

⁶³¹ Puley G.; "The Responsibility to Protect: East, West, and Southern African Perspectives on Preventing and Responding to Humanitarian Crises" <http://www.responsibilitytoprotect.org/files/ploughshares.pdf>, 10.08.2019, s. 34 / ICISS; a.g.e., s. 56

⁶³² Zafindranday A.; "Avrupa Birliği'nin Büyük Göller Bölgesindeki İnsancıl Müdahalesi 1990'dan Günümüze", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013, s. 57

⁶³³ Reçber S.; "İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu", s. 119

⁶³⁴ Finnemore M.; "5. Constructing Norms of Humanitarian Intervention", https://www.academia.edu/2463908/Constructing_norms_of_humanitarian_intervention, 15.08.2019 / Arslan S.; a.g.t., s. 86

halkı, özgürlük, adalet ve insanlık onuru için yegane bir zafer olduğunu söyleyerek müdahalenin insani temelleri olduğunu düşündürse de Tanzanya müdahaleyi insancıl gerekçelerden ziyade sınırlarına yönelik saldırılara karşı meşru müdafaa ve Amin yönetiminin Uganda halkına yaptıklarının Tanzanya'nın bekasına tehdit oluşturduğu söylemleriyle savunmuştur. Aytaç'a göre Tanzanya Güvenlik Konseyi'nde bloklar arası uzlaşa sağlanamaması nedeniyle kolektif mücadele kararı alınamayacağından dolayı insani müdahale savına değinememiştir.⁶³⁵ Akehurst'e göre Amin'in vatandaşlarına ağır ve yaygın insan hakları ihlalleri gerçekleştirdiğine dair şüphe olmasa da Tanzanya esasen güvenlik stratejisi gereği müdahalede bulunmuştur.⁶³⁶

1983'te ABD'nin Grenada müdahalesi doğru amaç bağlamında uluslararası toplum tarafından kabul görmemiştir. Ekim 1983'te yapılan darbede Başbakan Maurice Bishop, üç kabine bakanı ve bir düzineden fazla üst düzey yöneticinin öldürülmesi Karayipler'de bölgesel güvenlik endişesi yarattınca ABD, Jamaika, Barbados ve OECS (Organisation of Eastern Caribbean States) ülkeleri Urgent Fury Operasyonu ile isyanı bastırmıştır. OECS yeni iktidarın Grenada halkına daha fazla baskı ve can kaybı yaşatacağını, orantısız askeri gücün OECS'in güvenliğine tehdit oluşturduğunu, *önleyici savunma görevi* üstlendiklerini, anayasal düzeni geri getirmeyi amaçladıklarını savunmuştur. Uluslararası toplumun çoğunluğu müdahaleyi yasadışı olarak nitelendirip, bu gerekçeleri reddetmiştir. 2 Kasım 1983 tarihli A/RES/38/7 sayılı Genel Kurul kararıyla, Grenadalılar değil ABD vatandaşları korunduğu için müdahale uluslararası hukuka aykırı bulunarak kınanıp, birliklerin derhal geri çekilmesi istenmiştir.⁶³⁷ Kendi vatandaşlarını korumak ulusal çıkarları korumak olarak yorumlanmıştır.⁶³⁸ Velwey'e göre Karayip'te komünist bir devletin ortaya çıkmasını önlemek amaçlanmıştır.⁶³⁹ Roberts'a göre Genel Kurul kınama kararı müdahalenin uluslararası hukuk ihlali olduğunu göstermiştir.⁶⁴⁰

1989'da ABD'nin Panama müdahalesi doğru amaç açısından kabul görmemiştir. Mayıs 1989'da yönetime el koyan General Manuel Noirega halka baskıları ve Panama Kanalı

⁶³⁵ Bilgin Aytaç G.; “Üçüncü Dünya Güvenliği ve İnsani Müdahale: İnsan Güvenliğinden Irak Eleştirel güvenlik Yaklaşımları”, Dezanj Yayınları, İstanbul, 2014, s. 116-117-119-167-168 Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 119 / Arslan S.; a.g.t., s. 86

⁶³⁶ Akehurst M.; “Humanitarian Intervention”, Bull H. (ed.), Intervention in World Politics, Clarendon Press, 1984, s.96, aktaran Sak Y.; “Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye’de Yaşanan ya da Yaşanacaklar İçin Dersler”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 44, 2015, s. 121-124

⁶³⁷ Nowrot K., a.g.m., s. 381-382 / ICISS; a.g.e., s. 63-64-65 / Finnemore M.; a.g.m., s. 24

⁶³⁸ Finnemore M.; a.g.m., s. 24

⁶³⁹ Velwey W. D.; “Humanitarian Intervention under International Law”, *International Law Review*, Netherlands, Vol: 32, No: 3, 1985, s. 404 / Öznaneci M.; a.g.t., s. 63

⁶⁴⁰ Roberts A.; “The So-Called ‘Right’ of Humanitarian Intervention1”, <https://www.cambridge.org/core/journals/yearbook-of-international-humanitarian-law/article/socalled-right-of-humanitarian-intervention1/2BECF194EE9AE11A6C4250712ADA19DA>, 10.09.2019, s. 23-24

Antlaşmaları uyarınca ülkesinde bulunan Amerikan askerlerine saldırıları yoğunlaştırınca, ABD Noirega hakkında kokain kaçakçılığından tahkikat başlatıp, devlet başkanlığını tanımayıp, ekonomik ve diplomatik yaptırım uygulamıştır.⁶⁴¹ Noriega Panama'daki ABD Güney Komutanlığı'nın kapatılmasını istemiştir. OAS (Organization of American States)'ın çözüm girişimleri sonuçsuz kalınca, ABD 20 Aralık 1989'da Just Cause Operasyonu ile demokrasinin yeniden tesisi, Amerikan vatandaşlarını koruma, Panama Kanalı Anlaşmaları yükümlülüklerini yerine getirme ve uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadele amaçlarıyla Noriega'yı devirmiştir. ABD'nin demokrasinin yeniden tesisi gerekçesi mevcut uluslararası kurallarla uyuşmadığı için eleştirilmiştir. Genel Kurul ve OAS işgali uluslararası hukuka aykırı olarak nitelendirip şiddetle kınayarak tüm işgal güçlerinin geri çekilmesini istemiştir.⁶⁴²

Soğuk Savaş sonrası dönemde ise bloklar arası uzlaşısı sorunu azaldığı için insani müdahale konusunda nispeten daha rahat hareket edilebilecek bir ortam olduğundan daha güçlü insani müdahale örnekleri ortaya çıkmıştır. Örneğin 1992'de NATO tarafından yapılan Bosna-Hersek müdahalesi insani amaçların daha fazla ön plana çıktığı bir müdahaledir. AT başta krizi Avrupa'nın iç meselesi olarak görerek sorumluluğu üstlenip dışardan müdahale yerine barışçıl yollarla çözüm arasa da başarısız olunca sorumluluğu BM ve NATO'ya bırakmıştır. Yenigün ve Hacıoğlu'na göre Bosna-Hersek için Avrupa'nın tutumu, milliyetçilik hareketlerinin Avrupa'da ayrıştırıcı rol oynamaya devam ettiğini göstermiştir. ABD iç savaşın yayılma tehlikesi yeni dünya düzenine engel teşkil edeceğinden 1992'de krize dahil olup Bosna Hersek'in bağımsızlığının tanınması için Yugoslavya'ya baskı yapmış, BM'de uçuşa yasak bölge ve güvenli bölge kararlarını aldırıp NATO müdahalesine yetki istemiştir.⁶⁴³ Realistlere göre ABD'nin üstlendiği süper güç olma rolü gereği büyük bir prestij kazanma, hatta başkanlık seçimlerinde Clinton'ın lehine sonuçlar üretme amaçlarıyla müdahale edilmiştir.⁶⁴⁴

1994'te Ruanda müdahalesinde Fransa'nın tarafsız davranmaması, RPF'ye muhalefeti, Tutsi soykırımının devamına izin vermesi, soykırımdan sorumlu komuta heyetinin Kongo'ya gitmesine ve liderlerin kaçmasına engel olmaması, mültecilerin korunmasındaki başarısızlık Fransa'nın insani nedenlerden ziyade Ruanda'daki müttefiklerini korumak için ulusal çıkarları doğrultusunda müdahale ettiğini düşündürmüştür. Ohechukwu'ya göre gecikmeli yapılan bu

⁶⁴¹ Erson Asar B. N.; “Devlet Görevlilerinin Ağır İnsan Hakları İhlallerinde Yabancı Ceza Yargılamasından Bağışıklığı”, İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2013, s. 50, 163-164

⁶⁴² Batır K.; “Humanitarian Intervention in International Law: European Conflicts”, Marmara Üniversitesi, Avrupa Topluluğu Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2004, s. 100-111-112 / Nowrot K., Schbacker E.W.; a.g.m., s. 382 / ICISS; a.g.e., s. 66-383-384

⁶⁴³ Yenigün C., Hacıoğlu Ü.; a.g.m., s. 683 / Yapıcı M.İ.; a.g.m., s. 1 / Müdürlüoğlu N.; a.g.t., s. 22

⁶⁴⁴ Dağcı G. T., Zorba H.; a.g.m., s. 61-63

müdahale soykırım faillerine yardım olarak görülmüştür.⁶⁴⁵ Nitekim Güvenlik Konseyi'nin oluşturduğu Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi Hutu yönetiminin önde gelen politikacı ve bürokratlarının aktif olarak; Fransa, Belçika ve BM'nin ise pasif olarak katliamda önemli sorumluluğa sahip olduklarını ortaya çıkarmıştır. Soykırımının ilerlemesinde Batı'nın sorumluluğu BM ve Afrika Birliği Örgütü raporlarında da yer almıştır. Gerekli çabayı sarf etmeyen ABD ve soykırımcı hükümeti destekleyen Fransa açıkça suçlanmış, Fransa parlamentosu 15 Aralık 1998'de soykırımda yanlış yapıldığını kabul etmiştir. Belçika 7 Nisan 2000'de soykırım suçunu kabul ederek Ruanda halkından özür dilemiştir.⁶⁴⁶

1994'te Haiti müdahalesinde insani nedenlerin ikinci planda kalmıştır. 1991'de Jean Bertrand Aristide'yi askeri darbeye uzaklaştıran cunta lideri Albay Raul Cedras, Aristide ve demokrasi taraftarlığını yok etmek için 3 yıl boyunca terör uygulayınca ABD öncülüğünde Haiti'ye yapılan diplomatik ve askeri müdahale için Güvenlik Konseyi barış tehdidi tespitine dayanarak karar alırken demokratik olarak seçilmiş hükümetin yeniden iktidara taşınmasını hedeflediği için insani müdahale zemini zayıflamıştır. Bazı hukukçulara göre bu müdahale insani amaçlarla değil siyasi amaçlarla yapılmıştır.⁶⁴⁷

1999'da başlayan Doğu Timor müdahalesi birincil amaçlar açısından şüpheli durumdadır. ABD Soğuk Savaş'ın bitmesiyle Endonezya'nın stratejik önemi azalınca ve Güneydoğu Asya'da Çin nüfuzu artınca, 20 yıldır devam eden iç savaşa kendi ulusal çıkarları doğrultusunda BM ile birlikte diplomatik müdahalede bulunmuştur. Müdahaleyle Timor Leste adıyla bağımsız olan ülke kendi içinde iç savaşa düşünce 25 Ağustos 2006 tarihli 1704 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla UNMIT barış gücü sevk edilmiştir. İngiltere Doğu Timor'un deniz ticareti yolları üzerindeki jeostratejik önemi nedeniyle desteklemiştir. Avustralya bölgede ticaret, ekonomi ve güvenlik çıkarları olması ve 2009'da petrol ve gaz rezervleri bulunması nedeniyle desteklemiştir. Bu müdahalenin asıl motivasyonu ABD, İngiltere, Avustralya, Rusya ve Çin arasındaki bölgesel rekabettir.⁶⁴⁸

2001'de koruma sorumluluğu yaklaşımı ortaya çıktıktan sonra yapılan müdahalelerde insani gerekçelerin ağırlığı artmış ve insani söylemler daha çok ön plana çıkarılmıştır. Bununla birlikte örf ve adet hukuku olma yolunda doğru amaç kriteri baskı oluşturmayı sürdürmüştür. Örneğin 1995'te Fildişi Sahilleri Cumhuriyeti'nde Ivoirite Concept yasasıyla

⁶⁴⁵ Ohechukwu P. G.; "The Politics and Failures of Ethics of Humanitarian Intervention in Africa Conflicts", *Journal of Alternative Perspectives in the Social Sciences*, Vol: 3, No: 3, 2011, s. 52, aktaran, Reçber S.; **"İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu"**, s. 159-161-163-164

⁶⁴⁶ İnat K., Kalaycı R.; a.g.m., s. 155-167-68

⁶⁴⁷ Yetim M.; "Haiti: Müdahalelerin, Kaosun ve Belirsizliklerin Gölgesinde Bir Ülke", İnat K., Duran B., Aratan M. (ed.), *Dünya Çatışmaları –I*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 956-957 / Demirel N.; a.g.m., s. 162-163

⁶⁴⁸ Türkmenoğlu Köse D.; a.g.m., s. 524-526

ülke iç savaşa ve bölünmeye sürüklenince Fransa öncülüğünde yapılan müdahale doğru amaçlar açısından tartışma konusu olmuştur. Alca, Gökcan ve İşbilir'e göre FSC bölgenin istikrarı açısından önemli olduğundan Çin, Rusya, ABD ve Fransa gibi küresel güçler; Burkina Faso, Liberya, Gana, Angola ve Güney Afrika gibi bölgesel güçler; AB, BM ve ECOWAS gibi uluslararası örgütler kendi çıkarları doğrultusunda savaş baronlarını destekleyerek savaşı derinleştirmiştir. Müdahalenin asıl motivasyonu ülkenin zengin doğal kaynakların paylaşımından pay kapmaktır. Uluslararası toplumun Quattara'yı desteklemesinin temel nedeni hammadde sorunudur. Gbagbo'nun 600'ü Fransız olan pek çok yabancı şirketin kaderini elinde tutan ülkede kakao ihracatını yasaklayacağını, kahve ve kakao üretimini kamulaştıracığını ilan etmesi ve kakao ihracatı yapılan San Pedro Limanı'nın Quattara yanlılarının eline geçmesi önemli motivasyonlardır. Fransa bölgedeki çıkarlarını, kaynakların paylaşımını, ülkedeki 16.000 vatandaşını ve 600 şirketini düşünerek hareket etmiştir. Batı Afrika ülkeleri ve ECOWAS üyeleri Fildişi Sahilleri'ne çok göç verdiklerinden dolayı ülkedeki siyasi ve ekonomik krizlerden doğrudan etkilendikleri için aktif davranmıştır. Gbagbo Burkina Fasolu göçmenlerin topraklarını geri dönmeleri için kamulaştırınca Burkina Faso ve Gbagbo ile yaşadığı rekabet sonucu Liberya lideri Charles Tylor isyancıları desteklemiştir.⁶⁴⁹ Öte yandan Nisan 2011'de BM personeline yapılan saldırılara cevaben Fransa ve BM tarafsızlıklarını terk ederek UNOCI'yi çatışmanın tarafı gibi misilleme saldırılarında kullanmıştır. İngiltere, Hindistan, Brezilya ve Rusya gibi BM üyeleri amaçlar bakımından eleştirerek müdahalenin meşruiyetini sorgulamıştır.⁶⁵⁰

2004'ten itibaren Afrika Birliği yönetiminde AMIS (African Union Mission in Sudan) ve BM yönetiminde UNMIS (United Nations Mission in Sudan) vasıtasıyla gerçekleşen Güney Sudan ve Darfur müdahale girişimleri ile 1995'ten 2011'e kadar uygulanan diplomatik baskılar insani amaçların birincilliği açısından şüphe duyulduğu için örf ve adet hukuku oluşumu meşruiyet bağlamında zayıflatmıştır. Ruanda ve DKC iç savaşlarında çok daha fazla insani kriz yaşanmasına rağmen sessiz kalan uluslararası toplum o güne kadar görülmemiş ölçüde Darfur iç savaşına müdahil olmuştur. Hiçbir Batı lideri o güne kadar iç savaş esnasında çatışma bölgesine gitmemişken ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya dış işleri bakanları, BM Genel Sekreteri Kofi Anan ve çok sayıda uluslararası kuruluş temsilcisi Darfur'u ziyaret etmiştir. Bu durum arabuluculuk görüşmelerinde isyancıların daha fazla hedeflerle masaya oturmasına ve görüşmelerin tıkanmasına yol açmıştır. Yakın zamanlı pek çok insan hakları ihlallerine kayıtsız kalan ABD, 2004'te Darfur krizini soykırım olarak nitelendirmiştir. Kısa

⁶⁴⁹ Alca D.; a.g.m., s. 301-307-308 / Ünlü H.; a.g.e., s. 358-359-360-364

⁶⁵⁰ Reçber S.; "İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu", s. 390-391-392

vadede Arap kabilelerin mağdur ettiği Afrika kabileleri savunularak siyahi Amerikalıların oylarını alma; uzun vadede Ortadoğu'yu yeniden inşa etme, petrollerinde nüfuz elde etme ve Çin'in bölgedeki nüfuzunu dengeleme amaçlanmıştır. İsrail Darfur'un bağımsızlığını destekleyerek Sudan'ın zayıflatılmasıyla doğal kaynakları, petrolü ve Nil Nehri üzerinde pay kapmayı hedeflemiştir. Çad, Eritre ve Uganda Batının takdirini kazanmak, Sudan İslami yönetimini zayıflatmak ve Sudan'ın zengin doğal kaynaklarından pay kapmak amacıyla isyancılara silah, eğitim ve kamp sağlayarak krizi derinleştirmiştir. Libya Darfur'u Büyük Libya Devleti'nin parçası haline getirmek istemiştir. Çad ve Libya muhalefet gruplarını destekleyerek Darfur'un militarizasyonuna ve insani krizin derinleşmesine sebep olmuştur.⁶⁵¹

Diğer taraftan Güney Sudan krizinde ABD 1993'te Sudan'ı terörist ülkeler listesine almasına rağmen terörist eylemler yapan isyancı grup liderleri Garang ve Machar'ı bir araya getirip örgütün yeniden entegrasyonunu sağlamış ve 1998'de 20 milyon dolarlık askeri yardımda bulunmuştur. 2001'de ABD Garang'ın self determinasyon hakkı için referandum ve barış antlaşmasına imzalanana kadar petrol üretiminin durdurulması taleplerini destekleyerek, asıl motivasyonunun ulusal çıkarlar olduğunu düşündürmüştür.⁶⁵² İsrail güvenlik, petrol kaynakları, doğal kaynaklar ve Nil nehri ekseninde hareket etmiştir. Güney Sudan'ın bağımsızlığını destekleyerek Nil sularına alternatif ulaşım sağlamayı ve kendini tehdit eden radikal İslam'ı önlemeyi hedeflemiştir.⁶⁵³ ABD, İsrail, AB, Uganda, Etiyopya ve Eritre Güney Sudan çatışmalarının derhal sonuçlanması için değil kendilerine göre sonuçlanması için uğraşmıştır. Çin, İran, Libya ve Rusya petrol, siyasi ve ekonomik çıkarlar nedeniyle Sudan hükümetini desteklemiştir. Tarafların aldıkları dış destekler savaşı derinleştirip, binlerce insanın öldürülmesi, insan hakları ihlalleri ve göçe maruz kalmasıyla sonuçlanmıştır. Ayrıca Güney Sudan bağımsız olduktan hemen sonra rakip kabileler ve siyasi gruplar arasında çıkan iç savaşa uluslararası toplumun sessiz kalıp müdahale etmemesi de asıl motivasyonun ulusal çıkarlar olduğunu düşündürmüştür.⁶⁵⁴

2007'de Kenya diplomatik müdahalesi koruma sorumluluğunun ulusal çıkarlar tarafından yönlendirildiğini ve seçici şekilde uygulandığını gösteren önemli bir örnektir. Doğu ve Orta Afrika'ya açılan uluslararası bir istasyon niteliğindeki ülkedeki çatışmalar sonucunda, Mombasa'dan başlayıp Nairobi ile Batı Kenya'dan geçen ulaşım koridoru kapanınca Uganda,

⁶⁵¹ Bayram M.; "Sudan'ın Etnopolitik Sorunlarını Besleyen Faktörlerin Tarihsel Bir Analizi", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 16, 2016, s. 216-218-219-220

⁶⁵² İnât K.; "Sudan: Neo-Kolonializmin Kısılcığında Bölünme Sancısı", İnât K., Duran B., Aratan M. (ed.), *Dünya Çatışmaları –II*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 17

⁶⁵³ Bayram M.; a.g.m., s. 214

⁶⁵⁴ Eberhard M. R.; "The Crisis in Sudan", <http://www.responsibilitytoprotect.org/index.php/crises/crisis-in-sudan>, 20.11.2019 / Bayram M.; a.g.m, s. 204-214-219

Güney Sudan ve Ruanda'ya ikmal sıkıntıları yaşanması, Kenya'nın önemli diplomatik görevlere ev sahipliği yapması, bölgesel barış komisyoncusu olması, teröre karşı mücadelede bölgesel partner olması, BM Ofisi ve Amerikan askeri üssüne ev sahipliği yapması, BM ve çeşitli kuruluşların yaklaşık 1.000 uluslararası ve 3.000 ulusal personeli bulması, bölgedeki pek çok uluslararası yardım programının Nairobi'den koordine edilmesi, uluslararası toplumun hızlı refleksinin asıl motivasyonlarıdır. Ülkenin iç savaşa sürüklenmesi bölgenin istikrarsızlığına yol açacağı için Afrika Birliği, BM ve STK'lar eşi görülmemiş bir uzlaş ve ortak tavırla tarafları hızlıca bir araya getirmek için harekete geçmiştir.⁶⁵⁵

2009'da Gine diplomatik müdahalesi doğru amaç açısından ikincil motivasyonların ağırlığını hissettirdiği örneklerdendir. Malinkelerin Sierra Leone, Liberya ve Fildişi Sahilleri ile soydaşlık bağları olması uluslararası barış ve güvenlik için büyük tehdit oluşturduğundan, bölgesel ve küresel aktörler koruma sorumluluğunu kabul ederek krize karşı hızlı, koordineli ve güçlü tepki göstermiştir.⁶⁵⁶ Ayrıca altın, elmas, boksit, uranyum ve doğalgaz rezervleri bakımından oldukça zengin olan Gine'de 2008'de darbe ile iktidara gelen Camara, başta Fransa tarafından desteklense de altın ve bakır madenlerinin işletme hakkını 20 yıllığına Çin'e verince Fransa cuntaya karşı tepkileri desteklemiştir. Bu nedenle Camara'ya suikast girişiminin ve uluslararası yaptırımların arkasında Çin-Fransa rekabetinin yattığı ve koruma sorumluluğunun ötesinde farklı niyetlerle hareket edildiğini düşünülmüştür.⁶⁵⁷ Nitekim müdahale sonrasında 2010 ve 2015 seçimlerini kazanan Alpha Conde'nin Gine'yi Batıya açmaya devam etmesi, boksit yatakları hariç diğer alanların işletimini İsveç, ABD, İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Batılı ülkelere vermesi, IMF ve Dünya Bankası ile işbirliği bunun kanıtı olmuştur.⁶⁵⁸

Haziran 2003'te Artemis Operasyonu ve 28 Mayıs 2010 tarihli 1925 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla oluşturulan MONUSCO vasıtasıyla yapılan DKC müdahalesi de doğru amaç açısından şüpheli durumdadır. 15 Kasım 2001 tarihli BM raporuna göre DKC'deki iç savaşın nedeni Kongo'nun sahip olduğu koltan, elmas, bakır, kobalt ve altın gibi yeraltı zenginliklerinin kontrolünü ele geçirmektir. İç çatışmaların özellikle doğal kaynaklar bakımından zengin bölgelerde yoğunlaşması bunun göstergesidir. Silahlı örgütler, uluslararası aktörler ve çıkar grupları Kongo'nun kaynaklarını sömürme derdindeyken silahsızlanmaya odaklanmak yerine çatışmalara taraf olmayı tercih etmiştir. ABD, AB, BM gibi müdahaleye

⁶⁵⁵ Karari P.; a.g.m., s. 49 / Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s.363-364-365 / Koca S F.; a.g.m., s. 237-238

⁶⁵⁶ Taşkın B.; a.g.m., s. 189-191

⁶⁵⁷ Beyaz Gazete; “Gine'de İç Savaş Sesleri”, <http://beyazgazete.com/haber/2009/12/22/gine-de-ic-savas-sesleri-18133.html>, 15.10.2019

⁶⁵⁸ İnsamer; “Gine”, a.g.m. / Anadolu Ajansı; a.g.m

destek veren dış aktörlerin varlığı barış şartlarını zorlaştırıp, savaşı derinleştirmiştir. Siyasi mücadeleyi ve diktatör devlet yapısını güçlendirerek şiddet sarmalı oluşturmuştur. İstikrar ve entegrasyonu sağlamak imkansızlaşmıştır.⁶⁵⁹

3.3.3. Doğru Yetkilendirme Kriteri

İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımları çerçevesinde kitlesel ve sistematik insan hakları ihlallerinin varlığında uluslararası barış ve güvenlik ihlali olduğu zaman önleme ve tepki verme sorumluluğu öncelikle devlete, eğer devlet bu görevini yerine getirmiyorsa Güvenlik Konseyi kararı ile uluslararası topluma aittir. Güvenlik Konseyi veto ile tıkanınca insani trajediyi durdurmak için uluslararası toplumun yetki beklemeksizin müdahale yapması uluslararası hukuk açısından meşru görülür. İnsan haklarının korunması BM Antlaşması'nın temel amaçlarından olduğu, VII. bölümde Güvenlik Konseyi'ne tanınan yetkilerin doğru otorite konusunda yol gösterdiği ve kuvvet kullanımı yetkisi uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması amacıyla meşru müdafaa haricinde neredeyse tamamen Güvenlik Konseyi'ne bırakıldığı savunulur. Bu sebeple Güvenlik Konseyi kararı alınarak yapılan müdahalelerin yasallığı ve meşruluğu az tartışılır. Ayrıca Güvenlik Konseyi'nin veto ile tıkanması ve gecikme yaşanması halinde Genel Kurul kararıyla insani gerekçelerle koruma sorumluluğu üstlenilmesi ve başka uluslararası örgütlerin devreye girmesi gerektiği savunulur. Bunun için insani kriz mutlaka önce Güvenlik Konseyi'nde ele alınmalı, Güvenlik Konseyi bloke olursa *Barış İçin Birlik* kararı çerçevesinde Genel Kurul'a başvurulmalıdır. BM Antlaşması çerçevesinde müdahaleyi yasallaştıracak bir yetki tanımlaması ve hukuki zemini kaybetmemek için Güvenlik Konseyi daimi üyeleri insani krizler karşısında veto kullanımı hakkını askıya almaya yönlendirilmesi, daimi üyelerin çıkarları doğrultusunda insani acıların devam ettirmesine göz yumulmaması ve bu sorunu aşmak için hukuki mekanizmalar geliştirilmesi gerektiği savunulur.⁶⁶⁰

ICISS müdahale kararının yetkili bir otorite tarafından alınması ve denetiminin yapılmasını ön koşul olarak görür. Kuvvet kullanımı kararı alma yetkisi BM Antlaşması ile kendisine verilen, evrensel otorite olarak kabul edilen ve uluslararası hukuki müeyyide sisteminin merkezinde olan Güvenlik Konseyi, birincil yetkili olmalıdır. Güvenlik Konseyi atlanırsa uluslararası düzen; beklenirse insan hakları ve yaşamı tehlikeye gireceği için en

⁶⁵⁹ İnat K.; a.g.m., s. 144-145 / Acar M.; a.g.m., s. 133-141

⁶⁶⁰ Demirel N.; a.g.m., s. 153-16 / Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 5

güçlü alternatif olarak BM Antlaşması'nın uluslararası güvenlik ve barışın sağlanması için yetki tanıdığı Genel Kurul'a ikincil sırada yetki tanınır. BM Antlaşması'ndan kaynaklanan hukuki zemine sahip, üyeleri eşit şekilde temsil edilen ve daha çok katılımcılı demokratik bir platform olan Genel Kurul meşruiyet açısından en güçlü alternatiftir. BM Antlaşması'nın 99. maddesi uyarınca Genel Sekreter'in isteği üzerine harekete geçilebilir. 18(2). maddesine göre Güvenlik Konseyi veto ile tıkanıldığında acil toplantı çağrısında bulunabilir. UAD'dan görüş alarak müdahalenin meşruiyetini artırabilir. Genel Kurul 3 Kasım 1950 tarihli A/RES/377 sayılı *Barış İçin Birlik* kararı gereğince hazır bulunan üye sayısının 2/3 çoğunluğuyla müdahale kararı alabilir.⁶⁶¹ Ayrıca VII. bölümü altında 53. madde uyarınca Güvenlik Konseyi bölgesel örgütleri askeri önlemler almaları için yetkilendirebilir.⁶⁶² Buna istinaden acil müdahale gereken durumlarda Güvenlik Konseyi onayının müdahale başladıktan sonra alınabileceği ileri sürülür. Ancak bu durum uluslararası toplumu bir bölgesel örgüt tarafından emrivaki ile karşı karşıya bırakarak daha büyük bölgesel krizlere neden olabilir. Güvenlik Konseyi'nin meşrulaştırma tekeli egale ederek BM müşterek güvenlik sistemini tehdit edebilir.⁶⁶³ Öte yandan, bölgesel örgütün üyesi olmayan devletler için koruma sorumluluğu üstlenmesinin hukukiliği de tartışmalıdır. Bölgesel örgütün kurucu sözleşmesine taraf olmama sorunu hukuken engel teşkil eder. Örneğin Kosova NATO üyesi olmamasına rağmen Yugoslavya'ya müdahale edilmesi hukuka aykırıdır. Bu sorunların çözümü içi hukuki çerçeve oluşturulması gerekir.

Doğru yetkilendirme konusunda tartışmalar ağırlıklı olarak yasallık ve meşruiyete odaklanırken doğru uygulayıcı kısmı göz ardı edilmektedir. Tek devlet tarafından yapılan müdahalelerin yerine kolektif (devletler koalisyonu, bölgesel ya da uluslararası organizasyonlar) müdahalelerin meşruiyeti daha yüksektir.⁶⁶⁴ Tek başına bir devletin müdahalesi yeterli olmayabilir, süreci uzatabilir ve bölgesel riskler doğurabilir. Çünkü devletler kendi çıkarını izler. Uluslararası toplum henüz bu durumu denetleyecek, yönetecek ve frenleyecek bir mekanizmadan yoksun olduğundan bir devlet grubunun, bölgesel ya da uluslararası organizasyonun müdahalesi daha meşru görülür. Yeni Müdahaleciler bir güvenlik önlemi olarak çok taraflı müdahaleyi destekler.⁶⁶⁵ Ne kadar çok katılan varsa o kadar

⁶⁶¹ Karagül S., Demirbaş Ç. E.; a.g.m., s. 488 / Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 24 / Gürbüz E. A.; a.g.m.; s. 5-6 / Arsava A. F.; “*Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu*”, a.g.m., s. 109-116

⁶⁶² Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 458 / A/RES/377/1950, 3.11.1950, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/55C2B84DA9E0052B05256554005726C6>, 23.11.2018

⁶⁶³ Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 6 / the UN, A More Secure World: Our Shared Responsibility Report of the Secretary-General's High-level Panel on Threats, Challenges and Change (2004), <https://daccess-ods.un.org/TMP/5146833.06217194.html>, 23.11.2013, s. 85

⁶⁶⁴ Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 457

⁶⁶⁵ Duran H.; a.g.m., s. 91

meşruluğu artar. Farklı bakış açıları kontrol ve denge unsuru oluşturur. Ancak bu koalisyonların oluşması zaman aldığı için gecikmeler yaşanır ya da kimse bu müdahalenin maliyetini göze almayıp harekete geçmezse, gönüllü bir devletin müdahalesi meşru olmalıdır. Bu durumda müdahaleci güçlerin kim olduğuna dikkat edilmeli; ekonomik, politik, stratejik çıkarları ana amaç olarak görenlerin ve bölgede hukuk dışı müdahalede bulunanların müdahale etmesine izin vermeyecek mekanizmalar geliştirilmelidir. Şimdilik bu riski engelleyen sadece daimi üyelerin veto yetkisidir. Ama veto kontrolü de ulusal çıkarlar çerçevesinde uzlaşa ile işlevsizleşebilir. Örneğin, ABD'nin *Büyük Ortadoğu* politikası kapsamında Ortadoğu'da terörle mücadele, demokratikleştirme ve önleyici savaş gibi yaklaşımlarla gerçekleştirdiği müdahaleler esnasında ve sonrasında yaşanan insani acılar göz önündeyken insani gerekçelerle müdahaleye izin verilmesi ciddi tartışmalar yaratır.

Doğru yetkilendirme kriteri açısından sorunlar Soğuk Savaş döneminde daha sık yaşanmıştır. Örneğin 1960'ta Belçika'nın Kongo'ya yetkilendirme kararı olmaksızın müdahalesi karşısında Güvenlik Konseyi 14 Temmuz 1960'da 143 sayılı kararla Belçika'yı askerlerini geri çekmeye çağırıp, Kongo'da BM misyonu oluşturulmasına karar vermiştir. Fakat birçok devlet Belçika müdahalesinin yasadışı olduğunu belirtmesine rağmen, Belçika hukuka aykırı davranmakla suçlanmamış; BM kuvvetinin sevki, Belçika birliklerinin çekilmesiyle ilişkilendirilmemiş; BM operasyonu başladıktan sonra Belçika birliklerinin Eylül'e kadar varlığını sürdürmesi sorun yaratmamıştır. Bu durum Belçika'nın müdahalesine sessiz bir onay olarak değerlendirilmiştir.⁶⁶⁶

1965'te ABD'nin Dominik Cumhuriyeti'ne yetkilendirme olmaksızın yaptığı müdahalesi karşısında BM resmi bir kınama yapmasa da içişlerine müdahale etmeme ilkesinin ihlali olarak görülmüştür. Sovyetler Birliği, Çin ve Küba Soğuk Savaş rekabeti bağlamında sert muhalefet etmiş; Fransa, Uruguay, Ürdün, Malezya ve FSC açıkça karşı olmuştur. Fransa, İngiltere ve Hollanda ABD vatandaşlarının tahliyesi gerekçesini kabul etseler de müdahaleyi OAS'a devretme çağrısını desteklemiştir. Güvenlik Konseyi 14 Mayıs 1965'te 203 sayılı kararla ülkeye araştırma komisyonu gönderme çağrısı yapmıştır.⁶⁶⁷ OAS tarafları ateşkese çağırarak, müzakereli çözüm için çalışacak beşli komisyon kurmayı ve görevi ABD'den devralacak Amerikalılar arası bir güç oluşturmayı tartışan toplantılar düzenlemiştir. 6 Mayıs 1965'te Brezilya komutasında 12.000 kişilik bir OAS gücünün Dominik'e sevki öngörülmüş

⁶⁶⁶ ICISS; a.g.e., s. 51 / S/RES/143 (1960), 14.07.1960, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/143>, 20.08.2019

⁶⁶⁷ Nowrot K.; a.g.m., s. 380-381 / ICISS; a.g.e., s. 53-54-55 / S/RES/203 (1965), 14.05.1965, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/203>, 20.08.2019

fakat ABD bu gücün yarısını sağlamaya devam etmiştir.⁶⁶⁸ ABD Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi olmasa da bölgesel organizasyon içinde alınan bir kararla ve çok taraflılıkla müdahalesinin meşruiyeti artırmıştır. OAS'ın müdahalesi de Güvenlik Konseyi veya Genel Kurul onayı olmadığı için hukuki zeminden yoksun kalmıştır.

1979'da Tanzanya'nın Uganda'ya yetkilendirme olmaksızın müdahalesini ABD, İngiltere, Zambiya, Etiyopya, Angola, Botsvana, Gambiya ve Mozambik desteklemiştir. Uluslararası toplum Amin'in devrilmesinden memnuniyet duymuş; Ruanda, Gine, Malavi, Kanada ve Avustralya yeni hükümeti hemen tanımıştır. Rejim değişikliği genel kabul görmesine rağmen Soğuk Savaş dinamikleri nedeniyle müdahale meşru görülmemiştir. Libya ve Sovyetler Birliği Uganda'yı desteklemiş; Afrika Birliği Zirvesi'nde Sudan ve Nijerya tepki göstermiştir.⁶⁶⁹ Afrika Birliği'nde Amin yönetiminden ikinci bir saldırı olmadan yapılan bu müdahaleyi desteklenmeyip, BM Antlaşması'nın ihlali olduğu savunulmuştur.⁶⁷⁰ Güvenlik Konseyi tarafından yetkilendirme ya da sonradan onaylama olmadığı için bu müdahale meşruiyeti yüksek olmasına rağmen hukuki temelden yoksun kalmıştır.

1983'te ABD'nin Grenada'ya yetkilendirme olmaksızın müdahalesini uluslararası toplum ezici çoğunlukla reddetmiştir. Yurtdışındaki vatandaşları kurtarmak için tek taraflı askeri güç kullanımı hukuk dışı görülmüş, insancıl müdahale üye devletlerce şüpheyile karşılanmıştır. Hollanda müdahalenin BM Antlaşması'nın temel ilkeleri ile uyumlu kabul edilemeyeceği savunmuştur. NATO müttefiklerinin (Danimarka, Fransa, Yunanistan, İzlanda, İtalya, Hollanda, Norveç, Portekiz ve İspanya) desteklememesi nedeniyle müdahalenin yasadışı olduğu savunulmuştur.⁶⁷¹ ABD Güvenlik Konseyi'nde müdahaleyi kınayan bir kararı veto etse de Genel Kurul 2 Kasım 1983 tarihli A/RES/38/7 sayılı kararda müdahaleyi ezici çoğunlukla uluslararası hukuk ihlali olarak nitelendirip kınayarak, geri çekilme çağrısı yapmıştır.⁶⁷² Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirmesi ya da sonradan onayı olmamasının yanı sıra Genel Kurul'un kınama ve çekilme kararı bu müdahalenin yasallığını ve meşruiyetini engellemiştir.

⁶⁶⁸ ICISS; a.g.e., s. 55

⁶⁶⁹ Kindiki K.; **“Humanitarian Intervention And State Sovereignty In Africa: The Changing Paradigms in International Law”**, Moi University Press, Eldoret Kenya, 2003, s. 27

⁶⁷⁰ Bilgin Aytac G.; a.g.e., s. 116-117-169 / Arslan S.; a.g.t., s. 86 / Başeren S.H.; **“Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları”**, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2003, Ankara, s. 188

⁶⁷¹ ICISS; a.g.e., s. 65 / Finnemore M.; a.g.m.

⁶⁷² Albayrak G.; **“Uluslararası Hukukta Davetle Müdahale-Mali Örneği”**, http://acm.klu.edu.tr/dosyalar/birimler/acm/dosyalar/dosya_ve_belgeler/24407633.pdf 9.04.2017, s. 7 / A/HRC/RES/38/7, 3.07.2018, <https://undocs.org/A/HRC/RES/38/7>, 20.09.2019

1989'da ABD ve OAS'ın Panama müdahalesinde doğru yetkilendirme kriteri sağlanamamıştır. ABD kendi vatandaşlarına Panama kuvvetlerince yapılan saldırıları gerekçe gösterip operasyonunun insani müdahale için güçlü bir örnek olduğunu ve OAS üyelerinin bir kısmı da demokrasiyi yeniden tesis etme amacı olduğunu savunmuştur. Nikaragua'nın itiraz talebi üzerine toplanan Güvenlik Konseyi'nde müdahalenin uluslararası hukuk ihlali olarak kınanması istenmiştir. Finlandiya ve Fransa insani müdahale için gereken şartların oluşmadığını savunmuştur. ABD müdahaleyi uluslararası hukuka aykırı olarak kınayan Konsey kararını veto etse de Genel Kurul müdahaleyi uluslararası hukuka aykırı bir işgal olarak nitelendirip, şiddetle kınamış ve tüm güçlerin geri çekilmesini istemiştir. Sovyetler Birliği ve müttefikleri, Afrika ve Asya devletlerinin çoğunluğu, hemen hemen tüm Latin Amerika ülkeleri ABD'ye karşı oy kullanmıştır. OAS da müdahaleyi çoğunluk oyuyla reddetmiştir. OAS'ın reddi, BM'den daha etkin olmuştur.⁶⁷³ Bu müdahale Güvenlik Konseyi yetkisi ve sonradan onayı olmamasının da ötesinde Genel Kurul ve OAS'ın kınama ve çekilme kararlarıyla hukuka aykırı kalmıştır.

Soğuk Savaş'ın ardından bloklar arası rekabetin azalması ve güç boşluğunun etkisiyle artan devlet içi çatışmaların karşısında yapılan müdahale girişimlerinde doğru yetkilendirme kriterinin sağlanması açısından önemli gelişmeler yaşanmıştır. Örneğin, ECOWAS (Economic Community of West African States) Güvenlik Konseyi kararını beklemeden insani amaçlarla yaptığı Liberya müdahalesinin, 52. maddeye göre BM Antlaşması'nın amaçları ve temel insan hakları ile örtüşme bağlamında meşru olduğunu savunmuştur.⁶⁷⁴ Ocak 1991'de yapılan Güvenlik Konseyi toplantısında barışçıl çözüm için ECOWAS'ın katkıları övülmüş ama açık bir yetki verilmemiştir. 9 Aralık 1992 tarihli 788 sayılı Güvenlik Konseyi kararı ile Liberya'daki durumun uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği ve insani yardım ihtiyacının arttığı vurgulanmış, ECOWAS'ın çabaları takdir edilmiş ve bölgesel güçlere ambargo uygulama yetkisi verilmiştir. Irak'ta karşılaşılan eleştiriler nedeniyle Liberya için müştereken zorlayıcı tedbir alma izni verilmese de ECOWAS'ın çabalarının takdir edilmesi ile müdahale zımnen kabul edilmiştir.⁶⁷⁵ Bu müdahale BM onayı olmaksızın yapılsa da uluslararası kamuoyu tarafından durumun aciliyeti bağlamında hoş görülmüştür. BM öncülüğünde bir müdahalenin beklenmediği durumlarda bölgesel organizasyonların insancıl bir motivasyonla hareket edebileceği ve yetkilendirme olmadan yapılan insancıl müdahaleye Güvenlik Konseyi tarafından sonradan geçmişe dönük geçerlilik tanınabileceği ve BM otoritesi altında

⁶⁷³ Nowrot K., Schbacker E.W.; a.g.m., s. 382-383-384 / ICISS; a.g.e., s. 66

⁶⁷⁴ Reçber S.; "İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu", s. 130

⁶⁷⁵ Abiew F. K.; "The Revolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention", Kluwer Law International, Cambridge, 1999, s. 207-208, aktaran, Öznaneci M.; a.g.t., s. 74-76-77

müdahaleci güç ile işbirliği yapılabileceği görülmüştür. BM Antlaşması'nın 53. maddesinde Güvenlik Konseyi izni olmadan hiçbir bölgesel antlaşma uyarınca zorlama tedbirleri alınmayacağı açıkça ifade edildiği için hukuki zemin zayıf kalmıştır. ulusal hükümetin daveti üzerine müdahale gerçekleştirdiği belirtilmesine rağmen ECOMOG birliklerinin tüm taraflarca saldırıya uğraması devletin rızası olmaması bağlamında da doğru yetkilendirme kriterini zorlamıştır.⁶⁷⁶

1992'de Bosna-Hersek müdahalesi ile insan haklarının ağır ihlali ve soykırım hallerinde etnik çatışmalar iç mesele olmaktan çıkıp uluslararası nitelik kazanmıştır. Bu müdahale tüm Balkanlara sıçrayacak bir etnik çatışmaya evrilme riskine karşı gereklilik bağlamında oldukça meşrudur.⁶⁷⁷ Soğuk Savaş'ın bitişiyle oluşan yeni dünya düzeninde uluslararası hukukun değişim örneğidir. İnsan hakları ihlalleri, soykırım ve ırkçılık gibi hukukun emredici kurallarının ihlalleri durumunda uluslararası barış güçlerine müdahale hakkı tanınmıştır. Bununla birlikte, Bosna-Hersek müdahalesinin doğru yetkilendirme kriteri açısından uluslararası örf ve adet hukuku oluşturduğu şüphelidir. Sonradan benzer müdahale kararları alınmış olsa da istikrarlı olmamıştır. Örneğin Rusya'nın Çeçenistan, İspanya'nın Katalan, Fransa'nın Korsika, İngiltere'nin Kuzey İrlanda ve İskoç etnik çatışmaları için müdahale hiç gündeme gelmemiştir. Uganda, Sri Lanka, Myanmar ve KDHC gibi insani kriz yaşanan ülkelere müdahale çağrıları cevapsız kalmıştır. Yaklaşımlar istenildiğinde kullanılan ad hoc bir kural olmanın ötesine geçememiştir.⁶⁷⁸

1994'te Haiti müdahalesi için 31 Temmuz 1994 tarihli 940 sayılı Güvenlik Konseyi kararında üye devletlere VII. bölüm çerçevesinde Governor Island Antlaşması'nın uygulanması ve askerlerin Haiti yönetimini terk etmeleri için gerekli tüm tedbirleri alma yetkisi verilmiştir. Kötüleşen insani durum, sistematik olarak temel hak ve özgürlüklerin ihlali ve mültecilerin durumunun barışı tehdit ettiği vurgulanıp, istikrar ve demokrasinin yeniden tesisi konusunda uluslararası toplumun sorumluluğu kabul edilmiştir. Güvenlik Konseyi ilk kez bir devlette görevden alınmış birinin görevine iadesi için kuvvet kullanımı yetkisi vermiştir.⁶⁷⁹ 30 Nisan 2004 tarihli 1542 sayılı Güvenlik Konseyi kararı ile MINUSTAH (United Nations Stabilization Mission in Haiti) devlet kurumlarının işleyişi, yasal düzen, güvenlik ve istikrarı sağlamakla görevlendirilmiştir.⁶⁸⁰ Reçber'e göre Aristide'nin devrilmesi sonucu oluşan insanlık krizinin uluslararası barış ve güvenliğin tehdidi ile ilişkilendirilmesi

⁶⁷⁶ Öznaneci M.; a.g.t., s. 77 / Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 130-131-133

⁶⁷⁷ Dağcı G. T., Zorba H.; a.g.m., s. 62

⁶⁷⁸ Yenigün C., Hacıoğlu Ü.; a.g.m., s. 681-682

⁶⁷⁹ Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 135-136

⁶⁸⁰ Yetim M.; a.g.m., s. 962-963

açısından bu karar dönüşüme işaret eder. Chesterman'a göre Güvenlik Konseyi kararı uyarınca hareket edildiği için devlet egemenliği ilkesinin ihlali yönünde bir itiraz oluşmamıştır.⁶⁸¹ ICISS'e göre müdahaleciler ve sivil halkta zayıt olmayışı sonucunda olaylara verilen uluslararası tepki olumludur.⁶⁸² Arslan'a göre Güvenlik Konseyi Haiti'deki iç çatışmaları 39. madde çerçevesinde barışa yönelik tehdit olarak gördüğü için devletlere ve bölgesel örgütlere kuvvet kullanma izni verilmiştir.⁶⁸³

Koruma sorumluluğu yaklaşımının ortaya çıkışından sonraki dönemde karşılaşılan müdahale örneklerinde doğru yetkilendirme kriteri daha fazla karşılanmıştır. Örneğin, Darfur iç çatışmalarına müdahale için 18 Eylül 2004'te 1564 sayılı kararla AMIS kurulup, yakın çevresinde tehdit altındaki sivilleri korumakla yetkilendirilmiştir. 24 Mart 2005'te 1590 sayılı kararla UNMIS kurulup, Afrika Birliği ile birlikte çalışması öngörülmüştür. 31 Ağustos 2006'da 1706 sayılı kararla VII. bölüm çerçevesinde UNMIS'e 22.000 kişilik takviye ve görev alanı genişletme kararı alınmıştır.⁶⁸⁴ Ancak bu karar Sudan hükümetinin kabulü koşuluna bağlandığı için egemenlik engeline takılmıştır. Sudan uluslararası barış gücünü reddedip Afrika Birliği gücünü kabul edince Temmuz 2007'de 1769 sayılı kararla UNAMID (United Nations African Union Mission in Darfur) kurulup, siviller, insani yardım personeli ve barış sürecini korumakla görevlendirilmiştir. Darfur müdahalesi doğru yetkilendirme bakımından hem hukuki hem de meşru bir zemine sahip olarak örf ve adet hukuku oluşumuna katkı sağlamıştır.⁶⁸⁵

Mali krizinde 20 Aralık 2012'de 2085 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla ECOWAS ve Afrika Birliği'nin siyasi çözüm çabaları desteklenmiştir. Mali hükümetinin birincil koruma sorumluluğunu desteklemek için AFISMA (African-led International Support Mission to Mali) kurulup gerekli tüm önlemleri almakla yetkilendirilmiştir.⁶⁸⁶ 25 Nisan 2013 tarihli 2100 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla MINUSMA (United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali) kurulup barışı, insan haklarını ve yakın fiziksel şiddet tehdidi altındaki sivilleri korumak için gerekli tüm araçları kullanmakla görevlendirilmiştir.⁶⁸⁷ 2013'te Fransa, Mali hükümetinin kuzeydeki radikal İslamcı örgütlerin yok edilmesi için

⁶⁸¹ Chesterman, S.; "Just War or Just Peace: Humanitarian Intervention and International Law", s. 73, aktaran, Reçber S.; "İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu", s. 134-136-137

⁶⁸² ICISS, a.g.e., s. 104 / S/RES/1564 (2004), 18.09.2008, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1564>, 15.08.2019 / S/RES/1590 (2005), 24.03.2005, <http://unscr.com/en/resolutions/1590>, 15.08.2019

⁶⁸³ Arslan S.; a.g.t., s. 71

⁶⁸⁴ S/RES/1706, 31.08.2005, <http://unscr.com/en/resolutions/1706>, 15.08.2019

⁶⁸⁵ Dalar M.; "Darfur Sorunu: Sorunun Kökenleri, Çatışma ve Uluslararası Hukuk", İnat K., Duran B., Aratan M. (ed.), *Dünya Çatışmaları –II*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 288-290 / S/RES/1769 (2007), 31.07.2007, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1769>, 15.08.2019

⁶⁸⁶ Genser J.; a.g.m., s. 446

⁶⁸⁷ Green K.; a.g.m./ S/RES/2100 (2013), 25.04.2013, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2100>, 15.08.2019

yardım daveti üzerine ve Mali hükümetiyle işbirliği içinde müdahale etmiştir. 2013'te Güvenlik Konseyi Fransa'nın davet üzerine müdahale ettiğini ve MINUSMA'ya askeri destek vermesini kabul etmiştir. Güvenlik Konseyi davetle müdahaleye son vermediği ve kınamadığı için Fransa'nın hukuki dayanağı güçlenmiştir. Albayrak'a göre Fransa'nın müdahalesi maddi şartları bakımından incelendiğinde davet alınırken resmi hükümete karşı herhangi bir kuvvet tehdidi ya da kullanımı söz konusu olmadığından ve davetin halen ülkenin çoğunluğu üzerinde kontrolü olan Mali hükümetinden gelmesi bakımından uluslararası hukuka uygundur. Darbe sonrası hükümete ABD, İngiltere, İspanya, İsveç, Almanya, Çad, Afrika Birliği, ECOWAS ve BM destek verdiği için hükümet otoritesinin meşruiyeti güçlendirilmiştir. BM'nin barış koruma güçlerinin konuşlandırılması için devletin rızası gerekir. Mali hükümetinin daveti ile BM Antlaşması'nın şartları sağlandığından bu müdahale uluslararası hukuka uygundur.⁶⁸⁸

Koruma sorumluluğu kavramının ortaya çıkışından sonra OAC'ye yapılan müdahale girişimleri Güvenlik Konseyi kararlarında durumun uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği tespit edilerek yetkilendirilmiştir. 10 Ekim 2013 tarihli 2121 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla Afrika Birliği'nin kurduğu MISCA'nın çalışmaları desteklenmiş, 5 Aralık 2013 tarihli 2127 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla MISCA'nın yanına ek Fransız güçleri konuşlandırılmış, 22 Ocak 2014 tarihli 2134 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla AB güçleri yetkilendirilmiştir.⁶⁸⁹ Sangaris Operasyonu ile 2.000 Fransız askeri ve 800 EUFOR-RCA kuvveti ülkeye konuşlandırılmıştır. Daha önceden MISAB, MINUCA, BONUCA ve BINUCA gibi BM misyonlarını kuran birçok yetkilendirme kararının alınmış olması; 2121, 2127 ve 2134 kararlarıyla uluslararası toplumun müdahaleyi onaylamış olması ve OAC yetkililerinin rızası doğru yetkilendirme kriteri açısından müdahalenin yasallığını sağlamıştır.⁶⁹⁰

DKC iç çatışmaları karşısında Güvenlik Konseyi 30 Kasım 1999'da 1279 sayılı kararıyla ateşkes antlaşmasını izleme, uygulanmasına yardım etme ve insan haklarının korunması için MONUC'un kurup, 24 Şubat 2000 tarihli 1291 sayılı kararla kapasitesinin artırılmasını öngörmüştür. 30 Mayıs 2003 tarihli 1484 sayılı kararla VII. bölüm altında barışı sağlamak için AB ve BM müşterek gücü UNTERM sevk edilmiştir. Mart 2005'te 1592 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla MONUC Temmuz 2006'da yapılacak seçimlerin güvenliğini ve

⁶⁸⁸ Albayrak G.; a.g.m., s. 4-14-15

⁶⁸⁹ Genser J.; G.; a.g.m., s. 477 / Norelius H.; a.g.m., s. 17-19-20 / S/RES/2127 (2013), 05.12.2013, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2127>, 15.06.2019 / S/RES/2134 (2014)28.01.2014, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2134>, 15.08.2019

⁶⁹⁰ Global Centre for the Responsibility to Protect; "Reinforcing the Responsibility...", s. 2 / Norelius H.; a.g.m., s. 19-20

yakın fiziksel şiddet tehdidi altındaki sivilleri korunmakla görevlendirilmiştir. 20 Kasım 2008 tarihli 1843 sayılı kararla 2.875 kişilik ek birlikle MONUC'un kapasitesi ve görev bölgesi artırılmıştır. 28 Mayıs 2010 tarihli 1925 sayılı kararla MONUC askerlerinin sayısı artırılıp MONUSCO'ya dönüştürülmüştür.⁶⁹¹ 8 Mart 2013 tarihli 2098 sayılı kararla tehditler karşısında tüm gerekli tedbirleri almakla yetkilendirilmiştir.⁶⁹² DKC müdahalesinde doğru yetkilendirme kriteri büyük oranda sağlanarak hukuki ve meşru durum güçlendirilmiştir.

Örneklerden anlaşıldığı üzere Soğuk Savaş, Soğuk Savaş sonrası dönem ve koruma sorumluluğu yaklaşımının ortaya çıktığı dönem müdahalelerinde doğru yetkilendirme konusunda giderek artan bir uluslararası eğilim olduğu açıktır. Bu durum örf ve adet hukuku normu oluşumunun sağlanmasının zaman içerisinde mümkün olabileceğine işaret etmektedir. Ama seçicilik nedeniyle istikrarlı şekilde uygulanmaması henüz tam bir örf ve adet hukuku oluşumu sağlanmadığını göstermektedir.

3.3.4. Son Çare Kriteri

İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımlarında son çare kriterinin sağlanması beklenir. Zorlama tedbirleri dışında politik ve diplomatik çözüm yolları tüketilmiş olmalıdır. Hatta sonuç alma umudu olmayan durumlarda askeri operasyon yapılmaması bir seçenek olarak değerlendirilmelidir.⁶⁹³ ICISS raporunda durumun aciliyeti bağlamında tüm barışçıl yöntemler denense dahi başarısız olunacağına dair makul öngörü varsa son çare kriterinin karşılanmış olacağı varsayılmıştır.⁶⁹⁴ Fakat 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi sadece BM Antlaşması 42. maddesine dayanarak insani krizlerin çözümü için askeri olmayan her türlü diplomatik yöntemin denenmesi şart koşulmuştur.

Alternatif tüm yöntemlerin tüketilmiş ya da yasaklanmış olması bir taraftan meşruiyete katkı sağlarken bir taraftan da insani krizleri tepki verme sütunlarında gecikmeler yaşanmasına neden olmaktadır. Bu durumda insani acılar ve kayıplar artarken çözüm için harcanması gereken çaba ve maliyetler de artmaktadır. Zamanla sorunlar derinleşirken çözümden giderek uzaklaşıldığı için insani krizlerin varlığı ve olasılığı hızlıca soruşturulmalı ve ispatlanmalıdır. Bu aşamada gerekli kurumsallaşma ve imkanlar sağlanmalıdır. Müdahale öncesi durumun aciliyeti söz konusu olduğu için yeterli zaman olmazsa soruşturma ve ispat

⁶⁹¹ Genser J.; a.g.m., s. 450-451-452 / Sarkin J.; a.g.m., s. 15-16-20 / / S/RES/1279 (1999), 30.11.1999, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1279>, 15.08.2019 / S/RES/1592 (2005), 30.03.2005, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1592>, 15.08.2019 / S/RES/1925 (2010), 28.05.2010, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1925>, 15.08.2019 / S/RES/2098, 28.03.2013, <http://unscr.com/en/resolutions/2098>, 15.05.2020

⁶⁹² Doss A.; a.g.m., s. 98-102

⁶⁹³ Şener B.; a.g.m., s. 162-163 / ICISS; a.g.e., s. 37-38

⁶⁹⁴ Karagül S., Demirbaş Ç. E.; a.g.m., s. 489 / ICISS; a.g.e., s. 36-42

süreçleri müdahale ile eş zamanlı yürütülmelidir. Fakat ne yazık ki koruma sorumluluğunun önleme sütununda uluslararası toplumun refleksi oldukça yavaş çalışmaktadır.

BM Antlaşması'ndan sonraki müdahale örneklerine bakınca yaklaşımların örf ve adet hukuku normu olarak gelişiminde son çare kriteri bağlamında ilerleme kaydedildiği görülür. Örneğin, 1991'de ABD ve koalisyon güçlerinin Irak müdahalesinde kuvvet kullanımı öncesi gerekli uyarı mekanizması işletilmiştir. Önce uluslararası barış ve güvenlik tehdidi tespiti yapıp, sonra zorlama tedbiri kararları alınmıştır. Saddam'ın kararları dikkate almaması ve İran-Irak savaşında kimyasal silah kullanımı dikkate alınarak zorlayıcı olmayan tüm yöntemlerin tüketilmesiyle çatışmanın durdurulabileceğine inanç zayıf olduğundan durumun aciliyeti bağlamında son çare kriteri karşılanmış sayılmıştır. 1994'te ABD Haiti'ye asker konuşlandırırdığında Cedras'ın yönetimi bırakması üzerine askeri operasyon yapılmaması son çare kriterini sağlamıştır. 1997'de Nijerya ve ECOWAS'ın Sierra Leone'ye hızlı askeri operasyonlar yapması son çare kriterine uyum göstermese de krizin boyutu, bölgesel istikrar ve güvenlik riskleri sebebiyle durumun aciliyeti ve gerekliliği bağlamında görmezden gelinmiştir. BM müdahalesinde ise tüm askeri olmayan önlemler alındıktan sonra askeri operasyona karar verilerek son çare kriteri karşılanmıştır. 2007'de Kenya krizinde uluslararası toplumun politik ve diplomatik müdahalesinin önleme sütununda başarılı olması ve askeri güç kullanımına başvurulmaması son çare kriterinin karşılamasını sağlamıştır. 2009'da uluslararası toplumun Gine diplomatik müdahalesinde bölgesel ve küresel olarak kınama, silah ambargosu, yaptırımlar, zorlayıcı önlemler ve arabuluculuk gibi çeşitli araçlar kullanarak askeri kuvvet kullanmadan insani krizin iç savaşa evrilmesini önlemesiyle son çare kriteri karşılanmıştır.

Öte yandan son çare kriterinin sağlanması kaygısıyla yaşanan gecikmelerin yol açtığı insani kayıplar yaklaşımların ilerlemesine engel teşkil etmiştir. 1992'de BM'nin ABD öncülüğünde Somali müdahalesinde arabuluculuk faaliyetleri ve diplomatik çözüm çabaları ile barışçıl yolların tüketilmesi kriteri sağlanmıştır. 1992'de BM ve NATO'nun Bosna Hersek müdahalesinden önce askeri olmayan diplomatik yöntemler, ambargo kararları, arabuluculuk teklifleri ve ultimatolar kullanılarak son çare kriteri karşılanmıştır. 1999'da BM'nin Avusturalya öncülüğünde Doğu Timor müdahalesinde arabuluculuk faaliyetleri, diplomatik girişimler ve ekonomik baskılar gibi askeri olmayan yöntemlerle ilk etapta başarı sağlansa da çatışmaların etnik temizlik boyuna yükselmesi üzerine aşamalı olarak askeri önlemlerin artırılmasıyla son çare kriteri karşılanmıştır. Bu örnekler örf ve adet hukuku normu oluşumuna yasallık açısından katkı sağlarken önleme ve reaksiyon sütunlarında yaşanan gecikmeler masum sivillerin ağır insan hakları ihlalleri, göç, katliam, etnik temizlik ve

soykırıma maruz kalmasına sebep olarak ahlaki meşruiyet bağlamında yaklaşımların gelişimini engellemiştir.

Son çare kriteri izlenmeyerek yaklaşımların suistimal edilmesi de norm oluşumunun önünde engeldir. Örneğin, 1861’de Fransa öncülüğünde yapılan Suriye müdahalesi Osmanlı yönetiminin müdahaleden önce krize son vermesi, gerekli tazminat mekanizmasını başlatması ve ıslahat çalışmaları yapmış olmasına rağmen uygulandığı için son çare kriteri bağlamında şüphelidir. Avrupalı devletlerin reformları değil Hristiyanların daha fazla özerklik kazanmalarını desteklemesi müdahalenin son çare olmadığını düşündürerek meşruiyet zeminini zayıflatmıştır.⁶⁹⁵ 1875’te Bosna Hersek’te Hristiyan çiftçilerin Müslüman ağalara vergi vermemek üzere başlattığı isyanda Avrupalı devletlerin yapılan ıslahat çalışmalarını dikkate almaması, Rusya’nın durumu savaş ilan etmek için kullanması, Osmanlı’nın 1856 Paris Antlaşması’na dayanarak Avrupalı devletlerden arabuluculuk talebini hiçbir devletin kabul etmemesi müdahalenin meşruiyetini son çare kriteri açısından zayıflatmıştır.⁶⁹⁶ 1983’te ABD’nin Grenada müdahalesinde son çare açısından hiçbir mekanizma işletilmemiştir. Darbeden 4 gün sonra müdahale için askeri birlikler adaya konuşlandırılırken, ABD vatandaşlarına ve Grenada halkına yönelik yakın tehdit ve durumun aciliyeti bağlamında hareket edildiği iddia etse de son çare kriterinin karşılandığı doğru amaçla ilişkili olarak kabul görmemiştir. 1999’da NATO’nun Kosova müdahalesinde Ramboillet görüşmelerinde sunulan barış planı Sırp hükümetinin reddetmesi üzerine hazırlanmış bir anlaşma olarak değerlendirildiğinden son çare kriterinin aşıldığı iddia edilmiştir.⁶⁹⁷ 2008’de Rusya’nın Gürcistan müdahalesinde askeri güç kullanımı dışında başka araçlar var olmasına rağmen bunlar tüketilmemiştir. Müdahalenin yakın tehdit ve durumun aciliyeti bağlamında son çare olarak yapılıp yapılmadığı doğru amaçla ilişkili olarak tartışmalı durumdadır.

3.3.5. Orantılılık Kriteri

Orantılılık kriteri *jus in bello* yani uygulama ile ilgilidir. Operasyonlar esnasında altyapıların, sivil hedeflerin, kamu binalarının zarar görmesi, gıda, su, ilaç, kanalizasyon, elektrik yetersizliği gibi sonuçlar ortaya çıkararak zaten acı çeken halkın daha fazla zarar görmemesi beklenir. Gereksiz zorlayıcı tedbirler uygulamaktan kaçınılması ve kuvvet kullanımında krizin boyutuna ve insani amaçlara orantılı şekilde hareket edilmesi gerekir. Müdahalenin operasyon safhası doğru yürütülmelidir. İnsancıl amaçlara yetecek kadar ve

⁶⁹⁵ Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 111

⁶⁹⁶ Armaoğlu M.; “19. Yüzyıl Siyasi Tarihi”, s. 733-734

⁶⁹⁷ Pekyardımcı E.; a.g.t., s.135-138

gerekli ölçüleri aşmayacak şekilde kuvvet kullanımı olmalıdır. Kapsamı, yoğunluğu, süresi, şiddeti ve ölçeği bakımından en uygun ve en ılımlı araçlar kullanılmalıdır. Müdahale esnasında insancıl hukuk kurallarına ve insan hakları hukukuna uygun davranılmalıdır. Müdahale ile önlenmek istenilen insani acılardan daha büyük acılara sebep olunmamalıdır. Coğrafi orantılılık olmalıdır. Ülkenin tamamına yönelmeyip sorunlu bölgeye odaklanmalıdır. Örneğin, Irak krizinde 688 sayılı Güvenlik Konseyi kararı ile uçuşa yasak bölge oluşturulmasının orantılılık kriteri için emsal teşkil ettiği düşünülür.⁶⁹⁸

Orantılılık kriteri aşırı güç kullanmamaya odaklanır ama yetersiz güç kullanımı halinde müdahale çatışan tarafların düşmanlıklarını ve şiddeti artırmasına rağmen taraflardan birinin galip gelememesi sebebiyle sürecin uzaması, maliyetlerin artması ve daha fazla insani kayıp yaşanması göz ardı edilmektedir. Orantılılık konusunda uluslararası toplumun dikkati aşırılık üzerine odaklanmak yerine yeterlilik üzerine odaklanmalıdır. Yeterli kaynak sağlama, doğru araçlarla müdahale etme, doğru zamanda tepki gösterme ve geri çekilme, yarım bırakmama ve yeniden inşa sürecinin eksik bırakılmaması gibi durumlar dikkate alınarak müdahale öncesi, sırası ve sonrasında çok boyutlu bir orantılılık anlayışıyla meseleye yaklaşılmalıdır.

İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu söylemleri kapsamında yapılan müdahaleler orantılılık kriteri açısından birtakım sorunlar içererek müdahalelerin meşruiyetini zedelerken örf ve adet kuralı oluşumunu engellemiştir. Örneğin 1875'te Bosna Hersek'te Hristiyan çiftçilerin Müslüman ağalara vergi ödeme meselesi yüzünden yaşanan ayaklanma üzerine çıkan 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sonunda Berlin Antlaşması ile Bulgaristan ve Doğu Rumeli özerklik kazanmış; Bosna ve Hersek geçici Avusturya işgal idaresine bırakılmış; Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsız olmuş; Kars, Ardahan ve Batum Rusya'ya bırakılırken Eleşkirt ve Beyazıt Ermeniler için ıslahat ve güvenliğinin sağlanması taahhüdü ile Osmanlı'ya geri verilmiştir.⁶⁹⁹ Hristiyan çiftçilerin isyanı bahane edilerek bu kadar büyük bir savaşla toprak ve menfaat kazanımı, insani amaçlarla orantılı diplomatik ve askeri yöntemler kullanılmadığını açıkça göstermiştir. 1989'da ABD'nin Panama müdahalesinde Orta Amerika'daki İnsan Hakları Savunma Komisyonu araştırmasına göre 1000 ila 4.000 civarında Panamalı sivilin öldürülüp, binlerce sivilin yaralanması orantılılık kriterinin sağlanmadığını göstermiştir. 1997'de Sierra Leone müdahalesinde insani kriz ve çatışmaları sonlandırma hedefi ile orantılı hareket edildiği düşünülse de müdahale sonucunda ECOMOG askerleri ve siviller dahil 5.000 kişi öldüğü ve başkent Freetown'da 150.000 kişi evleri yıkılınca yerinden

⁶⁹⁸ Karagül S., Demirbaş Ç. E.; a.g.m., s. 489 / ICISS; a.g.e., s. 37 / Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 4

⁶⁹⁹ Armaoğlu M.; "19. Yüzyıl Siyasi Tarihi", s. 745-746

edildiği için orantılılık kriteri yeterince sağlanamamıştır. 1999'da Kosova müdahalesi esnasında 60.000 Kosovalının komşu ülkelere sığınması ve 850.000 Kosovalının ülke içinde yer değiştirmek zorunda kalması orantılılık açısından yoğun tartışmalar yaratmıştır. NATO'nun asker kaybindan kaçındığı için hava bombardımanında orantısız güç kullanarak daha fazla can kaybına neden olması; insani krizi önleme amacına uygun şekilde sorunlu bölgeleri bombalamak yerine tüm ülkeyi bombalaması; hükümeti ikna etmek için sivil altyapı, enerji, eğitim ve sağlık hedeflerini vurması; füzelerinin taşıdığı başlıkların ciddi sağlık riskleri oluşturması; hava saldırılarında çok sayıda sivilin hayatını kaybetmesi, göçe ve yer değiştirmeye maruz kalması orantılılık kriteri açısından müdahalenin meşruiyetine zarar vermiştir. 2008'de Rusya'nın Gürcistan müdahalesi insani acılara son vermek ve sivil halkı korumakla sınırlı olması gerekirken, askeri güç kullanımının ölçeği ve yoğunluğunun insani amaca oranla daha fazla olması ve sivillere zarar vermesi ile orantılılık kriteri göz ardı edilmiştir. Rusya 20.000 asker ve 100 tankla bölgeye girip, özerklikler dışında Gürcistan'ın diğer bölgelerini de işgal ederek; Karadeniz'de abluka yaparak, Gori, Roti ve Zagdibi'ni bombalayarak ve Gürcistan ordusu bölgeden çekilmesine rağmen bombardımana devam ederek müdahalenin insani amaçlarla orantılı olmadığını düşündürmüştür. 2014-2015 yılları arasında OAC'de görev yapan BM barış gücü askerlerinin cinsel istismar olaylarına karışması da orantılılık açısından meşruiyete gölge düşürmüştür. Mart 2016'da Burundi, Gabon ve Fransa'nın BM barış gücü askerleri tarafından çoğu küçük yaşta kız çocuğu olmak üzere 108 cinsel istismar vakası yapıldığı UNICEF tarafından tespit edilmesine rağmen ilgili devletler BM'ye olayları örtbas etmesi için baskı yapıp, suçlu askerleri ülkelere geri getirerek yargılanmalarını engellemiştir. İstismarlar birçok kanıta rağmen cezazı kalmıştır.⁷⁰⁰ İstismarların insan hakları ihlali ve hesap verebilirlik çerçevesinde ele alınması gerektiği, UCM yargı yetkisinin çözüm olabileceği ve hükümetlerin suça karışan kişileri cezalandırılması gerektiği vurgulanmıştır. Fakat BM üst düzey yetkilileri görevlerinden uzaklaştırılrsa da suçluların yargılanması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir.⁷⁰¹

3.3.6. Olumlu Gelişme Beklentisi Kriteri

Olumlu gelişme beklentisi kriteri müdahalenin makul oranda başarılı olma olasılığını kasteder. Başarı ihtimali yoksa, olumsuz sonuçlar üretme ihtimali yüksekse, durumu iyileştirmek yerine çatışmaları derinleştirecekse ve karışıklıkları çıkmaza sokacaksa müdahale

⁷⁰⁰ Oğuz Gök G.; "Afrika'da Birleşmiş Milletler Barış Gücü Operasyonları ve Mavi Berelilerin İstismarları", Ermağan İ. (ed.), *Dünya Siyasetinde Afrika 3*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 83-85

⁷⁰¹ Aynı yer., s. 288-289

edilmemelidir. Müdahalenin sonuçları eylemsizlik durumunda oluşacak sonuçlardan daha kötü olacaksa askeri müdahaleden kaçınılmalıdır. Çünkü insani müdahale her ne kadar isminde insani kelimesini içerse de uygulaması askeri kuvvet kullanımı içermektedir. Sivil kayıplar; sağlık, eğitim, güvenlik, elektrik, su, doğalgaz, gibi kamu hizmetlerinin verilememesi; gıda ve tıbbi malzeme sağlanamaması ve göçmen krizi gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Müdahaleci güçler can kaybı ve maliyet açısından hava hareketini tercih edip barışa zorlamak için altyapıları hedef aldıkları için sivillerin daha fazla zarar görmesine neden olurlar.⁷⁰²

Müdahalesizlik durumunda yaşanacak acıların eylemden daha az olacağını objektif ve gerçekçi bir şekilde tahmin etmek, nasıl ölçümleneceği ve kimin karar vereceği belli olmadığından dolayı mümkün değildir. Bu kriterin karşılanmayacağı argümanı büyük güçler tarafından iç savaşın kendi lehlerine sonuçlanması için kullanılmaktadır. Olumlu gelişme beklentisi kaygısıyla doğru zamanlama sağlanamamakta ve müdahalesizlik çıkmazına düşülmektedir. Müdahalesizlik yetkisiz müdahalelere ortam hazırlamaktadır. Örneğin Kosova, Suriye ve Yemen çatışmaları karşısında uluslararası toplum bu kriteri kalkan olarak kullanarak koruma sorumluluğu üstlenmekten kaçınmıştır. Eylemsizlik müşterek müdahale yerine münferit müdahalelerle sonuçlanmıştır. Çatışan tarafları desteklemek amacıyla yapılan müdahaleler sonucunda Suriye ve Yemen’de vekaleten savaşlar yaşanmıştır. DKC’de çatışmalara müdahil olan 7 Afrika ülkesi 2002’ye kadar sürdürdükleri I. Afrika Dünya Savaşı’nda II. Dünya Savaşı’ndan bu yana yaşanan en şiddetli çatışmaları üretmiştir.⁷⁰³

1992’de NATO’nun Bosna-Hersek müdahalesi çatışmaları durdurma, savaş suçları için uluslararası mahkeme kurulması, uluslararası hukukun insan hakları lehine gelişmesi, örf ve adet hukuku olma yolunca ilerleme gibi olumlu sonuçlar üretmiştir.⁷⁰⁴ Ancak Yenigün ve Hacıoğlu’na göre Bosna Hersek Cumhuriyeti kağıt üzerinde bağımsız bir manda yönetimi olarak kurulmuş, ABD ve AB arasında Balkanlar üzerine yapılan pazarlıklar sonucu Boşnak, Sırp ve Hırvat taraflara baskıyla kabul ettirilmiştir.⁷⁰⁵ Müdahale sonrası ekonomik başarısızlık, eski Yugoslavya uluslararası savaş suçları mahkemesinin etkinlik sorunu, savaş suçlularının teslim edilmesinde yeterince işbirliğine gidilmemesi ve AB ile ilişkilerin kısmen askıya alınması Sırbistan’da demokrat partiler arasında anlaşmazlıkları artırıp 2007 seçimlerini aşırı ırkçı bir partinin kazanmasına yol açmıştır. Bosna’da kolektif başkanlık

⁷⁰² Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 5 / Şener B.; a.g.m., s. 162-163 / ICISS; a.g.e., s. 32-37-41-49-56 / Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 454-455

⁷⁰³ Acar M.; a.g.m., s. 132-133 / İnat K.; a.g.m., s. 122-121-140

⁷⁰⁴ Yenigün C., Hacıoğlu Ü.; a.g.m., s. 686

⁷⁰⁵ Aytoğlu Ç. O.; a.g.t., s. 74

sistemi ve çift meclisli yasama sistemi zaman zaman tıkanarak yapay istikrar ortamının temellerinin sağlam olmadığını göstermiştir. UAD Bosna-Hersek soykırım davasında sadece Srebrenitsa'da yaşananları soykırım olarak tanımlayıp, diğer bölgelerde katliama uğrayanları savaş kayıpları olarak nitelendirmiştir. Videolarla ispatlamasına rağmen soykırım cezası verilmeyince Sırbistan milyar dolarlık tazminattan kurtulmuş ve Boşnaklar Sırp Cumhuriyeti'nden önemli ölçüde topraklarını geri alamamıştır. Bu durum Bosna-Hersek halkının ve dünya kamuoyunun güveninin sarsarak ahlaki meşruiyet bağlamında örf ve adet hukuku oluşumunu zedelemiştir.⁷⁰⁶

1999'da Doğu Timor diplomatik müdahalesi ile yapılan referandumda bağımsızlık kararı çıkınca Endonezya hükümeti ve halkı tarafından Doğu Timor halkına etnik temizlik başlatılmıştır. 2002'de bağımsızlıktan sonra Timor Leste kendi içinde on yıldan fazla sürecek yeni bir iç savaş batağına düşmüştür. Nüfusun çoğu mülteci kamplarına kaçmış, 27.000 kişi göçe maruz kalmıştır. Timor Leste hükümeti Portekiz, Avustralya, Yeni Zelanda ve Malezya'dan yardım isteyince, BM öncülüğünde uluslararası barış gücü askerlerinin müdahalesi ile çatışmalar sona erdirilerek geç de olsa olumlu gelişme beklentisi sağlanmıştır.⁷⁰⁷

2011'de Güney Sudan müdahale sayesinde referandumla bağımsız olduktan sonra daha büyük bir insani krizin içine düşmüştür. Ayrılıkçı grup liderleri, temsil edilmediğini düşünen kabileler, tarımla uğraşan yerli kabileler ve göçebe kabileler arasında yaşanan çatışmalar Güney Sudan'a yayılmıştır. On binlerce kişi öldürülmüş, 2 milyon insan göçe ve 2,5 milyon insan açlık tehlikesine maruz kalmıştır. Sudan içinde yaşanan Güney Sudan ve Darfur insani krizlerine oldukça yüksek reaksiyon gösteren uluslararası toplum, yaşanan bu derece büyük insanlık trajedisi karşısında seçici davranarak sessiz kalıp Güney Sudan Cumhuriyeti iç savaşına karşı koruma sorumluluğu üstlenmemeyi tercih etmiştir.⁷⁰⁸ Müdahale her ne kadar bir iç savaşı self determinasyonla sonlandırarak olumlu gelişme sağlamış olsa da olumlu gelişmenin sürdürülebilirliği sağlanamamıştır.

2013'te Fransa ve Afrika Birliği öncülüğünde başlatılan Mali'ye müdahale girişimleri toplu vahşet suçlarının artmasını önlemekte büyük oranda başarılı olmuştur.⁷⁰⁹ Kısa vadede iç savaşı sonlandırdığı için olumlu gelişme beklentisini sağlamış ama uzun vadede olumlu gelişme kriterini zorlayan durumlar oluşmaya devam etmiştir. Tuarengler ve İslamcı grupların

⁷⁰⁶ Yenigün C., Hacıoğlu Ü.; a.g.m., s. 685-686

⁷⁰⁷ Türkmenoğlu Köse D.; a.g.m., s. 521-524-525

⁷⁰⁸ Eberhard M. R.; "a.g.m.,

⁷⁰⁹ Genser J.; a.g.m., s. 448-450

çatışmaları ve BM tesisleri ve personeline saldırıları azalsa da halen devam etmektedir. Barışı sağlamak için iyi yönetim ve daha fazla uluslararası yardım gerekmektedir.⁷¹⁰

Haklı sebep, doğru amaç, doğru yetkilendirme, son çare, orantılılık ve olumlu gelişme beklentisi kriterleri hakkında yukarıda değinilen hususlar dahilinde BM Antlaşması öncesi dönemde gerçekleşen Fransa'nın Suriye müdahalesi; Soğuk Savaş döneminde gerçekleşen Stanleyville, Pakistan ve Kamboçya müdahaleleri; Soğuk Savaş sonrası dönemde yapılan Irak, Somali, Sierra Leone ve Kosova müdahaleleri ve koruma sorumluluğu yaklaşımının ortaya çıkışından bu yana yapılan Gürcistan, Libya, Suriye ve Yemen müdahaleleri aşağıda daha detaylı bir şekilde irdelenmiştir.

3.3.7. Örnekler Işığında Kriterlerin Değerlendirilmesi

3.3.7.1. Suriye Müdahalesi (1861)

BM Antlaşması öncesi dönemde 1861'de Suriye ve Lübnan'da Maruniler ile Dürziler arasında çıkan iç savaşa Fransa öncülüğünde Avusturya, Prusya, Rusya ve Büyük Britanya'nın Hristiyan Marunilerin katledilmesinin durdurulması amaçlı müşterek askeri müdahalesi insani müdahale uygulamalarına ilk örnek olarak gösterilir. Bu müdahalede insani krizin varlığı, yaygınlığı ve şiddetin yoğunluğu açısından haklı sebep kriteri sağlanmıştır. Mayıs 1860'tan itibaren Dürziler Halep ve Lübnan'daki Marunileri öldürüp mallarını yağmalamıştır.⁷¹¹ Bir ay içinde 11.000 kişi öldürülüp 100.000'den fazla kişi yerinden edilmiştir.⁷¹² Frank ve Rodley'e göre Suriye'deki İngiltere temsilcisi Marunilerin de masum olmadığını belirtmesi açısından müdahalenin meşruiyeti haklı sebep bakımından tartışmalıdır.⁷¹³ Fransa ve İngiltere'nin halkları birbirine karşı kışkırtarak çatışmaları artırmaları da haklı sebebi sınırlandırır. Ayrıca Osmanlı yönetiminin önlem almakta istekli ve aktif davranması açısından da haklı sebep kriteri aşındırılmıştır.

⁷¹⁰ İpek V.; "Mali'de 2012 Tureng İsyanı", Ermağan İ. (ed.), *Dünya Siyasetinde Afrika I*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2014, s. 163 / Green K.; "The Crisis in Mali", <http://www.responsibilitytoprotect.org/index.php/crises/crisis-in-mali>, 20.11.2019

⁷¹¹ Armaoğlu M.; "19. Yüzyıl Siyasi Tarihi", s. 393-394

⁷¹² Palmer A. (çev. Çorakçı Dışbudak B); "Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz Yıl: Bir Çöküşün Yeni Tarihi", Gençlik Yayınları, İstanbul, 1995, s. 149, aktaran, Bilgin Aytaç G.; a.g.e., s. 155 / Weiss T. G.; "Humanitarian Intervention- Ideas in Action", Malden, Polity Press, 2012, s. 37, aktaran, Bilgin Aytaç G.; a.g.e., s. 155 / Reçber S.; "İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu", s. 109

⁷¹³ Frank T. M., Rodley N. S.; "After Bangladesh: The Law of Humanitarian Intervention by, Military Force", *Am. J. Int'l L.*, Vol: 35, 1986, s. 281-283, aktaran, Hancılar Ö.; a.g.m., s. 107

Kolb'a göre Fransız askerlerinin bölgede bir yıl kalması Fransa'yı işgalci devlet statüsüne düşürse de Batı kamuoyu bunu insani amaçlarla yapıldığı için görmezden gelmiştir.⁷¹⁴ Knudsen'e göre kuvvet kullanımı gerekçesi insani nedenlere dayandırıldığı için bu müdahale insani müdahale kapsamındadır.⁷¹⁵ Ancak burada insani amaçlar ön planda görünmesine rağmen doğru amacın ne olduğu oldukça tartışmalıdır. Suriye'de o dönemde Islahat Fermanı'nın Müslüman ve Hristiyanlar tarafından hoşnutsuzlukla karşılanması ve dışarıdan baskı ile yapılan reform hareketleri Müslüman halkı rahatsız ederek çatışmaları tetiklemiştir.⁷¹⁶ İngiltere-Fransa rekabeti sorunları tırmandırmış, iki ülke de Müslümanlar ve Hristiyanlar arasındaki çatışmaları kışkırtmıştır. Fransa aslında Katolik topluluklarının baskısı altında kendi iç kamuoyunu tatmin etmek için hareket etmiştir.⁷¹⁷ III. Napolyon Katolik politikası dolayısıyla bu topraklarla bağlantılarını artırmak istemiştir. İngiltere nüfuzunu artırmak için Marunileri desteklemiştir.⁷¹⁸ Chesterman'a göre Fransa'nın bölgeye yerleşmesi ve manda yönetimi kurması, Hristiyanlara kötü davrandığı iddiasıyla Osmanlı Devleti'ne Avrupa standartlarında özerklik vermesinin dikte edilmesi ve Hristiyanların çoğunluk olduğu bölgelerde reform yoluyla içişlerine müdahale edilmesi açılarından iyi bir örnek teşkil etmez. Reçber'e göre Osmanlı uygar olmayan dünyaya ait barbar bir devlet olarak yansıtılarak müdahaleye açık hale getirilmiş ve askeri müdahale meşrulaştırılmıştır.⁷¹⁹

Suriye müdahalesi son çare açısından da oldukça tartışmalı bir konumdadır. Müdahaleden önce Osmanlı yönetimi Temmuz 1860'ta suçlu Dürzileri yakalatıp cezalandırmış, idam ettirmiş, Marunilere verilecek tazminatı karşılamak için Dürzilere özel bir vergi başlatmış ve isyanı kısa sürede bastırmıştır ama Fransa, İngiltere ve Rusya durumu Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmak için bir fırsat bilerek Avrupa'da Türk aleyhtarlığı ve Haçlı ruhunu yeniden canlandırmıştır. Baktıaya'ya göre Suriye krizinde alınan etkili önlemler dikkate alınmadığı ve 1856 Paris Konferansı'nda alınan kararlar ihlal edilerek Osmanlı'nın önlem alması beklenmediği için müdahalenin meşruiyeti zayıflamıştır. 5 Eylül 1860'da Paris'te Osmanlı, Fransa, Avusturya, Rusya, Prusya ve İngiltere arasında imzalanan protokolle Suriye'de sükuneti sağlamak için 12 bin kişilik ortak bir kuvvet oluşturulmasına ve

⁷¹⁴ Kolb R.; **“Note on Humanitarian Intervention”**, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, s. 122, aktaran, Öznaneci M.; a.g.t., s. 18

⁷¹⁵ Knudsen T. B.; **“The History of Humanitarian Intervention: The Rule or the Exception?”**, Paper for the 50th ISA Annual Convention, New York, 2009, s. 2, aktaran, Reçber S.; **“İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”**, s. 111 / Hancılar Ö.; a.g.m., s. 107

⁷¹⁶ Armaoğlu M.; **“19. Yüzyıl Siyasi Tarihi”**, s. 391-392

⁷¹⁷ Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 15

⁷¹⁸ Bilgin Aytaç G.; a.g.e., s. 155

⁷¹⁹ Chesterman, S.; **“Just War or Just Peace: Humanitarian Intervention and International Law”**, Oxford University Press, Oxford, 2002, p. 113, aktaran, Reçber S.; **“İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”**, s. 109-111-112

bu kuvvetlerin yarısını Fransa'nın sağlamasına karar verilmiştir. Fransa bu protokole dayanarak alelacele 6.000 kişilik Fransız kuvvetini Lübnan'a göndermiştir. Ayaklanma bastırılmasına ve Marunilere tazminat ödenmesine rağmen Fransa'nın Lübnan'a asker sokması diğer devletlerin de yardımcı olma söylemi altında bölgeye gelmesine neden olmuştur. Ayrıca Osmanlı Devleti olayların kontrolünden çıkmasını engellemek için uluslararası bir gücün Suriye'ye gönderilmesi ve düzeninin yeniden kurulması için bir Avrupa komisyonu düzenlenmesini kendisi istemiş, Paris Konferansı'ndaki protokolü ve Lübnan Nizamnamesini kabul etmiş ve birincil sorumluluğunu yerine getirmekte kısa zamanda kararlı hareket ederek başarılı sonuçlar elde etmiş olmasına rağmen müdahale edilmesi son çare kriterini aşındırmıştır. Suriye müdahalesinde orantılılık kriteri Fransız kuvvetleri asayışı sağlayıp Lübnan'da özerk bir yönetim kurduktan sonra bir yıllık görev süresi dolunca bölgeyi terk ederek ve kuvvet kullanımında krizin durumuna orantılı hareket edilerek sağlanmıştır. Diplomatik baskı ve askeri güç konuşlandırma sayesinde bölgedeki çatışmaların durdurulmasıyla olumlu gelişme beklentisi karşılanmıştır.⁷²⁰

3.3.7.2. Stanleyville Müdahalesi (1964)

1964'te Belçika ve ABD'nin Kongo'nun Stanleyville bölgesine yaptığı müşterek müdahale kriterler açısından oldukça tartışmalıdır. 1964'te çatışmalar başlayınca Kongo Cumhurbaşkanı Kasavubu bir uzlaşi hükümetiyle çatışmaları sonlandırmak için ayrılıkçı lider Moise Tshombe'yi başbakan olarak atamasına rağmen isyancılar 5 Ağustos 1964'te Stanleyville ve neredeyse ülkenin yarısını kontrol altına almıştır. Tshombe, Güney Afrika ve Rodezya'dan paralı asker ve ABD'den hava desteği sağlayarak isyancıları geriletince, isyancılar 3 Eylül 1964'te 500 sivil rehini alıp, BM Genel Sekreteri U Thant'a Tshombe hükümeti paralı asker kullanmaya devam ederse rehinelere infaz edeceklerini duyurmuştur. Tehdidin ciddiyeti telsiz mesajları ve isyancı radyolarının dinlemesiyle doğrulanınca Belçika ve ABD, rehinelere kurtarma operasyonu başlatmıştır. 21 Kasım'da Tshombe Belçika ve ABD'yi kurtarma operasyonu için yetkilendirmiştir.⁷²¹ Burada insani krizin varlığı değil yakın fiziksel tehdidi olduğu ve rehinelere öldürülüp öldürülmeyeceklerine dair kesin kanıtlar olmadığı için haklı sebep kriteri sınırlanmıştır.

Belçika ve ABD müdahalenin amaçlarının insani yardım ve sivilleri koruma olduğunu ve müdahalenin Kongo'nun yasal hükümetinin izni ile yapıldığını savunmuştur. Belçika

⁷²⁰ Baktıaya A.; "Osmanlı Suriye'sinde Arapçılığın Doğuşu- Sosyo Ekonomik Değişim ve Siyasi Düşünce", Bengi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 194-195 / Bilgin Aytaç G.; a.g.e., s. 155-156 / Hancılar Ö.; a.g.m., s. 107 / Armaoğlu M.; "19. Yüzyıl Siyasi Tarihi", s. 394-395-396-397 / Reçber S.; "İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu", s. 109-110

⁷²¹ Asgarov H.; a.g.t., s. 42-43

amacının Kongo Ulusal Ordusu'na yardım etme değil hayatı tehlikede olan yaklaşık 2.000 rehini kurtarma olduğunu, ABD müdahalenin kendi vatandaşlarını kurtarmanın ötesinde on sekiz farklı millettten oluşan çok sayıda insanın da hayatını kurtarmak için yapıldığını vurgulamıştır.⁷²² Ancak kendi vatandaşlarını kurtarma önceliği meşru müdafaa kapsamına girdiği için doğru amaç kriterini sınırlandırmıştır.

Güvenlik Konseyi ya da Genel Kurul yetkilendirmesi olmadan yapılan bu müdahale doğru yetkilendirme açısından ciddi tartışma yaratmıştır. İstenmeyen Tshombe hükümetine fayda sağladığı için karşı çıkan Afrika Birliği, müdahalenin hem yabancı hem de Kongolu siviller için durumu daha da kötüleştirdiğini iddia etmiştir. Asıl amacın neo-sömürgecilik olduğu savunulmuştur. Yetkili hükümetin davetine karşın, Tshombe hükümetinin meşruiyetinin olmadığı ileri sürülmüştür. Mısır müdahaleyi saldırganlık ve sömürgecilikle ilişkilendirmiştir. 22 Afrika ve Asya ülkesinin talebi üzerine 9 Aralık'ta Güvenlik Konseyi toplanmış, 17 oturum süren Güvenlik Konseyi'nin tarihindeki en büyük tartışmalardan biri yaşanmıştır. İngiltere, Fransa, Norveç, Çin, Bolivya ve Brezilya müdahalenin meşruiyetini savunmuştur. 30 Aralık 1964 tarihli 199 sayılı Güvenlik Konseyi Kurul kararıyla ateşkes çağrısı yapılmış ve tüm devletlerden Kongo'nun iç politikasına müdahale etmekten kaçınmaları istenmiştir.⁷²³

Stanleyville müdahalesinin Afrika Birliği'nin Kongo'daki sivil çatışmayla başa çıkmak için kurduğu özel komisyon müzakerelerde ciddi ilerleme kaydetmişken yapılması son çare kriteri bağlamında tartışma yaratmıştır. Afrika Birliği bu müdahaleyi kendilerine yönelik bir hakaret olarak değerlendirmiştir. Ancak müdahale olana kadar yaklaşık 6 yabancı ve 200 yerli Kongolu infaz edilmiş olduğu için devam eden Afrika Birliği müzakerelerinin beklenmesi halinde daha fazla kişi infaz edilmiş olacağı düşünüldüğünde son çare kriteri durumun aciliyeti ve yakın tehdit bağlamında karşılanmış sayılır. Stanleyville müdahalesi birçok farklı ülkeden yaklaşık 1.000 sivil rehineyi kurtarma amacı çerçevesinde insani hedeflerle sınırlı şekilde uygulanmıştır. Beş günde yaklaşık 2.000 yabancı sakin bölgeden tahliye edilmiştir. Belçika ve ABD müdahale esnasında kamuoyuna açık bir şeffaflıkla hareket etmiştir.⁷²⁴ Bu açıdan orantılılık kriterini sağlamıştır. Diğer taraftan sonucunda hedeflenen kitle yaklaşan vahşet tehdidinden büyük oranda kurtarıldığı için olumlu beklenti kriteri sağlanmıştır.

⁷²² ICISS; a.g.e., s. 51-52

⁷²³ A/RES/72/199, 19.01.2018, https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/a_res_72_199.pdf, 20.08.2019 / ICISS; a.g.e., s. 52

⁷²⁴ ICISS; a.g.e., s. 51-52

3.3.7.3. Pakistan Müdahalesi (1971)

1971’de Hindistan’ın Pakistan müdahalesinin haklı sebep bakımından meşruiyeti oldukça yüksektir. Müslüman Doğu Pakistan (Bengal) halkı sömürüldüğü için ekonomik ve siyasi açıdan yeterince kalkınamadığına inanarak, Avami Partisi lideri Şeyh Mucibur Rahman liderliğinde 1970 anayasa görüşmelerinde bağımsızlığa varan geniş hak ve yetkiler istemiştir. Zülfikar Ali Butto hükümeti talepleri reddedince Bengal halkı ayaklanmış, 23 Mart 1971’de Bangladeş adıyla bağımsızlık ilan etmiştir. Nisan 1971’de Pakistan birlikleri Bangladeş hükümetini dağıtıp Rahman dahil tüm yetkilileri tutuklayınca Avami Birliği mensupları Bangladeş Kurtuluş Ordusu’nu kurup iç savaş başlatmıştır. Yaklaşık bir milyon kişi öldürülmüş ve dokuz milyon kişi Hindistan’a sığınmıştır. Hindistan’da salgın hastalıklar ve gıda yetersizliği ortaya çıkmıştır. İnsan hakları ve insancıl hukuk ihlalleri yoğun ve sistematik yapıldığından, devlet yönetimi katliamın sorumlusu olduğundan ve göç akını uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğinden haklı sebepler açısından Hindistan müdahalesinin meşruiyeti güçlüdür.⁷²⁵

Hint hükümeti 26 Mart 1971’de Pakistan’ı Doğu Pakistan halkına karşı zor kullanmakla suçlayıp sınırlarına yakın bu olaylara kayıtsız kalmayacağını bildirince, Pakistan Hindistan’ı içişlerine karışmakla suçlamış ve Kasım 1971 itibariyle aralarında başlayan sınır çatışmaları savaşa dönüşmüştür. Hindistan ordusu Doğu Pakistan’a girip 16 Aralık’ta Pakistan’ı teslim alıp Bangladeş Devleti’ni kurup, Rahman’ı devlet başkanı ilan etmiştir. Hindistan Bengay halkının maruz kaldığı insan hakları ihlallerinden Pakistan halkını sorumlu tutup, Doğu Pakistan’a self determinasyon hakkının tanınması gerektiğini savunmuştur. Soykırım ve insan hakları ihlallerini önleme konusunda BM sisteminin işlemediğini savunan Hindistan, bağımsız devlet kurulmasına siyasi destek sağlayarak Bengal halkını acı çekmekten kurtarmak gibi saf niyetlere sahip olmaktan mutluluk duyulduğunu dile getirmiştir.⁷²⁶ Wheeler’a göre insani müdahale için Pakistan müdahalesinin örnek gösterilmesinin nedeni gerekçelendirmede insancıl nedenlere atıf yapılmasıdır.⁷²⁷ Ancak Başeren’e göre bu müdahalede insancıl iddialara ikincil şekilde yer verilmiştir. Başlangıçta Güvenlik Konseyi’nde ve Genel Kurul’da Hindistan müdahaleyi insani esaslarla izah etmeye çalışsa da sonradan sınıra yakın köylerinin Pakistan tarafından bombalanması, 10 milyona yakın Doğu Pakistan halkının Hindistan’a iltica etmesi ve bu durumdan Hint sosyal yapısı ile

⁷²⁵ Sander O.; “Siyasi Tarih: 1918-1994”, s. 516-519-520-521 / Asgarov H.; a.g.t., s. 48 / Bilgin Aytaç G.; a.g.e., s. 165-166 / Armaoğlu M.; “20. Yüzyıl Siyasi Tarihi”, s. 799

⁷²⁶ Sander O.; “Siyasi Tarih: 1918-1994”, s. 521

⁷²⁷ Wheeler N. J.; “Decision-making Rules and Procedures for Humanitarian Intervention”, The International Journal of Human Rights, Vol: 6, No: 1, 2006, s. 65, aktaran, Asgarov H.; a.g.t., s. 51-52

ekonomisinin zarar görmesi gibi gerekçelerle müdahalesini meşru müdafaa ile temellendirmiştir.⁷²⁸ Akehurst'a göre Hindistan'ın asıl amacı kuvvetli komşusunu bölerek zayıflatıp kendi güvenliğini pekiştirmektir.⁷²⁹ Nitekim olayların başlamasından aylar sonra mülteci akını artınca müdahale kararı alınması insancıl yönde bir önceliğinin olmadığını düşündürmüştür.⁷³⁰ Armaoğlu'na göre Bangladeş'in kuruluşu ile Hindistan büyük bir avantaj sağlamıştır. Doğu sınırlarından gelen güvenlik baskısını Bangladeş ile kontrol altına almıştır.⁷³¹ Franck'a göre asıl motivasyon Pakistan Hindistan'ın ezeli düşmanı olduğu için insancıl nedenlerden ziyade ulusal çıkarlarla ilgilidir.⁷³²

Bu müdahale Güvenlik Konseyi veya Genel Kurul tarafından öncesinde, esnasında ve sonrasında yetkilendirilmediği için münferiden tek taraflı yapılan yetkisiz bir müdahale olduğundan yasallığı tartışmalıdır. Hindistan'ın insani kayıpları önleme söylemi Sovyetler Birliği ve Doğu Bloğu hariç birçok devlet tarafından meşru görülmemiştir. Pakistan'ın egemenliği ve toprak bütünlüğüne saygı duyulması istenmiştir. Çin müdahalenin Pakistan'ın iç işlerine karışılması anlamına geldiğini ve BM Antlaşması'nın ihlal edildiğini belirtip, Hint saldırısı olması halinde Pakistan'ı sonuna kadar destekleyeceğini açıklamıştır.⁷³³ ABD Hindistan'a yaptığı yardımları kesmiştir. ABD ve İsveç müdahalenin BM'nin barış içinde bir dünya kurma fikrine ters düştüğünü ve meşru müdafaa için verilen kuvvet kullanımı sınırını ihlal ettiğini savunmuştur. Uluslararası toplumdan insani kriz konusunda büyük tepki gelmesine rağmen Güvenlik Konseyi Pakistan'ın toprak bütünlüğü ve egemenliğine saygıyı savunmuştur. BM Genel Sekreteri U Thant başlangıçta 2.(7) maddesi gereğince durumun iç mesele olduğunu belirtse de Temmuz 1971'de bölgedeki mülteci sayısı 9-10 milyon civarına ulaşınca Pakistan'ın uyguladığı şiddetin uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğini belirtip, VII. bölüm altında Güvenlik Konseyi'nin sorumluluk üstlenmesi istemiş ancak kabul görmemiştir.⁷³⁴ U Thant'ın müdahale çağrısı ve Sovyetler Birliği desteğine rağmen Pakistan'ı Çin ve ABD desteklediği için BM hareketsiz kalınca Hindistan tek taraflı müdahale etmek zorunda kalmıştır. Teson'a göre uluslararası toplum meseleye kayıtsız kaldığından Hindistan tek taraflı müdahale yolunu seçmiştir. 21 Aralık 1971 tarihli 307 sayılı Güvenlik Konseyi kararında Sovyetler Birliği ve ABD arasındaki vetolaşma sonucunda sadece ateşkeste

⁷²⁸ Arslan S.; a.g.t., s. 84 / Başeren S. H.; a.g.e., s. 181-182

⁷²⁹ Akehurst M.; a.g.m., s. 96 / Sak Y.; "a.g.m., s. 123-124

⁷³⁰ Arslan S.; a.g.t., s. 84 / Bilgin Aytaç G.; a.g.e., s. 114-115-165-166

⁷³¹ Armaoğlu M.; "20. Yüzyıl Siyasi Tarihi", s. 800

⁷³² Franck T. M.; "Interpretation and Change in the Law of Humanitarian Intervention, s. 217, aktaran, Reçber S.; "İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu", s. 116

⁷³³ Armaoğlu M.; "20. Yüzyıl Siyasi Tarihi", s. 800 / Sander O.; "Siyasi Tarih: 1918-1994", s. 521

⁷³⁴ Jackson R.; *South Asian Crisis: India-Pakistan-Bangladesh*, London, 1973, s. 3, aktaran, Asgarov H.; a.g.t., s. 42-43-49-50-51

uzlaşılabilmiştir.⁷³⁵ Güvenlik Konseyi Sovyet vetosuyla bloke edilse de Genel Kurul'da 7 Aralık 1971 tarihli A/RES 2793 sayılı kararla Hindistan'ın çekilmesi kararı ezici çoğunlukla kabul edilmiştir.⁷³⁶ Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi veya sonradan onaylama kararı olmadığı gibi Genel Kurul'un çekilme kararı sonucu bu müdahale meşruiyete sahip olamamıştır. Ancak Bangladeş'in bağımsızlığı Çin, ABD, Pakistan, Sovyetler Birliği, İngiltere ve Batı Avrupa ülkeleri başta olmak üzere 30 devlet tarafından hemen tanınmıştır. Bağımsızlıktan üç yıl sonra Bangladeş BM üyeliğine alınmıştır.⁷³⁷ İnsani krizin etkilerinin büyüklüğü müdahalenin zımnen kabulünü sağlamıştır.

Wheeler'a göre tüm başvuru yollarının tüketilmiş olmaması nedeniyle Hint müdahalesi son çare kriteri açısından tartışmalıdır. Nitekim 1970'te Uluslararası Hukukçular Komisyonu Doğu Pakistan raporunda Hindistan'ın kuvvet dışı tüm yolların tüketilmesi ilkesini yerine getirmediğini belirtmiştir. Müdahalenin Bangladeş devletinin kurulmasıyla sona erdirilmesi nedeniyle orantılılık kriterinin karşılandığı düşünülmüştür.⁷³⁸ Walzer'a göre Hindistan ordusu Doğu Pakistan'a girip Pakistan ordusunu yenerek yeni bir devlet kurduktan sonra Bangladeş yönetimini ele geçirmede için bu müdahale gerçek bir kurtarma hareketi olmuştur.⁷³⁹ Ayrıca müdahale sayesinde muazzam büyüklükte bir insani krizin durdurulması ve mağdurlarının kurtarılmasıyla olumlu gelişme beklentisi kriteri sağlanmıştır.⁷⁴⁰

3.3.7.4. Kamboçya Müdahalesi (1978)

1978'de Vietnam'ın Kamboçya müdahalesi Kızıl Khmer diktatör yönetiminin katliamları nedeniyle haklı sebep açısından meşru bir zemine sahiptir ama bu durum Soğuk Savaş rekabetinde göz ardı edilmiştir. Kamboçya'da 1970'te Pol Pot liderliğindeki komünist Kızıl Khmerler iktidarı ele geçirmek için isyan başlatınca Komünist Kuzey Vietnam 30.000 kişilik bir askeri kuvvetle Pol Pot'u desteklemiştir.⁷⁴¹ Nisan 1975'te Kızıl Khmerler yönetimi ele geçirdikten sonra Vietnam Kamboçya'daki askerlerini geri çekmeyince 1978'e kadar sınır

⁷³⁵ Teson, F.R.; **“Humanitarian Intervention: An Inquiry Into Law Morality”**, Dobbs Ferry: Transnational Publishers, New York, 1988, s. 186, aktaran, Asgarov H.; a.g.t., s. 50-51 / S/RES/307 (1971), 21.12.1971, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/307>, 20.08.2019

⁷³⁶ Reçber S.; **“İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”**, s. 117 / A/RES/2793, 7.12.1971, [https://undocs.org/en/A/RES/2793\(XXVI\)](https://undocs.org/en/A/RES/2793(XXVI)), 20.08.2019

⁷³⁷ Başeren S.H.; “a.g.e., s. 190 / Arslan S.; a.g.t., s. 84-85 / Reçber S.; **“İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”**, s. 117 / Armaoğlu M.; **“20. Yüzyıl Siyasi Tarihi”**, s. 800

⁷³⁸ Arslan S.; a.g.t., s. 84 / Wheeler N. J.; **“Saving Strangers Humanitarian Intervention in International Society”**, Oxford University Press, Oxford, 2000, p. 173, aktaran Bilgin Aytaç G.; a.g.e., s. 114-115-165-166 / Asgarov H.; a.g.t., s. 51-52

⁷³⁹ Walzer M. (Çev. Mehmet Doğan); **Haklı Savaş-Haksız Savaş: Tarihten Örneklerle Desteklenmiş Ahlaki Bir Tez**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2006, s. X, aktaran, Reçber S.; **“İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”**, s. 116-117

⁷⁴⁰ Asgarov H.; a.g.t., s. 51-52

⁷⁴¹ Sander O.; **“Siyasi Tarih: 1918-1994”**, s. 532

çatışmaları yaşanmıştır. Vietnam'ın 1976 ve 1977'de sorunlu bölgelerle ilgili diplomatik girişimler ve müzakereler yapmasına rağmen Pol Pot'un 1977'de muhaliflerini bertaraf etmek için sınırdaki Vietnam köylerinde geniş çaplı katliamlar başlatması üzerine 160.000 kişi Güney Vietnam'a göç ederek ilişkileri gerilmiştir. Vietnam 1977'ye kadar yaklaşık 8.000 kişilik kayıp vermiştir. Kızıl Khmer rejiminde 1975-1979 yılları arasında açlık, iç savaş, işkence ve idamlarla yaklaşık 3 milyon insan yani nüfusun 1/4'ü hayatını kaybetmiştir. Katliamlar ölüm tarlaları oluşturacak kadar korkunç boyutlara ulaşmıştır. Yaşananlar uluslararası toplumca soykırım olarak nitelendirilse de etkili bir uluslararası önlem alınmamıştır. Vietnam hem katliama ve kitlesel göçe neden olarak başını ağrıtan hem de sınır çatışmalarıyla güvenliğine zarar veren Pol Pot rejimini devirmek amacıyla 27 Aralık 1978'de operasyon başlatıp Pol Pot muhaliflerinin desteğiyle 8 Ocak 1979'da Hang Samrin başkanlığında Kamboçya Halk Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Vietnam Güvenlik Konseyi'nde Kamboçya'nın bağımsızlığı, egemenliği ve toprak bütünlüğüne saygı duyduğunu belirterek, yeni rejimi tek temsilci olarak tanıdığını vurgulamış, bu esnada insani söylemleri kullanmamıştır. Kamboçya müdahalesi doğru amaç açısından çok tartışma yaratmıştır. Müdahale aslında Vietnam ve Kamboçya arasında yüzyıllar öncesine dayanan bölgesel rekabetin sonucudur.⁷⁴²

Vietnam'ın Kamboçya müdahalesi ciddi tepki uyandırmıştır. Dışarıdan zorla kabul ettirilmiş bir rejim olduğu için Samrin rejimi BM tarafından tanınmamıştır. BM'de Vietnam'ı Pol Pot rejimi temsil etmeye devam etmiştir. Batılı ve Asyalı devletler rejime karşı mücadele eden Prens Sihanouk ve Kızıl Khmer taraftarlarını birleştirmeye çalışmıştır.⁷⁴³ Vietnam'ın müdahalesini Güneydoğu Asya'ya hakim olma yolunda atılmış bir adım olarak değerlendiren Çin, Sovyetlere güvenerek Kamboçya'da kukla bir hükümet kuran Vietnam'a ders vermek amacıyla Vietnam'ın kuzeyini işgal edip, yeterince ders verdiğini düşünerek 16 Mart'ta kuvvetlerini geri çekmiştir. Fakat Vietnam ders almayarak Sovyetlerle ilişkilerini ilerletmiştir. Hindiçini bölgesinde genişlemesine devam etmiştir. 1979'da komünist rejime karşı isyan başlatan Laos'a 50.000 kişilik kuvvet sevk ederek kontrolüne almıştır. Pol Pot Tayland'dan yardım aldığı için 1980'de Tayland'daki rejimi devirmek amacıyla sınır ötesi operasyonlar yapmıştır.⁷⁴⁴ Bu durum doğru amaç kriterini zayıflatmıştır. Esasen 1975-1978 yıllarındaki

⁷⁴² Asgarov H.; a.g.t., s. 52 / Sander O.; “**Siyasi Tarih: 1918-1994**”, s. 533 / Jones A.; “**Genocide: A Comprehensive Introduction**”, Roudledge, New York, 2011, s. 293-298 / Reçber S.; “**İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu**”, s. 117-118 / Armaoğlu M.; “**20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**”, s. 821-822-823-824 / Arslan S.; a.g.t., s. 85 / Bilgin Aytaç G.; a.g.e., s. 115-167

⁷⁴³ Armaoğlu M.; “**20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**”, s. 827

⁷⁴⁴ Sander O.; “**Siyasi Tarih: 1918-1994**”, s. 533 / Armaoğlu M.; “**20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**”, s. 824-825-826-827

Kamboçya saldırılarında 30.000 Vietnam askeri hayatını kaybetmiş ve yüze yakın köy yıkılarak yaklaşık 250.000 kişi evsiz bırakılmış olduğu için bir diktatörü yıkarak dolaylı yoldan insani müdahale gerçekleştiren Vietnam meşru müdafaa ve istisnai insancıl müdahale hakkına birlikte başvurabilirdi. Soykırım ve ağır insan hakları ihlallerinin varlığı, barışçıl çözüm çabalarının sarf edilmiş olması ve müdahale ile bölgesel istikrarsızlığın önlenmiş olması gibi açılardan askeri müdahalenin insani boyutu karşılanmıştır. Ancak dönemin siyasi konjonktürü insancıl boyutun Vietnam ve uluslararası toplum tarafından göz ardı edilmesine sebep olmuştur.⁷⁴⁵ Kamboçya için insancıl müdahaleye ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki rekabet nedeniyle destek sağlanamamıştır.⁷⁴⁶ İnsani kıyım AI gibi birçok STK tarafından dünya kamuoyuna duyurulmuş olmasına rağmen Vietnam'ın uluslararası toplum tarafından kınanması ideolojik nedenlerle müdahale algısının insani açıdan değerlendirilmediğini göstermiştir.⁷⁴⁷

Güvenlik Konseyi ya da Genel Kurul yetkilendirme kararı olmadan yapılan bu müdahale yasallığı açısından tartışmalıdır. Müdahalenin ardından Vietnam da Hindistan gibi 51. maddeye istinaden meşru müdafaa hakkını ileri sürmüştür. Ancak Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi bu müdahaleyi büyük insani kayıpların mevcudiyetine rağmen kuvvet kullanımı yollarının tüketilmemesi nedeni ile meşru müdafaa olarak değerlendirmemiştir. İçişlerine müdahalesizlik ilkesi gereği de meşru görülmemiştir.⁷⁴⁸ Aslında Vietnam ateşkes ve antlaşma çağrıları ile diplomatik çözümleri denemiş fakat Pol Pot reddedip toprak taleplerini yinelemiştir. Vietnam, Güvenlik Konseyi nezdinde destek aradığında dönemin BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim tarafından Çin vetosu hatırlatılarak destek verilmemiştir. Hatta Güvenlik Konseyi'nde Kamboçya'nın bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğüne vurgu yapıp tüm yabancı güçlerin çekilmesi için çağrıda bulunmak istenmiş ama 1990'a kadar Sovyetler Birliği vetosuyla engellenmiştir. Tek başına ve çözümsüz kalan Vietnam Kamboçya'yı işgal edip rejim değişikliği yapınca durumu değerlendirmek üzere toplanan Güvenlik Konseyi'nde Vietnam Kamboçya'da iki savaşın birlikte başladığını, saldırılar karşısında meşru savunma hakkını kullandığını ve Kamboçya halkının Pol Pot'a karşı verdiği mücadeleyi de Kamboçya Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin kazandığını ileri sürmüştür. Bu çifte savaş savı uluslararası toplum tarafından ciddiye alınmamıştır. 14 Kasım 1979'da A/RES/34/22 sayılı kararla Genel Kurul Kamboçya'dan tüm yabancı güçlerin hemen

⁷⁴⁵ Klintworth G.; **“Vietnam’s Intervention in International Law”**, Australian National University Press, Canberra, 1984, s. 28, aktaran, Asgarov H.; a.g.t., s. 54

⁷⁴⁶ Reçber S.; **“İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”**, s. 119

⁷⁴⁷ Bilgin Aytac G.; a.g.e., s. 116 / Başeren S. H.; a.g.e., s. 191/ Arslan S.; a.g.t., s. 85

⁷⁴⁸ Bilgin Aytac G.; a.g.e., s. 167-168

çekilmesini ve Kamboçya'nın egemenliği, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığına saygı gösterilmesini istemiştir.⁷⁴⁹ Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi olmamasının ötesinde Genel Kurul tarafından kınama ve çekilme kararı olması neticesinde doğru yetkilendirme kriteri sağlanamamıştır.

Kamboçya müdahalesinde son çare kriteri karşılanmış sayılır. Şubat 1978'de Vietnam'ın Kamboçya'ya çatışmaları durdurmaya, her iki tarafta 5 km genişliğinde askerden arınmış bölge oluşturmayı, birbirlerine iç işlerine karışmamayı öngören anlaşma teklifini Pol Pot'un reddedip Vietnam köylerinde sivil katliamlarını hızlandırması üzerine müdahaleye karar verilse de diplomatik girişimler bir süre daha devam ettirilmiş fakat Pol Pot toprak taleplerini yinelemiştir. Ayrıca Vietnam Güvenlik Konseyi'nde destek aradığında dönemin Genel Sekreteri Kurt Waldheim tarafından Çin vetosu hatırlatılarak destek verilmeyince çözümsüz kalan Vietnam Kamboçya'yı işgal edip rejim değişikliği yapınca, Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi müdahaleyi barışçıl çözüm yollarının tüketilmemesi nedeni ile meşru müdafaa ya da insani müdahale kapsamında değerlendirmemiştir.⁷⁵⁰

Kamboçya müdahalesinde süre bakımından orantılılık kriteri karşılanmamıştır. Müdahaleden sonra Vietnam 1991'e kadar Kamboçya'dan çekilmemiştir. Uluslararası gözetim altında seçim yapılması kararına da uymamıştır. Ancak Soğuk Savaş bittikten sonra Mayıs 1993'te BM gözetiminde seçimler yapılabilmiştir.⁷⁵¹ Kamboçya müdahalesiyle soykırım ve ağır insan hakları ihlallerinin durdurulmuş olması ve bölgesel istikrarsızlığın önlenmiş olması ile olumlu gelişme beklentisi boyutu karşılanmıştır.⁷⁵²

3.3.7.5. Irak Müdahalesi (1991)

Kuveyt'in işgaline karşı yapılan askeri operasyonunun ardından ortaya çıkan insani kriz sonucunda ABD öncülüğünde yapılan Irak müdahalesi haklı sebep açısından gerekli meşruiyete sahiptir. Körfez Savaşı'nda ağır askeri kayıplar ve ambargolarla zayıflayan Saddam yönetimi meşruiyetini kaybedince kuzeyde yaşayan Kürtler ve güneyde yaşayan Şiiler Mart 1991'de rejime karşı ayaklanmıştır. Saddam bu ayaklanmayı şiddetle bastırınca İran-Irak Savaşı'nda Saddam'ın kimyasal silah kullandığını hatırlayıp intikamından korkan yaklaşık 2 milyon Kürt Türkiye ve İran sınırlarına kaçarken kötü hava ve tabiat koşulları, açlık, hastalık ve yorgunluktan 20.000 kişi hayatını kaybetmiştir. 17 Nisan'da ABD, İngiltere,

⁷⁴⁹ Asgarov H.; a.g.t., s. 52-53 / Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 118-119 / A/HRC/RES/34/22, 03.04.2017, <https://undocs.org/A/HRC/res/34/22>, 10.09.2019

⁷⁵⁰ Armaoğlu M.; “20. Yüzyıl Siyasi Tarihi”, s. 822 / Asgarov H.; a.g.t., s. 52 Bilgin Aytaç G.; a.g.e., s. 167-168

⁷⁵¹ Sander O.; “Siyasi Tarih: 1918-1994”, s. 534

⁷⁵² Klintonworth G.; “Vietnam's Intervention in International Law”, Australian National University Press, Canberra, 1984, s. 28, aktaran, Asgarov H.; a.g.t., s. 54

Fransa, Hollanda ve İspanya mültecilere insani yardım ulaştırma ve koruma amacıyla Huzur Operasyonu (Operation to Provide Comfort) ile havadan battaniye ve yiyecek atma, 36. paralelin kuzeyinde uçuşa yasak bölge ilan etme ve denetleme, Kuzey Irak Kürtleri için güvenli bölge oluşturma amacıyla Irak'ın kuzeyine 13.000 asker konuşlandırmıştır.⁷⁵³

Irak müdahalesi doğru amaç bakımından sorunludur. Türkiye ve İran mültecileri sınırlarında tutmak için yoğun diplomasi yapmıştır. Türkiye Irak'ın bütünlüğünü, Saddam yönetiminin kontrolünü, Kuzey Irak'ta Kürtler için uçuşa yasak bölgeler ve güvenli bölgeler oluşturulmasını desteklemiştir. Mülteci krizi derinleşince kuzeyde Kürtlerin ve güneyde Şiilerin korunması amacıyla Fransa, Türkiye ve İran çözüm için BM'ye başvurmuştur. Burada insani nedenlerden çok güvenlik çıkarları ön plandadır. ABD iç kamuoyunda muhalif demokratların, uluslararası kamuoyunda İngiltere ve AB'nin Kürtlerin korunması için yaptığı baskılar sonucunda müdahil olmuştur. Koalisyon üyeleri önce Kuzey Irak'taki Kürtler için güvenli bölge oluşturma amacıyla 11 Nisan 1991'de 36. paralelin kuzeyini uçuşa ve askeri faaliyetlere yasaklamıştır. Ancak ileride kurulabilecek bir Kürt devletinin fazla güçlenmesi istenmediği için Kerkük petrol bölgesinin uçuşa yasak bölge kapsamına alınmaması doğru amaç açısından sınırlayıcı etki yaratmıştır. Şiiler için güvenli bölge oluşturma konusunda daha az istekli ve gecikmeli hareket edilmesi de doğru amaç konusunda şüphe oluşmuştur. İngiltere ve Fransa müdahaleyi savunurken açıklamalarında insani nedenlere açıkça yer vermiştir. İnsan haklarının yerel yetki alanına giren konular olmadığı, uluslararası hukukla ilgisi olduğu ve insanlığa karşı suçlar karşısında uluslararası sorumluluklar olduğu savunulmuştur. ABD ise müdahalenin ad hoc uygulamalarla kendi tekelinde kalmasını istediğinden bir doktrin ya da teamül hukuku kuralı olarak algılanmasına yol açmaktan kaçınır şekilde davranmıştır. İnsani gerekçeler enerji politikaları bağlamında gerçekçi bir durum olarak görülmemiştir.⁷⁵⁴

Irak müdahalesinde açık bir yetkilendirme olmaması nedeniyle yasallık zafiyeti söz konusudur. Mülteci krizi sonucunda Fransa, Türkiye ve İran'ın BM'ye başvurusu üzerine 5 Nisan 1991'de 688 sayılı Güvenlik Konseyi kararı alınmıştır.⁷⁵⁵ Bu kararda ilk kez BM devlet içi mesele olan ama etkileri devlet sınırlarını aşan insan hakları ihlallerini mülteci akını nedeniyle ilk kez uluslararası barış ve güvenlik tehdidi ile ilişkilendirip, hükümetten bu

⁷⁵³ Cleveland, W. L. (Harmancı M. çev.); **Modern Ortadoğu Tarihi**, Agora Kitaplığı Yayınları, 2008, İstanbul, s. 532-533, aktaran, Arslan S.; a.g.t., s. 94 / Batır K.; a.g.m., s. 123 / Aytoğu Ç. O.; a.g.t., s. 57

⁷⁵⁴ Aytoğu Ç. O.; a.g.t., s. 57-62 / Batır K.; a.g.m., s. 122-123-124-125 / Resolution 691 (1991), 05.04.1991, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/688>, 15.09.2019 / Reçber S.; **“İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”**, s. 124

⁷⁵⁵ Batır K.; a.g.m. s. 122 / Resolution 691 (1991), 05.04.1991, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/688>, 15.09.2019

duruma son vermesi istenmiştir. Ancak 2(7). maddesinin ihlalinin çekinilmesi nedeniyle eylem çağrısında bulunulmamıştır. Azınlıklara yapılan baskı yerine mülteci akınlarının sınır ötesi sonuçlarının uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğu vurgulanmıştır. Zorlayıcı bir mekanizma öngörülmemiştir. Rusya ve Çin vetoları nedeniyle uzlaşa sağlanamayacağı düşünülmüş, karar metninde kuvvet kullanımına ve müdahaleye izin veren bir hüküm yer almamış, BM Antlaşması'nın bir maddesi ya da bölümüne atıf yapılmamış, kolektif yaptırıma değinilmemiş ve kuvvet kullanımına açıkça izin verilmemiştir. ABD ve müttefikleri müdahalenin 688 sayılı karara dayanarak hukuka uygun olduğunu ileri sürseler de yetkisiz müdahale yapılmıştır. Karara Irak, Yemen, Zimbabve ve Küba 2(7). maddesinin ihlali gerekçesiyle karşı çıkmıştır. İnsan hakları için egemenliğin sınırlandırılabilmesi ve VII. bölüm altında kuvvet kullanımını düzenleyen önlemlerin büyük insan hakları ihlallerine uygulanabileceği anlaşılmıştır.⁷⁵⁶

Askeri operasyon için daimi üyeler ve diğer devletlerden destek almanın zor olacağı, uzun süreceği ve bu nedenle insani kayıpların artacağı öngörüsüyle ABD ve koalisyon güçleri Güvenlik Konseyi kararını beklemeden müdahale etmiştir. Güvenlik Konseyi kilitlendiği için insani durumunun vahameti ve aciliyeti bağlamında hareket edildiği ve 688 sayılı kararın yetki verdiği iddia edilmiştir. Saddam saldırılarını sürdürünce önce Kuzey Irak Kürtleri için güvenli bölge oluşturma maksadıyla 11 Nisan 1991'de 36. paralelin kuzeyinin uçuşa ve askeri faaliyetlere yasaklandığı ve yasağa uymayan hava araçlarının düşürüleceği duyurulmuştur. BM Genel Sekreteri Perez de Cuellar güvenli bölge oluşturmak için Irak'ın rızası yoksa Güvenlik Konseyi onayı gerektiğini ve bu operasyonun 688 sayılı karara dayandırılmayacağını belirtmiştir. Koalisyon güçleri bölgedeki kampların korunması görevini BM'ye devredileceğini açıklayınca, Cuellar Irak'ta BM'nin faaliyette bulunması için ek karar gerektiğini belirtmiştir. 17 Nisan'da ABD ve koalisyon güçleri bölgedeki mültecilere insani yardım ulaştırma ve Kürt mültecileri koruma amacıyla Huzur Operasyonu (Operation to Provide Comfort) kapsamında havadan battaniye ve yiyecek atma, 36. paralelin kuzeyinde uçuşa yasak bölgeyi denetleme ve güvenli bölgeler oluşturma amacıyla Irak'ın kuzeyine 13.000 asker konuşlandırmıştır. Rusya ve Çin eylemi yasal temeli olmadığı gerekçesiyle kınamıştır. 18 Nisan 1991'de 500 hafif silahlı BM askeri Irak'a sevk edilmiştir. Koalisyon güçleri Mayıs'ta yerini BM güçlerine bırakıp, Temmuz'da Irak'tan çekilmiş fakat uzun süre Türkiye sınırında asker bekletmiştir. Şiiler için güvenli bölge oluşturma kamuoyu onlarla

⁷⁵⁶ Oran B.; “Çekiş Güç Kalkık Horoz ve Kürt Devleti”, *Avrasya Dosyası*, Cilt:3, Sayı:1, 1996, s. 161 / Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 122-123 / Aytoğu Ç. O.; a.g.t., s. 59-64 / Batır K.; a.g.m., s. 123-125 / Asgarov H.; a.g.t., s. 61

Kürtlerden daha az ilgilendiği için arka planda kalmıştır. Sadece Ağustos 1992’de güneydeki sivillere yönelik saldırıları durdurmak ve Şiileri korumak için 688 sayılı karara dayanarak 32. paralelin güneyi uçuşa yasak bölge ilan edilmiştir, güvenli bölge oluşturulmamıştır. Eylül 1996’da bu bölge 33. paralele genişletilince Fransa operasyondan çekilmiştir.⁷⁵⁷

BM yeni Genel Sekreteri Butros Gali uçuşa yasak bölge ilanında ve Irak hedeflerine füze saldırısı yapıldığında yetkisiz olmasına rağmen bu eylemleri yasal olduğunu ve Güvenlik Konseyi kararları ve BM şartlarına uygun olduğunu savunarak desteklemiştir. Güvenlik Konseyi veya Genel Kurul yetkilendirmesi veya sonradan onayı olmadan yapıldığı için hukuki zeminden yoksun olsa da durumun aciliyeti nedeniyle kınama ve çekilme kararı alınmayıp zımnen onaylandığını düşünülmüştür. 3 milyondan fazla insanın mülteci olması medya aracılığıyla dünya kamuoyuna duyurulunca müdahale taraftarlarının artması sayesinde yoğun bir itiraz yükselmemiştir. Yetkisiz yapılan bu müdahale devlet egemenliğinin dönüşümü tartışmalarını alevlendirmiş, Soğuk Savaş’tan sonra ilk kez uluslararası toplumun sorumluluğu, devlet egemenliğinin sorgulanabilir ve hesap verebilir olması gerektiği vb. tartışılır olmuştur.⁷⁵⁸

Irak müdahalesinde kuvvet kullanımı öncesi gerekli uyarı mekanizmasının işletilmiş olması, önce barışın bozulduğunun tespiti yapıp sonra zorlama tedbiri kararlarının alınması, en son aşamada kuvvet kullanımına başvurulması ve kuvvet kullanımı öncesi gerekli uyarı mekanizmasının yeterince işletilmiş olması açısından son çare kriterinin karşılanmıştır. Operasyonun orantılı yürütülmesi, mağdurları şiddetten kurtaracak oranda yapılması müdahalenin meşruiyetini güçlendirmiştir. 3 milyona yakın mültecinin ilk etapta 45.000 civarının geri dönmesi sağlanmıştır. Müdahalenin mağdurları baskı ve şiddetten kurtarması, çatışmayı savaşa dönüştürmemesi ve durdurması ile olumlu gelişme kriteri sağlanmıştır.⁷⁵⁹

3.3.7.6. Somali Müdahalesi (1992)

1992’de gerçekleştirilen Somali müdahalesi haklı sebep kriteri açısından insani müdahale için gerekli meşruiyet zeminine sahiptir. 1990’da İsaak aşireti Barre rejimini devirdikten sonra çatışmalar iç savaş dönüşmüş ve ülke Hawiye aşireti lideri Aidid ile USC

⁷⁵⁷ Arslan S.; a.g.t., s. 97 / Aytoğu Ç. O.; a.g.t., s. 63 / Batır K.; a.g.m., s. 123 / Asgarov H.; a.g.t., s. 61-62 / Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 123 / Gönübol M., Bingün H.; “1990–1995 Dönemi Türk Dış Politikası”, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919–1995), Cilt: 2, Siyasal Kitabevi, 1996, Ankara, s. 662

⁷⁵⁸ Tekin S.; a.g.e., s. 52 / Arslan S.; a.g.t., s. 96 / Batır K.; a.g.m., s. 124 / Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 123-124-125

⁷⁵⁹ Arslan S.; a.g.t., s. 94 / Asgarov H.; a.g.t., s. 62 / Türkmen F.; “İnsan Haklarının Yeni Boyutu: İnsancıl Müdahale”, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul, 2006 s. 144 / Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 123

lideri Ali Mehdi arasında ikiye bölünmüştür. Barre'nin kayırdığı Darod aşireti mensupları katliama, sistematik ve ağır insan hakları ihlallerine maruz bırakılmıştır. Wheeler'a göre müdahalenin gerekçesi 4,5 milyon insanın hayatını tehdit eden kıtlık, şiddet, mal ve mülke el koyma, hırsızlık, yerinden etme, öç alma ve kaynak dağılımı eşitsizliği gibi insani nedenlerdir.⁷⁶⁰ Bu minvalde haklı sebep kriteri sağlanmıştır.

Doğru amaç kriteri açısından Somali müdahalesi uygulama esnasındaki hatalar nedeniyle tartışmalı duruma düşmüştür. UNOSOM II Mayıs 1993'te Somali'ye girince saldırıya uğramış ve Pakistan askerleri Aidid güçlerince öldürülünce 6 Haziran 1993 tarihli 837 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla sorumlulara karşı her türlü tedbir yetkisi verilmiştir. UNOSOM'un Aidid ve SNA'yı hedef alan misilleme saldırılarında 100 civarı Somalili hayatını kaybetmiştir. BM ve Aidid güçleri arasında oluşan restleşmeye ABD dolaylı olarak taraf olunca, Amerikan Kongresi çekilme baskısı yapıp, BM'den Aidid'i yakalamak yerine insani yardıma odaklanması istenmiştir.⁷⁶¹ Demirdöğen'e göre bu müdahale BM'nin taraf tuttuğu izlenimini yaratarak askeri ve siyasi riskler üretmiştir. Aidid'in halk düşmanı gibi gösterilmesi ve Aidid'i yakalama hedefinin ön plana olması Somali halkının tepkisini çekmiş ve BM misyonuna saldırılmasına neden olmuştur.⁷⁶² Diğer taraftan ABD şirketlerinin Somali'de petrol ve doğal gaz arama yetkisine sahip olması müdahalenin asıl motivasyonu açısından göz önünde bulundurulmalıdır.⁷⁶³

Somali müdahalesi Güvenlik Konseyi kararları ile yetkilendirildiği için güçlü bir yasal zemine sahiptir. 3 Aralık 1992 tarihli 794 sayılı Güvenlik Konseyi kararında yardımların engellemesiyle insani trajedi artıp güvenliği daha çok tehdit eder hale geldiğinden, VII. bölüm 39. maddeye dayanarak Genel Sekreter ile üye devletlere en kısa zamanda her türlü girişimde bulunmakta işbirliği izni verilmiştir.⁷⁶⁴ 794 sayılı karar devlet onayı olmadan açıkça askeri müdahaleye izin veren ilk Güvenlik Konseyi kararıdır. ABD komutasında oluşturulan UNITAF gerekli tüm tedbirleri almakla yetkilendirilip, ilk defa VII. bölüm altında insancıl gerekçelerle Umut Operasyonu (Operation Restore Hope) başlatılmıştır. Çin ve Rusya dahil tüm devletler desteklemiş ve 2(7). maddesi öne sürülerek itiraz edilmemiştir.⁷⁶⁵ Aytaç'a göre

⁷⁶⁰ Wheeler N. J.; "Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society", s. 173, aktaran, Aytoğlu Ç. O.; a.g.t., s. 66

⁷⁶¹ Öznaneci M.; a.g.t., s. 83 / S/RES/837 (1993), 06.06.1993, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/837>, 15.05.2019 / Asgarov H.; a.g.t., s. 64-65

⁷⁶² Demirtürk Demirdöğen Ü.; "BM Barışı Koruma Operasyonları ve Güç Kullanma Olgusu (1946-1996)", <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423868827.pdf>, 30.07.2018, s. 248

⁷⁶³ Öznaneci M.; a.g.t., s. 83-84 Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s.457-458

⁷⁶⁴ Asgarov H.; a.g.t., s. 64 / Reçber S.; "İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu", s. 126 / S/RES/794 (1992), 03.12.1992, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/794>, 29.05.2019

⁷⁶⁵ Asgarov H.; a.g.t., s. 62-64 / Çalık T.; a.g.m., s. 1105 / Reçber S.; "İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu", s. 126-127

bu karar devlet egemenliğini yeniden şekillendirmiştir.⁷⁶⁶ Sonraki müdahaleler için önemli bir emsaldir. Yardımların engellenmesinin müdahaleye gerekçe olması açısından kendinden öncekilerden farklıdır. Hükümet ve devlet yapısı olmadığı için insani krizi durdurmak ve yardımları ulaştırmak için Güvenlik Konseyi'nin barış tehdidi tespiti yapması yeterli görülen bu karar oldukça özgündür. Somali hükümetinin durumu, insancıl trajediler, yardımların engellenmesi, mülteci akını, BM personeline saldırılar ve silah ambargosu kararının ihlali gibi nedenler temel alınmıştır.⁷⁶⁷ Ancak Somali'de meşru bir hükümet olmayışı BM'nin müdahale kararı alıp alamayacağı açısından tartışma yaratır, teamül olma yönünde kısıtlama getirir ve meşruiyeti zayıflatır.⁷⁶⁸ Devlet çökmüş olduğundan insani felaketi önlemek için devlet izni olmaksızın müdahale etme şartı bağlamında insani müdahale zemini zayıflamıştır.⁷⁶⁹ 26 Mart 1993 tarihli 814 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla UNOSOM Somali'de barış, huzur, düzen, güven ortamını sağlamakla görevlendirilmiştir. 794 ve 814 sayılı kararlar insan haklarının geniş çaplı ihlali, VII. bölüm 39. ve 42. maddeler uyarınca silahlı kuvvet kullanımı yasağının istisnalarına başvurulmuş olması ve uluslararası barış ve güvenliğe tehdit teşkil etme şartları karşılandığından hukuka uygundur.⁷⁷⁰

Somali müdahalesinde Genel Sekreter Baş Yardımcısı James Jonah'ın arabuluculuğu ile yapılan ateşkes antlaşması, BM Genel Sekreteri Özel Temsilcisi Mohammed Sahnoun ve Butros Gali'nin diplomatik çözüm çalışmaları tüm barışçıl yolların tüketilmesi açısından teamül oluşumunu güçlendirmiştir. Ancak Aidid ve SNA güçlerine karşı yapılan hava saldırıları sivil kaybın artmasına sebep olduğu ve başvuru yöntemler makul olmadığı için Somali müdahalesinin orantılılık kriterini sağladığı söylenemez. Öte yandan Somali müdahalesi ne yazık ki olumlu gelişme beklentisi kriteri açısından yenilgiyle sonuçlanmıştır. Müdahaleye rağmen 1991'den 2012'ye kadar 21 yıl etkin bir hükümet kurulamamış, iç savaş devam etmiş, 2 milyondan fazla göç olmuş ve Somali silah, uyuşturucu, insan ticareti, uluslararası suç örgütleri, El-Kaide ve El-Şebap gibi terör örgütleri ve deniz haydutlarına ev sahibi olmuştur. Eylül 2012'de parlamento toplanıp Hasan Şeyh Mahmud'u cumhurbaşkanı seçince geçici hükümet sona ermiştir. Şubat 2017'de Muhammed Abdülhadi cumhurbaşkanı seçilmişse de parçalanmış durum Somaliland ve Puntland bölgesel yönetimleri ile Galmudug ve Jubbaland geçici yönetimleriyle halen devam etmektedir. Bugün bile ülkeyi tam kontrol

⁷⁶⁶ Bilgin Aytaç G.; a.g.e., s. 181

⁷⁶⁷ Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 127-128 / Demirel N.; a.g.m., s. 159

⁷⁶⁸ Türkmen F.; a.g.m., s. 144

⁷⁶⁹ Aytoğu Ç. O.; a.g.t., s. 66-68

⁷⁷⁰ Öznaneci M.; a.g.t., s. 80-82

eden bir hükümet olmaması insani müdahalenin geleceği konusunda umutları zayıflatmaktadır.⁷⁷¹

3.3.7.7. Sierra Leone Müdahaleleri (1997-2000)

Sierra Leone’de Mart 1991’de RUF’un Momoh hükümetini devirmek üzere başlattığı isyanda 1992’ye kadar 10.000’den fazla insan öldürülmüş, 300.000 kişi yurt dışı ve 400.000 kişi yurt içi göçe maruz kalmıştır. Boyun eğdirmek için kadın ve çocuklara sistematik olarak tecavüz edilmiş ve uzuvları kesilmiştir.⁷⁷² Darbeler ve çatışmalar 1997’ye kadar artarak bölgesel barış ve güvenliği tehdit eder boyuta ulaşmıştır. Sierra Leone iç savaşı HRW verilerine göre 50.000’den fazla ölüm, 1 milyondan fazla göç ve ağır insan hakları ihlalleriyle sonuçlanmıştır.⁷⁷³ Bu nedenle Sierra Leone müdahalesi haklı sebep kriteri açısından yeterince meşru bir zemine sahiptir.

Doğru amaç açısından çatışmalara taraf olan grupların kontrol altında tuttuğu bölgelerde elmas madenlerinin işletme hakkını ele geçirmesi, elmas tekeli elinde bulunduran şirketler ile yakın ilişkiler kurup silah yardımı alması oldukça manidardır. Büyük elmas şirketleri çatışmaları körükleyerek, ülkesel bütünleşme ve istikrarı engelleyerek ellerindeki elmas imtiyazını garanti altında tutmuştur.⁷⁷⁴ Bölge ülkeleri ve küresel aktörler de çatışmalara elmas ticareti nedeniyle dahil olmuştur. Nijerya’nın müdahalede öncü rolü üstlenmesinin altında yatan ana motivasyonlar ise bölgesel nüfuzunu artırma ve güvenlik çıkarlarıdır.

Sierra Leone müdahaleleri doğru yetkilendirme yönünde yeterli meşruiyete sahip değildir. Nijerya NIFAG gücü ile müdahale ederken Sierra Leone’nin seçilmiş hükümetinin daveti ve rızası üzerine, SOFA Antlaşması kapsamındaki yükümlülükleri uyarınca ve ECOWAS’ın 1993 tarihli Revize Antlaşması’nın 58. maddesine dayanarak hareket etmiştir. ECOWAS ise 1997’de Sierra Leone’de yasa ve düzeni geri getirmek için ECOMOG’u görevlendirmiştir.⁷⁷⁵ BM yetkilendirmesi olmadan yapılan bu bölgesel müdahaleler insani kriz haklı sebebi, uluslararası barış ve güvenlik tehdidi ve durumun aciliyeti bağlamında hoş görülmüştür. ECOWAS müdahalesinden 2 ay sonra 8 Ekim 1997 tarihli 1132 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla durumun uluslararası barış ve güvenliğe tehdit olduğu belirtilip; silah

⁷⁷¹ Öznaneci M.; a.g.t., s. 80-82 / Batır K.; a.g.m., s. 96-99-100 / Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 128

⁷⁷² ICISS; a.g.e., s. 104-105

⁷⁷³ Pakhuy N.Ö.; a.g.m.; s. 337

⁷⁷⁴ Dalar M.; Yeni Savaşlar Yeni mi? “Schmitt ve Kelsen Bağlamında Bir Değerlendirme”, s. 13 / Pakhuy N.Ö.; a.g.m.; s. 338

⁷⁷⁵ Levitt J.; a.g.m., s. 336 / ICISS; a.g.e., s. 105-107

ambargosu, petrol ambargosu, seyahat yasakları ve mal varlıklarına el koyma kararları alınarak müdahaleleri desteklenmiştir. ECOWAS VIII. bölüm uyarınca bu tedbirleri uygulamakla yetkilendirilmiş ama askeri güç kullanımı için yetki verilmemiştir. 13 Temmuz 1998 tarihli 1181 sayılı Güvenlik Konseyi kararı ile ECOWAS’a takviye öngörülmüştür. 22 Ekim 1999 tarihli 1270 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla silahsızlanma ve yeniden entegrasyonla görevlendirilmiş 6.000 kişilik UNOMSIL (United Nations Observer Mission in Sierra Leone) kurulmuştur. Ardından yakın fiziksel şiddet tehdidi altındaki sivillere koruma görevini daha güçlü devralan UNAMSIL (United Nations Mission in Sierra Leone) kurulup, 7 Şubat 2000’de 1289 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla asker sayısı 6.000’den 11.000’e yükseltilmiş ve görevleri genişletilmiştir⁷⁷⁶ Güvenlik Konseyi 788 sayılı kararla ECOWAS’ın Liberya müdahalesini, 1125 sayılı kararla OAC’deki MISAB müdahalesi ve 1181 sayılı kararla ise ECOWAS’ın Sierra Leone müdahalesini geriye dönük onaylayarak bölgesel uygulamaları düzenleyen uluslararası hukuk normlarının gelişimine önemli katkı sağlamıştır.⁷⁷⁷

Burada geleneksel uluslararası hukukun devletler veya bölgesel aktörler tarafından iç çatışmalara tek taraflı insani müdahale hakkını tanıdığı görülmüştür. Demokrasisi çökertilmiş bir devlete, toplum tehdit altında olduğunda düzeni geri getirmek için insani müdahalenin haklı görülebileceği anlaşılmıştır.⁷⁷⁸ Kamu otoritesi çöken ve vatandaşlarını koruyamayan başarısız devletlere yapılan müdahalelerin kuvvet kullanma yasağı kapsamında değerlendirilemeyeceği ve 2(4) ile 2(7). maddelerine aykırı olmadığı görüşüyle VII. bölüm 39. madde çerçevesinde insani gerekçelerle müdahale edilmiştir.⁷⁷⁹ 1181 sayılı kararla ECOWAS’ın müdahalesi geriye dönük onaylanınca, Güvenlik Konseyi çıkmazına alternatif çözüm sağlanmış olsa da izinsiz müdahale ile 53. maddede yer alan ‘bölgesel örgütler Güvenlik Konseyi’nin izni olmaksızın kuvvet kullanamaz hükmü ihlal edilerek uluslararası hukuka aykırı davranılmıştır.⁷⁸⁰

Nijerya ve ECOWAS’ın hızlı askeri operasyonları krizin boyutu, bölgesel istikrar ve güvenlik riskleri sebebiyle son çare kriteri sağlanmamıştır ama durumun aciliyeti ve gerekliliği bağlamında uluslararası toplum tarafından hoş görülmüştür. BM müdahalesi ise

⁷⁷⁶ ICISS; a.g.e., s. 108 / S/RES/1132 (1997), 08.10.1997, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1132>, 15.05.2019 / S/RES/1181 (1998), 13.07.1998, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1181>, 15.05.2019 / S/RES/1289 (2000), 07.02.2000, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1289>, 15.05.2019

⁷⁷⁷ Levitt J.; a.g.m., s. 373 / S/RES/1162 (1998), 17.04.1998, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1162>, 15.05.2019

⁷⁷⁸ Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 132-133 / Levitt J.; a.g.m., s. 364

⁷⁷⁹ Sürücüoğlu O.; “a.g.m., s. 606

⁷⁸⁰ Taşdemir F.; “Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi”, USAK Yayınları Ankara, 2006, s. 282-283

tüm askeri olmayan önlemler alındıktan sonra yapıldığından son çare kriterini karşılamıştır. Orantılılık bakımından Sierra Leone müdahaleleri savaşta yüzlerce sivilin ölmesi nedeniyle tartışmalıdır. ICISS'e göre müdahale sonucu yaklaşık 5.000 isyancı, ECOMOG askeri ve sivil öldürülmüş, Freetown'da 150.000 kişi yerinden edilmiştir. Bu durum Sierra Leone müdahalesinin orantılılık kriterlerini sağlamasını engellemiştir. NIFAG ve ECOMOG'un bölgesel girişimleri dokuz yıl boyunca çatışmaları durduramadığından dolayı insani kayıplar arttığı için olumlu gelişme beklentisi sağlanamamıştır. İngiltere'nin 7 Mayıs 2000'de İngiliz vatandaşlarını korumak için yaptığı müdahale nispeten daha etkili olmuştur. 9 yıldır BM ve bölgesel organizasyonların durduramadığı iç savaşı sona erdirip olumlu gelişme beklentisini geç de olsa sağlamıştır.⁷⁸¹

3.3.7.8. Kosova Müdahalesi (1999)

NATO'nun 1999'da yaptığı Kosova müdahalesi haklı sebep kriteri açısından meşrudur. 1980-1990 yıllarında Sırp baskısıyla 40.000 civarı Arnavut göçe maruz bırakılmıştır. 1989'da Kosova'nın özerklik statüsü ve hakları, Haziran 1990'da Kosova meclisi kaldırılıp, kitlesel göç ve katliam politikası başlatılmıştır. Eylül 1991'de Kosova bağımsızlığını ilan edince Sırp halkı ve hükümet güçleri tarafından Arnavutlara soykırım yapılmıştır. Şubat-Mart 1998'de Priştine ve Drenica'da patlak veren çatışma hızla ülke çapına yayılıp 700 Arnavut'un öldürülmesi ve 265.000 Arnavut'un göçüyle sonuçlanmıştır.⁷⁸²

Kosova müdahalesinde doğru amaç açısından bazı tartışmalı hususlar vardır. Arnavutların Balkanlarda dağınık halde yaşaması nedeniyle Arnavutluk, Makedonya, Yunanistan ve Türkiye gibi bölgesel güçler ile AB, Rusya ve ABD gibi küresel güçler meseleye ulusal çıkarları yönünde dahil olarak krizi derinleştirmiştir. Müdahalenin uluslararası toplumun görüşünü yansıtmadığı, büyük devletlerin çıkarlarına hizmet ettiği, NATO'nun dünya polisi rolünü yasallaştırmak için kullanıldığı, ideolojik amaçlar taşıdığı, ABD'nin süper güç olma gereklerini yerine getirmek ve bölgeye yerleşmek için hareket ettiği ileri sürülmüştür. Rusya'nın Sırbistan'a desteği, Kosova'nın jeostratejik önemi, enerji yollarının üzerinde bulunması ve yer altı kaynakları müdahalenin doğru amacının sorgulanmasına neden olmuştur. Nitekim müdahaleden sonra Kosova maden şirketlerinin Amerikan, Fransız ve İsviçre şirketlerine devredilmesi bu görüşü desteklemiştir.⁷⁸³ ABD

⁷⁸¹ Reçber S.; "İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu", s. 133 / ICISS; a.g.e., s. 108-109

⁷⁸² Batır K.; a.g.m. s.126 / Balcı A.; a.g.m., s. 759-760 / Aksoy M., Polisi A., Büyükçiçek M.; a.g.e., s.261-266-268

⁷⁸³ Balcı A.; a.g.m., s. 752 / Aksoy M., Polisi A., Büyükçiçek M.; a.g.e., s. 270 / Pekyardımcı E. B.; a.g.t., s. 130-135

olmaksızın Avrupa'nın güvenliğini sağlanamayacağı ve Rusya'nın saf dışı bırakılmasıyla dünyada tek süper gücün ABD olduğu anlaşılmıştır. NATO Soğuk Savaş'ın bitişiyle çıkan mevcudiyetine dair tartışmaları bir insani krizi bitirerek ortadan kaldırmış, insan hakları ihlalleri ve etnik çatışmalarda önleyici müdahale yapan bir araç olarak görülmüştür. NATO sorumluluk sahası dışında, savunma amaçlı değil müdahale amaçlı bir operasyon gerçekleştirmesi ve Güvenlik Konseyi'nin izni olmaksızın kuvvet kullanması ile yeniden tanımlanıp, Nisan 1999'da Yeni Stratejik Konsept'te terör, etnik ve dinsel çatışmaların dünya barışı ve güvenliğini tehdit ettiği durumlara müdahale etme kararı alarak alan dışılık engelini kaldırmıştır. Ayrıca İngiltere ve ABD'nin hedefleri arasında Yugoslav hükümetin devrilmesi olduğu için de doğru amaç eleştiri konusu olmuştur.⁷⁸⁴

Doğru yetkilendirme açısından Kosova müdahalesi Güvenlik Konseyi yetkisi olmadığı için yasal değildir fakat ahlaki zorunluluk olduğu için meşru görülmüştür. 23 Eylül 1998'de 1199 sayılı kararda Rusya ve Çin vetosu korkusuyla müdahale yetkisi içeren bir hükme yer verilmemiştir. Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü koruyan bir özerklikle çözüm aranmıştır. 24 Ekim 1998'de 1203 sayılı kararda VII. bölüm çerçevesinde durumun bölgedeki barış ve güvenliğe tehdit tespiti yapıp, özerklik, ateşkes, NATO ve AGİT ile yapılan anlaşmalara uyulması, AGİT'in silahsız 2.000 gözlemcisinin Kosova'ya yerleştirilmesi öngörülmüş ama zorlayıcı eyleme atıf yapılmamıştır. ABD Güvenlik Konseyi'nde Rusya ve Çin vetosu ile Genel Kurul'da uzlaşa sağlanamaması endişesiyle tek taraflı aldığı bir karar ve 1199 sayılı kararın uluslararası barış ve güvenlik tehdidi tespitini gerekçe göstererek müdahale etmiştir.⁷⁸⁵

NATO Güvenlik Konseyi kararları ile ilişkili olarak uluslararası toplumun iradesine, tüm diplomatik girişimlerin başarısız olmasına ve şiddetin acilen sonlandırılması gerektiğine dayanmıştır. Benzer bir müdahalenin emsali olmayacağı vurgulanmıştır. Mart 1999'da NATO Genel Sekreteri Javier Solana, operasyonun amacının şiddeti ve insani dramı durdurmak olduğunu açıklamıştır. BM Genel Sekreteri Kofi Annan barışı sağlamak için kuvvet kullanımının meşru olduğu zamanlar olduğunu belirterek desteklemiştir. 14 Mayıs 1999 tarihli 1239 sayılı Güvenlik Konseyi kararında UNHCR ve insancıl yardım kuruluşlarına mülteciler ve yerinden edilmişlere yardım çağrısı yapılmıştır. Müdahaleye Yugoslavya, Rusya, Çin, Küba, Ukrayna ve Namibya karşı çıkmış; Çin ile Rusya iç işlerine karışma ve egemenlik ihlali olduğunu; Meksika Güvenlik Konseyi açıklaması gerektiğini ve Brezilya ile Kosta Rika uluslararası hukuka uygunluğun sorgulanması gerektiğini savunmuştur. Beyaz

⁷⁸⁴ Batır K.; a.g.m., s. 127-128 / Akgün S.; a.g.m., s. 251 / Balcı A.; a.g.m., s. 765

⁷⁸⁵ Samancı U.; a.g.m., s. 130 / Reçber S.; **“İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”**, s. 139 / S/RES/1299 (1998), 23.09.1998 <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1199>, 15.05.2019 / S/RES/1203 (1998), 24.10.1998, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1203>, 15.05.2019

Rusya, Hindistan ve Rusya'nın 26 Mart 1999'da Güvenlik Konseyi'ne sunduğu müdahalenin derhal durdurulmasını talep eden tasarı reddedilmiştir. Bu durum NATO'nun yetkisiz müdahalesinin sessizce onaylandığını göstermiştir.⁷⁸⁶

Kosova'ya ilişkin Güvenlik Konseyi kararlarında 39. madde çerçevesinde önlem uygulanmasını öngören bir hüküm ve NATO'yu yetkilendiren bir ifade yoktur.⁷⁸⁷ Güvenlik Konseyi VII. bölüm altında 39. maddeyle sorunun tespitini yapıp, 41. ve 42. maddelerle uluslararası barış ve güvenliğin korunması için kolektif güvenlik sistemi dahilinde önlemler alabilecekken, Kosova müdahalesine açıkça izin vermediğinden dolayı müdahale uluslararası hukuka aykırı kalmıştır. Sonraki insani müdahale operasyonları Güvenlik Konseyi onayıyla gerçekleştirildiği için bu müdahale örf ve adet hukuku oluşumuna yol açmayıp bir istisna olarak kalmıştır.⁷⁸⁸ Kınamalar ve sorunun tehdit olduğunun ifade edilmesi VII. bölüm kapsamında bir yetkilendirme olduğu anlamına gelmemiştir.⁷⁸⁹ Byers ve Chesterman'a göre teamül oluşumu 2(4). maddesinin üstünde olamaz.⁷⁹⁰ Brownlie'ye göre BM Antlaşması'nda ve uluslararası teamül hukukunda insani müdahale hakkına yer verilmemiştir.⁷⁹¹ Simma'ya göre müdahaleci ülkeler hukuka uygun davranmak için gereken çabayı gösterdiğinden Kosova'daki operasyon uluslararası hukuka aykırı fakat meşru görülmüştür.⁷⁹² Çevikbaş'a göre Kosova müdahalesi uluslararası hukuktan istisnai olarak ayrılan ama meşruluğu insani zorunluluklar ve aciliyete dayanan özel bir örnektir.⁷⁹³ Reçber'e göre pozitif hukuk kurallarına göre kuvvet kullanımı uluslararası hukuk ihlali olduğundan ve meşru savunma ya da Güvenlik Konseyi yetkilendirilmesi bulunmadığından dolayı yasal değil fakat ahlaki zorunluluk olması gerekçesi ile meşrudur.⁷⁹⁴

Yugoslavya Federal Cumhuriyeti 29 Nisan 1999'da müdahalenin uluslararası hukuk ihlali olduğu iddiasıyla NATO üyesi 19 devleti UAD'da dava etmiştir. Toprak bütünlüğünün ihlal edildiğini ve eylemin saldırı olduğunu ileri sürmüştür. Yoğun bombardımana tutarak

⁷⁸⁶ Aksoy M., Polisi A., Büyükçiçek M.; a.g.e., s. 270 / Reçber S.; **“İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”**, s. 140-141 / Batır K.; a.g.m., s. 126-127 / Balcı A.; a.g.m., s. 765 / S/RES/1239 (1999, 14.05.1997, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1239>, 15.05.2019)

⁷⁸⁷ Keskin F.; “Darfur: Koruma Yükümlülüğü ...”, s. 59

⁷⁸⁸ Çevikbaş A.; a.g.m., s. 20-44-47-50

⁷⁸⁹ Pekyardımcı E. B.; a.g.t., s. 127-128

⁷⁹⁰ Byers M., Chesterman S.; *Changing the Rules About the Rules: Unilateral Humanitarian Intervention and the Future of International Law, Humanitarian Intervention: Ethical, Political and Legal Dilemmas*, Holzgrefe J.L., Keohane R.O. (ed), Cambridge University Press, Cambridge, 2003 s.177-203, aktaran, Reçber S.; **“İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”**, s. 146

⁷⁹¹ Brownlie I.; “Kosovo Crisis Inquiry: Memorandum on the International Law Aspects”, *International and Comparative Law Quarterly*, I., & C. J. Apperly, 2000, s. 49-878-905, aktaran, Batır K.; a.g.m., s. 127

⁷⁹² Simma B.; “NATO, the UN and the Use of Force: Legal Aspects”, *European Journal Of International Law*, Vol:10,1996, s. 1-2, aktaran, Batır K.; a.g.m., s. 127

⁷⁹³ Çevikbaş A.; a.g.m., s. 47-50

⁷⁹⁴ Reçber S.; **“İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”**, s. 145-146

NATO'nun isteklerinin kabul ettirilmesi gerekçesiyle operasyonun insani müdahale sayılamayacağını savunmuştur. Mahkeme İspanya ve ABD davalarını yargı yetkisine sahip olmadığı, diğer davaları da Sırbistan ve Karadağ'ın başvuru tarihinde henüz BM üyesi olmadığı gerekçesiyle düşürmüştür. Mahkeme insani müdahaleye örf ve âdet hukuku açısından bir emsal oluşturmaktan kaçınmış, insani trajediye dikkat çekip tarafları BM Anlaşması'nın yanı sıra insancıl hukuk ve uluslararası hukuka uymaya davet etmiştir. Mahkeme NATO operasyonunun durdurulmasına ilişkin bir karar vermediğinden, müdahalenin zımnen kabul edildiği düşünülmüştür. Yugoslav yönetimi Şubat 2008'de Güvenlik Konseyi'ne ve oradan destek alamayınca Genel Kurul'a Kosova'nın bağımsızlığının yasal olup olmadığı hakkında UAD'ın danışma kararı alması için başvurup, Kosova'nın bağımsızlığını iptal etmeye çalışmıştır. Genel Kurul 8 Ekim 2008 tarihli 63/3 sayılı kararı ile Kosova yönetiminin tek taraflı olarak bağımsızlık ilan etmesinin uluslararası hukuka uygun olup olmadığı konusunda UAD'dan danışma görüşü istemiştir. 22 Temmuz 2010'da UAD bu soruyu dar yorumlayarak yalnızca bağımsızlık bildirisinin hukuka uygun olup olmadığına bakıp, bağımsızlık bildirilerine karşı uluslararası hukukun herhangi bir kısıtlama getirmediği gerekçesiyle Kosova'nın bağımsızlık bildirisinin genel uluslararası hukuka, 1244 sayılı Güvenlik Konseyi kararına veya anayasal çerçeveye aykırı olmadığına karar vermiştir. UAD burada krizin çözümünü siyasi sürece bırakmıştır.⁷⁹⁵

Güvenlik Konseyi onayı olmaksızın yapılan bu müdahalenin teamül hukuku kuralı yarattığı savunulmuştur. NATO üyesi 19 devletin hemfikir olması, Güvenlik Konseyi'nde müdahalenin durdurulmasına ilişkin tasarının 12 oyla reddedilmesi, barış tehdidinin kabul edilmesi, Yugoslavya'nın sorumlu tutulması, BM Genel Sekreteri'nin azınlıklara yönelik şiddet eylemleri halinde devlet egemenliği ilkesinin geri planda kalması gerektiğini vurgulaması teamül oluşumuna dayanak gösterilmiştir. Uluslararası teamül hukuku üzerinden insani müdahale ile kuvvet kullanma yasağına istisna getirilmesine katkı sağlanmıştır. İnsan haklarının korunması için iç çatışmaların çözümü ilk kez uluslararası toplumda bu kadar kabul görmüştür. İngiltere Başbakanı Tony Blair *haklı sebep/haklı savaş*, uygarlığın değerleri ve insan haklarını koruma çerçevesinde müdahalenin meşruiyetini savunmuştur. Fransa, Hollanda, Slovenya, ABD ve NATO Güvenlik Konseyi'nin kararlarına istinaden şiddetin durdurulması ve bölgesel barış ve güvenliğin sağlanması çerçevesinde hareket edildiğini

⁷⁹⁵ Batır K.; a.g.m., s. 127 / Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 52-153-154 / Çevikbaş A.; a.g.m., s. 47 / Samancı U.; a.g.m., s. 123-145-146-152-158-162-187/ A/RES/63/3, 8.10.2008, <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Kos%20A%20RES63%203.pdf>, 15.05.2019 / Sancaktar C.; a.g.m., s. 152 / Balcı A.; a.g.m., s. 764-766

savunmuştur.⁷⁹⁶ Kosova müdahalesinin *yeni insan hakları çağının müjdelenen şafağı* olduğu ve insan hakları devriminde uygulama dönemine geçildiği ileri sürülmüştür. Glennon barışın korunması için eski sınırlayıcı kuralların öldüğüne ve Kosova’da uluslararası toplumun barış, güvenlik, insan hakları, adalet ve özgürlük gibi değerlerin garantörü olduğuna dikkat çekmiştir.⁷⁹⁷ Simma’ya göre bu müdahale illegal olmasına rağmen adalet ve ahlakiliği teşvik ettiği için gereklidir.⁷⁹⁸ Henkin’e göre BM Antlaşması’nda bir değişiklik olmaksızın centilmenlik uzlaşısıyla kolektif müdahale yapılabildiği görüldüğünden hukukun gelişiminde önemli bir adımdır.⁷⁹⁹ Teson’a göre egemenlik kavramı geçersiz kılınmıştır.⁸⁰⁰ Aksoy’a göre Güvenlik Konseyi yetkilendirmesini gerektiren klasik uluslararası hukukun çıkmazına acil durumlar halinde yeni bir açılım sağlanmıştır.⁸⁰¹ Ancak karşıtlara göre ülkesel bütünlük, egemenlik ve kuvvet kullanma yasağı açıkça ihlal edildiğinden bu müdahale BM Antlaşması’nın ihlalidir.⁸⁰² Hiphold’a göre eleştirilerin çok yoğun ve dünya çapında olması; Çin, Rusya, Hindistan gibi büyük güçler ve üçüncü dünya ülkelerinin karşı olması ve Genel Kurul’da insani müdahale için uzlaşa sağlanamaması müdahalenin yapılageliş kuralı oluşumuna emsal olmadığını göstermiştir.⁸⁰³ Reçber’e göre müdahale edenlerin bile emsal teşkil etmeyeceğini vurgulamaları uluslararası teamül hukuku kuralı oluşumunu engellemiştir.⁸⁰⁴

Kosova müdahalesinde son çare kriteri sağlanmıştır. Tüm diplomatik girişimlerin başarısız olması ve uyarıların dikkate alınmaması üzerine şiddeti durdurmak için son çare olarak askeri operasyon gerçekleştirilmiştir. BM ve NATO kararları ile Temas Grubu’nun barış görüşmelerindeki tavsiyeleri şiddeti durdurmayınca son çare olarak müdahale edilmiştir. Ancak Ramboillet görüşmelerinde sunulan barış planının, Sırp hükümetinin kabul etmemesi savaş sebebi sayılmasına rağmen reddedilmek üzere hazırlandığı düşünüldüğü için son çare

⁷⁹⁶ Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 145-146-147-148-150-153-154-155

⁷⁹⁷ Glennon M. J.; “The New Interventionism: The Search for a Just International Law”, Foreign Affairs, Vol: 78, No: 3, 1999, s. 2, aktaran, Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 148-149

⁷⁹⁸ Simma B.; “NATO, the UN and the Use of Force: Legal Aspects”, European Journal of International Law, Vol: 10, 1999, s. 22, aktaran, Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 149

⁷⁹⁹ Henkin L.; “Kosova and the Law of Humanitarian Intervention”, The American Journal of International Law, Vol: 93, No: 4, 1999, s. 824-825, aktaran, Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 149-150

⁸⁰⁰ Teson, F. R., “The Liberal Case For Humanitarian Intervention”, a.g.m., s. 128, aktaran, Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 150

⁸⁰¹ Aksoy M., Polisi A., Büyükçiçek M.; a.g.e., s. 270

⁸⁰² Gray C.; a.g.e. s. 50 / Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 151-155

⁸⁰³ Hiphold D.; “The Duty to Protect and the Reform of the United Nations-A New Step in Development of International Law”, Yearbook of United Nations’ Law, Vol: 10, 2006, s. 39, aktaran, Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 153 / Funda Keskin, “Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme”, s.661-670

⁸⁰⁴ Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 147-148

kriteri sınırlanmıştır.⁸⁰⁵ Kosova müdahalesi orantılılık kriteri çerçevesinde de tartışmalı durumlar içermiştir. Wheeler’a göre müdahale haklı olsa da yanlış araçlarla yapılmıştır. NATO asker kaybindan kaçındığı için ağır hava bombardımanı ile orantısız güç kullanarak daha fazla sivilin can kaybına neden olmuştur.⁸⁰⁶ Amaca uygun şekilde yalnızca sorunlu bölgeleri bombalamak yerine tüm Yugoslavya’nın bombalaması; hükümeti ikna etmek için sivil altyapı, enerji, eğitim ve sağlık hedeflerin vurulması; füzelerin taşıdığı uranyum başlıklarının ciddi sağlık riskleri doğurması; çok sayıda Arnavut ve Sırp’ın hayatını kaybetmesi, yer değiştirmeye ve göçe maruz kalması eleştiri konusudur. Müdahale esnasında 60.000 Kosovalı komşu ülkelere göçmüş, 850.000 Kosovalı ülke içinde yer değiştirmiştir.⁸⁰⁷

Kosova müdahalesi sonuçları bakımından değerlendirildiğinde soykırımı ve insani acıları durdurduğundan olumlu gelişme beklentisi büyük oranda karşılanmıştır. Ancak 1244 sayılı kararla toprak bütünlüğü vurgulanarak ve Kosova için esaslı özerklik öngörülerek sonlandırıldığı için olumlu gelişme beklentisi tam olarak karşılanamamıştır. Çözümünden ziyade kriz dondurulmuştur. Kosova fiilen federasyondan ayrı bir varlığa dönüşmüştür. Müdahale sonrasında Kosova uluslararası toplum tarafından kurumları oluşturulan, yönetilen ve finanse edilen sözde bağımsız bir yapıda kalmıştır. Müdahale etnik nefreti körüklediği için şehirler etnik bölgelere ayrılmıştır. Sırp belediyelerinin Yugoslavya desteğiyle bağımsız paralel bir yapı kurup ayrışması sorunu hala çözümlenememiştir.⁸⁰⁸ Balcı’ya göre uluslararası bir gücün müdahalesi ile bağımsız olan, uluslararası kuruluşların uluslararası sisteme dahil ettiği ve tüm kurumlarını uluslararası örgütlerin inşa ettiği bir devlet olarak Kosova, bu kurumların ülkeden çekilmesi durumunda güvenlik ve kurumsallaşma problemleri yaşayabilir.⁸⁰⁹ Entegrasyon sorunu hala çözülememiştir. Hala mültecilerin geri dönüşü istenilen seviyeye ulaşmamıştır. Bu kez Sırplar çalışma hayatında ve kamu hizmetlerinde ayrımcılık görmektedir, UNMIK hukuku ile yerel hukuk çakışmakta, insan hakları sorunları ve yoksulluk devam etmektedir.⁸¹⁰

3.3.7.9. Gürcistan Müdahalesi (2008)

2008’de Rusya’nın Gürcistan müdahalesi haklı sebep açısından sivil topluma karşı işlenen suçların tartışılmaz kanıtları bulunmadığı için şüphe ile karşılanmıştır. Rusya’nın emrivakisi sonucu Gürcistan’da etnik temizlik ve soykırım suçlarının işlenip işlenmediği

⁸⁰⁵ Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 135-138

⁸⁰⁶ Wheeler N. J.; **Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society**, s.284, aktaran, Batır K.; a.g.m., s. 127

⁸⁰⁷ Pekyardımcı E. B.; a.g.t., s. 139-142 / Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 141-151

⁸⁰⁸ Samancı U.; a.g.m., s. 136-137 / Pekyardımcı E. B.; a.g.t., s.146-147

⁸⁰⁹ Balcı A.; a.g.m., s. 767

⁸¹⁰ Akgün S.; a.g.m., s. 262

belirlenememiştir. Tehdidin ciddiyeti, insanlığa karşı suçların işlendiği ya da yakın bir toplu vahşet tehdidinin varlığı saptanamamıştır. 1991'de Gürcistan bağımsız olurken kurulan Abhazya, Acaristan ve Osetya özerk bölgeleri ile Gürcistan yönetimi arasındaki çatışmalar 1992'te Rusya arabuluculuğunda sonlandırılırken Rusya bölgede barış koruma birliği bulundurma fırsatı yakalamıştır. Gürcistan hükümeti merkezi politikalarını sıkılaştırdıkça gerginlikler devam etmiştir. 7 Ağustos 2008'de Oset'te patlayan bir bomba nedeniyle başlayan çatışmalar sonucunda Gürcistan ordusu Tskhinvali'ye topçu ateşiyle saldırınca Rusya 8 Ağustos'ta Güney Osetya'ya askeri güç sevk edip, hava bombardımanı başlatmıştır. Rusya ölenlerin Rus vatandaşı olduğunu bölgedeki vatandaşlarını koruma hakkı olduğunu, Güney Osetya halkına soykırım yapıldığını, ölenlerin çoğunun kadın, çocuk ve yaşlılardan oluştuğunu ileri sürerek saldırısını meşrulaştırmaya çalışmıştır. Gürcistan ordusu geri çekilmesine rağmen bombardımanları sürdürmüştür. Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul'da Gürcistan ordusunun Güney Osetya halkına yönelik soykırım yaptığını iddia etmiştir.⁸¹¹ Medvedev, Putin ve BM Rus Büyükelçisi Churkin Gürcistan hükümeti ile Güney Osetya halkı arasında yaşanan çatışmaları soykırım olarak nitelendirip, bu haklı sebebi koruma sorumluluğuna referans göstermiştir. Dış İşleri Bakanı Sergey Lavrov Gürcistan'daki askeri güç kullanımının koruma sorumluluğu uygulaması olduğunu savunmuştur.⁸¹² Kanada'nın öncüsü olduğu grup yabancı ülkedeki vatandaşları korumanın koruma sorumluluğu yaklaşımı dışında olduğunu belirterek bu savlara karşı çıkmıştır. Müdahale yasal bir gerekçeye dayanmadığı için haklı sebepten yoksun görülmüştür.⁸¹³ GCR2P'ye göre sivil topluma karşı kitlesel vahşet suçunun işlendiğine dair tartışılmaz kanıtlar bulunmadığından Gürcistan müdahalesi hukuki bakımdan dayanaksızdır. Rusya'nın eylemlerini haklılaştırmak için 2005 Dünya Zirvesi'nde kabul edilen koruma sorumluluğunu çarpıtarak kullanması eylemlerini haklılaştırmamıştır. Uluslararası Kriz Grubu'na göre de 2005 Dünya Zirvesi'nde koruma sorumluluğu kriterleri kabul edilse de tutarlı uygulanmadığı için örf ve adet hukuku normu oluşmadığından Rus müdahalesine meşru dayanak sağlanmamıştır. Rusya birçok insani krizde koruma sorumluluğunun uygulanması karar tasarılarını veto ederek böyle bir hukuki zeminin

⁸¹¹ Eroğuz E.; a.g.m., s. 7-8-60 / Şahbazova İ; **“Uluslararası Hukuk Açısından Rusya'nın Gürcistan Müdahalesi”**, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler, Yüksek Lisans Tezi, Bakü, 2015, s. 22 / Reçber S.; **“İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”**, s. 369

⁸¹² Global Centre for the Responsibility to Protect, *“The Georgia-Russia Crisis and the Responsibility to Protect: Background Note”*, <http://www.globalr2p.org/media/files/the-georgia-russia-crisis-and-the-r2p-background-note.pdf>, 15.06.2019 / Gareth E.; *“Russia, Georgia And The Responsibility To Protect”*, <http://amsterdamlawforum.org/article/view/58/115>,

⁸¹³ Erkan S.; *“2008 Rusya-Gürcistan Savaşı ve Uluslararası Toplum”*, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/202087>, 27.03.2020, s. 45 / Reçber S.; **“İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”**, s. 369-371

oluşmasını bizzat kendisi engellemiştir. Ayrıca toplu vahşetin ve insanlığa karşı suçların varlığı ya da yakın tehdidi netleştirilmediği için de bu müdahale hukuki zeminden yoksundur.⁸¹⁴

Rusya müdahalesi doğru amaç açısından ciddi oranda şüphe ile karşılanmıştır. 1993'te Orta Asya ve Kafkaslar'da *Yakın Çevre* politikası izlemeye başlayan Rusya için Gürcistan, arka bahçesindeki enerji nakil hatları üzerindeki jeostratejik konumuyla ekonomik açıdan önemlidir. Ayrıca ayrılıkçı Çeçenlerin Gürcistan'a kaçması ve Gürcülerin Çeçen göçmenlere insani yardım yapması nedeniyle güvenlik açısından ilişkiler gerildikçe Rusya Abhazya ve Güney Osetya ayrılıkçı hareketlerini destekleyerek tehdit unsuru haline getirmiştir. 2003'te iktidara gelen Mihail Saakaşvili Rusya'nın etkisini azaltma politikaları izleyerek AB ve ABD ile ilişkileri ilerletip NATO'ya üye olma girişiminde bulununca Rusya rahatsız olmuştur. Bu minvalde Rusya'nın asıl amacının Gürcistan'ın NATO üyeliğini engellemek, Batı'ya arka bahçesinde durması gereken yeri göstermek, Gürcistan'ın askeri gücünü zayıflatmak, enerji koridorunda ve güvenlik bölgesinde ulusal çıkarlarını sağlamak olduğu düşünülmüştür.⁸¹⁵

Güvenlik Konseyi ya da Genel Kurul kararı olmadan tek taraflı yapılan Gürcistan müdahalesi Güvenlik Konseyi ya da Genel Kurul tarafından yetkilendirilmediği ya da sonradan onaylanmadığı için uluslararası hukuka uygun değildir. Gürcistan'ın bölgeye yaptığı askeri operasyon hukuksuzluk ve insan hakları ihlalleri olsa bile BM kararı olmadan kuvvet kullanılması bağlamında uluslararası hukuku ihlal eder. BM bir devletin kendi toprakları dışında kalan vatandaşlarını korumak için askeri güç kullanımını sınırlandırdığından kendi vatandaşlarını koruma söylemi 51. maddede tanımlanan meşru savunma kapsamında değerlendirilmemiştir. Rusya Güvenlik Konseyi'nin bu ihlale karşı karar almasını vetoyla engellemiştir. Bir devletin kendi vatandaşlarını etnik temizlik, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlara karşı korumakta açıkça başarısız olması halinde başka devlet doğrudan ve tek başına hareket edemeyeceği için Rusya'nın herhangi bir bölgesel kuruluş ya da devletler koalisyonu ile değil tek taraflı hareket etmesi müdahalesinin meşruiyeti zayıflatmıştır.⁸¹⁶

Gürcistan müdahalesi askeri güç kullanımı dışında zulmü ve soykırımı önlemenin başka araçları olmasına rağmen bunlar tüketilmediği ve son çare olarak müdahale edilmediği sebebiyle de tartışmalıdır. Rusya'nın diplomatik ve barışçıl araçları kullanıp tüketerek son

⁸¹⁴ International Coalition for the Responsibility to Protect; "Georgia-Russia Crisis and RtoP (August 2008)", <http://www.responsibilitytoprotect.org/index.php/crises/178-other-rtop-concerns/2749-the-crisis-in-georgia-russia>, 26.6.2019 / Global Centre for the Responsibility to Protect, "The Georgia-Russia Crisis..."

⁸¹⁵ Şahbazova İ; a.g.t., s.7-23 / Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 58 / Erkan S.; a.g.m., s. 46

⁸¹⁶ International Coalition for the Responsibility to Protect; "The Crisis in Libya", <http://www.responsibilitytoprotect.org/index.php/crises/crisis-in-libya>, 23.12.2019 / Erkan S.; a.g.m., s. 45 / Reçber S.; "İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu", s. 369-371

çare olarak askeri kuvvet kullanımına başvurduğu söylenemez. Gürcistan müdahalesi orantılılık açısından askeri güç kullanımının ölçeği, yoğunluğu ve sivillere zarar vermesi bağlamında da şüphelidir. 20.000 asker ve 100 tank ile küçük bir bölgeye girilmesi, Güney Osetya ve Abhazya dışında Gürcistan'ın diğer bölgelerinin de işgal edilmesi, Karadeniz'de abluka yapılması, Gori, Roti ve Zagdibi'nin bombalanması müdahalenin insani amaçlarıyla orantılı olmadığını düşündürmüştür. Gürcistan ordusu Güney Osetya'dan çekilmesine rağmen bombardımanlar devam ettirildiği için süre bakımından orantılı hareket edilmemiştir. Gürcistan müdahalesi Osetya'da Gürcistan ordusu ile yaşanan çatışmaları durdurmuştur fakat mülteci çıkışlarının bölgesel istikrarı zayıflatığı göz ardı edilmemelidir.⁸¹⁷ Yine de uzun vadede çatışmaları durduğu için olumlu gelişme beklentisi kriteri karşılanmış sayılır.

3.3.7.10. Libya Müdahalesi (2008)

Libya müdahalesi haklı sebep açısından eleştiri konusu olmuştur. Müdahale başlamadan önce ağır, sistematik ve yaygın insan hakları ihlallerinin varlığı eşik değeri açısından şüphelidir. Daha yoğun insan hakları ihlallerinde binlerce insan öldürülüp milyonlarca insan mülteci durumuna düşerken Libya'ya yakın tehdit söylemi çerçevesinde müdahale edilmiştir. Müdahale edilmezse soykırım yaşanacağına dair kesin kanıtlar olmadan, Kaddafi'nin konuşmaları dayanak gösterilerek ve aceleye getirilerek harekete geçilmiştir. Haklı sebebin varlığı yeterince tartışılmamıştır. Somali'ye 1991-1992 arasında 1.500.000 insanın mülteci olmasına dayanarak müdahale edilirken, Libya'da 2011'de yerinden edilmiş ve göçe maruz kalmışların sayısı 1500'ün altında kalmıştır. Suriye'de milyonlarca insan öldürülmüş ve göçe maruz kalmıştır ama Libya müdahalesinden alınan derslerden dolayı Suriye için müdahale kararı alınamamıştır. Suriyeliler NATO'nun Libya'daki aşırılıklarının bedelini ödemiştir.⁸¹⁸

Doğru amaç yönünden incelendiğinde Libya müdahalesi oldukça şüpheli durumdadır. Müdahale konusunda NATO üyeleri arasında fikir ayrılıkları varken, müdahaleye karşıt eleştiriler yükselirken ve Güvenlik Konseyi'nde Almanya, Hindistan, Brezilya, Rusya, Çin ve BRICS ülkeleri çekimser oy kullanırken Fransa tarafından acele ile başlatılan hava saldırıları sivilleri korumaktan öte bir amaç olduğunu düşündürmüştür. Libya'nın dünyanın kanıtlanmış petrol rezervlerinde Afrika'da 1. ve dünyada 7. Sırada ve doğalgaz rezervlerinde Afrika'da 4. ve dünyada 22. sırada olmasının yanı sıra Ortadoğu petrol ve doğalgazının Avrupa'ya nakline

⁸¹⁷ International Coalition for the Responsibility to Protect; *"The Crisis in Libya"* / Çakmak C., Atılgan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 60

⁸¹⁸ Sak Y.; a.g.m., s. 144-145 / Thakur R.; a.g.m. s. 70 / Eldem T.; a.g.m., s. 18

daha elverişli konuma sahip olması istikrar ve güvenliğin sağlanması için ana motivasyondur. Fransa, İspanya, İtalya ve Avusturya'nın petrol çıkarılması, pazarlanması ve nakledilmesi alanlarında Libya devlet şirketleri ile ortaklıkları vardır. Nispeten daha az paya sahip Fransa müdahaleden sonra önemli petrol imtiyazları elde etmiştir. Ayrıca 2050'ye kadar Avrupa'nın enerji ihtiyacının %15'ini karşılaması beklenen Disertec Enerji Konsolidasyonu Projesi'ne (dünyanın en büyük güneş enerjisi projesi) büyük çölleri ve enerjinin Avrupa'ya nakli için elverişli konumu olan Libya'nın paydaş olmasına karşı çıkan Kaddafi'nin devrilmesi olumlu sonuç üretmiştir. Öte yandan Fransa lideri Nicolas Sarkozy'nin iç politikada zayıflayan konumunu sağlamlaştırmaya çalıştığı, hatta 2007 seçimlerinde Kaddafi'den 50 milyon Euro borç aldığı için şahsi çıkarların bile müdahaleye dahil olduğu düşünülmüştür.⁸¹⁹

Kaddafi yargısız infazla sokak ortasında linç edilerek öldürülüp rejimi devrilerek ülke kaos içinde iç savaşa sürüklendiği ve müdahale rejim değişikliğine yol açtığı için de amaçların meşruiyeti sorgulanmıştır.⁸²⁰ Kaddafi'nin insan haklar ihlalleri yapıp yapmadığına dair en azından Saddam Hüseyin gibi yargılanarak idam edilmesi gerekirdi. Kötü muameleye maruz kalarak yargısız infaz edilmesi hukuka aykırı durum oluşturmuştur. Kesin olmayan raporlar ve önyargılar, yanlış bilgiler ve abartmalar çerçevesinde hareket edildiği düşünülmüştür. Kaddafi'nin kasten öldürülmesi halinde eylemin bir savaş suçu teşkil edebileceği iddiaları ile soruşturma ve yargılama istenmişse de nihai bir sonuç alınamamıştır.⁸²¹

Doğru yetkilendirme açısından Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi vardır fakat uygulama esnasında meşruiyete zarar veren durumlar vardır. 17 Mart 2011 tarihli 1973 sayılı Güvenlik Konseyi kararında VII. bölümüne atıfla sivilleri Kaddafi yönetiminden korumak için uçuşa yasak bölge oluşturulması ve gerekli her türlü önlemin alınması yetkisi verilerek ABD, Fransa ve İngiltere öncülüğünde Şafak Yolculuğu Operasyonu başlatılmıştır. 16 Eylül 2011 tarihli 2009 sayılı Güvenlik Konseyi kararı ile UNSMIL (United Nation Support Mission in Libya) oluşturulup güvenlik ve kamu düzeninin restorasyonu ile görevlendirilmiştir. Ancak 1973 sayılı karar tüm barışçıl yöntemlerin kullanılıp tüketilebileceği bir süreye sahip değildir. Ateşkes için görüşmeler sürerken ve uçuşa yasak bölgelerin denetiminin nasıl yapılacağı henüz açıklanmamışken, uluslararası kabul görmüş bir plan ve koordinasyon olmadan Fransa liderliğinde aceleyle başlatılan ve 27 Mart 2011'de

⁸¹⁹ Aktaş M.; "Libya'ya İnsani Müdahale ve Sonuçları", Ermağan İ. (ed.), *Dünya Siyasetinde Afrika 3*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 213-223-225-226-229-230-232

⁸²⁰ Aktaş M.; a.g.m., s. 211 / Sak Y.; "a.g.m., s. 141

⁸²¹ Reçber S.; "İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu", s. 407-408

NATO tarafından devralınan 9 günlük koalisyon gücü (Fransa, İngiltere, ABD, İtalya ve Kanada) operasyonu hukuki değildir.⁸²²

Williams Libya müdahalesini koruma sorumluluğu yaklaşımının uygulanabilirliğinin etkili bir kanıtı, Axworthy *yeni bir dönemin şafağı*, Spencer başarılı bir koruma sorumluluğu uygulaması, Hehir daimi üyelerin çıkarlar nedeniyle hareketsizlikten nadiren uzaklaştığı anlardan biri, Reçber müdahale seçeceğine en iyi örneklerden biri olarak nitelendirmiştir.⁸²³ BM Antlaşması çerçevesinde Libya müdahalesi uluslararası hukuka uygundur. Yetkili organ tarafından ve VII. bölüm altında uluslararası toplumun insan haklarını koruma sorumluluğu dayanak gösterilerek yetki açıkça verildiğinden bu müdahale hukuka uygundur. 28 Nisan 2006'da alınan 1674 sayılı Sudan hükümetinin onayına tabi olan karara kıyasla 1973 sayılı kararda koruma sorumluluğu hukuki dayanak bulmuştur. Güvenlik Konseyi onayı olması ve insancıl hukuk kurallarına uygun yürütülmesi bakımından yasallığa sahiptir.⁸²⁴ Ayrıca Çin ve Rusya'nın çekimser kalması ile Türkiye Ürdün, Katar ve BAE'nin koalisyona katılması sayesinde çok taraflılık sağlanarak meşruiyetinin artırıldığı savunulmuştur.⁸²⁵

Libya müdahalesinde haklı sebep kriterinin eşik seviyesi düşük tutulduğu için son çare kriterinin sağlanması için yeterli zaman kalmamış ve askeri olmayan tedbirler yeterince uygulanamamıştır. Sak'a göre müdahaleye dayanak gösterilen 1973 sayılı karar son çare olarak alınmamıştır. Olayların başlangıcı olan 15 Şubat'tan kısa süre sonra 17 Mart 2011'de alınan 1973 sayılı karar tüm barışçıl yöntemlerin kullanılıp tüketilebileceği bir süreye sahip değildir. Kararın ardından 48 saat geçmeden Fransa tarafından 19 Mart'ta aceleyle toplanan Paris Konferansı'nda alınan müdahale kararına cevaben Kaddafi'nin ateşkesi kabul etmesi ve Türkiye'nin ateşkesle çözüm planı sunarak NATO müdahalesini onaylamaması dikkate alınmamıştır. Fransa'nın Güvenlik Konseyi'nin yetki kararını ve NATO'nun çok taraflı katılımını beklemeden operasyona başlaması meşruiyete gölge düşürmüştür.⁸²⁶

⁸²² Aktaş M.; a.g.m., s. 220 / Sak Y.; a.g.m., s. 142-143 / Reçber S.; **“İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”**, s. 394-395-404 / S/RES/1973 (2011), 17.03.2011, <http://unscr.com/en/resolutions/1973>, 15.10.2019 / S/RES/2009 (2011), 16.09.2011, <http://unscr.com/en/resolutions/2009>, 15.10.2019

⁸²³ Williams P. D.; “a.g.m., s. 249 / Axworthy L.; *“In Libya, We Move Toward a More Human World”*, <https://www.theglobeandmail.com/opinion/in-libya-we-move-toward-a-more-humane-world/article626440/>, 15.10.2019 / Reçber S.; **“İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”**, s. 397 / Spencer Z.; “Is the Responsibility to Protect Dead?, The Doctrine's Standing in the Wake of Syrian Massacre”, *Responsibility to Protect in Theory and Practise*, Sancin V., Dine M.K. (ed) Ljubljana, 2013, s. 262, aktaran, Reçber S.; **“İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”**, s. 397 / Hehir A.; “The Performance of Inconsistency: Libya, The Security Council and the Responsibility to Protect”, *International Security*, Vol: 38, No: 1, 2013, s. 144, aktaran, Reçber S.; **“İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”**, s. 398

⁸²⁴ Reçber S.; **“İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”**, s. 395-396-405-414

⁸²⁵ Aktaş M.; a.g.m., s. 226-231

⁸²⁶ Sak Y.; a.g.m., s. 221

NATO'nun hava bombardımanlarının sivil kayıplara neden olduğuna dair soruşturmalar yapılması, koalisyon güçleri ve NATO'nun hava saldırılarını sivillere zarar vererek uygulanması ve Kaddafi güçleri 28 Ağustos'ta Trablus'tan çekilmesine rağmen saldırıların Ekim sonuna kadar sürdürülmesi orantılılık ilkesinin sağlanmasını engellemiştir.⁸²⁷

Libya müdahalesi olumlu gelişme beklentisi yönünden çok tartışmalı sonuçlar üretmiştir. Arap Baharıyla devrilecek meşruiyetini yitirmiş Kaddafi'nin gidişini hızlandırmıştır. Aktaş'a göre Libya müdahalesi büyük insani acıları durdurmuştur. AB'ye Suriye'dekine benzer büyük bir kitlesel göçü önlemiştir.⁸²⁸ Libya müdahalesi karşıtlarına göreyse Libya'daki istikrarsızlık artmış, ülkesel bütünlük sağlanamamış, ülke silah pazarına dönmüş, otorite boşluğundan dolayı kaos ve çatışmalar devam etmiş, radikal İslamcılar faaliyetlerini artırmış, zengin petrol yataklarına sahip Doğu Libya'nın ayrılması ya da federal sistem içinde otonomisi istenmiştir. 2012'de çoğu siyah 30.000 kişi sınır dışı edilip ev ve iş yerleri yağmalanmış, 1 milyondan fazla göçmen işçiye keyfi tutuklama, işkence ve infaz yapılmıştır. 2012'den itibaren Kaddafi destekçilerine misilleme cinayetleri, işkence, keyfi tutuklama ve insan hakları ihlalleri yapılmıştır. Kaddafi döneminde olmayan etnik temizlik olasılığı yükselmiştir. Kaddafi'nin bastırdığı radikal İslami gruplar aktifleşmiştir. 2014'ten itibaren IŞİD etkinlik sağlayıp, göçmenlerden militan devşirme fırsatı yakalamıştır. Seçimlerle demokrasi gelse de müdahalenin üzerinden on yıl geçmesine rağmen çatışmalar devam etmektedir.⁸²⁹ 4 Nisan 2019'da ülkenin kontrolünü ele geçirmeyi amaçlayan Mareşal Halife Haftar, Trablus'taki BM destekli Ulusal Anlaşma Hükümeti'ne karşı saldırı başlatmıştır. UNSMIL 2019'da sağlık tesislerine 58 saldırı yapıldığını rapor etmiştir. Eylül 2019'dan itibaren Uluslararası Göç Örgütü, cinsel şiddet dahil olmak üzere bir dizi istismara maruz kalan 655.000'den fazla göçmen ve sığınmacının Libya'daki gözaltı merkezlerinde olduğunu bildirmiştir. Kuperman'a göre Libya müdahalesi sonrası devam eden iç savaşta insan hakları açısından son 50 yılın en kötü durumları ortaya çıkmıştır. Libya'dan komşu ülkelere akan silahlar ve militanlar Nijerya ve Somali gibi çevre ülkelere yayılıp iç çatışmaları artırmıştır.⁸³⁰ Kaddafi sonrası dönemde halkın temel ihtiyaçları olan yakıt, sağlık, gıda, elektrik vb. karşılanamaz hale gelmiştir. Petrol gelirleri düştüğü için ekonomi çökmüştür.

⁸²⁷ Sak Y.; a.g.m., s. 144-145 / Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 407-408

⁸²⁸ Aktaş M.; a.g.m., s. 226-231

⁸²⁹ Global Centre for the Responsibility to Protect, “Populations at Risk: Serious Concern”, <http://www.globalr2p.org/regions/libya>, 15.10.2019 / Aktaş M.; a.g.m., s. 213-226-230-232 Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 411-413-414

⁸³⁰ Kuperman A. J.; “A Model Humanitarian Intervention? Reassessing NATO's Libyan Campaign”, *International Security*, Vol: 38, No: 1, 2013, s. 129-130, aktaran, Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 412

Müdahale karşıtlarına göre müdahale yaşanmasaydı ve Kaddafi için karalama kampanyası yürütülmeseydi binlerce kişinin hayatını kurtulabilirdi. Çünkü 2006'dan itibaren Batı ile ilişkilerini ilerleten, teröre karşı iyi işbirliği yapan, bölgesel çatışmaların sonlandırılması için inisiyatif alan, kitle imha silahlarını yok edilmesi için istekli davranan, 2007-2008 yıllarında Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın yönetim kurulunda yer alan, 2008'de ABD ile Bilim ve Teknoloji Alanında İşbirliği Antlaşması imzalayan, 2008'de Afrika Grubu'nun temsilcisi olup Güvenlik Konseyi'ne geçici üye seçilen, 2009'da Afrika Birliği Örgütü dönem başkanı olup Genel Kurul'u Afrikalılar adına yöneten, 2008-2009'da G8 zirvesine Afrika Birliği Başkanı sıfatı ile katılıp Obama, Sarkozy ve Brown ile samimi pozlar veren Kaddafi'nin büyük çaplı insan hakları ihlalleri yaptığını ileri sürmek gerçekçi değildir.⁸³¹

3.3.7.11. Suriye Müdahaleleri (2014-2015)

Suriye'de Arap Baharı etkisiyle 26 Ocak 2011'de başlayan isyan 15 Mart 2011'de ülke çapına yayılmıştır. Hükümet kasaba ve köylere tanklarla baskınlar düzenleyerek sivilleri öldürünce çatışmalar iç savaşa evrilmiştir. Esed hükümeti otoritesini kaybetmiştir. Suriye Ulusal Konseyi ve askeri kanadı Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) altında birleşen muhalifler ile hükümet güçleri arasında yaşanan çatışmaya IŞİD, PYD, YPG, PKK, el-Kaide ve Hizbullah gibi terör örgütleri de dahil olunca büyük bir iç savaş girdabı oluşmuştur.⁸³² Esed yönetimi uluslararası kamuoyunun uyarılarını dikkate almayarak insan hakları ve insancıl hukuk ihlallerini artırmıştır. Hastanelere ve camilere baskınlar, tıbbi malzeme imhası, BM sağlık personelini öldürme ve tutuklama eylemleri, sivillere top ateşi açılması, insani yardım erişimine izin verilmemesi ve sosyal medya iletişimin kapatılması ile başlayan insan hakları ihlalleri zamanla kimyasal silah ve bombalı saldırılarla toplu katliama dönüşmüştür.⁸³³ BM İnsan Hakları Konseyi, AI ve HRW'nin 2017 yılı raporlarında koruma sorumluluğu için haklı sebep bağlamında gerekli eşiklerin aşıldığı dile getirilmiştir. Şubat 2016'ya kadar 470.000 kişinin öldüğü, 6.1 milyon kişinin yerinden edildiği, 4.8 milyon kişinin sığınma talebinde bulunduğu, 1 milyon kişinin temel hayati yardıma muhtaç olduğu, binlerce insanın hapisanelerde işkence ve kötü muameleye maruz kaldığı, yasak olan yangın ve misket bombalarının kullanıldığı, insan hakları ve insancıl hukuk ihlallerinin devam ettiği dayanak gösterilmiştir. Karagül'e göre büyük güçlerin rekabet sahasına dönüşmüş, insani müdahale ve

⁸³¹ International Coalition for the Responsibility to Protect; *"The Crisis in Libya"* / Ataman M., Sönmez S.; a.g.m., s. 188-189-190 / Reçber S.; **"İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu"**, s. 406-413-414

⁸³² Dost S.; "Suriye'deki Silahlı Çatışmalara Diğer Devletlerin Destek ve Müdahaleleri ile Uluslararası Hukuki Sonuçları", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, 2017, s. 355-356 / Genser J.; a.g.e., s. 483

⁸³³ International Coalition for the Responsibility to Protect; *"The Crisis in Libya"*

koruma sorumluluğu için belirtilen ölçütleri çoktan aşmış, katliam, etnik temizlik, insanlığa karşı suçlar, kitlesel vahşet ve toplu kıyımlar gibi aşırı suç unsurları barındıran Suriye krizinde, devlet otoritesi kaybedildiği, kimyasal silah kullanıldığı ve IŞID (Irak Şam İslam Devleti)'in Ezidilere karşı soykırım yaptığı göz önünde bulundurularak BM öncülüğünde çok taraflı müdahale kararı alınmalıdır. Haklı sebebin varlığına ve eşik değerinin bu ölçüde aşılmasına rağmen olumlu gelişme beklentisinin düşük olması sonucu gereken motivasyon sağlanamadığından Suriye'de koruma sorumluluğu başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁸³⁴

Suriye krizinde uluslararası toplumun yaşadığı hareketsizlik ile Rusya, ABD ve Türkiye'nin bu hareketsizlik vesilesiyle yaptığı münferit müdahaleler insani amaçlardan ziyade ulusal çıkarlar izlendiği için doğru amaç kriterini zorlamıştır. Başlangıçta tarafları silahlandırıp eğiterek dolaylı yoldan dahil olan Rusya ve ABD, IŞID'in bölgede bir tehdit olarak güçlenmesi üzerine IŞID ve terörle mücadele kapsamında hava saldırılarıyla tarafları destekleyerek doğrudan dahil olmuştur. 2014'te ABD ve 2015'te Rusya müdahale başlatmıştır. Türkiye de Ocak 2014'te Suriye'nin kuzeydoğusunun PYD, PKK, YPG, SDF ve IŞID militanlarından temizlenmesi ve 2 milyon Suriyeli mültecinin yerleştirilmesi için *güvenli bölge* kurulması amacıyla müdahale etmiştir.⁸³⁵ Fakat uluslararası toplum bölgeye yerleştirilecek Arap mültecilerin bölgenin etnik yapısını kalıcı şekilde değiştirerek Kürtlere yönelik etnik temizlik tehdidi oluşturacağını düşünmüştür.⁸³⁶ Rusya ve İran Suriye'nin kuzeyinde güvenli bölge oluşturulmasına karşı çıkmıştır. Bölgesel ve küresel devletler Suriye'nin toprak bütünlüğünü destekler görünse de ülkenin bölünmesi halinde kendilerini destekleyen küçük devletçiklerin oluşumunu hesaplamıştır. İran Rus müdahalesine kendi lehine olanların yönetimi ele geçirmesi ve Esed'in daha fazla toprak kazanarak müzakere masasına oturması için destek vermiştir.⁸³⁷

Libya'ya Kaddafi'nin soykırım tehdidi söylemiyle hızlıca müdahale edilmesine karşın Suriye'de tüm taraflar vahşet suçları işlemesine rağmen hareketsiz kalınmasının nedenleri Libya'nın eğitimsiz, donanımsız, zayıf ve başarısız bir orduya sahip olması, Kaddafi'nin bölgede desteklenmemesi ve bölgesel örgütlerin müdahaleyi desteklemesi gibi koşullarının aksine Suriye'nin Ortadoğu'nun en güçlü ordularından birine sahip olması, Esed'in bölgesel ve küresel aktörler tarafından dışarıda ve halk tarafından içeride desteklenmesi, bölgesel örgütlerin müdahaleyi desteklememesi, Esed muhalif gruplarının dağınıklığı, başarısızlık

⁸³⁴ Karagül S., Demirbaş Ç. E.; a.g.m., s. 494-495-496

⁸³⁵ Karagül S., Demirbaş Ç. E.; a.g.m., s. 493-495

⁸³⁶ Global Centre for the Responsibility to Protect; "Populations at Risk Current Crisis: Syria", <https://www.globalr2p.org/countries/syria/>, 15.05.2019

⁸³⁷ Eldem T.; a.g.m., s. 27 / Dost S.; a.g.m., s. 356

ihtimalinin yüksek olması ve o sırada ABD'nin Afganistan, Irak ve Libya müdahaleleri ile meşgul olması gibi koşulların olmasıdır.⁸³⁸ Weiss'e göre Suriye'de kimyasal silah kullanımına varan insancıl hukuk ihlalleriyle insani müdahale için gereken eşik yeterince aşılmıştır. Ancak yerleşim alanlarının birleşik olması, askeri müdahalenin operasyonel zorlukları ve coğrafi olarak dağınık muhalefet yapısı nedeniyle hava saldırılarına elverişsizlik askeri müdahaleyi zorlaştırmıştır.⁸³⁹ Thakur'a göre insani müdahalenin Suriye'ye özgü koşullar ve uluslararası politikanın dinamikleri nedeniyle yarardan çok zarar getireceği iddia edilirken Kaddafi'ye soykırım gerçekleştirme ihtimali üzerine müdahale edilmiş olması seçiciliğin göstergesidir.⁸⁴⁰ Murray'ın *rasyonel koruma* doktrinine göre daimi üyeler Libya'nın zayıf askeri kapasitesini, bölgesel örgütlerin müdahale çağrısını ve bölgedeki dengelerin müdahaleye imkan tanınmasını dikkate alarak Libya'da koruma sorumluluğunu uygulamıştır. Suriye'de ise güçlü ordu ve kimyasal silahlar bulunması, etnik ve mezhepsel çatışmalara gebe bir yapı olması, Rusya desteği ve bölgesel müdahale desteği olmaması sonucu koruma sorumluluğu değil rasyonel hesaplar işlemiştir. Müdahale ekonomik, politik ve askeri açıdan yüksek maliyete sahip olduğundan elverişsiz bulunup Suriye halkı kaderine terk edilmiştir.⁸⁴¹

Doğru yetkilendirme kriteri açısından Rusya, ABD ve Türkiye'nin müdahaleleri meşruiyet açısından yeterli zemine sahip değildir. Suriye'ye koruma sorumluluğu kapsamında müdahaleyi öngören Güvenlik Konseyi kararı alınması başlangıçta uzun süre Rusya ve Çin vetosuyla engellenmiştir. 21 Nisan 2012'de 2043 sayılı Güvenlik Konseyi kararı ile 90 günlük UNSMIS (United Nations Supervision Mission in Syria) kurulup ateşkesi gözlemlemek için bölgeye sevk edilmiştir.⁸⁴² UNSMIS'in başarısızlığı sonucu Temmuz 2012'de dağıtılmıştır.⁸⁴³ Suriye uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalara ilişkin 1977 tarihli 2 Nolu Ek Protokol'e taraf olmadığı; 1998 tarihli UCM'nin Roma Statüsü'nü 2000'de imzalarsa da onaylamadığı ve Güvenlik Konseyi'nde UCM yargısını mümkün kılacak veto olmaksızın 9/15 oy çokluğu kararını Rusya ve Çin bloke ettiği için UCM'ye sevk de mümkün olmamıştır.

⁸³⁸ Naim M.; "Why Libya, But Not Syria?", "Carnegie Endowment For International Peace", <https://carnegieendowment.org/2011/05/18/why-libya-but-not-syria-pub-44067>, 15.09.2019 / Karagül S., Demirbaş Ç. E.; a.g.m., s. 497-498

⁸³⁹ Weiss T. G.; "Military Humanitarianism: Syria Hasn't Killed It", *The Washington Quarterly*, Vol:37, No:1, 2014, s.17, aktaran, Karagül S., Demirbaş Ç. E.; a.g.m., s. 498-499

⁸⁴⁰ Thakur R.; "Syria and the Responsibility to Protect", Murray, R. W., McKay A. (ed.), *Into the Eleventh Hour: R2P, Syria and Humanitarianism in Crisis*, Bristol: E-International Relations, 2014, s.40, aktaran, Karagül S., Demirbaş Ç. E.; a.g.m., s. 500-501

⁸⁴¹ Murray R.; "Rationality and R2P: Unfriendly Bedfellows", Murray R W., McKay A. (ed.), *Into the Eleventh Hour: R2P, Syria and Humanitarianism in Crisis*, Bristol: E International Relations, 2014, s.69-70, aktaran, Karagül S., Demirbaş Ç. E.; a.g.m., s. 502-503

⁸⁴² Genser J.; a.g.e., s. 487 / Dost S.; a.g.m., s. 365 / S/RES/2042 (2012), 14.04.2012, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2042>, 25.09.2019

⁸⁴³ Eldem T.; a.g.m., s. 19-21 / S/RES/2043 (2012), 21.04.2012, <http://unscr.com/en/resolutions/2043>, 25.09.2019

20 Kasım 2015 tarihli 2249 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla IŞİD ve terörle mücadele kapsamında tüm devletlere yetki verilmiştir.⁸⁴⁴ ABD öncülüğünde 9 ülkeden oluşan koalisyon ve ayrı olarak Rusya bu karara dayanarak müdahale etmiştir. Rusya'nın geniş katılımlı ABD koalisyonunu desteklemek yerine tek taraflı olarak IŞİD ve terörle mücadele adı altında muhalif güçleri terör örgütü olarak nitelendirerek Esed'i desteklemesi, yetkilendirmenin hedef kitlesiyle ilgili olarak uluslararası hukuku zorlamıştır.⁸⁴⁵

Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin tehdidi tespiti yaparak yetki vermesi veto ile bloke edilince Suriye'ye yapılan tüm müdahaleler koruma sorumluluğuna değil, meşru müdafaaya dayandırılmıştır. Dost'a göre bu müdahaleler amacı ve içeriği açısından koruma sorumluluğuna dayansa da uluslararası hukuk açısından temelsizdir. Meşru müdafa bakımından hukuki olup olmadığı tartışma konusudur. Örneğin ABD, İngiltere ve Fransa'nın önleyici meşru müdafaaya dayalı kuvvet kullanımı uluslararası hukuk açısından tartışmalıdır. Türkiye'nin müdahalesi sınırında ve yurt içinde PKK, PYD, YPG ve IŞİD gibi terör örgütlerinin saldırıları sebebiyle meşru müdafa olarak kabul edilebilir ancak uluslararası toplum tarafından hukukiliği tartışmalıdır. Türkiye'nin Suriye toprak bütünlüğüne saygı gösterdiğini ve müdahalenin kalıcı olmayacağını beyan etmesi ile Suriye'de düzenin sağlanmasını hedefleyerek hareket etmesi meşruiyeti artırır. Rusya ve İran Suriye hükümetinin çağrısı üzerine eyleme geçtiği için müşterek meşru müdafa hakkı kapsamında hukuka asgari düzeyde uygunluk sağlar. Ancak Rusya müdahalesi ne meşru müdafa ne de koruma sorumluluğu kapsamındadır. Koruma sorumluluğu açısından Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi olmadığından, sadece IŞİD'e karşı önlemler meşruiyet içerir. İnsan haklarını ihlal eden ve ülke otoritesini ciddi ölçüde kaybetmiş bir hükümetin meşruiyetini kaybetmiş olması gerektiğinden, davetle müdahalenin uluslararası hukuka uygunluğu tartışmalıdır.⁸⁴⁶

Orantılılık kriteri açısından ABD ve Rusya'nın münferiden yaptığı müdahalelerin meşruiyeti oldukça zayıftır. BM İnsan Hakları Konseyi Bağımsız Suriye Arap Cumhuriyeti Araştırma Komisyonu ile AI 2017 raporlarında ABD ve Rusya'nın hava saldırılarında sivilleri ayırım gözetmeksizin öldürüldüğü saptanmıştır. Sivil altyapılar ve hastaneler hedef alınmıştır.

⁸⁴⁴ Yeşil F.; a.g.m, s. 110-112 / S/RES/2249 (2015), 20.11.2015, https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2249.pdf, 25.09.2019

⁸⁴⁵ S/RES/2258 (2015), 22.12.2015, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2258>, 25.09.2019 / S/RES/2191 (2014), 17.12.2014, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2191>, 25.09.2019 / S/RES/2254 (2015), 18.12.2015, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2254>, 25.09.2019

⁸⁴⁶ Dost S.; a.g.m, s. 360-364-365-370 / Solak H.; “Rusya’nın Suriye Müdahalesinin Uluslararası Hukukta “Kuvvet Kullanımı” ve “Müşterek Meşru Müdafa” Prensipleri Açısından Analizi”, <https://docplayer.biz.tr/25815079-Rusya-nin-suriye-mudahalesinin-uluslararasi-hukukta-kuvvet-kullanimi-ve-musterek-mesru-mudafaa-prensipleri-acisindan-analizi.html>, 15.12.2019

ABD IŞİD ile mücadele ederken, YPG ve PYD gibi rakip terör örgütlerine destek sağlayarak uluslararası hukuka aykırı sonuçlar üretmiştir. UAD'ın Nikaragua Davası kararına paralel düşünüldüğünde, ABD'nin uluslararası hukuka aykırı bu eylemlerinden sorumlu tutulması ve verdiği zararları tazmin etmesi gerekir.⁸⁴⁷ Suriye'nin kendine özgü dinamiklerinden dolayı müdahalenin olumlu gelişme beklentisi kriterini karşılamayacağı düşünüldüğü için uluslararası toplum müdahalesizliği etmemeyi tercih etmiştir. Muhalif grupların dağınıklığı ile etnik ve mezhepsel çatışmalara eğilimli yapı nedeniyle müdahale elverişsiz bulunmuştur. Ancak olumlu gelişme beklentisinin düşük olması sonucunda yaşanan tikanıklık sırasında çatışan taraflar silah, lojistik, para ve barınma imkanlarıyla desteklenince savaş derinleşip büyümüş ve süresi uzamıştır. Oysa ki BM uzlaşısıyla uçuşa yasak bölge, insani yardımların erişimi ve ateşkesin sağlanması üzerine anlaşarak Suriye krizi sonlandırılabilir ya da insani acılar azaltılabilirdi.⁸⁴⁸ Bu kriterin sağlanamayacağı düşünülerek hareketsiz kalınması daha büyük insani acıların yaşanmasına sebep olmuştur.

3.3.7.12. Yemen Müdahalesi (2015)

Yemen'de bağımsızlıktan önce başlayan Zeydi-Şafi rekabeti 1960lardan itibaren iç çatışmalar yaşanmasına sebep olmuştur. 2010'da Arap Baharı Yemen'deki kriz başka boyutlara taşımış, Ali Abdullah Salih'in iktidarı devretmeye zorlanması ülkeyi kaosa sürükleyen çatışmalar sarmalını başlatmıştır.⁸⁴⁹ Salih'in 4 Aralık 2017'de Hütiler tarafından öldürülmesi, İran, Suudi Arabistan, BAE ve Körfez ülkeleri arasındaki vekalet savaşında yıkıma maruz kalmış Yemen'deki şiddeti daha da artırmıştır.⁸⁵⁰ Binlerce insan öldürülmüş, yerinden edilmiş, göçe ve ağır insan hakları ihlallerine maruz kalmıştır. Altyapı, gıda ve tıbbi malzeme yetersizliğinden ölümler giderek yükselmiştir. BM 2017'de Yemen nüfusunun 2/3'sinin (18.8 milyon) yaşamak için acil yardıma muhtaç duruma düştüğünü, 14 milyon insanın gıda güvensizliği yaşadığını, 200.000 kişinin kolera salgınında hastalandığını ve bu sayının günde 5.000 kişi ile artmaya devam ettiğini, 1/4'i çocuk olmak üzere 1.900'den fazla insanın koleradan hayatını kaybettiğini açıklamıştır.⁸⁵¹ İç çatışmaların bu denli ağır insani krize yol açması ve yoğun insan hakları ihlalleri, müdahale için gereken haklı sebep eşik

⁸⁴⁷ Karagül S., Demirbaş Ç. E.; a.g.m., s. 495-496 / Solak H.; a.g.m./ Dost S.; a.g.m., s. 368-370

⁸⁴⁸ Eldem T.; a.g.m., s. 22 / Sak Y.; a.g.m., s. 148 / Murray R.; "Rationality and R2P: Unfriendly Bedfellows", Murray R W., Mckay A. (ed.), *Into the Eleventh Hour: R2P, Syria and Humanitarianism in Crisis*, Bristol: E International Relations, 2014, s.69-70, aktaran, Karagül S., Demirbaş Ç. E.; a.g.m., s. 502-503

⁸⁴⁹ Çaman M. E., Dağcı K., Akyurt M.A.; a.g.m.; s. 338-343

⁸⁵⁰ Ayhan V.; a.g.m.

⁸⁵¹ Tzimas T.; a.g.m., s. 183

seviyesini aşmasına rağmen Suriye iç savaşındaki gibi müdahalesizlik seçeneği tercih edilmiştir.

Suudi Arabistan'ın Yemen müdahalesi Suriye iç savaşına benzer şekilde vekaleten savaşın gölgesinde doğru amaç açısından şüpheyile karşılanmıştır. Yemen'in petrolün deniz yoluyla taşınmasındaki jeostratejik öneminin yanı sıra Somali ve Etiyopya'dan gelen bazıları El Kaide ile bağlantılı yoğun mülteci akını, AYEK (Arap Yarımadası El-Kaidesi)'in ülkeye konuşlanması ve Aden Körfezi'nde korsan faaliyetlerinin artması petrol ticaretini ve bölgesel güvenliği tehdit ettiği için ABD 2015'te Suudi Arabistan'ın Yemen müdahalesini desteklemiştir. Ancak bu müdahalede insani amaçların değil ulusal çıkarların öncelikli olduğu açıktır. Suudi müdahalesi Yemen'i kuzeyde İran ve Rusya; güneyde Suudi Arabistan ve ABD güdümünde iki ülke olarak tekrar bölünme aşamasına getirmiştir. Suudi Arabistan ve BAE ile İran arasındaki bölgesel rekabet ve ABD ile Rusya arasında küresel rekabet ekseninde, insani kriz eşik değerleri aşmasına rağmen uluslararası toplum koruma sorumluluğunu üstlenemediği için durumu fırsat bilen Suudi Arabistan ve koalisyon güçleri çıkarlarına uygun hareket eden Hadi'yi destekleyerek Yemen krizini derinleştirmiştir. Kasım 2017'de İran destekli Hutilerin Riyad'a füze saldırısı ve Aralık 2017'de Abu Dabi'deki nükleer santral füze saldırısı, İran'ın savaşı Körfez ülkelerine taşımaya niyetli olduğunu düşündürmüştür.⁸⁵²

Yemen müdahalesi doğru yetkilendirme kriteri açısından hukuki zeminden yoksundur. Eylül 2011'de BM Genel Sekreteri güvenlik güçlerinin silahsız göstericilere karşı aşırı güç kullanımını kınayan, hükümeti sivilleri korumaya ve uluslararası hukuk yükümlülüklerini yerine getirmeye davet eden ve KİK'in sunduğu geçiş planını destekleyen bir bildiri yayımlamıştır.⁸⁵³ Vatandaşlarını koruma sorumluluğu Yemen hükümetine bırakılmış ve açıkça askeri müdahaleden bahsedilmemiştir. Ancak Suudi Arabistan bu bildiriye farklı bir perspektiften değerlendirip koruma sorumluluğunun reaksiyon sütunu için dayanak göstermiştir. Daimi üyeler uzlaşmadığından Güvenlik Konseyi'nde müdahale kararı almak mümkün olmayıp, sadece 20 Şubat 2014 tarihli 2140 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla insan hakları ve insancıl hukuku ihlal eden ve geçiş sürecine engel olan kişiler için seyahat yasağı, mal varlıkları dondurma ve hedefli yaptırımlar rejimi oluşturulmuştur. Salih 2140 sayılı karar gereği iktidarı Abdurabbu Mansur el-Hadi başkanlığındaki geçiş hükümetine devretmiş ancak Hutiler geçiş hükümetinden dışlanınca 2014'te Salih'in desteğiyle Hadi'nin geçiş hükümetine karşı mücadele başlatmıştır. Allatrash'a göre 2140 sayılı kararda BM iki tarafın düşmanlıkları

⁸⁵² Çaman M. E., Dağcı K., Akyurt M.A.; a.g.m.; s. 338-345-346 / Allatrash A.; a.g.m., s. 10-11 /Ayhan V.; a.g.m.

⁸⁵³ Genser J.; a.g.m., s. 478

durdurması için yeterli çağrıda bulunmamış ve koruma sorumluluğu sadece birinci sütuna dayandırılıp askeri müdahaleden bahsetmemiştir fakat Suudi Arabistan bu kararı farklı perspektiften algılayıp koruma sorumluluğunun ikinci sütununa göre hareket etmiştir. Öte yandan Hadi Şubat 2014'te Suudi Arabistan'a kaçmadan önce KİK'ten ve Güvenlik Konseyi'nden müdahale etmelerini talep etmiştir. Suudi Arabistan, Yemen'in seçilmiş başkanı Hadi'nin vatandaşlarını koruyamadığı için yardım talep ettiğini ve ICISS'in koruma sorumluluğu söylemlerini gerekçe göstermiş, körfezin istikrarı ve güvenliği açısından durumun bölgesel tehdit olduğunu savunmuştur. Ancak Başkan Hadi'nin BM, KİK, Arap Birliği ve Suudi Arabistan'ı davet etmesi ve rıza göstermesi yeterli yasallık sağlamamıştır. Hadi'nin otoriteyi anlaşma imzalayarak paylaşması ve Güvenlik Konseyi tarafından bu durumun onaylanması ve otoriteyi büyük orand tartışma konusudur.⁸⁵⁴

14 Nisan 2015'te Güvenlik Konseyi 2216 sayılı kararla tarafları kınamış, silah ambargosu öngörmüş, Hadi'nin meşruiyetini desteklemiş; Hutilerin şiddeti durdurup çekilmesini ve barışçıl çözüm yolları izlemesini istemiştir. VII. bölüme istinaden müdahaleye meşruiyet atfedilmemiştir. Tzimas'a göre İngiltere dışında açıkça savunan olmadığından bu müdahaleye rıza gösterilmemiş ve geçiş süreci BM kararları dışında bırakılmış, bu nedenle müdahale yıkıcı sonuçlar üretmiştir.⁸⁵⁵ Genser'e göre müdahale kararının vetoyla engellenmesi muhtemel olduğundan Suudi koalisyonu tek taraflı hareket etmiştir.⁸⁵⁶ Alatrash'a göre koruma sorumluluğu konusunda ICISS ve Suudi Arabistan'ın söylemleri arasındaki fark askeri müdahaleyi tetikleyen eşik seviyesidir. Suudi Arabistan, Roma Statüsü'nün 18. maddesine göre müdahaleye konu olan insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve soykırım ile sınırlandırılan suçlar yerine, ICISS'in büyük ölçekli can kaybı, soykırım niyeti olsun yada olmasın bir alanda öldürme, zorla alıkoyma, zorla kovma ve tecavüz eylemleri ile büyük çaplı etnik temizlik söylemlerini kullanmıştır. Ancak ICISS'in gerekli kolektivism seviyesi kriteri dikkate alınmadığından durum koruma sorumluluğunun sömürüsü olarak algılanmıştır. Güvenlik Konseyi VII. bölüm altında kolektif müdahale ya da bölgesel yetkilendirme kararı almadığı için bu müdahale tek taraflı kalıp doğru otorite açısından usule ilişkin eksiklik içermiştir.⁸⁵⁷

Son çare kriteri açısından Suudi Arabistan zorlayıcı olmayan önlemlerden zorlayıcı olanlara doğru giden yöntemler izlemediği ve Güvenlik Konseyi'ni kararını beklemeksizin

⁸⁵⁴ Allatrash A.; a.g.m., s.4- 5-8 / S/RES/2140 (2014), 21.02.2014, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2140>, 15.08.2019 / Genser J.; a.g.m., s. 478-479 / Vieira H.G., a.g.m., s. 5 / Tzimas T.; a.g.m., s. 173-180

⁸⁵⁵ Genser J.; a.g.m., s. 480 / Vieira H.G., a.g.m., s. 4 / S/RES/2216 (2015), 14.04.2015, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2216>, 15.08.2019 / Tzimas T.; a.g.m., s. 179-182

⁸⁵⁶ Genser J.; a.g.m., s. 482

⁸⁵⁷ Allatrash A.; a.g.m., s. 8-9

hareket ettiği için müdahalenin meşruiyeti aşındırmıştır. Yemen müdahalesinde orantılılık kriteri de sağlanamamıştır. Ağustos 2015'te AI sivillerin 20 yıllık savaştan etkilenmeye devam ettiğini, sivillere yönelik hava saldırıları ve insani yardım erişiminin kısıtlanmasıyla uluslararası insancıl hukukun ihlal edildiğini; Şubat 2016'da BM Uzmanlar Paneli Suudi koalisyon güçlerinin hava bombardımanında sivillere yönelik yaygın ve sistematik saldırılar yaptığını ve ölümlerin %60'ının hava saldırılarından olduğunu açıklamıştır. Ağustos 2016'da OHCHR Yemen Ofisi raporunda iki tarafın da sivillere saldırması, zorla yerinden etmesi, cinsel şiddet ve çocukları askere alma gibi eylemlerle insancıl hukuk ve insan hakları hukukunu ihlal ettiğini belirtmiştir. 2016'da Uzmanlar Paneli tarafından sivillere habersiz hava saldırılarıyla orantısız güç kullanımı Güvenlik Konseyi'ne bildirilmiştir. Müdahale hem Suudi koalisyonunun kendi amaçlarına hem BM Antlaşması'nın özüne aykırı sonuçlar üretmiştir. Okul, hastane ve pazar yeri gibi sivillere yönelik hava saldırıları nedeniyle Cenevre sözleşmeleri ve Ek Protokol II kapsamında müdahalede ve sonrasında yaşanan çatışmalar uluslararası insancıl hukuka aykırıdır.

Olumlu gelişme beklentisi açısından Yemen müdahalesi sayesinde Hadi iktidarını geri alabildiği için kısa vadede olumlu sonuçlar elde edilse de Hadi yönetiminde daha büyük çatışmalar, kaos ortamı ve insani acılar yaşanmıştır. Ocak 2017 BM İnsani İşler Koordinasyon Ofisi'ne göre 2015-2017 arasında 10.000 kişi öldürülmüş ve 40.000 kişi yaralanmıştır. Temmuz 2017'ye kadar 17 milyon kişi gıda yetersizliğine ve 2,9 milyon kişi ülke içi göçe maruz kalmış, kolera salgını ile 3 ayda 1.700'den fazla kişi hayatını kaybetmiştir.⁸⁵⁸ Genser'e göre Güvenlik Konseyi izni olmaksızın yapılan bu müdahale koruma yükümlülükleri gözetmeden uygulandığı için sivillerin daha fazla zarar görmesine ve vahşet suçlarının devam etmesine neden olmuştur.⁸⁵⁹ Oysa İnsan Hakları Konseyi'nin askeri müdahale öncesine ait 2012 raporunda Yemen'de genel olarak olumlu gelişmelerden bahsedilmiş, cumhurbaşkanlığı seçimi ve anayasa hazırlanmasıyla demokratik sürecin ilerletilmesi takdir edilmiştir. OHCHR'nin 2016 raporunda ölüm oranı ve hastalıkların artması, milyonlarca sivilin yer değiştirmesi ve kültürel mekanların tahrip edilmesi sebebiyle müdahalenin sonuçlarının öngörülen faydalardan daha ağır olduğu açıklanmıştır.⁸⁶⁰ Temmuz 2017'de AI Güvenlik Konseyi üyelerini Yemen'de krizin kötüleştiği ve soykırım, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları konusunda yüksek risk olduğu konusunda uarmıştır. Suudi müdahalesinin daha çok insani krize neden olduğunu, 7 milyon insanın kritik risk altında olduğunu, temel sağlık

⁸⁵⁸ Genser J.; a.g.m., s. 480-481-482 / Vieira H.G., a.g.m., s. 5 / Tzimas T.; a.g.m., s. 175-182-184

⁸⁵⁹ Jared G.; a.g.m., s. 482

⁸⁶⁰ Allattrash A.; a.g.m., s. 5-10-11

ihtiyaçlarının sağlanamadığını, kolera salgınıyla 1.800’den fazla kişinin öldüğünü ve nüfusun %55’inin sağlık hizmetleri ile temiz suya erişiminin olmadığını dile getirip, Güvenlik Konseyi’ni hukuk ihlalleri ve çatışmaları sonlandırmak, hesap verebilirliği sağlamak ve uluslararası barış ve güvenliği sağlamak için sorumluluk üstlenmeye çağırıştır. 2216 sayılı karara istinaden silah ambargosunun genişletilmesini, sivillere ayırım gözetmeksizin ve orantısız güç kullanımının yasaklanmasını ve uygulamaların raporla izlenmesini tavsiye etmiştir. Gıda ve sağlık yardımları ile insan hakları araştırmacılarının bölgeye erişimine izin verilmesini istemiştir.⁸⁶¹ Aralık 2017’de Huti-Salih güçleri, ülkenin başkenti ile kuzeyini; Hadi güçleri de Aden merkezli Güney Yemen’i kontrol altına alınca ülkede yine çift başlı yönetim oluşmuştur. El Kaide’ye bağlı grupların etkisi kaosu derinleştirmiştir. 2017’de bu kez Hutilerle Salih güçleri arasında çıkan çatışmalarda Salih’in öldürölmesiyle çatışmalar azalsa da ülke genelinde çatışmalar sürmektedir.⁸⁶² Yemen’deki istikrarsızlık bölgesel rekabet nedeniyle uluslararası barış ve güvenliğe tehdit etmeye devam etmektedir.

3.4. Müdahalesizlik Durumlarının Meşruiyet Değerlendirilmesi

3.4.1. Uganda

Çok etnikli ve çok dinli bir toplum yapısı olan, İngilizlerin böl ve yönet politikası için etnik temelli ayrımlar ve bölgesel eşitsizlik yaratması sonucunda yoğun içe çatışmalar yaşayan Uganda, uluslararası toplumun hareketsizliği tercih ettiği önemli örneklerden biridir.⁸⁶³ 1971’de ABD ve İngiltere Sovyetlere yakın Milton Obote’yi deviren Idi Amin’e destek olmuştur. Ama Amin Yahudiler, İngilizler, Hristiyanlar ve Obote yanlılarına baskı, işkence ve öldürme yoluyla göç ettirme politikası izleyince uluslararası kamuoyunun tepkisini çekmiş, güvenlik sebebiyle 1979’da Tanzanya müdahalesi ile devrilmiştir. 1980’de iktidara geri gelen Obote tarafından bu kez Müslüman halka baskı ve zulüm politikası başlatılmıştır. Yoweri Museveni liderliğinde NRA (National Resistance Army) 1981’de mücadele başlatıp 1985’te Obote’yi devirmiştir. İç savaşta yaklaşık 100.000 kişi ölmüş ve 500.000 kişi göçe maruz kalmıştır. İç savaşta işlenen insan hakları ihlalleri cezasız kalmıştır.⁸⁶⁴ 1986’da iç savaş bitmiş fakat bu kez 1987’de LRA (Lord’s Resistance Army) kurulup, 1996’ya kadar hükümet güçleri ile çatışmıştır. Uganda’nın İncil’deki on emire göre yönetilmesini isteyen LRA

⁸⁶¹ Vieira H.G., a.g.m., s. 5 / Tzimas T.; a.g.m., s. 183

⁸⁶² Ayhan V.; a.g.m.

⁸⁶³ Boztaş A.; a.g.m., s. 323-324 / Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 371-372

⁸⁶⁴ Boztaş A.; a.g.m., s. 322-324-325-326-327-328-329

Müslümanlara yönelik ağır insan hakları ihlalleri içeren saldırılar yapmaktadır. Sudan, DKC, OAC'ye de saldırılar düzenleyerek uluslararası kamuoyunu tepkisini çekip koruma sorumluluğunun gündeme gelmesine neden olmuştur.⁸⁶⁵ Museveni LRA eylemlerini 2003'te UCM'ye taşıyınca 2004'te kurulan UCM mahkemesi Joseph Kony dahil beş üst düzey LRA lideri hakkında insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları işlemekten tutuklama emri çıkarmıştır.⁸⁶⁶ Tam barış antlaşması imzalanacakken 2006'da Kony'nin tutuklama kararının kesinleşmesiyle barıştan uzaklaşmıştır. Bölgeye konuşlanan BM barış gücü destekli Uganda, Kongo ve Güney Sudan ordularının LRA'yı zayıflatmak için yaptığı ortak askeri operasyonlar da koordinasyon eksikliği ve yetersizlik sebebiyle çatışmaları durdurmayı başaramamıştır. 20 yıl boyunca LRA saldırılarından dolayı OAC'ye kadar uzanan coğrafyada 1,6 milyon kişi yerinden edilmiştir.⁸⁶⁷

Öte yandan 1996'dan itibaren Kuzey Uganda'da yaşayan Acholi halkının %95'i (2 milyon) hükümet tarafından öldürme, köylerin yakılması ve bombalanması yoluyla kuzeydeki 200 mülteci kampında toplanmıştır. Kamplarda her hafta 1.500 çocuk kötü koşullar ve HIV virüsü sebebiyle yaşamını yitirmiştir. BM'nin çatışmalardaki çocukların durumlarına ilişkin özel temsilcisi Olara A. Otunnu Museveni hükümeti tarafından Kuzey Uganda'da gerçekleştirilen bu eylemlerin gizli bir soykırım olduğunu duyurup, uluslararası topluma koruma sorumluluğu yükümlülüğünü hatırlatmıştır. Uganda çatışmalarında uluslararası toplum LRA ile hükümet güçleri arasındaki çatışmalara odaklanmıştır.⁸⁶⁸ Oysa Kuzey Uganda'daki durum Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin tüm unsurlarını barındırmaktadır.⁸⁶⁹ Haklı sebep eşik değeri LRA ve Museveni hükümetinin saldırıları nedeniyle aşılmış durumdadır. 2006'da BM Uganda Daimi Temsilcisi Francis K. Butagira, Silahlı Çatışmada Sivillerin Korunması adlı yazısında Kuzey Uganda halkının LRA'nın şiddetli saldırılarının mağduru olduğunu, insanların uzuvlarının ve dudaklarının kesildiğini, çocukların kaçırılıp kirletildiğini ve vahşet suçları işlendiğini açıklamış, kaçanların yeniden tehdit olmaması için tutuklanmasını ve silahsızlandırılmasını tavsiye etmiştir.⁸⁷⁰

⁸⁶⁵ Aynı yer., s. 329 / Dolan C., Hovil L.; "Humanitarian protection in Uganda: a Trojan Horse?", <https://www.alnap.org/help-library/humanitarian-protection-in-uganda-a-trojan-horse>, 20.10.2019, s. 23

⁸⁶⁶ Dolan C., Hovil L.; a.g.m., s. 23

⁸⁶⁷ Boztaş A.; a.g.m., s. 329-330

⁸⁶⁸ Reçber S.; "İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu", s. 371-372-373

⁸⁶⁹ Olara A. Otunnu, "The Secret Genocide", Foreign Policy, July-August, 2006, s. 45-46 / Reçber S.; "İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu", s. 373

⁸⁷⁰ International Coalition for the Responsibility to Protect, "Statement by H.E. Mr. Francis K. Butagira, Permanent Representative of Uganda to the United Nations, During the Security Council Debate on Protection of Civilians in Armed Conflict", 28th June, 2006, <http://www.responsibilitytoprotect.org/files/Uganda.pdf>, 10.09.2019

Çok sayıda yerel ve uluslararası STK'lar uzun süredir kuzeyde çalışsa da uluslararası toplum Uganda halkını koruma sorumluluğuna bir bütün olarak yaklaşmamıştır. 1990'ların sonlarına doğru sadece AI ve HRW kuzey Uganda'ya ilgi göstermiş ancak sınırlı etki yaratmıştır. Diğer uluslararası aktörlerin varlıklarını arttırması yeterince teşvik edilmemiştir. Öncelikle mültecilerle ya da kaçırılan çocuklarla ilgilenilip, genel nüfustaki çocuk koruma sorunları gibi konulara az odaklanılmıştır. 2004 öncesine kadar uluslararası koruma yok denecek kadar azdır. Ağustos 2002'de Achol-Pii mülteci kampına LRA saldırısı önlenememiştir. 2003'te Doğu Uganda'ya yapılan LRA saldırılarıyla savaş ülke çapına yayılınca 2004'ten sonra müdahale profili değişmiştir. BM İnsani İşler Genel Müsteşarı Jan Egeland kuzeydeki kriz durumunu 'dünyanın en kötü insani durumu' olarak nitelendirince uluslararası örgütler daha çok ilgi göstermeye başlamıştır.⁸⁷¹

Kuzey Uganda'daki uluslararası STK'lar ağırlıklı olarak yardım konusuna odaklanırlar. Sadece birkaçı koruma sorumluluğuna da odaklanmıştır. Örneğin, 2000'de IRC (International Rescue Committee) Kitgum'da koruma çalışmaları başlatmıştır. NRC (Norwegian Refugee Council) 2003'te ICLA (Information Counselling and Legal Assistance) ile insancıl koruma programı için model sunmuştur. NRC neredeyse adli yardım sağlayan tek kuruluştur fakat personeli yerel normları uluslararası insan hakları normlarıyla özdeşleştirmekte ciddi zorluklar yaşamıştır. 2004'te ICRC (International Committee of the Red Cross) Kampala'daki ofisini yeniden açıp korumaya odaklanmışsa da hükümetten çekindiği için tanık olduğu suiistimalleri nadiren kınamıştır. Mayıs 2006'da Pader'de SCF (Save the Children Fund) acil durum programı başlatıp, çocuk koruma çalışmalarını arttırmaya çalışmıştır.⁸⁷² BM ve partnerleri de 2004'ten bu yana Kuzey Uganda'daki BM varlığını önemli ölçüde arttırmıştır. Örneğin, UNICEF 2004-2006 döneminde Uganda'nın kuzeyindeki koruma görevlilerinin sayısını üçe çıkarmıştır. UNHCR 2005'ten beri ülke içinde yerinden edilmiş kişiler, kamp yönetimi ve koruma alanlarını görev alanına dahil etmiştir. Gulu ve Lira'da ofis kurarak kamp yönetimi ve koruma çalışmaları izlenmeye başlamıştır. OHCHR Temmuz 2005'te Kampala'da ofis açıp, Ocak 2006'da hükümetle Mutabakat Zaptı imzalamış ve Sivil-Askeri Koordinasyon Merkezleri oluşturmak için UHRC (Uganda Human Rights Commission) ile yakın çalışmıştır. BM'nin Kuzey Uganda'daki insani krizlere kümelenme yaklaşımını destekleme kararının bazı önemli etkileri olmuştur. OHCHR öncülüğünde bir koruma grubu oluşturulmasıyla öncekinden daha iyi bir koruma sağlanmıştır. Ancak bireysel vakaları OHCHR'ye havale edecek uygun sevk mekanizmaları henüz kurulamamıştır. Koruma

⁸⁷¹ International Coalition for Responsibility to Protect; "Statement by..."

⁸⁷² Dolan C., Hovil L.; a.g.m., s. 6-12

faaliyeti yapmak isteyen yerel STK'lar da sık sık finansman sorunlarıyla karşılaşmıştır.⁸⁷³ Yine de koruma sorumluluğu açısından değerli olan bu girişimlerin ve medyanın ilgisinin artması koruma sorumluluğuna katkı sağlamaktadır.

3.4.2. Sri Lanka

Nüfusun çoğunluğunu oluşturan Sinhalalar ile %20'sini oluşturan Tamiller arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel farklılıklar, tarihi hak iddiaları, ekonomik güç ve siyasi temsil paylaşımından kaynaklı çatışmalar yaşanan Sri Lanka için uluslararası toplum müdahalesizliği tercih etmiştir.⁸⁷⁴ İngiltere'nin sömürge döneminde Güney Hindistan'dan getirdiği Tamil kökenli işçiler zamanla azınlık hakimiyeti kurmuş ancak bağımsızlıktan sonra Sinhalalar üniter devlet için nüfusu homojenleştirme kapsamında Tamillere sistematik ayrımcılık yapmıştır. 1949'da Tamiller seçme hakkından yoksun bırakılmış ve 1956'da *Sinhalese only bill* yasası ile Sinhala dili resmi dil yapıp, bu dili bilmeyenler eğitim ve memuriyetten men edilmiştir. 1958'de etnik çatışmalar başlamış ve 1963'ten itibaren Tamil üniversite öğrencileri Tamil Elam Devleti'ni kurmak için örgütlenmeye başlamıştır. 1976'da Velupillai Prabhakaran liderliğinde kurulan LTTE (Liberation Tigers of Tamil Eelam) bağımsızlık mücadelesi başlatmıştır.⁸⁷⁵

Hindistan 1980'lerde güneyde kendini tehdit edecek bir devletin büyümesini istemediğinden ve Tamil Nadu bölgesindeki vatandaşlarının baskısından dolayı LTTE'yi desteklemiştir. Sri Lanka'yı iç karışıklık ve istikrarsız yaratarak zayıflatmayı amaçlamıştır. Uluslararası toplumun ilgisizliği sayesinde rahat hareket etmiştir. Tamil Nadu eyaletinde isyancılara eğitim ve istihbarat desteği sağlamıştır. 1983'e kadar uzlaş girişimleri Sri Lanka hükümetince iç politikasına dış müdahale olarak algılanmıştır.⁸⁷⁶ 1984'te çatışmalar iç savaşa dönüşmüş, 20.000 Tamil öldürüp mallarını yağmalanmış ve yaklaşık 800.000 Tamil yurtdışına göçe maruz kalmıştır.⁸⁷⁷ Sri Lanka yönetimi insan hakları örgütleri tarafından uyarılmasına rağmen öldürme ve işkenceler devam etmiştir.⁸⁷⁸ 1984'te Indra Gandhi'nin Tamiller tarafından öldürülmesi sonucu Hindistan'da örgütün faaliyetleri yasaklanmış ve

⁸⁷³ Aynı yer, s. 7-20

⁸⁷⁴ Kurt Topuz S.; "Sri Lanka: Etnik Şiddet ve İç Savaş", İnat K., Duran B., Aratan M. (ed.), *Dünya Çatışmaları -II*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 579 / Ünlü H.; a.g.e., s. 319

⁸⁷⁵ Çınar Y.; "Sri Lanka: Kaplanlar Gitti, Tamil Sorunu Kaldı Yadigar", Akyeşilmen N. (ed.), *Barışı Konuşmak Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2013, s. 319-320-321-322--324-325-326 / Kurt Topuz S.; a.g.m., s. 582 / Reçber S.; "Sri Lanka ve Koruma Sorumluluğu", s. 164-165-166-167

⁸⁷⁶ Çınar Y.; a.g.m., s. 327

⁸⁷⁷ Reçber S.; "Sri Lanka ve Koruma Sorumluluğu", s. 168 / Reçber S.; "İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu", s. 323-376 / Kurt Topuz S.; a.g.m., s. 582

⁸⁷⁸ Kurt Topuz S.; a.g.m., s. 579- 582

tarafra federalizm çözümü önerilmiştir. LTTE reddedince Hindistan 1987’de imzalanan Indo-Sri Lankan Antlaşması ile adaya barış gücü sevk etmiştir. Bu güç koruma sorumluluğu yaklaşımının erken bir uygulaması olarak düşünölmüş fakat Sri Lanka ordusuyla birlikte Tamil halkına saldırmıştır. LTTE’nin 1.155 Hint askerini öldürmesi üzerine 1990’da geri çekilmiştir.⁸⁷⁹ Hindistan arabuluculuğundaki barış görüşmeleri de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 21 Mayıs 1991’de Rajiv Gandhi de LTTE tarafından öldürölünce Hindistan Tamil sorununun peşini bırakmıştır.⁸⁸⁰

LTTE 1991’den itibaren saldırılarını yoğunlaştırdıkça çatışmalar şiddetlenmiş, 2000’e kadar çoğunluğu Tamiller olmak üzere 64.000 kişi öldürölmüştür. Şubat 2002’de Norveç arabuluculuğunda Oslo’da yapılan barış görüşmelerinde Tamil halkının kendi kendisini yönetmesi; eğitim, sağlık ve yargı gibi teşkilatlanması olan de facto devlet örgütlenmesi niteliğinde federatif bir yapı kurulması önerilmiş ama uzlaşılammıştır. Norveç liderliğinde federal toplum yapısını sağlamak amacıyla oluşturulan silahsız bir misyon koruma sorumluluğunun sessiz bir versiyonu olarak değerlendirilmiştir. Mültecilerin geri dönüşüne ve belirlenen sınırların ihlal edilmemesine odaklanılmıştır. 2002’de Tayland’da yapılan barış görüşmelerinde Tamiller kapsamlı özerklik ve self-determinasyon istekleri karşılanana kadar silahsızlanmanın mümkün olmayacağını bildirince barış sağlanammıştır. 2004’te yaşanan deprem ve tsunami felaketlerinde 20.000’i Tamilli olmak üzere 35.000 kişi hayatını kaybedip 600.000 kişi yerinden olurken yardımların Tamillere ulaştırılması sorun olunca LTTE oldukça zayıflamıştır. 2005’te Tamillere karşı tavizsiz Mahinda Rajapaksa’nın devlet başkanı oluşu dönüm noktası olmuştur. Mahindra Rajapaksa kardeşi Gotabhaya Rajapaksa’yı savunma bakanı yapıp, 75.000 asker toplayıp, özel harekât timleri oluşturup, güvenlik güçlerine geniş yetkiler vererek insan hakları ihlalleri ve yargısız infazlar için gereken yasal zemini hazırlayıp topyekûn savaşa girişmiştir. Ağustos 2005’te Sri Lanka Dışışleri Bakanı Lakshman Kadirganar İngiltere ile ABD’nin örgütü yasaklanması için çalışma yaptığı için öldürölünce, Rajapaksa durumu kullanarak uluslararası toplumun desteğini almıştır. 2006’da ABD ve AB LTTE’yi terör listesine kabul edince yurtdışındaki Tamil diasporasından gelen mali destek kesilmiş, Tamil katliamı meşrulaştırılmış ve uluslararası tepkiler engellenmiştir.⁸⁸¹

⁸⁷⁹ Çınar Y.; a.g.m., s. 323-324-328-329

⁸⁸⁰ Reçber S.; “Sri Lanka ve Koruma Sorumluluğu”, s. 169

⁸⁸¹ Çınar Y.; a.g.m., s. 329 / Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 377-378-379 / Reçber S.; “Sri Lanka ve Koruma Sorumluluğu”, s. 160-169-170-171-172-181 / Kurt Topuz S.; a.g.m., s. 583-584-585-586-589

2006'da Cenevre'de Norveç aracılığı ile yapılan barış görüşmelerinde Tamiller bağımsızlık talebinden vazgeçip özerklik ve kültürel haklar için çözümü kabul edeceklerini belirtse de Sri Lanka hükümeti çözümün üniter devlet yapısı içinde aranması gerektiğini savununca, Tamiller büyük intihar saldırıları düzenlemiştir. Kasım 2005-Şubat 2007 arasında yaklaşık 40.000 kişi öldürülmüş ve 250.000 kişi evsiz kalmıştır. Ocak 2009'da ordu topyekûn saldırıya başlayıp Mayıs'ta LTTE'yi 300 km'lik alana sıkıştırmıştır. LTTE Tamil halkının bölgeden çıkışına izin vermeyip kaçanları öldürünce, BM ve ABD örgütten sivillerin çıkışına izin vermesini, hükümetten ağır silahlar kullanmamasını ve sivillere insani yardım ulaştırılmasını istemiş fakat dikkate alınmamıştır. Hindistan Tamil Nadu eyaleti baskısı ile çatışma alanında sivillerin kaçması için 48 saatlik insani amaçlı bir ateşkes sağlamıştır. Prabhakaran öldürülüp, örgütün büyük çoğunluğu yok edilince yaklaşık 30 yıllık savaş sona ermiştir. BM raporuna göre savaşın son haftalarında yaklaşık 20.000 kişi öldürülmüştür. Savaşın sona ermesinin ardından ülkenin kuzeyinde 110.000 kişilik mülteci kampları kurulup, binlerce Tamilli toplama kamplarında işkence ve katliama maruz bırakılmıştır. Hükümet insani yardımlarının bölgeye erişimini kısıtlamıştır. AI verilerine göre Mayıs 2009'dan itibaren kamplarda 280.000 sivilin her gün yaklaşık 200'ü yetersiz koşullar sebebiyle hayatını kaybetmiştir. BM İnsani İşler Eşgüdüm Ofisi verilerine göre 10.000-15.000 civarı Tamil toplama kamplarında kaybolmuştur. BM önceki insan hakları koordinatörü Jan England kamplarda Tamiller'in katliam, işkence, insanlık dışı muamele ve yer değiştirme politikasına maruz kaldığı, fakir Sinhala halkının Tamil bölgelerine yerleştirildiği; savaşın sona ermesinden sonra da Tamillerin ülkeden kaçmaya devam ettiğini ve BM'nin Sri Lanka için koruma sorumluluğunda başarısız olduğunu belirtmiştir. BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon kampları ziyaretinin ardından buradaki krizin gördüğü en korkunç sahnelerle sahip olduğunu açıklamıştır.⁸⁸²

Güvenlik Konseyi 2009'da toplanıp örgüte silah bırakma ve iki tarafa da sivilleri koruma çağrısında bulunmuştur. Sri Lanka hükümeti operasyonlarda sivilleri değil militanları hedeflediği için, LTTE de çocuk asker kullandığı ve saldırılarda sivillere zarar verdiği için eleştirilmiştir. AB Mayıs 2009'da BM İnsan Hakları Konseyi'nde bağımsız bir uluslararası soruşturma komisyonu kurulması için baskı yapmış, İsrail ve Brezilya bu konuda Sri Lanka hükümetini teşvik etmeye çalışmıştır. Fakat Rusya, Nepal, Malezya ve Maldivler Sri Lanka hükümetini teröre karşı mücadele söylemiyle desteklemiştir. Güvenlik Konseyi sivillere karşı ağır silah kullanımından duyulan derin kaygıyı dile getirip, Sri Lanka hükümetinin taahhütlerini yerine getirmesini istemiş ama katliamı durdurmak için bir karar almamıştır.

⁸⁸²Kurt Topuz S.; a.g.m., s. 585-586 / Çınar Y.; a.g.m., s. 329-330-331 / Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 378-379-380 / Reçber S.; “Sri Lanka ve Koruma Sorumluluğu”, s. 158-171-173

Tamil halkı için uluslararası toplum demeç verme ve durum tespiti yapma dışında hiçbir şey yapmamıştır. Ban Ki-moon Rajapaksa ile yaptığı görüşmede savaş suçlularının yargılanması sözünü alsa da devamı gelmediği için atılan adımlar zayıf kalmıştır.⁸⁸³ Rusya, Çin ve Sri Lanka Güvenlik Konseyi'nde olası bir karar alınmasını engellemiştir.

Ban Ki-moon'un çatışmanın son aşamasındaki insancıl hukuk ihlalleri için hesap verilebilirliğin sağlanması amacıyla düzenlediği Uzmanlar Paneli 2011 raporunda iç savaşın son aşamasında hükümet ve Tamil kaplanları tarafından insan hakları hukuku ve insancıl hukukun ihlal edildiğine dair iddialar ciddi bulunmuştur.⁸⁸⁴ Sri Lanka hükümetince 300.000'den fazla sivilin giderek küçülen bir alana sıkıştırılması, insanların kaçırılıp kaybolması, BM merkezi yiyecek dağıtma hattı ve Kızıl Haç gemilerinin yanaştığı yerlerin bombalanması, yaygın bombardımanla sivillerin öldürülmesi, insani yardımın reddedilmesi, kalanlara insan hakları ihlalleri, iç göçe zorlama ve medyaya karşı baskı ve şiddet suçlamalara dayanak gösterilmiştir. Tamil Kaplanları için de sivillerin tampon olarak kullanılması, kaçmaya çalışan sivillerin öldürülmesi, çocukların zorla silah altına alınması, zorla çalıştırma ve sivillere yönelik intihar saldırıları suçlamalara dayanak gösterilmiştir. Bağımsız bir soruşturma komisyonu kurma çağrısı yapılmış fakat BM Genel Sekreteri bunun sadece Sri Lanka hükümetinin talebi veya BM üyelerinin çağrısı ile olabileceğini belirtmiştir. Sri Lanka hükümeti sivilleri hedef almadığını, ölenlerin militan olduğunu ve çok az sivil kayıp yaşandığını iddia ederek sivil kayıplarından Tamil Kaplanlarını sorumlu tutmuştur.⁸⁸⁵ 2010'da sunulan kanıtlar karşısında BM aktivitelerini aksatmıştır. BM Sri Lanka koordinatörünü geri çağırıp, Kolomboda'ki kalkınma programı merkezi kapatmıştır. BM İnsan Hakları Konseyi'nin 2012 ve 2013'te aldığı iki kararda insan hakları ihlallerine değinip, Sri Lanka hükümetine hesap verme çağrısı yapılmış ve Tamil kaplanları insan hakları sözleşmelerini ihlal etmek, intihar bombacıları ile sivilleri öldürmek ve çocuk asker kullanmakla suçlanmıştır.⁸⁸⁶ Genel Kurul'un 29 Eylül 2015 tarihli A/HRC/30/L29 sayılı kararında hesap verebilirlik için taraflarca işlenen suçların OHCHR raporları doğrultusunda araştırılması istenmiştir. Sri Lanka hükümeti koruma sorumluluğu yaklaşımının neo-emperyalist görüşü yansıttığını ileri sürerek ve egemenlik ilkesine dayanarak ihlal iddialarını reddetmiştir.⁸⁸⁷

⁸⁸³ Çınar Y.; a.g.m., s. 330-339-340 / Reçber S.; "Sri Lanka ve Koruma Sorumluluğu", s. 173-174

⁸⁸⁴ Reçber S.; "Sri Lanka ve Koruma Sorumluluğu", s. 174-175

⁸⁸⁵ Kingsbury D.; "Sri Lanka and the Responsibility to Protect: Politics, Ethnicity and Genocide", Roudledge, (London, New York, 2012, s. 128-129, aktaran, Reçber S.; "Sri Lanka ve Koruma Sorumluluğu", s. 176

⁸⁸⁶ Reçber S.; "Sri Lanka ve Koruma Sorumluluğu", s. 176-177-181

⁸⁸⁷ A/HRC/30/29, 17.08.2015, <https://undocs.org/zh/A/HRC/30/29>, 15.08.2019 / Reçber S.; "Sri Lanka ve Koruma Sorumluluğu", s. 181-383

UCM Statüsü'nün 1. maddesi uyarınca, Sri Lanka'daki kitlesel insan hakları ihlalleri karşısında koruma sorumluluğu özellikle 2008-2009 yılları için uygulanabilirdi. Özgürlük Operasyonu'nun uluslararası hukuka aykırı şekilde kitlesel katliamlarla yürütüldüğünü dünya kamuoyu öğrenmişken UCM Statüsü'nü 7. maddesi uyarınca insanlığa karşı suçlar için gerekli tedbirler alınabilirdi. Silahlı çatışmaların sınır aşan niteliği uluslararası barış ve güvenliğe bölgesel tehdit oluşturduğu bağlamında Güvenlik Konseyi BM Antlaşması çerçevesinde koruma sorumluluğu üstlenebilir ve sorumlularının hesap vermesini sağlayabilirdi. BM raporlarındaki verilere istinaden savaşın son aşamasında ağır insan hakları ve insancıl hukuk ihlalleri varlığında VII. bölüm uyarınca uluslararası barış ve güvenliğe tehdit tespiti yapıp 41. madde uyarınca silahlı zorlama içermeyen önlemler kullanabilir ve yetersiz olursa 42. madde uyarınca kara, deniz ve hava kuvvetleri aracılığı ile her türlü girişimde bulunma kararı alınabilirdi. 48. madde uyarınca kararın uygulanması için gerekli önlemlerin BM üyesi devletlerin tümü ya da birkaçı tarafından alınması ya da 43. madde uyarınca üye devletlerin bir askeri güç oluşturması istenebilirdi. 53. madde uyarınca bölgesel kuruluşlar ve anlaşmalardan yararlanılabilir ya da en azından 24. madde uyarınca uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması için ana sorumlu olan Güvenlik Konseyi'nin koruma sorumluluğunu kavramsal düzeyde değerlendirmesi sağlanabilirdi. Tamiller kendi kaderine terk edildiği için bu müdahalesizlik yaklaşımın kırılma ve seçici olduğunu göstermiştir. Birincil (devlet) ve ikincil (uluslararası) koruma sorumluluğu açısından çifte başarısızlık örneği teşkil etmiştir.⁸⁸⁸

Sri Lanka hükümeti jeostratejik önemi sayesinde Hindistan, Çin ve Japonya gibi büyük bölgesel ve küresel güçler tarafından desteklenmiştir. Çin para yardımları ve silah satışıyla ambargoların etkisini azaltmıştır. Çin 2008'de 1 milyar dolar, Japonya 2004-2009 yıllarında doğrudan ve dolaylı 10 milyar yen yardım yapmıştır. Hindistan bölgede Çin'in nüfuzunu dengelemek için Tamillerin lojistik ve silah desteğini denizden engelleyip, istihbarat desteği sağlamıştır. Çin ve Rusya Güvenlik Konseyi'nde savaş suçlarına ilişkin soruşturmanın başlatılması kararına şiddetle karşı çıkıp, Sri Lanka'ya ekonomik yaptırım uygulama harici bir kararı onaylamamıştır. Pakistan ve Malezya silah desteği sağlamıştır. İsrail arabuluculuk faaliyetlerine rağmen hem Sri Lanka ordusuna hem de Tamil militanlarına eğitim ve silah desteği sağlayarak çatışmaların yoğunlaşmasına sebep olmuştur. ABD teröre karşı savaş politikasında Sri Lanka hükümetini desteklemiştir. LTTE'yi terör listesine alarak Tamil kaplanlarına diasporasından gelen mali desteği engellemiş ve Tamil mücadelesine sempatiyi

⁸⁸⁸ Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 384 / Reçber S.; “Sri Lanka ve Koruma Sorumluluğu”, s. 177-178-182

azaltmıştır. Kosova ve Irak’a oranla stratejik önemi daha az olan Sri Lanka için müdahaleden kaçınarak Dünya Bankası ve IMF gibi ekonomik zorlama araçlarını tercih etmiştir.⁸⁸⁹

Sri Lanka’da sorunlar ve şiddet hala tam olarak sonlanmamıştır. Tamiller kamplardan serbest bırakılsa bile uzun süreli yer değiştirme politikası sonucu gelecekleri belirsiz kalmıştır. Evleri yok edildiği veya güneyden gelenlerce işgal edildiği için dış göçler devam etmektedir.⁸⁹⁰ UNCHR verilerine göre iç savaşta 1,6 milyon Tamilli mülteci konumuna düşmüştür. Almanya’da 44.000, İsviçre’de 35.000, İngiltere’de 27.000, Fransa’da 22.000, Hollanda’da 16.000, Norveç’te 2.900 ve Danimarka’da 2.300 Tamil mülteci yaşamaktadır. İngiltere, Almanya ve İsviçre Tamil halkının geri dönmesini istemektedir fakat Kızılhaç, Uluslararası Çalışma Örgütü, BM ve diğer insan hakları örgütleri mültecilerin geri dönüşünün önlemeye çalışmaktadır.⁸⁹¹ Sri Lanka’da iki toplumun milliyetçiliği tekrar canlanabilir. Bu olasılık katılımcı demokrasi, hukuksal dönüşüm, Tamillerin mecliste temsil edilmesi, fırsat eşitliği, şeffaflaşma ve özgürlüklerin korunması ile önlenebilir. BM ve AI gibi kuruluşların uluslararası baskısı ile demokratikleşme ve şeffaflaşma sağlanabilir.⁸⁹²

3.4.3. Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti (KDHC)

Nükleer silah geliştirme ve insan hakları ihlalleri Kuzey Kore ile ilgili iki önemli uluslararası kaygıdır. Uluslararası toplum daha ziyade nükleer tehdit riskine odaklandığı için Kuzey Kore’de yaşanan insani kriz ikinci planda kalmıştır. Kuzey Kore’nin bölgesel ve küresel aktörler tarafından desteklenmesi ve 9. nükleer güç haline gelerek güçlenmesi sonucu insani müdahale ve koruma sorumluluğu uygulanması mümkün olamamıştır.⁸⁹³ Kuzey Kore’nin aşırı silahlanma ve insan hakları sorunlarının temelinde maruz kaldığı tehditler, 1945’te ABD ve SSCB güdümünde ikiye bölünmesi ve Kore Savaşı nedeniyle militarize olması yatar.⁸⁹⁴ Tekrar saldırıya uğramaktan ve birleşirken kendi kurumlarının fes edilmesinden korkan Kuzey Kore 1970’lerde içine kapanıp silahlanmaya başlamıştır.⁸⁹⁵ ABD 11 Eylül saldırıları sonrasında Kuzey Kore’yi haydut devletler arasında göstererek politikalarını sertleştirince, 2006’da nükleer balistik füze geliştirip 9. nükleer güç olmuştur.

⁸⁸⁹ Kurt Topuz S.; a.g.m., s. 582-583-586-587 / Çınar Y.; a.g.m., s. 318-327-330 / Reçber S.; “Sri Lanka ve Koruma Sorumluluğu”, s. 174-178-179-180

⁸⁹⁰ Reçber S.; “Sri Lanka ve Koruma Sorumluluğu”, s. 182-183

⁸⁹¹ Kurt Topuz S.; a.g.m., s. 587-588

⁸⁹² Çınar Y.; a.g.m., s. 341-343

⁸⁹³ Kim Y.S.; “Responsibility to Protect, Humanitarian Intervention and North Korea”, Journal of International Law, Vol: 5, No:1, 2006, s. 90

⁸⁹⁴ Kalaycı R.; “Kore: Doğu Asya’da Yükselen Çatışma ya da Kısıtlı Tırmandırma”, İnalt K., Duran B., Aratan M. (ed.), *Dünya Çatışmaları –II*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 389-392

⁸⁹⁵ Kalaycı R.; “Kore: Doğu Asya’da Yükselen...”, s. 389-392-393-394

Güvenlik Konseyi sadece 14 Ekim 2006 tarihli 718 sayılı kararla nükleer ve balistik füze denemelerini yasaklamıştır. AB bir taraftan Kuzey Kore'ye yaptırım uygularken diğer taraftan derinleşen insani kriz için yardım sağlamıştır.⁸⁹⁶

Kuzey Kore'de askeri harcamalar sonucu ekonomik çöküntü ve açlık sorunu ortaya çıkmış, 1990'lı yıllarda 1.000.000 civarı Kuzey Koreli açlıktan hayatını kaybetmiştir. BM Gıda ve Tarım Örgütü verilerine göre Kuzey Kore'nin Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'ndan çekilip nükleer çalışmalarına hız verdiği 2003-2006 döneminde açlık sınırında ve devlet yardımına muhtaçların sayısı 6.5 milyona ulaşmıştır.⁸⁹⁷ Ayrıca Kore Savaşı'ndan sonra Kim Il-sung'un Kore İşçi Partisi iktidara geldiğinden beri hükümete muhalefet ölüm, hapis ya da zorunlu çalışma kamplarında süresiz gözetiminde tutulmayla cezalandırılmaktadır.⁸⁹⁸ Üç nesil kuralı uygulanarak tutuklular üç nesil aile üyeleri ile birlikte hapsedilmekte ya da öldürülmektedir. Hapishane çalışma kamplarında ağır insan hakları ihlalleri, zorla çalıştırma, işkence, hücreye kapatma, gıda yetersizliği, kamu idamları, tecavüz, kürtaj, yetersiz tıbbi bakım ve cinayet gibi insanlık suçları işlenmektedir. 200.000'den fazla insan bu kamplarda tutukludur ve neredeyse açlıktan ölme sınırında yaşamaktadır. Son 30 yılda 400.000'den fazla Korelinin *gulag* adı verilen bu hapishane çalışma kamplarında hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir.⁸⁹⁹

İnsan hakları organizasyonları KDHC hükümetinin hapishane politikalarını değiştirmemesinin daha fazla ölümle sonuçlanacağına dikkat çekmiştir. Rejime sadakate dayalı yetersiz yiyecek tahsisi, askeri harcamaların önceliklendirilmesi ve doğal afetlerin mahsullere zarar vermesi sonucunda 1990'larda 1milyon Korelinin hayatını kaybettiğini ve 18. milyon Korelinin daha hayatının tehlikede olduğunu açıklanmıştır. STKlar tarafından yürütülen insan hakları hareketi çeşitli BM organlarınca desteklenmiştir. İnsan Hakları Yüksek Konseyi 2003'ten itibaren her yıl KDHC ile diyalog kurmak istemiştir. 2004'te İnsan Hakları Komisyonu Kuzey Kore'deki insan haklarının durumu hakkında özel raportör görevlendirip 2006'dan itibaren yıllık raporlar hazırlatmıştır. Genel Kurul Kuzey Kore'deki insan hakları ihlalleri hakkında 2003'ten itibaren çeşitli kararlar almıştır. Genel Sekreter 2005'ten itibaren her yıl Kuzey Kore'de insan haklarının durumu hakkında rapor

⁸⁹⁶ Aynı yer, s. 396-397-399-400-410-411-415 / Resolution 718 (1991), 31.10.1991, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/718>, 15.08.2019

⁸⁹⁷ Kalaycı R.; "Kore: Doğu Asya'da Yükselen...", s. 402

⁸⁹⁸ Global Centre for the Responsibility to Protect.; "Crisis in North Korea", s. 1

⁸⁹⁹ Genser J.; a.g.m., s. 490-491

yayınlamıştır. Ancak Güvenlik Konseyi'nde şu ana kadar insani kriz muazzam boyuta ulaşmasına rağmen veto nedeniyle karar alınamamıştır.⁹⁰⁰

15 Nisan 2004'te BM İnsan Hakları Komisyonu, KDHC 'de İnsan Haklarının Durumu adlı kararında raporlarda geçen işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele, kamu idamları, yargısız ve keyfi gözaltı, siyasi ölüm cezası, çok sayıda hapisane kampının varlığı ve zorla çalıştırma yoluyla sistematik, yaygın ve ciddi hukuk ihlallerinin devam ettiğini açıklamıştır. BM İnsani İşler Eşgüdüm Ofisi Mart 2013 tarihli raporunda Kuzey Kore'deki çocukların 1/4'den fazlasının kronik yetersiz beslenmeye ve 24 milyonluk nüfusun ise 1/3'ünün gıda güvensizliğine maruz kaldığını açıklamıştır. BM Dünya Gıda Programı Şubat 2014 itibariyle Kuzey Kore'deki hanelerin yalnızca %16'sının kabul edilebilir gıda tüketimine sahip olduğunu beyan etmiştir.⁹⁰¹ 2012'de Kuzey Kore'nin uzun menzilli balistik füze programı için 1 milyar dolar harcadığı öğrenildiğinde ekonomik yardımlar geri çekilince insani kriz derinleşmiş, yaklaşık 900.000 kadın, çocuk ve yaşlı durumdan etkilenmiştir.⁹⁰²

21 Mart 2013'te BM İnsan Hakları Konseyi 22/13 sayılı kararıyla Kuzey Kore'de sistematik, yaygın ve ağır insan hakları ihlallerini soruşturacak İnsan Hakları Soruşturma Komisyonu kurmuştur. KDHC soruşturma komisyonunu reddettiğini bildirip ülkeye erişim taleplerini geri çevirmiş, davet edildiği otumlara katılmamış, soruşturmaya katılanları tehdit etmiş ve komisyonu suçlamıştır. 2014'te ülke dışında yaşayan tanıklarla yapılan görüşmeler doğrultusunda Michael Kirby Komisyon raporu hazırlanmış ve kanıtlar ışığında KDHC yönetimi sistematik ve yaygın insan hakları ihlallerinden suçlu bulunmuştur.⁹⁰³ Hapishane şartlarının Stalin'in gulag'ları ve Nazi kamplarından daha sert olduğu; gıda ve yardım dağıtımının nüfus üzerinde kontrol ve cezaevinde ceza aracı olarak kullanıldığı, siyasi suçlulara yargısız infaz yapıldığı; KDHC vatandaşı olmayanların ortadan kaldırıldığı; mahkumların açlık, zorla çalıştırma, infaz, işkence, tecavüz, ceza, kürtaj ve çocuk öldürmeye maruz bırakıldığı; düşünce, ifade, bilgi edinme, örgütlenme, vicdan ve din özgürlüğü haklarının neredeyse tamamen reddedildiği açıklanmıştır. KDHC'de Roma Statüsü'nün insanlık suçu olarak tanımladığı 11 eylemden 10 tanesinin tespit edilmesine rağmen uluslararası toplumca bir eylem yapılmadığına dikkat çekilmiştir. KDHC hükümetinin birincil koruma sorumluluğu vurgulanıp, uluslararası toplum koruma sorumluluğu üstlenmeye davet

⁹⁰⁰ International Coalition for Responsibility to Protect; *"The Crisis in North Korea"*, / Jared G.; a.g.m., s. 491-494 / Global Centre for the Responsibility to Protect.; *"Crisis in North Korea"*, s.3

⁹⁰¹ Global Centre for the Responsibility to Protect.; *"Crisis in North Korea"*, s. 3

⁹⁰² Aynı yer, s. 3

⁹⁰³ Genser J.; a.g.m., s. 492 / International Coalition for Responsibility to Protect; *"The Crisis in North Korea"* / Global Centre for the Responsibility to Protect.; *"Crisis in North Korea"*, s. 2-6-7

edilmiş ve belgelenen insanlığa karşı suçların UCM'ye sevki tavsiye edilmiştir. Uydu görüntüsüyle 2011-2013 döneminde bazı kampların genişlediği kanıtlanmıştır. 80.000 ila 120.000 civarı mahkumun kamplarda tutuklu bulunduğu tahmin edilmiştir. AB, Soruşturma Komisyonu'nun durumun UCM'ye sevki önerisini desteklemiştir.⁹⁰⁴

Mayıs 2013'te OHCHR Güney Kore'de bir ofis kurup daha fazla kanıt toplamakla görevlendirilmiştir. Haziran 2015'te İnsan Hakları İzleme Konseyi Seul'de bir ofis kurup rapor hazırlamaya başlamıştır. Koruma sorumluluğu ve UCM'ye sevk önerisine cevaben Genel Kurul 18 Aralık 2014'te Soruşturma Komisyonu raporunu Güvenlik Konseyi'ne sunma kararı almıştır. Güvenlik Konseyi'nde Kuzey Kore'deki insan hakları durumunun UCM'ye sevki istenmiş ancak Çin ve Rusya vetosu sonucu karar alınamamıştır. 2015'te yapılan ikinci oturumu da Çin bloke etmiştir.⁹⁰⁵ Human Liberty tarafından görevlendirilen Hogan Lovells hukuk bürosu Mayıs 2014 raporunda Kirby raporunun bulguların ve Kuzey Kore'de işlenen suçların doğasının soykırım olabileceğini ileri sürüp, UCM soruşturması ve ek yaptırım kararları alınmasını tavsiye etmiştir. İnsanlığa karşı suçların yasaklanması jus cogens statüsüne sahip olduğu için bireysel suçluların uluslararası hukuku ihlal etme gerekçesiyle kovuşturulmasını önermiştir. 2016 Genel Sekreter raporunda da KDHC hükümetine insan hakları ihlallerinin ortadan kaldırılması için BM ve insan hakları organizasyonları ile temas çağrısı yapılmıştır.⁹⁰⁶

Güvenlik Konseyi nükleer silahlara odaklanıp insan hakları ihlalleri ile ilgilenmemiştir. Kuzey Kore Soykırım Sözleşmesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar, Medeni ve Siyasi Haklar ve Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi gibi uluslararası insan hakları sözleşmelerini imzalamış ama ihlal etmiştir. Güvenlik Konseyi uzlaşmazlığı sonucunda hesap verebilirlik sağlanamamıştır. Güvenlik Konseyi'nin veto ile tıkanması nedeniyle hükümetler sivil nüfusa karşı kitlesel vahşet suçları işlemeye devam etmektedir. KDHC yönetimi nüfusunu soykırımdan, etnik temizlikten, savaş suçlarından ve insanlığa karşı işlenen suçlardan korumak için birincil sorumluluğu açıkça yerine getirmemektedir. Komisyonun raporları Kuzey Kore'deki kitlesel zulümlerin devam edeceğine dair güçlü kanıtlar sunmaktadır ve kanıtları ışığında uluslararası toplumun koruma sorumluluğu uygulaması gerekir. Güvenlik Konseyi insanlığa karşı devam eden suçlardan nüfusu koruma sorumluluğu kapsamında, zikredilen suçların hükümet tarafından işlenmesi

⁹⁰⁴ International Coalition for Responsibility to Protect; *"The Crisis in North Korea"*, s. 40-41 / Genser J.; a.g.m., s. 493 / Global Centre for the Responsibility to Protect.; *"Crisis in North Korea"*, s. 3

⁹⁰⁵ Genser J.; a.g.m., s. 493-494 /International Coalition for Responsibility to Protect; *"The Crisis in North Korea"*

⁹⁰⁶ Genser J.; a.g.m., s. 494, International Coalition for Responsibility to Protect; *"The Crisis in North Korea"*, s

dolayısıyla VII. bölüm çerçevesinde aksiyon almalıdır. Siyasi tutukluların salınması, insani yardım organizasyonlarının erişimi ve insanlığa karşı işlenen suçların faillerinin UCM'ye sevki sağlanmalıdır. Ancak Soruşturma Komisyonu'nun bulgularına ve yapılan uluslararası çağrılara rağmen, KDHC'nin müttefiki olan Çin'in vetosu devam edeceğinden BM'nin KDHC'yi UCM'ye sevk edemeyeceği düşünülmektedir.⁹⁰⁷ Kim'e göre Kuzey Kore'de insan haklarının durumunu kötüleşmeye devam ederse, insani müdahale önerilebilir ama bu durum Doğu Asya'daki barış ve güvenlik için çok tehlikeli sonuçlar üretebilir. Nitekim ABD yönetimi 2003'te KDHC'ye karşı askeri eylemde bulunmanın çok riskli olduğunu ve Kore yarımadasında yeni bir savaş başlatmanın 100.000 Amerikalı dahil 1.000.000 milyon can kaybı ile 1 trilyon dolardan fazla ticari zararlar sonuçlanabileceğini öngörerek, tek yolun uluslararası hukuka dayalı diplomasi olduğuna karar vermiştir.⁹⁰⁸ GCR2P'ye göre Kirby Komisyonu çalışması ile başlayan eğilimin devam ettirilmesi için Genel Kurul'a önemli rol düşmektedir. Kuzey Kore'deki ağır insan hakları ihlallerini kınamalı ve Güvenlik Konseyi'nde krizin daha etkin ele alınması için çağrıda bulunmalıdır. Güvenlik Konseyi nükleer tehdidin yanı sıra insan haklarını koruma sorumluluğuyla da ilgilenmelidir. Kuzey Kore'deki durumun iyileştirilmesi için Çin'in aktif katılımı sağlanmalıdır. UNHCR'nin KDHC sınırına erişmesine izin verilmeli, Kuzey Koreli mülteciler korunmalı ve mültecilerin Çin gibi çevre ülkeler tarafından zorla geri gönderilmeleri durdurulmalıdır.⁹⁰⁹

3.4.4. Myanmar Birliği

Myanmar Birliği'nde üç farklı konuda koruma sorumluluğu açısından değerlendirilecek insan hakları ihlalleri yaşanmıştır. Birincisi baskıcı askeri yönetimlere karşı verilen demokrasi mücadelesinde yaşanan insan hakları ihlalleri, ikincisi Rohingyaların Arakan Eyaleti'nde etnik temizlik ve kitlesel göçe maruz kalması ve üçüncüsü 2008'de yaşanan kasırga felaketinden sonra yönetimin yardımların erişimine izin vermeyerek yol açtığı hastalıklar, yetersiz beslenme, sağlık sorunları ve ölümlerdir. Üçüncüsü 'Haklı Sebep Kriteri' başlığı altında incelenmiştir.⁹¹⁰

Myanmar'da bağımsızlıktan itibaren iç savaş başlamış ve 1962'de ordu yönetime el koymuştur. 1989'da General Saw Maung yönetimince NLD (National League for Democracy) partisi lideri Aung San Suu Kyi ev hapsine mahkûm edilmiştir. 1990 seçimlerini

⁹⁰⁷ Genser J.; a.g.m., s. 494-495 / International Coalition for Responsibility to Protect; "The Crisis in North Korea", /

⁹⁰⁸ Kim Y. S.; a.g.m., s. 93

⁹⁰⁹ Global Centre for the Responsibility to Protect; "Crisis in North Korea", s. 4

⁹¹⁰ Gökcan Ö.; "Myanmar (Burma): Karanlıkta Yazılan Tarih", İnât K., Duran B., Aratan M. (ed.), *Dünya Çatışmaları –I.*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 532

NLD kazanınca askeri yönetim seçim sonucunu tanımamış ve 1991'de Suu Kyi Nobel Barış Ödülü almasına rağmen ev hapsi devam etmiştir. ABD insan hakları ihlalleri gerekçesiyle 1993'te silah ambargosu, 2003'te ekonomik yaptırım, ticari ambargo ve varlık dondurma kararları almıştır. Sorunu BM gündemine getirmek istemiş fakat Myanmar'ın doğalgaz ve petrol rezervlerini göz önünde bulunduran Çin ve Rusya vetosuyla engellenmiştir. AB 1989'da darbeye gelen yönetimle ilişkilerini kesip, 1990'da silah ambargosu ve 1996'da askeri yönetime vize yasağı uygulamıştır. ABD ve AB yaptırımları askeri yönetimi ılımlı hale getirmiş, 1998'de siyasi tutukluları serbest bırakmaya ve bölge ülkeleriyle ilişkileri geliştirmeye başlamış ancak bu yumuşama insan hakları ve demokrasi sorunlarını önleyecek kapasitede olmamıştır. Ağustos 2007'de yaklaşık 30.000 Budist rahip ve 100.000 demokrasi taraftarının başlattığı Safran Devrimi ağır bir şekilde bastırılınca, BM özel temsilcisi İbrahim Gambari muhalefetle diyalog kurma baskısı yaparak Suu Kyi ile yönetim arasında bir görüşme sağlasa da sonuç çıkmamıştır. Uluslararası baskılarla yapılan 2008 anayasası azınlıkların temsili ve demokrasi açısından yetersiz kalmış, 2010 seçimlerinde Suu Kyi'nin adaylığı engellenmiş ve ev hapsi uzatılmıştır. AB anayasa hazırlıklarının ve seçim sürecinin geniş katılımlı olması, etnik ve dinsel azınlıklara seçimlerde temsil olanağı verilmesi, Suu Kyi ile diyaloga demokrasi sürecinde önem verilmesi ve BM Özel Temsilcisi İbrahim Gambari ile birlikte çalışılması gerektiğini savunmuştur.⁹¹¹

Myanmar insani krizinde petrol ithalatında Myanmar'ın Hint Denizi'ne açılan alternatif kapı olması ve zengin doğal kaynaklarına sahip olması sebebiyle pek çok devlet askeri yönetimin insan hakları ihlallerine göz yummuştur. Çin ve Rusya yaptırım tasarılarını sürekli veto etmiştir. Çin, Hindistan ve Japonya enerji ihtiyaçlarını karşılama; Avustralya, ABD, Fransa ve İngiltere şirketleri enerji kaynaklarının işletimini alma ve Rusya nükleer araştırmalar konusunda Burma ile ortaklık kurma amacıyla hareket etmiştir. Hindistan Çin'in bölgedeki nüfuzunu dengelemek ve enerji ihtiyacına karşılamak amacıyla Burma ile ilişkilerini düzeltmiş, BM arabuluculuk isteyince askeri yönetimle ilişkilerini bozmaktan çekinmiştir.⁹¹²

Bu minvalde Burma'nın yaşadığı daha büyük insani kriz olan Rohingya etnik sorununa karşı da uluslararası toplum sessiz kalmıştır. Rohingya sorunu askeri yönetim ile derinleşerek etnik temizlik, soykırım ve kitlesel göç boyutlarına ulaşmıştır. Rohingyalar İngiliz sömürgesi altında Bangladeş ve Hindistan'dan getirilen işgalciler ve yasadışı göçmenler olarak nitelendirilip ötekileştirilmiş, vatandaş statüsüne alınmamış ve göçe maruz

⁹¹¹ Aynı yer, s. 532-533-534-535-536-537-539-540-542

⁹¹² Aynı yer, s. 540-541-542

bırakılmıştır. 1947'de Rohingya köylerinde yapılan katliamlarda yaklaşık 100.000 kişi öldürülmüştür. 29 Mayıs 2012'de Rakhine (eski adı ile Arakan) eyaletinde Budist bir kadının 3 Müslüman tarafından tecavüze uğraması üzerine yeniden alevlenen çatışmalar etnik temizliğe dönüşmüştür. 2012'den itibaren binlerce Rohingyalı öldürülmüş ve yüz binlercesi komşu ülkelere sığınmıştır. OHCHR Myanmar yönetiminin politikalarını etnik temizlik girişimi olarak adlandırmıştır. Uluslararası kamuoyu Rohingyaların korunmasını istemiş ancak yaptırım uygulanması konusunda henüz bir adım atılamamıştır.⁹¹³ 2007'de Güvenlik Konseyi'ne sunulan Myanmar hükümetine etnik gruplara askeri saldırıları bırakma çağrısı yapan bir karar tasarısını, Çin ve Rusya bölgesel ya da uluslararası tehdit söz konusu olmadığı ve konunun Myanmar'ın içişlerini ilgilendirdiği gerekçesiyle veto etmiştir. 2009'da bir karar tasarısı daha Güvenlik Konseyi'nde ele alınamamıştır. 2015 seçimlerinde Rohingyalılar vatandaşlık statüsü olmadığı için oy kullanamadığında, Myanmar hükümeti nüfusun %4'ünün oluşturan bu topluluğu yok sayarken uluslararası toplum sessizce izlemiştir. 2017'de soykırımı kınayan Güvenlik Konseyi basın bildirisi girişimi ve Güvenlik Konseyi'nde konunun görüşülmesi girişimleri Çin ve Rusya tarafından engellenmiştir.⁹¹⁴

BM İnsan Hakları Konseyi'nin Myanmar özel raportörü olarak atanan Profesör Lee 18 Eylül 2017'de Genel Kurul'a sunduğu raporunda Rakhine'de ciddi ve yaygın insan hakları ihlallerinin gerçekleştiğini; Müslümanlara yönelik yaygın öldürme, tecavüz, ev ve mabet yakma, zorla göç ettirme ve ırkçı nefret söylemi gibi insanlık suçları işlendiğini; hükümetin yeterli tedbir almadığını ve koruma sorumluluklarını yerine getirmediğini açıklamıştır. Myanmar yönetiminin ve Budistlerin Rohingyalı yabancılaştırması, yasalarının nefret suçlarına yönelik yaptırım içermemesi, insan hakları standartlarından uzak olması, yargının bağımsız ve tarafsız olmaması ile insanlık suçlarının önünün açıldığı vurgulanmıştır. Bölgede insani krizin giderek büyüüp sınır aşan hal aldığı ve yüz binlerce insanın göçe zorlandığı belirtilerek Myanmar yönetimi, BM ve uluslararası toplumdan çözüm istenmiştir. Myanmar yönetimi egemenlik kalkanı ile eleştirileri bastırmaya çalışmış ve RLA (Rohingya Liberation Army)'yu 25 Ağustos 2017'deki saldırılarından sonra terör örgütü olarak nitelendirmiştir. ICISS 2016 raporunda militanların profesyonel silahları olduğu ve tecrübeli savaşıclardan yardım aldıklarını doğrulamıştır. Myanmar yönetimi bu rapora ve terörle mücadele kanununa

⁹¹³ Dalar M., Gökcan Ö.; "Myanmar'ın Rohingya Müslümanları Politikası: Tarihsel ve Hukuksal Bir Analiz", Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 15, 2018, s. 33-35-39-40-58-59

⁹¹⁴ Savaş Cezala M.; "Koruma Sorumluluğu'nun Normatif Statüsü", https://www.researchgate.net/publication/327017608_KORUMA_SORUMLULUGU'NUN_NORMATIF_STA_TUSU, 18.09.2019, s. 92-83

dayanarak eylemlerini meşrulaştırmıştır. Temmuz 2017'den itibaren 2 ayda 600.000'den fazla Rohingya Müslümanı Bangladeş'e göç etmek zorunda kalmıştır.⁹¹⁵

Güvenlik Konseyi 6 Kasım 2017 tarihli 8085 sayılı oturumda "Myanmar'daki Durum" adlı açıklamasında RLA'yı 25 Ağustos 2017'deki saldırısı nedeniyle kınayıp insan hakları ihlallerinden sorumlu tutulacağını bildirmiştir. Güvenlik güçlerinin 25 Ağustos 2017'den itibaren Rakhine'de kitlesel göçe neden olan yaygın ve sistematik insan hakları ihlallerini kınamıştır. Myanmar yönetimine insan haklarını sağlama, hukuk devleti ilkelerine uyma ve çatışmaları önleme sorumluluklarını yerine getirmesi tavsiye edilmiştir. Çin'in ve Rusya'nın vetosu nedeniyle Myanmar hükümeti olaylardan sorumlu tutulamamıştır. BM Genel Sekreter Yardımcısı 12 Aralık 2017'de 36.000'den fazla çocuğun yanlarında yetişkin olmadan Bangladeş'e geçtiğini bildirince Güvenlik Konseyi'nde eleştiriler yükselmiştir. OCHA verilerine göre Nisan 2018 itibarıyla 693.000 kişi mülteci durumuna düşmüştür. Bugün yaklaşık 2,5 milyon civarı olduğu tahmin edilen Rohingyaların 485.000 Myanmar'da, 950.000'i Bangladeş'te, 500.000'i Suudi Arabistan'da, 350.000'i Pakistan'da, 150.000'i Malezya'da ve 100.000'i Tayland'da yaşamaktadır.⁹¹⁶

Koruma sorumluluğunun 2005'te resmi bir belge haline gelmesine rağmen uluslararası sisteme henüz entegre edilmediği Myanmar'da görülmüştür.⁹¹⁷ Yaygın ve sistematik insan hakları ihlalleri yapan Myanmar yönetimine karşı koruma sorumluluğu bağlamında uluslararası toplumun müdahalesi zorunlu hale gelmiş olmasına rağmen uzlaşa sağlanamamıştır. BM ve bağımsız STK'ların raporlarında Arakan Müslümanlarına karşı devlet ve Budist toplum tarafından nefret söylemleri ve ırk ayrımcılığı yapıldığı; köyleri, evleri ve barınakları yakılarak zorla göç ettirildiği; öldürme, kötü fiziksel ve ruhsal koşullar altında yaşatma eylemlerine maruz bırakıldığı açıklanmış olmasına rağmen Rohingyalara karşı yapılan saldırıların soykırım suçu olup olmadığı sorgulanmıştır. Dalar ve Gökcan'a göre eylemin işleniş biçimi ve suçun maddi ve manevi unsurlarına göre yaşananlar soykırım olarak nitelendirilebilir. Yaşanan insanlık krizi soykırım, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları boyutuna ulaşarak uluslararası barış ve güvenlik için açık bir tehdit oluşturduğundan uluslararası toplum koruma sorumluluğu üstlenmeli ve daimî üyelerin veto yetkisini kullanmaları askıya alınmalıdır. Bu hareketsizlik hükümetin katliam ve şiddet eylemlerinin

⁹¹⁵ Dalar M., Gökcan Ö.; a.g.m., s. 26-37-58-53-59 / Savaş Cezala M.; a.g.m., s. 83-84

⁹¹⁶ Dalar M., Gökcan Ö.; a.g.m., s. 26-37-54 / Savaş Cezala M.; a.g.m., s. 83-84

⁹¹⁷ Savaş Cezala M.; a.g.m., s. 84-85

sürdürülmesine olanak sağlamakta ve topluluklar arasındaki uçurumu artırmaktadır. Bu kriz radikal örgütler tarafından istismar edilerek bölgedeki barış ve güvenliği tehdit edebilir.⁹¹⁸

Rohingyalar için BM'de koruma sorumluluğu kapsamında karar alınamamasının en büyük sebebi Çin ve ABD rekabetidir. Myanmar ile güvenlik, ticaret ve enerji alanında ilişkilerini geliştiren Çin ve Rusya vetosu sayesinde Rohingyalar konusunda BM'de bağlayıcı bir karar alınamamıştır.⁹¹⁹ Myanmar'da 25 Ağustos 2017 saldırısında ölen 12 güvenlik görevlisine karşılık 700.000 insanın yerinden edilmesi haklı savaş ve orantılılık ilkelerinin açık ihlalidir ve uluslararası hukuka aykırıdır. Ulusal egemenlik ve toprak bütünlüğüne tehdit teşkil etmeyen ve ülke nüfusun %4'ünü oluşturan Rohingyalar'ın ayrılıkçı talepleri yoktur. Silahlı mücadelelerinin amacı ülkedeki etnik ayrımcılığa ve saldırılara karşı kendilerini savunmaktır. Rohingyalara yönelik soykırım ve etnik temizliğe varan insan hakları ve insancıl hukuk suçlarının varlığı, yüzbinlerce insanın öldürülmesi ve göçe maruz kalması sonucu VII. bölüm çerçevesinde barışın bozulması ve tehdit edilmesi bağlamında koruma sorumluluğu devreye girmelidir. BM suç faillerini UCM'de yargılanmaları için mahkemeye vermekle yükümlü olmasına rağmen veto nedeniyle karar alamadığından, Myanmar yönetimi sistematik olarak insanlık suçları işlemeye devam etmektedir. 2001 ICISS Koruma Sorumluluğu raporunda, UCM Statüsü'nde, çatışmalarda sivillerin korunması ile ilgili 28 Nisan 2006 tarihli 1174 sayılı Güvenlik Konseyi kararında ve 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde insan hakları ihlallerine koruma sorumluluğu kapsamında çözüm öngörülmesine rağmen Myanmar yönetiminin hem ülke genelinde demokrasi hareketlerine hem azınlık Rohingya Müslümanlarına hem de doğal afet karşısında uluslararası yardım çabalarına karşı sert tutumu sonucu yaşanan insan hakları ihlallerine uluslararası toplumun göz yumması koruma sorumluluğunun kırılgan ve seçici yapısını göstermiştir.⁹²⁰ Myanmar'da uluslararası toplum baskısıyla gereken önlemler alınmalı, mültecilerin güvenli geri dönüşünü sağlayacak koşullar oluşturulmalı, yıkılıp yakılan evler ve köyler yeniden inşa edilmeli, zararların tazmini sağlanmalı ve suç failleri yargılanmalıdır. Ayrımcı, ötekileştirici ve nefret uygulamalarına yol açan yasal ve idari düzenlemeler kaldırılmalıdır. Medya, devlet yetkilileri ve kanaat önderlerinin ötekileştirici dil kullanması engellemelidir.⁹²¹

SONUÇ

⁹¹⁸ Dalar M., Gökcan Ö.; a.g.m., s. 53-58-59

⁹¹⁹ Aynı yer, s. 53

⁹²⁰ Reçber S.; “İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”, s. 368

⁹²¹ Dalar M., Gökcan Ö.; a.g.m., s. 56-57-58-59 / S/RES/1174 (1998), 15.06.1998, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1174>, 15.08.2019

Bu çalışmada uluslararası toplum tarafından giderek artan şekilde tartışılan ve sıklıkla başvurulmuş insani müdahale, koruma sorumluluğu yaklaşımı ve açılımlarının meşruiyet açısından mevcut durumunu değerlendirerek literatüre katkı sağlamak ve geleceğe yönelik çıkarımlarda bulunmak için zemin oluşturmak amaçlanmıştır. Bu amaçla birinci bölümde yaklaşımların tanımı, kapsamı, içeriği, unsurları, kriterleri, düşünsel temelleri, kuramsal çerçevesi; ikinci bölümde savunan ve karşıt argümanları ile yeni açılımları; üçüncü bölümde bugüne kadar yapılagelen müdahale girişimleri esnasında uluslararası toplumun uygulamaları dikkate alınarak uluslararası hukuk normu oluşumu ve örf ve adet hukuku normu oluşumu açılarından bütüncül bir yaklaşımla meşruiyet değerlendirmesi yapılmıştır. İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu kapsamında yapıldığı belirtilen başlıca müdahale girişimlerinde önleme, reaksiyon ve yeniden inşa sütunları ile haklı sebep, doğru amaç, doğru yetkilendirme, son çare, orantılılık ve olumlu gelişme kriterlerinin nasıl uygulandığı detaylı şekilde analiz edilip kıyaslanarak yenilikçi bir yaklaşımla incelenmiştir. Örf ve adet hukuku oluşumu bağlamında BM'nin çeşitli organları ve bağlı kuruluşlarının kararları, bildirgeleri ve raporları; yerel, bölgesel ve uluslararası mahkeme kararları ve hükümetler arası ve hükümet dışı uluslararası organizasyonların/STK'ların çalışmalarının meşruiyeti geliştirmeye katkısı değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler kapsamında aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Genel olarak, 1990larda itibaren bir taraftan devlet içi çatışmaların bir taraftan da insan hakları girişimlerinin artışı devletin mutlak egemenlik anlayışının birey güvenliğini tehdit eder bir hale dönüştüğünü tartışmaya açarak uluslararası politikaya ve uluslararası hukuka baskı yapmıştır.⁹²² İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımları ile iç işlerine müdahale etmeme ve kuvvet kullanma ilkeleri sonucu yaşanan müdahalesizliklerin meşruiyeti tartışılır olmuştur. Koruma sorumluluğu yaklaşımı ile iç işlerine müdahale etmeme ilkesinin egemenliğin kalkını olarak kullanılması sonucunda artan insani acıların karşısında uluslararası toplumun nasıl tepki vermesi gerektiği sorusuna yanıt olarak, egemenliğin tanımı ve anlamı değişmeden sorumlu egemenlik kavramıyla açılım yaratılmıştır. Sistematik, ağır ve yaygın insan hakları ihlalleri iç mesele olmanın ötesinde görülüp müdahale eğilimi giderek artmıştır.⁹²³ Yaklaşımlar meşruiyet sorunsalı ve ahlaki gereklilik ikilemi çerçevesinde iki ileri bir geri ilerlemeye devam etmiştir.

Uluslararası hukuk normu oluşumu açısından meşruiyet değerlendirmesi yapıldığında, insani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımlarının uluslararası hukukta ihtiyaca cevaben ilerleme kaydettiği ve BM Antlaşması, insan hakları hukuku ve insancıl hukuk

⁹²² İren A., Gürkaynak M.; a.g.m., s.137-138-140

⁹²³ Çakmak C., Atılgan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 32 / Telli A.; a.g.m., s. 212 / Çeçen A.; a.g.m., s. 827

alanlarında yapılan uluslararası sözleşmeler, Güvenlik Konseyi Genel Kurul, UCM ve UAD kararlarıyla bir hukuk normu olma yolunda ilerlediği ancak henüz bir hukuk kuralı oluşmadığı görülmüştür. Mevcut uluslararası hukuk kaynakları yaklaşımların genel kabul görmesi için yeterli yasallık zeminini sağlamamıştır. Yaklaşımlar uluslararası hukukun kaynakları olarak tanımlanan uluslararası anlaşmalar, yapılageliş kuralları ve genel hukuk ilkelerinden herhangi birine bir hüküm olarak girmediği; hiçbir uluslararası antlaşma içinde açıkça tanımlanmadığı ve üzerinde uzlaşılmış tanım, kapsam, sınır ve unsurlar bulunmadığı için bir hukuk normu olarak kabul edilememektedir. Bunun da ötesinde, BM Antlaşması'nın kuvvet kullanmama ve iç işlerine karışmama ilkeleri, yaklaşımların uygulanmasının önünde büyük hukuki engel teşkil etmektedir. Yaklaşımların savunucuları tarafından bu yasallık sorununu aşmak için BM Antlaşması, insan hakları ve insancıl hukuk sözleşmelerinin hükümleri dar ve geniş yorumlanarak esnetilmektedir. Karşıtlar, özellikle Üçüncü Dünya ülkelerinin siyasetçileri, akademisyenleri ve hukukçuları yaklaşımların uluslararası hukukta yeri olmadığını ve antlaşma hükümlerinin dar ya da geniş yorumlanarak manipüle edildiğini savunmaktadır.⁹²⁴ Hukuki norm haline gelmediği için ulusal çıkarlar karar alma süreçlerini yönlendirmeyi sürdürmekte ve meşruiyet ile hukukilik açısından tartışmalar devam etmektedir.⁹²⁵

BM Antlaşması'nın 2(7). maddesi iç işlerine karışmayı ve 2(4). maddesi kuvvet kullanımını yasaklamıştır. Kuvvet kullanımı yasağının istisnaları devletin iç işlerine giren meseleleri kapsamadığından devlet içi meselelerle ilgili kuvvet kullanımı uluslararası hukuka aykırıdır. Kuvvet kullanımı hakkı yalnızca BM'ye tanındığı ve müşterek güvenlik çerçevesinde meşru müdafaa hakkı hariç devletlerin münferit kuvvet kullanımı yasaklandığı için yaklaşımlar hukuka aykırıdır.⁹²⁶ Fakat VII. bölümünde öngörülmüş zorlama tedbirleri uygulanacak haller istisnadır. 39., 41. ve 42. maddeler uyarınca uluslararası barış ve güvenliğin bozulmasına yönelik bir tehdit varlığında kuvvet kullanımı istisnaları uygulanabilir. 2(4). maddesine göre güvenliğin sağlanmasından sorumlu devletin yetersiz kalması halinde müşterek güvenliği temsilen Güvenlik Konseyi zorlayıcı tedbir alma ve kuvvet kullanma yetkisine sahiptir. Devletin halkını koruyamadığı durumlarda 2(4). ve 2(7). maddeleri işlemez hale gelir ve bu maddelere dayanarak Güvenlik Konseyi'nce yetkilendirilen bir müdahale uluslararası hukuka aykırı olmaz.⁹²⁷

⁹²⁴ Hancılar Ö.; a.g.m., s. 119-120

⁹²⁵ Telli A.; a.g.m., s. 207

⁹²⁶ Duran H.; a.g.m., s. 89

⁹²⁷ Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, "BM Antlaşması", http://www.diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/sozlesmeler/coktaraflioz/bm/bm_01.pdf, 21.11.2018, s. 5-6 / Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 13-20 / Hancılar Ö., a.g.m., s. 104-105-120 / Savaşan Z.; a.g.m., s. 13

BM Antlaşması'nın 24. maddesine göre BM üyeleri uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında başlıca sorumluluğu Güvenlik Konseyi'ne bırakır. Bu görevleri yerine getirebilmesi için Güvenlik Konseyi'ne verilmiş belirli yetkiler VI, VII, VIII ve XII. bölümlerde tanımlanmıştır.⁹²⁸ Kuvvet kullanımı yetkisi ve istinasları BM Antlaşması'nın madde öncesi giriş bölümünde, 1. ve 2. maddelerde, VI. ve VII. bölümlerde, VIII. bölümde 51. maddede, XVII. bölümde 106. ve 107. maddelerde tanımlanmıştır.⁹²⁹ VII. bölümde bölümün 39., 40., 41., 42., 43. ve 48. maddelerinde öngörülen kolektif güvenlik sistemine dayanarak Güvenlik Konseyi'ne uluslararası barış ve güvenliğin tehdidi durumunda barışı bozma, barışı tehdit etme, saldırganlık eylemlerinin tespitini yapma ve müdahale gerekliliğinin belirlenmesi yetkisi verildiğinden; bu maddelerin kuvvet kullanımı yasağı istisnaları olduğu ileri sürülür.⁹³⁰ Bu maddelere dayalı yetkilendirmesi olan müdahale meşru görülür. Yetkilendirme yoksa uluslararası hukuka aykırılık söz konusudur.⁹³¹ 1990lardan itibaren Güvenlik Konseyi bu maddelere dayanarak pek çok müdahale kararı vermiştir. İnsani krizlerin sınır aşan etkileri, bölgesel istikrarsızlık, göçmen akımı, uluslararası suçlar ve terör nedeniyle uluslararası barış ve güvenliğin tehdit edildiği müdahale kararlarına dayanak gösterilmiştir.⁹³² Örneğin Liberya, Sierra Leone, Doğu Timor ve Bosna-Hersek müdahalelerinde VII. bölüm çerçevesinde koruma sorumluluğuna atıf yapılarak eyleme geçilmiştir.⁹³³ Koruma sorumluluğunun kabulünden itibaren de bu maddelere dayanarak karar alma eğilimi artmıştır. Devletin toprak bütünlüğünü bozmayı, sınır değişikliği, siyasal bağımsızlığı sonlandırma veya bir halkı boyunduruk altına almayı amaçlamayan ve BM amaçları ile bağdaşan bu müdahaleler uluslararası hukuka ve BM Antlaşması'nın emredici temel hükümlerine uyumlu görülmektedir.⁹³⁴

BM Antlaşması'nın 1., 55., 56. maddelerinin temel insan haklarına ve özgürlüklerine saygının güçlendirilmesi ve uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında işbirliği yapma amacı çerçevesinde insan hakları ihlallerine karşı devlet ve Güvenlik Konseyi harekete geçmediği zaman insani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımlarının hukuki çerçevesini çizdiği ve bu maddelerin 2(4). ve 2(7) maddelerinin istisnasını oluşturduğu

⁹²⁸ Öztürk Z. A.; a.g.m., s. 24

⁹²⁹ Duran H.; a.g.m., s. 89 / Çiftçi S.; a.g.m., S. 494 / Kamu Denetçiliği Kurumu, "BM Antlaşması ve Uluslararası Adalet Statüsü",

⁹³⁰ Öztürk Z. A.; a.g.m., s. 24

⁹³¹ Demirel N.; a.g.m., s. 169 / Sur M.; a.g.m., s. 2541

⁹³² Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 22

⁹³³ Sürücüoğlu O.; a.g.m., s. 606

⁹³⁴ Stone J.; **Aggression and World Order: A Critique of United Nations Theories of Aggression**, Stevens, London, 1958, s. 43, 94-95, aktaran, Hancılar Ö.; a.g.m., s. 102

savunulmaktadır.⁹³⁵ Bu maddeler ışığında soykırım, etnik temizlik, kitlesel ölüm, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları karşısında, devlet sorumluluğunu yerine getirmezse uluslararası toplumun koruma sorumluluğu üstlenmesi gerekir.⁹³⁶ 52., 53. ve 54. maddelere göre, BM Antlaşması'nın amaç ve ilkeleri ile bağdaşma şartıyla, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin konularda Güvenlik Konseyi'nin gerekirse zorlayıcı önlemlerin uygulanması için bölgesel anlaşma ya da kuruluşları görevlendirebileceği iddia edilmektedir.⁹³⁷ Hatta acil durumda 53. maddeye istinaden Güvenlik Konseyi onayının müdahale başladıktan sonra da alınabileceğinin ileri sürülür ancak bu durum emrivaki ile uluslararası sistemi zor durumda bırakabilir.⁹³⁸

BM Antlaşması'nın 18., 94., 96. ve 99. maddeleri ile alternatif hukuk mekanizmalarının devreye girdiği savunulmaktadır. 99. maddeye göre Genel Sekreter, uluslararası barış ve güvenlik tehdidi öngördüğü bir durumu Güvenlik Konseyi'ne sunabilir.⁹³⁹ Güvenlik Konseyi tıkanırsa Genel Kurul'u harekete geçebilir.⁹⁴⁰ 18. maddeye göre insani kriz varlığında Genel Kurul acilen toplanıp, 2/3 oy çoğunluğuyla karar alabilir.⁹⁴¹ Bu konuda 1950'de Kore ve 1999'da Irak için alınan Barış İçin Birlik Genel Kurul kararları emsal alınabilir. Ancak Genel Kurul kararlarının sadece geniş uzlaşısı olduğu ve yeterince bağlayıcı olmadığı göz ardı edilmemelidir. 94. madde uyarınca BM üyeleri UAD'ın kararına uymakla yükümlüdür. Taraflar uyuşmazlık konusunu Güvenlik Konseyi kanalıyla UAD'A götürebilir. 96. maddeye göre Genel Kurul ya da Güvenlik Konseyi UAD'dan görüş isteyerek meşruiyeti artırabilir. Fakat uygulamada UAD yaklaşımların gelişimine somut katkı yapan kararlardan kaçınmaktadır. Örneğin Yugoslavya'nın başvurusuyla açılan davalar dar kapsamlı ele alınarak, çeşitli bahanelerle düşürülmüş ve alınan kararlarda çözüm siyasi sürece bırakılmıştır.⁹⁴²

BM Antlaşması dışında insani müdahale ve koruma sorumluluğuna hukuki temel sağlayan birincil kaynaklardan biri de insan hakları sözleşmeleridir. Teoride insan haklarının korunması devletlerin uhdesine ve devletin halka karşı yükümlülükleri de iç hukuka

⁹³⁵ McDougal M. S., Reisman M.; a.g.m., s. 442, aktaran Hancılar Ö.; a.g.m., s. 116 / Kamu Denetçiliği Kurumu, "BM Antlaşması ve Uluslararası Adalet Statüsü" / Öztürk Z. A.; a.g.m., s. 25

⁹³⁶ Şener B.; a.g.m., s. 157

⁹³⁷ Çiftçi S.; a.g.m., s. 493 / Sur M.; a.g.m., s. 2541 / Savaşan Z.; a.g.m., s. 14

⁹³⁸ Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 6 / Sur M.; a.g.m., s. 2541 / Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, BM Antlaşması, s. 12-13-17

⁹³⁹ Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, BM Antlaşması, s. 27

⁹⁴⁰ Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 458 / A/RES/377/1950, 3.11.1950, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/55C2B84DA9E0052B05256554005726C6>, 23.11.2018

⁹⁴¹ Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, BM Antlaşması, s. 9-10 / Gürbüz E. A.; a.g.m. s. 5-6 / Arsava A. F.; "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", a.g.m., s. 116

⁹⁴² Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, BM Antlaşması, s. 26-27

birakılmıştır. Devletin yetersiz kalması halinde sorumluluğun müşterek güvenliğin temsilcisi olan Güvenlik Konseyi'ne ait olması öngörülmüştür. Ancak hem devlet tarafından hem de devlet egemenliği önceliği ilkesi ve güç dengesine dayalı çalışan Westphalian uluslararası sistem tarafından insan hakları yeterince korunamamaktadır Güvenlik Konseyi bu konuda veto yetkisi ile sıklıkla bloke edilmektedir. Uluslararası toplum bu aşamada sorumluluğu üstlenmekte uzlaşa sağlayamamaktadır.⁹⁴³ Yaklaşımların savunucuları devlet egemenliğinin meşruiyet kaynağı olan halkını koruma sorumluluğunu yerine getirmeyen iktidarın egemenliğini kaybedeceğini ve zorbalık karşısında halkın direnme ve self determinasyon hakkı olduğunu iler sürmektedir. Bu durumda zorbalığa karşı direnen halk kendi kaderini tayin etme mücadelesinde sınır ötesi yardım alma hakkına da sahiptir. İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımları bu direnme hakkının doğal bir sonucudur.⁹⁴⁴ İnsan hakları sözleşmelerinin kabulüyle devletler insan haklarının ağır ihlalleri bağlamında müdahaleyi kabul etmiş sayılır ve ağır insan hakları ihlalleri varsa başka bir uluslararası hukuk mekanizmasına gerek yoktur.⁹⁴⁵ Ancak insan haklarını korumak için düzenlenen sözleşmelerde insan hakları ihlallerini önlemek için münferiden kuvvet kullanımına izin veren hükümlere yer verilmemiştir.⁹⁴⁶ Bu nedenle koruma sorumluluğu kapsamında yapılan bir müdahaleler insan hakları sözleşmelerine dayandırılırsa yeterli meşruiyete sahip olamaz.

Yaklaşımların savunucularına göre insancıl hukuk sözleşmeleri de insani müdahale ve koruma sorumluluğuna hukuki temel sağlar.⁹⁴⁷ İnsan hakları hukukundan daha önde gelişim gösterdiği için ve bireye ve devlete cezai sorumluluk yüklediği için daha güçlü meşruiyet zeminine sahiptir. Bu nedenle iç çatışmalarda insan hakları ihlallerini durdurmakta yetersiz kalınıp toplumsal barış ve düzen korunamadığında, sivilleri koruyacak, zararları önleyecek, azaltacak ve tazmin edecek, hak ve özgürlükleri yeniden tesis edecek bir uluslararası hukuk mekanizması olarak devreye girmesi beklenir. Ulusal ve uluslararası düzeyde insancıl hukuk tedbirlerinin alınması devlet içi çatışmalar karşısında insan haklarını güvence altına alabilir. İnsancıl hukuk kapsamında yapılan sözleşmeler ve protokoller çerçevesinde devletlerin müdahaleyi kabul etmiş oldukları varsayılır.⁹⁴⁸ Ancak bu sözleşmelerde ve protokollerde bir

⁹⁴³ Ecevitoglu P.; a.g.m., s. 207 / Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 6-8-20

⁹⁴⁴ Bozkurt E.; a.g.m., s.509-512-513 / Ecevitoglu P.; a.g.m., s. 207 /İren A., Gürkaynak M.; a.g.m., s.137- 138-140 / Bağbaşıoğlu T.; a.g.m., s. 3055

⁹⁴⁵ Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 22 / Çalık T.; a.g.m., s. 81

⁹⁴⁶ Hancılar Ö.; a.g.m., s. 119

⁹⁴⁷ Çeçen A.; a.g.m., s. 821-822

⁹⁴⁸ Geyik H.; a.g.m., s. 64-65 / Uluslararası İnsancıl Hukuk, Uluslararası Kızılhaç Komitesi, Türk Kızılayı; a.g.m., s. 14-15 / İren A., Gürkaynak M.; a.g.m., s. 145-146 / Özdemir A.; a.g.m., s. 89 / Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 460 / Arsava A. F.; "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", a.g.m., s. 104-118

yükümlülükten açıkça bahsedilmediği için müdahale konusunda seçicilik söz konusudur.⁹⁴⁹ Yine de bu görüşe dayanarak zamanla temel insan hakları ve insancıl hukuk ihlalleri müdahaleyi meşrulaştırıcı gerekçe olarak kullanılmaya ve iç işlerine karışmama ile kuvvet kullanımı ilkelerinin istisnası haline gelmeye başlamıştır Bosna-Hersek, Kosova, Somali, Doğu Timor, Libya, OAC ve DKC müdahaleleri bu durumun en bariz örnekleridir.⁹⁵⁰

Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin soykırımı yasaklayan jus cogens emredici hükümleri de yaklaşımlara hukuki temel olarak ve erken koruma sorumluluğu emsali olarak gösterilmiştir. Ancak sözleşmede bir devletin diğer devlete münferiden kuvvet kullanımı hakkı açıkça tanımlanmamıştır.⁹⁵¹ Bu yükümlülük yaklaşımlara hukuki temel sağlasa da uygulamada yetki gibi anlaşılarak keyfi kullanılmıştır.⁹⁵² Bu durum hukuki gelişimi sınırlandırmıştır.

Roma Statüsü ise insancıl hukuk ihlaline karşı cezalandırma mekanizması getirmiştir. UCM'ye suçların işlendiği yer ve suçun uyuşuna bakılmaksızın evrensel yargı yetkisi verilmiştir. Bu sözleşme yaklaşımların hukuki statüsünü ilerletmiştir. Fakat UCM'nin yargı yetkisi yeknesak değildir, seçici uygulanmaktadır. Kongo, Uganda, Ruanda, Sudan ve Yugoslavya mahkemelerinin yargılamaları değerli katkılar sağlasa da ABD, İsrail, Rusya ve Şili gibi ülkelerin yargılanamaması yaklaşımların geleceğine yönelik katkıyı sınırlandırmıştır.⁹⁵³

Afrika Birliği Kurucu Antlaşması ile savaş suçu, insanlığa karşı suç, etnik temizlik ve soykırım suçlarının işlenmesi halinde müdahale hakkı teyit edilmiş ve üye devletlere Birlik'ten müdahale isteme hakkı tanınmıştır. Bu sözleşme koruma sorumluluğu için yazılı emsal ve yasal dayanak olarak gösterilmiştir. Ancak bölgesel olması ve sadece üyeleriyle sınırlı yetkiye sahip olması geleceğe yönelik beklentileri sınırlandırmıştır. Bölgesel olduğu için uluslararası hukuk dokümanlarını kapsayıcı ve uluslararası toplumun tamamını bağlayıcı değildir.⁹⁵⁴

Yasallık zemininin olmaması birçok açıdan sorun yaratmaktadır. Müdahalenin uygulama esaslarının belirsizliğine, izleme, denetim, cezalandırma gibi mekanizmalardan

⁹⁴⁹ Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 2 / Sürücüoğlu O.; a.g.m., s. 605 / Özdemir A.; a.g.m., s. 90-91

⁹⁵⁰ Çeçen A.; a.g.m., s. 813-815-820 / Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 10-11-12-20

⁹⁵¹ Hancılar Ö.; a.g.m., s. 120 / İren A., Gürkaynak M.; a.g.m., s. 145-146 / A/RES/ 260 A (III), 9.12.1948, Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocitycrimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf, 21.11.2018

⁹⁵² Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 12 / Hancılar Ö.; a.g.m., s. 120 / İren A., Gürkaynak M.; a.g.m., s. 145-146

⁹⁵³ Aytoğu Ç. O.; a.g.t.; s. 7-9-12

⁹⁵⁴ Dalar M.; a.g.t., s. 125 / Arsava A. F.; "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", a.g.m., s. 109 / African Union, "Constitutive Act of the African Union", s. 6-7

yoksun olunmasına neden olarak hatalara ya da suistimale yol açabilir. Öte yandan koruma sorumluluğunun BM reform çalışmalarına dahil edilerek, mevcut insancıl hukuk sözleşmelerine eklenerek ya da ayrı bir uluslararası antlaşma ile kabul edilerek yasallaşması çözüm olarak görünse de yasal zemin oluşturmak çok tehlikelidir. Uluslararası sistemin otorite boşluğu nedeniyle izleme, denetleme ve cezalandırma mekanizmalarının yok denecek kadar az olması, devletlerin koruma sorumluluğu yaklaşımını kötüye kullanmalarına izin vermektedir. İnsancıl hukuk ve insan hakları hukuku sözleşmelerini büyük devletlerin kendilerine göre şekillendirdiği, kuvvet kullanımının de facto olarak yürütülebildiği bu anarşik uluslararası sistemde koruma sorumluluğu yaklaşımının kuvvet kullanımı yasağı istisnası olması, insan hakları ve insancıl hukukun suiistimal edilerek ulusal çıkar maksimizasyonunun aracı olarak kullanılmasıyla sonuçlanabilir. Örneğin, Kosova müdahalesi teamül hukukuna katkı sağlayarak keyfi müdahalelerin önünü açmıştır.⁹⁵⁵ Rusya Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi olmadan Gürcistan'a müdahale ederken Kosova müdahalesini emsal göstermiştir.⁹⁵⁶ Ayrıca koruma sorumluluğu yasal zemine sahip olursa buna güvenen pek çok azınlık self determinasyon hakkı ve yabancı devletlerin desteğine dayanarak daha fazla iç çatışma ve acı üretebilir. Komşu devletler ve büyük güçler yaklaşımı kendi çıkarlarının kazanımı için manipüle edebilir. Vaka çalışmasında görüldüğü gibi farklı güçlerin desteğiyle çatışan tarafların uzlaşması zorlaşır ve çatışmalar derinleşir. Daha büyük insani krizler üretilir. Arap Baharı'nın ardından başta Libya, Yemen ve Suriye olmak üzere Ortadoğu'da yaşananlar bu durumun en belirgin örneğidir.

Bu yasallık ikilemi, koruma sorumluluğu yaklaşımının hukuk normu olması için aşması gereken en büyük engeldir ama uzun vadede aşılması pek mümkün görünmemektedir. Yasallık sorununun aşılması için karıştırların ve Üçüncü Dünya'nın şüphe ve eleştirilerinin dikkate alınması, içerik sorunlarının saptanması, sorunları giderecek tedbirler ve uygun mekanizmalar geliştirilmesi gerekir. Bu açıdan Brezilya'nın Korurken Sorumluluk, Çin'in Sorumlu Koruma, Danimarka ve Gana hükümetlerinin Koruma Sorumluluğu Odak Noktaları girişimleri, TWAIL'in uluslararası hukuk yaklaşımları ve ILO'nun raporları kritik ip uçları içermektedir. Örneğin, TWAIL'in insani müdahale, koruma sorumluluğu ve türevlerinin Batı'nın yeni sömürgecilik araçları olacağı endişesi ile uluslararası hukuk normu oluşumuna karşı olması ve bu görüşü haklı çıkaran Gürcistan, Libya, Suriye ve Yemen gibi olumsuz müdahale örneklerinin yaşanması koruma sorumluluğu yaklaşımının hukuk normu ve teamül kuralı oluşumunu aşındırmaktadır. Üçüncü Dünya'nın müdahaleye açık hali uluslararası

⁹⁵⁵ Çeçen A.; a.g.m., s. 812 / Aytoğu Ç.; a.g.t., s. 5-7-9-10

⁹⁵⁶ Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 23

hukukun yapılanmasının değişmesi gerektiğine dair küresel bir sorgulama yaratarak koruma sorumluluğunun normatif yapılanmasını engellemiştir. Yasallık zemininin tesisi için TWAIL'in söylemleri dikkate alınmalı, Batı eksenli hukuk oluşumu yerine çok taraflı hukuk oluşumturma platformları oluşturulmalı, nc Dünya kendilerini doğrudan etkileyen bu norm oluşumuna dahil edilmeli ve endişeleri giderecek şekilde normatif yapılanma yolu izlenmelidir. ILO'nun yıllık raporlarındaki koruma sorumluluğu yaklaşımına ilişkin tavsiye ve uyarıları dikkate alınmalıdır.

Örf ve adet hukuku normu oluşumu açısından üçüncü bölümde incelenen müdahale uygulamalarının ve müdahalesizlik durumlarının meşruiyet değerlendirmesi yapıldığında, yaklaşımların uluslararası toplum tarafından benimsenerek bir teamül kuralına dönüştürülmesinin önünde engelleyici bazı unsurlar olduğu grlmştir. Bu engelleyici unsurlar teamül oluşumu için gerekli yeterli nicelikte ve nitelikte deneyim birikiminin olmaması; ulusal, bölgesel ve uluslararası seviyede yeterli destek alınamaması; yeterli kurumsallaşma ve yapılanma olmamasıdır. Yaklaşımların kararlar, bildirgeler ve raporlarda sık yer alması ve hükümetler arası ve hükümet dış organizasyonlar/STK'ların da önemli katkıları olmasına karşın teamül kuralına dönüşüme yetecek tutarlılık ve istikrarda olmadığı anlaşılmıştır.

Yaklaşımların savunucularına göre 19. yüzyılda, insani gerekçelerle yapılan müdahale uygulamaları teamül oluşumuna temel sağlamıştır. 1945'ten önce devletler zaten müdahale hakkına sahiptir ve bu haklarını 1945'te BM Antlaşması ile müşterek güvenlik sistemine devretmiştir. Soykırım, etnik temizlik, kitlesel ölüm, ağır ve insanlığa karşı suçlar gibi durumlarda devlet halkını koruyamıyorsa ya da bu durumdan bizatihi kendisi sorumluydu, kuvvet kullanımı yasağına karşı örf ve adet hukuku yeniden geçerlilik kazanır ve devletlerin münferiden ya da müştereken müdahale hakkı doğar. Burada etik ile insani krizin varlığı ve niteliği hukuki meşruiyeti belirlemektedir.⁹⁵⁷

1945'ten beri Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul'da yaklaşımlar temel alınarak müdahale olasılığının sıklıkla tartışılıyor olması, bu tartışmalar sonucunda alınan müdahale kararları, izinsiz bile olsa müdahalenin sıklıkla uygulanması, BM'nin barış yapma, barışı koruma ve barış inşası rolleri üstlenmesi, BM'nin müdahalelerin ardından meşrulaştırıcı kararlar alması ve müdahale sonrası yeniden inşa sürecine yönelik faaliyetlerde bulunulması yaklaşımların bir teamül olarak gelişimine katkı sağlamıştır.⁹⁵⁸ Ancak rf ve adet oluşumuna yetecek nicelikte ve nitelikte insani müdahale ve koruma sorumluluğu müdahale deneyimi

⁹⁵⁷ Hancılar .; a.g.m., s. 102-120 / ztrk Z. A.; a.g.m., s. 24

⁹⁵⁸ Acet G. S.; a.g.m., s.446-449

birikmemiştir. Özellikle insani müdahale bu açıdan oldukça kadüktür. 1945 öncesi böyle bir teamül hukuku kuralının varlığı net değildir. Ulusal çıkarlar için kuvvet kullanımı yasak olmadığından ağırlıklı olarak insani söylemler ulusal çıkarları izlemek için yan bahaneler olarak kullanılmıştır. Savaşın meşruiyeti artırarak kamuoyunun desteğini kazanma ya da fethedilen yerlerdeki halkın daha hızlı kabullenilmesini sağlama amacıyla insani gerekçeler araçsal söylemler olarak kullanılmıştır. Ayrıca kuvvet kullanımı zaten devletlerin uhdesinde olduğu için ilave bir norm yaratma ihtiyacı da olmamıştır. Örneğin Rusya'nın kışkırtmaları ve desteği ile ortaya çıkan Yunan, Girit, Bosna-Hersek ve Makedonya isyanlarına cevaben yapılan diplomatik ve askeri müdahale girişimleri, İngiltere ve Fransa'nın kışkırtmaları sonucu patlak veren 1860 Suriye iç savaşına Fransa öncülüğünde yapılan askeri müdahale ve Almanya'nın Çekoslovakya'yı işgali insani söylemlerle gerçekleştirilen ulusal çıkar arayışlarıdır.

BM Antlaşması'ndan sonra ise müdahaleci devletler hukuki gerekçeler arasında insani gerekçeleri ikinci plana atıp meşru müdafaa çerçevesinde eylemlerini gerekçelendirdikleri için örf ve adet hukuku kuralı oluşumu sınırlı kalmıştır. Soğuk Savaş dönemi müdahale örneklerine bakıldığında asıl amaç ulusal çıkarlar ve ideolojik sebeplerdir. Kuvvet kullanımı yasak olduğu için müdahaleci devletler insani söylemleri önceliklendirmekten kaçınmış, yasal gerekçelerini meşru müdafaa ve güvenlik söylemlerine dayandırmıştır. Bu nedenle BM Antlaşması öncesi ve Soğuk Savaş dönemi müdahalelerinin teamül oluşumuna katkısı zayıf kalmıştır. Vietnam'ın Kamboçya, Hindistan'ın Pakistan ve Tanzanya'nın Uganda müdahalelerinde ana gerekçe olarak meşru müdafaa hakkı öne çıkarılmıştır.⁹⁵⁹ Belçika'nın Kongo, Belçika ve ABD'nin Stanleyville, Fransa ve Belçika'nın Shaba, Fransa'nın OAC, ABD'nin Dominik, Grenada ve Panama müdahaleleri de kendi vatandaşlarını koruma çerçevesinde meşru müdafaaya atıfla yapılmıştır. Soğuk Savaş'ın bitiminden itibaren daha net insani söylemli müdahaleler ortaya çıkarak örf ve adet hukuku için emsal teşkil etmeye başlamıştır. Örneğin, Irak, Liberya, Somali, Bosna-Hersek, Haiti, Doğu Timor, Ruanda, Sierra Leone, Kosova müdahaleleri gibi. Ancak Kosova'da ABD ve NATO üyeleri bile insani müdahaleyi öngören bir örf ve adet hukuku oluşmasından kaçınır şekilde açıklama yapmayı tercih etmiştir.⁹⁶⁰ 2001'de koruma sorumluluğu yaklaşımının geliştirilmesinden itibaren insani gerekçeler ve koruma sorumluluğu referansı ile müdahale girişimleri artınca teamül oluşumu olumlu yönde etkilense de bu kez istikrarlı olarak sürdürülemediği. Örneğin, Sudan, Darfur,

⁹⁵⁹ Ronzitti N.; **Rescuing Nationals Abroad Through Military Coercion And Intervention On Grounds Of Humanity**, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1985, s. 108-110, aktaran, Hancılar Ö.; a.g.m., s. 119

⁹⁶⁰ Hancılar Ö.; a.g.m., s. 99

FSC, Yemen, Gürcistan, Mali, Libya, Suriye, Sri Lanka, OAC, DKC, Gine ve Kenya müdahalelerinin her birinde farklı uygulama yapılmıştır.

Yaklaşımların örf ve adet hukuku normu oluşumu iki ileri bir geri hızında ilerlemiştir. Hemen hemen her müdahalenin bir taraftan ilerletici bir taraftan da engelleyici etki yarattığı görülmüştür. Önleme ve reaksiyon aşamalarında yaşanan gecikme ve yetersizlikler (kaynak, destek, çaba yetersizlikleri vb.); yeniden inşa boyutunun eksik bırakılması; doğru amaç, doğru otorite, haklı sebep, orantılılık, olumlu gelişme beklentisi ve son çare kriterlerindeki noksanlar ve hatalar teamül oluşumunun önünün tıkanmasına neden olmuştur. Örneğin 1861 Suriye müdahalesi, 1878 Bosna-Hersek meselesi, Girit isyanı, Makedonya sorunu, Çekoslovakya'nın işgali, Gürcistan, Libya ve Yemen müdahale girişimleri haklı sebeplerin meşruiyeti açısından; Yunan isyanı, 1878 Bosna Hersek meselesi, Çekoslovakya işgali, Stanleyville, Pakistan, Kamboçya, Kosova, Gürcistan, Libya, Yemen ve Suriye müdahaleleri doğu amaç kriteri açısından; şüpheyle karşılan, eleştirilen, kınama ya da çekilme kararları ile sonlandırılan Stanleyville, Dominik, Grenada, Panama, Pakistan, Kamboçya, Kosova, Gürcistan, Suriye ve Yemen müdahaleleri doğru yetkilendirme kriteri açısından; 1861 Suriye müdahalesi, 1878 Bosna-Hersek meselesi, Stanleyville, Gürcistan, Pakistan, Libya ve Yemen müdahaleleri son çare kriteri açısından; 1861 Suriye müdahalesi, 1878 Bosna Hersek meselesi, Yunanistan isyanı, Stanleyville, Kamboçya, Kosova, Gürcistan, Libya, Suriye ve Yemen müdahaleleri orantılılık kriteri açısından; Doğu Timor, Güney Sudan, Gürcistan, Libya, Mali, Somali, Suriye ve Yemen müdahaleleri olumlu gelişme beklentisi kriteri açısından yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Önleme aşamasında Gine ve Kenya'da kazanılan başarı teamül oluşumuna önemli oranda olumlu katkı sağlasa da genel itibariyle karar alma süreçlerinde ulusal çıkar odaklı bakış açısı ve güçler dengesi gereği hareket etme zorunluluğu kaynaklı yaşanan keyfiyet, istikrarsızlık, seçicilik, tutarsızlık teamül oluşumunu zayıflatmıştır. Önleme aşamasında en sorunlu vakalar Bosna-Hersek, Kosova, Doğu Timor, Sierra Leone, Liberya, Ruanda, FSC, Mali, Darfur, Güney Sudan, Suriye ve Yemen müdahaleleridir. Reaksiyon aşamasında gecikmeli hareket etme ve yetersiz destek sağlama sonucu insani acıların artmasına sebep olunan en sorunlu müdahale örnekleri Bosna-Hersek, Doğu Timor, Güney Sudan, Somali, Ruanda, OAC, DKC, Mali, Sierra Leone, Libya, Suriye ve Yemen müdahaleleridir. Yeniden inşa boyutu ise hemen hemen her müdahale girişiminde eksik bırakılmıştır. Ayrıca Sri Lanka, Uganda, KDHC, Myanmar, Gazze, Burundi, Kırgızistan, Tacikistan, Nijerya, Etiyopya, Zimbabve, Kamerun, Mozambik, Eritre, Lübnan, Mısır ve Afganistan gibi ülkelerde uzun süredir devam eden iç çatışmalarda muazzam acılar çekilmesine rağmen yaşanan hareketsizlik koruma sorumluluğu yaklaşımının 2005 Dünya

Zirvesi'nde uluslararası toplum tarafından kabul edilmesine karşın hala hem uluslararası hukukta hem de örf ve adet hukukunda yer edinemediğinin en açık göstergesidir.

Destekleyen devletler yaklaşımların ilerlemesine katkı sağlasa da yeterli ulusal, bölgesel ve uluslararası desteğin sağlanamaması, çok sayıda devletin karşıt olması, çekimser kalması ya da çekincelerle şerhli desteklemesi, henüz bir teamül oluşmasının mümkün olmadığını göstermektedir. Kanada, Avusturya, Avustralya, Japonya, Yeni Zelanda ve AB üyeleri koruma sorumluluğu yaklaşımında işbirliğinde olsalar da Çin, Hindistan, Rusya gibi küresel güçler ile Üçüncü Dünya ülkelerinin şüpheli ve karşıt yaklaşımları Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul tartışmalarında karar alma süreçlerini olumsuz etkileyerek norm oluşumunu kısıtlamaktadır. Egemenlik, iç işlerine karışmama ve kuvvet kullanmama ilkelerinin üstünlüğü, yaklaşımların büyük devletlerin çıkarları için kullanılabileceği, askeri müdahalenin göreceli olarak barış ve düzen içinde olan devletler sisteminin değerlerini, kurumlarını ve kurallarını tahrip edebileceği, zaten anarşik olan sistemin daha düzensiz hale geleceği ve güçlü olanların zayıf olanlara karışma fırsatı bularak uluslararası sistemin güvenliğini tehdit edeceği düşünülür.⁹⁶¹ Yaklaşımların neokolonyalist eğilimleri meşrulaştırma aracı olduğu ve yeni sömürgeciliğin haklı savaş kavramını canlandıran bir uzantısı olduğu ve sorumluluk kavramının büyük güçlerin zayıflar üzerinde tahakküm kurması için bir Truva atı olduğu düşünülerek şüpheyle karşılanır.⁹⁶² Diğer taraftan karşıt ve çekimser kalan ya da ikircilikli tutum sergileyen büyük devletlerin kendi iç çatışmalarına emsal oluşturma korkusu vardır. Rusya'nın Çeçenistan, İspanya'nın Katalan, Fransa'nın Korsika, İngiltere'nin Kuzey İrlanda ve İskoç, Çin'in Sincan Uygur ve Tibet özerk bölgelerinde etnik çatışmalara sahip olması, müdahalenin hukukileştirilmesi durumunda bu devletlerin kendileri için de müdahale olasılığını yazılı hale getireceğinden, insani müdahaleyi açıkça destekleyememektedirler. Ayrıca diplomatik, ekonomik ve askeri müdahalelerin maddiyat, prestij ve yaşam kaybı maliyeti de yeterli destek sağlanamamasının ana nedenlerindendir. Devletler fayda-maliyet odaklı yaklaştıkları için kolay kolay bu yükün altına girmek istemezler.

Devletlerin ulusal çıkarları nedeniyle seçici davranarak birbirilerinin müdahale girişimlerine karşı çıkması sonucu yaklaşımların uygulanması istikrardan yoksun kalmıştır. Çin, Rusya, Hindistan ve Üçüncü Dünya devletleri ile ABD, AB ve NATO üyesi devletler birbirlerinin müdahale taleplerine mütemadiyen karşı çıkmıştır. Müdahale için rasyonel gerekçeler olmayan durumlarda, çok ciddi insani krizlerin varlığı aşikar olmasına karşın

⁹⁶¹ Bellamy, A. J.; "Whither the Responsibility to Protect? Humanitarian Intervention and the 2005 World Summit", *Ethics&International Affairs*, Vol:20, No:2, 2006, s.151-152, aktaran, Sürücüoğlu O.; a.g.m., s. 608 / Öztürk Z. A., a.g.m., s. 25 / Duran H.; a.g.m., s. 90

⁹⁶² Şener B.; a.g.m., s. 169 / Gürbüz E. A.; a.g.m., s. 9

müdahalesizlik tercih edilmiştir. Örneğin Doğu Timor'da yaşanan insani krize Soğuk Savaş bitene kadar ideolojik ve jeostratejik sebeplerden dolayı yirmi yıl tepkisiz kalınmıştır. Mali'de Tuarenglere 1960lardan beri Mali ve Nijerya yönetimleri tarafından yaşatılan insanlık dramına sessiz kalınmış, hatta sonradan yapılan müdahale Tuareng halkının hedefe ulaşmış self determinasyon hakkının sonlandırılmasıyla sonuçlanmıştır. Uganda, Myanmar, Sri Lanka ve Kuzey Kore'de onlarca yıldır süren iç çatışmalar muazzam boyutlara ulaşmasına ve müdahale için gerekli eşikler aşılmasına rağmen eylemsizlik tercih edilmiştir. Gürcistan, Suriye ve Yemen'de uluslararası toplumun hareketsizliği Rusya, ABD, İran, Suudi Arabistan ve diğer bölgesel devletler tarafından ulusal çıkarlar çerçevesinde yetkisiz tek taraflı münferit müdahaleler yoluyla koruma sorumluluğunun kötüye kullanımında sonuçlanmıştır. Enerji kaynakları, doğal kaynaklar, ham madde, ulaşım, stratejik konum, ticaret vb. motivasyonların ön plana çıktığı Sudan, Darfur, Sri Lanka, Libya, Yemen ve Suriye müdahaleleri yaklaşımların hukuki gelişimine ciddi boyutta zarar vermiştir. Müdahale esnasında sivil halkın zarar görmesi, çatışmaların alevlenmesi ve uzaması, insani acıların artması gibi başarısızlıklar yaklaşımların norm oluşumunu sınırlandırmıştır.⁹⁶³ Bu sebeplerle koruma sorumluluğu karar tasarılarını tartışmaya açmak, kitlesel vahşet suçlarını kınamak, yaptırım kararı almak ve UCM'ye sevk etmek çok zordur. Özellikle daimi üyelerin veto yetkisini kötüye kullanarak dünyanın geri kalanını etkisiz hale getirerek insani krizleri önleme ve durdurmakta hızlı ve kararlı hareket edilmesini engellemektedir. Seçicilik ve çifte standardın önüne geçmek için veto yetkisi kullanımının sadece koruma sorumluluğu kapsamına giren suçlara ilişkin kararlarda yasaklanması söz konusu olabilir.⁹⁶⁴ Fakat bu kadar radikal bir değişim yapmak bugünkü uluslararası konjonktürde mümkün gözükmemektedir.

Her iki yaklaşımın da içeriğindeki eksikler, yanlışlıklar ve belirsizliklerden kaynaklı yeterli kurumsallaşma ve yapılanma eksikliği olması hem uluslararası hukuk normu hem de örf ve adet hukuku normu oluşumunu sınırlandırıcı etki yapmaktadır. Oldukça elastik kavramlardan yola çıkıldığı ve henüz standartlar netleştirilmediği için uluslararası barış ve güvenlik açısından büyük riskler oluşmaktadır. Büyük güçlerin menfaatlerine göre geniş takdirine bırakılmış bir sorumluluk söz konusudur.⁹⁶⁵ Aslında koruma sorumluluğu yaklaşımıyla insani müdahaleye yeniden inşa ve önleme gibi daha geniş perspektifler eklenmiş; kavramsal çerçeve, yapı ve perspektif değişimleri getirilmiş; iki aşamalı, üç sütunlu ve altı kriterli yapıyla daha objektif, rasyonel ve tutarlı bir uygulama amaçlanmıştır. Kriterler

⁹⁶³ Çakmak C., Atılgan C., Eroğuz E.; a.g.m., s. 24-25 / Öztürk Z. A.; a.g.m., s. 25

⁹⁶⁴ Kuwali D.; **The Responsibility to Protect: Implementation of Article 4(h) Intervention**, Koninklijke Brill NV, Netherlands, 2011, s. 344, aktaran, Özdemir A.; a.g.m., s. 105

⁹⁶⁵ Elçin Ertuğrul Ü.; a.g.m., s. 462

ve sütunlar müdahale esnasında oluşabilecek insan hakları ihlallerini önleyici kurallar getirmesine rağmen içerik yeterince doldurulmadığından müdahaleyi yetkilendirmeye ve meşruluğunu belirlemeye yetecek seviyeye erişmemiştir. Otorite olmaması, yöntemlerin belirlenmemesi, izleme ve denetleme mekanizmalarının yok denecek kadar az olması ve cezalandırma mekanizmalarının zayıflığı karar alırken devletlerin çekimser ve kararsız yaklaşmasına ve yaklaşımların ulusal çıkarlar yönünde istismarına yol açarak olumsuz etki yapmıştır. Çıkar odaklı seçicilik, keyfiyet, müdahalesizlik ve kötüye kullanım insani krizleri derinleştirerek uluslararası hukuk normu ve teamül olma yönündeki ilerlemeyi sınırlandırmıştır.

Koruma sorumluluğu yaklaşımı ve türevlerinin meşruiyet sürecinin önündeki en ciddi sorunlar müdahale eşiğinin ve kriterlerinin belirsizliğidir.⁹⁶⁶ İnsan hakları ihlallerinin uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği ve müdahaleye gerekçe oluşturduğu hangi konular ve haklar için, hangi durumlar gerçekleştiğinde, hangi ölçüye ulaşıncı, hangi ölçekler kullanılarak, hangi otorite tarafından, hangi etik kurallar çerçevesinde tespit edilmelidir? Kim tespit etmeli, denetlemeli, karar vermeli, uygulatmalı ve yaptırım uygulayabilmelidir? Ölçütler, eşik değerler, kapsam ve içerik nedir? Bu soruların cevaplarını netleştiren bir otorite olmaması güçlü olanların zayıf olanları suistimal etmesine olanak sağlamaktadır. Bu soruları objektif ve rasyonel bir şekilde cevaplayacak yeterlilik ve netlikte kriterler geliştirilmeli, hatta gerekli olabilecek doğru hedef kitle, doğru yöntem, doğru zamanlama, doğru planlama, doğru uygulayıcı ve ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde yeterli destek, yeterli izleme ve denetleme mekanizmaları gibi başka kriterlerle de destekleyerek mesela *koruma için sorumluluk (responsibility for protection)* gibi bir yeni açılım geliştirilmelidir. Bu soruların cevapları bulunmadığı sürece kurumsallaşma sorunları; seçici, keyfi, tutarsız ve çelişkili uygulamalara izin vererek koruma sorumluluğu ve türevlerine şüpheli yaklaşımın sürdürülmesiyle kısır döngüyü devam ettirebilir.

Uygulamaların meşruiyet değerlendirmesi bağlamında, BM'nin çeşitli organları tarafından sıklıkla yaklaşımların gündeme alınıp çeşitli kararlar, bildiriler ve raporlarda sık atıfta bulunulması yaklaşımların meşruiyetini geliştirmeye olumlu katkı sağlamıştır. Fakat diğer taraftan müdahale ya da müdahalesizlik kararlarında sergilenen seçicilik, çelişkili ve tutarsız davranışlar ile uygulamada yapılan hatalar, eksiklikler ve yetersizlikler örf ve adet hukuku oluşumunu aşındırmıştır. Örneğin, Güvenlik Konseyi kararları daha güçlü bir

⁹⁶⁶ Slaughter A.M.; "Security, Solidarity, and Sovereignty, The Grand Themes of UN Reform", *American Journal of International Law*, Vol: 99, 2005, No:3, s.626, aktaran, Arsava F.; "Barışın Temelinde Devletlerin İşbirliği", a.g.m., s. 113-114

bağlayıcılık içerdiği için örf ve adet hukuku oluşumuna güçlü katkı sağlamıştır. Güvenlik Konseyi 2006'dan 2020 yılına kadar koruma sorumluluğuna atıfta bulunarak DKC için 10, Libya için 5, Liberya için 2, Mali için 7, OAC için 11, Somali için 6, Sudan için 1, Sudan-Darfur için 2, Güney Sudan için 12, Sudan ve Güney Sudan için 7, Suriye için 6, Yemen için 1, FSC için 1, Çad Gölü Havzası için 1, Büyük Göller Bölgesi için 1, uluslararası barış ve güvenliğin korunması hakkında 6, sivillerin korunması hakkında 4 ve küçük ve hafif silahlar hakkında 3 olmak üzere toplamda 84 karar almıştır.⁹⁶⁷ Bu kararlarda koruma sorumluluğuna giderek artan sıklıkta başvurulması hem uluslararası hukuk normu olma yönünde bir zemin oluşumuna hem de teamül olarak uluslararası hukukta yer edinme yönünde büyük katkı sağlamıştır.⁹⁶⁸ Ancak bu katkı daimi üyelerin ulusal çıkarlarına göre seçici ve keyfi veto kullanımı ile kısıtlanmıştır. Güvenlik Konseyi kararlarıyla yapılan müdahaleler hukuka uygunluk bakımından güçlü bir konumda olsalar da yeterli bağlayıcılık olmadığı için yasallık tartışması devam etmiştir. Kararlar ulusal çıkarlara göre seçici ve keyfi davranarak istikrarlı ve tutarlı uygulanmadığından dolayı örf ve adet kuralı oluşumu zayıflamıştır. Genel Kurul ise müdahale yönünde karar alma eğilimi olmadığı, yaklaşımların kullanımından kaçındığı ve müdahalelere karşı sıklıkla kınama ve çekilme kararları aldığı için sürece daha az katkı sağlamış hatta engelleyici etki yaratmıştır.⁹⁶⁹ Ayrıca Genel Kurul kararları yeterli oranda bağlayıcı değildir, en fazla manevi yaptırım uygulayabilir. Bu nedenle pozitif uluslararası hukuk normu oluşumu aşamasında yeterli etkiye sahip değildir.⁹⁷⁰ BM İnsan Hakları Konseyi de koruma sorumluluğu yaklaşımının temeli olan insan hakları standartlarına ve yükümlülüklerine uyumu teşvik eden tavsiyelerde bulunarak, 2011'den beri koruma sorumluluğuna atıfta bulunan ve önemli etki yaratan pek çok karar alarak ve 2006'dan beri ciddi insan hakları ihlalleri, soykırım, savaş suçları, etnik temizlik veya insanlığa karşı suç riskleri içeren acil durumları ele almak için bir çok ülkede soruşturma komisyonları kararak doğrudan veya dolaylı şekilde koruma sorumluluğunun uygulanmasına önemli katkı sağlamıştır.⁹⁷¹

Uygulamaların meşruiyet değerlendirmesi bağlamında UAD, UCM, bölgesel mahkemeler ve yerel mahkemelerin kitlesel vahşet suçlarını soruşturma ve yargılamalarının yaklaşımların meşruiyetini geliştirmeye değerli katkısı bulunsa da yeterli olmadığı

⁹⁶⁷ UN Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect; "Security Council", <https://www.un.org/en/genocideprevention/security-council.shtml>, 11.08.2020

⁹⁶⁸ Global Centre for the Responsibility to Protect; "R2P References in UNs security Council Resolutions and Presidential Statements", s. 1

⁹⁶⁹ Aynı yer, s. 105

⁹⁷⁰ UN Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect; "General Assembly", a.g.m., s. 104-105

⁹⁷¹ UN Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect; "Human Rights Council", <https://www.un.org/en/genocideprevention/human-rights-council.shtml>, 11.08.2020

görülmüştür. Büyük ölçüde ciddi insan hakları ihlallerini kovuşturma kolaylıkla mümkün olmadığından etkisi sınırlı kalmıştır. Devletlerden ve sivil toplumdan UCM yargı yetkisine itirazlar, önyargı suçlamaları, vaka seçimi suçlamaları, yargılama usullerinin adilliğinin sorgulanması ve UCM'nin etkinliği konusunda şüphe yöneltilmesi UCM'nin teamül oluşumuna katkısını azaltmıştır.⁹⁷² Roma Statüsü'ne taraf olmayan devletlerin rızasının ön şart olması da kısıtlayıcı etki yaratır. Yerel yöneticiler mahkemenin yargı yetkisini kabul etmeye istekli olmadığı zaman tıkanmalar yaşanmaktadır. Ayrıca Roma Statüsü'nü kabul etmemiş devletler Güvenlik Konseyi tarafından UCM'ye sevk edilebildiği için ve mahkemenin işlevselliği veto yetkisiyle kısıtlandığı için koruma sorumluluğuna UCM'nin katkısının Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin kararlarına paralel şekilde bir gelişim göstereceği öngörülebilir. UCM daha güçlü yerel sistemlerle işbirliği geliştirme yoluyla olası çatışmaları caydırmak için devletlere yasal kapasite oluşturmalarında yardımcı olmaya devam etmelidir.⁹⁷³ UCM bugüne kadar 12 ülkedeki insani krizler için soruşturma, 15 ülkedeki insani krizler için ön inceleme yapmıştır. Şimdiye kadar 45 kişiyi yargılanmıştır.⁹⁷⁴ Bu soruşturmalar hem caydırıcı etki yaratmış hem de koruma sorumluluğunun uygulanmasını desteklemiştir. Öte yandan, bu mekanizma ne yazık ki büyük devletlere uygulanamamıştır. Şili Başkanı Pinochet'in ve ABD Başkanı G.W. Bush'un ve İsrail yetkililerinin insanlığa karşı suçlardan yargılanması için yapılan girişimler başarısız olsa da insan haklarının güvencesini oluşturacak bir uluslararası hukuk sistemi geliştirme yolunda oldukça değerli adımlardır.⁹⁷⁵

UAD devletler arasındaki anlaşmazlıklar için danışma görüşleri yayınlarak ya da devletler arası antlaşmalara dayalı olarak soruşturma ve yargı görevi üstlenerek koruma sorumluluğu yaklaşımının hukuk normu olması için teamül açısından önemli katkılar sağlamıştır.⁹⁷⁶ Ancak UAD kararlarının sıklığı, prosedürlerinin zorluğu ve yargı yetkisinin sınırlı olması koruma sorumluluğuna katkıyı azaltmıştır. Kuruluşlar, özel şirketler ve bireyler davalarını UAD'a taşıyamadıkları ve BM kuruluşları tavsiye niteliğindeki görüşler haricinde dava açamadıkları için küçük etnik gruplar veya yerli halklar gibi potansiyel kurbanların bir devlet tarafından desteklenmesi gerekir fakat ulusal çıkar olmadıkça oldukça zayıf bir olasılıktır. Saldırganlık vakalarının sevkı ancak Güvenlik Konseyi tarafından yapılır. Ayrıca UAD kararları yeterince bağlayıcı bir güce sahip olmadığından Güvenlik Konseyi tarafından

⁹⁷² Ainley K.; a.g.m.

⁹⁷³ Aynı yer

⁹⁷⁴ International Criminal Court; a.g.m.

⁹⁷⁵ Aytoğu Ç.O.; a.g.t., s. 7-9-12

⁹⁷⁶ Schabas W.A.; a.g.m., s. 106

bir karar vasıtasıyla kabul edilir. Bu nedenle UAD kararlarının etkisi de Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin yaklaşımına paralel gelişim göstermeye devam edecektir.⁹⁷⁷

UAD'ın bugüne kadar insan hakları ve insancıl hukuk çerçevesinde yaklaşımların norm oluşumunu etkileyen Yugoslavya Federal Cumhuriyeti için Bosna-Hersek ve Kosova, Korfu Kanalı, Nikaragua, Ruanda, Sierra Leone ve Kamboçya davaları gibi yüzlerce dava sonunda çıkan kararları ve danışma görüşleri yaklaşımları ilerletmiştir.⁹⁷⁸ UAD'ın son zamanlarda kabul ettiği Hırvatistan-Sırbistan (2015), Belçika-Senegal (2012), Gine-DKC (2010-2012), Bosna Hersek-Sırbistan ve Karadağ (1996-2007), Ruanda-DKC (2006) dava kararları ile 2004'te Filistin topraklarında duvar inşasının hukuki sonuçları üzerine danışma görüşü yaklaşımların geleceğine yönelik atılan önemli adımlar olmuştur. 1 Kasım 2019'da Gambiya Cumhuriyeti'nin Myanmar aleyhine Soykırım Sözleşmesini ihlal ettiği gerekçesiyle UAD'da açtığı dava ise sonraki koruma sorumluluğu girişimlerine emsal teşkil edecek niteliktedir.⁹⁷⁹ Öte yandan bazı kararları meseleleri dar kapsamlı, egemenlik odaklı ve sığ ele aldığı için yaklaşımların norm oluşumunu sınırlandırmıştır. Örneğin UAD'ın 1986'da Nikaragua Davası'nda ABD'nin insani gerekçelerle müdahalesinin uluslararası hukuku ihlal ettiğine karar verilmiş olması emsal bir karar olarak örf ve adet kuralı oluşumunun önüne geçmiştir.⁹⁸⁰

Bölgesel mahkemeler de insan hakları ve insancıl hukuk ihlallerinin hesap verebilirliğini ve cezalandırılmasını sağlamaya yönelik çalışmalarıyla koruma sorumluluğu yaklaşımının gelişimine yönelik olumlu katkılar sağlamıştır. Afrika İnsan Hakları Komisyonu, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi, Doğu Afrika Adalet Divanı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa Birliği Adalet Divanı, Amerika İnsan Hakları Komisyonu, Amerika Kıtası İnsan Hakları Mahkemesi ve Orta Amerika Adalet Divanı'nın çalışmaları normatif yapılanma zeminini desteklemiştir.⁹⁸¹ Ayrıca yerel mahkemelerin dört mezalim suçu faillerini yargılayarak hesap verebilirliği ve cezasızlığı önlemeyi sağlaması yeniden inşa boyutunu güçlendirmiştir. Ancak bu mahkemelerin sayıca yetersizliği, maddi olanaklarının azlığı, cezaevi kapasitesinin yetersizliği, mahkemenin tarafsızlığı ve politik müdahale gibi sorunlar katkılarını önemli ölçüde sınırlandırmıştır. Ulusal, bölgesel ve uluslararası mahkemelerin danışma görüşleri, soruşturmaları, yargılama kararları yaklaşımların bir örf ve

⁹⁷⁷ Global Centre for the Responsibility to Protect; "The International Court of Justice & the Genocide of the Rohingya" / International Court of Justice; Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), <https://www.icj-cij.org/en/case/70>, 17.12.2020

⁹⁷⁸ Chetail V.; a.g.m., s. 236-237-238 / Gunaratne P.; a.g.m.

⁹⁷⁹ Global Centre for the Responsibility to Protect; "The International Court of Justice & the Genocide of the Rohingya"

⁹⁸⁰ Hancılar Ö.; a.g.m., s. 99-100

⁹⁸¹ Lund University, a.g.m.

adet hukuku normu olması yönünde sürece katkı sağlamış fakat yeterli seviyeye henüz ulaşmamıştır.⁹⁸² Davaların bir kısmının dar kapsamlı değerlendirmelerle reddedilmesi ya da düşürülmesi, egemenlik odaklı ve sığ yorumlanarak ele alınması, ilgili devletin yerel mahkemelerine devredilmesi, çözümü siyasi süreçlere bırakan karar alma eğilimleri ve tam olarak apolitik çalışılmaması gibi sorunlar beklenen etkiyi azaltmıştır. Bu sebeple UAD ve UCM yargı mekanizmalarının daha işlevsel kullanılması için hukuk reformları yapılmalıdır. Yine de geleceğe dair ümitleri yeşerten bir ivme söz konusudur.

Ulusal, bölgesel ve uluslararası hükümetler arası ve hükümet dışı organizasyonların (STK) çalışmaları da koruma sorumluluğu yaklaşımının gelişimine ve uygulanmasına önemli katkı sağlamıştır. Hükümetler-arası organizasyonlar koruma sorumluluğunun gelişiminde daha doğrudan rol oynamıştır. Devletler arasında işbirliği araçları geliştirerek ve çoklu iletişim kanalları sağlayarak bilgi toplama ve yayma, sorunlara ortak çözüm arama, koruma rejimlerinin oluşturulması ve gerekli tedbirlerin alınmasını sağlama gibi kilit görevler üstlenmiştir. Koruma sorumluluğu karar alma ve uygulama süreçlerini izleme ve denetleme; Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul'daki tartışmaları, çatışma bölgelerine yapılacak yardımları, diplomatik, ekonomik ve askeri yaptırımları yönlendirme; kararların uygulanmasına ve müdahalenin gerçekleştirilmesine yardımcı olma gibi görevleri üstlenerek örf ve adet hukuku oluşumuna önemli oranda destek sağlamıştır.⁹⁸³ Bununla birlikte, ulusal ve bölgesel çıkarlara göre hareket ettikleri için doğru amaç bağlamında her zaman koruma sorumluluğunu ilerletebilecekleri söylenemez. Gelecekte koruma sorumluluğu yaklaşımının bir uluslararası hukuk normu olması için yeterli katkıyı sağlayamayabilirler.

Hükümet dışı organizasyonlar/STK'lar sivil toplum ile hükümet ve uluslararası aktörler arasında bağlantı kurarak toplumun ihtiyaçlarına yönelik politika üretilmesini yönlendirme, vahşet olaylarını izleme, belgeleme, erken uyarı ve değerlendirme, bilgi toplama ve yayma, lobi ve baskı grubu oluşturma, yardımları organize etme, arabuluculuk, müzakere, sivil toplumun korunması, çatışma sonrası barış ve uzlaşma süreçlerinde iyileştirme, kamuoyunda farkındalık yaratıp erken uyarı sistemini ve eyleme geçişi teşvik etme, koruma sorumluluğu göstergelerini ve geçmiş krizleri analiz ederek yerel ve uluslararası aktörlere danışmanlık yapma gibi görevleriyle koruma sorumluluğunun yerleşik bir teamül olmasına katkıda bulunmuştur. Bu kuruluşların en önemli katkısı yeni nesil erken uyarı teknolojilerinin geliştirilmesi gibi önleyici girişimlerin uygulanmasında doğrudan yer almalarıdır. Örneğin, Kenya'da SMS tabanlı uygulamalarla şiddetin başlamasından önce barış ve itidal çağrısı,

⁹⁸² Chetail V.; a.g.m, s. 236-237-238 / Gunaratne P.; a.g.m.

⁹⁸³ Ataman M.; a.g.m., s. 43-44-45

başladıktan sonra uyarı mesajları gönderilmiştir. Önleme, reaksiyon ve yeniden inşa faaliyetlerini ele alan araştırmaları ve raporları çatışma nedenleri, sivillerin durumları ve sorunları öğrenerek politika ve eylem planlamayı sağlamıştır.⁹⁸⁴ 1992-1995 Bosna ve 1994 Ruanda soykırımında, 2015-2018 Myanmar'daki Rohingya (Arakan) soykırımında ve müdahalesiz kalınan Uganda ve Sri Lanka insani krizlerinde önemli ölçüde destek vermiştir. 2007-2008 Kenya krizinde önleme aşamasının başarılı olmasında bu kuruluşlarının desteklerinin payı büyüktür.⁹⁸⁵ Bu kuruluşlar 2001'de koruma sorumluluğu yaklaşımının ortaya çıkışından itibaren yaklaşımı savunup, daha fazla farkındalık oluşturmaya ve temel ilkelerinin anlaşılmasını teşvik etmeye devam etmektedir. Kitlese vahşeti önlemek için devletin etkin hareket etmediği vakaların giderek artması ve koruma sorumluluğu uygulanmasını savunan devletlerin yok denecek kadar az olması sebebiyle büyüyen sorumluluk boşluğunun doldurulmasında bu kuruluşlarının önemi giderek artmaktadır.⁹⁸⁶ Bu boşluğu tek başlarına dolduramamaları da koruma sorumluluğu yaklaşımını yeniden canlandırma aracıları olabilirler. Bu noktada koruma sorumluluğunun başarısı devletlerin yerel, bölgesel ve uluslararası STKlar ile işbirliğini artırmasına bağlıdır.⁹⁸⁷

Özet olarak Yaklaşımlar UAD statüsünün 38. maddesine göre uluslararası hukuk kaynakları olan uluslararası antlaşmalar, yapılageliş kuralları ve genel hukuk ilkelerinden herhangi birinde açık şekilde tanımlanmamıştır. BM Antlaşması'nın kuvvet kullanımı, egemenlik üstünlüğü ve iç işlerine karışmama maddeleri hukuki engeldir. Yaklaşımların savunucuları insan hakları ve uluslararası barış ve güvenlik hakkındaki maddeleri dar ve geniş yorumlayarak yasallık sağlamaya çalışır. Güvenlik Konseyi'nin uluslararası güvenlik ve insan haklarının korunmasında işbirliğine ilişkin BM Antlaşması hükümlerine istinaden aldığı müdahale kararları uluslararası hukuka daha uygun konumdadır. Yetkisiz müdahaleler uluslararası hukuk ihlalidir. BM organlarının rapor, bildirge ve kararları; ulusal-bölgesel ve uluslararası mahkemelerin kararları; hükümet dışı ve hükümetler arası organizasyonların çalışmaları meşruiyete katkı sağlasa da teamül oluşumu için yeterli düzeye ulaşmamıştır. Yeterli nicelik ve nitelikte müdahale deneyimi birikimi olmaması, başarısız uygulamalar ve istismar durumları, yeterli kurumsallaşma ve yapılanma olmaması, ulusal, bölgesel ve

⁹⁸⁴ International Coalition for the Responsibility to Protect; *"Domesticating RtoP and the Prevention of Atrocities How Can Civil Society Engage With Existing National Initiatives?"*, s. 3-4 / ⁹⁸⁴ Kenneth R. H.; "The Morality of Humanitarian Intervention", *Theological Studies*, Vol: 55, No: 1, 1994, s. 82-106, aktaran, Duran H.; a.g.m., s. 88

⁹⁸⁵ Benjamin D.; a.g.m., s. 31-32-33-41-46-47

⁹⁸⁶ Carment D., Landry J., Winchester S.; a.g.m.

⁹⁸⁷ International Coalition for the Responsibility to Protect; *"Domesticating RtoP and the Prevention of Atrocities How Can Civil Society Engage With Existing National Initiatives?"*, <http://responsibilitytoprotect.org/ICRtoP%20National%20Implementation%20FINAL.pdf>, 09.08.2020, s. 3

uluslararası seviyede yeterli destek sağlanamaması meşruiyeti azaltarak teamül oluşumunu sınırlandırmıştır.

Önleme sütununda BM Antlaşması'nda önleme görevinin nasıl uygulanacağı tasarlanmamıştır. Sadece uluslararası barış ve güvenliğin saplanması aktiftir. Önleme proaktif olmayı gerektirir. Önleme sütununun uygulanmasında ulusal, bölgesel ve uluslararası destek sağlanamamaktadır ve koordinasyon eksikliği söz konusudur. Haklı sebep ispatı ve son çare kriterinin izlenmesi gecikmelere, insani kayıpların artmasına ve reaksiyon ile yeniden inşa maliyetlerinin yükselmesine neden olmaktadır. BM liderliğinde bir kurum tarafından önleme tedbirlerinin merkezileştirilerek koordine edilmesi, hızlandırılması, devletler ve örgütlerle işbirliğinin artırılması, yeterli destek ve kaynak aranması gerekir. Reaksiyon sütununda çıkarlar ve maliyetler nedeniyle uzlaşma zor olduğu için tedbirler etkin uygulanamaz. Yetersiz müdahaleler çatışmanın tekrarlanma riskini artırır. Doğru planlama ve kararlı uygulama gerekir. Ayrıca eşik değerlerin belirsizliği tedbirleri yavaşlatmakta ve engellemektedir. Diplomatik, ekonomik, hukuki ve askeri tedbirleri uygulamak için ne zaman harekete geçileceği belirsizdir. Kriz bilgilerinin doğruluğunu teyit edecek kurumlar ve denetim mekanizması çok az olduğundan yanlış bilginin sonucunda oluşan zararları tazmin etme yükümlülüğü yoktur. Doğru hedef kitlenin hangi halklar olduğunu belirlemek ve tarafsız kalmak da sorundur. Kim kime karşı korunacak ve rejim değişikliği olmalı mı gibi soruların cevapları hala aranmaktadır. Daha ziyade yetki verenin kimliğine odaklanıp yetki alanın kimliğine bakmak ihmal edilmektedir. Bölgede emperyal geçmişi ve amaçları olan devletlerin yetkilendirilmesinden kaçınılmalıdır. Yeniden inşa sütunu ise maliyetleri üstlenmede isteksizlikten dolayı genelde ihmal edilmektedir. Siyasal örgütlenme, kurumsal iyileştirme ve yeniden entegrasyon sağlanamadığı zaman çatışmalar tekrarlanmaktadır. En kısa sürede sorumluluğun yerel otoritelere devredilmesi için acele edilir ama ne zaman hangi koşullar sağlandığında bunun yapılması gerektiği belirsizdir. Erken çekilmeyle çatışmaların tekrarlanmasıyla sonuçlanmaktadır. Diğer yandan ülke halkı ve uluslararası toplum yeniden inşa faaliyetlerini sömürgecilikle eşleştirip karşı çıkmaktadır. Ayrıca yeniden inşa süreçlerinde suçlu azınlık bakış açısı oluşabilmektedir. Bu durum tersine soykırım ile sonuçlanabilmektedir. Bu tarz yaklaşımlardan kaçınılmalıdır.

Haklı sebep kriteri açısından içerik-ölçüt-eşik değer tartışmaları gecikme ve maliyet yaratmaktadır. İnsani krizin yakın zamanda olacağına dair makul beklenti ölçütü nedir? Hangi haklar korunmalı? Kim karar vermeli? Sadece 4 suç yeterli mi? Doğal afetler, salgın hastalıklar dahil olmalı mı? Zorba egemenin daveti meşru mu? Bu tarz sorular karşısından cevapsız kalan ve net olmayan içerikler suistimal edilmektedir. Devletlere sorumluluktan

kaçınma ve seçicilik imkanı sunmaktadır. Doğru Amaç kriteri açısından bakıldığında müdahalelerin çoğunda asıl amaç ulusal çıkarlardır. Amaçlar hakkında şüpheli ve eleştirel yaklaşım norm ve teamül oluşumunu engellemektedir. Taraf tutmak ve iktidar değiştirmek meşruiyete gölge düşürmektedir. Ama hangi halklar korunursa taraf tutulmamış olacağı ve hangi gruplarla mücadele edilince meşruluk sağlanacağı net değildir. Müdahale uygulamalarına bakıldığında doğru amaç ile doğru yetkilendirmede zamanla artan ivme olduğu ve ikisinin uygulamada birbirine paralel ilerlediği görülmektedir. Doğru yetkilendirme kriteri açısından Güvenlik Konseyi tıkanırsa insan hakları tehlikeye girer, atlanırsa uluslararası hukuk ihlal edilir. Diğer yandan Güvenlik Konseyi uluslararası toplumun tamamını temsil etmez ve kararları UAD'ın 38. maddesinde yer almadığından yeterince bağlayıcı değildir. Genel Kurul ise Barış İçin Birlik kararı almama eğilimindedir. Hatta çekilme ve kınama kararları ile teamül oluşumunu engellemektedir. Yaklaşımlarının savunucularının ve TWAIL yaklaşımlarının öne çıkardığı bölgesel örgütlerin müdahalesi Güvenlik Konseyi onayı olmadan hukuki değildir. 53. madde ile ex post facto onaylanması ise uluslararası sistemin güvenliğini tehdit etme potansiyeli taşır. BM'nin hareketsizliğinden kaynaklanan yetkisiz müdahale ise kontrolsüzlükten dolayı sivillerin daha fazla zarar görmesiyle sonuçlanmaktadır. Burada doğru uygulayıcı göz ardı edilmektedir. Hem amaçlarının çıkar odalı olmamasına, hem saldırgan geçmişi olmamasına hem de kapasitesinin yeterliliğine bakılmalıdır. Son çare açısından reaksiyon sütununda gecikmelere, kayıpların ve maliyetlerin artmasına neden olmaktadır. Somali, Bosna Hersek, Doğu Timor ve Ruanda gibi etnik temizlik ve soykırım ile sonuçlanmaktadır. ICISS'in durumun aciliyeti bağlamında barışçıl yöntemlerin hepsi denense dahi başarı olmayacağına dair makul öngörü olmasının yeterli olacağı görüşüne ise nasıl karar verileceği belirsizdir. Orantılılık kriteri açısından bakıldığında can kaybı ve maliyetler sebebiyle hava hareketinin tercih edilmesi sivil can kaybı ve altyapı tahribatını artırmaktadır. Orantılılıkta aşırılıkların yanı sıra yeterlilik üzerine de odaklanılmalıdır. Çünkü yetersiz, gecikmeli ve yarım kalan müdahale çatışmaları, maliyetleri ve kayıpları artırır. Müdahalede çok boyutlu orantılılık olmalıdır. Doğru zaman, doğru araçlar, süre-alan-yoğunluk orantısı, sorunlu bölgeye odaklanma, yeterli kaynak tahsisi gibi ek tedbirler artırılmalıdır. Genel ambargolar yerine hedefli yaptırımlara, ülke geneline değil çatışma bölgelerine odaklanılmalıdır. Olumlu gelişme kriteri açısından müdahalenin daha kötü sonuçlar üreteceğinin nasıl objektif ve gerçekçi şekilde tahmin edileceği belirsizdir. Kimler nasıl karar vermelidir? Bu kriterin karşılanmayacağı görüşü devletlerce iç savaşın kendi lehine sonuçlanması için istismar edilmektedir. Eylemsizlik yetkisiz müdahalelerle sonuçlanmaktadır. Kontrolsüz ve denetimsiz kalan müdahaleci güçler çıkarlarını izlerken

daha fazla zarar üretmektedir. DKC, Ruanda, Sierra Leone, Suriye ve Yemen’de olduğu gibi vekâleten savaşlar ya da bölgesel savaşlar ortaya çıkmaktadır.

Son dönemlerde insani müdahalenin halefi koruma sorumluluğu yaklaşımına getirilen *korurken sorumluluk*, *sorumlu koruma* ve *koruma sorumluluğu odak noktaları girişimi* gibi yeni açılımlar geleceğe dair umutları yükseltmiştir. Ancak yeterli kararlılık sergilenmemesi, koruma sorumluluğunun üçüncü sütununun normatif dönüşümüne önleyici baskının sürmesine neden olmaktadır. Koruma sorumluluğunun üçüncü sütununun geleceği belirsizdir. Rusya, Çin ve diğer Batılı olmayan devletlerden gelen baskı, üçüncü sütunu daha kısıtlanmış bir koruma sorumluluğu versiyonunu ortaya çıkarabilir. Bu durumda *sorumlu koruma* ve *korurken sorumluluk* gibi açılımlar Güvenlik Konseyi vasıtasıyla kuvvet kullanımına ilişkin yasal çerçeveyi resmi olarak değiştirmeyecektir. Güvenlik Konseyi takdir yetkisinin vaka bazında kullanılması ihtiyacı, koruma sorumluluğunun üçüncü sütununun merkezinde kalmaya devam edecektir. Koruma sorumluluğu küresel düzeyde gelişemezse, farklı alt kümelerinin oluşumu yoluyla parçalanabilir. Bu versiyonlar farklı merkezlere, bölgesel veya yerel bir yoruma dayalı olarak kendi alanlarında uygulanabilir. Nitekim Danimarka ve Gana tarafından başlatılan Odak Noktaları Girişimi bunun bir işaretidir. Ya da koruma sorumluluğunun üçüncü sütununun daha sıkı bir küresel uzlaşa sağlanmış versiyonu henüz oluşmamışken, alternatif bölgesel alt kümelerin ortaya çıkışının ilk işaretleri de ivme kaybedebilir. Bu durumda koruma sorumluluğu yaklaşımının üçüncü sütununa ilişkin daha birçok çelişkili yorum ortaya atılabilir ve büyük olasılıkla bunların hiçbirisi küresel uzlaşa oluşturmaya yetecek kadar geniş destek sağlayamayabilir.⁹⁸⁸ Böyle bir senaryoda en büyük üç küresel güçten biri olan Çin’in sorumlu koruma kavramıyla nasıl ilgileneceği ve diğer devletlerin tepkisini nasıl yöneteceği belirleyici olabilir. Rusya, Brezilya ve Çin gibi ülkelerin Danimarka, Gana ve GCR2P tarafından başlatılan Odak Noktaları girişimini desteklemeleri iyimser bir çıkış noktası yaratabilir.⁹⁸⁹

Sonuç olarak, insani müdahale, koruma sorumluluğu ve onun korurken sorumluluk, sorumlu koruma ve odak noktaları girişimleri gibi açılımlarının uluslararası hukuka aykırı olduğu açıktır. Yalnızca koruma sorumluluğu yaklaşımı kapsamında Güvenlik Konseyi tarafından BM Antlaşması’nın insan hakları, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ile ilgili hükümlerine dayanarak yetkilendirilmesi ile uygulanan müdahaleler uluslararası hukuka nispeten daha uygun hale getirilmiştir. Ancak formel zemin güçlü olmasına rağmen yasallık durumu hala tam olarak söz konusu değildir. Tüm bu anlatılanların ışığında koruma

⁹⁸⁸ Garwood-Goower A.; a.g.m., s. 27-28

⁹⁸⁹ Benner T.; a.g.m., s. 7-8-9

sorumluluğu yaklaşımının meşruiyetinin sağlanması için hala gidilecek çok uzun bir yol olduğu aşıkardır. Bununla birlikte, koruma sorumluluğunun normatif anlamda insani müdahaleye oranla daha güçlü bir zemine sahip olduğu ve zamanla içeriğindeki eksikler tamamlandıkça ve sorunlu yönler düzeltildikçe uluslararası hukukta yer edinme potansiyelinin bulunduğu da bir gerçekliktir. Çünkü insan güvenliğinin, uluslararası barış ve istikrarın sağlanabilmesi için daha önce hiç olmadığı kadar koruma sorumluluğu yaklaşımının geliştirilmesine ihtiyaç vardır. İnsani krizlerin sayısı ve şiddeti artmaya devam ederken devlet içi çatışmalardan doğan ağır, yaygın ve sistematik insan hakları ihlalleri kaynaklı insani acıların önlenmesi ve durdurulmasında uluslararası insan hakları hukuku, insancıl hukuk ve uluslararası antlaşmaların gereklerine göre hareket edilmesini sağlayacak mekanizmalar geliştirilmelidir. Bu doğrultuda koruma sorumluluğu yaklaşımının aşamaları, sütunları ve kriterlerinin içerdiği eksiklikler ve muğlaklıklar giderilerek ve yeterli kurumsallaşma ve yapılanma sağlanarak ulusal, bölgesel ve uluslararası kamuoyunun desteği alınıp uluslararası bir antlaşma çerçevesinde hukuki zemin oluşturma çabaları sürdürülmelidir.

Şüpheler, kararsızlıklar, çelişkiler, istikrarsızlıklar ve seçicilikler arasındaki kısır döngüyü durdurmak için koruma için sorumluluk (RforP) gibi yeni bir açılım yaratılarak çok taraflılık, doğru uygulayıcı, doğru hedef kitle, doğru yöntemler, doğru planlama, doğru zamanla, aşırılıkların yanı sıra yetersizliklere odaklanma, ulusal-bölgesel ve uluslararası düzeyde üç boyutlu yeterli destek sağlama, izleme ve denetleme mekanizmaları, çift yönlü hesap verebilirlik ve cezalandırma mekanizmaları koruma sorumluluğu yaklaşımına eklenmeli ve detaylandırılmalıdır. BM, UAD ve UCM için hukuk reformu çalışmaları yapılmalıdır. ILC raporlarında konuya daha fazla yer verilmeli ve ILC'nin hazırladığı uluslararası antlaşma taslağına uluslararası destek aranmalıdır. Artan sorumluluk boşluğunu doldurmak için BM ve devletlerin hükümetler arası ve hükümet dışı organizasyonlarla işbirliği artırılmalıdır. Odak Noktaları ve bölgesel oluşumlar gibi alternatifler ivmesini koruduğu için Odak Noktaları girişimine ve bölgesel oluşumlara Çin, Rusya ve Brezilya gibi güçlü muhaliflerin desteğini almak iyi bir çıkış noktası olabilir. İnsancıl hukuk, insan hakları hukuku ve uluslararası antlaşmalarına gereklerine uygun şekilde sütunlar ve kriterler netleştirilirse, yeterli kurumsallaşma ve yapılanma sağlanırsa bir uluslararası antlaşma çatısında norm oluşumu sağlanabilir. Ancak bu sayede Westphalian egemenlik anlayışının göz ardı ettiği insanın güvenliğini garantiye alacak bir uluslararası hukuk sistemine erişmek mümkün olabilir.

Yaklaşımların meşru zemine sahip olup olmadığı, gelecekte bir norm oluşumuna ulaşip ulaşmayacağı, uluslararası hukuka nasıl eklemleneceği, önündeki engellerin nasıl

kaldırılacağı, içeriğindeki eksikliklerin nasıl tamamlanacağı ya da ve sorunlu yönlerin nasıl düzeltilileceği gibi pek çok konuda araştırma çalışmaları yapılmakta, tartışmalar ilerletilmekte ve literatüre katkılar devam etmektedir. Henüz bu çalışmalar kapsamında pek çok sorunun cevapları yeterli seviye ve netliğe ulaşmadığı için bu alanda daha fazla çalışma yapılması gerekmektedir. Yaklaşımların geleceğine yönelik çıkarımlarda bulunabilmek için üçüncü dünya yaklaşımlarının kaygıları, uluslararası hukuktaki değişimler, ILC raporları, Genel Sekreter raporları, Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul kararları, UAD ve UCM soruşturma ve yargılamaları, İnsan Hakları Konseyi soruşturmaları ve raporları, Odak Noktaları girişimlerinin yıllık toplantıları, bölgesel ve alt bölgesel organizasyonların çalışmaları, hükümetler arası ve hükümet dışı organizasyonların faaliyetleri, Rusya ve Çin gibi büyük muhaliflerin konuya yaklaşımları ve müdahalesiz kalınan insani krizlerin durumu incelenmeye devam edilmelidir. Bu amaçla, bu çalışmanın ardından devam eden tartışmaların incelenmesi sürdürülecektir.

Tablo 3: Vaka Çalışması Listesi

BM Ant. Öncesi	Soğuk Savaş	Soğuk Savaş Sonrası	R2P Dönemi	Müdahalesizlik
☐ 1829- Yunan İsyanı	☐ 1960- Kongo	☐ 1990- Irak	☐ 2003- DKC	☐ Uganda
☐ 1861- Suriye	☐ 1964-Stanleyville	☐ 1990-Liberya	☐ 2003-FSC	☐ Kuzey Kore
☐ 1868 Girit İsyanı	☐ 1965-Shaba	☐ 1992-Somali	☐ 2004- Darfur	☐ Sri Lanka
☐ 1878 Bosna-Hersek	☐ 1971-Dominik	☐ 1992-Bosna Hersek	☐ 2005- Güney Sudan	☐ Myanmar
☐ 1903-Makedonya	☐ 1978-Pakistan	☐ 1994-Haiti	☐ 2007- Kenya	
☐ 1939- Çekoslovakya	☐ 1978- Kamboçya	☐ 1994- Doğu Timor	☐ 2008-Gürcistan	
	☐ 1979- Uganda	☐ 1994- Ruanda	☐ 2009-Gine	
	☐ 1979- OAC	☐ 1997-2000- S.Leone	☐ 2011-Libya	
	☐ 1983-Grenada	☐ 1999- Kosova	☐ 2012-Mali	
	☐ 1989-Panama		☐ 2013-OAC	
			☐ 2015- Yemen	
			☐ 2014- 2015 Suriye	

Tablo 4: Sütunların Meşruiyet Değerlendirmesi

İnsan Krizler	Önleme		Reaksiyon		Yeniden inşa	
Somali (1992)	-		-		-	
Bosna Hersek (1994)	-		+	-	+	
Ruanda (1994)	-		+	-	-	
Sierra Leone (1997)	+	-	+	-	+	
Doğu Timor (1999)	-		-		+	-
Kosova (1999)	-		+		+	
FSC (2003)	+	-	+	-	+	-
DKC (2003)	-		+	-	-	
Kenya (2007)	+		+		+	
Gine (2009)	+		+		-	
OAC (2013)	+	-	+	-	+	-
Yemen (2015)	-		-		-	

Tablo 5: Kriterlerin Meşruiyet Değerlendirmesi

İnsan Krizler	Haklı Sebep		Doğru Amaç		Doğru Yetkilendirme		Son Çare		Orantılılık		Olumlu Gelişme	
Suriye (1861)	+	-	+	-	+		-		+		+	
Stanleyville (1964)	+	-	-		-		+	-	+		+	
Pakistan (1971)	+		-		-		+	-	+		+	
Kamboçya (1978)	+		-		-		-		-		+	
Irak (1991)	+		+	-	+	-	+		+		+	
Somali (1992)	+		+	-	+		+		-		-	
Sierra Leone (1997-2000)	+		-		+	-	+	-	+	-	-	
Kosova (1999)	+		+	-	-		+		-		+	-
Gürcistan (2008)	-		-		-		-		-		+	-
Libya (2008)	-		-		+		-		+	-	-	
Suriye (2014-2015)	+		-		-		+		-		-	
Yemen (2015)	+		-		-		-		-		-	

Tablo 6: İncelenen Vakaların Listesi

Önleme	Reaksiyon	Haklı Sebep	Doğru Amaç	Doğru Yetkilendirme	Son Çare	Orantılılık	Olumlu Gelişme	Müdahalesizlik
Bosna Hersek	Bosna-Hersek	1861 Suriye	Yunan İsyanı	Stanleyville	1861 Suriye	1861 Suriye	Bosna Hersek	Uganda
Kosova	Doğu Timor	1878 B. Hersek	Girit, Makedonya	Kongo	1878 B. Hersek	1878 B. Hersek	Doğu Timor	Sri Lanka
Doğu Timor	Güney Sudan	Girit İsyanı	1878 B. Hersek	Dominik	Stanleyville	Stanleyville	Güney Sudan	Kuzey Kore
Sierra Leone	Somali	Yunan İsyanı	Çekoslovakya	Granada	Haiti	Panama	Gürcistan	Myanmar
Liberya	Ruanda	Çekoslovakya	Kongo	Panama	Grenada	Kamboçya	Libya	Nijerya
Ruanda	OAC	OAC (1979)	Stanleyville	Pakistan	Pakistan	Sierra Leone	Mali	Etiyopya
FSC	DKC	Gürcistan	Shaba	Uganda	Irak	Kosova	Suriye	Zimbabve
Mali	Mali	Myanmar (2008)	Dominik	Kamboçya	Bosna Hersek	Gürcistan	Yemen	Eritre
Darfur	Sierra Leone	Libya	Tanzanya	Liberya	Sierra Leone	Libya		Tacikistan
Güney Sudan	Libya	Yemen	Pakistan	Bosna-Hersek	Somali	Suriye		Kırgızistan
Suriye	Suriye		Kamboçya	Kosova	Doğu Timor	Yemen		Kamerun
Yemen	Yemen		Haiti	Gürcistan	Ruanda	OAC		Lübnan
			Grenada	Darfur	Kosova			Mısır
			Panama	Mali	Gürcistan			Gazze
			Kosova	Suriye	Libya			Mozambik
			Gürcistan	Yemen	Yemen			
			Suriye	OAC				
			Yemen	DKC				
			Bosna Hersek					
			Doğu Timor					
			FSC					
			Darfur, Güney Sudan					
			Kenya, Gine					
			DKC					

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Abiew F. K.; **“The Revolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention”**, Kluwer Law International, Cambridge, 1999
- Aidan H.; **The Responsibility to Protect and International Law: Critical Perspectives on the Responsibility to Protect: Interrogating Theory and Practice**, Routledge; 2011
- Akal C. B.; **“Modern Düşüncenin Doğuşu”**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005
- Annan K.; **“We the People: The Role of the United Nations in the 21st Century”**, United Nations Department of Public Information, New York, 2000
- Armaoğlu M.; **“19. Yüzyıl Siyasi Tarihi”**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2010
- Armaoğlu M.; **“20. Yüzyıl Siyasi Tarihi”**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2012
- Arend A.C., Beck R. J.; **“International Law and Use of Force: Beyond the UN Charter Paradigm”**, Routledge, London & New York, 1993, s. 134
- Badescu C.G.; **“Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect: Security and Human Rights”**, Routledge, New York, 2011
- Baktıaya A.; **“Osmanlı Suriyesi’nde Arapçılığın Doğuşu- Sosyo Ekonomik Değişim ve Siyasi Düşünce”**, Bengi Yayınları, İstanbul, 2009
- Başeren S.H.; **“Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları”**, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2003, Ankara
- Bellamy A.J.; **Conflict Prevention and the Responsibility to Protect**, 14 Global Governance, 2008
- Bellamy A.; **Responsibility To Protect: The Global Effort To End Mass Atrocities**, Polity Press, 2009
- Bellamy A.; **Global Politics and the Responsibility to Protect: From Words to Deeds**, Routledge, Oxon, 2011
- Benhabib S. (ed. Robert Post); **The Philosophical Foundations of Cosmopolitan Norms, Another Cosmopolitanism**, Oxford University Press, London, 2006

- Bilgin Aytaç G.; **“Üçüncü Dünya Güvenliği ve İnsani Müdahale: İnsan Güvenliğinden Irak Eleştirel güvenlik Yaklaşımları”**, Dezanj yayınları, İstanbul, 2014
- Brown C., Ainley K. (Çev. Oyacıoğlu A.); **“Uluslararası İlişkileri Anlamak”**, Yayın Odası Yayıncılık, İstanbul, 2008
- Brownlie I.; **“International Law and the Use of Force by State”**, Clarendon Press, Oxford, 1963
- Chesterman, S.; **“Just War or Just Peace: Humanitarian Intervention and International Law”**, Oxford University Press, Oxford, 2002
- Christiansen M. G.; **“Humanitarian Intervention Legal and Political Aspects”**, Danish Institute Of International Affairs, Copenhagen, 1999
- Cleveland, W. L. (Harmancı M. çev.); **Modern Ortadoğu Tarihi**, Agora Kitaplığı Yayınları, 2008, İstanbul
- Deng F.D.; **“Sovereignty As Responsibility: Conflict Management in Africa”**, Brooking Institution, Washington DC, 1996
- Dicke K.; **“National Interest vs. the Interest of the International Community-A Critical Review of Recent UN Security Council Practice”**, Duncker und Humblot, Berlin, 1997
- Douzinas C.; **“Human Rights and Empire: The Political Philosophy of Cosmopolitanism”**, Abingdon, Routledge-Cavendish, New York, 2007
- Doyle M.W.; **“The Question of Intervention: John Stuart Mill and Responsibility to Protect”**, Yale University Press, London, 2015
- Evans G.; **“The Responsibility to Protect Ending Mass Atrocity Crimes Once and For All”**, Brookings Institution, Washington D.C., 2008
- Fine R.; **“Cosmopolitanism”**, Routladge, New York, 2007
- Gerard D., O’Mahony P.; **“Nationalism and Social Theory**, London, Thousand Oaks”, Sage Publications, New Delhi, 2002
- Gönlübol M., Bingün H; **‘1990–1995 Dönemi Türk Dış Politikası’, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919–1995), Cilt: 2, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996**
- Gray C.; **“International Law and the Use of Force”**, Oxford University Press, London, 2008
- Habermas J. (Çev. Thomas McCarthy); **“Legitimation Crisis”**, Polity Press, Cambridge, 2004
- Holzfere J. L., Keohane R. O.; **“Humanitarian intervention: Ethical, Legal And Political Dilemmas”**, Cambridge University Press, Cambridge, 2003

- ICISS (International Commission on Intervention and State Sovereignty), **“The Responsibility to Protect Research, Bibliography and Background”**, International Development Research Centre, 2001
- Jackson R.; **“South Asian Crisis: India-Pakistan-Bangladesh”**, London, 1973
- Jones A.; **“Genocide: A Comprehensive Introduction”**, Roudledge, New York, 2011
- Keskin F.; **“Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma Ve Birleşmiş Milletler”**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1998
- Kingsbury D.; **“Sri Lanka and the Responsibility to Protect: Politics, Ethnicity and Genocide”**, Roudledge, London, New York, 2012
- Kindiki K.; **“Humanitarian Intervention And State Sovereignty In Africa: The Changing Paradigms in International Law”**, Moi University Press, Eldoret Kenya, 2003
- Klintworth G.; **“Vietnam’s Intervention in International Law”**, Australian National University Press, Canberra, 1984
- Knudsen T. B.; **“The History of Humanitarian Intervention: The Rule or the Exception?”**, Paper for the 50th ISA Annual Convention, New York, 2009
- Kolb R.; **“Note on Humanitarian Intervention”**, Cambridge University Press, Cambridge, 2003
- Kuwali D.; **“The Responsibility to Protect: Implementation of Article 4(h) Intervention”**, Koninklijke Brill NV, Netherlands, 2011
- Murphy S. D.; **“Humanitarian Intervention the United Nations in an Evolving Order”**, University of Philadelphia Press, Philadelphia, 1996
- Oppenheim L., Lauterpacht H.; **“Oppenheim's International Law; Peace: Introduction and Part I”**, Avon, Longman, 1992
- Palmer A. (çev. Çorakçı Dişbudak B); **“Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz Yıl: Bir Çöküşün Yeni Tarihi”**, Gençlik Yayınları, İstanbul, 1995
- Reçber S.; **“İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu”**, Oniki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2016
- Rodogno D.; **“Against Massacre, Humanitarian Intervention in the Ottoman Empire, 1845-1914: the Emergency of European Union and International Practice”**, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2012
- Ronzitti N.; **“Rescuing Nationals Abroad Through Military Coercion And Intervention On Grounds Of Humanity”**, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1985
- Sander O.; **“Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918’e”**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010

- Stone J.; **“Aggression and World Order: A Critique of United Nations Theories of Aggression”**, Stevens, London, 1958
- Taşdemir F.; **“Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi”**, USAK Yayınları Ankara, 2006
- Teson, F.R.; **“Humanitarian Intervention: An Inquiry Into Law Morality”**. Dobbs Ferry, Transnational Publishers, New York, 1988
- Türkmen F.; **“İnsan Haklarının Yeni Boyutu: İnsancıl Müdahale”**, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul, 2006
- Wallerstein I. (Çev. A. U. Kılıç); **“Avrupa Evrenselciliği”**, Bgst Yayınları, İstanbul, 2010
- Weber M. (Çev. Secher H. P.); **“Basic Concept of Sociology”**, Citadel Press, New York, 1962
- Weber C.; **“Simulating Sovereignty: Intervention, The State, and Symbolic Exchange”**, Cambridge University Press, Cambridge, 1995
- Weiss T. G.; **“Humanitarian Intervention- Ideas in Action”**, Malden, Polity Press, 2012
- Weiss T. G.; **“Humanitarian Intervention: War and Conflict in the Modern World”**, Polity Pres, Malden, 2007
- Wheeler N. J.; **“Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society”**, Oxford University Press, Oxford, 2000
- Wouter W.; **“Cosmopolitanism In Context: An Introduction”**, ed. Rolland Pierik, Wouter Werner, 2010
- Vitoria F. D. (Çev. Dokuzlu A., Muratoğlu C ve Sağiroğlu M.); **“Yerliler Üzerine ya da İspanyolların Barbarlara Savaş Açma Hakkı Üzerine İkinci Ders”**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2017

MAKALELER

- Acar M.; “Bir Ülke Analizi Olarak Demokratik Kongo Cumhuriyeti”, Ermağan İ. (ed.), *Dünya Siyasetinde Afrika 2*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2015
- Acar Z.; “Doktrinleşme Sürecindeki İnsani Müdahale: NATO’nun Kosova Müdahalesi ve Koruma sorumluluğu Kavramı”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2015
- Ainley K.; *“The Responsibility to Protect and the International Criminal Court: Counteracting the Crisis”*, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1468-2346.12185>, 12.08.2020
- Akehurst M.; “Humanitarian Intervention”, Bull H. (ed.), *Intervention in World Politics*, Clarendon Press, 1984

- Akgün S.; “Kosova’da Yeniden Yapılandırma Çalışmaları Kapsamında Bugünkü Durum”, <http://www.gaziakademikbakis.com/index.php/gab/article/view/163/146>, 9.04.2017
- Aksoy M., Polisi A., Büyükçiçek M.; “Kosova: Kimin Barışı”, Akyeşilmen N. (ed.), *Barışı Konuşmak Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi*, Odtü Yayıncılık, Ankara, 2013
- Aktaş M.; “Libya’ya İnsani Müdahale ve Sonuçları”, Ermağan İ. (ed.), *Dünya Siyasetinde Afrika 3*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2016
- Akyeşilmen N.; “Normatif Teori”, Kardaş Ş. (ed.), Ali Balcı. *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Küre Yayınları, İstanbul, 2014
- Alca D.; “Fildişi Sahilleri: Temel Haklar Savaşı”, İnât K., Duran B., Aratan M. (ed.), *Dünya Çatışmaları –II*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010
- Anadolu Ajansı; “Gine Bağımsızlığın Bedelin Hala Ödüyor”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/gine-bagimsizligin-bedelini-hala-oduyor/828240>, 15.10.2019
- Acet G.S.; “Uluslararası Hukukta Teamül Olarak İnsani Müdahale”, <http://www.idealonline.com.tr/IdealOnline/pdfViewer/index.xhtml?uId=56777&ioM=Paper&preview=true&isViewer=true#pagemode=bookmarks>, 21.11.2018
- Albayrak G.; “Uluslararası Hukukta Davetle Müdahale – Mali Örneği”, http://acm.klu.edu.tr/dosyalar/birimler/acm/dosyalar/dosya_ve_belgeler/24407633.pdf, 9.04.2017
- Allattrash A.; “Responsiblity to Protect: in Light of Yemen Case”, <https://www.researchgate.net/publication/326896722>, 18.09.2018, s. 5 / S/RES/2140 (2014), 21.02.2014, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2140>, 15.08.2019
- Annan K.; “Sovereignty-The State and the Individual”, https://www.theioi.org/downloads/f1s7g/Stockholm%20Conference_04.%20Plenary%20Session%20I_Kofi%20Annan.pdf, 22.11.2018
- Archibugi D.; “Cosmopolitan Guidelines for Humanitarian Intervention”, *Alternatives: Global, Local, Political*, Vol: 29, No: 1, 2004
- Arsava A.F.; “Barışın Temelinde Devletlerin İşbirliği”, D.E.Ü. *Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:19, Sayı:”1, 2017,
- Arsava F.; “Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 1, 2011
- Arsava F.; “Libya Örneğinde İnsan Haklarının Korunması İçin Yapılan Askeri Müdahale”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Cilt:12, 2013
- Ataman M.; “The Impact of Non-State Actors on World Politics: A Challenge to Nation-States”, *Turkish Journal of International Relations*, Vol: 2, No: 1

- Ataman M., Sönmez S.; “Libya ve Uluslararası Sistem: Radikalizmden Yumuşamaya”, İnât K., Duran B., Aratan M. (ed.), *Dünya Çatışmaları –I.*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010
- Axworthy L.; “In Libya, We Move Toward a More Human World”, <https://www.theglobeandmail.com/opinion/in-libya-we-move-toward-a-more-humane-world/article626440/>, 15.10.2019
- Aydın H.; “Orta Afrika Cumhuriyeti’nde Barış Süreci ve Yeni Dengeler”, https://www.academia.edu/38856616/Orta_Afrika_Cumhuriyetinde_Baris_S%C3%BCreci_ve_Yeni_Dengeler, 10.10.2019
- Ayhan V.; “Salih'in Öldürülmesi ve Yemen'de Değişen Dengeler”, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/salihin-oldurulmesi-ve-yemende-degis-en-dengeler-/1005894>, 10.10.2019
- Ayoob M.; “Humanitarian Intervention and State Sovereignty”, *The International Journal of Human Rights*, Vol: 6 No:1, 2002
- Balcı A.; “Dış Politika: Yeni Bir Kavramsallaştırma Bağlamında Egemenlik Mitinin Analizi”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:7, Sayı: 28, 2011
- Balcı A.; “Kosova: Arnavut Sorununun Kilit Bölgesi”, İnât K., Duran B., Aratan M. (ed.), “*Dünya Çatışmaları –I.*”, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010
- Bannon A.L.; “The Responsibility to Protect: The UN World Summit and the Question of Unilateralism”, *The Yale Law Journal*, Vol: 115, 2005-2006
- Bardley C.A., Goldsmith J. L.; “Customary International Law as Federal Common Law: A Critique of the Modern Position”, *Harvard Law Review*, Vol: 110 No: 4, 1997
- Barkin S. J.; “The Evolution of Constitution of the Sovereignty and the Emergence of Human Rights Norms”, *Milienium-Journal of International Studies*, 1998, Vol: 27, No: 2
- Başbaşlıoğlu T.; “İnsani Müdahale Sorunu Bağlamında Egemenlik ve Kozmopolitanizm”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 5, 2017
- Brandt, R. B.; “Utilitarianism and the Rules of War”, *Philosophy and Public Affairs*, 1972
- Batır K.; “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Amerikan Müdahaleciliği ve Uluslararası Hukuk”, http://acikerisim.lib.comu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/COMU/793/Kerem_Batir_Makale.pdf?sequence=1&isAllowed=y, 30.07.2018
- Bayram M.; “Sudan’ın Etnopolitik Sorunlarını Besleyen Faktörlerin Tarihsel Bir Analizi”, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 16, 2016
- Bellamy A. J. and Wheeler N.J.; “Humanitarian Intervention in World Politics”, Baylis J. (ed.), Steve Smith, Patricia Owens, *The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, Oxford, 2014

- Bellamy, A. J.; “Whither the Responsibility to Protect? Humanitarian Intervention and the 2005 World Summit”, *Ethics&International Affairs*, Vol:20, No:2, 2006
- Benjamin D.; “Protecting The Protectors: NGO Action and the Responsibility to Protect”, *International Journal on World Peace*, Vol: 26, No: 1, 2009
- Beyaz Gazete; “Gine’de İç Savaş Sesleri”, <http://beyazgazete.com/haber/2009/12/22/gine-de-ic-savas-sesleri-18133.html>, 15.10.2019
- Birdişi F.; “Birleşmiş Milletler (BM)’in Uluslararası Sorunları Önleyebilme Yeteneği” https://www.academia.edu/2554463/Birle%C5%9Fmi%C5%9F_Milletler_BM_in_Uluslarara_s%C4%B1_Sorunlar%C4%B1_%C3%96nleyebilme_Yetene%C4%9Fi, 30.07.2018
- Bozkurt E.; “Kant’ın Ebedi Barış Üzerine Denemesinin Günümüze Yansıması”, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/bozkurt.pdf, 25.05.2017
- Boztaş A.; “Uganda: Orta Afrika’da Darbeler Ülkesi”, İnat K., Duran B., Aratan M. (ed.), *Dünya Çatışmaları –II*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010
- Buchanan A.; “Reforming the International Law of Humanitarian Intervention”, J.L. Holzgrefe (ed.), Robert O. Keohane., *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal, and Political Dilemmas*, Cambridge University Press, New York, 2003
- Buzan B., Waever O.; “Regions and Powers: The Structure of International Security”, *International Studies Review*, Vol: 91, No:7, 2003
- Byers M., Chesterman,S.; “Changing The Rules About Rules? Unilateral Humanitarian Intervention And The Future Of International Law”, J. L. Holzgrefe & Robert O. Keohane (eds.), *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003
- Carment D., Landry J., Winchester S.; “On R2p: How The NGO and Tech Sectors Can Help Protect Communities: When States are Ineffective, Civil Society Groups Become Key to Bridging The Responsibility Gap”, <http://www.responsibilitytoprotect.org/index.php/component/content/article/136-latest-news/5752-on-r2p-how-the-ngo-and-tech-sectors-can-help-protect-communities>, 11.08.2020
- Cassese A.; "Ex Iniuria Ius Oritur: Are We Moving towards International Legitimation of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community?", *European Journal of International Law*, Vol: 10, 1999
- Chetail V.; “The Contribution of the International Court Of Justice to International Humanitarian Law”, https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/irrc_850_chetail.pdf, 12.08.2020
- Chomsky N.; “The Responsibility to Protect”, <https://chomsky.info/20090723/>, 21.11.2018

Clark W., Herbst J.; “Somalia and the Future of Humanitarian Intervention”, *Foreign Affairs*, Vol: 75, No:2, 1996

Crossette B.; “*Sinking the Responsibility to Protect, United Nations Association of the United States of America*”, <http://www.unausa.org/site/pp.asp?cfvKRI8MPJpF&b4134409>, 20.11.2018

Çaman M. E., Dağcı K., Akyurt M.A.; “Yemen: Yeni Afganistan mı?”, İnât K., Duran B., Aratan M. (ed.), *Dünya Çatışmaları –I.*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010

Çakmak C., Atılğan C., Eroğuz E.; “*Devlet Egemenliğinde Kuvvet Kullanmada Dönüşüm: İnsani Müdahaleden Koruma sorumluluğuna*”, <http://www.bilgesam.org/incele/2357/-devlet-egemenliginde-ve-kuvvet-kullanmada-donusum--insani-mudahaleden-koruma-sorumluluguna/>, 16.05.2017

Çalık T.; “BM Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Özel Sayı, 2015

Çeçen A.; “*İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk*”, <https://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2014/01/22-An%C4%B1l-%C3%87E%C3%87EN.pdf>, 16.05.2017

Çevikbaş A.; “*Müttefik Güç Harekâtı İnsani Müdahalelerin Bir İstisnası mıdır? NATO'nun Kosova'ya Yönelik Harekâtının Uluslararası Hukuk ve Askeri Bakış Açılarından Değerlendirilmesi*”, http://www.kho.edu.tr/akademik/enstitu/savben_dergi/102/Makale2.pdf, 9.04.2017

Çınar Y.; “Sri Lanka: Kaplanlar Gitti, Tamil Sorunu Kaldı Yadigar”, Akyeşilmen N. (ed.), *Barışı Konuşmak Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi*, Odtü Yayıncılık, Ankara, 2013

Çiftçi S.; “*Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Yasağı*”, <http://www.muhammedbalci.com/hukukdunyasi/makaleler/birikimlerV/613.pdf>, 09.04.2017

Dalar M.; “Darfur Sorunu: Sorunun Kökenleri, Çatışma ve Uluslararası Hukuk”, İnât K., Duran B., Aratan M. (ed.), *Dünya Çatışmaları –II.*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010

Dağcı G. T., Zorba H.; ABD'nin Askeri ve İnsani Müdahale Siyasetini Etkileyen Dinamikler: Bosna-Hersek Ve Kosova Örneği, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/yalovabaccd/>, 20.11.2018

Dalar M.; “*Yeni Savaşlar Yeni mi? Schmitt ve Kelsen Bağlamında Bir Değerlendirme*”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1043>, 10.1.0.2018

Dalar M., Gökcan Ö.; “Myanmar’ın Rohingya Müslümanları Politikası: Tarihsel ve Hukuksal Bir Analiz”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 15, 2018

Demirtürk Demirdöğen Ü.; “*BM Barışı Koruma Operasyonları ve Güç Kullanma Olgusu (1946-1996)*”, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423868827.pdf>, 30.07.2018

- Demirel N.; “*Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale ve Hukuki Meşruiyet Sorunu*”, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/fsmia/article/download/1028000016/1028000020>, 9.04.2017
- Deutsche Welle (Werkhäuser N.); “*BM İnsan Hakları İhlalleri İçin Devrede*”, <https://www.dw.com/tr/bm-insan-haklar%C4%B1-ihlalleri-i%C3%A7in-devrede/a-3175012>, 23.11.2018
- Deng F. M.; “*The Responsibility While Protecting (RwP), Talking Points for Remarks*” <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mdergi/issue/41103/496822>, 01.08.2020
- Dharmapuri S.; “Implementing UN Security Council Resolution 1325: Putting the Responsibility to Protect into Practice”, S.E. Davies, Z. Nwokora, and S. Teitt (eds.), *Responsibility to Protect and Women, Peace and Security: Aligning the Protections Agendas*, Martinus Nijhoff Publishers, 2013
- Dolan C., Hovil L.; “*Humanitarian protection in Uganda: a Trojan Horse?*”, <https://www.alnap.org/help-library/humanitarian-protection-in-uganda-a-trojan-horse>, 20.10.2019
- Doss A.; “*MONUC and Civilian Protection in The Democratic Republic of the Congo*”, <http://responsibilitytoprotect.org/favoritadoss.pdf>, 10.10.2019
- Dost S.; “Suriye’deki Silahlı Çatışmalara Diğer Devletlerin Destek ve Müdahaleleri ile Uluslararası Hukuki Sonuçları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, 2017
- Duran H.; “Yeni Bir Müdahale Şekli İnsani Müdahale”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2001
- Eberhard M. R.; “*The Crisis in Sudan*”, <http://www.responsibilitytoprotect.org/index.php/crises/crisis-in-sudan>, 20.11.2019
- Ecevitoglu P.; “İnsan Hakları Siyasetini Yeniden Düşünmek”, *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, Cilt:13, Sayı:50, 2015
- Elçin Ertuğrul Ü.; “*Koruma Sorumluluğu: İnsani Müdahaleyi Makyajlamak*”, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/20_2_13.pdf, 9.04.2017
- Ereker A. F.; “İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 3 Sayı: 1, 2004
- Erözden O.; “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Afrika”, Ermağan İ. (ed.), *Dünya Siyasetinde Afrika 2*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2015
- Eldem T.; “Koruma Sorumluluğu Normunun Libya ve Suriye Krizleri Bağlamında İşlevselliği”, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 43, 2015

Eren A. A.; “Mutlak Güç ya da Sınırsız Sorumluluk: Devlet Egemenliği ve Uluslararası Toplumun Koruma Sorumluluğu”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2: Sayı: 24, 2016

Erkan S.; “2008 Rusya-Gürcistan Savaşı ve Uluslararası Toplum”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, Cilt: 17, Sayı 1, 2016

Evans G.; “From Humanitarian Intervention to Responsibility to Protect”, *Wisconsin International Law Journal*, Vol: 24, No: 3, 2006

Finnemore M.; “Constructing Norms of Humanitarian Intervention”, Katzenstein P.J. (ed.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, New York, 1996

Franck T. M.; “Interpretation and Change in the Law of Humanitarian Intervention”, Holzgrefe J.L. and Keohane R. O. (ed.), *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, Cambridge University Press, Cambridge, 2013

Franck T. M.; “The Emerging Right to Democratic Governance”, *The American Journal of International Law*, Vol. 86, No. 1, 1992

Franck T. M., Rodley N. S.; “After Bangladesh: The Law of Humanitarian Intervention by Military Force”, *Am. Franck T. M., Rodley N. S.; “After Bangladesh: The Law of Humanitarian Intervention by Military Force”, Am. J. Int’l L., Vol: 35, 1986 J. Int’l L., Vol: 35, 1986*

Geyik H.; “Devletlerin İnsancıl Hukuk Kurallarının İhlâli Nedeniyle Sorumluluğu” <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/266503>, 02.01.2020

Global Centre for the Responsibility to Protect “Populations at Risk Current Crisis: Syria”, <http://www.globalr2p.org/regions/syria>, 25.09.2019

Global Centre for the Responsibility to Protect, “Populations at Risk: Serious Concern”, <http://www.globalr2p.org/regions/libya>, 15.10.2019

Global Centre for the Responsibility to Protect; “R2P References in UNs Security Council Resolutions and Presidential Statements”, https://drive.google.com/file/d/1i1uMhTwgSr8_3gkdjxGGkYWspVtTDN/view, 30.11.2018

Global Centre for the Responsibility to Protect; “Reinforcing the Responsibility to Protect in the Central African Republic”, <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/2015-march-car-brief.pdf>, 25.09.2019

Global Centre for the Responsibility to Protect; “The International Court of Justice & the Genocide of the Rohingya”, <https://www.globalr2p.org/publications/qa-the-international-court-of-justice-the-genocide-of-the-rohingya/>, 12.08.2020

Global Centre for the Responsibility to Protect; “*The International Response to 28 September 2009 Massacre in Guinea and the Responsibility to Protect*”, <http://www.globalr2p.org/media/files/the-international-response-to-28-september-2009-massacre-in-guinea-and-the-responsibility-to-protect.pdf>, 15.10.2019

Global Centre for the Responsibility to Protect; “*The Responsibility to Protect and Kenya: Past Successes and Current Challenges*”, <http://www.globalr2p.org/media/files/the-responsibility-to-protect-and-kenya-past-successes-and-current-challenges.pdf>, 20.10.2019

Genser J.; “The United Nations Security Council’s Implementation of the The United Nations Security Council’s Implementation of the Responsibility to Protect: A Review of Past Interventions and Responsibility to Protect: A Review of Past Interventions and Recommendations for Improvement Recommendations for Improvement”, *Chicago Journal of International Law*, Vol: 18, No:3, 2016

Glennon M. J.; “The New Interventionism: The Search for a Just International Law”, *Foreign Affairs*, Vol: 78, No: 3, 1999

Goodman R.; “Humanitarian Intervention and Pretexts For War”, *American Journal of International Law*, Vol:100 No:107, 2006

Gökcan Ö.; “Myanmar (Burma): Karanlıkta Yazılan Tarih”, İnat K., Duran B., Aratan M. (ed.), *Dünya Çatışmaları –I*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010

Green K.; “*The Crisis in Mali*”, <http://www.responsibilitytoprotect.org/index.php/crises/crisis-in-mali>, 20.11.2019

Gözen Ercan P., “*Onuncu Yılın Ardından Koruma Sorumluluğunu Kavramsal Gelişimine Feminist Bir Eleştiri*”, <http://alternatifpolitika.com/site/cilt/9/sayi/3/5-Piar-Gozen-Ercan-Feminist-R2P.pdf>, 9.04.2017

Gunaratne P.; “*ICJ Cases Relating to Violations of Human Rights and International Humanitarian Law, Including Genocide, War Crimes and Crimes Against Humanity*”, <https://ruwanthikagunaratne.wordpress.com/2017/08/15/list-of-icj-cases-relating-to-violations-of-human-rights-and-international-humanitarian-law-including-genocide-war-crimes-and-crimes-against-humanity/>, 12.08.2020

Güneş Güla A. G; “**Uluslararası Toplum Ve Koruma Sorumluluğu: Libya Ve Suriye Örnekleri**”, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Antalya, 2019

Gülbüz E. A.; “Uluslararası Hukukta Koruma Sorumluluğu Çıkmazı”, https://www.academia.edu/7414152/Uluslararası_Hukukta_Koruma_Sorumluluğu_Çıkmazı, 9.04.2017

Hathaway O. A., Brower J., Liss R., Thomasn T., Victor J.; “*Consent-Based Humanitarian Intervention: Giving Sovereign Responsibility Back to the Sovereign*”, https://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5845&context=fss_papers, 10.09.2019

Gözen Ercan P., “İkinci On Yılına Gिरerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek: Lex Ferenda Olarak R2P”, *Alternatif Politika*, Cilt: 9, Sayı: 3, 2017

Halatçı Ulusoy Ü.; “Uluslararası Hukuk Açısından Libya ve Suriye Örneğinde Koruma Sorumluluğu”, *TAAD Dergisi*, Cilt:4, Sayı:14, 2013

Hamilton R.J.; “The Responsibility to Protect: From Document to Doctrine-But What of Implementation?”, *Harvard Human Rights Journal*, Vol:19, 2006

Hancılar Ö.; “Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale”, *Çankaya University Journal of Law*, Cilt: 7, Sayı: 2, 2011

Hastürk H.; “Liberya’da Özgürlük ve Ölüm: Bir İç Savaşı Anlamak”, *Birikim Dergisi*, Sayı: 175-176, 2003

Hehir A.; “The Performance of Inconsistency: Libya, The Security Council and the Hehir A.; “Assessing the Influence of the Responsibility to Protect on the UN Security Council During the Arab Spring”, *Cooperation and Conflict*, Vol: 51, No: 2, 2016

Responsibility to Protect”, *International Security*, Vol: 38, No: 1, 2013

Henkin L.; “Kosova and the Law of Humanitarian Intervention”, *The American Journal of International Law*, Vol: 93, No: 4,1999

Hiphold P.; “Humanitarian Intervention: Is There a Need for a Legal Reappraisal?”, *European Journal of International Law*, Vol: 12, No: 3, 2001

Hiphold D.; “The Duty to Protect and the Reform of the United Nations-A New Step in Development of International Law”, *Yearbook of United Nations’ Law*, Vol: 10, 2006

Human Rights Watch; “*Bloody Monday: The September 28 Massacre and Rapes by Security Forces in Guinea*”, <https://www.hrw.org/report/2009/12/17/bloody-monday/september-28-massacre-and-rapes-security-forces-guinea>, 15.10.2019

International Coalition for the Responsibility to Protect; “*Domesticating RtoP and the Prevention of Atrocities How Can Civil Society Engage With Existing National Initiatives?*”, <http://responsibilitytoprotect.org/ICRtoP%20National%20Implementation%20FINAL.pdf>, 09.08.2020

International Coalition for the Responsibility to Protect, “*List of NGOs Who Have Expressed Support for Responsibility to Protect Principles*”,

<http://www.responsibilitytoprotect.org/index.php/component/content/article/35-r2pcs-topics/23-2010-10-25-16-27-31>, 11.08.2020

International Coalition for the Responsibility to Protect, “*Statement by H.E. Mr. Francis K. Butagira, Permanent Representative of Uganda to the United Nations, during the Security Council Debate on Protection of Civilians in Armed Conflict*”, 28th June, 2006, <http://www.responsibilitytoprotect.org/files/Uganda.pdf>, 10.09.2019

International Coalition for the Responsibility to Protect; “*The Crisis in Guinea*”, <http://www.responsibilitytoprotect.org/index.php/crises/crisis-in-guinea>, 15.10.2019

International Coalition for the Responsibility to Protect, “*The Crisis in Libya*”, <http://www.responsibilitytoprotect.org/index.php/crises/crisis-in-libya>, 15.10.2019

International Coalition for Responsibility to Protect; “*The Crisis in North Korea*”, <http://www.responsibilitytoprotect.org/index.php/crises/crisis-in-north-korea>, 20.11.201

International Coalition for the Responsibility to Protect; “*The Crisis in Syria*”, <http://www.responsibilitytoprotect.org/index.php/crises/crisis-in-syria>, 26.10.2019

İnat K.; “Kongo Demokratik Cumhuriyeti (Zaire) Orta Afrika İç Savaşı”, İnat K., Duran B., Aratan M. (ed.), *Dünya Çatışmaları –II*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010

İnat K., Kalaycı R.; “Ruanda: ‘Orta Doğu’ Afrika’da Katliamlar Ülkesi”, İnat K., Duran B., Aratan M. (ed.), *Dünya Çatışmaları –I*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010

İnat K.; “Sudan: Neo-Kolonializmin Kıskaçında Bölünme Sancısı”, İnat K., Duran B., Aratan M. (ed.), *Dünya Çatışmaları –II*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010

International Coalition for the Responsibility to Protect; “*Georgia-Russia Crisis and RtoP (August 2008)*”, <http://www.responsibilitytoprotect.org/index.php/crises/178-other-rtoP-concerns/2749-the-crisis-in-georgia-russia>, 26.6.2019

İnsamer; “*Gine*”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/gine-bagimsizligin-bedelini-hala-oduyor/828240>, 15.10.2019

İpek V.; “Mali’de 2012 Tureng İsyanı”, Ermağan İ. (ed.), *Dünya Siyasetinde Afrika I*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2014

İren A., Gürkaynak M.; “Mutlak Güç Ya Da Sınırsız Sorumluluk: Devlet Egemenliği ve Uluslararası Toplumun Koruma sorumluluğu”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 24, 2016

Kabadayı, T.; “Felsefenin Işığında “(Haklı) Savaş” Üzerine Kısa Bir Deneme”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 72, Sayı: 1, 2014

- Kabano J., “Birleşmiş Milletler Sisteminin Uluslararası Barış Koruma Sorumluluğunda Zafiyeti: Ruanda Örneği”, <http://journaloflaw.online/wp-content/uploads/2018/07/jack-JL-1.1-1.pdf>, 30.07.2018
- Kalaycı R.; “Kore: Doğu Asya’da Yükselen Çatışma ya da Kısıtlı Tırmandırma”, İnât K., Duran B., Aratan M. (ed.), *Dünya Çatışmaları –II*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010
- Kamu Denetçiliği Kurumu, “BM Antlaşması ve Uluslararası Adalet Divanı Statüsü”, <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/6535501-Birlesmis-Milletler-Antlasmasi.pdf>, 21.11.2018
- Karagül S., Demirbaş Ç. E.; “Koruma Sorumluluğu Doktrini Açısından Suriye Krizi: Bir Müdahalesizlik Örneği”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 30, 2017
- Kararı P.; “Responsibility to Protect in Kenyan and Darfur Crises: A Critical Deconstruction of the Ideology of AfSol in the Lens of R2P, Normative International Relations Theory, and the Jetliners-Rigs Approach for Peacebuilding and Conflict Resolution”, http://ipss-addis.org/y-file-store/AfSol_Journal/afsol_journal_vol_1_issue_1_peter_karari.pdf, 10.09.2019
- Kenneth R. H.; “The Morality of Humanitarian Intervention”, *Theoloical Studies*, Volume: 55, No: 1, 1994
- Keskin F.; “Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 6, Sayı: 21, 2009,
- Keskin, F.; “İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt:3, Sayı: 12, 2007
- Ki-moon B.; “Secretary-General Defends, Clarifies ‘Responsibility To Protect’ At Berlin Event On ‘Responsible Sovereignty: International Cooperation For A Changed World’”, <https://www.un.org/press/en/2008/sgsm11701.doc.htm>, 21.11.2018
- Kim Y.S.; “Responsibility to Protect, Humanitarian Intervention and North Korea”, *Journal of International Law*, Vol: 5, No:1, 2006
- Koca S.F.; “Kenya: Kabileler Arasında İktidar Mücadelesi”, İnât K., Duran B., Aratan M. (ed.), “*Dünya Çatışmaları –II.*”, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010
- Kocaoğlu M.; “Siyaset Felsefesinde İnsani Müdahale Problemi”, AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:18, Sayı: 4, 2018
- Kuperman A. J.; “A Model Humanitarian Intervention? Reassessing NATO’s Libyan Campaign”, *International Security*, Vol: 38, No: 1, 2013
- Kurt S.; “İnsani Müdahale ve Suriye Örneği”, <http://docplayer.biz.tr/34416254-Insani-mudahale-ve-suriye-ornegi.html>, 9.04.2017

Kurt Topuz S.; “Sri Lanka: Etnik Şiddet ve İç Savaş”, İnat K., Duran B., Aratan M. (ed.), *Dünya Çatışmaları –II*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010

Mamdani M.; “Responsibility to Protect or Right to Punish”, *Journal of Intervention and Statebuilding*, Vol:4, No:1, 2010,

McDougal M. S., Reisman M.; “Response by Professors McDougal and Reisman”, *Int’l Lawyer*, Vol: 3, 1969

Meydan V.; “2008 Rusya-Gürcistan Savaşı’nın Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Yasağı Çerçevesinde Analizi”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 2, Sayı:2, 2017

Molier G.; “Humanitarian Intervention and and the Responsibility to Protect, After 9/11”, *Netherlands International Law Review*, Vol: 53, No: 1, 2006

Murray R.; "Rationality and R2P: Unfriendly Bedfellows", Murray R W., Mckay A. (ed.), *Into the Eleventh Hour: R2P, Syria and Humanitarianism in Crisis*, Bristol: E International Relations, 2014

Levine M.; “Kırım İşgali Üzerine: BM’deki Veto Hakkı Niçin Kaldırılmalı”, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/kirim-iskali-uzerine-bmdeki-veto-hakki-nicin-kaldirilmali>, 21.11.2018

Levitt J.; “*Humanitarian Intervention by Regional Actors in Internal Conflicts: The Cases of ECOWAS in Liberia and Sierra Leone*”, <https://commons.law.famu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1113&context=faculty-research>, 15.08.2019

Lyman R.M.; “*The Possibilities For Humanitarian War By the International Community in Bosnia Herzegovina Between 1992 and 1995 Camberley*”, <https://sites.tufts.edu/jha/archives/112>, 21.11.2018

Mayntz R.; “*Legality, Legitimacy and Compliance*”, https://link.springer.com/chapter/10.1007%2F978-3-531-94169-1_8, 26.05.2020

Murthy J.; “*Responsibility to Protect: Lessons from South Kivu*”, <https://www.fmreview.org/sites/fmr/files/FMRdownloads/en/capacitybuilding/murthy.pdf>, 10.10.2019

Mayntz R.; “*Legality, Legitimacy and Compliance*”, https://link.springer.com/chapter/10.1007%2F978-3-531-94169-1_8, 26.05.2020

Naim M.; ‘*Why Libya, But Not Syria?*’, *Carnegie Endowment For International Peace*”, <https://carnegieendowment.org/2011/05/18/why-libya-but-not-syria-pub-44067>, 15.09.2019

Norelius H.; “*The Responsibility to Protect A critical Case Study of the Central African Republic*”,

<http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=4451343&fileId=4451356>, 10.10.2019

Nowrot K., Schbacker E.W.; “The Use of Force to Restore Democracy: International Legal Implications of the ECOWAS Intervention in Sierra Leone”, *American University International Law Review*, Vol: 14, No: 2, 1998

Oğuz Gök G.; “Afrika’da Birleşmiş Milletler Barış Gücü Operasyonları ve Mavi Berelilerin İstismarları”, Ermağan İ. (ed.), *Dünya Siyasetinde Afrika 3*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2016

Ohechukwu P. G.; “The Politics and Failures of Ethics of Humanitarian Intervention in Africa Conflicts”, *Journal of Alternatice Perspectives in the Social Sciences*, Vol: 3, No: 3, 2011

Olara A. Otunnu, “The Secret Genocide”, *Foreign Policy*, July-August, 2006

Oran B.; “Çekiç Güç Kalkık Horoz ve Kürt Devleti”, *Avrasya Dosyası*, Cilt:3, Sayı:1, 1996

Özdemir A.; “Uluslararası İnsancıl Hukukun Uygulamaya Yönelik Caydırıcı ve Zorlayıcı İlkesi: Koruma sorumluluğu”, <http://dergipark.gov.tr/akademik-hassasiyetler/issue/27268/287072>, 9.04.2017

Özey R.; “Afrika’da Toplum: Batı Afrika İnsanlarının Kültürel Özellikleri: Dünyü Bugünü”, Ermağan İ. (ed.), *Dünya Siyasetinde Afrika 2*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2015

Özey R.; “Orta Afrika Panoraması: Siyaset-Toplum-Ekonomi”, Ermağan İ. (ed.), *Dünya Siyasetinde Afrika 4*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2017

Öztürk Z. A.; “İnsani Müdahale Ne Kadar İnsani, Ne Kadar Siyasi?”, http://www.21yuzyildergisi.com/assets/uploads/files/7zerrin_ayse_ozturk.pdf, 9.04.2017

Pakhuy N.Ö.; “Sierra Leone: Işıldayan Elmasın Karanlığa Sürgün Ettiği Ülke”, İnât K., Duran B., Aratan M. (ed.), *Dünya Çatışmaları –II*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010

Popovski V.; “The UN Security Council Approach to the Conflict in Former Yugoslavia”, Puley G.; “*The Responsibility to Protect: East, West, and Southern African Perspectives on Preventing and Responding to Humanitarian Crises*” <http://www.responsibilitytoprotect.org/files/ploughshares.pdf>, 10.08.2019

Reçber S.; “Sri Lanka ve Koruma Sorumluluğu”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 73, Sayı: 1, 2018

Roberts A.; “*The So-Called 'Right' of Humanitarian Intervention*”, <https://www.cambridge.org/core/journals/yearbook-of-international-humanitarian-law/article/socalled-right-of-humanitarian-intervention/1/2BECF194EE9AE11A6C4250712ADA19DA>, 10.09.2019

Sak Y.; “Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye’de Yaşanan ya da Yaşanacaklar İçin Dersler”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 44, 2015

- Samancı U.; “Uluslararası Adalet Divanı’nın Kosova’nın Bağımsızlık İlanına İlişkin Danışma Görüşü”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı 2, 2009
- Sancaktar C.; “NATO’nun Kosova Müdahalesi”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2015
- Sarkin J.; “The Role of the United Nations, the African Union and Africa’s Sub-Regional Organizations in Dealing with Africa’s Human Rights Problems: Connecting Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect”, *Journal of American Law*, Vol: 53, No: 1, 2009
- Slaughter A.M.; “Security, Solidarity, and Sovereignty, The Grand Themes of UN Reform”, *American Journal of International Law*, Vol: 99 No:3, 2005
- Savaşan Z.; “İnsani Müdahale: Hukuki Boyut”, *Beynelmilel Uluslararası Haber Yorum Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, 2013
- Savaş Cezala M.; “Koruma Sorumluluğu’nun Normatif Statüsü”, https://www.researchgate.net/publication/327017608_KORUMA_SORUMLULUGU'NUN_NORMATIF_STATUSU, 18.09.2019
- Scheffer D. J., “Challenges Confronting Collective Security: Humanitarian Intervention”, Scheffer D. J. (ed.), *Post- Gulf War Challenges To the UN Collective Security System: Three Views on the Issue of Humanitarian Intervention*, United States Institute, Washington, 1992
- Scott L.; “Successful intervention? Critical reflections on the legacy of British military intervention in Sierra Leone”, <http://unimak.edu.sl/wordpress/wp-content/uploads/Successful-Intervention-Lucy-Scott.pdf>, 19.05.2019
- Simma B.; “NATO, the UN and the Use of Force: Legal Aspects”, *European Journal of International Law*, Vol: 10, 1999
- Smith W., Fine R.; “Cosmopolitanism and Military Intervention”, Richard Devetak, Hughes C. W. (ed.), *The Globalization of Political Violence: Globalization’s Shadow*, Routledge, London, New York, 2007
- Solak H.; “Rusya’nın Suriye Müdahalesinin Uluslararası Hukukta “Kuvvet Kullanımı” ve “Müşterek Meşru Müdafaa” Prensipleri Açısından Analizi”, <https://docplayer.biz.tr/25815079-Rusya-nin-suriye-mudahalesinin-uluslararasi-hukukta-kuvvet-kullanimi-ve-musterek-mesru-mudafaa-prensipleri-acisindan-analizi.html>, 15.12.2019
- Spencer Z.; “Is the Responsibility to Protect Dead?”, Sancin V., Dine M.K. (ed) *The Doctrine’s Standing in the Wake of Syrian Massacre*, *Responsibility to Protect in Theory and Practise*, Ljubljana, 2013

Stuenkel O., Tourigho A.; “Regulating Intervention: Brazil and the Responsibility to Protect”, *Conflict, Security Development*, Vol: 14, No: 4, 2014

Sur M.; “BM Örgütünün Gelişimi ve Geleceği”, <https://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2014/01/10-Melda-SUR.pdf>, 10.02.2018

Stromseth J.; “Rethinking Humanitarian Intervention: The Case For Incremental Change”, J.L. Holzgrefe ve Robert O. Keohane (ed), *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal, and Political Dilemmas*, Cambridge University Pres, New York, 2003

Sürücüoğlu O.; “Koruma Sorumluluğu: Darfur Krizi ve Libya Müdahalesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 4, 2017

Southeast European and Black Sea Studies, Vol:2, 2001

Şener B.; “İnsani Müdahaleden Koruma sorumluluğuna Soğuk Savaş Sonrası Devlet Egemenliğine Yetkisiz Müdahalelerin Ahlaki, Hukuki ve Siyasal Boyutları”, https://www.researchgate.net/profile/Cenap_Cakmak/publication/297707755_Devlet_Egemenliginde_ve_Kuvvet_Kullanmada_Donusum_Insani_Mudahaleden_Koruma_Sorumluluguna/links/56e0918b08aec4b3333d106f/Devlet-Egemenliginde-ve-Kuvvet-Kullanmada-Doenuesuem-Insani-Muedahaleden-Koruma-Sorumluluguna.pdf, 30.07.2018

Taşkın B.; “Afrika’da Azınlıklar, topluluklar ve Siyasal Teslimiyet”, Ermağan İ. (ed.), *Dünya Siyasetinde Afrika 5*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2018

Telli A.; “İnsani Müdahaleden Koruma sorumluluğuna Geçiş: Eski Sorun Yeni Kavram”, *NEÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2012

Teson F.R.; “The Vexing Problem Of Authority In Humanitarian Intervention: A Proposal”. *Wisconsin International Law Journal*, Vol: 24, No: 3, 2006

Teson, F. R., “The Liberal Case For Humanitarian Intervention”, J.L. Holzgrefe ve Robert O. Keohane (ed). *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal, and Political Dilemmas*, Cambridge University Pres, New York, 2003

Thakur R.; “Syria and the Responsibility to Protect”, Murray ”, R. W., McKay A. (ed.), *Into the Eleventh Hour: R2P, Syria and Humanitarianism in Crisis*, Bristol: E-International Relations, 2014

Thakur R.; “R2P after Libya and Syria: Engaging Emerging Powers”, *The Washington Quarterly*, Cilt: 36, Sayı: 2, 2013

The UN, “A More Secure World: Our Shared Responsibility Report of the Secretary-General's High-level Panel on Threats, Challenges and Change (2004)”, <https://daccess-ods.un.org/TMP/5146833.06217194.html>, 23.11.2013

Tourinho M, Stuenkel O. ve Brockmeier S.; “*Responsibility while Protecting*”: *Reforming R2P*

Implementation”, <https://bibliotecadigital.fgv.br/dspace/bitstream/handle/10438/23528/000366651000009.pdf>, 01.08.2020

Turanly E.; “Barışı Koruma Sürecinde İnsani Müdahalenin Rolü (Güney Kafkasya Bölgesinde İnsani Müdahale İhtiyacı)”, *Journal of Black Sea Studies* (Karadeniz Araştırmaları), Sayı: 39, 2013

Türkmenoğlu Köse D.; “Yeni Devlet Eski Kaos”, İnât K., Duran B., Aratan M. (ed.), *Dünya Çatışmaları –II*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010

Tzimas T.; “*Legal Evaluation of the Saudi-Led Intervention in Yemen: Consensual Intervention in Cases of Contested Authority and Fragmented States*”, https://www.zaoerv.de/78_2018/78_2018_1_a_147_187.pdf, 15.09.2019

Uluslararası İnsancıl Hukuk, Uluslararası Kızılhaç Komitesi, Türk Kızılayı; “*Uluslararası İnsancıl Hukuk Sorularınıza Cevaplar*”, https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/82543505_77468056_uluslararasi-insancil-hukuk.pdf, 25.03.2020

UN Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect; “General Assembly”, <https://www.un.org/en/genocideprevention/general-assembly.shtml>, 11.08.2020

UN Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect; “*Human Rights Council*”, <https://www.un.org/en/genocideprevention/human-rights-council.shtml>, 11.08.2020

UN Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect; “*Security Council*”, <https://www.un.org/en/genocideprevention/security-council.shtml>, 11.08.2020

UN Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect; “*Secretary-General*”, <https://www.un.org/en/genocideprevention/secretary-general.shtml>, 11.08.2020

UNPI (United Nations Department of Public Information); “*A More Secure World: Our Shared Responsibility: Report of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change*”, https://www.un.org/peacebuilding/sites/www.un.org.peacebuilding/files/documents/hlp_more_secure_world.pdf, 21.11.2018

Ünlü H.; “Fildişi Sahilleri: Etnisite, Kimlik ve Çatışma”, Akyeşilmen N. (ed.), *Barışı Konuşmak Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2013

Weigel G.; “Notes Towards the Redefinition of America’s Purpose”, *American Purpose*, Vol: 6, 1992

Weiss T. G.; “Military Humanitarianism: Syria Hasn’t Killed It”, *The Washington Quarterly*, Vol:37, No:1, 2014

- Welsh J.; “The Security Council and Humanitarian Intervention”, Lowe V., Roberts A., Welsh J. and Zaum D. (ed.), *The United Nations, Security Council and War, The Evolution of Thought and Practise Since 1945*, Oxford University Press, Oxford, 2008
- Welsh J., Thielking C., MacFarlane S.N.; “The Responsibility to Protect: Assessing the Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty”, *International Journal*, Vol: 57, No: 4, 2002
- Wheeler N. J.; “Decision-making Rules and Procedures for Humanitarian Intervention”, *The International Journal of Human Rights*, Vol: 6, No: 1, 2006
- Wheeler N. J., Bellamy A. J.; “Humanitarian Intervention and World Politic”, Baylis J., Smith S., Owens P. (eds.); *An Introduction to International Relation, The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, Oxford, 2001
- Williams P. D.; “The Road to the Humanitarian War in Libya”, *Global Responsibility to Protect*, Vol:3, No:2, 2011
- Velwey W. D.; “Humanitarian Intervention under International Law”, *International Law Review*, Netherlands, Cilt: 32, Sayı: 3, 1985
- Vieira H.G., “*Responsibility to Protect in Practice? The case of Yemen*”, https://cabodostrabalhos.ces.uc.pt/n18/documentos/2_heloise_guarise_vieira.pdf, 14.09.2019
- Yapıcı M.İ.; “Bosna’da Gerçekleştirilen Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuktaki Yeri”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 2, Sayı: 8, 2007
- Yenigün C., Hacıoğlu Ü.; “Bosna-Hersek: Batının Güvenini Kaybettiği Medeniyet”, İnât K., Duran B., Aratan M. (ed.), *Dünya Çatışmaları –I*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010
- Yeşil F.; “*İnsancıl Hukuk Açısından Suriye İç Savaşı*”, http://www.yasader.org/web/yasama_der_gisi/2013/sayi24/103-114.pdf, 9.04.2017
- Yetim M.; “Haiti: Müdahalelerin, Kaosun ve Belirsizliklerin Gölgesinde Bir Ülke”, İnât K., Duran B., Aratan M. (ed.), *Dünya Çatışmaları –I*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010
- Yonucu D.; “*Koruma Sorumluluğu Doktrini ve Yeni Sömürgecilik*”, https://www.academia.edu/1080843/Koruma_sorumlulu%C4%9Fu_doktrini_ve_yeni_s%C3%B6m%C3%BCrgecilik_Responsibility_to_Protect_and_Neocolonialism, 30.07.2018

TEZLER

- Apak E. M.; “**Uluslararası Hukukta Müdahale Kavramı ve Türkiye’nin Somali ve Afganistan’a Düzenlenen Uluslararası Müdahalelerdeki Yeri**”, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2009

- Asgarov H.; **“Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale”**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008
- Arslan S.; **“Bir Egemenlik Sorunu Olarak İnsani Müdahale”**, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2016
- Aytoğu Ç.O.; **“Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararları Doğrultusunda İnsani Müdahale”**, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016
- Bayati H. A. A.; **“Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale ve Irak Örneği”**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2016
- Dalar M.; **“Afrika Birliği Örgütü’nden Afrika Birliği’ne: Afrika’da Bütünleşme Çabaları”**, Ege Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2013
- Değer F.; **“Koruma Sorumluluğu Gelişimi ve Uygulaması”**, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020
- Erson Asar B. N.; **“Devlet Görevlilerinin Ağır İnsan Hakları İhlallerinde Yabancı Ceza Yargılamasından Bağışıklığı”**, İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2013
- Kalkavan Taslaman F.; **“Geçmişten Günümüze ‘Haklı Savaş’ Kavramının Yorumu”**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2011
- Batır K.; **“Humanitarian Intervention in International Law: European Conflicts”**, Marmara Üniversitesi, Avrupa Topluluğu Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2004
- Müdürlüoğlu N.; **“Birleşmiş Milletler ve İnsani Müdahale”**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tezsiz Yüksek Lisans Bitirme Projesi, Ankara, 2007
- Judson A. M.; **“Where is R2P Grounded in International Law?”**, the University of Otago, Arts, Master Thesis, New Zealand, Yüksek Lisans Bitirme Projesi, Ankara, 2007
- Pekyardımcı E. B.; **“İnsancıl Müdahale Kavramı ve Kosova Sorunu”**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006
- Selçok A.; **“İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş ve Libya’ya Düzenlenen Birleşik Koruyucu Harekâtın Değerlendirilmesi”**, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013
- Şahbazova İ.; **“Uluslararası Hukuk Açısından Rusya’nın Gürcistan Müdahalesi”**, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler, Yüksek Lisans Tezi, Bakü, 2015
- Şahin B.; **“Somali’de Devletsizlik Deneyimi”**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013

Zafindranday A.; “Avrupa Birliği’nin Büyük Göller Bölgesindeki İnsancıl Müdahalesi 1990’dan Günümüze”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013

İLGİLİ KARARLAR

A/HRC/30/29, 17.08.2015, <https://undocs.org/zh/A/HRC/30/29>, 15.08.2019

A/HRC/RES/34/22, 03.04.2017, <https://undocs.org/A/HRC/res/34/22>, 10.09.2019

A/HRC/RES/38/7, 3.07.2018, <https://undocs.org/A/HRC/RES/38/7>, 20.09.2019

A/RES/ 260 A (III), 9.12.1948, Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf, 21.11.2018

A/RES/377/1950, 3.11.1950, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/55C2B84DA9E0052B05256554005726C6>, 23.11.2018

A/RES/2793, 7.12.1971, [https://undocs.org/en/A/RES/2793\(XXVI\)](https://undocs.org/en/A/RES/2793(XXVI)), 20.08.2019

A/RES/46/7, 11.01.1991, <https://undocs.org/en/A/RES/46/7>, 20.08.2019

A/59/565/2004, 2.12.2004, Follow-up to the outcome of the Millennium Summit, https://www.un.org/ruleoflaw/files/gaA.59.565_En.pdf, 23.11.2018

A/59/2005, 21.03.2005, In Larger Freedom: Towards Development, Security And Human Rights For All Report of the Secretary-General, <https://undocs.org/A/59/2005>, 21.11.2018

A/RES/60/1, 24.10.2005, 2005 World Summit Outcome, https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf

A/RES/63/3, 8.10.2008, <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Kos%20A%20RES63%203.pdf>, 15.05.2019

A/63/677, 12.01.2009, Implementing The Responsibility To Protect, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/206/10/PDF/N0920610.pdf?OpenElement>, 21.11.2018

A/RES/63/308, 07.10.2009, The Responsibility To Protect, <http://www.globalr2p.org/media/files/a-res-63-308.pdf>, 21.11.2018

A/64/864, 14.07.2010, Early Warning, Assessment And The Responsibility To Protect Report of the Secretary-General,

<https://www.un.org/ruleoflaw/files/SGReportEarlyWarningandAssessmentA64864.pdf>, 21.11.2018

A/65/877–S/2011/393, 28.07.2011, The Role Of Regional And Subregional Arrangements in Implementing The Responsibility To Protect Report of the Secretary-General, <https://undocs.org/en/A/65/877>, 21.11.2018

A/66/874–S/2012/578, 25.07.2012 Responsibility To Protect: Timely And Decisive Response Report of the Secretary-General, <https://undocs.org/A/66/874>, 21.11.2018

A/68/947–S/2014/449, 11.07.2014, Fulfilling Our Collective Responsibility: International Assistance and the Responsibility to Protect, <http://responsibilitytoprotect.org/N1446379.pdf>, 21.11.2018

A/RES/72/199, 19.01.2018, https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/a_res_72_199.pdf, 20.08.2019

RES/34/22, <https://www.right-docs.org/doc/a-hrc-res-34-22/>, 15.08.2019

Resolution 660 (1990), 06.08.1990, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/660S/RES/788> (1992), 19.11.1992, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/788>, 15.05.2019

Resolution 691 (1991), 05.04.1991, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/688>, 15.09.2019

Resolution 718 (1991), 31.10.1991, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/718>, 15.08.2019

Resolution 733 (1992), 23.01.1992, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/733>, 12.05.2019

Resolution 746 (1992), 17.03.1992, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/746>, 12.05.2019

Resolution 751 (1992), 24.04.1992, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/751>, 15.05.2019

S/RES/143 (1960), 14.07.1960, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/143>, 20.08.2019

S/RES/203 (1965), 14.05.1965, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/203>, 20.08.2019

S/RES/307 (1971), 21.12.1971, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/307>, 20.08.2019

S/RES/794 (1992), 03.12.1992, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/794>, 29.05.2019

S/RES/827 (1993) 25.05. 1993, <http://unscr.com/en/resolutions/827>, 15.06.2019

S/RES/837 (1993), 06.06.1993, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/837>, 15.05.2019

S/RES/1035 (1995), 21.12.1995, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1035>, 20.05.2019

S/RES/1132 (1997), 08.10.1997, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1132>, 15.05.2019

S/RES/1160 (1998), 31.03.1998, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1160>, 15.05.2019

S/RES/1162 (1998), 17.04.1998, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1162>, 15.05.2019

S/RES/1170 (1998), 28.05.1998, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1170>, 15. 10.2019

S/RES/1174 (1998), 15.06.1998, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1174>, 15.08.2019

S/RES/1181 (1998), 13.07.1998, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1181>, 15.05.2019

S/RES/1199 (1998), 23.09.1998, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1199>, 15.05.2019

S/RES/1203 (1998), 24.10.1998, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1203>, 15.05.2019

S/RES/1239 (1999), 14.05.1997, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1239>, 15.05.2019

S/RES/1244 (1999), 10.06.1999, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1244>, 15.05.2019

S/RES/1270 (1999), 22.10.1999, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1270>, 15.05.2019

S/RES/1279 (1999), 30.11.1999, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1279>, 15.08.2019

S/RES/1289 (2000), 07.02.2000, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1289>, 15.05.2019

S/RES/1308 (2000), 17.07.2000, Security Council resolution 1308 (2000) on the responsibility of the Security Council in the maintenance of international peace and security: HIV/AIDS and international peacekeeping operations, <https://www.refworld.org/docid/3b00efd10.html>, 21.11.2018

S/RES/1325 (2000), 31.10.2000, Security Council Resolution on Women and Peace and Security, https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SC_ResolutionWomenPeaceSecurity_SRES1325%282000%29%28english_0.pdf, 21.11.2018

S/RES/1366/2001, 30.08.2001, <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/CPR%20S%20RES%201366.pdf>, 23.11.2018

S/RES/1464 (2003), 04.02.2003, <http://unscr.com/en/resolutions/1464>, 02.08.2019

S/RES/1474 (2003), 8.04.2003, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1474>, 15.05.2019

S/RES/1479 (2003), 13.05.2013, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1479>, 02.08.2019

S/RES/1564 (2004), 18.09.2008, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1564>, 15.08.2019

S/RES/1590 (2005), 24.03.2005, <http://unscr.com/en/resolutions/1590>, 15.08.2019

S/RES/1591 (2005), 29.03.2005, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1591>, 15.08.2019

S/RES/1592 (2005), 30.03.2005, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1592>, 15.08.2019

S/RES/1593 (2005), 31.03.2005, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1593>, 15.06.2019

S/RES/1672 (2006), 25.04.2006, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1672>, 15.08.2019

S/RES/1674 (2006), 28.04.2006, Security Council Resolution 1674 (2006) on Protection of civilians in Armed Conflict, <https://www.un.org/ruleoflaw/blog/document/security-council-resolution-1674-2006-on-protection-of-civilians-in-armed-conflict/>, 21.11.2018

S/RES/1706 (2006), 31.08.2006, Security Council Resolution 1706 (2006) on Sudan, <https://www.refworld.org/docid/5821bfc47.html>, 21.11.2018

S/RES/1721 (2006), 01.11.2006, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1721>, 02.08.2019

S/RES/1739 (2007), 10.01.2007, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1739>, 02.08.2019

S/RES/1769 (2007), 31.07.2007, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1769>, 15.08.2019

S/RES/1828 (2008), 31.07.2008, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1828>, 15.08.2019

S/RES/1856 (2008), 22.12.2008, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1856>, 15.08.2019

S/RES/1925 (2010), 28.05.2010, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1925>, 15.08.2019

S/RES/1970 (2011), 28.02.1011, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1970>, 15. 10.2019

S/RES/1973 (2011), 17.03.2011, <http://unscr.com/en/resolutions/1973>, 15.10.2019
 S/RES/1975 (2011), 30.03.2011, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1975>, 02.08.2019
 S/RES/2000 (2011), 27.07.2011, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2000>, 02.08.2019
 S/RES/2009 (2011), 16.09.2011, <http://unscr.com/en/resolutions/2009>, 15.10.2019
 S/RES/2014 (2011), 21.10.2019, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2014>, 15.08.2019
 S/RES/2098 (2013), 28.03.2013, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2098>, 15.08.2015
 S/RES/2100 (2013), 25.04.2013, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2100>, 15.08.2019
 S/RES/2118 (2013), 27.09.2013, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2118>, 25.09.2019
 S/RES/2121 (2013) 10.10.2013, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2121>, 15.08.2019
 S/RES/2127 (2013), 05.12.2013, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2127>, 15.06.2019
 S/RES/2131 (2013), 18.12.2013, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2131>, 25.09.2019
 S/RES/2134 (2014) 28.01.2014, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2134>, 15.08.2019
 S/RES/2139 (2014), 22.02.2014, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2139>, 25.09.2015
 S/RES/2140 (2014), 26.02.2014, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2140>, 16.08.2019
 S/RES/2042 (2012), 14.04.2012, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2042>, 25.09.2019
 S/RES/2043 (2012), 21.04.2012 <http://unscr.com/en/resolutions/2043>, 25.09.2019
 S/RES/2149 (2014), 10.04.2014, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2149>, 15.08.2019
 S/RES/2164 (2014), 25.06.2016, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2164>, 15.08.2019
 S/RES/2165 (2014), 14.07.2014, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2165>
 S/RES/2191 (2014), 17.12.2014, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2191>, 25.09.2019
 S/RES/2196 (2015), 22.01.2015, <http://unscr.com/en/resolutions/2196>, 15.10.2020 / S
 S/RES/2216 (2015), 14.04.2015, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2216>, 15.08.2019
 S/RES/2249 (2015), 20.11.2015, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2249>, 25.09.2019
 S/RES/2254 (2015), 18.12.2015, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2254>, 25.09.2019
 S/RES/2258 (2015), 22.12.2015, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2258>, 25.09.2019
 S/RES/2268 (2016), 26.02. 2016, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2268>, 25.09.2019
 S/RES/2297 (2016), 07.07.2016, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2297>, 15.08.2019
 S/RES/2342 (2017), 23.02.2017, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2342>, 15.08.2019

İNTERNET KAYNAKLARI

African Union, Constitutive Act of the African Union,
[https://au.int/sites/default/files/treaties/7758-treaty-0021_-
 _constitutive_act_of_the_african_union_e.pdf](https://au.int/sites/default/files/treaties/7758-treaty-0021_-_constitutive_act_of_the_african_union_e.pdf), 21.11.2018

Birleşmiş Milletler, BM Antlaşması ve Uluslararası Adalet Statüsü,
<https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/6535501-Birlesmis-Milletler-Antlasmasi.pdf>,
21.11.2011

International Criminal Court, Bemba Case, <https://www.icc-cpi.int/car/bemba>, 6.10.2019

BM Ankara Enformasyon Merkezi, Devletler Arasında Birleşmiş Milletler Şart 'na Uygun
Şekilde Dostane Münasebetler Kurma ve İşbirliği Yapmaya Dair Milletlerarası Hukuk İlkeleri
Hakkında Bildiri, <http://www.unicankara.org.tr/language/tr/belgeler/#.XdlMiegzY2w>,
21.11.2018

Columbia University; Declaration of the Rights of Man and Citizen from the Constitution of
Year I (1793), <http://www.columbia.edu/~iw6/docs/dec1793.html>, 22.11.2018

International Court of Justice; Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua
(Nicaragua v. United States of America), <https://www.icj-cij.org/en/case/70>, 17.12.2020

P7-TA(2013) 0180, UN Principle of the 'Responsibility to Protect' European Parliament
Recommendation to the Council of 18 April 2013 on the UN Principle of the 'Responsibility
to Protect' ('R2P') (2012/2143(INI)),
<https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P7-TA-2013-0180+0+DOC+PDF+V0//EN>, 21.11.2013

International Criminal Court; Situation and Cases, <https://www.icc-cpi.int/pages/situation.aspx>, 17.12.2020

TBMM, Uluslararası Ceza Divanı Roma Statüsü,
https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/mevzuat_CDRS.htm, 21.11.2018